HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XIII T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

III

KOVA DĖL DIEVO KARALYSTĖS IR TAUTINĖS VALSTYBĖS

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „SPINDULIO" B-VĖS SPAUSTUVĖ 1934

HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO RAŠTAI XIII T.
REDAG. PROF. V. KRĖVĖ-MICKEVIČIUS

L. KARSAVINAS

EUROPOS KULTŪROS ISTORIJA

III

KOVA DĖL DIEVO KARALYSTĖS IR TAUTINĖS VALSTYBĖS

V. D. UNIVERSITETO HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETO LEIDINYS

KAUNAS „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1934

TURINYS

I

SALIJŲ IMPERIJA IR BAŽNYČIOS REFORMA

1. Popiežius skirdamas ir Bažnyčią reformuodamas Heinrichas III rėmėsi Vokiečių Bažnyčia. Jo laikais ji atgijo ir vėl ėmė misijonieriauti slavuose ir skandinavuose (3—6). Tas, ne tik religinis, bet ir kultūrinis-politinis jos darbas gražiai pasireiškė Adalberto Bremeniečio veikla. Vokiečių Bažnyčia tautėjo; Adalbertas bemanąs buvo įsteigti net šiaurinės Europos patriarchatą. Bet romaniškosios vakarų tikėjimo ir kultūros tendencijos buvo stipresnės už vokiškąsias, ir imperijos universalumas labiau sutiko su Romos Bažnyčios universalumu (6—8).

2. Universalią Romos Bažnyčios reikšmę atgaivino paties Heinricho III paskirtasis popiežius Leonas IX ir jo padėjėjai lotharingijiečiai (9—10). Leonas ėmė vadovauti reformatoriams ir viešai paskelbė jų programą Italijos, Prancūzijos ir Vokietijos sinoduose. Iškėlė jis aikštėn ir visuotinį popiežiaus autoritetą, ir išviso vakarų krikščionybės ypatybes (10—13); susidūrė su rytiečiais, ir jo laikais krikščionių Bažnyčia baigtinai susiskaldė. (13—15).

3. Bet, visos Europos popiežium tapdamas, nenustojo Leonas IX buvęs ir Romos popiežius. Italijoj plėtė Romos valstybę. Tačiau nepasisekė jam karas su Normanais: pietų Italijoj kol kas laimėjo imperatorius (15—18).

4. Tas laimėjimas buvo betgi nedidelis; perdaug rūpesčių turėjo Heinrichas III pačioj Vokietijoj, ir, jam numirus, vėl ėmė ji irti (18—21). O Italijoj įsigalėjo Lotharingijos hercogas ir Toskanos valdovas Gottfriedas, senasis Heinricho priešas, kurijoj (po Viktoro II mirties) — reformatoriai lotharingijiečiai. Su Gottfriedu susidėję išsirinko jie popiežium pirma Steponą IX, paskui Nikalojų II (21—22). Nikalojaus sušauktasis Laterano sinodas (1059 m.) paskelbė dekretą dėl popiežiaus rinkimų ir tuo formaliai beveik išvadavo kuriją iš Romėnų ir imperatoriaus valdžios (22—23).

5. Maža beliko kurijoj tokių nuosaikių reformatorių, kaip Petras Damiani (24). Įsivyravo Humbertas ir jo dėstomoji idelogija; o tąja ideologija reikėję ne tiek atskirti Bažnyčia nuo valstybės (kas, tiesa

sakant, ir nebegalima buvo), kiek kad Bažnyčia visur valstybei pirmininkautų (24—27).

6. Taigi, imperijos kova su popiežiais tapo nebeišvengiama, ir Hildebrando vadovaujamoji kurija susidėjo su popiežių pripažinusiais savo siuzerėnu Normanais, o Lombardijoj — su demokratiniu-religiniu patarų sąjūdžiu. Milano arkivyskupas turėjo nusilenkti popiežiui, ir patarų valdomas miestas pavirto kurijos sąjungininku (27—31).

7. Drąsiau ėmė politikuoti kurija ir pačioj Vokietijoj. Čia nei valdžia, nei vyskupai nenorėjo pripažinti 1059 m. dekreto (31); bet 1061—1064 m. schizmos eiga rodo, kad menkos Vokiečių vyriausybės negalima nė lyginti su energingais kurijos vadais. Imperatorienė negalėjo apginti antipopiežiaus nuo hildebrandininkų (31—33), o naujasis Vokietijos regentas arkivyskupas Annonas nužemino imperiją dar labiau. Kurija laimėjo pirmąją savo kovą su imperija, ir Aleksandras II pabrėžė popiežiaus rinkimų laisvę (33—36).

8. Paniekinamai žiūrėjo kurija į jauną Vokietijos karalių Heinrichą IV. Tačiau buvo jis gabus ir energingas valdovas (36—37); ilgai nusileisdinėjo kurijai tik todėl, kad pirmiausia reikėjo jam sutvarkyti pati Vokietija, kur ėmė jis remtis ministerialais ir gaivinti bažnytinę Konrado II politiką. Dėl tos politikos (37—39) ir dėl Milano susiriejo jis pagaliau su popiežium. O popiežiaus įtaka tuo metu sustiprėjo ne tik Italijoj, bet Ispanijoj (39—41), Anglijoj (41—42), Vengrijoj ir pačioj Vokietijoj (42).

9. Be to, griežtoji Heinricho IV politika sukurstė prieš jį ir Vokietijos kunigaikščius (43—44). Ypačiai pavojingas buvo Saksonijos sukilimas. Tiesa, paties karaliaus prašomas padėjo jam čia Hildebrandas-Grigalius VII, bet reikalavo iš jo Bažnyčios reformos. Kadangi tai reformai priešinosi, Vokietijos vyskupai vėl ėmė spiestis apie karalių, o karalius ir pats nemanė Bažnyčios reforma savo valdžios silpninti. Kai nuveikė jis Saksonus, tapo jam popiežius nebereikalingas: terūpėjo jam tik imperatoriaus karūna (44—46).

II

GRIGALIUS VII, PASKUTINIEJI SALIJAI IR WORMSO KONKORDATAS.

10. Naujasis popiežius Hildebrandas-Grigalius VII norėjo geruoju gyventi su Heinrichu IV (47—49), bet Heinricho politika visai nesutiko su Grigaliaus pažiūromis į savo valdžią ir į Bažnyčios santykius su valstybe (49—53).

11. Tas pažiūras — popiežiaus imperijos teoriją — vaizduoja vadinamasis Dictatus (53—54) ir Grigaliaus VII laiškai (54—56). O konkreti Grigaliaus programa (kova su simonija ir investitūra, celibatas ir absoliutinė popiežiaus valdžia) sydino jas su kurijos politika (56—57).

12. Kad ir turėjo pradžioje vilties reformuoti Bažnyčią su Heinricho pagelba (57—58), Grigalius greit susiriejo ir su Vokiečių vyskupija, ir su pačiu karalium, o demagogine savo politika ėmė klibinti pačius Bažnyčios ir valstybės pamatus (58—59). Antra vertus, ir karalius nenorėjo atsisakyti nuo bažnytinės savo valdžios (59), nei nuo itališkųjų savo planų. Wormso sinodas nuvertė popiežių, o popiežius ekskomunikavo Heinrichą (60—62).

13. Popiežiaus kova su Heinrichu buvo ir ideologinė kultūros krizė, kur susidūrė dvi Dievo karalystės sąvokos, valstybinė ir bažnytinė (62—64). Pasireiškė ta krizė publicistika ir išviso literatūra (pal. § 15, 64—65), be to, ne tik Vokietijoj. Reikėjo Grigaliui kovoti dėl savo ideologijos bei programos ir su prancūzais. Tačiau didžiausias jo priešas buvo Heinrichas, ir tik kova su juo tapo ir politine, juoba, kad Heinricho priešai pasinaudojo popiežiaus ekskomunika (65—67).

14. Susidėjo jie su popiežium ir nutarė išsirinkti naują karalių. Bet Heinrichas pažadėjo atgailoti savo kaltes ir, nelaukdamas, kol popiežius atvyks Vokietijon, pats aplankė jį Canossos tvirtovėj. Išmaldavo čia Grigaliaus, kad nuimtų jam ekskomuniką (67—69). Sunku rados popiežiui tebesąjungininkauti su kunigaikščiais, išsirinkusiais tuo tarpu karalium Rudolfą, nes moraliniai jo kovos su Heinrichu motyvai išnyko. Tiesa, nepadarė didelio įspūdžio žmonėms, kad pripažino popiežius pagaliau karalium Rudolfą ir vėl ekskomunikavo Heinrichą (70—73). — Heinrichas savo rėžtu sušaukė Brixeno sinodą, kuris nuvertė Grigalių ir išrinko popiežium Wibertą-Klementą III (73—74). Klementas karūnavo Heinrichą imperatorium Romoj, o Grigalius VII turėjo palikti Romą ir numirė Salerno mieste (74—75).

15. Kad savo kovą su imperatorium ir pralaimėjo, Grigalius VII turėjo betgi didžiausios reikšmės ir kurijos politikai, ir kurijos ideologijai: išaiškino naująją Dievo karalystės koncepciją. O tai padėjo augti ir valstybės teorijai, kurią ėmė dėstyti imperatorininkai (75—78). Pastaroji lig laiko silpnesnė už kurijos ideologiją buvo;

16. juo labiau, kad Heinrichui mažai terūpėjo Bažnyčios reforma (78). Jis tebekovojo su kunigaikščiais, o popiežius Urbanas II tuo tarpu įsiviešpatavo Italijoj ir atgaivino beveik visa, ką buvo pralaimėjęs Grigalius VII (78—82). Paskelbęs Clermont mieste kryžiaus karą su muslimais, Urbanas ėmė vadovauti visai krikščioniškajai Europai (82—83).

17. Paschalis II daug laimėjo ir Vokietijoj: susidėjo su prieš tėvą sukilusiu Heinrichu V, kuris žadėjo išpildyti visus popiežiaus reikalavimus (83—84).

18. Tačiau karūną užsidėjęs, Heinrichas V nebemanė tesėti savo pažadų ir todėl su Paschaliu susirėmė (84—87). Kariauti su karalium negalėdamas, Paschalis Turri sutartimi mėgino radikaliai išspręsti investitūros klausimą: už investitūros teisę sutiko grąžinti karaliui visas regalijas. Tik nieko iš tos sutarties neišėjo (87), ir turėjo paga-

liau Paschalis visai nusileisti Heinrichui: 1111 m. karūnavo jį imperatorium ir davė jam investitūros privilegiją (87—88). Tačiau sukilo čia prieš popiežių grigalininkai ir daugumas vyskupų. Bažnyčios sinodai ėmė ekskomunikuoti Heinrichą. Prasidėjo suirutė ir Vokietijoj. Heinrichas priverstas buvo vėl tartis su kurija, ir, kunigaikščiams tarpininkaujant, jis ir Kaliksto II legatai 1122 m. pasirašė Wormso Konkordatą (88—91).

19. Tas konkordatas išsprendė imperijos santykių su Bažnyčia klausimą kompromisu, labai panašiu į kurijos sutartis su Prancūzija ir Anglija (91—92). Bažnyčios hierarchija visur tapo savarankiškesnė. Tai nepavojinga buvo Anglijos ar Prancūzijos karaliui, bet pavojinga imperatoriui. Mat, politinė Ottonų ir Salijų sistema rėmėsi kaip tik vyskupais, o jie, ypačiai po Wormso konkordato, perdaug įsigalėjo ir ėmė dėtis su kunigaikščiais, amžinais imperatoriaus priešais. Ministeriälai gi silpni tebebuvo. Popiežiams Wormso Konkordatas padėjo vienodinti ir monarchinti Bažnyčią. Grigaliaus programa vykdomesnė rados (92—95).

III

KRYŽIAUS KARAS IR EKONOMINĖ EUROPOS REVOLIUCIJA

20. Grigaliaus VII ideologija ir kurijos kova su imperatoriais pasireiškė kultūrinė Europos krizė. Susidūrė čia dvi — imperatorių ir popiežių — Dieviškosios karalystės sąvokos. Bet popiežių aiškinamoji sąvoka labiau sutiko su kultūringesnės už germaniškąją romaniškosios Europos idealais. Popiežius ėmė vadovauti ir pirmajam romaniškųjų tautų žygiui į rytus (96—97).

21. Tais laikais, XI amžiaus gale, Europos kultūra buvo jau apsiformavusi, pasieniuose santykiavo ir susidurdavo su kitomis kultūromis. Bet toli gražu nebuvo ji dar nusistojusi. Nuolat kitėjo pačios Europos ir jos valstybių sienos (98—99). Žemdirbiai nepasidarė dar visai sėslūs. Su dvasininkų pagelba kolonizavo jie vis naujas žemes. Patys feodalai, kunigai, vienuoliai ir pirkliai nuolat judėjo ir sydino įvairias Europos dalis. Daug buvo piligrimų ir piligrimuojamų kelių (99—101). Nemaža žmonių keliavo ir į Šv. Žemę. Bet XI amž. gale kelią į Palestiną užkirto nauji barbarai (101) —

20. Turkai Seldžiukai. Jie užkariavo visą Mažąją Aziją, Siriją ir Palestiną (102). Susilpnėjusi anarchijos metu Bizantija nebegalėjo savo žemių apginti, ir jos basiliejus Aleksiejus Komnėnas šaukėsi vakariečių pagelbos (102—104). O vakariečių vadams ne tik piligrimai rūpėjo, bet norėjo jie patys nuo muslimų apsiginti. Mat, buvo jau bekovoją su jais Ispanijoj, o visus muslimus viena tauta laikė (104). Antra vertus, sutiko kryžiaus karas su stipriomis feodalizmo tendencijomis ir buvo feodalinės Europos ekspansijos reiškinys (105—107).

23. Daug, žinoma, svėrė ir religinis entuzijazmas. Tai rodo P e t r o E r e m i t o veikla ir jo suorganizuotasis žygis, kuris katastrofa pavirto (107—109).

24. Rimtai apgalvojo ir suruošė savo žygį didieji Europos baronai (109—111). Nelengva tai buvo, o dar sunkiau — su Bizantija susikalbėti (111—113).

25. Ties Konstantinopoliu susirinkusios kryžiuočių armijos žygiavo toliau per Mažąją Aziją, paėmė N i k ė j ą, sumušė seldžiukus ties D o r y l ė j a (113—114) ir po sunkios kelionės per tyrus pasiekė Kilikiją (114). Čia ėmė ginčytis vadai. B a l d u ï n a s su savo kariuomene atsiskyrė ir užsikariavo E d e s s ą. Kiti kryžiuočiai apsiautė ir paėmė A n t ï o c h i j ą (114—117). Vadai nebenorėjo kariauti — rūpinosi naujomis savo valstybėmis, bet sudemokratėjusi kryžiuočių kariuomenė privertė juos užpulti Aigipto užkariautąją J e r u z a l ę ir 1099 VII 15 ją paėmė (117—119).

26. Kryžiuočiai įsteigė feodalines E d e s s o s, A n t ï o c h i j o s, T r i p o l i (s o) ir J e r u z a l ė s valstybes (119—120). Pirmuoju J e r u z a l ė s K a r a l y s t ė s valdovu išrinktas buvo G o t t f r i e d a s B o u i l l o n i e t i s, antruoju — B a l d u ï n a s; šiam numirus, karalystę paveldėjo B a l d u ï n a s II (120—121). Sunku jiems buvo sutvarkyti karalystė ir apsiginti nuo S e l d ž i u k ų ir A i g i p t o, nes visos lotynų valstybės feodalinės buvo (121—122). Laimė, kad karaliai galėjo remtis naujais kryžiuočiais, o ypač d v a s i n i a i s r i t e r i ų o r d i n a i s (122—125).

27. Kryžiaus karai padėjo Europos kultūrai bendrauti su rytiškąja ir augti. Abiem kultūrom tarpininkavo patys kryžiuočiai, minėtieji riterių ordinai ir miestai (125—126). Pats kryžiaus karas buvo ne tik religinis bei politinis, bet ir e k o n o m i n i s faktas, nes tame kare dalyvaują miestai užsikariavo Viduržemių Jūros prekybą. Ypač įsigalėjo I t a l i j o s miestai, pirmiausia — V e n e c i j a, G e n o v a ir P i s a. O miestų prekyba su Afrika ir rytais, savaime aišku, didžiai gaivino Europos prekybą ir amatus. Tai ir buvo ekonominė XI—XII amžiaus revoliucija (126—130).

28. Transformavo toji revoliucija ir s o c i j a l i n ę santvarką, kaip rodo miestelėnų kova su feodalais ir k o m u n a l i n ė s r e v o l i u c i j o s (130—132). Tačiau be galo įvairios buvo konkrečios m i e s t ų e v o l i u c i j o s f o r m o s. Čia kurdavo naujus miestus karaliai, baronai, bažnyčios ir vienuolynai (132—135); čia patys miestai išsivaduodavo iš senjorų valdžios ir pasiskelbdavo komunomis (135—139).

29. Didžiai pakilo ir ž e m d i r b i ų b u i t i s. Stambieji žemės savininkai ėmė vadovauti žemdirbiams kolonizatoriams (139—141). Kaimiečiai įsigijo daugiau teisių, kaip be kitko rodo L o r r i s C h a r t i j a (141—142). Feodalinė Europa greit transformavosi. Kaip ir religiniu sąjūdžiu, kryžiaus karais ir ekonomine-socijaline revoliucija reiškėsi įspūdinga jaunosios Europos energija (142).

IV

NORMANAI, ITALIJA IR ANGLIJA

30. Kad augo ir valstybėjo Europa, rodo ir politinė jos istorija — naujo tipo valstybės, visų pirma Roberto Guiscardo ir Rogero I įsteigtoji Abiejų Sicilijų karalystė (143—144). Sutvarkė ir sucentralino ją Rogeras II, ir tapo ji pavojingu pačios Bizantijos priešu (144—147).

31. Vienuoliktame amžiuje sustiprėjo ir kita normanų valstybė — Normandija. Jos dukas Vilhelmas Užkariautojas įsigijo pagaliau ir Anglijos karūną (147—150).

32. Alfredui Didžiajam numirus, Angliją tebevaldė jo giminė (150—151). Edgaro ir arkivyskupo Dunstano laikais Anglosaksų karalystė pasiekė savo apogiejų (151—153). Bet karaliaus valdžia nutolo ilgainiui nuo tautos, o senąją politinę santvarką ėmė ardyti naujoji feodalinė diduomenė. Karalystė atrodė galingesnė esanti, nei ištikrųjų kad buvo (153—154). Tad, Edgarui numirus, Anglosaksai nebegalėjo priešintis į salą braunantiems skandinavams, ir Danijos bei Norvegijos karalius Sveinas paglemžė beveik visą Angliją (154—155).

33. Jo sūnus Knudas Didysis sujungė Angliją su Skandinavija, bet tapo ir nacijonaliu Anglosaksų karalium, Edgaro ir Dunstano politikos įpėdiniu (155—158). Tačiau, jo sūnui Harthaknudui numirus, Anglijoj įsikaraliavo Alfredo Didžiojo ainis Edwardas Išpažintojas, ryšiai su Skandinavija nutrūko, ir karalystė ėmė normanėti. Nuo skandinaviškos Knudo politikos atsisakė net buvusis jo padėjėjas, tikrasis Anglijos valdovas Godwinas, kuris tebevaldė kraštą ir Edwardo laikais, o prieš mirdamas, atidavė valdžią savo sūnui Haraldui (158—159).

34. Po Edwardo mirties Witenagemotas išrinko Haraldą karalium (160). Bet Normandijos dukas Vilhelmas (§ 31) įsibrovė Anglijon, ties Hastingsu sumušė Haraldą ir pats įsikaraliavo (160—162).

35. Vilhelmas I nepanaikino politinės Anglų santvarkos, tik susydino ją su normandinio tipo feodalizmu ir sustiprino centralinę valdžią. Reformavo jis karalystę teisės keliu ir senuosius papročius gaivindamas, kultūrino ją ir prancūzino (163—165). Čia padėjo jam ir Bažnyčia, kurią Vilhelmas reformavo drauge su Lanfranku (165—166).

36. Tiek feodalams, tiek visai karalystei labai svarbi rados unija su Normandija. Tą uniją, Vilhelmo II laikais nutrūkusią, atgaivino Heinrichas I (166—167). Heinrichas išviso ėjo Vilhelmo I pėdomis. Atskira chartija pripažino jis senuosius įstatymus ir papročius, rūpinosi teisės santvarka ir tautos tradicijomis (167—169). Suorganizavo centralinę karalystės valdžią, valdininkiją ir provincijų

valdyseną (169—170); globojo miestelėnus (170—171) ir stiprino bažnytinę savo valdžią (171). Jo sostą paveldėjo jo dukters Matildės sūnus Heinrichas Plantagenėtas (71—172).

37. Matildės vyras buvo galingas Anjou grafas Gottfriedas. Heinrichui I numirus, o Matildės sūnui vaikui tebėsant, Gottfriedas užėmė Normandiją (172—173). Tuo tarpu Anglijoj įsikaraliavo Steponas iš Blois (173), su kuriuo ėmė kovoti ir pačios Anglijos baronai, ir Matildė (173—174). Pagaliau pasidalino Steponas savo valdžią su jos sunumi Heinrichu, kurį palaikė Anglijos Bažnyčia (174).

38. Steponui numirus, Heinrichas II ramiai įžengė Anglijos sostan (175): tapo galingu pusiau angliškos — pusiau prancūziškos imperijos valdovu (175—176). Bet sunku jam buvo įkūnyti imperijalistiniai savo planai; pralaimėjo pagaliau kovą su Prancūzija, vos ne vos apgynė nuo jos karaliaus prancūziškąsias savo žemes. Ne Europai turėjo reikšmės Heinricho II karaliavimas (176—179), bet

39. pačiai Anglijai. Čia atgaivino Heinrichas Stepono laikais nusmukusią centralinę valdžią (180—181), sutvardė baronus, reorganizavo teismą ir kariuomenę (179—180). Stengėsi jis pavergti savo valdžiai ir Bažnyčią, bet susidūrė su Tomu Beketu ir turėjo nusileisti kiek Bažnyčiai (180—185).

V

KAPETINGŲ PRANCŪZIJA

40. Ne Plantagenėtai, bet Kapetingai suvienijo Prancūziją, kur feodalizmas ne tik buvo vienu iš naujojo tipo valstybės momentų, bet pats ta valstybe ir virto (186). Padėjo čia Kapetingams tai, kad patys jie pradžioje maži senjorai tebuvo ir turėjo pirmiausia rūpintis nedidelio savo domėno ūkiu (186—188). Kovoj su to domėno feodalais sustiprėjo jų valdžia ir išaugo karališkasis jų autoritetas (188—191).

41. Ne tik savo domėne, bet ir visoj Prancūzijoj didžiai pakėlė tą autoritetą Liudvikas VI Storasis. Anglų karaliui ir imperatoriui užpuolus Prancūziją, kuone visi jos galiūnai susispietė apie Liudviką (191—196).

42. Kraštą valdyti padėjo Liudvikui, kaip ir jo sūnui Liudvikui VII, Saint-Denis vienuolyno abatas Sugeras (196—198). Be to, rėmėsi karalius Bažnyčia, nors jai ir nenusileisdavo, ir miestelėnais (198—200).

43. Bet karalystę gaivinti trukdė Liudvikui bei Sugerui ir feodalinė anarchija, ir tai, kad kaip tik tuo metu įsigalėjo ir kiti Prancūzijos senjorai. Jie taip pat ėmė tvarkyti savo senjorystes ir nelabai klausė Kapetingo. Todėl ir svarbu buvo, kad Liudvikas VII vedė Akvitanijos duko įpėdinę Alïenorą (200—202).

44. Pietų Prancūzijoj įsiviešpatavęs, Liudvikas VII su abato Sugero pagelba ėmė versti moralinį savo autoritetą realia valdžia (202—204). Bet pats ją ir susilpnino: ilgam nužygiavo kryžiaus karan, o grįžęs išsiskyrė su Aliėnora, kuri ištekėjo už Liudviko priešo Heinricho II Plantaganėto (204—207). Vis dėlto ir moralinis karaliaus autoritetas daug svėrė, ir pati jo valdžia organiškai tebeaugo; tad nė bloga Liudviko VII politika nepanaikino visko, kas buvo laimėta. Liudviko VII sūnus Pilypas II Augustas Prancūziją suvienijo (207—208).

45. Tuo tarpu, kai augo Anglija ir Prancūzija, o pietų Italijoj ir Ispanijoj formavosi naujos valstybės, nustojo politinės ir religinės savo reikšmės Vokiečių imperija. Neilgam atgaivino ją Friedrichas Barbarossa ir Heinrichas VI, ir jų valstybė mažai tebuvo panaši į Karoliaus Didžiojo ir Ottonų imperiją, nes religiškai vadovauti imperijai ėmė popiežiai (pal. §§ 84—96). Tai, kad Europos vakaruose ir pietuose atsidūrė ir politinis jos centras, visai sutiko su Europos kultūrai vadovaujančia romaniškųjų kraštų, ypačiai Prancūzijos, role (209—212).

VI

VISUOMENĖ IR KULTŪRA XI—XII AMŽIUJE

46. Kokia kryptimi ėjo ir kiek XI—XII amžiuje išaugo Europos kultūra, rodo jos menas, ypačiai — naujojo gotiškojo stiliaus bažnyčios. Statė jas vyskupai ir abatai, bet buvo jos ir bendras vietos gyventojų padaras (213—215).

47. Gotiškąjį stilių motyvavo visų pirma naujos socijalinio-religinio gyvenimo sąlygos. Tačiau, toms sąlygoms romaniškuosius pastatus pritaikydami ir juos perdirbdami, reikšdino architektoriai ir pačią kultūros dvasią, jos neramumą ir jos antinomijas; aiškino empirijos vertę ir spiritualistiškai su ta pačia empirija kovojo (216—219).

48. Taigi, gotiškoji bažnyčia, kaip ir pati tų laikų kultūra, buvo iš esmės antinominė. Tai aiškiai rodo tiek architektūra, tiek skulptūra ir langų mozaika (vitrerie, 219—223), antra vertus — kultas ir religinė drama (223—225).

49. Gotiškasis stilius buvo ne tik bažnytinis: statoma buvo gotiškojo stiliaus rotušės, namai ir pilys, kurios tapo mėgiamiausia feodalų buveine. O feodalai tebevadovavo visuomenei ir savotiškai perdirbinėjo jos kultūrą (225—227).

50. Prancūzijoj išaugusi feodalija paplito po visą Europą, tapo ir internacijonalaus pobūdžio sluoksniu (227—228). Europą nuo priešų apgynus, feodalija kiek aprimo ir pasidarė sėslesnė. Karingas jos būdas apšvelnėjo (turnyrai); ilgainiui susiformavo naujas riterių gyvenimo stilius (228—230). Bet atsiskyrė feodalai nuo žemesniųjų visuomenės sluoksnių. Socijalinė feodalų funkcija, krašto gynimas, nustojo

pirmykštės savo reikšmės, o kitais visuomenės reikalais mažai jie tesirūpino: daugumas jų prašmatniai gyveno, blogai šeimininkavo ir eksploatavo valstiečius bei miestelėnus. Nenuostabu, kad riterių kultūra dirbtinė kiek rados (230—233).

51. Tai kultūrai augti daug reikšmės turėjo feodalijos bendravimas su tų laikų šviesuomene, su kunigais. Kunigai ir buvo pirmieji riteriškosios literatūros kūrėjai, be jų — truverai ir jokulatoriai (234—235). Visi jie ir formulavo naujus riterijos idealus ir savo kūriniais vaizdavo naują gyvenimo stilių (235—237). Kadangi patys kunigai mokyti ir senųjų rašytojų apžavėti žmonės buvo, tai plėtė savo užsakytojų bei klausytojų akiratį, gilino jų psichiką ir įkvėpdavo jiems naujų idėjų (237 — 238).

52. Čia labai svarbu rados, kad mistikai ėmė tyrinėti žmogaus sielą (238—240), o istorininkai — domėtis tautosaka ir rašyti savo veikalus tautos kalba (240—241).

53. Mat, tautėjo kunigų šviesuomenė ir daugiau dėmesio kreipė į konkretų gyvenimą. Jį aprašinėjo ir asketinių pažiūrų autoriai (241—243), ir teologai. Pats alegorinis (simbolinis) teologų metodas vertė juos domėtis realybe (243—245). Panelė Šv. tapo naujosios lirikos ir gražių apysakų tema (254—247). Apysakomis virto ir šventųjų bijografijos (247—248). Hagijografija sijo su istorija, o Šv. Rašto dėstymas ir istorija — su novelistika (248—250).

54. Kaip ir gotiškose bažnyčiose, kunigų literatūroj Bažnyčios dvasia kovojo su pasaulio dvasia. Pastaroji ryškiai pasireiškė vadinamųjų vagantų poezija (250—254).

VII

KURTUAZINĖ LITERATŪRA

55. Vienuoliktojo amžiaus gale Prancūzijoj ėmė augti, o iš Prancūzijos po visą Europą plisti riterių sluoksnio literatūra, vadinamoji kurtuazinė poezija. Pradžioje poetai apdirbinėdavo romėnų, graikų ir bizantijiečių siužetus (255—256). Chrestien de Troyes kurtuaziniam gyvenimui aprašyti ir riterijos idealams, ypačiai meilės idealui išaiškinti pasinaudojo ir „bretoniškomis“ temomis (257—260). Be jo tas temas apdirbinėjo Marie de France ir kiti poetai (260—261). XII-ojo amžiaus gale įsigalėjo ir kita kurtuazinės poezijos srovė, kur nebebuvo mistinio bretoniškųjų romanų fantastiškumo, ir paprasčiau aprašinėjama buvo riterijos gyvenimas, papročiai ir meilė — avantiūriniai romanai (Guillaume de Dole ir kiti). XII—XIII amžiui priklauso Floire et Blancheflor ir chantefable Aucassin et Nicolette (261—265).

56. Riterio meilė tapo ir kurtuazinės lirikos tema. Toji lirika išaugo Provencėj, vėliau — šiaurės Prancūzijoj. Poetai, trubadūrai ir truverai, ne tiek savo meilę reiškė, kiek platonišką-

ją meilės ideologiją kūrė. Taigi, meilė virto dirbtine, o jos ideologija nesutiko su realiu gyvenimu (265—269).

57. Gyvesnė buvo politinė lirika (270) ir satirinė poezija — fabliaux ir Romanz de Renart (270—272).

58. Kadangi pati riterijos kultūra internacijonalaus pobūdžio buvo (§ 50), nenuostabu, kad mėgzdžiojo kurtuazinę literatūrą vokiečiai (272—276). Bet Vokietijos literatai sydino prancūzų literatūros siužetus ir formas su sava tradicija, panašia į prancūziškąją, tik, palyginti su ja, atsilikusia kiek. Tai rodo König Rother, Hercog Ernst ir Reinhart Fuchs. Prancūziškesni buvo Konradas, Eilhart von Oberge ir Heinrich von Veldeke. Didieji Vokietijos poetai — Hartmannas, Wolframas ir Gottfriedas — ėmė jau išsivaduoti iš prancūzų įtakos (276—278).

59. Chrestieno de Troyes sekėjas, Hartmann von Aue, padarė kurtuazinį romaną filosofinį: savo Grigaliuje ir Vargše Heinriche tyrinėjo religinę - moralinę problemą, stengėsi suderinti riterijos idealus su Bažnyčios mokslu (278—281).

60. Tuo iš esmės skyrėsi jis nuo Prancūzijos poetų, ir reikšdino Vokiečių tautos dvasią (281—283). Taip pat Wolfram von Eschenbach įdėjo į Gralio legendą gilią mistinę prasmę ir nupiešė krikščioniškojo riterio idealą. Kaip ir Hartmannas, aiškino jis religinę kultūros reikšmę (283—286).

61. Pasaulininkų dvasiai atstovavo Gottfriedas Strasburgietis, bet ir jis skyrėsi nuo prancūzų filosofinės savo problematikos rimtumu ir tuo, kad jo menas glaudžiai susijęs buvo su gyvenimu (287—289).

62. Tas gyvenimas, mažiau dirbtinis, kaip Prancūzijoj, ir primityviškesnės, bet aistringesnės jo tendencijos pasireiškė ir spilimanų epu, ypačiai garsiuoju Nibelungen Not (289—293), ir —

63. vokiečių lirika, arba Minnesangu. Pirmykštę vokiečių liriką sukurtuazino ir suprancūzino Minnesango Ryto poetai, o ypačiai Reinmar von Hagenau (293—295). Jo mokinys Walther von der Vogelweide vėl padarė lirinę poeziją gyvą ir tautišką (295—298). Be to, rašė jis ir politinius bei didaktinius eilėraščius (298—300). Kaip ir didiesiems Vokietijos epikams, rūpėjo Waltheriui krikščioniškosos kultūros problema ir religinė tos kultūros prasmė (300—301).

VIII

BAŽNYTINĖ KULTŪRA, MISTIKA, TEOLOGIJA IR FILOSOFIJA

64. Kurtuazinė literatūra atsiknojo nuo bažnytinės (302—303) ir tapo sluoksnine bei dirbtine. Bažnyčios literatūra tebebuvo gyvesnė ir turtingesnė, nes Bažnyčia pati savyje žiejo įvairius visuomenės sluoksnius ir visiems jiems šiaip taip atstovavo. Viena Bažnyčia teorganiza-

vo švietimą. Jos globojamos, mokyklos XII—XIII amžiuje tapo universitetais. Ir čia Europos kultūrai vadovavo Prancūzija (303—308).

65. Galima skirti dvi bažnytinės kultūros sroves — mistinė - asketinė ir pasaulinės dvasios srovė. Antroji XII amžiuje pasireiškė klasiškosios senovės renesansu ir stipriu filosofiniu bei moksliniu sąjūdžiu (308—309). O filosofijai bei mokslui augti padėjo arabų bei žydų kultūra ir arabiškųjų bei graikiškųjų veikalų vertėjai (309—311).

66. Mistinė Bažnyčios kultūros srovė susijus buvo su Bažnyčios kultu ir asketų sąjūdžiu (311—313).

67. Senieji vienuolynai pasaulėjo; be to, jų santvarka nebesutiko su ekonomine XII amžiaus evoliucija, o vienuolių gyvenimas — su nauju, evangeliškesniu asketizmo idealu (313—315). Tačiau dygo vis naujų vienuolynų ir ordinų: XII amžiuje įsteigti buvo Chartreuse, Fontevrault ir Citeaux. Visi tie naujieji ordinai tebeatstovavo senajam asketų idealui, bet jų vienuoliai tarnavo naujajam (315—317). Tai gražiai rodo cistercijietis Clairvaux abatas Šv. Bernardas (317—318). Naująjį idealą įkūnyti, asketo gyvenimą su apaštalo veikla sujungti, norėjo reguliariniai kanauninkai (318—320). Nuosekliausiai ėmė gyvendinti tą idealą Šv. Norbertas, bet, popiežiaus verčiamas, turėjo atsisakyti nuo savo sumanymo ir įsteigė Prémontré kanauninkų vienuolyną (320—321).

68. Vienuoliai tebeūgdė mistiką, bet XII amžiuje ir mistika pakitėjo. Hildegardei, Elžbietai ir abatui Gioacchino del Fiore senoviškai tebemistikuojant, atsirado nauja meilės mistikų karta (321—325).

69. Naująją mistiką, meilės Kristui mistiką, sukūrė Šv. Bernardas. Jėzų Kristų pavertė jis mistinės patirties objektu ir tuo sukrikščionino visą religinę pasaulėžiūrą (325—326). Sistemiškai aprašė Bernardas mistinį procesą ir išdėstė mistikos teoriją, kurią pagilino ir papildė kiti XII amžiaus mistikai, ypačiai viktoriečiai (326—328).

70. Naujoji mistika didžiai paveikė XII amžiaus pasaulėžiūrą (pal. §§ 51, 53), teologiją ir metafiziką (329—330). Pats Bernardas, kad ir kovojo su dialektikais, mokslo neniekino (330). Guillaume de Saint - Thierri (331) ir Izaokas de Stella mistinėmis idėjomis nušvietė metafizikos problemas (331—332). Hugonas Viktorietis buvo tikras enciklopedistas ir vienas iš pirmųjų teologijos sistematizatorių (332—333). Jis ir Richardas plačiau už Bernardą išdėstė ir mistikos teoriją (333—334).

71. Teologijos ir filosofijos srity iki XII amžiaus pusės vyravo platoniškoji Chartrės mokykla. Bet, darbštūs mokslininkai būdami, chartriečiai daug kur nukrypo nuo Bažnyčios mokslo (334—336), o jų mokinys Jonas Salisburietis skeptiškai žiūrėjo į svarbiausias teologijos ir filosofijos problemas (336—337), greičiau atstovavo XII amž. humanizmui (§ 51).

72. Moksliškai apdoroti pačią teologiją stengėsi platonininkas Guillaume de Champeaux ir kiti dïalektikai (338), ypačiai Petras Abelardas, Guillaume'o ir kitų realistų priešas; ir jam nepasisekė apsisaugoti nuo erezijos (338—343).

73. Tačiau kaip tik Abelardas ir išsiaiškino naujos pozityvinės teologijos metodą (343—344), kuriuo pasinaudojo savo Sententijoms parašyti Petras Lombardas (344—345) ir kuris gražiai sutiko su kanonistų ir paties Gratïano metodu (345—346).

74. Palyginti su prancūziškąja, Vokiečių teologija atsiliko. Ne dïalektika ir abelardiškoji teologija rūpėjo Rupertui von Deutz, Honorïjui ir kitiems vokiečiams, bet religinė istorijos prasmė ir Dievo įsikūnijimo idėja. Taigi, gyveno jie senesne teologijos tradicija ir sutiko čia su rytiečiais ir su prigimtomis Vokiečių tautos tendencijomis (346—351). Su dïalektikais kovodami, priešinosi vokiečiai romantiškosios krikščionybės dvasiai ir reikšdino vokiškosios potencijas (351—352), kurias iliustruoja ir vokiečių menas (352—353).

75. Tas dviejų krikščionybės formų skirtumas labai svarbus Europos kultūrai suprasti (353—355).

IX

EREZIJOS IR JŲ SUBAŽNYTĖJIMAS

76. Mistikų, teologų ir filosofų kovos vaizdavo pačios kultūros antinomijas. Šiuo atžvilgiu dar įdomesni religiniai liaudies sąjūdžiai, kurie dažniausiai buvo ir socijaliniai: secta capuciatorum (356—358) ir vaikų kryžiaus žygis Prancūzijoj (359),

77. Tanchelmo veikla Vokietijoj (359—360), Pierre de Bruys ir Heinricho Lausanniečio veikla Prancūzijos pietuose (360—361). Visa tai sako religinį liaudies gyvenimą labai intensyvų buvus.

78. Todėl XII amžiuje ir įsigalėjo katharai, kurie patys (perfektai) gyveno apaštališkai ir ėmė konkuruoti su Bažnyčios kunigija (361—365).

79. Italijoj ir pietų Prancūzijoj katharai įsteigė net savo bažnyčią (365—366), ir katharizmas glaudžiai susijo su politine ir socijaline kova (366—369). Tačiau katharų mokslas ne krikščioniškas buvo; tad negalėjo jie ilgai kovoti su Bažnyčia ir su remiančia ją krikščioniškąja Europos tauta (369—370).

80. Pietų Prancūzijoj katharų ereziją XIII-jo amžiaus pradžioj išnaikino kryžiuočiai (370—374). Italijoj išnyko ji vėliau, XIV amžiuje (374).

81. Kaip kitkart patarai ir katharai, skelbė apaštališkosios Bažnyčios idealą Arnaldas Brescijietis. Norėjo jis reformuoti Bažnyčią ir susidėjo pagaliau su Romos revoliucijonieriais. Bet, jam žuvus, greit išnyko ir arnaldininkai, nes Romos Bažnyčios nepripažino, o pozityvios programos neturėjo (375—378).

82. Apaštališkai gyventi ir veikti nutarė Valdas ir jo sekėjai. Bet uždraudė jiems Bažnyčia pamokslus sakyti (378—379), o kadangi jie tebeapaštalavo, tai ir pasmerkė juos. Apaštališku savo gyvenimu remdamies ėmė valdensai laikyti save kunigais ir kunigauti; pasisavino ir kai kurias eretiškas idėjas (379—381). Iš Provencės įsiskverbė jie Italijon ir Vokietijon; pasiskirstė keliomis grupėmis. Daugumas jų pripažino Romos Bažnyčią; visi betgi ne tik susiorganizavo (įsteigė ir savo hierarchiją, konkuruojančią su katalikų) — patys tapo bažnyčia. Tik lombardų grupė, rodos, visai nuo Romos Bažnyčios atskilo (381—384).

83 Per katharus — arnaldininkus — valdensus eretikuojančioji liaudis palaipsniui grįžo į Bažnyčią, kuri pagaliau pati palaimino savo kunigų apaštalavimą (pal. § 67, 384—385). Subažnytėjo ir religinės pasaulininkų bendruomenės, kurias steigdavo eretikai ir kurios ir pačios dygo. Popiežius Innocentijus III patvirtino humilijatų ordiną. Tai buvo įstatais gyveną pasaulininkai, vadinamasis tretysis humilijatų ordinas, arba tercijarijai (terciarii, 385—387).

X

HOHENSTAUFENŲ IMPERIJA

84. Kultūros antinomijos reiškėsi ir politine istorija, visų pirma — imperatorių kova su popiežiais (388—390).

85. Heinrichui V numirus, Vokietijos karalium išrinktas buvo Lotharas III von Supplingenburg — laimėjo kunigaikščiai ir Bažnyčia (390—391). Bažnyčiai ir turėjo jis nusileisti; nepasinaudojo savo valdžiai padidinti net Romos Bažnyčios schizma (391—393). Tiesa, nedaug ir tepadėjo Lotharas popiežiui Innocentijui II. Pačioj Vokietijoj Lotharas sėkmingai vedė saksonišką savo politiką ir kovojo su Staufenais. Jo žentas Bavarijos hercogas Heinrichas Išdidusis turėjo paveldėti iš jo Saksoniją ir Vokietijos sostą (393—395); bet

86. Heinricho nenorėjo pripažinti karalium nei kunigaikščiai, nei Bažnyčia, ir šio Welfo vieton išrinktas buvo Staufenas Konradas III, kuriam ir reikėjo kovoti su Heinrichu ir su jo sūnumi Heinrichu Liūtu (395—397). Konradas, kaip ir Lotharas III, buvo popiežininkų įtakoj. O kad ir turėjo popiežiai kovoti su Romos respublika, jų autoritetas visoj Europoj nuolat augo. Tik nelaimingasai II kryžiaus karas, kuriame dalyvavo ir Konradas (397—400),

87. suklibino tą autoritetą ir sustiprino Romos revoliuciją, į kurią įsikišo ir Arnaldas Bescijietis (§ 81). Po minėtojo kryžiaus karo apkito ir Konrado politika (400—403).

88. Bet tikrai naujoviškai politikuoti ėmė ne pats Konradas, o jo įpėdinis Friedrichas Barbarossa, Vokiečių imperijos ir itališkųjų jos planų gaivintojas (403—406).

89. Kurijališkai Vokietijos vyskupų partijai iširus, Friedrichas sutvarkė savo Bažnyčią ir 1155 m. karūnavosi imperatorium Romoj (406—409). Susivaidijęs su kurija (409—410),

90. vėl nužygiavo Italijon, pavergė ir pertvarkė Lombardiją ir didžiai pakėlė imperatoriaus autoritetą (410—415).

91. Tačiau su Lombardijos miestais susidėjo kurija, nes itališkoji Friedricho politika griovė tiek politinę, tiek bažnytinę Romos nepriklausomybę (415—416). Naujas popiežius Aleksandras III buvo senas imperijos priešas, o antipopiežių Viktorą IV tik imperatorius ir tepalaikė (416—418). Veltui, pavergęs Lombardiją ir sugriovęs Milaną (418), Barbarossa stengėsi patraukti savo pusėn Prancūziją ir Angliją. — Plantagenėtas tapo neilgam antipopiežininku ir susigiminiavo su imperatorium, o imperatoriaus kariuomenė grėsė pačiai Romai, bet aleksandrininkų partija vis stiprėjo (418—420).

92. Barbarossa trečią kartą nužygiavo Italijon (1167 m.) ir paėmė Romą, bet pralaimėjo kovą su Lombardijos miestų Sąjunga. Turėjo jis pagaliau susitaikinti su Alenksandru III: pasirašė Venecijos Taiką (1177 m.) ir paliaubų sutartis su Lombardų Sąjunga ir su Sicilijų karalium, popiežiaus sąjungininku bei vasalu (420—424). Tiesa sakant, Barbarossa ne tiek pralaimėjo, kiek atidėjo savo planus (424—425).

93. Nuveikęs pačioj Vokietijoj Heinrichą Liūtą ir pertvarkęs visą karalystę (425—428), jis vėl įsigalėjo ir Italijoj. Savo sūnų Heinrichą VI sutuokė su Sicilijų karalystės įpėdine Konstancija ir paskyrė savo paties įpėdiniu (428—429).

94. Tuo būdu tapo Friedrichas galingiausiu Europos valdovu; laikė save visos krikščionybės vadu. Tą savo pirmenybę pabrėždamas, ir nužygiavo jis į rytus Jeruzalės iš muslimų atimti, bet Palestinos nepasiekęs numirė (429—432).

95. Visą jo galią ir jo planus paveldėjo Heinrichas VI, kuris tapo Sicilijų karalium ir net Anglijos siuzerėnu. Popiežiai nebegalėjo kovoti su Heinrichu, ir jis buvo bemanąs ne tik užkariauti Šv. Žemę, bet paglemžti net pačią Bizantiją ir padaryti savo valdžią paveldimą. Tačiau peranksti numirė (432—437), ir

96. greit išėjo aikštėn, kad jo galia iliuzinė buvo ir kad daug svėrė moralinis popiežių autoritetas. Vokietijoj vėl prasidėjo suirutė. Karalium paskelbtas Heinricho brolis Pilypas turėjo kovoti su Welfu Ottonu IV, o Heinricho sūnus Friedrichas tik Sicilijų karalium tapo. Europai ėmė vadovauti popiežius Innocentijus III (437—439).

XI

PLANTAGENĖTAI IR PILYPAS II AUGUSTAS

97. Pasaulėdama nustojo imperija religinės savo reikšmės, ir Europą ėmė vienyti Bažnyčia. Antra vertus, imperijai vėl pradėjus irti,

politinis Europos centras atsidūrė Anglijoj ir Prancūzijoj (§ 45). Anglų karaliui Heinrichui II nepasisekė imperijalistinė politika, bet pačioj Anglijoj jo veikla gražiai sutiko su ekonomine-socijaline ir politine krašto evoliucija. Tuo metu Anglijoj ėmė klestėti prekyba ir amatai, o su miestelėnais sijo riterija, kuri ir pati sėslesnė darėsi. Dygo ir savotiška Anglų teisė, Common Law. Su karalium Jonu kovoją baronai gynė ir tą visiems sluoksniams bendrą teisę, ir tautiškąją Anglų politiką, kuri nebesutiko su Plantagenėtų imperijalizmu (440—444).

98. Jau Richardo II laikais išėjo aikštėn to imperijalizmo netautiškumas, o Jonas Bežemis dėl imperijalistinių savo planų su pačiais anglais ir susivaidijo; juoba, kad pralaimėjo karą su Pilypu Augustu ir 1208 m. beveik visų prancūziškųjų savo žemių nebeteko (444—448).

99. Liudvikui VII numirus, Pilypas II Augustas su paties Heinricho II pagelba sutvirtino savo valdžią, bet netrukus ėmė su Heinrichu kariauti. Kariavo dėl Prancūzijos ir su Heinricho įpėdiniu Richardu II, kuris kuo tik nesugriovė Pilypo galios (448—450). Tik Richardui numirus, pasisekė Pilypui nuveikti Anglai, padidinti ir sutvarkyti savo karalystė: praplėtė jis Kapetingų domėną ir tikru Prancūzijos karalium tapo (450—453).

100. Pilypas tvirtai valdė savo Bažnyčią, kovoj su kitais senjorais globojo jų valstiečius (453—455) ir miestus. Miestais bei miestelėnais pirmiausia ir rūpinosi. Buvo miestelėnų, pirklių ir amatninkų karalius (455—456). Jais besiremdamas ir besinaudodamas pertvarkė ir finansus, ir karalystės valdyseną; reorganizavo kariuomenę (456—459).

101. Būtų Pilypas, be abejo, įsibrovęs Anglijon ir nuvertęs Joną Bežemį, nes buvo Jonas susikramtęs ir su savo baronais, ir su popiežium Innocentijum III. Bet pripažino Jonas pagaliau popiežių savo siuzerėnu, ir popiežius sustabdė Pilypo sumanytąjį žygį (459—462). Pats Jonas, susidėjęs su Ottonu IV, su Flandrijos grafu ir su kitais valdovais užpuolė Pilypą. Tačiau karą laimėjo Prancūzai: ties Roche-au-Moine nuveikė Jono kariuomenę, o ties Bouvines baisiai sumušė ir jo sąjungininkus (462—465). Innocentijus sutaikino Joną su Pilypu (465).

102. Bet prieš Joną sukilo pačios Anglijos baronai ir privertė jį pasirašyti Magna Charta Libertatum, kur aiškiai formuluotos buvo baronų ir didžiųjų miestų teisės ir laisvės, o karaliaus valdžia buvo apribota (465—467). Kadangi Innocentijaus palaikomas Jonas Chartijos nepildė ir baronams reikėjo vėl su juo kovoti, susitarė jie su Pilypu; ir Anglijos karalium paskelbtasis Pilypo sūnus Liudvikas pradėjo užkariauti Angliją. Išgelbėjo ją Romos kurija ir Jono Bežemio mirtis. Lambetho Taika Liudvikas atsisakė nuo savo pretenzijų, ir Anglijoj įsikaraliavo Jono sūnus Heinrichas III (467—470).

XII

KETVIRTASIS KRYŽIAUS KARAS

103. Kultūrinė romaniškosios Europos pirmenybė pasireiškė pagaliau ir politine jos ekspansija — žygiu į rytus. Tąjį IV kryžiaus žygį suruošė Prancūzijos riterija, o visą jo eigą nulėmė Venecija. Vadovavosi ji čia ne religine idėja, bet ekonominiais ir politiniais savo planais — kova dėl Adriatikos ir su Bizantija (471—474). O karas su Bizantija ir be to labai populiarus buvo; antra vertus, pačioj Bizantijoj siautė anarchija, ir nuverstojo imperatoriaus Izaoko Angelo sūnus Aleksiejus šaukėsi vakariečių pagelbos (474—476).

104. Užkariavę Venecijai Zarą, kryžiuočiai nuplaukė į Konstantinopolį ir grąžino sostą Izaokui ir Aleksiejui. Už tai juodu turėjo privilegijuoti venecijiečius ir padėti kryžiuočiams kariauti su muslimais (476—477). Tačiau graikai sukilo prieš kryžiuočius ir prieš savo basiliejus, ir kryžiuočiai priversti buvo malšinti tąjį sukilimą. Paėmė jie Konstantinopolį, pasidalino su Venecija Bizantiją ir jos vietoj įsisteigė savą Lotynų Imperiją (477—478). Dirbtinė ir feodalinė valstybė būdama, toji imperija rados blogai sutvarkyta; be to, turėjo kovoti su graikų valstybėmis, ypačiai su Nikėjos Imperija (478—480). Daugiausia laimėjo Venecija, bet ji varė toliau egojistinę savo politiką ir mažai tepadėjo Lotynų Imperijai, kurią 1261 m. ir užkariavo Mykolas Palaiologas (480—481).

105. Tačiau Lotynų Imperijos istorija ne tik rodo mums romantiškosios Europos ekspansiją: turėjo toji imperija reikšmės ir karui su Islamu. Tik, norint kariauti su muslimais, reikėjo Europai tikro vado, o vadovauti visai Europai, rodos, vienas popiežius tegalėjo (481—483).

KOVA DĖL DIEVO KARALYSTĖS

IR

TAUTINĖS VALSTYBĖS

I

Salijų Imperija ir Bažnyčios reforma

1

Ne kanoniškai pašalino popiežių Grigalių VI ir jo vieton išrinko Klementą II Heinrichas III (1046 m.). Nesipriešino betgi Heinricho valiai daugumas reformatorių, net patys nuverstojo popiežiaus šalininkai. Tūli džiaugėsi pamatę, kad imperatorius nori atgaivinti Šv. Petro katedrą, ir mielai pripažino savo vadu tą tikrai krikščionišką valdovą. Naujasis popiežius Vokiečių Bažnyčios išauklėtas buvo; taigi, kad ir didžiai vertino Šv. Petro garbę ir teises, nė manyti nemanė, jog Heinrichas, Bažnyčią dorindamas, po kojų mynė tąsias teises. Drauge su imperatorium sušaukė Klementas Romoj sinodą — su simonija kovoti.

Tik ką pradėjęs reformą, Klementas II numirė. Heinrichas išrinko jo įpėdiniu Brixeno vyskupą Popponą-Damasą II (1048 m.), o po jo mirties — savo giminę Toul miesto vyskupą Bruną-Leoną IX (1049 — 1054 m.).

Niekeno netrukdomas valdė Heinrichas tiek Vokietijos, tiek Italijos ir pačios Romos Bažnyčią. Neveltui vadino jį amžininkai antruoju Karolium ir Dovydu, o Petras Damïani kalbėjo apie „šventąją imperiją". Religingas, net asketiškų pažiūrų žmogus būdamas, pats Heinrichas nekartą pabrėždinėjo bažnytinį savo valdžios pobūdį. Kai Liège vyskupas Wazonas, ginčydamasis su imperatorium, paminėjo savo patepimą, Heinrichas jam atsakė: „Aš taip pat esu pateptas, nes man vienam iš visų teduota imperatoriaus valdžia".

Kadangi neatgijęs dar buvo popiežių autoritetas, reformatoriams trūko tikro bažnytinio vado; tad nedrįso jie kovoti su imperatoriaus valdžia ir noroms nenoroms jo klausė. Daugelis ir

patys nedarė paskutinių išvadų iš savo pasaulėžiūros. Be to, popiežininkai buvo italai, o ypač lotharingijiečiai. Prancūzijos vyskupija iš dalies sufeodalėjo, iš dalies ėjo išvien su Kapetingais. Vokietijos Bažnyčia glaudžiai buvo susijusi su valdžia, rėmė savo karalių ir, kaip kadaise Mainzo arkivyskupas Aribonas, gynė savo teises nuo popiežių.

Tas pasipriešinimas Romai netrukdė, žinoma, Vokiečių Bažnyčiai dorėti. Ne tik reformuota vienuolynai, bet Bažnyčia vėl ėmė misijonieriauti. Maža tegalėjo padaryti vokiečiai Čechuose ir Lenkuose, nes čia nuo Ottono III laikų tebestiprėjo savarankiškos nacijonalios Bažnyčios. Taigi beliko imperatoriaus ir jų padedamiems šiaurinės Vokietijos vyskupams, ypačiai Bremeno arkivyskupams (X amžiuje Bremeno miestas tapo Hamburgo diecezijos sostine), bažnytinti Paelbio slavai ir skandinavai. Tuo pat imperatoriai ir vyskupai stiprino ir politinę Vokietijos įtaką.

Heinrichui II pasisekė (1003 m.) suvaldyti slavai Liuticai ir Redarijai: vėl ėmė mokėti jie duoklę ir siuntinėti pagelbinius pulkus. Bet imperatoriui padėti žygiuodavo tie pulkai stabmeldiškomis savo vėliavomis nešini. Trūko krikščioniškam imperatoriui jėgų su jų stabmeldžiavimu kovoti. Krikščionių iš Liuticų visai nebuvo. Kuo tik neišnyko krikščionybė ir Obodrituose. Susilpnėjo Vokiečių Bažnyčios įtaka ir skandinavų kraštuose. — Danijoj Sveinas Gabelbartas nuvertė savo tėvą Haraldą (Harald Blauzahn) ir atgaivino stabmeldystę. Veltui stengėsi Hamburgo arkivyskupas apginti nuo stabmeldžių daniškąsias vyskupystes. Laimė, kad Sveiną nuvertė ir Daniją užkariavo Švedų karalius Erikas Nugalėtojas (apie 989 m.). Ir jis buvo stabmeldys, bet, norėdamas geruoju gyventi su Vokiečiais, bent nepersekiojo krikščionių; vėliau net apsikrikštijo ir vedė Boleslovo Narsiojo dukterį, tačiau greit vėl ėmė stabmeldžiauti. Jam numirus, po ilgų kovų grįžo Danijon karalius Sveinas (1000 m.). Tuo metu buvo jis jau krikščionis ir ėmė uoliai krikščioninti danus. Tik maža čia Vokiečių Bažnyčia telaimėjo, nes Sveinas pats tvarkė ir valdė Danų Bažnyčią; be to, apsikrikštijęs buvo jis Anglijoj ir anglų misijonierius didžiau vertino, kaip Hamburgo arkivyskupus. Beveik visą Angliją jis ir užkariavo (numirė 1014 m.).

Sveinui gyvam tebėsant, 1013 m. Hamburgo diecezija ėmė valdyti kilnus Vidukindo ainis Bremeno arkivyskupas Unvanas, išdidus ir sumaningas Bažnyčios kunigaikštis. Nenorėjo jis atsisakyti nuo bažnytinės - politinės Hamburgo misijos: stengėsi inkorporuoti Danijos vyskupystes į savo diecezija, į Vokietijos Bažnyčią. Bet Sveino sūnus Knudas Didysis nuosekliai varė toliau tėvo politiką. Ne tik pavergė jis visą Angliją ir tapo nacijonaliu jos karalium, bet sutvarkė ir Danijos karalystę. Tai galima buvo padaryti tik todėl, kad rėmėsi jis Danijos Bažnyčia, organizavo ją ir savarankiškai valdė. Telaimėta Unvano tik tiek: — kad ir anglų kunigus dažniausiai kvietėsi Danijon, Knudas pripažino vis dėlto metropolitines Bremeno arkivyskupo teises. Čia turėjo nusileisti kiek karalius, nes svarbi jam buvo politinė Vokietijos pagelba.

Taip pat pripažino Unvaną savo Bažnyčios metropolitu ir Norvegijos karalius Olafas (Olaf Trygwason), nors ir Norvegiją krikščionino ne tiek vokiečiai, kiek anglai ir pats Olafas. Kaip ir Danų, Norvegų Bažnyčia tapo tautiška ir karalių tevaldoma; tik formaliai tepriklausė Bremeno diecezijos. Ir jeigu Danijos Bažnyčios santykiai su Bremenu nereiškė politinės Knudo priklausomybės, tai bažnytinė Bremeno arkivyskupo valdžia Norvegijoj bei Švedijoj ir visai nepadėjo ir negalėjo padėti Vokiečių imperatoriams. Skandinavų kraštai labiau ir labiau skyrėsi nuo Vokietijos.

Vokietijos imperatorių politika sijo su bažnytiniais Hamburgo - Bremeno diecezijos tikslais tiktai Paelbio slavų žemėse, nors ir čia ėmė konkuruoti su vokiečiais Boleslovo Narsiojo ir Ottono III įsteigtoji Gniezno arkivyskupystė. Unvanas (numirė 1029 m.) ir jo įpėdiniai maža tepešė. Stabmeldžiai Liuticai užpuolė Obodritų kraštą (1018 m.) ir kuo neišnaikino krikščionybės. Heinrichas II padėti krikščionims negalėjo: tik sunkiai atsiduso liūdnas žinias išgirdęs. Obodritų kunigaikščiai tapo stabmeldžiais. Tačiau jie vieni kitus silpnino ir persilpni buvo kovoti su Danijos karaliais ir Saksonijos hercogais, o stabmeldystė tą kovą nebeišvengiamą darė. Tik vėl sukrikščioninus tauta tegalima buvo susitaikinti su Vokiečiais ir Danais, ir tik su jais susitaikinus — suvienyti ir sutvarkyti valstybė. Visa tai ir padarė vieno kunigaikščio sūnus Gotšalkas. Jis buvo krikščionis, ėjo mokslus Šv. Mykolo vienuolyne (Lünebur-

g e); paskui kovojo su Saksonais ir nuveiktas išsidangino Anglijon, kur ilgai gyveno pas Knudą Didįjį ir visai sukrikščionėjo. Su Danų pagelba grįžęs pagaliau tėviškėn, Gotšalkas įsisteigė galingą kunigaikštystę, pavergė net kelias Liuticų tauteles. Liuticai nebeteko pirmykštės savo galios. O tai reiškė vakarų Bažnyčios ir kultūros pergalę; nes Gotšalkas buvo „pamaldus ir dievobaimingas žmogus": statė bažnyčias, steigė vyskupystes, pats važinėdavo su misijonieriais ir sakydavo pamokslus. Kvietėsi jis kunigų iš Vokietijos; ir didžiausias jo patarėjas ir tikras naujosios slavų Bažnyčios pirmininkas buvo Bremeno arkivyskupas A d a l b e r t a s.

Hamburgo - Bremeno arkivyskupystę davė Adalbertui (1043 — 1072 m.) Heinrichas III. Doras ir nešykštus, bet nepaprastas vyskupas buvo. Be galo didžiavosi aukšta savo kilme; sakėsi, kad jo gyslose graikų kraujas tekąs. „Norėjo, kad visa, ką turėjo, būtų įspūdinga ir puiku; džiaugėsi smilkytuvų kvepėjimu, žibintų spindėjimu ir iškilmingai skambančiomis giesmėmis". Adalberto pirmtakūnas pradėjęs buvo statyti naują Bremeno katedrą. Adalbertas visa liepė sugriauti ir statyti išnauja: sumanė pastatyti kuopuikiausią bažnyčią, panašią į tolimo Benevento katedrą. Italijos tapytojų kvietėsi jos pagražinti. Išdidus jis buvo; nei kitiems vyskupams, nei kunigaikščiams nenusileisdavo, bet ne tiek pats save, kiek savo giminę, galią ir katedrą vertino. Ją stengėsi pakelti aukščiau už kitas Vokietijos vyskupystes ir dėl jos atsisakė nuo popiežiaus sosto, kurį siūlęs jam buvo Heinrichas III.

Kaip ir daugelis didžiuoklių, maža tekreipė dėmesio Adalbertas į tai, kiek įkūnijami jo norai ir svajonės; gražius žodžius ir tuščią titulą, visai išorinę garbę laikė dažnai realios galios reiškiniu. Ateitimi labiau, kaip dabartimi gyveno, o ateitį vaizdavosi tikėdamas pranašaujamais sapnais, paslaptingais pažymiais ir savo alchimiko bei atstrologo žydo Povilo kalbomis. Buvo Adalbertas ne tik didingų sumanymų, bet ir turtingos vaizduotės žmogus. Įsivaizduodami visi mes stengiamės nubėgti nuo įkyrios dabarties ir nors vaizduote ir vaizduotėj ją patobulinti. Kadangi trūksta mums jėgų ir valios savo norams įkūnyti, — vaizduojamės juos ateity jau įkūnytus. Ir reiškia mūsų svajonės dabartinius mūsų norus, na, ir mūsų sluoksnio, mūsų gadynės tendencijas. Taip ir Adalberto vaizduotė reikšdino tai, ko norėjo ir

kuo gyveno Vokiečių Bažnyčia. O ji stengėsi būti nepriklausoma ir nacijonali.

Tik ką tapęs arkivyskupu, Adalbertas išsiuntinėjo laiškus Danijos, Švedijos ir Norvegijos kunigijai; ragino ją gerai kunigauti ir misijonieriauti. Mat, jautės jis visos šiaurinės Europos metropolitas esąs. Tačiau susidūrė čia Adalbertas su nacijonalistine karalių politika. Knudo sūnui Harthaknudui numirus, Danijoj įsikaraliavo Norvegijos karalius Magnus; po jo mirties Danijos karalium tapo Knudo sūnėnas Sveinas (Swein Estridson). Kad ir susidraugavo su juo pagaliau Adalbertas, karalius, kaip kadai kitkart ir Sveinas I, norėjo įsteigti atskirą Danijos arkivyskupystę; ėmė net susirašinėti tuo dalyku su kurija. Adalbertas, žinoma, kiek begalėdamas priešinosi Sveino planui, nes reiškė tas planas, kad Bremeno Bažnyčia turėjo atsisakyti nuo savo teisių Danijoj, kaip buvo jau atsisakiusi nuo bažnytinių savo teisių Vokietija Lenkijoj, Čechijoj ir Vengrijoj. Sveino planas buvo Adalbertui juo pavojingesnis, kad savo Bažnyčios nepriklausomybe rūpinosi ir naujas Norvegijos karalius Haraldas Hardrada, ir Švedijos karalius Emundas Gamulis. Pirmasis šventindino savo vyskupus Anglijoj arba Prancūzijoj ir nepripažino Adalberto metropolitu; antrasis net išvijo iš Švedijos Adalberto paskirtą vyskupą, ir labiau santykiavo su Gniezno arkivyskupu.

Norėdamas ir savo teises apginti, gal, net padidinti, ir su karaliais, visų pirma su Sveinu, susitaikyti, Adalbertas sumanė tapti visos šiaurinės Europos patrïarchu. Savo patrïarchatą ir laikė Adalbertas sąlyga danų arkivyskupystei įsteigti. Nenuostabu, nes patrïarcho priklausiusios būtų visos šiaurinės Bažnyčios. Be to, norėjo Adalbertas padidinti ir vokišką - slavišką savo diecezija.

Norėdamas įsteigti šiaurinį patrïarchatą Adalbertas aktualino visos Vokiečių Bažnyčios tendencijas. Glaudžiai su valstybe susijusi, toji Bažnyčia stengėsi būti vokiška ir nepriklausoma; sydino krikščionišką savo misiją su kultūriniais ir politiniais Vokietijos uždaviniais. Šiuo atžvilgiu panaši ji kiek buvo į Rytų Bažnyčią. Savaime aišku, kodėl minėtosios tendencijos pasireiškė šiaurinėj Vokietijoj. — Čia rūpėjo Bažnyčiai kitos tautos kirkščioninti, tad — ir vokietinti, naujų žemių krikščionybei ir imperijai įgyti. Tai gaivino bažnytinį ir kultūrinį gyvenimą. Šiaurės Vokietijoj, Saksonijoj iškilo tikrieji nacijonalios Vokie-

čių valstybės steigėjai Heinrichas I ir Ottonas Didysis ir ėmė vokietėti internacijonali Karolingų Renesanso kultūra. Jeigu Adalbertas pasiekęs būtų savo tikslą, tai, be abejo, Bremeno patrïarchatas vadovavęs būtų pagaliau Vokiečių Bažnyčiai, o ji būtų išsivadavusi iš Romos valdžios. Tada su savuoju patrïarchu susidėjęs Vokiečių imperatorius galėjęs būtų nacijonaliais Vokietijos uždaviniais rūpintis labiau, negu Roma ir internacijonalia imperija. Taigi, Adalberto sumanymas sutiko su vokiška abiejų pirmųjų Heinrichų, Konrado II, iš dalies net Ottono Didžiojo politika ir su stipriomis suvalstybėjusios Vokiečių Bažnyčios tradicijomis. Adalbertas, pats to nemanydamas, kėlė aikštėn germaniškos krikščionybės, vadinasi, krikščioniškosios germanų kultūros, klausimą, kurį daug vėliau, XVI amžiuje, ėmė spręsti (vėl nesąmoningai) Liuteris.

Tačiau kiek Vokietija kultūrėjo, tiek suimdinėjo savin romanišką kultūrą ir romanišką krikščionybės formą, kurios negalėjo visai suvokietinti (apvokietino kiek tiktai XVI amžiuje). Romaniškoji krikščionybė sutapdino Bažnyčios universalumą su jos internacijonalumu, o jos vienovę — su vieno popiežiaus suvienyta hierarchija. Tuo būdu Adalberto planais suaktualėjęs Vokiečių Bažnyčios atgijimas pats tuos planus ir griovė, nes kildino krikščionybės universalumą ir popiežių pirmenybę. Šios pirmenybės nė pats Adalbertas neneigė. Be to, Vokietiją valdė tuo metu nebe Saksonų dinastijos valdovas, bet kultūringas ir religingas H e i n r i c h a s III. Jis nė nemanė ginčytis su savo popiežium dėl naujo patrïarchato. O popiežius L e o n a s IX uoliai stiprino savo valdžią ir visur pabrėždavo savo pirmenybę. Norint pirmininkauti Skandinavijos Bažnyčioms, nereikėjo jam tokio pavojingo tarpininko, kaip naujasis patrïarchas. Visa, ką laimėjo Adalbertas, buvo tai, kad paskyrė jį Leonas savo legatu šiaurinei Europai valdyti.

Didingi Adalberto planai niekais nuėjo. Danijos, Švedijos ir Norvegijos karaliai tvarkė kiekvienas nacijonalią savo Bažnyčią ir vis mažiau težiūrėjo Bremeno - Hamburgo arkivyskupystės. Negalėjo be jos apseiti s l a v a i. Bet jų maža bebuvo likę, nes įsigalėjusios jau buvo slaviškos Lenkų ir Čechų Bažnyčios.

2

Tris savaites tepopiežiavo D a m a s a s II. Jam numirus (1048 m.), Romėnai kreipėsi į H e i n r i c h ą III: prašė paskirti popiežium L y o n o arkivyskupą H a l i n a r d ą. Kadangi, arkivyskupystę gaudamas, atsisakęs jis buvo prisiekti imperatoriui (vienuolių regula draudė siekti, o Halinardas vienuolis buvo), laikė jį Romėnai Bažnyčios nepriklausomybės gynėju; manė, kad apginsiąs nuo imperatoriaus ir Romos nepriklausomybę. Romėnai kreipėsi į imperatorių, bet tūli reformatoriai griežtesnės nuomonės buvo. Taip antai, L i è g ė s vyskupas W a z o n a s peikė Heinrichą už tai, kad nuvertė imperatorius Grigalių VI ir kad rinko popiežius. Visi Bažnyčios tėvai sutinką, kad niekas neturįs teisės popiežiaus teisti. Staigi Klemento III mirtis, gal, esą ne kas kita, kaip paties Dievo teismas. Dar smarkiau puolė Heinrichą Prancūzijos vyskupai, rodė, kiek imperatoriaus kišimasis į Bažnyčios reikalus prieštaravo Pseudo - Izidoriaus Dekretalijoms.

Šiaip ar taip, Halinardas pats atsisakė, ir Heinrichas, sušaukęs W o r m s e vyskupus ir didžiūnus, išrinko popiežium savo giminaitį B r u n o n ą. Brunonas, Alsaso grafų atžala, mokslus ėjo T o u l o mokykloj, priklausė paskui imperatoriaus „kapellai"; Konradas II buvo jam davęs T o u l o vyskupystę. Lotharingijiečiai didžiai vertino šį gerąjį vyskupą ir kliuniečių draugą. Pačioj Italijoj žinomas jis buvo. Petras Damïani gyrė Heinrichą, nes, B r u n o n ą - L e o n ą IX rinkdamas, išvadavęs Heinrichas Romą iš slibino koserės, pinigų keitėjus išvaręs iš šventovės ir, kaip kadai karalius Josijas, sunaikinęs dievų stabus. Bet, kad ir su kraštutiniais reformatoriais bičiuliavosi, senis (73 metų) popiežius praktiškas žmogus buvo; troško reformuoti Bažnyčią, tik — geruoju su imperatorium gyvendamas ir su jo pagelba.

Reformą suprato Leonas IX vis dėlto giliau ir plačiau, kaip Heinrichas. Popiežius manė ne tik sudorinti Bažnyčią, panaikinti nikolaïtizmą (kunigų vedybas ir išviso nedorą gyvenimą) ir simoniją. — Norėjo jis Preudo - Izidoriaus Dekretalijų prasme išvaduoti kunigiją iš valdovų valdžios, hierarchiškai ir monarchiškai visą Bažnyčią sutvarkyti. Tačiau aišku jam buvo, kad neverta dėl tų tikslų ir kovoti, kol popiežių kurija yra Romos didikų valdžioj ir kol tebesirūpina ji vietiniais Romos reikalais. Visų

pirma reikėjo paversti kurija tikrai universalia, vadinasi, internacijonalia, įstaiga ir padidinti moralinis popiežiaus autoritetas visoj Europoj.

Turėdamas tai galvoj, važiavo Leonas į Romą ne vienas. Lydėjo jį jo patarėjais ir padėjėjais tapę lotharingijiečiai: Humbertas, Hugonas (Hugo Candidus), Steponas, Udonas, Lotharingijos hercogo brolis Friedrichas ir jaunas Grigaliaus VI patarėjas Hildebrandas. Hildebrandas buvo griežčiausių reformų šalininkas, bet, Grigaliui VI numirus, panoro vienuoliškai gyventi Lotharingijoj. Susipažinęs su juo, Leonas įšventino jį subdïakonu ir netrukus paskyrė Romos Bažnyčios „ekonomu". Hildebrandas su atsargia Leono politika dažnai nesutikdavo, bet Leonas didžiai jį vertino. Tų pačių pažiūrų, kaip ir Hildebrandas, buvo mokytas teologas bei kanoniškosios teisės žinovas Humbertas. Skundėsi jis huius saeculi insolentia et maxime principum neglígentia, norėjo padaryti Bažnyčią laisvą ir pats rados įtakingiausias Leono ir jo įpėdinių patarėjas. Leonas paskyrė jį Silva Candida vyskupu - kardinolu. Kardinolais tapo ir kiti du lotharingijiečiai — Hugonas ir Steponas. Leono biblijotekarius ir kancleris buvo pirma Udonas, paskui Friedrichas. Visi tie lotharingijiečiai atstovavo nuosekliųjų reformatorių pažiūroms ir šia prasme transformavo kuriją. Praktiškesniam popiežiui teko jie žaboti.

Kaip ten bebūtų, Leonas pertvarkė, suinternacijonalino kuriją ir galėjo pradėti reformą. Laterano rūmuose sušaukė jis (1049 m.) pirmąjį savo sinodą. Liepė perskaityti keturių pirmųjų Bažnyčios susirinkimų kanonus ir reikalavo, kad pildomi būtų ir jie, ir visos popiežių dekretalijos. Šiuos Pseudo - Izidoriaus rinkinio principus viešai skelbdamas, siūlė Leonas sinodo tėvams nuversti visus kunigus, kurie kaltinami buvo simonija ir negalėjo pasiteisinti. Maža to — jo nuomone, nebegalėję kunigauti ir visi simonininkų įšventintieji. Čia popiežius nukrypo nuo Bažnyčios mokslo, Šv. Augustino ir Afrikos sinodų V amžiuje formuluoto, ir nuo savo pirmtakūno Klemento II ir Heinricho III praktikos. Be to, toks „donatismas" ne tiek gerino Bažnyčios hierarchiją, kiek griovė, kaip kadaise pačių donatininkų arba priešformosinininkų schizma. Susirinkusieji Laterane kunigai ir dïakonai — sinodo posėdžiai tuo metu dar vieši tebebuvo —

pakėlė didelį triukšmą. — Jeigu sutiksiąs sinodas su popiežium, tai, gal, nebebūsią nė vieno kunigo, galinčio mišias laikyti. Nukentėsianti tada pati religija, o tikintieji visai nusiminsią. Kadangi priešinosi Leonui ir daugelis vyskupų, jis pagaliau nusileido. Niekas neprieštaravo popiežiui, kai pasmerkė jis kunigų vedybas ir dešimtinės nenorinčius mokėti pasaulininkus.

Laterano sinodo nutarimai nusakė konkrečią Leono programą. Bet Leonas šaukdavo sinodus tiek Bažnyčiai reformuoti, tiek savo autoritetui pakelti. Tais pačiais 1049 metais pirmininkavo jis Pavijos, Reimso ir Mainzo sinodams, 1050 m. — Salerno, Siponto, Romos ir Vercelli, 1051 m. — Romos, 1053 m. — Mantovos ir Romos. Visur smerkė jis nikolaïtizmą ir simoniją, skelbė kanoniškąją teisę ir Romos Bažnyčios privilegijas.

Didelės reikšmės turėjo Reimso sinodas (1049 m.). — Prancūzijoj seniai jau buvo įsigalėję kliuniečiai, su kuriais susidėjo ir keli vyskupai reformatoriai. Patys karaliai — Hugonas Kapetas (987—996 m.), Robertas II Pamaldusis (996 — 1031 m.), Heinrichas I (1031 — 1060 m.) — rėmėsi vienuoliais ir reformavo vienuolynus. Sunkiau jiems buvo atsisakyti nuo simonijos ir reformuoti vyskupija. Galėjo čia padėti popiežiai. Bet karaliai saugojo bažnytines savo teises, be to, netikėjo Vokiečių imperatoriaus išrinktaisiais popiežiais. Tiesa, krikščioniškasis karalius, negalėjo užkirsti kelio važiuojančiam į Prancūziją Leonui ir uždrausti jam sušaukti sinodą Reimso mieste. Bet Heinrichas visom keturiom tam sinodui priešinosi: „dėl karo" neleido savo vyskupams į Reimsą važiuoti; ir maža čia tesusirinko paties karaliaus priklausančių vyskupų. Susivažiavo betgi karaliaus vasalų vyskupai. Leono vadovaujamas sinodas pasmerkė nikolaïtizmą ir simoniją, uždraudė dvasininkams dalyvauti kare, o valdovams — savavališkai skirti abatus bei vyskupus ir nuvertė keleta blogų vyskupų. Pats popiežius ėmė vadovauti Prancūzijos reformatoriams, ir jie pasidarė popiežių parama kovoj su Vokietija. Žinoma, ir Prancūzijoj reikėjo kovoti su reformos priešais. Bet čia Kapetingai, palyginti su Vokiečių imperatoriais ir net su keliais saviškiais vasalais, silpni valdovai tebuvo. Antra vertus, daugumas Prancūzijos vyskupų neturėjo tos politinės galios ir valdžios, kurią gynė Vokietijos vyskupai. Pagaliau, ir pačios reformatorių idėjos romaniškajai

Prancūzijai artimesnės buvo, kaip Vokietijai. Monarcho popiežiaus valdoma hierarchinė Bažnyčia, tai romaniškosios krikščionybės reiškinys. Prancūzijoj popiežiai susidūrė su pasyviu pasipriešinimu, vedė mažą karą, ne patys veikė, bet siuntinėjo savo legatus: patys atvažiuodavo tik prieglaudos tejieškodami.

Italijoj vykdė savo programą Leonas savarankiškai; Vokietijoj padėdavo jam pats imperatorius. Bet visiems aišku buvo, kad reformos inicijatyvą suėmė į savo rankas popiežius. Kaip imperatorius perijodiškai šaukdavo seimus, taip popiežius — sinodus; ir tie sinodai šaukiami buvo ne tik imperijoj, bet, gali sakyt, ir visoj Europoj. Vyriausias Bažnyčios patrïarchas pats ją apvažinėdavo ir tvarkydavo; nekartą sakydavo: necesse habemus omnibus omnia esse omnibusque beneficere. Žmonės matė Šv. Tėvą, girdėjo jo žodžius. Sakydavo jis pamokslus ir Prancūzijoj, ir Vokietijoj; dalyvaudavo vietinių bažnyčių iškilmėse. Iš apylinkės miestų ir kaimų, iš tolimųjų kraštų suplaukdavo žmonės jo pamatyti, palaiminimo gauti. Baimė žmonių bažnyčion nė sulįsti negalėdavo. Ir ne tik pačios Bažnyčios reikalai terūpėjo Leonui. — Rėmė jis savo autoritetu su Vengrais kovojantį Heinrichą; užstojo Lotharingijos hercogą Gottfriedą ir išgelbėjo jį nuo mirties; stengėsi sutaikinti kovojančius tarpusavy kunigaikščius; ekskomunika privertė Luksemburgo grafą išsižadėti bedieviško savo smurto ir atsilyginti su jo įžeistuoju arkivyskupu. Žodžiu, vykdė jis tikrojo krikščionių tėvo idealą. Kas, rašė vienas prancūzų abatas, galįs nedžiūgauti dėl tokių iki šiol negirdėtų budriojo piemens rūpesčių? Permaža jam esą Romos tauta globoti arba derlingoji Italijos žemė Dievo žodžio lietumi šlakstyti! — Šiapus Alpių Bažnyčias aplankęs, sinodus šaukiąs. Pastebėjęs, kad nukrypstąs kas kur nuo Bažnyčios kanonų, skubąs tuoj nusikaltėlius nubausti ir visa, kaip teisybė reikalaujanti, pagerinti.

Leono IX, nenuilstamojo keliauninko, veikla sustiprino ir sukonkretino, gyvą padarė nusmukusį popiežiaus autoritetą. Tam autoritetui augti Leonas padėjo, gal būt, daugiau, kaip pats Nikalojus I. Nikalojus formulavo ir skelbė popiežiaus pirmenybės idėją, naudojosi kiekviena proga, kiekviena palankia politine aplinkybe, bet realios savo valdžiai paspirties neturėjo, mažai ja ir tesirūpino. Praktiškas ideologas, bet ne praktikos žmogus buvo. Leonas mažai tekalbėjo apie principus; užtai metodiškai organi-

zavo popiežių monarchiją, vertė reformatorius spiestis apie Romą ir kūrė realią tautišką popiežiaus pirmenybės bazę. Kaip ir Bažnyčios valstybės steigėjas Steponas IV, buvo Leonas populiarus, tautiškas popiežius. Jam popiežiaujant, tautinis vienuolių - reformatorių sąjūdis susijo su kurijos politika ir sutautino popiežių pirmenybės idėją, vadinasi, padarė ją charakteringiausiu Europos kultūros reiškiniu. Vakarų krikščionybės kultūra tikrai susiformavo ir vėl, kaip ir Nikalojaus I laikais, susidūrė su bizantiškąja.

Abidvi kultūros reiškėsi ir viena nuo antros skyrėsi savo Bažnyčių ypatybėmis. Vakariečių manymu, Kristaus įsteigtoji universalioji (katalikiškoji) Bažnyčia buvo internacijonali savo hierarchijos ir visų pirma popiežiaus vadovaujama bendruomenė. Universalumą su internacijonalumu tapdindami, vakariečiai patys nematė, kad tas internacijonalumas buvo ne kas kita, kaip romaniškumas ir europiškumas; bet visas popiežiaus pirmenybės nepripažįstančias Bažnyčias laikė, žinoma, netikromis, schizmatiškomis. Rytiečiai ne tik praktiškai, bet ir teoriškai, principijaliai neskyrė krikščionybės nuo tautybės. Jų nuomone, tikėjimas ir buvo tautybės esmė. Todėl Bažnyčios universalumą suprato jie kaip simfoninę įvairių tautiškų Bažnyčių vienovę. Be to, ne tiek jau rūpėjo jiems autoriteto principas; tad nemanė tos vienovės monarchiškai organizuoti: užtekdavo jiems, kad reiškėsi šorys Bažnyčios vienovė Bažnyčios susirinkimais. Savaime aišku, kad simfoninė Bažnyčios vienovė sutiko su įvairių Bažnyčių hierarchija. Tik vyriausias patriarchas, rytiečių nuomone, nedidesnis buvo už visos Bažnyčios susirinkimą. Jie laikė tą patriarchą primus inter pares, turinčiu tik garbės pirmenybę; manė, be to, kad nebe popiežius, bet kultūringiausios krikščioniškosios tautos, vadinasi, Romėjų, sostinės patriarchas turi pirmininkauti visai Bažnyčiai. Į vakariečius žiūrėjo jie kaip į barbarus, į popiežiaus pirmenybės idėją — kaip į ereziją. Negalėjo jie pripažinti tikruoju imperatorium šitą titulą „uzurpavusio“ Vakarų barbarų valdovo; negalėjo, žinoma, sutikti ir su popiežiaus pretenzijomis.

Aišku, kad vėl sujungti abiejų Bažnyčių nebegalima buvo, nes nei vakariečiai, nei rytiečiai nenorėjo išsižadėti savo tikėjimo. Perdaug jau atsiknojusios buvo abidvi Bažnyčios ir jomis besireiškiančios kultūros. Veltui — politinių savo planų ver-

čiamas (norėjo jis susitaikinti su bizantijiečiais pietų Italijoj) — Leonas pasistengė atgaivinti Bažnyčios vienovę. Nebegalėjo juk atsisakyti nuo bažnytinės Romos pirmenybės, o tos pirmenybės Bizantijos Bažnyčia negalėjo pripažinti.

Imperatoriui Basilijui I Makedonijiečiui pasisekė šiaip taip likviduoti Fotijaus ir Nikalojaus I pradėtoji abiejų Bažnyčių kova (893 m.). Iki XI amžiaus pusės Romėjai nebesiginčijo su Romėnais, nes patrïarchus valdė imperatoriai, o Romos kurija nusmukusi buvo. Vis labiau nutoldavo betgi viena nuo antros abidvi bažnytinės kultūros. Vakarų imperatoriai susikivirčijo su Bizantija pietų Italijoj, o popiežiai ėmė čia plėsti ir bažnytinę savo valdžią. Konstantinopolio patrïarchai, žinoma, išsijuosę gynė ir bažnytinę savo nepriklausomybę, ir itališkąsias savo diecezijas, ir Bizantijos kultūrą bei valstybę. Tai kultūrai, įsigalėję po Basilijaus II mirties (1025 m.), patrïarchai atstovavo labiau, nei imperatorius.

Tik ką įžengęs patrïarcho sostan (1042 m.), Mykolas Kerularijas ėmė kovoti su „lotynais". Šventai gyveno, bet išdidus žmogus buvo ir Konstantinopolio patrïarchą laikė antruoju Kristum; popiežiaus pretenzijoms pietų Italijoj kiek begalėdamas priešinosi. Jo globojamas vienuolis Nikitas Pektoratas parašė net storoką veikalą, kur smarkiai puolė „eretiškas" Vakarų Bažnyčios apeigas ir papročius. Pagaliau, 1053 m., Mykolas uždarė lotyniškas Konstantinopolio bažnyčias ir ėmė bizantinti lotynų vienuolių gyvenimą.

Romos kurija sujudo. Leonas nusiuntė į Konstantinopolį savo legatus — kardinolą Humbertą ir kanclerį Friedrichą — su Humberto suredaguotu laišku. Tuo laišku protestavo popiežius prieš „naują ir negirdėtą" Kerularijo įžulumą, nes išdrįsęs patrïarchas smerkti Romos Bažnyčios papročius. Šventoji Bažnyčia ant akmens (super petram), vadinasi, ant Kristaus ir ant Petro (super Petrum vel Cepham) esanti pastatyta. Jos nenuveiksiąs nė pragaras. Argi ne apaštalų kunigaikščio katedra, vadinasi, Romos Bažnyčia, tiek per patį Petrą, tiek per jo įpėdinius esanti pasmerkusi ir sunaikinusi eretikų mokslą? Argi ne jinai, niekuomet nenustojusi tikrai tikėti, esanti sustiprinusi Petro tikėjimą žmonių širdyse? Petras ir jo įpėdiniai nieko netrukdomi teteisią visą Bažnyčią, bet niekas negalįs teisti didžiausios katedros (sum-

ma sedes a nemine iudicatur). Taigi, didžiausios katedros teises niekinąs patrïarchas pats esąs visų garbingųjų Bažnyčios susirinkimų tėvų anatematizuotas.

Toks laiškas, savaime suprantama, tik įerzino Kerulariją. Visai įnirtino jį popiežiaus legatai. Išdidžiai reikalavo jie, kad patrïarchas pripažintų popiežiaus valdžią, o jam atsisakius — viešai ekskomunikavo. Imperatorius Konstantinas IX Monomachas (1042—1054 m.) norėjo jau nusileisti Romai, bet patrïarchas buvo stipresnis už jį: kurstė lotynų nekenčiančią Konstantinopolio liaudį. Ja remdamasis, savo rėžtu ekskomunikavo jis popiežių (1054 m.). Viena Bažnyčia baigtinai suskilo.

Bažnyčiai sueižėjus, popiežiai ir politiškai nebesantykiavo su Bizantija, o Bizantija nebegalėjo ilgai ginti itališkų savo provincijų, kur įsigalėję buvo normanai. Bet visų svarbiausia, kad Bažnyčios skilimas aiškino ir stiprino kultūrinę - bažnytinę vakariečių sąmonę. Pasijuto jie esą vienintelė ir tikroji Bažnyčia. Kova su Bizantija tapo, tam tikra prasme, religine, panašia į kovą su Islamu. Nebe rytų Europoj, bet Viduržemių Jūros baseine reikėjo visų pirma ginti ir plėsti tikroji Bažnyčia. Vienuoliktojo amžiaus gale prasidėjo kryžiaus karai, tryliktojo pradžioj vakariečiai nuveikė Bizantiją ir jos vietoj įsteigė Lotynų Imperiją.

3

Europos popiežium tapdamas, Leonas IX nenustojo buvęs Romėnų popiežius. Viešai aiškino jis Romos tautai savo planus ir tardavos su ja. Taip antai, pranešė Šv. Petro Bazilikoj susirinkusiems romėnams savo nutarimą grąžinti Triero arkivyskupui Romos legato titulą, prašė Leonas romėnus su tuo sutikti. Norėdamas kanonizuoti savo pirmtakūną Toulo vyskupą Gebhardą, sušaukė popiežius kunigus ir pasaulininkus ir papasakojo jiems šventojo gyvenimą ir stebuklus. Pagaliau paklausė, ar reikia toks žmogus šventuoju pripažinti. Visi sušuko, kad reikia.

Atgaivino Leonas ir itališką kurijos politiką: gerai suprato, kokią reikšmę turėjo Bažnyčios valstybė bažnytinei popiežių valdžiai augti. Leonas, gali sakyt, susydino Nikalojaus - Anastasijaus planus su Stepono III - Christoforo pla-

nais. Čia Pseudo-Izidoriaus Dekretalijomis*), čia Konstantino Konstitucija besiremdamas, kėlė jis aikštėn augustinišką Bažnyčios sąvoką, bet kitoniškai ją prasmino. Augustinas vadino empirinę Bažnyčią mišriu kūnu (corpus permixtum) ta prasme, kad ją sudarą tiek teisieji, tiek nusidėjėliai. Leono manymu, Bažnyčia esanti corpus permixtum ir todėl, kad ji turinti būti ir valstybė.

Nuo seniai stengėsi popiežiai, ypač Jonas VIII (872 — 882 m.), Jonas X (914—928 m.) ir Benediktas VIII (1012—1024 m.), įsiviešpatauti pietų Italijoj. Leonas jų politiką padarė ir savą, bet pirmas jis aiškiai nusakė popiežių pretenzijas ir viešai parėmė jas Konstantino Konstitucija. Pagal ją pietų Italija priklausanti nebe Bizantijai, bet Šv. Petrui. Taigi, neišvengiama tapo kova su Bizantija, kuriai 1046 m. turėjo nusileisti kiek pats Heinrichas III: Beneventas liko, kaip ir buvęs, Bizantijos sąjungininkas. Heinrichas praplėtė truputį imperiją Italijos pietuose, bet galingiausiu Salerno duku Waimaru nepasitikėjo (kaip Toskanos markgrafu Bonifacijum) ir ėmė globoti didžiausius Bizantijos priešus normanus: Aversos grafą Richardą Trincanotte ir Apulijos grafą Drogoną. Atrodė, kad savo planą įkūnydamas turėjo Leonas sąjungininkauti su normanais. Tačiau jie puolė ne tik bizantijiečius, bet ir „longobardiškas" Salerno ir Kapujos valstybes. Popiežius laikė tuos barbarus pavojingesniais už bizantijiečius ir manė — keistoka mintis — prisisavinti bizantijiečių žemes su pačių bizantijiečių pagelba. Norėjo sunaikinti augančią normanų galią.

Nebepakęsdamas normanų puolimų, Beneventas pasidavė pagaliau popiežiui (1051 m.). Iš čia ir kilo karas su normanais, kurie nenustojo puolę Benevento. Leonas šaukėsi krikščionių valdovų pagelbos, o jo kancleris Friedrichas pats nuvedė kariuomenę su normanais kovoti. Bet kariuomenė greit išsisklaidė, ir Leonas priverstas buvo kreiptis į imperatorių. Kad

*) Šiuo rinkiniu naudodamasis, vienas romėnas popiežininkas sudarė apie 1050 m. Diversorum sententiae patrum, kur dėstė Bažnyčios reformos programą ir — atskiru skyrium De primatu ecclesiae — aiškino popiežiaus teises.

ir imperijos nenaudai politikavo Leonas, Heinrichas pripažino jį Benevento siuzerėnu, žadėjo atsiųsti Italijon net kariuomenės.

Imperijos interesus užstojo nebe imperatorius, bet Vokietijos vyskupai, kuriems vadovavo energingas Eichstätto vyskupas Gebhardas. Leonui, naikinančiam bažnytines jų teises, nusileisdavo vyskupai imperatoriaus teverčiami. Išauklėti politinėse Ottonų ir Konrado II tradicijose, jie dar mažiau belinkę buvo padėti savarankiškai popiežių politikai. Tiesa, Leonas kiek tik galėdamas padėdinėjo imperatoriui ir, savo valstybę didindamas, su juo kovoti nemanė. Bet objektyviai Leono politika imperijai buvo pavojinga, o Leono kancleris Friedrichas, gal būt, slaptas Heinricho priešas buvo. Šio lotharingijiečio ir karšto reformatoriaus brolis Gottfriedas Barzdotasis, tėvui numirus (1044 m.), gavo iš Heinricho tik Aukštutinę Lotharingiją ir ėmė slaptai tartis su Prancūzijos karalium Heinrichu I ir su Burgundijos diduomene. Už tą išdavimą Heinrichas III nuvertė Gottfriedą (1045 m.), bet netrukus grąžino jam hercogystę. Tačiau 1053 m. Gottfriedas vėl sukilo ir, nebegalėdamas kovoti su imperatorium, pabėgo Italijon . Čia vedė jis Toskanos markgrafo Bonifacijaus našlę lotharingijietę Beatriksą ir savavališkai tapo Toskanos markgrafu (1054 m.). Mat, abu lotharingijiečiai buvo ne tik karštesni už patį popiežių popiežininkai, bet ir Heinricho III priešai. Ne be reikalo paskui Heinrichas norėjo suimti Friedrichą (1055 m.).

Tiek tiekos, bet Gebhardui pasisekė suardyti Leono ir Friedricho planas: porą šimtų riterių tegavo iš Heinricho popiežius. Nenusiminė betgi Leonas: susidėjo su Bizantijos „katapanu" ir pats nuvedė nedidelę savo kariuomenę į Apuliją. Netoli nuo Civitate tvirtovėlės susidūrė jis su normanais, kuriems vadovavo Aversos grafas Richardas, Apulijos grafas Humfredas ir jaunas Robertas Guïscard, pradėjęs jau užsikariauti Kalabriją. Normanai siūlė Šv. Tėvui pripažinti jį siuzerėnu. Bet, bizantijiečiais pasitikėdami, Leonas ir Friedrichas atsisakė ir pralaimėjo mūšį. Leonas pats priverstas buvo pasiduoti normanams ir atšaukti jau paskelbtą ekskomuniką. Su didele pagarba priėmė jį nugalėtojai (1053 m.), bet tik po devynių mėnesių tegalėjo jis grįžti Romon, kur greit ir numirė (1054 m.).

Politinis kurijos sumanymas iširo. Leonas ir Friedrichas tebesitikėjo Bizantijos pagelbos: nemanė, kad normanai greit bus geriausia Šv. Sosto parama. Bet esam jau matę, kuo pasibaigė derybos su Bizantija. Normanams nuveikus popiežių, nė nekariavęs laimėjo Heinrichas.

Leonui IX numirus, patys karščiausi kurijos popiežininkai nebedrįso (tiesa, Humbertas ir Friedrichas tebebuvo Konstantinopoly) ginčytis su imperatorium: Hildebrando vadovaujami pasiuntiniai prašė jį paskirti naują popiežių. Neskubėdamas, po šešių mėnesių, paskyrė jis Eichstätto vyskupą Gebhardą, ištikimą savo šalininką. Vėliau popiežininkai iškraipė faktus: Montecassino vienuolyno istorininkas Leonas Ostijietis ir Sutri vyskupas Bonizonas tvirtino, kad Heinrichas atsisakęs nuo patricijaus titulo ir kad pats Hildebrandas palaikęs Gebhardo kandidatūrą. Viktoru II (1055—1057 m.) pasivadinęs Gebhardas liko imperatorininkas. Politinių Leono IX planų išsižadėjo, atsisakė net nuo Benevento. Pats Heinrichas norėjo dabar kovoti su normanais ir ėmė derėtis su Bizantija. Ištikimą popiežių padarė jis savo vietininku Italijoj ir padidino kiek jo valstybę: davė jam Spoleto dukatą ir Fermo marką. Gottfriedui vėl pabėgus į Vokietiją, imperatorius suėmė Beatriksą ir josios dukterį Matildę ir Roncaglijos (netoli nuo Piacenzos) seime sutvarkė visą Italiją (1055 m.).

Florencijos sinodui drauge su popiežium pirmininkavo ir Heinrichas. Atrodė, kad imperatorius ir popiežius drauge ir draugingai valdė Bažnyčią. Tačiau dideli ir lemiamos reikšmės buvo Leono IX veiklos padariniai. Ir paklusnus imperatoriui popiežius nebegalėjo dabar susilpninti bažnytinio Romos autoriteto. Susiformavo nauja reformatorių kurija. Vienuoliu tapo Heinricho priešas Friedrichas, bet Humbertas ir Hildebrandas tebebuvo įtakingiausi popiežiaus patarėjai. Antra vertus, Heinricho III valdžia atrodė didesnė, negu ištikrųjų kad buvo.

4

Heinrichas III norėjo būti tikrai krikščioniškas imperatorius. Saugojo jis teisę, bet, gal būt, perdaug pasitikėjo teisės ir tiesos jėga. Numalšinęs priešą, skubėdavo krikščioniškai jam dovanoti; pats skriaudas užmiršdavo, tad manė, kad ir

visi jas užmiršta. Deja, mažai tesveria politikoj krikščioniškosios dorybės. Laimė, Dievo dovanos Heinricho nedžiugindavo, tik primindavo jam jo pareigas. Prieš apsivilkdamas imperatoriaus rūbais, visuomet eidavo išpažinties. Imperatoriavo sąžiningai, bet dažnai abejodavo kas daryti ir delsdavo; rimtas ir liūdnas buvo. Mažai temylėjo žmonės imperatorių, dar mažiau suprato ir vertino jo sąžiningumą.

Reformavo Heinrichas Bažnyčią — senąją vyskupų - imperininkų kartą susilpnino ir suerzino, naują vyskupų - popiežininkų kartą išauklėjo. Simonijos išsižadėjo — turėjo užtai reikalauti pinigų iš pasaulininkų vasalų, kurie jį gobšumu kaltino ir nuolat murmėjo. Tiesa, tebestiprėjo vakarų Vokietijos miestai ir ministerïalai, bet nesuprato Heinrichas sumaningos tėvo politikos ir mažai jais tesirūpino. Gal, ir nekaltas jis, kad negalėjo išlaikyti savo rankose visų Konrado II įsigytų hercogysčių. Sunku juk buvo kartu ir jos visos, ir imperija valdyti. Tačiau netinkamiems ir neištikimiems žmonėms pavedė jis valdyti tas hercogystes — Švabiją, Bavariją ir Karintiją.

Kaip esam jau matę, Heinrichas padėjo Adalbertui didinti ir stiprinti Hamburgo-Bremeno dieceziją, bet nemokėjo suprasti Adalberto sumanymų reikšmės arba nenorėjo ginčytis su popiežium. Tuo būdu Adalberto politika rados Heinricho valdžiai greičiau kenksminga. Saksonijos hercogai ir didžiūnai žvairom žiūrėjo, kaip imperatoriaus globojamasis arkivyskupas savinosi Saksonijos grafystes savo Bažnyčiai padidinti. Be to, ir pats Heinrichas stengėsi įsigalėti Saksonijoj ir ėmė statytis Goslare naują pfalzą. Viliojo imperatorių Harzo sidabro kasyklos. Tačiau, teisę gerbdamas, Heinrichas pats sau nedaug ką teįsigijo, o Saksonijos didžiūnus sušiundė. Tiesa, 1047 m. sąmokslininkams, jų tarpe — Saksonijos hercogo broliui, nepasisekė nužudyti Heinricho, ir, Heinrichui viešpataujant, Saksonai ramūs buvo. Bet iš lėto sukilimas plito.

Nesusitaikino, kaip minėta, Heinrichas su Lotharingijos hercogu Gottfriedu, kurį pats buvo nuskriaudęs: davė jam ne visą Lotharingiją, bet tik jos dalį. Gottfriedas nekartą sukilo, o imperatorius kaskart jam dovanodavo; dovanojo ir 1056 m., prieš mirdamas; nemokėjo net padaryti, kad atsisakytų Gottfriedas nuo Toskanos. Heinrichui numirus, Beatriksa ir

Gottfriedas grįžo Italijon, kur Gottfriedas drauge su popiežium tapo jauno imperatoriaus Heinricho IV vietininku.

Gottfriedas, kaip ir Flandrijos grafas Balduïnas, dalyvavo dideliame 1055 m. sukilime. To sukilimo vadas buvo imperatoriaus dėdė Regensburgo vyskupas Gebhardas. Su juo susidėjo Heinricho nuverstasis Bavarijos hercogas Konradas, Austrijos markgrafas ir Karintijos hercogas Welfas III. Sukilėliai norėjo nužudyti Heinrichą ir jo vieton paskelbti imperatorium Konradą. Gottfriedas ir Balduïnas įsibrovė į Lotharingiją, bet staiga Welfo ir Konrado mirtis padėjo imperatoriui. Jis numalšino sukilimą ir... vėl dovanojo savo priešams. — Sunkiai sergąs Heinrichas manė apie savo penktus metus teinančio sūnelio likimą. Karalium jį išsirinkę (1053 m.), kunigaikščiai reikalavo dabar teisingo valdymo garantijų. Atvykusio Viktoro II padedamas, Heinrichas įkalbėjo kunigaikščiams antrusyk išsirinkti vaiką. Popiežius pasižadėjo mirštančiam imperatoriui globoti jo sūnų (1056 m.).

Vieni istorininkai laiko Heinrichą III galingiausiu po Karoliaus Didžiojo imperatorium, kiti — Vokietijos imperijos griovėju. Iš oro matyt, Vokietija, Heinrichui imperatoriaujant, didžiai įsigalėjo. Imperatorius valdė ir reformavo Bažnyčią. Bet ne Heinrichas padarė Vokietiją tokią galingą. Imperatoriaus valdžią atgaivino Heinricho tėvas Konradas II. Galingas buvo Heinrichas III savo tėvo sutvarkytąja valdžia. Tos valdžios jis nei padidino, nei sustiprino; su gresiančiais jai pavojais nekovojo, tik pasisekė jam numirti anksčiau, nei Voketija ėmė irti.

Vargu bau Heinrichas III būtų galėjęs nuveikti prasidedančią jau anarchiją ir numalšinti naujus sukilimus, kurie buvo neišvengiami. Visur ir visiems turėjo nusileisti tikra jau davatka ir silpnavalė jo našlė Agnietė, irstančios imperijos regentė. Tiesa, daug įtakos turėjo popiežius imperatorininkas Viktoras II. Bet jis greit numirė (1057 m.), o pirmieji jo veikiniai buvo imperijai greičiau kenksmingi, kaip naudingi. — Jo padedamas, atkakliausias Heinricho III priešas Gottfriedas vėl tapo ne tik, gali sakyt, vyriausiu abiejų Lotharingijos hercogysčių valdovu, bet Toskanos markgrafu ir imperatoriaus vietininku Italijoj. Jo brolį Friedrichą Viktoras paskyrė Montecassino abatu ir kardinolu. Švabiją, Bavariją ir Karintiją pati imperatorienė našlė atidavė žmonėms, vėliau ta-

pusiems didžiausiais Heinricho IV priešais. Saksonijos hercogas ėmė vadovauti dinastijos priešininkams ir kovojo su Adalbertu. Vieni silpnesnieji kunigaikščiai — Saksonijos, Štirijos (Steuermark), Austrijos, Krainos, Istrijos ir Friulo markgrafai — tebuvo imperatorienės šalininkai.

Kaip ir Heinrichas III, jo našlė valdė Bažnyčią, tik nei ji pati, nei jos patarėjai moralinio autoriteto neturėjo. Valdingas Kölno arkivyskupas Annonas II (1057—1075 m.) stengėsi pirmininkauti Vokiečių Bažnyčiai ir valstybei ir savarankiškai politikavo. Plėtė savo vyskupystę; susidėjo su Gottfriedu ir vadovavo imperatoriene nepatenkintiems vyskupams.

Aišku, kad užsienių politika valdžiai nesisekė: nebebijojo Vokiečių nei Lenkai, kuriuos valdė energingas Boleslovas II (1058—1082 m.), nei pasiskelbęs Vengrų karalium Biela (1060—1063 m.). Bet pavojingiau buvo imperijai tai, kad jos silpnumu pasinaudojo Leono IX reformuotoji kurija. Visai natūralu, kad reformatoriai lotharingijiečiai ėmė tartis su lotharingijiečiu Gottfriedu.

Dvylika metų užtruko Gottfriedo kova su Salijais. Sutaikino juos pagaliau Viktoras II. Bet Italijoj įsigalėjęs Lotharingijietis toli gražu netapo dinastijos šalininku. Nenuostabu, kad netikėjo jis imperatoriene ir kad, kiek begalėdamas, stiprino ir didino savo markgrafystę. Kurija rados geriausias jo sąjungininkas. Be to, kurijai, Viktorui numirus, vadovavo lotharingijiečiai ir jų ideologiją suėmę savin reformatoriai, o Lotharingijos hercogai nuo sena savo reformatorius tebeglobojo. Kaip tik lotharingijiečiai ir buvo nuosekliausi reformatoriai, norėjo visai išvaduoti Bažnyčią iš imperijos jungo. Jie toja kovojo su imperija, tik ne politiniais, kaip Gottfriedas, bet bažnytiniais sumetimais. Aišku, kad ir jiems Gottfriedas atrodė kuogeriausias sąjungininkas esąs.

Sužinoję, kad Viktoras numirė Arezzo mieste, Romos kunigai ir didžiūnai sujudo. Nebenorėjo jie, kad Vokiečiai vėl skirtų jiems popiežių. Drąsinosi patys jį rinktis. Sunku tik buvo pasakyti, kas reikėjo rinkti; tad kreipėsi į naująjį kardinolą Friedrichą, kuris tik ką atvykęs buvo Romon. Jis patarė išrinkti popiežium Humbertą arba Hildebrandą; paminėjo ir kai kuriuos italų vyskupus. Kiti pasiūlė išrinkti patį Friedrichą. Iš visa, kas minėta, lengvai galima suprasti, kodėl

jo šalininkai greit ir laimėjo. Po kojų pamynė Romėnai, ką 1046 m. žadėję buvo pildyti Heinrichui III; patys išsirinko Friedrichą, pirmąjį išsivadavusios Bažnyčios popiežių, ir sveikino naująjį Steponą — S t e p o n ą IX (1057—1058 m.).

Steponas IX ir jį išsirinkę reformatoriai norėjo remtis Gottfriedu; imperatorienės nebijojo: tik po trijų mėnesių pranešė jai Romos pasiuntiniai H i l d e b r a n d a s ir L u c c o s vyskupas A n s e l m a s Stepono išrinkimą. Agnietė pripažino Steponą, tarytum išsižadėjo imperatorių teisės. Bet imperijos pagelbos kurijai tebereikėjo. — Steponą kanoniškai išrinko Romos kunigai. Tačiau ir Romos didžiūnai neužmiršo savo teisių ir Theofilakto giminės popiežių; kaip ir reformatorai, troško Romos Bažnyčios laisvės, tik norėjo patys tą laisvą Bažnyčią valdyti ir skirti jai savus popiežius. Galinga tebebuvo Tuskulumo grafų giminė ir tebevadovavo jai Benedikto IX brolis G r i g a l i u s. Apie jį ėmė spiestis Romos diduomenė; iš anksto ruošėsi Stepono IX įpėdinio rinkti. Tikrai, Steponui numirus (1058 m.), didikai išrinko ir įšventindino B e n e d i k t ą X. Leonas IX buvo padaręs jį kardinolu, ir pats Friedrichas 1057 m. buvo pasiūlęs kunigams išrinkti jį popiežium. Didikai manė, kad Benediktą pripažinsią ir reformatoriai. Bet nei Petras Damïani, nei kiti kardinolai nebenorėjo, kad Bažnyčią valdytų diduomenės popiežius. Reformatorių vadai — H u m b e r t a s, kuris tuo metu buvo Florencijoj, ir iš Vokietijos grįžtąs H i l d e b r a n d a s — toja priešinosi Benediktui. Hildebrandas susitaikė su G o t t f r i e d u ir įkalbinėjo kardinolams rinkti popiežium Florencijos vyskupą G e r h a r d ą. Pasisekė Hildebrandui palenkti savo pusėn ir Romos diduomenės dalis. Bet Benedikto jau popiežiauta, ir noroms nenoroms turėjo reformatoriai kreiptis į imperatorienę. Hildebrando sukurstytieji Romėnai nusiuntė naujus pasiuntinius pas Agnietę ir prašė ją a p o s t o l i c a e s e d i p r a e f e r i e p i s c o p u m F l o r e n t i n u m. Nesutiko tai su 1057 m. precedentu ir su reformatorių ideologija, bet kitaip nebegalėjo jie įrodyti, kad jų popiežius daugiau turįs teisės popiežiauti, kaip Benediktas. Imperatorienė paskyrė reformatorių popiežių, ir S i e n o j susirinkę kardinolai jį išrinko. G e r h a r d a s - N i k a l o j u s II (1058 — 1061 m.) po kruvinos jo šalininkų kovos su Benediktui ištikimaisiais romėnais įžengė Nikalojaus I sostan.

Kreipdamies į imperatorienę reformatoriai gudriai politikavo; žinoma, nė nemanė gaivinti imperatoriaus teisės. — Nikalojaus II sušauktasis Laterano sinodas (1059. IV. 13) nusakė, kaip reikia rinkti popiežius. — Visų pirma kardinolai vyskupai (jų buvo 7) turėdavę apsvarstyti, kas turįs būti renkamas. Paskum drauge su kitais kardinolais (kunigais ir dïakonais) turėdavę jie popiežių rinkti. Pagaliau, kunigija (vadinasi, Romos kunigai) ir tauta (= Romėnai) „sutikdavusi“ su rinkėjų nutarimu. Sinodas ir Nikalojus dėjosi tenusakę kanoniškosios teisės normas, nors ištikrųjų naujasis dekretas visai atmainė tiek senąją popiežių rinkimo procedūrą, tiek Heinricho III praktiką. Tiesa, galima sakyti, kad 1059 m. dekretas reformavo popiežių rinkimą pagal įsigalėjusią tuo metu vyskupų rinkimo praktiką. Mat, vyskupų rinkime „tauta“ faktiškai nebedalyvaudavo. Rinkdavo vyskupą katedros kapitula, kiti provincijos vyskupai ir metropolitas. Pagal 1059 m. dekretą metropolitą, popiežių renkant, atstojo kardinolai vyskupai, o kapitulą — visa kardinolų kolegija. Šiaip ar taip, dekretas išvadavo tą kolegiją iš Romos diduomenės ir tautos įtakos, juoba, kad leido, prireikus, rinkti popiežių ir ne Romoj, kaip išrinktas buvo pats Nikalojus. Tačiau gynė kiek dekretas ir Romėnų teisę: leido rinkti popiežium neromėną tik tada, kai nebus tinkamų Romos kunigų.

Čia reformatoriai, be abejo, turėjo galvoj labai dažnai imperatoriaus popiežiais skiriamus svetimšalius. Norėjo, žinoma, ir visai pašalinti imperatoriaus kišimąsi į rinkimus. Bet reikėjo veikti atsargiai, nes 1059 m. sinode dalyvavo daugelis imperijos šalininkų, net imperatorienės kancleris W i b e r t a s (vėliau R a v e n n o s arkivyskupas), ir tik ką pripažinęs popiežiaus pirmenybę M i l a n o arkivyskupas su savo sufraganais. Dekreto autoriai pasinaudojo tuo, kad imperatorius vaikas tebebuvo, ir tik neaiškiai paminėjo imperatoriaus prerogatyvas. Pažadėta buvo, kad popiežius karūnuosiąs paaugusį Heinrichą IV, o apie imperatoriaus teisę kandidatui skirti nė žodžio neparašyta. Už tai „visiems dvasininkams ir visiem kunigams“ griežtai uždrausta „gauti bažnyčia iš pasaulininko rankų, vistiek — ar dykai, ar už pinigus“. Taigi, visa parėjo nuo to, kaip aiškinsi dekretą; bet imperatorienei kurijos tendencijos aiškios buvo.

5

Atskira enciklika visiems krikščionims paskelbė Nikalojus II 1059 m. sinodo nutarimus. Tai rodo, kiek svarbūs popiežininkų nuomone buvo tie nutarimai, reiškią kraštutinės, lotharingiškosios reformatorių grupės pergalę. Steponui IX popiežiaujant, susidūrė šita Humberto vadovaujamoji grupė su kitais reformatoriais, kuriems atstovavo Petras Damïani. Hildebrando patariamas, Steponas paskyrė Petrą Ostijos vyskupu ir kardinolu. Eremitas ir eremitų vadas tebebūdamas, uoliai kovojo Damïani dėl Bažnyčios reformos, karštai puolė simoniją ir nikolaïtizmą. Leono IX laikais parašė jis Liber Gomorrhianus, kur, retoriškai visa perdėdamas, pasakojo apie baisų Italijos kunigų gyvenimą. Bet viena moralinė Bažnyčios reforma jam ir terūpėjo. Politinių išvadų iš savo idealo nedarė; nuoširdžiai sveikino Bažnyčią reformuojantį Heinrichą III. Karštai rašė ir polemizavo Damïani, bet pulti bažnytinės imperatoriaus valdžios nė nemanė. Šv. Petras turėjęs du kardu, vadinasi, regnum ir sacerdotium. „Laimingas yra karalius, karaliaus kardą (gladium regni) ir kunigo kardą (gladium sacerdotii) turįs, kad kunigo kardas švelnintų karaliaus kardą, o karaliaus kardas, kad galąstų kunigo kardą. Tai ir yra du kardu, apie kuriuodu Luk. XXII, 38 rašoma. Plinta tada ir karalystė, ir kunigystė, abi garbinamos, nes jungia jas Viešpaties iš anksto įsakytoji sąjunga". Patį simonijos klausimą karingasis retorius taikingai ir praktiškai išsprendė. Jo nuomone, simonininkų teikiamieji sakramentai visai tikri esą, nes „sakramentas priklauso ne teikiančiojo arba gaunančiojo nuopelnų, bet sakramentą įsteigusios Bažnyčios ir Dieviškojo Vardo, kurį ištaria kunigas". Šitą augustinišką ir bažnytinį mokslą (jo, esam jau matę, laikėsi Heinrichas III, ir jį turėjo pripažinti Leonas IX) gynė Petras Damïani savo veikale Liber gratissimus (apie 1052 m.).

Visai kitas nuomones dėstė 1057 ar 1058 m. parašytame traktate Adversus simoniacos kardinolas Humbertas. Negalima esą nė abejoti, kad simonija esanti didžiausia erezija. O kadangi erezija atskirianti žmogų nuo Bažnyčios, tai eretikų sakramentai, savaime aišku, jokios reikšmės nebetu-

rį. Simonininkų teikiamieji sakramentai baisiai kenkią žmonėms, nes vagių ir plėšikų draugas pats esąs vagis ir plėšikas. Bet kas gi, ištikrųjų, esanti toji simonija? Humberto manymu, simonininkas esąs ne tik sakramentalinę Dievo malonę parduodantis arba perkantis, bet kiekvienas pasaulinininkas, kuris duodąs dvasininkui vyskupystę ar kunigystę, ir kiekvienas dvasininkas, kuris jas iš pasaulininko gaunąs. Kitaip sakant, simonija laikė Humbertas ir investitūrą. Imperatorius ir karaliai, kunigaikščiai ir „teisėjai", visi pasauliniai valdovai prekiaują Bažnyčios turtais. Valdovo pareigas užmiršdami, norį jie pasigrobti jos žemes; na, — ir išviso ją valdyti. Pirmininkaują jie sinodams, renką vyskupus, o Bažnyčia dar labiau vergaujanti, kaip kadaise Longobardų karalystėj.

Taigi, Humbertui savo idėjas rutuliuojant, simonija virto investitūra, o investitūra — Bažnyčios vergija. Toji vergija, Humberto nuomone, prasidėjusi Ottono Didžiojo laikais. Nebuvo, žinoma, Humbertas ir Heinricho III šalininkas; sakė šitą maldingąjį imperatorių pragare esant. Tvirtino, kad imperatorių tironija ir esanti visų Bažnyčios nelaimių priežastis. Norint sudorinti Bažnyčia, pirmiausia reikią ji išvaduoti, visai atskirti nuo valstybės. Mat, negalima esą gydyti ligonies, nepašalinus pirma ligos priežasties.

Bažnyčią iš imperatorių tironijos išvaduoti norėdamas, Humbertas visai nemanė, kad Bažnyčia turi atsisakyti nuo savo turtų ir teisių. Todėl, kad ir rašė, jog nei valstybė neturinti kištis į Bažnyčios reikalus, nei Bažnyčia — į valstybės, siūlė jis betgi atskirti nuo valstybės apibažnytintą jos dalį. Tai reiškė silpninti, net griauti valstybę, ypač glaudžiai su Bažnyčia susijungusią ir vyskupija besiremiančią imperiją. Tiesa sakant, atskirti Bažnyčios nuo valstybės ir nebegalima buvo. Ta pati „tauta" sudarė ir Bažnyčią, ir valstybę. Nesutapo Bažnyčia su vadovaujančia jai hierarchija; antra vertus, toji hierarchija buvo, ypač Vokietijoj, ir valstybės valdininkija. Tikras vakarietis būdamas, Humbertas nepripažino Karolingų įsteigtosios Dievo karalystės, kur imperatorius buvo tuo pat metu ir, sakysim, aukščiausias kunigas. Išsijuosęs kovojo kardinolas su karolingiškąja Dievo karalystės koncepcija, su Vokiečių imperatorių b i z a n t i z m u, kaip kovojo jis ir su pačia Bizantija.

Nekartą esam jau pabrėžę, kad vakariečiai griežčiau už rytiečius skyrė Dievą nuo žmonijos ir pasaulio, tai, kas Dieviška, nuo empirijos. Tuo tarpu, kai rytiečiai krikščionybės tikslu laikė transformuotą ir sudievintą, bet empirinį pasaulį, vakariečiai linkę buvo manyti, kad Kristus išvaduojąs išrinktuosius iš empirinio pasaulio ir kad tiek neišrinktieji, tiek visas tas pasaulis turįs pagaliau žūti. Absoliučios jo reikšmės vakariečiai nematė, laikė jį tik priemone tikrajai, amžinajaji Dievo karalystei įsigyti, laikine krikščionių buveine ir jų mokykla. Krikščionys būdami, vakariečiai sydino, žinoma, kiek empirinį gyvenimą su amžinuoju ir Dieviškuoju, nes Kristus yra sujungęs dangų su žeme Savo kūnu, Savo Bažnyčia. Bet rytiečių nuojauta pusiau dangiška, pusiau žemiška Bažnyčia, c o r p u s p e r m i x t u m, esanti Dievo transformuojamo, dievėjančio pasaulio centras ir pats tas dievėjantis pasaulis. Pasaulis esąs tiek nuodėmingas arba netobulas, kiek nesudievėjęs. Vakariečių nuojauta Bažnyčia esanti dangaus vartai ir krikščionių mokykla; ji — žmonių išvaduotoja iš pasaulio, jų mokytoja, motina ir vadovė. Žmonijai ganyti, auklėti ir vadovauti turinti Bažnyčia žemiškos valdžios įsigyti, valstybėti ir empirėti. Tai ir esanti žemiškoji jos, c o r p u s p e r m i x t u m, pusė. Dieviškąją Bažnyčios prigimtį, metafizinį krikščionybės uždavinį kėlė aikštėn XI amžiaus asketizmas.

Taigi, negalima buvo atskirti Bažnyčios nuo valstybės; nes tik su valstybe susijusi tegalėjo Bažnyčia vykdyti antempirinį savo tikslą. Žemiškoji Dievo karalystė, kaip ir Graikuose, kaip ir Karoliaus Didžiojo laikais, tebebuvo neperskiriama Bažnyčios ir valstybės vienovė. Todėl perskirti jas norėdamas Humbertas, tame pačiame traktate, aiškino ne tiek Bažnyčios laisvę, kiek jos pirmenybę. — Kunigija esanti žemiškosios Dievo karalystės siela, o valdovas su savo valdininkija, imperatoriaus ir karaliaus valdžia, — kūnas. Kaip siela esanti geresnė už kūną ir jam vadovaujanti, taip dangiškoji kunigijos valdžia turinti pirmininkauti žemiškajai valdovo valdžiai. Kaip siela, kunigija turinti nusakyti, kas reikią daryti, o valdovas turįs pirmininkauti žmonėms, kaip galva — kitiems kūnojams. Karaliai turį klausyti kunigų, žmonės — karalių: Bažnyčios ir tėvynės labui.

Bažnyčios reformos idėja virto Bažnyčios laisvės idėja, o kova dėl tos laisvės virto popiežiaus kova su imperatorium. Bet

kardinolas Humbertas ne abstraktus teoretikas buvo: siekė konkrečių ir praktiškų tikslų. Aiškino jis, kiek prieštarauja jo paties dėstomajai ideologijai tai, kad valdovas rinkdavo vyskupus, o metropolitas tik sutikdavo. Tai, kad investinąs valdovas vyskupą, jam žiedą ir lazdą, bažnytinės vyskupo valdžios simbolius, duodąs, reiškią baisiausią simoniją. Dar baisiau, girdi, kad daranti visa tai moteriškė, imperatorienė Agnietė. Imperatoriaus, ypačiai imperatorienės paskirtas vyskupas esąs nebe vyskupas, bet tikras eretikas, nes sulaužęs jis Dievo pirštu parašytuosius įstatymus. Kaip asketų sąjūdžio vadai ir Leonas IX, Humbertas kreipėsi į tautą: kurstė ją priešintis eretikams — valdovams ir vyskupams simonininkams.

6

Savo veikalu H u m b e r t a s suformulavo naują kurijos programą; ją ir paskelbė iš dalies 1059 m. sinodas ir N i k a l o j u s II. Tačiau ne pats Nikalojus popiežiavo, bet jo rinkėjai ir patarėjai, visų pirma — A l b a n o vyskupas B o n i f a c i j u s ir arkidïakonu tapęs H i l d e b r a n d a s, „žvaliausioji popiežiaus akis". „Kaip asilą tvarte, liuobė Laterane Nikalojų Hildebrandas", drąsiausias ir gudriausias naujosios kurijos politikas. Kova su imperija rados nebeišvengiama; ir daugelis reformatorių bodėjosi karingos naujųjų vadų politikos. P e t r a s D a m ï a n i stengėsi net atsikratyti nuo savo vyskupystės ir grįžti vienuolynan. Nebepatiko jam, kad imta kuogriežčiausiai teisti pasaulininkų nuodėmės, o nuodėmingiesiems kunigams nusileisti. Nenorėjo jis sutikti ir su tuo, kad reikią atimti imperatoriui teisės. Tačiau Hildebrandas privertė Petrą išsižadėti savo sumanymo ir eiti išvien su kraštutiniais reformatoriais.

Hildebrandas ir kiti kurijos vadai suprato, kad reikės kovoti su imperija, bet norėjo, kiek begalima buvo, atitolinti tos kovos pradžią. Nenuostabu: reikėjo visų pirma sustiprinti popiežiaus valdžia ir valstybė pačioj I t a l i j o j. Daug čia svėrė Lotaringijos hercogo ir Toskanos markgrafienės B e a t r i k s o s vyro G o t t f r i e d o pagelba. Jo broliui Steponui IX numirus, Gottfriedas padėjo reformatoriams išsirinkti popiežium Nikalojų II. Užtai ir kurija, Stepono IX laikais atidavusi jam S p o l e t o, padėjo jam dabar pavergti A n c o n ą: ekskomunikavo kovojančius su juo dėl savo laisvės Ankoniečius.

Hildebrandas jieškojo ir naujų sąjungininkų. — Leonui IX nepasisekė nuveikti N o r m a n ų. Dabar ėmė Hildebrandas su jais taikytis. Kurija pripažino popiežiaus vasalais A v e r s o s grafą R i c h a r d ą (jis buvo jau užkariavęs ir K a p u j ą) ir A p u l i j o s grafą R o b e r t ą G u ï s c a r d ą, kuris drauge su broliu R o g e r u kariavo su Bizantija dėl K a l a b r i j o s ir ruošėsi išvaduoti S i c i l i j ą: Normanų kunigaikščiai žadėjo naujajam savo siuzerėnui mokesčių ir pagelbos (1059 m.). Ši Hildebrando ir M o n t e c a s s i n o abato D e s i d e r i j a u s sudarytoji santarvė su Normanais padėjo kurijai suvaldyti Romos diduomenę ir davė popiežiui naujų sąjungininkų kovoj su imperija. Ištikrųjų, ne tik žadėjo Normanai kurijai, kad, popiežiui numirus, padėsią išsirinkti naują Šv. Petro garbei. — Prisiekė kunigaikščiai padėti savo siuzerėnui „r e g a l i a S. P e t r i", „p a p a t u s t e r r a q u e S. P e t r i e t p r i n c i p a t u s" valdyti ir įsigyti (t e n e r e e t a c q u i r e r e), gindami jį, popiežių, nuo visų žmonių (c o n t r a o m n e s h o m i n e s).

Tie priesaikos minėtieji o m n e s h o m i n e s galėjo reikšti Gottfriedą ir be abejo reiškė imperatorių. Buvo Normanai anksčiau imperatoriaus vasalai, dabar pakeitė siuzerėną. Tur būt, Romos siuzerenitetą kildindamas, rėmėsi čia Hildebrandas Konstantino Konstitucija. Kaip ten bebūtų, politikavo prieš imperiją. Imperijos įtaką stengėsi jis nuslopinti ir šiaurinėj Italijoj.

Čia didžiausia imperijos parama buvo M i l a n o arkivyskupystė, Šv. Ambraziejaus Bažnyčia. A r i b e r t o įpėdiniai suprato, kad Roma jiems daug pavojingesnė, nei imperatoriai. Tiesa, imperatorininkais tapę, arkivyskupai turėjo išsižadėti aribertiškojo sumanymo įsteigti bažnytinę Šv. Ambraziejaus valstybę. Tačiau be imperatoriaus nebegalėjo nė savo nepriklausomybės nuo Romos apginti.

Kaip ir visur Lombardijoj, Milane Bažnyčia glaudžiai susijusi buvo su vadovaujančiais visuomenei sluoksniais: kapitanai ir valvassorai tegalėjo būti Milano kapitulos nariai. Bet nuo Ariberto laikų su valvassorais ėmė syti turtingieji miesto pirkliai ir pramonininkai. Prekybai ir pramonei klestint, daugiau rados ir smulkių amatninkų, samdytinių pramonės darbininkų, pagaliau — visokių skarmalais prekiaujančių rinkoj apsileidėlių, skarmalių, arba p a t a r ų, p a t a r ė n ų. Kaip visur ir visuomet, že-

mesnės klasės nekentė aukštesniųjų, o aukštesniosios visas jas patarais vadino. Be to, miesto demokratija vis labiau užsikrėsdavo reformatorių idėjomis, o Milano kunigų gyvenimas ir būdas savotiškas buvo. Mokėsi tie kunigai keturiose katedros mokyklose, domėjosi senųjų romėnų literatūra, patys rašinėjo. Griežto aketizmo bodėjosi ir, senuoju Šv. Ambraziejaus Bažnyčios papročiu, vedė. „Niekas", sakydavo jie, „negali būti nekaltas, tik — kam Dievas duoda nekaltybę. O Dievas nenori, kad priverstinai tarnautų Jam žmonės". Kaltino reformatoriai Milano kunigus ir simonija. Tačiau patys kunigai laikė ją ne simonija, bet savo Bažnyčios papročiu; buvo net visiems žinomas tarifas: subdïakonas mokėjo 12 m u m m i, dïakonas — 18, kunigas — 34. Arkivyskupą skyrė imperatorius. Ar mokėjo už savo rinkimą arkivyskupas imperatoriui, ar, kaip Heinricho III laikais, nebemokėjo, vistiek negalėjo kovoti su savo kunigų simonija, nes jais ir išviso miesto diduomene tesirėmė. Nė nemanė apie tokią kovą ir 1046 m. gavęs arkivyskupystę G u ï d o n a s. Ne aukštos kilmės žmogus jis buvo ir maža autoriteto teturėjo, v i r i l l i t e r a t u s e t c o n c u b i n a t u s e t s y m o n i a c u s, kaip apibūdino jį (nežinia ar teisingai) vienas reformatorius.

Taigi, Milano reformatoriai noroms nenoroms kurstė revoliucinį liaudies sąjūdį, o revoliucijonieriai tapo reformatoriais. Ėmė jiems vadovauti vienas buvusis valvassoras dïakonas A r ï a l d a s. Užsidegė jis senosios Bažnyčios idealais, reikalavo kunigų gyventi apaštališkai, išsižadėti pasaulio ir tikraisiais Kristaus mokiniais tapti. Su juo susidėjo kitas dvasininkas, dar aukštesnės kilmės žmogus (kapitanas) L a n d u l f a s, talentingiausias ir karščiausias agitatorius. Sumaningais savo patarimais padėdinėjo jiedviem mokytas kunigas ir vingrus diplomatas A n s e l m a s, kuris 1057 m. tapo L u c c o s vyskupu, o 1061 m. — popiežium A l e k s a n d r u II.

Susidėję su keliais kunigais Arïaldas ir Landulfas ėmė draugėj gyventi, įsteigė kanonikatą. Tačiau tuo nesitenkino: Landulfas aikštėse sakydavo pamokslus liaudžiai, skelbė reformatorių programą ir išsijuosęs puldinėjo visus Milano kunigus. — Patys jie esą baisiausi eretikai; bažnyčios, kur jie kunigauja, — tvartai, o jų teikiamasis Šv. Sakramentas nebe žmonių valgis, bet šunšudis. Jie esą Dievo priešai ir žmonių gundytojai. Galima esą ir prievarta atimti tokių kunigų turtai. Arkivyskupas ir

maiores ecclesiae rengdavo disputus su Arïaldu ir Landulfu; norėjo vargšai teologiniais argumentais juos sudrausti. Liaudis trukdydavo kunigams mišias laikyti, plėšdavo jų namus, juos pačius dažnai primušdavo arba — mažų mažiausia — priversdavo pasirašyti, kad nebepaleistuvaus. Patarai, arba patarėnai, — taip imta vadinti maištininkai — įkūnydavo demagogines idėjas, kurias sėjo pirma asketai, paskui Leonas IX ir kurias aiškiai skelbė kardinolas Humbertas. Tautos norus formulavusi bažnytinė ideologija tapo socijaliniu ir politiniu tautos sąjūdžiu.

Pats patarų suvaldyti negalėdamas, antra — negavęs pagelbos nei iš savo vyskupų sufraganų, nei iš imperatoriaus, arkivyskupas Guïdonas priverstas buvo kreiptis į Romą. Steponas IX patarė Guïdonui sušaukti sinodą. Bet Arïaldas ir Landulfas atsisakė stoti sinodo teisman ir, sinodo ekskomunikuoti, apeliavo popiežiui. Arïaldas laimėjo patarų bylą Romoj ir grįžo kaip nugalėtojas. Netrukus atvyko į Milaną ir popiežiaus legatai Hildebrandas ir Luccos vyskupas Anselmas. Jų kurstomi, patarai ėmė dar smarkiau pulti „simoniją"; maža to — ne tik kunigus, bet patį vyskupą ir diduomenę. Landulfas prisiekdino patarus kovoti su nikolaïtismu ir simonija, suorganizavo stiprią partiją ir pasigriebė visą miesto valdžią. Veltui skundėsi kunigija popiežiui. — Skundėsi popiežiui ir patarai, o Nikalojaus II patarėjai palankesni buvo jiems, kaip arkivyskupui. Hildebrandas vykdė politinę Humberto ir savo paties programą.

Nikalojus II nusiuntė į Milaną vyskupą Anselmą ir Petrą Damïani. Turėjo jie padėti pataram ir, jų padedami, pavergti Šv. Amraziejaus Bažnyčią popiežiaus valdžiai. Uždavinys nelengvas buvo, nes milaniečiai, net daugelis patarų didžiai vertino savo Bažnyčios privilegijas ir žvairom žiūrėjo į norinčius Milane šeimininkauti popiežiaus legatus. Vienas Petras Damïani tetikėjo, kad gerą įspūdį buvo padariusi jo kalba apie Šv. Petro teises. Pats Landulfas abejojo legatų laimėjimu, bijojo, kad sukils prieš juos liaudis.

Mistelėnų patrijotizmas buvo betgi silpnesnis už socijalinę neapykantą ir religinį fanatizmą. — Legatai — cogente ac vociferante populo — ištyrė dalyką ir privertė kunigiją prisiekti, kad vengs jie simonijos ir nikolaïtizmo; be to, pa-

skyrė legatai kunigams ir kanonišką bausmę. Pats arkivyskupas turėjo prisiekti Šv. Petrui; 1059 m. dalyvavo jis su savo sufraganais Romos sinode ir gavo iš Nikalojaus annulus apostolicae gratiae ac totius potestatis ecclesiasticae. Mat, popiežius investino Milano arkivyskupą, kurį iki tol investindavo imperatorius.

7

Sustiprėjusi Italijoj, kurija ėmė vykdyti bažnytinę - politinę savo programą pačioj Vokietijoj. Savo pirmenybę pabrėždamas, kišosi popiežius į Vokiečių Bažnyčios reikalus; reikalavo, kad pats Mainzo arkivyskupas atvyktų Romon pallïumo gauti, ir tvirtino, jog be pallïumo negalįs jis būti metropolitas; išpeikė Kölno arkivyskupą Annoną, kitų vyskupų reikalavo paklusnumo Romai ir grėsė juos nuo savavališkumo kanoniškomis bausmėmis.

Ir silpna imperatorienės Agnietės vyriausybė negalėjo pakęsti naujų Romos pretenzijų ir itališkos jos politikos. Imperatorienė nepriėmė net popiežiaus legato. Vyskupija, pats Annonas ėjo išvien su imperatorienės dvaru: 1061 m. sinodas ne tik nepripažino naujo dekreto dėl popiežiaus rinkimų, bet prakeikė patį Nikalojų ir panaikino omnia quae ab eo fuerunt statuta.

Bažnyčiai grėsė nauja schizma; ir Nikalojaus mirtis (1061. VI. 27) jos nešalino. — Popiežiui numirus, Romos didikai sukilo; didikų pasiuntiniai atvežė jaunajam imperatoriui Heinrichui IV karūną ir dovanų, prašė jo paskirti naują popiežių. Itališkasis imperijos kancleris Wibertas tarėsi su Lombardijos vyskupais ir gynė Heinricho IV teises, o tie vyskupai, cervicosi tauri, prašė Heinricho paskirti popiežium Parmos vyskupą Kadalą. Imperatorienė regentė nutarė sušaukti sinodą Basely spalių mėnesį.

Tačiau Hildebrandas (Humbertui numirus galingiausias kurijos vadas) gerai žinojo, kiek svėrė laikas. Jis valdė kurijos finansus ir turėjo pačioj Romoj nemaža šalininkų: turtingą žydą perkrikštą Benediktą Krikščionį, jo sūnų (popiežiaus Grigaliaus VI brolį) bankininką Leoną, Cencijų (Čenči) Frangipane ir kitų didikų. Tiems savo draugams tar-

pininkaujant, šaukėsi Hildebrandas Aversos grafo Richardo pagelbos, o pats nukeliavo šiaurinėn Italijon, kur ir įkalbėjo Luccos vyskupui ir patarų vadui Anselmui sutikti, kad išrinktų jį popiežium. Hildebrando sumanymo gudraus būta. Viena, Anselmą rinkdami, kardinolai stiprino kurijos sąjungą su patarais ir baugino tuo Lombardijos vyskupiją. Antrą, Anselmas nebuvo kardinolas ir, savo valdovo Gottfriedo globojamas, geruoju gyveno ir su imperatoriene: galėjo jį pripažinti ir Vokiečiai.

Sunkiau buvo išrinkti Anselmas Romoj ir pagal 1059 m. dekretą. Bet čia padėjo hildebrandininkai, pavadavę dekreto reikalaujamą Romos tautą, ir Normanai. Normanams besikaujant Romos gatvėse su romėnais, naktį (IX.30 — X. 1) clerus et populus Romanus išrinko Anselmą-Aleksandrą II; papa noctulanus ir Asinelmus, Asinander, asinus haereticus buvo jis priešų pavadintas. Mėgino romėnai užkirsti popiežiui kelią į bažnyčią, bet Richardas su savo normanais juos išsklaidė.

Tiktai po keturių savaičių susirinko Baselio sinodas; be to, maža Vokietijos vyskupų jame tedalyvavo. Kancleris Wibertas, Romos pasiuntiniai ir susivažiavę Lombardijos vyskupai apkarūnavo Heinrichą IV ir paskelbė jį patricijum; paskui, romėnų prašomas, išrinko karalius popiežium Kadalą-Honorijų II. Bet kariuomenės Romai užkariauti imperatorienė popiežiui nedavė, tik liepė Italijos didžiūnams palydėti jį Romon. Ką gi galėjo padaryti tie didžiūnai, kad Toskanos markgrafienė Beatriksa pastojo Honorijui kelią?

Pamaldžioji imperatorienė nedrįso atvirai kovoti su popiežium Aleksandru, o įtakingiausieji Vokietijos vyskupai ne Kadalą - Honorijų, bet jį pripažino. Su juo santykiavo ir iš jo legato titulą gavęs Adalbertas Bremenietis, ir buvusis imperatorienės kancleris Salzburgo arkivyskupas Gebhardas. Aišku, kad imperatorienė turėjo pralaimėti nė nepradėjusi kovoti. Vienas Albos vyskupas Benzonas, karštas ir narsus imperatorininkas, teišdrįso užstoti imperijos popiežių. Be kariuomenės, tik su pinigais atvyko jis Romon, kur susispietė apie jį didikų sukilėlių kurstoma liaudis. Kaip patį popiežių, sveikino Benzoną romėnai, ir Kapitoliume prisiekdino jis tautą Heinrichui IV. Drąsiai liko Aleksandras II Romoj. Benzo-

nui tautą sušaukus, ir jis susirinkime dalyvavo. Karštai kaltino čia Benzonas Aleksandrą tuo, kad sulaužęs jis savo priesaiką Heinrichui III ir jo sūnui, kad simonija įsigijęs Šv. Petro sostą ir daug kraujo praliejęs; liepė jam palikti Lateraną ir Romą, grįžti Luccon ir stoti karaliaus teisman. Benzoną palaikydami, baisiai murmėjo grūmojo romėnai, tik Aleksandro neįbaugino. Ramiai tebetikino popiežius, kad ištikimas esąs jis karaliui ir negaišdamas siųsiąs Vokietijon pasiuntinius su karalium derėtis. Žinoma, neįtiko susirinkimui popiežius.

Benzono raginami, didikai nutarė pasikviesti Romon „tikrąjį popiežių“ Kadalą, juo labiau, kad Benzonui pasisekė susidėti su Normanų priešais pietų Italijoj. Kadalas, išaušus 1062 m. pavasariui, priėjo pagaliau prie Romos mūrų ir sumušė Aleksandro II pulkus. Į patį miestą įsibrauti betgi nedrįso — laukė, kada nusileis jam kurija. Tačiau Hildebrandas nenusileido. Sunku buvo pasakyti, katras popiežius nugalės. Kai kurie Aleksandro patarėjai, Petras Damïani, abejojo ar gali Bažnyčia kariauti, o Kadalą-Honorijų pripažino Romos vyskupu pats Bizantijos imperatorius. Bet čia įsikišo į ginčą Gottfriedas: reikalavo, kad išspręstų jį Vokiečių karalius ir kad abu popiežiai, to sprendimo laukdami, grįžtų kiekvienas į savo vyskupystę. Nė vienas jųdviejų negalėjo kautis su Gottfriedu, tad sutiko; Kadalas, gal būt, ir mielai, nes buvo jis vokiečių popiežius.

Deja, vokiečių vyriausybės nebebuvo. Tuo tarpu, kai Hildebrandas kieta ranka valdė kuriją ir nuosekliai stiprino popiežiaus valdžią, imperatorienė nustojo kuone viso savo autoriteto. Menkai ji politikavo. Tiesa sakant, kitaip politikuoti ir norėdama nebegalėjo, nes priešinosi jai Vokietijos kunigaikščiai ir prałotai, ypač Kölno arkivyskupas Annonas ir su juo susidėjęs Bambergo vyskupas Guntheras. O kovoti su Aleksandru nenorėjo net tokie imperatorininkai, kaip arkivyskupas Adalbertas. Tarpusavė kunigaikščių ir vyskupų kova trukdė visiems susitarti ir ginti nuo Romos imperatoriaus teises. Liaudis skundėsi vyriausybės silpnumu, ir vyriausybe, imperatorienės patarėjais, niekas nebepasitikėjo. Pačią dievobaimingą imperatorienę kaltino priešai paleistuvavimu, ir Bambergo kunigai vadino ją „pasiutusia furija“.

Su Bavarijos hercogu, gal, ir su Gottfriedu susitaręs, Annonas 1062 m. pagrobė jauną Heinrichą IV. Kadan-

gi Agnietė viską laikė Dievo bausme, Annonas ir tapo imperijos regentu. Kad ir pripažino naująją vyriausybę kunigaikščiai, nebuvo ji betgi stipresnė už senąją. Todėl nenorėjo Annonas ginčytis su reformatoriais ir kovoti dėl Agnietės popiežiaus. Ne tiek imperija, kiek savo valdžia ir arkivyskupystė rūpėjo Annonui. Klausimą išspręsti turėjo šaukiamas 1062 m. Augsburge sinodas, ir aleksandrininkai galėjo pasitikėti savo popiežiaus laimėjimu. Ne visai ramūs betgi buvo. Petras Damïani atskiru veikalu stengėsi įrodyti, kad Aleksandras ir esąs tikrasis popiežius. — Tiesa, išrinktas jis buvęs be karaliaus sutikimo. Tiek Heinrichas III, tiek jo sūnus net 1059 m. dekretu turėję teisę skirti popiežių. Tačiau 1061 m., Aleksandrą renkant, Heinrichas IV jaunas tebebuvęs, o popiežius išrinkti kuogreičiausiai reikėję. Antra vertus, 1061 m. pačių Vokiečių sinodas panaikinęs visus Nikalojaus II dekretus, tad ir 1059 m. dekretą, kuris, Petro nuomone, pripažinęs imperatoriaus privilegiją. Žinoma, vokiečiai tebegalį remtis Romėnų ir popiežiaus pažadais imperatoriams. Bet Bažnyčios pažadai neverčią jos visuomet, kiekvienu atveju jų pildyti. Turinti ji teisės, prireikus, jų ir išsižadėti. O Honorijus II visai nekanoniškai išrinktas buvęs.

Pats Annonas pirmininkavo Augsburgo sinodui, susirinkusiems Vokietijos ir Italijos vyskupams. Beveik visi vokiečiai, kaip ir Annonas, palankūs buvo Aleksandrui. Ne jie, bet italai pabrėžė, kad pamynęs jis po kojų imperatoriaus privilegiją; apkaltino jį ir simonija, nes išrinktas jis buvęs su papirktųjų normanų pagelba. Kadangi, popiežiaus teisti nenorėdami, vokiečiai ir į šitą kaltinimą dėmesio nekreipė, pareikalavo italai, kad išspręstų visą dalyką naujas sinodas. Vokiečiai turėjo čia nusileisti, tik Annonas įkalbėjo susirinkusiems laikinai, iki naujo sinodo nutarimo, pripažinti popiežium Aleksandrą, jei nėsąs jis simonininkas.

Tuo būdu norėjo Annonas pakelti savo, netiesiog ir Vokiečių Bažnyčios bei imperijos autoritetą, nes, sinodui sutikus, ištirti dalykas teko, savaime aišku, jam, sinodo ir Vokiečių Bažnyčios pirmininkui. Bet galima dar buvo reikalauti, kad su Kadalu tebekovojąs Aleksandras pripažintų, nors principijaliai, imperatoriaus privilegijas, o teisti popiežiaus ne tik Kölno arkivyskupas, bet ir sinodas negalėjo. Iš viso Annono sumanymo viena

teišėjo: Gottfriedo lydimas, grįžo Aleksandras Romon ir davė Annonui Romos Bažnyčios arkikanclerio titulą, o kitiems įtakingiesiems Vokietijos metropolitams — palliumą. Maža to — sušaukė Aleksandras 1063 m. Romos sinodą ir iškilmingai ekskomunikavo už simoniją savo priešą Kadalą. Projektuojamo sinodo nelaukdamas, veikė Aleksandras kaip visų pripažintas ir tikras popiežius; smerkė simoniją ir simonininkus, draudė krikščionims jų mišių klausyti, o simoniją vėl ėmė tapdinti su investitūra; liepė pildyti tuos įsakymus visiems, kas norįs džiaugtis Sanctae Romanae ecclesiae et apostolicae sedis pace et communione atque benedictione et absolutione. Kai Florencijos vyskupas ėmė rūpintis minėtuoju Augsburgo sinodo nutarimu, Aleksandras atšovė, kad nutarta tai, norint Šv. Sostas nužeminti, ad apostolicae sedis contemptum, ir kad neleistina esą svarstyti Bažnyčios reikalai nei karaliams, nei imperatoriui.

Daug pralaimėjo Annono vyriausybė, betgi ne visa. — Kadalas - Honorijus II tebekovojo su Aleksandru; vėl užpuolė Romą, užėmė „Leono miestą" (Civitas Leonina), Sant Angelo tvirtovę ir pačios Romos dalį. Normaniškieji Aleksandro pulkai drąsiai mušėsi, bet negalėjo išvyti antipopiežiaus. Benzonas rašė jaunajam karaliui ir Annono priešui Adalbertui, meldė padėti „tikrajam popiežiui". Petras Damiani savo rėžtu prašė Annoną kuogreičiausiai sušaukti visuotinį susirinkimą ir atgaivinti Bažnyčios taiką.

Pagaliau, 1064 m. susirinko Mantovos mieste geidžiamasis sinodas. Be Gottfriedo, kuriam priklausė Mantova, ir Italijos vyskupų susivažiavo daug Vokietijos vyskupų ir kunigaikščių, jų tarpe Annonas. Bet pirmininkavo nebe jis, o pats Aleksandras, kuriam tuo tarpu pasisekė įsiviešpatauti Romoj. Kadalas su kariuomene stovėjo netoli nuo Mantovos miesto.

Nors iš Aleksandro pirmininkavimo visai aišku buvo, kad sinodas jį pripažino, Annonas griežtai išdėstė visa, kuo kaltino popiežių priešai. Pats pasididžiavo mulkis, bet imperijos bylą baigtinai pralaimėjo. — Karaliaus įsakymu sušauktas esąs sinodas ištirti visa, kuo kaltinamas Aleksandras. Karalius ir kunigaikščiai girdėję, kad Aleksandras pasiekęs sostą simonija. Be to, sąjungininkavęs jis su Normanais, norėdamas padidinti savo valdžią, o tai prieštaraują tiek Bažnyčios teisei, tiek kara-

liaus valiai. Popiežius nė nenorėjo kalbėti su sinodu apie Normanus. Apie tai pasikalbėsiąs, girdi, su pačiu karalium, kai atvyksiąs karalius Italijon. O kaltinti ir teisti popiežiaus sinodas negalįs. Tačiau rūpindamasis Bažnyčia, popiežius, kaip kadai kitkart Leonas III, savo valia, pats siekiąs nekaltas esąs simonija. Visai kanoniški buvę ir popiežiaus rinkimai. „Per nevalią buvau sučiuptas; atsisakiau ir priešinaus, bet buvau pasodintas ant apaštališkojo sosto ir įšventintas. O padarė tai žmonės, kurie, kaip žinoma, senuoju Romėnų papročiu turi pareigą ir valdžią popiežių rinkti ir šventinti." Taigi, Aleksandras aiškiai neigė imperatoriaus privilegiją, nuo kurios, esam jau matę, tylomis atsisakė Augsburgo sinodas ir pats Annonas.

Kas gi čia begalima buvo atsakyti? — Sinodas sveikino tikrąjį popiežių, giedojo T e D e u m ir patvirtino Kadalo ekskomuniką vėl Aleksandro paskelbtą. Markgrafienės Beatriksos kariai numalšino Kadalo šalininkų sukeltąjį maištą. Pats Kadalas grįžo savo vyskupystėn. Numirė jis čia tik 1071 m., bet, kad ir turėjo šalininkų net Vokietijoj, nebepavojingas buvo. Reikėjo Vokiečiams tartis su Aleksandru, tačiau ir tai vis sunkiau darės.

8

Penkiolikos metų jaunikaitis, H e i n r i c h a s IV 1065 m. buvo pripažintas pilnamečiu ir oficijaliai ėmė karaliauti. Susivažiavę W o r m s e kunigaikščiai nutarė net, kad Heinrichas žygiuotų Italijon imperatorium karūnuotis. Bet kunigaikščiai tarpusavy tebekovojo, o jaunasis karalius nekentė savo grobėjo A n n o n o. Jau 1063 m. turėjo Annonas pasidalinti regento valdžią su A d a l b e r t u. Dabar tapo Adalbertas įtakingiausiu Heinricho IV patarėju. Kaip ir Annonas ir kiti kunigaikščiai, Bremeno metropolitas pirmiausia rūpinosi savo galia. Bet buvo jis imperijos ideologas ir gynėjas. Jo patariamas, įsibrovė Heinrichas (1063 m.) į V e n g r i j ą ir, Bielai numirus, pasodino ant sosto savo sesers vyrą S a l i a m o n ą (1063—1074 m.). Adalbertui vis knietėjo nacijonalūs Vokietijos uždaviniai, kova dėl sumanytojo patriarchato; gal būt, bijojo jau S a k s o n ų sukilimo. Todėl priešinosi jis Annono politikai, kuris, imperiją nužeminęs, norėjo ją dabar atgaivinti. Itališkojo Heinricho žygio bijodama, kurija rėmė Adalbertą.

Adalbertas sutrikdė sumanytąjį žygį; bet greit (1066 m.) Annonas, Mainzo arkivyskupas, Švabijos, Bavarijos ir Karintijos hercogai privertė karalių atsisveikinti su savo patarėju. Tik patys senosios įtakos nebeatgavo, nes naujųjų, žemos kilmės žmonių padedamas, ėmė Heinrichas stiprinti karališką savo valdžią Vokietijoj. Bet itališkasis žygis vėl sunku rados beįvykdyti. Tiesa, su Normanais susikivirčijus, kurija pati šaukėsi karaliaus pagelbos, ir 1067 m. ruošėsi jau Heinrichas žygiuoti Italijon. Bet Gottfriedas nenorėjo karaliaus sąjungos su Roma: skubotai atkeliavo su kariuomene savo žmonos Beatriksos markgrafystėn ir, pakariavęs kiek su Normanais, sutaikino juos su popiežium.

Aišku, kad kurija mažai tevertino Heinrichą IV, laikė jį perdaug jaunu ir silpnavaliu valdovu. Kai 1069 m. sumanė Heinrichas išsiskirti su žmona, Aleksandras nusiuntė pas jį Petrą Damïani su griežtu draudimu, ir karalius — tuoj nusileido.

Kurija apsiriko — Heinrichas IV gabus ir uolus valdovas buvo. Jaunas išsilavino ir daug ko pramoko: mėgo skaityti, gyvai domėjosi mokslu, literatūra, muzika ir menu; bet nesuėmė savin religinės ir moralinės savo tėvo ideologijos. Tų laikų publicistai popiežininkai kaltino Heinrichą IV ištvirkimu: inlicitis... concubinarum amplexibus adhaerere solebat, bet imperatoriaus priešai daug čia pramanė — doros atžvilgiu jis maža kuo tesiskyrė nuo savo amžininkų. Šiaip ar taip, Heinricho pasaulininko būta. Labiau panašėjo jis į senelį, nei į tėvą; kaip ir Konradas II, pirmiausia rūpinosi Vokietija ir paniekinamai žiūrėjo į religijos problemas. Bet Heinricho III, dar labiau Agnietės laikais, ir Romos Bažnyčia be galo sutvirtėjo, ir Vokietija vėl ėmė irti. Tų pačių tikslų siekti sūnaičiui buvo daug sunkiau, kaip seneliui. Atspariai, kibiai vykdė savo sumanymus Heinrichas; išdidus būdamas ir didžiai savo valdžią vertindamas, mokėjo betgi, prireikus, nusileisti, net nusižeminti, kaip Canossoj, jei kitaip nebegalima buvo laimėti. Niekuomet nenustodavo vilties. Bažnyčios keikiamas ir ekskomunikuojamas, dėjosi dabon žmonių vargus; kaip įmanydamas globojo nelaiminguosius; liaudies mylimas valdovas buvo.

Popiežiui vis smarkiau Vokietiją puolant ir žeminant, Heinrichas nebeteko gabiausio savo padėjėjo, kunigaikščių 1066 m. pašalinto Adalberto. Tuo pasinaudoję, Saksonų valdovai

išvijo Adalbertą iš Bremeno ir sugriovė jo valdžią. Netrukus sukilo Obodritai, nužudė savo kunigaikštį Gotšalką ir atgaivino kovą su Vokiečiais ir krikščionybe; išniokojo Ratzeburgo ir Mecklenburgo vyskupystes, sudegino Hamburgą. Visas misijonieriškas Adalberto darbas niekais nuėjo. Nieko nepešė 1068—1069 m. žygiu ir pats Heinrichas.

Tik prieš mirdamas (1072 m.) atsidvėsė Adalbertas ir vėl atsidūrė karaliaus dvare. Tas dvaras (jis ir vyriausybė) buvo tada jau naujai sutvarkytas. Kaip minėta, nuo 1066 m. rėmėsi Heinrichas nebe kunigaikščiais, kurie siekė kiekvienas egojistinių savo tikslų, bet naujais, žemesnio kilimo patarėjais — grafu Eberhardu, grafu Werneru ir kitais. Konrado II įpėdžiui karalius prisiviliodavo ministeriälų. Jie ir rados didžiausia jo parama kovoj su kunigaikščiais.

Tačiau karaliaus valdžiai atgaivinti tos paramos permažos būta. Reikėjo atgaivinti ir bažnytinė Ottonų bei Konrado II politika, vadinasi, galingais kunigaikščiais tapę vyskupai ir abatai reikėjo vėl pavergti karaliaus valdžiai, priversti jie valdininkauti. Visa to negalima buvo padaryti kitaip, kaip skiriant vyskupais ir abatais karaliaus šalininkai. Bet kunigaikščiai, įsigalėję arkivyskupai, katedrų kapitulos, vienuolynai ir jų steigėjai bei senjorai turėjo kiekvienas savo kandidatą ir, kiek begalėdami, priešinosi karaliui. Daugumui jų Bažnyčios reforma ir kanoniškoji teisė visai nerūpėjo. Tačiau patys simonijos nevengdami, aršiai kaltino jie simonija karalių ir jo patarėjus; šaukėsi popiežiaus globos. Vyskupystes dalindamas ir pardavinėdamas, Heinrichas nedarė nieko, ko nebuvo daręs Konradas II ir Ottonai. Bet apkito nuo tų laikų žmonių pažiūros: reformatorių tapdinama su investitūra simonija visiems atrodė didelė nuodėmė bėsanti, o popiežius tikruoju Bažnyčios valdovu tapo.

Iš esmės reakcinė Heinricho IV politika buvo natūrali ir neišvengiama — kaipgi kitaip begalėjo jis stiprinti savo valdžią? Bet nebestiprino karaliaus toji politika; priešingai — pjudė popiežium ir kunigaikščiais karalių, vertė kunigaikščius ir vyskupus sąjungininkauti su popiežium ir didino Vokiečių Bažnyčios, tad ir valstybės, anarchiją. Toji anarchija ir pati tebeaugo. Čia kalti buvo karščiausieji reformatoriai ir Humberto bei Hildebrando vadovaujamoji kurija. Nebe karalius, tik kurija galėjo

Bažnyčios anarchiją suvaldyti. Kol kas naudojosi ji tąja anarchija savo galiai didinti.

Savaime suprantama, kad Heinrichui nė į galvą neatėjo išsižadėti Milano, kur Aleksandras II teberėmė patarus. Popiežius manė su jų pagelba nuveikti Kadalo ir imperatoriaus šalininkus. Landulfui numirus (1065 m.), Aleksandras pats įteikė jo broliui Erlembaldui pašventintą vėliavą, o kitais metais Erlembaldas atvežė iš Romos ir viešai paskelbė popiežiaus bulę, atskiriančią nuo Bažnyčios arkivyskupą Guïdoną, kaipo simonininką. Šįkart Milaniečiai užstojo savo ganytoją. Guïdonui pasisekė numalšinti patarų sukilimas; jų vadas Arïaldas buvo nužudytas (1066 m.). Erlembaldas paspruko, bet, greitai grįžęs, vėl ėmė kurstyti Milaniečius; be to, laimėjo patarai Torine, Cremonoj ir Piacenzoj. Erlembaldas puolė ne tik Guïdoną, bet ir Heinricho teisę skirti Milano arkivyskupą. Visas sąjūdis virto reformatorių ir kurijos kova su karalium. Veltui Guïdonas mėgino nuraminti miestą: atsisakė nuo sosto ir išrūpino iš Heinricho arkivyskupystę aukštos kilmės kunigui Gottfriedui. Aleksandras ekskomunikavo ir Guïdoną, ir Gottfriedą, o mieste įsiviešpatavo Erlembaldas. Jis ir popiežiaus atsiųstasis kardinolas privertė miestelėnus išsirinkti arkivyskupu Attoną, bet Milano nepriklausomybės gynėjai sukilo, primušė tiek Attoną, tiek patį kardinolą ir išvijo Attoną iš Milano. Abu Milano arkivyskupai, Gottfriedas ir Attonas, negalėjo įsiskverbti į miestą ir kovojo tarpusavy. Popiežius, žinoma, patvirtino Attoną, o Lombardijos sinodas karaliaus įsakymu įšventino Gottfriedą (1073 m.). Įširdęs Aleksandras Romos sinode (1073 m.) ekskomunikavo karaliaus patarėjus, kurie norį atskirti jį nuo Bažnyčios.

Griežta Aleksandro II bulė sakė kuriją pasiryžus iki galo kovoti su imperija. Sumanymas buvo drąsus, bet gerai apgalvotas. Ištikro, Petrui Damïani numirus (1072 m.), kurija visai suvienodėjo, žinojo, ko nori, ir vykdė aiškią programą. Faktiškai valdė Bažnyčią kardinolas dïakonas Hildebrandas, „šventasis šėtonas", kaip vadino jį visuomet besipriešinąs ir visuomet nusileidžiąs jam Damïani. Pasak Damïani, Hildebrandas valdęs Steponą IX, o Aleksandras II tiek „nupenėjęs" Hildebrandą, kad tas jam net Dievu tapęs. Popiežiaus „vasalai", Normanai užkariavo visą pietų Italiją, ir Roberto Guïscardo

brolis įsibrovė į Siciliją. Nuo 1061—1091 m. Normanai išvijo Arabus ir paėmė visą salą. Galingasis Lotharingijos, Toskanos ir Spoleto valdovas Gottfriedas Barzdotasis 1069 m. numirė. Žemutinę Lotharingiją paveldėjęs jo sūnus Gottfriedas Kuprotasis (1069—1076 m.) vedė tėvo podukrą, Beatriksos ir Bonifacijaus dukterį Matildę, bet vyras ir žmona atskirai gyveno. Toskanos markgrafystę valdė Beatriksa ir Matildė, abi — karščiausios Hildebrando šalininkės. „Didžiąja grafiene" vadino žmonės Matildę; ji pati pasirašinėdavo: „Matildė iš Dievo malonės, jeigu išviso ne žemės dulkė." Normanais ir didžiąja grafiene besiremdama ir dėl Milano sėkmingai su Heinrichu kovodama, kurija galėjo nebijoti Torino markgrafienės Adelheidės, Heinricho uošvės ir ištikimosios jo šalininkės. Bet kurja plėtė savo valdžią ir rasdavo šalininkų ir už Italijos.

Krikščionybę gindama, didelės politinės įtakos įsigijo kurija Ispanijoj. Čia nuo pat XI amžiaus pradžios krikščionys tebestiprėjo ir vis smarkiau puldinėjo arabus. Padėjo ispanams ir karingieji Prancūzijos feodalai, ir tai, kad arabuose siautėjo anarchija. Kastilijos karalius Ferdinandas I sujungė su Kastilija Leono, Asturijos ir Galicijos karalystėles (1055 m.) ir, perėjęs Duro upę, užkariavo Coïmbrą (1064 m.). Ispanijos ir Prancūzijos riteriais vedinas nekartą žygiavo jis — tuos žygius ispanai vadino algaradomis — į pusiasalio pietus; 1065 m. pasiekė Valenciją. Jo sūnus Alfonsas VI 1085 m. paėmė Toledo ir visą kraštą tarp Duro ir Tago esantį. Tai buvo krikščionių kova su muslimais, kryžiaus karai, kur pragarsėjo Valencijos užkariautojas (1094 m.) Rodrigo Diaz de Bivar. Tą pusiau didvyrį, pusiau plėšiką tautos padavimai pavertė krikščioniškosios Ispanijos riteriu Cid Campeador (cid = senjoras, campeador = campi doctor = karo dalykų daktaras).

Pusiasalio šiaurėje ir rytuose didžiausi muslimų priešai buvo — toja Prancūzijos senjorų padedami — Navarriečiai ir Aragoniečiai, nebeminint Barcelonos grafų. Navarrės karalius Sancho Didysis (— 1000 — 1035 m.) priėjo pagaliau Ebro upę, jo įpėdiniai — perėjo. Ryčiau nuo Navarriečių puolė arabus Aragono karalius

Ramiras I (1035—1063 m.), o pajūriu, Tarragonos ir Leridos link, brovėsi Barcelonos grafo Raimondo-Berengaro Senojo (1035—1076 m.) vadovaujami pulkai.

Kova su maurais buvo, gali sakyt, bendras Ispanijos ir Prancūzijos feodalų reikalas. Toj kovoj feodalinė romaniškosios Europos visuomenė pasijuto krikščioniška esanti, suprato — kad ir vienašališkai, kariškai — krikščionišką savo prigimtį. Ispanijos karai ir popiežių imperija virstanti Bažnyčia, tai du to paties proceso, romaniškosios ir krikščioniškosios kultūros augimo, reiškiniai. Iš pat pradžios Bažnyčia laimino šventąjį karą su Kristaus priešais. Pirma kliuniečiai, paskui ir patys popiežiai žadėdavo kryžiuočiams nuodėmių atleidimą. Aleksandras II 1063 m. ragino vakarų krikščionis padėti ispanams. Karalių Ramirą I nužudžius, Aleksandro šaukiami Normandijos, Burgundijos, Provencės, Gascognės ir Akvitanijos riteriai perėjo Piriniejus Aragono gelbėti. Jų tarpe buvo ir paties popiežiaus vasalo Vilhelmo (Guillaume de Montreuil) vadovaujamas būrys. Grigalius VII 1073 m. kvietė krikščionių valdovus padėti einančiai kovoti su maurais prancūzų kariuomenei. Popiežius žadėjo globoti visas užkariaujamas stabmeldžių žemes. Kaip normanų valstybes Italijoj, taip ir Ispanijos karalystes laikė jis savo feodais. Rašė Ispanijos karaliams, kad Romos Bažnyčia esanti „Bažnyčių ir tautų motina". Taigi, turinti ji rūpintis jų gerove, o visus karalius — mokyti krikščioniškai karaliauti. Už jų karaliavimą turinti ji atsakyti Dievui, todėl ir rodanti jiems, kad kiekvienas jų turįs būti „tiesos tarnas, vargšų gynėjas, taikos apaštalas."

Seniai jau norėjo kurija atgaivinti savo įtaką Anglijoj. — Nebemokėjo karaliai Šv. Petro denarijaus, o anglosaksų Bažnyčia nepalanki buvo reformatoriams. Be to, Canterbury arkivyskupas Stigandas buvo gavęs palliumą iš antipopiežiaus ir bloguoju gyveno su Roma. Todėl mielai palaikė Aleksandras II Normandijos duką Vilhelmą, kai ėmė Vilhelmas ruošti žygį į Angliją. Vilhelmas tvirtino, kad naujas Anglijos karalius Haraldas buvo prisiekęs jam padėti įsikaraliauti, bet, užuot pildęs savo priesaiką, sulaužęs ją ir pats pagrobęs sostą. Savo hercogui paklusni Normandijos kunigija juo tikėjo, bet Vilhelmas kreipėsi ir į popiežių. Aleksandras

„įdrąsino duką vykdyti teisingus savo norus ir kariauti su priesaikos laužytoju; nusiuntė jam Šv. Petro vėliavą, ginančią nuo pavojų, kurie grėsė dukui". Vilhelmui pavergus Angliją (1066 m.), kurija tikrai laimėjo, kad ir ne tiek, kiek buvo maniusi. Naujas Canterbury arkivyskupas Lanfrankas ėmė šviesti ir reformuoti Bažnyčią ir aiškiai pripažino popiežiaus pirmenybę. Bet buvo jis paklusnus karaliaus padėjėjas, o Vilhelmas valdingai kišosi į Bažnyčios reikalus. Kurija nusileido; pats Grigalius VII nepaskelbė Anglijoj (kaip ir Ispanijoj) savo dekreto dėl investitūros, nors Vilhelmas atsisakė išpildyti jo reikalavimą — nepripažino savęs Romos Bažnyčios vasalu.

Tokie vasalai, be Italijos Normanų ir Ispanijos karalių, buvo Kroatijos-Dalmatijos kunigaikščiai ir Vengrijos karalius. Vengrijoj kurija palaikė karaliaus Saliamono ir Vokiečių priešą Geisą I (1075—1077 m.). Tarytum stengėsi ji įsteigti tikrą popiežiaus imperiją ir vasalinėmis savo valstybėmis apriesti Vokietiją. Vokiečių imperija ir buvo didžiausias popiežių priešas. Dar sunkiau buvo jai su Romos Bažnyčia kovoti, kad skverbėsi toji Bažnyčia į vidujį Vokiečių politiką ir kad daugėjo popiežiaus šalininkų.

Kaip tik 60—70-taisiais metais atsirado Vokietijoj daug naujų ir kliuniečių reformuotų vienuolynų; vienuoliai ėmė skelbti liaudžiai reformatorių idėjas. Smarkiai puolė jie simonija susitepusius vyskupus ir patį karalių. Ypačiai pasižymėjo Hirsau vienuolyno abatu tapęs (1071 m.) ir Cluni pavyzdžiu savo vienuolyną reformavęs Vilhelmas iš Sankt Emmeramo. Tai buvo kaip ir liaudies ir labai įspūdingas sąjūdis. Kaip ir visur, kurija rėmėsi Vokietijoj visų pirma demokratiška vienuolių kariuomene; kaip ir Milane, stengėsi prisivilioti žemesniuosius visuomenės sluoksnius. Demagogiškai veikė ir vienuoliai, ir popiežių legatai, ir patys popiežiai. Užteks paminėjus simonijos dekretai. Tie dekretai sakė visus siminoninkų aktus jokios reikšmės neturint, tikrai kurstė žmones prieš simonininkus. Tačiau demagogija tik iš dalies tebuvo kovos priemonė. Demagogija rodo, kiek visas popiežių vadovaujamas sąjūdis tautiškas buvo, kiek reformatorių ir popiežių ideologija sutiko su vyraujančiomis Europos kultūros tendencijomis.

9

Suprato, rodos, Heinrichas, kad nesustiprinus karaliaus valdžios Vokietijoj sunku buvo kovoti su kurija. Neatsisakė jis nuo bažnytinės savo politikos ir negalėjo atsisakyti — erzino savo „simonija" popiežių, bet daug kur jam ir nusileisdavo. Jo manymu, tiesa sakant — ir objektyviai, visų pirma reikėjo suvaldyti Vokiečių kunigaikštija ir atgaivinti karaliaus domėnas (karaliaus tiesiog valdomos žemės). Čia — ne be Adalberto įtakos — Heinrichas ėjo tėvo pėdomis — stengėsi prisisavinti saksoniškas Ottonų giminės žemes, kraštą esantį tarp Thüringų Girios ir Harzo, kur buvo sidabro kasyklos. Goslaro miestą išsirinko Heinrichas nuolatine žiemos rezidencija ir jai ginti pristatė, Adalberto patariamas, daug tvirtovėlių. Pasiėmė jis ir didžiausią Saksonijos hercogų, Billingų, burgą — Lüneburgą (1071 m.). Čia karalius ir Adalbertas vaišino Danijos karalių Sveiną Estridsoną, kuris galėjo tapti naudingu sąjungininku kovoj su Saksonų hercogais. Konfiskuotose žemėse įkurdindavo Heinrichas savo ministeriälus švabus, o žemes konfiskuodavo teisėtai ir neteisėtai. Nelabai tepaisė jis ypatingos, Heinricho II pripažintos Saksonų teisės. Inkvizicinė karaliaus teismo procedūra visai nesutiko su tąja teise: didžiai skyrėsi Saksonija nuo suromėjusios pietų Vokietijos.

Visa ta, Heinricho III pradėtoji, politika erzino Saksonus; ir be to nekentė jie nei frankonų, nei švabų. Billingams pasisekė po 1066 m. kuone sunaikinti Adalberto galia. Tik štai — vėl jo įsigalėta ir drauge su Heinrichu manyta pavergti hercogystė! O čia susiriejo dar Heinrichas su Saksonijos galiūnais — su hercogo sūnumi Magnu ir su Bavarijos hercogu Ottonu.

Ottonas von Nordheim buvo galingiausias Vokietijos kunigaikštis. Prie saksoniško savo alodo ir grafystės prijungė jis iš Agnietės gautą feodą — Bavarijos hercogystę. Juos ir sumanė nusikratyti Heinrichas. Nelabai gražiai pasinaudojęs neaiškiais kaltinimais, karalius privertė kitus kunigaikščius nuteisti Ottoną už išdavimą; atėmė iš jo Bavariją, kitus feodus ir net alodą. Bavariją karalius atidavė Ottono žentui, Estė markgrafo Azzono II ainiui Welfui IV (1070—1077 m.),

o saksonišką alodą neilgai pakariavęs grąžino Ottonui, nors suėmė jį patį ir jo sąjungininką Magnų (1071 m.).

Savaime suprantama, kad kunigaikščiai nepatenkinti buvo Heinricho laimėjimu ir išviso jo politika. Švabijos ir Karintijos hercogai, pats tik ką gavęs Bavariją Welfas bruzdėjo ir dėjosi draugėn norėdami karaliui pasipriešinti. Su jais susidėjo Flandrijos markgrafas Robertas, Welfo, Billingų ir Normandijos hercogų giminaitis. Vyskupija taip pat skundėsi karaliaus „simonija" ir tuo, kad reikalavo jis iš Bažnyčios seniai jau nebemokamų ir naujų mokesčių. Švabijos hercogas santykiavo su kurija, ir pietuose brendo sukilimas. Bet pirmieji sukilo Saksonai.

Matė jie, kaip Heinrichas niekino senąją jų teisę; manė norint jį visai pavergti Saksoniją. Ištikrųjų, Saksonijos hercogui numirus (1072 m.), neleido Heinrichas jo sūnui ir įpėdiniui Magnui grįžti tėvynėn; be to, šaukė kariuomenę. Kad ir sakėsi karalius kariausiąs su Čechiją užpuolusiu Lenkų hercogu Boleslovu II (1058—1081 m., karalius nuo 1076 m.), Saksonai bijojo, kad turi Heinrichas galvoj ir juos pavergti. Ottono vadovaujamoji Saksonų kariuomenė apsiautė Harzburgą, kur buvo pasislėpęs Heinrichas. Sukilėliai reikalavo, kad sugriauti būtų Heinricho pastatytieji Saksonijoj burgai ir kad išvaduotas būtų pagaliau hercogas Magnus (1073 m.). Karaliui naktį pasprukus iš Harzburgo, Saksonai paėmė Lüneburgą ir patys išvadavo kalintį čia Magnų. Heinrichas sutiko duoti jam laisvę, nes užtai paleido nugalėtojai miesto įgulą; antra vertus, Heinrichas grąžino hercogą (1073—1106 m.) jo hercogystei ir todėl, kad tikėjosi tuo lengviau susikalbėti su pietų Vokietijos hercogais.

Tikrai, žadėjo jam tie hercogai padėti kare su Saksonais. Bet, rodos, kad greit susitarė su maištininkais; imta kalbėti sumanius karalių kelis kunigaikščius slapta nužudyti. Surado net liudytoją ir reikalavo, kad tai ir karaliaus ginčą su Saksonais ištirtų kunigaikščių susivažiavimas. Tiesa, netikras liudytojas iš proto išėjo ir numirė, o kunigaikščiai nesusivažiavo. Karaliui vis dėlto riestoka rados, ir nieko nepešė tarpininkaują jam ir Saksonams kunigaikščiai. Vieni miestelėnai teužstojo savo valdovą. Wormsiečiai išvijo besipriešinantį Heinrichui vyskupą ir džiūgaudami sutiko atvažiavusį karalių. Po kiek laiko

iškilmingai priėmė jį ir Kölniečiai. Tas miestelėnų sąjūdis buvo labai svarbus simptomas: rodė karaliui sąjungininkus kovoj su vyskupais. Bet miestelėnai persilpni tebuvo, ir kiekvienas miestas atskirai nuo kitų gyveno. Be to, Annonas žiauriai numalšino savo Kölniečius.

Kokia gi itališka politika galėjo čia būti? Nors nekanoniškai ir be karaliaus sutikimo išrinktas buvo Hildebrandas-Grigalius VII (1073. IV. 23), Heinrichas pripažino betgi naująjį popiežių. Maža to — 1073 m. pradžioj parašė jam laišką. — Nusižemindamas šaukėsi jo pagelbos; išsižadėjo savo teisės skirti Milano arkivyskupą; sakėsi labai nusidėjęs Dievui ir Bažnyčiai; teisinosi tuo, kad valdžios sugundytas ir patarėjų apgautas buvęs. Taip nusižemindamas Heinrichas, tiesa sakant, gudravo: svarbu jam buvo popiežiaus pagelba. Bet Grigalius karaliaus žodžiais tikėjo, laikė jį geidžiamu Bažnyčios gynėju, krikščionišku, vadinasi, popiežiui paklusniu, valdovu. Žadėjo Grigalius sutaikinti karalių su Saksonais ir nusiuntė apaštališkus savo legatus (1074 m.). Tie legatai išaiškino Heinrichui, kad, nenustodamas bendrauti su ekskomunikuotais patarėjais, ir jis pats atskilęs nuo Bažnyčios. Legatai atleido Heinrichui šitą nuodėmę ir ragino jį reformuoti Vokiečių Bažnyčią. Heinrichas sutiko, bet priešinosi reformai patys Vokietijos vyskupai, ypač ištikimieji karaliaus šalininkai. Veltui kvietė popiežius vyskupus į Romos sinodą, kurį gebėjo sušaukti kas metai gavėnios metu. Nesusivažiavo vyskupai ir tada, kai, legatams reikalaujant, sušaukė karalius Vokiečių Bažnyčios sinodą paskelbti kanonų prieš simoniją ir nikolaïtizmą. Popiežius kaltino ne karalių, bet jo patarėjus ir bloguosius vyskupus.

Vyskupus puldamas, reforma ir ekskomunika juos baugindamas, Grigalius nenoroms pavertė juos karaliaus sąjungininkais. Jiems tarpininkaujant, Saksonai sutiko pagaliau susitaikinti su Heinrichu. — Gerstungen mieste 1074. II. 2 Heinrichas dovanojo maištininkams, žadėjo žiūrėti Saksonų teisės bei papročių ir sutiko sugriauti naujuosius burgus.

Nepatenkintas buvo tąja taika pats karalius. Jautėsi maištininkų nužemintas esąs, gailėjo puikių savo burgų, o Harzburgą sugriauti ir visai atsisakė. Antra vertus, nenurimo ir Saksonai. Sukilėlių gaujos vėl ėmė plėšti karaliaus žemes ir griauti burgus;

sugriovė Harzburgą, apiplėšė jo bažnyčią, išvilko iš kapo karaliaus brolio ir mažojo sūnelio kūnus ir, sudeginę, vėju paleido.

Tūlas Saksonų kunigaikštis bjaurėjosi tokia šventvagyste. Pietų Vokietijos kunigaikščiai, nebekalbant apie vyskupiją, vėl susidėjo su Heinrichu. Jis pats sakė Saksonus sulaužius taiką. Sušaukęs didelę kariuomenę, sumušė Saksonus ties Homburgu ir numalšino pagaliau maištą (1075 m.). Taigi, laimėjo jis Saksonijoj. Goslaro mieste surinko Vokietijos kunigaikščius ir įkalbėjo jiems pasižadėti, kad, jam numirus, išsirinks jie karalium jojo sūnų. Tokių pažadų reikalaudavo iš kunigaikščių karaliai ruošdamies žygiuoti Italijon. Galima spėti, kad 1075 m. ir Heinrichas tą žygį buvo sumanęs. Įsikaraliavus pagaliau Vokietijoj, rūpėjo jam imperija ir imperatoriaus karūna. Praėjo laikas, kai priverstas jis buvo gudrauti su popiežium, nusileisdinėti jam ir nusižeminti. Atrodė, kad tiek vyskupai, tiek kunigaikščiai ėjo dabar išvien su karalium.

II

Grigalius VII, paskutinieji Salijai ir Wormso konkordatas

10

Senuoju papročiu Romos Bažnyčios arkidïakonas H i l d e b r a n d a s pranešė tautai Aleksandrą II numirus (1073. IV. 21): „Popiežius Aleksandras, mūsų viešpats, numirė", ir ėmė rūpintis numirėlio laidotuvėmis ir naujojo popiežiaus rinkimu. Visų pirma — 1059 m. dekretu — turėjo susirinkti ir paskirti Šv. Petro įpėdinį kardinolai vyskupai. Tačiau balandžio mėn. 22 d., popiežių laidojant, kardinolai kunigai ir dïakonai — rasit, ne be Hildebrando žinios — sukėlė bažnyčioj didelį triukšmą. Hildebrando šalininkas kardinolas H u g o n a s (H u g o C a n d i d u s) kreipėsi į susirinkusią tautą ir siūlė jai paskelbti popiežium žmogų, kuris išvadavęs buvo Romą, tariant, Hildebrandą. Visi sušuko: G r e g o r i u m p a p a m s a n c t u s P e t r u s e l e g i t! Mat, iš anksto „visiems" žinoma buvo ir tai, kad Hildebrandas norėjo pasivadinti Grigaliaus I Didžiojo ir savo globėjo Grigaliaus VI vardu. Kitą dieną G r i g a l i u s VII (1073 — 1085 m.) buvo intronizuotas.

Taigi, Romos kunigus ir liaudį sukurstę, hildebrandininkai paniekino ne tik imperatoriaus privilegiją, bet patį 1059 m. dekretą ir kardinolų vyskupų teisę: privertė tuos kardinolus pripažinti „tautos" išsirinktąjį. Sunku pasakyti — tegalima tik spėti, kokie buvo perversmo motyvai. — Vienas iš perversmo vadų, kardinolas vyskupas Hugonas, buvo kurį laiką K a d a l o - H o n o r i j a u s šalininkas, vadinasi, imperatorininkas; paskui susitaikė su Aleksandru II ir susidraugavo su Hildebrandu; pagaliau susivaidijo su Grigalium VII ir vėl rados karštas imperatorininkas, toks karštas, kad Grigaliui apšmeižti prigalvojo

nebūtų negirdėtų dalykų. Antra vertus, pats Grigalius vėliau kaltino savo pirmtakūnus, kad niekindavę jie savo pareigas, rašė, kad blogieji žmonės apgaudinėdavę Aleksandrą II ir kad Aleksandras paskelbęs Šv. Tėvų nutarimams prieštaraujančius dekretus. Taigi, kad ir valdė Aleksandro laikais kuriją, Hildebrandas betgi ne visai sutiko su jos politika ir pačioj kurijoj susidurdavo su savo politikos priešininkais. Galima manyti, kad kiti kardinolai vyskupai nebuvo tų pačių pažiūrų, kaip Hugonas ir Hildebrandas ir kad nenorėjo rinkti popiežium nei paties Hildebrando, nei hildebrandininko. Kaip, Aleksandrui mirštant, suprato politinius kurijos tikslus Hildebrandas — nebežinome; bet, viena, nemėgo jis atvirai kovoti, kur galima buvo laimėti gudria diplomatija, ir gabiausias jis kurijos diplomatas buvo; antra — iki 1075 m. turėjo vilties susitaikinti su Heinrichu IV. Nusiuntė legatus pas Heinrichą, pranešė jam, kad jau išrinktas, o įšventintas buvo tik karaliaus atsakymą gavęs. Grigalių šventinant, be Beatriksos ir Matildės bažnyčioj buvo imperatorienė motina Agnietė ir itališkasis imperijos kancleris Vercelli vyskupas Grigalius, paties Heinricho atsiųstas. Visa tai, kaip ir 1073—1075 m. santykiai Grigaliaus VII su Heinrichu, rodo, kad Grigalius pirma norėjo susitaikinti su imperija. Gal būt, kardinolai vyskupai, kaip ir Aleksandras II, atstovavo griežtesnei politikai. Tačiau Hildebrandas skyrėsi nuo jų ne ideologija, bet metodais, nes suprato imperijos sąjungą su popiežium humbertiškai.

Grigalius priešinosi savo rinkėjams: kuklumo senasis paprotys reikalavo. Vėliau pats jis sakėsi tik verčiamas popiežium tapęs ir Šv. Sosto nevertas esąs. Be abejo, nemelavo: sąmoningai to Sosto netroško, nes iš pat jaunystės asketas buvo ir garbę niekino. Gimė jis Sovanoj (pietų Toskanoj) apie 1020 m., išaugo drauge su kitais kilniais romėnais Laterano mokykloj, nežinia kur ir kada tapo vienuoliu. Baugino Hildebrandą amžinosios pragaro kančios, jautėsi nusidėjėlis esąs; teguodė jį Švenčiausiasis Sakramentas ir „vargšas Jėzus", kuris visko išsižadėjęs ir pats Save už nusidėjėlius paaukojęs. Tikėjo Hildebrandas, kad ir jį užtarianti Panelė Švenčiausioji. Juo ji šventesnė ir geresnė už visas motinas, juo ramiau ir draugingiau rūpinantis nusidėjėliais. Ištikrųjų, aukščiausioji dangaus karalienė, visų moterų grožis ir garsas, visų išrinktųjų išgany-

mas ir garbė būdama, nepasigėdijus ji žemėj vargo vargti ir šventojo savo nusižeminimo saugoti. Tai esąs nuopelnas, už kurį Dievas atleidžiąs nuodėmes. Nevertino Hildebrandas nei turto, nei garbės, nei pasaulio grožio. Lotharingijoj su ištremtu Grigalium VI begyvendamas, sumanęs buvo amžinai užsidaryti vienuolyne; popiežium tapęs, mielai vienuolio rūbais apsivilkdavo. Tačiau žemo stogo, negražus, išblyškęs, į numirėlį panašus asketas neniekino prašmatnybių, kurių reikalavo popiežiaus titulas; tik jam pačiam mažai tesvėrė tos prašmatnybės. Dėl savo paties nuodėmių sielodamasis, paniekinamai žiūrėjo Hildebrandas į kitus žmones; niekuo nepasitikėjo. Jo nuomone, stabmeldžiai, žydai ir saracėnai geresni buvę už krikščionis. Valdovai ir vyskupai kiek įmanydami stengiąsi tvirkinti Bažnyčią. Artimiausieji popiežiaus padėjėjai esą garbėtroškos ir visai jo nemylį. Vienus kaltintojus ir šmeižikus teklausė Grigalius. Nelaimingas ir vienišas žmogus buvo. Gal būt, todėl ir rados toks gudrus, dažnai ciniškas diplomatas.

Vienuoliktajame amžiuje asketizmas pats virto reformos sąjūdžiu ir aktyvia kova su pasauliu. Jaunas tebebūdamas, susibičiuliavo Hildebrandas su savo globėju Grigalium VI ir užsidegė reformatorių idėjomis. Lotharingijoj suėmė jis savin nuosekliausių reformatorių pasaulėžiūrą ir iš Leono IX padėjėjų buvo pats karštasai. Bažnyčios reforma ir pergalė buvo jo gyvenimo tikslas, tas darbas, kurį dirbti liepęs jam pats Dievas. Dažnai prašydavęs Hildebrandas Dievą, kad arba jį pasišauktų arba kad padėtų per jį bendrai žmonių motinai Bažnyčiai. Dievo įsakytu darbu virto visa neapsakoma, nebe žmogiška liguisto žmogelio energija. Nebežinojo Grigalius, kas yra nuovargis ir poilsis; nusivaręs nuo kojų diktuodavo dar laiškus. Nekantriai pats visur kišosi, visus skubino, negalėjo sulaukti atsakymo.

Kiekvienas asketas kovoja su aistromis, jas ir save pats tvardo ir nuveikia. Baisus asketas buvo Grigalius; bet taip sutapdino jis save su savo tikslu, savo norą su tuo, ką laikė Dievo noru, kad Dievo valios nuo savosios nebeskyrė. Pats nepastebėjo, kaip Kristaus ir Šv. Petro tarne atgijo aistringas, nesutvardomas žmogus. Nė galvon jam neatėjo, kad gali jis kada suklysti. Nebe jis žmonių klausąs, bet jo ausimis klausąs jų pats šventasis apaštalas; nebe jis liepiąs žmonėms ir valdąs

Bažnyčią, bet pats Petras. Popiežiaus žodžius skelbdami legatai paties Šv. Petro ir Kristaus žodžius skelbią. Tad nejaugi galį tie legatai ir išviso popiežiaus padėjėjai keisti jo žodžius ir būti kitos numonės?

Prieš Dievą nusižemindamas ir visus žemindamas, asketas virto baisiausiu despotu. Kaip ir Nikalojus I, iš visų reikalavo Grigalius paklusnumo. Didžiausi Bažnyčios kunigaikščiai ir kardinolai skundėsi, kad popiežius jų nuomonės visai nebeklauso ir, užuot su jais, tariasi su jam vienam težinomais patarėjais, su visokiais šnibždeikomis. Pagaliau 12 kardinolų ir kuone visa kurija atskilo nuo Grigaliaus. Jis ir tada savo teisumu neabejojo; tačiau nekartą dūsavo, kad jam vienam reikią nešti sunkioji našta.

„Kaip šaižus šiaurės vėjas" buvo Grigalius. Širdžiai apsalus, meldėsi jis „vargšui Jėzui" ir Panelei Švenčiausiai. Bet, savo norus (jo nuomone — Dievo valią) vykdydamas, nebejausdavo nei gailesčio, nei išviso žmogiškų jausmų; juokdavos iš senio ligų ir sūnui prikišdavo tėvo kaltes. Vienas paklusnumas teramindavo jį kiek; todėl mielai ir daug nusileisdavo, kai jo legatų varginamieji į jį patį kreipdavos. Švelniausias būtų jis buvęs vergų karalystės valdovas. Žinoma, nenorėjo jis būti despotas, nuoširdžiai trońko su visais geruoju gyventi. Tik nemokėjo skirti Dievo valios nuo savo paties planų ir nuo nesuvaldomų, bet nesąmoningų aistrų.

Hildebrando energija ir aistringumas individualina ir konkretina jauną asketinio sąjūdžio ir išviso XI amžiaus kultūros jėgą. Taip pat tipiškai transformavosi ir virto nauja bažnytine ideologija entuzijastinis Hildebrando asketizmas. Visi jie — didieji kliuniečiai, Romualdas, Giovanni Gualberto, Petras Damïani, Humbertas, Friedrichas — noroms nenoroms tapo pagaliau reformatoriais ir drąsiais Dievo kovotojas. Visi siekė absoliutinio idealo, kaip katharai, ir, kaip Adalbertas Bremenietis arba Ottonas III, maža tekreipė dėmesio į tai, ar jis įkūnijamas, ar ne. Grigaliaus VII aistringumas toja reiškėsi įspūdingais, bet neįkūnijamais sumanymais. Čia norėjo jis susitaikinti su Graikais, ir atrodė jam, kad Konstantinopolio Bažnyčia laukte laukia vėl susijungti su Šv. Petro Sostu ir kad kuone visi rytiečiai troška Šv. Petro nutarimų; čia bemanąs buvo sušaukti didelę kariuo-

menę ir žygiuoti su ja į rytus krikščionių nuo saracėnų ginti; čia atėjo jam galvon plaukti su laivynu į Ispaniją nepaklusnaus karaliaus Alfonso suvaldyti. Grigaliaus VII ne tik karšto ideologo bei valdingo despoto, bet ir didelio svajotojo, fantasto būta.

Su tuo fantastiškumu keistai susijęs buvo akylaus politiko ir ciniško diplomato praktiškumas. Nuoseklus ir griežtas asketas, Hildebrandas, kaip minėta, niekino žmones ir nelaukė iš jų nei gerumo, nei sąžiningumo. Ta pesimistine pažiūra į žmones ir rėmėsi didysis popiežius kovodamas dėl savo planų ir svajonių. Dievo teisybės aiškintojas ir skelbėjas nė mažiausios kaltės nedovanodavo savo priešams ir galiūnams, vyskupams ir valdovams, nieko ir pats sau nedovanodavo; bet naudingiems sau žmonėms perdaug nusileisdavo ir mielai rinkdavosi padėjėjais nepadorius intrigininkus. Nekvaršino sau galvos, ar sutinka su Dievo teisybe politiškai tinkama priemonė; tyčia kurstė priešus vieniems kitų neapkęsti ir tikrai sofistinius argumentus vartodavo. Taip antai, reikalavo, kad Prancūzija mokėtų Romos Bažnyčiai tam tikrą čyžę, nes Karolius Didysis buvęs kadai įsteigęs mokyklą Romos mieste; tvirtino, kad visa Saksonija jam priklausanti, nes Karoliaus Didžiojo laikais buvę ten įsteigta dvi bažnyčios Šv. Petro vardu. Prireikus, stačiai primeluodavo, nors pats pripažino, kad net pia intentio ne visai pateisinanti melą: ne quidem mendacium ipsum, quod fit intentione pro pace, a culpa penitus immune esse, probari potest.

Daug kur kraipyti faktus vertė Grigalių jo aistringumas; dažnai nė pats nesijautė meluojąs ir intriguojąs: taip viliojo jį absoliutus idealas ir apakino aistra. Gero ko siekdamas, užmiršdavo jis, kokių blogų priemonių griebdavos. Tačiau negalima visuomet teisinti jo nesąmoningumu: dažnai meluodavo ir intriguodavo visai sąmoningai. Tiesa, niekuomet nėra sakęs, kad geram tikslui visos priemonės esančios geros; bet darė kaip manydamas. Didysis idealistas instinktu, gal, jautė, kad, nuodėmei žmonėse viešpataujant, tik nusidedant tegalima Dievo darbas dirbti. Kiek gyvena Bažnyčia empiriškai, žemėje, tiek nėra ji dar teisiųjų ir šventųjų Bažnyčia, tiek corpus permixtum tėra. Tiek tik nusidėdami tegali veikti jos nariai ir vadai. Ne nuodėmingas, iš prigimties nuodėmingas,

darbas juos teisina, bet šventas tikslas. Tatai suprato ir rytiečiai, ir vakariečiai; ir tiek vieni, tiek antri neskyrė šventosios, dangiškosios ir būsimosios Bažnyčios nuo netobulos empirinės ir dabartinės: laikė jiedvi ta pačia ir viena Bažnyčia. Bet žiūrėdami, jog tik už empirijos ribų taps Bažnyčia visai tobula ir šventa, rytiečiai mažai tesirūpino tuo, kaip ji čia, žemėje, galima patobulinti. Jų jautimu žmonės persilpni esą, ir vienas Dievas tetobulinąs empirinę Bažnyčią. Žinoma, tobulinąs Jis Bažnyčią žmones tobulindamas, o žmonės laisvai veikią, tad, gali sakyt, ir patys save tobuliną. Bet turėjo čia galvoj rytiečiai atskirą žmogų, individą; nors iš esmės universalistai buvo, apie visos Bažnyčios reformą ir aktyvų visų patobulinimą mažiau manė už vakariečius. Iš dalies pasyviai laukė stebuklingosios Dievo veiklos, iš dalies tenkinosi reliatyviu pačios empirinės, su antempirine glaudžiai susijusios, Bažnyčios šventumu. Vakariečiai teipaja gerai žinojo, jog ne žmonės, bet pats Dievas tobulina Savąją Bažnyčią. Tačiau — kadangi tobulinąs ją Dievas laisvuosius žmones tobulindamas, būtinai reikią, kad žmonės kuoaktyviausiai vykdytų Jo valią. Ir individualistai vakariečiai ne vieną individą galvoj teturėjo. Manė jie apie visą Bažnyčią ir visą žmoniją, kūrė universaliosios veiklos planus, stengėsi visus sujungti arba priversti Dievo darbo dirbti. Veiklūs ir uolūs žmonės būdami, vakariečiai konkrečiai vaizdavos neįvykdomą Dievo karalystės idealą; todėl kartais jį tarytum įvykdomu laikė. Užmiršdavo jie tada, jog nuodėmė yra prigimtinė empirinio pasaulio kokybė, ir tikėdavos visai ją išrausią, visus žmones sudorovinsią. Kaip ir laikinu reiškiniu virsdama, nuodėmė jiems dar mažesnės reikšmės turėjo, ypačiai kai tapo priemone šventam tikslui siekti. Visu tuo iš dalies aiškinama Grigaliaus VII elgimasis ir jo charakterio priešybės; aiškinama, bet neteisinama, nes — ir švenčiausias žmogus negali nenusidėti, bet niekam net dėl švenčiausio tikslo sąmoningai nusidėti nevalia. Nuodėmė negali būti Dievo tarno įrankis.

Hildebrandas pasivadino tikrai šventojo popiežiaus, Grigaliaus Didžiojo, ir simoniją simonija nuveikti norėjusio popiežiaus, Grigaliaus VI, vardu. Didžiai simbolinis faktas! — Grigaliaus VII veikla atgijo tiek švenčiausiųjų popiežių idealizmas, tiek smurtinga ir ciniška Christoforo arba Anastasijaus Biblijotekariaus politika. Sydino Grigalius įvairias Romos Baž-

nyčios tradicijas ir tendencijas, visų jų betgi nesuderino. Jų ir negalėjo suderinti vienas žmogus, ypačiai toks iš esmės antinominis žmogus, kaip Grigalius. Didžiausia Romos Bažnyčios ir jos dvasios saugotoja buvo kurija, kur energingi patarėjai — Stepono IX ir Nikalojaus II laikais Hildebrandas ir Humbertas, vėliau vienas Hildebrandas — drąsino ir vedė popiežių, o kitų patariamas popiežius švelnino pergriežtų savo patarėjų politiką. Vieno klaidas arba vienašališkumą taisydavo arba papildinėdavo kiti. Įvairių nuomonių kova išaiškindavo tikrąją politikos liniją. Monarchiškai valdė popiežius, bet klausė atsakingų ir autoritetingų patarėjų, žiūrėjo kurijos nuomonės ir nuotaikos. Kardinolus ir visą kuriją niekindamas, tapo Grigalius VII absoliučiu monarchu, despotu, labai panašiu į „laisvą nuo įstatymų" Romos imperatorių. Todėl vienas ir pasiliko, be atsakingų patarėjų ir be ryšių su gyvąja Romos Bažnyčios tradicija. Jis pats atstovavo juk tiktai kai kurioms tos tradicijos tendencijoms.

Gal būt, 1055—1073 m. niekas daugiau nepadėjo popiežių ideologijai ir valdžiai augti, kaip Hildebrandas. Nikalojus II ir Aleksandras II jo popiežiai buvo, bet — kitų kardinolų patariami ir patys — švelnino jie savo arkidiakono politiką. Ispūdingai išdėstė naują kurijos ideologiją ir daug laimėjo popiežium tapęs Hildebrandas. Tačiau pasibaigė jo pontifikatas traginga katastrofa.

11

Oficijaliniame Grigaliaus VII laiškų rinkiny, „registery", yra, tarp 1075 m. kovo mėn. 3 ir 4 dienos laiškų, labai įdomus dokumentas — Dictatus papae. Be abejonės, dėsto jis paties Grigaliaus VII ideologiją ir programą; paties popiežiaus, rasit, ir padiktuota buvo. Autorius 27 punktais iš dalies pakartojo, iš dalies sugriežtino ir papildė pagrindines Pseudo-Izidoriaus Dekretalijų ir Konstantino Didžiojo Konstitucijos mintis.

Pats Dievas steigęs Bažnyčią, ir neklystanti ji ir negalinti klysti. Šv. Petro įpėdinis, popiežius vienas tėsąs universalus visos Bažnyčios vyskupus, o Šv. Petro nuopelnai darą, be abejo, kanoniškai išrinktą ir įšventintą popiežių šventą: me-

ritis beati Petri indubitanter efficitur sanctus. Vienas popiežius tegalįs tvarkyti Bažnyčią ir leisti Bažnyčios įstatymus, kanonus; galįs atmainyti bet kurį nutarimą, bet paties popiežiaus nutarimas neatmainomas ir neabejotinas. Nėsą nei žmogaus, nei įstaigos popiežiui teisti. Savaime aišku, kad tik popiežiaus patvirtintas kanonų rinkinys teturįs reikšmės ir tėsąs priverstinis. Be popiežiaus įsakymo negalima esą sušaukti visos Bažnyčios (universalaus, arba oikumeniško) sinodo; ir popiežiaus legatai turį teisės pirmininkauti kiekvienam sinodui. Vyriausias visos Bažnyčios vyskupas būdamas, popiežius be jokio sinodo nutarimų galįs skirti ir nuversti visus vyskupus ir kiloti juos iš vienos katedros į kitą. Vienas popiežius tegalįs nešioti imperatoriaus insignijas, ir visi valdovai turį bučiuoti jam koją (senasis „proskynėsis"). Galįs jis nuimti žmonėms jų priesaiką valdovui, nuversti valdovą ir patį imperatorių.

Diktatą aiškina Grigaliaus laiškai. — Nekartą yra skelbęs Grigalius, kad jis turįs vadovauti valdovams. Tegul jie nemaną, kad Bažnyčia, kaip kokia tarnaitė, jų klausanti; priešingai — ji esanti aukštesnė už juos, kaip viešpačia. Non putet s. ecclesiam sibi subiectam ut ancillam, sed praelatam ut dominam. Popiežius nutariąs, kas esąs tikras karalius, ir sprendžiąs karalių ginčus. Popiežiaus įsakymams priešintis išdrįsdamas karalius nebetenkąs savo garbės, ekskomunikuotasis nebe karalius. Karalių bei imperatoriaus valdžia ir galia, palyginti su popiežiaus, ne kas kita, kaip pelenai ir šiaudai. Savo bendravardžio Grigaliaus Didžiojo pavyzdžiu Grigalius VII rėmėsi apkraipyta kiek augustiniška dviejų karalysčių teorija. Užmiršdamas Bažnyčios empiriškumą, tapdino ją, empirinę ir netobulą Bažnyčią, su Dievo, o valstybę — su žemės karalyste. Žmogiškąja piktybe ir Dieviškąja meile, tuščia garbe ir amžinuoju gyvenimu besiskiriančios viena nuo antros valstybė ir Bažnyčia. Valstybę įsteigę tironai, kuriuos velnias sukurstęs išdidžiai ir godulingai visokiais nusikaltimais pavergti kitus žmones. O kunigiją įsteigęs visagalis Dievas Savo paties garbei ir pasaulio gailėdamasis. Kunigijos, dvasinės valdžios, galva esąs pats Kristus. Jis niekinąs žemiškąją valdžią ir laisvai prisiėmęs kryžiaus kunigystę. „Taigi, žinok, kad teisingai teturi tu valdžią tik tada, kai, didis valdove, nusižemini prieš

karalių karalių Kristų, norėdamas Jojo Bažnyčią gaivinti ir ginti". Valdovo krikščioniškumas, tariant, paklusnumas popiežiui, kompensuodavo kiek, Grigaliaus nuomone, velnišką valdovo valdžios prigimtį. Vis dėlto geriau esą, jei popiežius tiesiog valdąs tautą. Grigalius visuomet turėjo galvoje Konstantino Konstituciją, kur didysis imperatorius atidavęs popiežiui Silvestrui omnes... occidentalium regionum provincias. Dieviškąja teise remdamasis, neniekino Grigalius ir žmogiškų, juridinių argumentų. Tvirtino, kad „senosiomis konstitucijomis" Ispanijos karalystė atiduota Šv. Petrui ir Romos Bažnyčiai, ex antiquis constitutionibus b. Petro et s. Romanae ecclesiae in jus et proprietatem esse traditum. Saksoniją laikė apaštalų kunigaikščio savastimi; Dalmatijai paskyrė kunigaikštį, Iziaslavo sūnui Jaropolkui — Kijevo kunigaikštystę. Pietų Italijos Normanus ir Vengrus vadino savo vasalais, manė tapti Anglijos siuzerėnu, gal būt — ir Danijos. Iš tolo žibėjo Grigaliui popiežiaus valdomoji universali imperija, visai sukrikščionėjusi Romėnų imperija, kur imperatoriaus vietoj viešpatavo jo valdžią ir garbę pasisavinęs popiežius. Tai buvo tolima dar svajonė. Lig laiku santykiavo Grigalius ir su politiškai nepriklausomais savo valdovais, tik reikalavo, kad visi jie ir visos tautos klausytų Romos Bažnyčios, bendros savo motinos.

Taip manyti ir veikti verste vertė Grigalių VII tamsus prigimtinis jo instinktas, nesuvaldomas valdžios ir garbės troškimas. Tačiau sąmoningai kovojo jis ne dėl savo valdžios ir garbės, bet dėl Šv. Petro ir Bažnyčios. Kaip minėta, laikė jis save Dievo ir Šv. Petro įrankiu, savo prigimties balsą tapdino su Dievo įsakymu. Jis pats esąs silpnas žmogus ir nusidėjėlis, Dievo malonės nevertas, bet popiežius Šv. Petro nuopelnais — šventas. Jis, Grigalius, teturįs daryti tik viena — pildyti savo pareigą, kuri ir esanti Dievo noras ir Dievo teisybė. Nuoširdžiai sakėsi jis ne savo norą, tik savo pareigą pildąs. Jis, paprastas žmogus, nekaltas esąs, kad jo ausimis klausąs ir jo lūpomis kalbąs pats šv. apaštalas. O apaštalas esąs paties Dievo vietininkas, viešpats ir tikras imperatorius. Šv. Petras galįs ir duoti, ir atimti tiek šito, tiek amžinojo gyvenimo gėrius. Jis žeminąs didžiuoklius ir malonę teikiąs nusižeminantiems. Kas nuo

jo atpuoląs, nebegalįs nei laimėti, nei laimingas būti. Be pasigailėjimo naikinąs Šv. Petras savo priešus. Grigaliaus laiškuose nuolat rašoma — anathematis gladium, anathematis mucro, anathematis iaculum, gladius apostolicae indignationis ir pan. Tarytum ne popiežiaus, bet karvedžio rašyta. Ištikrųjų, nebijojo Grigalius kariauti. Prakeiktas esąs žmogus, kuris bijąs pralieti kitų kraują, nes jokio žmogaus dėlei neturįs jis niekinti Dievo įstatymo arba nukrypti nuo tiesos kelio.

Savo pareiga ir laikė Grigalius ginti ir pildyti teisybę. Bet kas gi esanti toji teisybė, Dieviškoji teisybė? — Ji esanti, žinoma, tai, ko Dievas norįs ir ką liepiąs. Ne Dievas norįs, kas esą teisybė, bet teisybė esą, ko Dievas norįs. Nereikią — mano čia Dievą nuo žmogaus skiriąs vakarietis — tapdinti Dievo teisybės su tuo, ką vadiną teisybe žmonės. Aiškiai šios minties pats Grigalius neformulavo. Tačiau be josios negalima suprasti nei Grigaliaus išvestųjų iš jos išvadų, nei to, kodėl jo skelbiamoji Dievo teisybė didžiausia neteisybe virto.

Ištikrųjų, visai politiniais tikslais ekskomunikuodavo jis valdovus, kunigus ir šiaipjau žmones arba atleisdavo jiems nuodėmes nė negalvodamas apie tai, ar verti jie to atleidimo. Įkalbinėjo Vokietijos kunigaikščiams sulaužyti priesaiką karaliui, nes apaštališkasis Sostas galįs pašalinti visa, kas užkertą kelią teisybei. Dieviškosios teisybės vardu pačius žmonių teisybės principus naikindamas, visai nepripažino jis istorinės teisės normų, kur tosios normos tariamajai jo teisybei prieštaravo. Visur Dievo teisę ir tvarką skelbė ir stengėsi vykdyti, bet esančią teisę ir tvarką griovė, o Dievo valią su žmogišku savo noru painiojo. Tarytum jautėsi pats esąs gyvenanti ir besireiškianti Dievo teisė, nes gyvenąs jame Šv. Petras. Iš esmės Grigalius VII buvo revoliucijonierius; neveltui sąjungininkavo su maištininkais ir su revoliucine demokratija.

Nuosekliai, galì sakyt, organiškai išsirutulavo konkreti Grigaliaus VII programa.

Visų pirma norėjo jis išvaduoti Romos Bažnyčią ir sustiprinti bei padidinti bažnytinę popiežiaus valdžią. Tam reikėjo išvaduoti kunigija iš valdovų valdžios ir, kiek begalima buvo, atskirti toji kunigija nuo visuomenės, vadinasi, sujungti ji su popiežium. Šitas sumanymas ir pasireiškė kova su simonija ir

su nikolaïtizmu. Su moraliniu asketų idealu sutinkąs kunigų celibatas kuogeriausiai išskirdavo juos iš visuomenės, didino moralinį Bažnyčios autoritetą ir, sydindamas juo kunigiją, darė ją atskira visuomene. Susidūręs čia su atspariu pačios kunigijos pasipriešinimu, Grigalius ėmė griauti senąją Bažnyčios santvarką: vergė sinodus ir vyskupus, atidavinėjo juos savo legatų valdžion. Kaip suprato jis vyskupo teises, galima matyti iš Ravennos arkivyskupo priesaikos, kurios pareikalavo iš jo Grigalius. Prisiekė arkivyskupas amžinai ištikimas ir paklusnus būti Šv. Petrui, popiežiui Grigaliui ir jo įpėdiniams. Nebendrausiąs arkivyskupas su žmonėmis, norinčiais nužudyti arba suimti popiežių. Kviečiamas į sinodą, atvyksiąs ir kanoniškai paklusnus būsiąs, negalėdamas — įgaliotinius atsiųsiąs. Visomis išgalėmis padėsiąs saugoti ir ginti Šv. Petro ir popiežiaus teises; popiežiaus legatus visur palaikysiąs, o su popiežiaus ekskomunikuotaisiais nesantykiausiąs. Prireikus, ginsiąs arkivyskupas Romos Bažnyčią ir su savo kariuomene.

Iš kovos dėl Bažnyčios laisvės gimė pati kova dėl investitūros, o kova dėl investitūros virto kova su valstybe, ypačiai — su imperija. Iš čia — Bažnyčios santykių su valstybe klausimas, popiežiaus valdomosios Dievo karalystės idealas.

Taigi, konkrečios politikos tikslai nemažiau už ideologiją motyvavo Grigaliaus VII veiklą. Konkreti politika verste vertė jį formuluoti ir skelbti savo teoriją. Tai rodo, kiek toji teorija sutiko su gyvenimo reikalavimais ir su visa Europos kultūros istorija.

12

Pradžioje Grigalius VII ir Heinrichas IV buvo vienas antram reikalingas. Karalius kovojo su Saksonais ir norėjo prisivilioti kunigaikščius ir vyskupus; pats prašė popiežių jam padėti. Popiežius savo rėžtu bijojo Romos didikų ir Lombardijos vyskupų, be to, derėjosi su Robertu Guïscardu, nelabai paklusniu savo vasalu. Antra vertus, gal būt, ir nayviai, bet nuoširdžiai tikėjosi popiežius susitaikysiąs su Heinrichu ir, jam padedant, reformuosiąs Vokiečių Bažnyčią. Tikrai, ne karalius, bet vyskupai priešinosi Bažnyčią reformuojančiam popiežiui. Karalius savo vyskupų nebeglobojo; gal, kerštingai ir džiaugsmingai žiūrėjo, kaip žemino ir smerkė juos Grigalius. O

„tas pavojingasis žmogus“, pasak Bremeno arkivyskupo Liemaro (1072—1101 m.), „drįsta įsakyti vyskupams, kaip kokiems savo dvaro prievaizdoms. Jei nedaro jie visko, ko jis nori, tai turi jie arba į Romą važiuoti, arba be jokio teismo uždraudžiama jiems vyskupauti.“ Pats popiežius kaltas buvo, kad vyskupai vėl tapo karaliaus šalininkais, kuris tik politiniais sumetimais laikinai tenusileisdinėjo Romai. Saksonus nuveikęs, bemanąs buvo Heinrichas ir Italijoj įsiviešpatauti.

Gavėnios sinode 1075 m. Grigalius nuvertė daugelį Vokietijos vyskupų, kitiems uždraudė vyskupauti ir, ekskomunika grasindamas, pasikvietė Romon penkis paties karaliaus patarėjus. Be to, paskelbė jis čia griežčiausius kanonus prieš simoniją ir nikolaïtizmą, reikalavo kunigų celibato. Sakė simonija ir nikolaïtizmu suteptus kunigus nebeturint teisės kunigauti ir kvietė, kad pasaulininkai tokių kunigų vengtų, net draustų, kiek begalėdami, jiems nusidėti. Vokiečių vyskupiją suvaldyti norėdamas, Grigalius, kaip ir Milane, demagogiškai kurstė liaudį. Kadangi jo tikslas buvo pavergti besipriešinančius vyskupus, griežtai uždraudė jis tame pačiame sinode ir investitūrą. Žinoma, suprato, kad, klibindamas tuo visą politinę Vokietijos santvarką, kiršino ir Heinrichą. Bet, viena, manė Grigalius, kad karalius ir šįkart nusileis; antra, investitūros draudimo viešai nepaskelbė ir atskiru laišku ramino karalių, siūlė su juo susitarti.

Daug Vokietijos vyskupų nenorėjo pildyti popiežiaus paskelbtųjų kanonų, nors popiežius juos pasmerkdavo ir pranešdavo tą smerkimą jų kunigams ir tautai. Kai kurie vyskupai ėmė sakyti pamokslus prieš Grigalių. Kiti delsė — nusileisdavo kunigams, nes daug kunigų buvo vedusių, ir vieni reformatoriai tesibjaurėjo tuo senuoju Bažnyčios papročiu. Bet su kunigais, net su pačiais vyskupais kovojo dėl reformos vienuoliai, ypač Hirsau vienuolyno broliai ir konversai. O su vienuoliais čia susidėjo tiek jų, tiek paties Grigaliaus kurstoma liaudis. Vokietijos miestai, galì sakyt, „patarėjo“. Įsikarščiavę krikščionys išjuokdavo ir mušdavo vedusius kunigus. Ūkininkai kai kur sudegindavo dešimtinę, vadinasi, kunigijai skiriamus javus. Demagogiški karščiausių reformatorių ir paties Grigaliaus VII šūkiai jaudino žmones. Imta nebepripažinti ir niekinti įtariamųjų kunigų sakramentai. Nebeita išpažinties, nebenorėta bažnytinių laidotuvių, bedieviškai imta mindžioti Švenčiausiasis Sakramen-

tas, tyčiomis laistyti ant žemės šventasis vynas, Kristaus kraujas. Pačių žmonių imta savo vaikai krikštyti.

Taigi, popiežiaus kova su vyskupija virto tikra Bažnyčios pamatus griaunančia revoliucija. Net griežtų bažnytinių pažiūrų žmonės, taip antai, vienuolis Sigibertas iš Gembloux, ėmė pulti Grigaliaus VII politiką. Sigibertas parašė anoniminį veikalėlį — Apologia contra eos qui calumniantur missas conjugatorum sacerdotum. Įsakmiai įrodė autorius, kad, drausdamas žmonėms lankyti nusidėjėlių mišias, popiežius sulaužė senuosius Bažnyčios įstatymus ir papročius. Taip pat pagal Pseudo-Izidoriaus Dekretalijas neleistina esą pasaulininkams kaltinti ir pulti sinodo nepasmerktų kunigų. Žinoma, gražiausias dalykas esąs kunigų nekaltybė, ne pinigais, bet nuopelnais, geru gyvenimu, įsigyjama kunigystė ir laisvi nuo pasaulio rūpesčių vyskupai. Bet negalima esą siekti tų tikslų prievarta ir neteisybe. Daug dabar neteisingų, baisių dalykų daroma. „Nori žinoti, iš kur tie vaisiai išaugo? — Taip pagražino mūsų respubliką naujai paskelbtas įstatymas. Įsako jis nesumaniems pasaulininkams vengti vedusių kunigų mišių ir kitų sakramentų.“. Tas įstatymas prieštaraująs tiek Naujajam Testamentui, tiek senosios Bažnyčios mokslui. „Esame ir norime būti religingi ne taip, kad, perdaug religingi būdami, drįstumėm ginčytis su tuo, kas Evangelijos ir apaštalų nutarta, nors ir matome, kaip tų naujienų pramanytojai nori įtikinti ir apakinti kitus stebuklingais ženklais ir stebuklais. Labai bijau aš apaštalo nuomonės, kuris anatematizuoja iš dangaus nusižengusį, bet ne tikrai evangelizuojantį angelą.“

Pamaldusis vienuolis aiškiai kaltino Grigalių VII, aistringą patarų draugą. Bet Grigalius laimėjęs buvo Milano revoliuciją ir Vokietijos maištininkais nesibjaurėjo. Jam svarbu buvo visų pirma pasiekti artimiausias savo tikslas: vėliau galima būsią suvaldyti ir maištininkai. Suprato dėlto Grigalius, kad niekas jam nepasiseks be karaliaus pagelbos. O Heinrichas nė manyti nemanė atsisakyti nuo savo teisių ir bažnytinės savo politikos. Tebeskyrė sau vyskupus ir abatus, nors lig laiku geruoju stengėsi gyventi su popiežium. Jis aiškiai matė, kiek pavojingi popiežiaus planai Vokiečių karaliaus valdžiai; įtarė Grigalių norint popiežiaus valdžią su imperatoriškąja sujungti.

Pagaliau, Saksonus numalšinęs, Heinrichas įsikišo į Italijos reikalus. — Milaniečiai faktiškai tebebuvo be arkivyskupo, nes ir nugalėjęs savo priešą Attonas, Grigaliaus kandidatas, nebedrįso vyskupauti ir priesaika išsižadėjo savo sosto. Milaniečių nuomone, reikėjo išsirinkti naujas arkivyskupas. Galėjo jie laisvai jį rinkti, nes nuveikę buvo patarus ir nužudę jų vadą Erlembaldą. Su Heinricho pasiuntinio grafo Eberhardo pagelba nugalėti buvo patarai ir Piacenzoj. Ravennos arkivyskupas atsimetė nuo popiežiaus, ir imperatorininkai stiprėjo visoj Lombardijoj. Tad nenuostabu, kad Milaniečiai kreipėsi į Heinrichą, ir kad jų prašomas Heinrichas paskyrė, o Milano vyskupija įšventino arkivyskupu kunigijos ir tautos išrinktąjį Thebaldą (1075 m.). Tai buvo didelis Grigaliaus pralaimėjimas, juoba, kad karalius stengėsi patraukti savo pusėn susiriejusį su popiežium, už tai popiežiaus ekskomunikuotą Robertą Guïscardą.

Dabar galėjo Grigalius žinoti, kad nebepadės jam karalius kovoj su vyskupais. Aišku buvo popiežiui, kad Heinrichas troško ne tik imperatoriaus karūnos, bet ir imperatoriaus valdžios. Staiga suiro visas gudriai popiežiaus apgalvotas planas, ir vėl ėmė grėsti Romos Bažnyčiai Vokietijos imperatorių tironija. Tačiau nenusiminė didysis popiežius. Juo labiau tikėjo savo idėja, juo mažiau tikėjo imperatorium. Kaip tik tais 1075 metais ir parašytas minėtasis Dictatus. Pačiam Heinrichui nusiuntė Grigalius (1075 m. XII. 8) tikrą ultimatumą. Čia aiškino karaliui investitūros draudimo prasmę. Jis, popiežius, galįs pašvelninti kiek savo dekretą, bet neatsisakysiąs nuo jo. Smerkė Grigalius Heinrichą už tai, kad savo valia nekanoniškai paskyręs Milano, Fermo ir Spoleto vyskupus ir kad tebebendraująs su ekskomunikuotais savo patarėjais. Sakėsi, prireikus, su karalium net kariausiąs; priminė jam Dievo pasmerktąjį Saulių. Laiškas buvo aiškus ir griežtas. Jį žodžiu dar labiau pagriežtino popiežiaus pasiuntiniai. — Seniai jau girdėjęs Grigalius apie Heinricho paleistuvavimą. Dievo ir žmonių įstatymais turįs, girdi, popiežius karalių ekskomunikuoti ir amžinai nuversti nuo sosto. Jei iki 1076 m. Romos sinodo Heinrichas neatgailosiąs, tai popiežius visa tai ir padarysiąs. Vėliau pats Heinrichas citavo Grigaliaus žodžius: mandans, ut tui verbis utar, quod aut tu morereris aut michi animam regnumque tolleres.

Negaišdamas sušaukė Heinrichas savo vyskupus. Daug jų suvažiavo W o r m s o miestan (1076. I. 24). Atvyko, be to, čia V e r o n o s ir L a u s a n n ė s vyskupai ir su popiežium susivaidijęs kardinolas H u g o n a s. Šitas besąžinis persimetėlis tuoj ėmė kaltinti Grigalių negirdėtais nusikaltimais. Jis nežiūrėjo teisybės, o visas sinodas — kanonų ir Bažnyčios papročių. Pagaliau nutarta, kad Grigalius netikras popiežius. Patys anksčiau pripažinę jį vyskupai dabar prisiminė, kad Heinricho III laikais prisiekė rinkti popiežių tik imperatoriui sutinkant ir kad 1073 m. sulaužytas buvo 1059 m. dekretas. Formaliai sinodas popiežiaus neteisė, kaltino betgi jį tironija. Kaltino jį ir pats karalius. Viena, atėmęs iš jo Grigalius paveldėtinę jo, karaliaus, garbę, vadinasi, atsisakęs karūnuoti jį imperatorium; antra, norėjęs sunaikinti jo valdžią Italijoj; trečia, Vokietijos vyskupams daug bloga pridaręs; ketvirta, grūmojęs atimti jam gyvybę ir karalystę.

Sinodui parašius Grigaliui laišką, parašė ir Heinrichas „Hildebrandui, nebe popiežiui, bet netikram vienuoliui." Visa popiežiui priminė, visą savo neapykantą išliejo. — „O tu, visų mūsų vyskupų ir mūsų pačių pasmerktasis, nuženk, nuženk nuo pagrobtojo savo apaštališkojo sosto. Tejžengie Šv. Petro sostan kitas, kuris neiškraipytų religijos smurtu, bet skelbtų sveiką Šv. Petro mokslą. Mes, Heinrichas, iš Dievo malonės karalius, ir visi mūsų vyskupai sakome tau: nuženk, amžinai prakeiktasai, nuženk!"

Sinodo ir karaliaus pasiuntiniams atvykus Romon, popiežius pirmininkavo 1076 m. gavėnios sinodui. Liepė jis pasiuntiniams skaityti laiškus pačiame sinodo posėdyje. Tikrai įsiuto sinodo nariai: puolė pasiuntinius ir ėmė juos mušti; būtų jiems, be abejo, ir galą padarę, kad nebūtų užstojęs drąsuolių ramus besąs Grigalius. Kanoniškai ir tvarkingai ištyrė jis visą dalyką. Vienus savo priešus ekskomunikavo, kitiems paskyrė švelnesnę bažnytinę bausmę; mat, norėjo suskaidyti ir šiaipjau nevieningą Vokietijos vyskupiją. Heinrichą paskelbė nuverstą esant ir ekskomunikavo, bet — labai savotiškai: Šv. Petrui malda. — Per nevalią tapęs jis popiežium, labiau norėjęs baigti gyvenimą toli nuo tėviškės vienuolyne. Bet, apaštalo vietininku tapęs, turįs jis Dievo valdžią rišti ir atrišti tiek danguje, tiek žemėje. Todėl, norėdamas apsaugoti Bažnyčią ir jos garbę, Visagalio Dievo vie-

toj ir Šv. Petro galia bei valdžia atimąs jis iš karaliaus Heinricho, imperatoriaus Heinricho sūnaus, Vokietijos ir Italijos valstybę; visiems krikščionims nuimąs priesaiką, kuria jam prisiekę ar prisieksią kada; įsakęs, kad niekas nebetarnautų jam, karaliui. „Nenorėjo Heinrichas paklusnus būti, kaip reikia krikščioniui; negrįžo pas Viešpatį, nuo kurio nutolęs buvo, su ekskomunikuotaisiais bendraudamas, daug blogybių pridarydamas ir mano pamokymus niekindamas; Tavo Bažnyčią suskaldyti mėgindamas pats jis nuo jos atskilo. Todėl Tavo vietoj surišu jį aš prakeikimo pančiais. Tavimi pasitikėdamas surišu jį. Tegul žino ir pamato tautos, kad Tu esi Petras ir kad ant Tavo akmens (supra tuam petram) gyvojo Dievo Sūnus pasistatė Savo Bažnyčią, ir pragaro vartai jos nenugalės."

13

Griežtu savo nutarimu ir ekskomunikuojamąja malda Grigalius VII kėlė aikštėn naują kurijos ideologiją, aiškiai sakėsi vyriausias visos krikščionybės, Dievo karalystės, valdovas esąs. Niekas negalėjo ginčyti, kad popiežius turi teisės atskirti nuo Bažnyčios kiekvieną krikščionį, net patį imperatorių. Gandai apie blogą Heinricho gyvenimą, negirdėtas Wormso sinodo nutarimas ir tikrai įžūlus paties Heinricho laiškas*) pakankamai motyvavo ekskomuniką. Bet Grigalius nuvertė karalių, kišosi į politinius Vokietijos reikalus ir žiūrėjo į ją beveik kaip į savo feodą. Iki šiol su imperija tapdinamą Dievo karalystę ėmė tapdinti su popiežiaus monarchija.

Kaip ir Konradas II, Heinrichas mažai tevertino religinių idėjų reikšmę; smarkiai kovojo su popiežium dėl savo valdžios ir įžūlų nusiuntė jam laišką. Bet principijaliai politine savo ideologija ir politika nesiskyrė jis nuo Heinricho II ir Ottonų. Nebekalbant apie bažnytinę pastarųjų politiką, Heinricho III verčiamas Sutri sinodas nebe tiek kanoniškai nuvertė Grigalių VI, kaip kad Wormso sinodas, kai atsisakė pripažinti popiežium Grigalių VII. Nieko principijaliai nauja

---

*) Tiesa, daugumas istorininkų nesutinka su 1082 m. parašiusiu savo De bello Teutonico Brunonu ir pripažįsta, kad laiškas parašytas ne Wormse, bet Utrechte 1076 metų Velykų metu po Romos sinodo ir po Heinricho IV ekskomunikos.

nepadarė Heinrichas IV ir privertęs Utrechto vyskupą ekskomunikuoti popiežių, kuris buvo ekskomunikavęs ir nuvertęs karalių. Tegynė Heinrichas savo valdžią ir teisę. Savo laiškais popiežiui Heinrichas aiškino ir formulavo senąją imperijos ideologiją, iš dalies — kartojo savo pirmtakūnų žodžius. Nesutiko su tąja ideologija, nė, girdi, su Dievo įsakytąja santvarka, tai, kad Grigalius kartu norįs būti ir kunigas, ir karalius. Pats Dievas davęs jam, Heinrichui, karaliaus valdžią, ir norįs jis ne popiežiaus, bet Dievo klausydamas karaliauti. Popiežius turįs dvasinį kardą priversti žmonėms klausyti Dievo ir karaliaus, o karalius savąjį — Kristaus priešams nuveikti ir žmonėms versti kunigų klausyti. Vienas Dievas tegalįs teisti karalių, ir tik tikėjimo išsižadėjęs karalius tegalima esą nuversti. Tikrasis popiežius, Šv. Petras sakęs: „Bijokit Dievo, gerbkite karalių". Pasak Šv. Povilo, nebūtų jis, Povilas, nė su dangaus angelu sutikęs, kad kitaip angelas būtų sakęs, kaip jis, Povilas. Šv. apaštalas, be abejo, turėjęs čia galvoj ir Grigalių VII.

Abi Dievo karalystės sąvokos, bažnytinė ir valstybinė, aiškiai buvo formuluotos. Dėl jų kovojo popiežius ir karalius, nes pabaigtinai išspręsti investitūros klausimas ir reiškė išaiškinti, kaip reikia suprasti ir kurti Dievo karalystė. Heinrichui su Grigalium kovojant, aiškėjo abi minėtosios sąvokos ir pagrindinė jomis besireiškianti Europos kultūros antinomija. Tą antinomiją stengėsi nugalėti tiek popiežininkai, tiek imperatorininkai, visa tų laikų šviesuomenė; bet jautė ginčų reikšmę ir šiaipjau žmonės.

Daugumas reformatorių ir reformos išauklėtų žmonių, kunigų ir vienuolių, žinia kad buvo Grigaliaus šalininkai. Jie tikėjo kanoniškąja teise, kaip pačiu Šv. Raštu. Net šventojo žodžių nepripažindavo, jei nesutikdavo jie su kanonais. O kadangi pagal minėtąją teisę popiežiaus valdžia didesnė buvo už visus žmonių įstatymus, tai draskydamies, puolė tokie popiežininkai tiek Wormso sinodo nutarimus, tiek visą imperatorių ir jų šalininkų ideologiją. Vienas popiežininkas sakėsi Romos katedrą laikąs Kristaus tribunolu, Romos vyskupą — Šv. Dvasios šventove, o jo dekretus — dangaus kurijos įsakymais. Kuokarščiausiai agitavo už popiežių ir kurstė liaudį vienuoliai, Vokietijoj — labiausiai hirsaujiečiai ir jų broliai konversai; kon-

versai patys pasaulininkai buvo, tad lengviau ir bendraudavo su pasaulininkais.

Nemaža buvo žmonių ir nežinančių, kieno teisybė: popiežiaus ar karaliaus. Tūli pripažino, kad popiežius turi teisę atskirti karalių nuo Bažnyčios, bet abejojo arba net neigė, kad teisingai Grigalius ekskomunikavo Heinrichą. Kai kurie stengėsi sutaikinti popiežių su valdovu. Kiti tiesiog nežinojo, kas sakyti. — „Apaštališkasis Tėvas nori atimti iš karaliaus karalystę; karalius, priešingai, siautėja ir nori nuversti popiežių. Kadgi bent atsirastų kas trečias ir taip pabaigtų ginčą, kad karalius turėtų karaliaus, o popiežius — popiežiaus valdžią ir kad, užuot kovojusios, būtų tos dvi valdžios viena nuo antros gražiai skiriamos."

Querit apostolicus regem depellere regno.
Rex furit e contra papatum tollere papae.
Si foret in medio, qui litem rumpere posset
Sic, ut rex regnum, papatum papa teneret,
Inter utrumque malum fuerit discretio magna!

Buvo, pagaliau, ir karštų Heinricho šalininkų, tiek Lombardijos vyskupų tarpe, tiek pačioj Vokietijoj, kur Grigaliaus politika tapo patrijotizmo akstinu. Karalių užstodavo ne tik popiežiaus baudžiami ir kamuojami vyskupai, bet ir šiaipjau žmonės. Kai Heinricho vieton išsirinko kunigaikščiai R u d o l f ą, sukilo prieš naująjį karalių Heinricho šalininkai M a i n z e, W o r m s e, ypač W ü r z b u r g e, W e s t f a l i j o j ir T h ü r i n g i j o j. Vėliau kaimiečiai M a g d e b u r g o vyskupą nužudė, M e r s e b u r g o — apiplėšė, o kitus du vyskupus, grigalininkus, paėmė nelaisvėn.

Visos tos ideologinės tendencijos reiškėsi p u b l i c i s t i k a, kur imta aiškinti svarbiausieji klausimai: kunigų vedybos, simonija, investitūra, popiežiaus teisės, bažnytinės ir valstybinės valdžios esmė. Dalis tų veikalų ir veikalėlių sudaro tris M o n u m e n t a G e r m a n i a e H i s t o r i c a tomus (L i b e l l i d e l i t e i m p e r a t o r u m e t p o n t i f i c u m). Užteks paminėjus šie grigalininkai — M a n e g o l d a s iš L a u t e n b a c h o, B r u n o n a s iš S e g n i, L i b e r a d a m i c u m autorius, patarų ideologas B o n i t h o n a s iš S u t r i ir eilėraščiais markgrafienės M a t i l d ė s gyvenimą aprašęs D o-

nizonas iš Canossos, o imperatorininkai — kardinolas Benonas, Benzonas iš Albos, Widonas iš Ferraros ir Liber de unitate ecclesiae conservanda autorius, vokietis (žiūr. § 15).

Politinės aistros iškraipė ir kuone visą istorinę tų laikų literatūrą. Objektyviai Herimanno iš Reichenau pradėta ir jo mokinio Bertholdo tęsiama Chronika nuo 1075 m. tapo partyviu grigalininkų veikalu, pamfletu. Taip pat šmeižia Heinrichą IV ir Lamperto iš Hersfeldo Annalai. Saksonų neapykanta ir partikuliarizmas išeina aikštėn Brunono veikale De bello Saxonico. Heinricho šalininkų parašytas gražus Carmen de bello Saxonico, Vita Heinrichi IV (apie 1106 m.), Arnulfo Gesta archiepiscoporum Mediolanensium (925—1077 m.) ir Landulfo Mediolanensis historiae (375—1085 m.). Pastarąjį labai karštai prieš popiežininkus parašytą veikalą pabaigė — popiežininkas Landulfas Jaunesnysis (1093—1137 m.).

Dėl reformos, dėl savo valdžios ir ideologijos popiežiai kovojo visų pirma Vokietijoj ir Italijoj. Čia susidūrė jie su didžiausiu senosios ideologijos atstovu — su Vokietijos karalium. Ispanijoj ne tiek su valdovais, kiek su saracėnais reikėjo kovoti. Anglijos karaliui ir Normandijos dukui Vilhelmui Grigalius nusileido. Kadangi Vilhelmas, rašė popiežius savo legatui, nesusidėjęs su Šv. Sosto priešais, tai jis daugiau vertas pagyrimų ir garbės, kaip kiti karaliai. Griežčiau elgėsi Grigalius su Prancūzijos karalium Pilypu I, kuris didelis simonininkas ir ištvirkėlis, be to, negalingas valdovas buvo. Nekartą baugino jį popiežius ekskomunika, grasė net nuversti. Tačiau patardinėjo savo legatams švelniau reformuoti Prancūzijos Bažnyčią ir užstodavo jų smerkiamus vyskupus. — „Romos Bažnyčios paprotys yra", rašė Grigalius, „kai kas kentėti, o į kita nekreipti dėmesio. Todėl mes nutarėme, kad reikia švelninti pergriežti kanonai ir vieni nuo kitų skirti." Vis dėlto du despotiški popiežiaus legatai išsijuosę reformavo Prancūzijos Bažnyčią, reformos gimtinę: rinkdavo sinodus, skirdavo ir nuversdavo vyskupus, teisdavo simonininkus ir nikolaïtus, kurstydavo liaudį, žodžiu — vadovavo bažnytinei revoliucijai ir klibino senąją Bažnyčios ir valstybės santvarką. Kaip ir Vokietijoj, su

legatais išvien ėjo vienuoliai, o kovojo tiek vyskupai, tiek kunigai. Vyskupai nenorėjo išsižadėti senųjų savo privilegijų, tūli iš jų rūpinosi Bažnyčios tvarka ir valstybės gerove. Cambrai miesto kunigai rašė: „Romėnai viską puolą ir nieko nebijo. Štai drįsta karaliaus valdžią mažinti, metropolitus ekskomunikuoti, savo noru skirti ir nuversti vyskupus, ir visa tai daro — dėdamies religiją giną! Šaukia tam reikalui daug sinodų ir pavergia mus teisėjams svetimšaliams. Bet kas gi yra tos tariamosios reformos? — Išmislai, katalikų tikėjimą sunaikinti norinčių žmonių prasimanymai! Ir kas gi tie žmonės? — Apgavikai. Viską daro pralobti norėdami. Jų ranka visuomet ištiesta į pinigus. Niekina jie vedybas todėl, kad patys jie pilni tokių ydų, kurių nė pavadinti nebegalima... Štai tvirtas mūsų nutarimas. — Norime gyventi senaisiais savo papročiais. Išmintingai yra pripažinę juos atlaidūs ir pamaldūs mūsų pirmtakūnai. Atsisakome klausyti tiek pavojingų, tiek negirdėtų reikalavimų" (1077 m.). Kaip ir Vokietijoj, kai kur imdavo kilti prieš reformatorius ir liaudis.

Prancūzijoj skaitoma buvo vokiečių raštai; panašių raštų ir patys prancūzai pasirašydavo. Vieni aiškino popiežininkų ideologiją, kiti smarkiai ją kritikavo. Hugonas iš Fleuri atskiru traktatu gynė karaliaus valdžią. Kaip ir Ivonas Chartrietis, stengėsi jis suderinti tą valdžią su Bažnyčios nepriklausomybe ir reforma. Nustojo buvusi nepartyvi visa literatūra, ėmė vaizduoti gyvenimą ir pati gyvesnė tapo.

Mat, ideologinės krizės bendros kultūrinės krizės būta. Tą krizę visa Europa gyveno. Krizė smarkiausiai pasireiškė Vokietijoj. Aišku — Vokietijos istorija susijo su imperijos, politinės europiečių vienovės, idėja; be to, pati krizė, tam tikra prasme, buvo kultūringiausios romaniškosios Europos kova su germaniškąja.

Ideologinė krizė nuveikti tegalima buvo tik praktiškai — kompromisu tarp Bažnyčios ir valstybės. Teoriškai sakant, tai reiškė atskirti Bažnyčią nuo valstybės. Bet jų atskirti teoriškai ir negalima buvo. Ideologinė kova besireiškianti kultūros antinomija rėmėsi esmine Bažnyčios ir valstybės vienove, Dievo karalystės idėja, ir, kaip ir kiekviena antinomija, negalėjo būti nugalėta. Iš pat pradžios tūli rašytojai, Ivonas Chartrietis, Hugonas Fleurietis, Petras Damïani, manė, net siūlė, kompromisu išspręsti sunkiausius ir kebliausius investitūros klausimus. Bet tvirtai savo teisumu ir Dievo tei-

sybe tikėdamas, Grigalius VII skelbė ir, kiek įmanydamas, stengėsi įvykdyti visą savo programą. Iš kitos pusės, Heinrichas irgi nenorėjo kompromiso ir gynė senąją, atgyvenančią Vokietijos valdovų ideologiją. Deja, jis pats ne Ottonas Didysis, o popiežius ne Jonas XII buvo.

Kad ir kaip karštai teisino Heinrichą jo šalininkai, Grigaliaus paskelbtoji ekskomunika padarė didelį įspūdį. Visiems karaliaus priešams virto ji geriausia proga sukilti. O draugų Heinrichas ir be to maža teturėjo; galingiausias jo šalininkas, Žemutinės Lotharingijos hercogas Gottfriedas Kuprotasis 1076 m. buvo nužudytas. Kadangi po dviejų mėnesių numirė ir markgrafienė Beatriksa, jos dukters ir Gottfriedo našlės Matildės valdomoji Toskana rados ir formaliai karaliaus nebepriklausoma markgrafystė; o „didžioji grafienė" aklai klausė popiežiaus patarimų. Daugelis vyskupų nebežinojo, kas daryti; daugelį gudriai prisiviliojo popiežius. Saksonai vėl ėmė bruzdėti, o pietų Vokietijos hercogai sumanė pasinaudoti ekskomunika politiniams savo tikslams.

14

Su Čechijos hercogo Bretislavo pagelba mėgino Heinrichas numalšinti sukilėlius Saksonus. Tačiau Ottono iš Nordheimo vadovaujami sukilėliai apgynė savo kraštą nuo įsibrovusių svetimšalių. Nieko nepešęs grįžo Heinrichas į Wormsą, susivažiavę tuo tarpu Ulmo mieste pietų Vokietijos hercogai drauge su popiežiaus legatu Passau vyskupu nutarė sušaukti Triburo mieste kunigaikščius ir ėmė santykiauti su Saksonais. Pirmiausia norėjo Heinricho priešai sumažinti karaliaus valdžią ir padidinti savąją; tikėjosi laimėti su popiežiaus pagelba; manė — jeigu nenusileis Heinrichas — išsirinkti naują karalių, tik negalėjo susikalbėti, kas rinkti: ar Ottonas iš Nordheimo, ar Švabijos hercogas Rudolfas.

Grigalius tarėsi su kunigaikščiais. Tačiau, jeigu ir svarbu jam buvo nuveikti Heinrichas, tai visai nenorėjo jis pasiduoti kunigaikščių valdžion. Gražiai suprato, kad su vienu karalium santykiaujant lengviau valdyti ir reformuoti Bažnyčia, nekaip kad su daugeliu. Kunigaikščių reikėjo jam tiktai nuveikti Heinri-

chui; o karalių pavergti norėjo ne kunigaikščiams — popiežiui. Be to, teberėmė Heinrichą daugumas vyskupų. Tebeturėjo galvoj Grigalius senąjį savo planą: norėjo susitaikinti su Heinrichu ir su jo pagelba reformuoti Bažnyčią. Tik dabar nebesutiko švelninti investitūrą draudžiančių kanonų ir stengėsi sustiprinti ir suformalinti viešai savo paskelbtą popiežiaus pirmenybę. Todėl turėjo jis žiūrėti kiek kunigaikščių norų ir politikuoti. Jam pačiam patogiausia buvo susitaikinti su Heinrichu; bet sutiko, kad, prireikus, išrinktų kunigaikščiai ir naują karalių, tik sakėsi pats teturįs teisę jį patvirtinti. Tokį negirdėtą dar reikalavimą ne visi kunigaikščiai galėjo pripažinti.

Sunku buvo susikalbėti Heinricho priešams. O Heinrichas savo rėžtu suprato, kad reikėjo jam taikintis visų pirma su popiežium. Todėl nusileido jis susirinkusiems T r i b u r e kunigaikščiams ir popiežiaus legatui. — Vėl pripažino Grigalių popiežium, paleido ekskomunikuotus savo patarėjus, žadėjo atgailoti už savo kaltes. Didžiai nusižemino Heinrichas, bet, be abejo, daug ir laimėjo. Formaliai tebebuvo jis ekskomunikuotas, bet, jo paties ir visuomenės nuomone, turėjo krikščionių tėvas dovanoti atgailojančiam už savo nuodėmes nusidėjėliui. O visuomenės nuomonė daug svėrė. — Visur tuomet pasaulininkų ginčytasi dėl s a c r a m i s t e r i a ir dėl popiežiaus kovos su karalium, dėl t o t i u s h u m a n a e s o c i e t a t i s j u r a. Net amatninkų dirbtuvėse, m u l i e r c u l a r u m t e x t r i n a e e t o p i f i c u m o f f i c i n a e, pilna buvo besiginčijančių. Heinrichui grįžus į Bažnyčią, staiga nebeteko reikšmės svarbiausieji jo priešų argumentai, ir nebegalima buvo tvirtinti, kad turi jis išsižadėti karūnos.

Kunigaikščiai betgi tebepolitikavo: slapta susitarė ir prisiekė palaukti dar vienerius metus ir vieną dieną, o jeigu per tą laiką nedovanos popiežius karaliui, tai išsirinkti naują. Heinrichui norint važiuoti pas popiežių Romon, kunigaikščiai kvietėsi Grigalių Vokietijon, kad čia drauge su jais visa būtų išspręsta. Tokios progos savo autoritetui pakelti Grigalius, žinoma, nepraleido — ėmė ruoštis tolimon kelionėn; 1077 m. sausio mėnesį buvo jau nebetoli nuo M a n t o v o s ir laukė tik kunigaikščių žadėtųjų karių, palydovų. Tų palydovų vietoj kuo tik nesusidūrė su pačiu Heinrichu.

Ne tik rūpėjo karaliui kuogreičiausiai gauti iš popiežiaus ekskomunikos atleidimas, bet kunigaikščių ir popiežiaus sutartas seimas (manyta susivažiuoti Augsburgo mieste 1077. II. 2) nieku vertė visa, ką buvo laimėjęs Heinrichas Tribure. Tame seime su popiežium susitarę kunigaikščiai, be abejo, pavergtų Heinrichą arba net nuo sosto nuverstų. Todėl ir pasiryžo Heinrichas, gal — krikšto tėvo Cluni abato Hugono patariamas, su nenorinčiu dar taikintis popiežium susitaikinti. Ir Italijos imperatorininkai, ir pats popiežius manė, kad karalius, perėjęs Alpes, ims kariauti; išsigandęs Grigalius pasislėpė kalnuose, tvirtame Matildės burge — Canossoj. Tačiau ėjo Heinrichas mažučiu kariuomenės būreliu vedinas su žmona, su vaiku ir su ištikimiausiais savo šalininkais: ne kariauti ėjo, bet prašyti ekskomunikos nuimti. Jo vardu atvyko Canossos tvirtovėlėn abatas Hugonas, Torino markgrafienė Adelheidė (karaliaus uošvė) ir kiti tarpininkai. Tarėsi jie visi su toja susirinkusiais Canossoj Italijos didžiūnais, su „didžiąja grafiene“ Matilde ir su pačiu popiežium. Popiežius nepermaldaujamas buvo, bet greit atvyko į artimą Mongiovanni burgą pats Heinrichas; nusižeminęs gailėjos, tris dienas iš eilės, kaip Bažnyčios paprotys reikalavo, prieidinėjo prie Canossos vartų atgailos rūbais apsivilkęs. Nebe karalius, nebe politinis popiežiaus priešas, bet ekskomunikuotas, paprastas nusidėjėlis gailėjos, krikščioniškai nusižemino. Nejaugi galėjo jam nedovanoti Šv. Tėvas?

Tiesa, bažnytinę atgailą vertė gudrusis Heinrichas tokia pat politine priemone, kokia dažnai tapdavo ir popiežių skelbiamoji ekskomunika. Bet kas gi ir kam galėjo įrodyti, kad politiniais sumetimais gailėjos karalius? — Lombardijos imperatorininkai patardinėjo jam kariauti, bet jis atsisakinėjo! Grigalius gerai žinojo, kad, Heinrichui dovanodamas, turi išsižadėti gražiosios savo svajonės, gudriai sumanytų planų. Bet verste vertė popiežių nusileisti karaliui visiems aiški visuomenės nuotaika, na, ir bažnytinė paties popiežiaus sąžinė. Pagaliau (1077. I. 28) priėmė Grigalius Heinrichą, atšaukė savo ekskomuniką, pats davė jam šv. komuniją ir verkdamas verkiantį pabučiavo. Gudrumu pranoko Heinrichas ir kunigaikščius, ir popiežių; viena jam tepasižadėjo: padėti popiežiui nuvažiuoti Vokietijon ir pripažinti jo sprendimą savo ginče su kunigaikščiais.

Canossa buvo, be abejonės, moralinis popiežiaus laimėjimas, gal — didžiausias. Bet neveltui verkdamas dovanojo Heinrichui popiežius: politiškai didžiai jis pralaimėjo, o karalius laimėjo visa, kas tik begalima buvo. Tiesa, sutiko Heinrichas, kad įsikištų popiežius į jo ginčą su kunigaikščiais; tuo būdu popiežius tapo karaliaus ir kunigaikščių teisėju. Savaime aišku, kad nebegalėjo karalius ir savo investitūros teisės ginti. Bet investitūros klausimas labai keblus ir sudėtingas buvo; jam išspręsti reikėjo daug laiko, ir parėjo tas sprendimas tiek nuo popiežiaus ir karaliaus, tiek nuo, karalių remiančių, vyskupų. Čia galėjo karalius daug žadėti ir maža tepildyti. Užtai visų nuomone Heinrichas vėl tapo karalium. Naują karalių išsirinkti norį kunigaikščiai nebeteko popiežiaus pagelbos ir atrodė visiems maištininkai esą. Heinrichui pasisekė atskirti jie nuo popiežiaus.

Tiesa — ne visai. Kai Heinricho priešai sušaukė Forchheimo seimą (1077. III. 13), kur dalyvavo Švabijos, Bavarijos ir Karintijos hercogai, Saksonijos kunigaikščiai ir su Heinrichu susivaidiję vyskupai, popiežius, kad ir pakviestas buvo, pats neatvyko, bet ir neprotestavo. Priešingai davė savo legatams instrukciją ginti Heinricho teises, bet ir naujo karaliaus rinkimų nedrausti. Norėjo Grigalius savo autoriteto naudai „neutralus" būti.

Seimo išrinktas karalium Švabijos hercogas Rudolfas turėjo daug nusileisti ir kunigaikščiams — pripažinta, kad karaliaus valdžia nebepaveldėtinė, bet kad karalius kunigaikščių renkamas, — ir kurijai. Atsisakė Rudolfas nuo investitūros ir kitų bažnytinių karaliaus teisių; prisiekė net popiežiui kaipo savo siuzerėnui. To pareikalavo popiežiaus legatai. Tačiau pats popiežius tebesidėjo neutralus esąs: Rudolfo pakviestas į Vokietiją neatvažiavo ir rinkimams nepritarė, sakė be jo, popiežiaus, įgaliojimo karalių išrinktą esant. Antra vertus, su Heinricho prašymu ekskomunikuoti Rudolfą Grigalius irgi nesutiko. Žodžiu — gudravo.

Su ištikimųjų savo lombardų kariuomene įsibrovė Heinrichas į Vokietiją, nuvertė hercogus maištininkus ir įsiviešpatavo visoj pietų Vokietijoj. Vieni Saksonai tepalaikė Rudolfą, „Saksonų karalių": patys Švabai susidėjo su Heinrichu. Vėliau (1079 m.) Heinrichas atidavė Švabiją Friedrichui iš Staufeno (Hohenstaufeno). Vienas

su antru kariaudami, abu karaliai stengėsi palenkti savo pusėn Grigalių. Jis tebebuvo neutralus ir siūlė išspręsti ginčą taikos susivažiavimo ir savo legatų nutarimu. Tačiau, karui tebetrunkant, sunku buvo toks susivažiavimas sušaukti, nors karaliai ir sutiko. Be to, juo toliau, juo sunkiau buvo tikėti popiežiaus bešališkumu: tebenorėjo jis tapti vyriausiu abiejų karalių teisėju. „Kiek tik begalima, stengiuos", rašė jis Rudolfui, „Šv. Dvasios sprendimu (i u d i c i o S. S p i r i t i) atskirti tikrą teisybę nuo netikrosios, tobulą paklusnumą nuo tariamojo". Deja, Grigaliaus teisybės savotiškos būta. Ne objektyvios priešų teisės jis žiūrėjo, bet savo paties pirmenybės ir galios. Pirmiausia rūpėjo jam, žinoma, Bažnyčios gerovė, bet nesąmoningai tapdino tą gerovę su popiežiaus monarchija ir objektyvią teisę, palyginti su savąja „teisybe", nieku laikė. Tuo būdu pats moralinį savo autoritetą smukdė ir, padangėse skrajodamas, blogai vertino politinę buitį.

Ištikrųjų, per trejus metus (1077—1080) Heinrichas didžiai įsigalėjo; čia nusižemindamas ir nusileisdamas, čia delsdamas ir meluodamas, čia, priešingai, veikdamas uoliai ir greitai, atgaivino savo valdžią kuone visoj Vokietijoj. Dėl investitūros su popiežium nebesiginčijo, bet tylomis varė toliau bažnytinę savo politiką. Savaime suprantama, kad popiežius įmanė greičiau globoti silpnesnį ir paklusnesnį už Heinrichą Rudolfą, drąsino jį ir Saksonus savo kūnu, kaip mūru, užstoti Izraelio namus. Tačiau Grigalius-ideologas trukdė Grigaliui-politikui suprasti, kad Rudolfas ir politiniais sumetimais skelbiamoji popiežiaus ekskomunika mažiau tesvėrė, kaip reali Heinricho galia.

O Heinrichas ėmė kalbėti su popiežium drąsiau; 1080 m. nusiuntė Romon savo įgaliotinius: reikalavo, kad popiežius ekskomunikuotų pagaliau Rudolfą. Jei ne — tai išsirinksiąs karalius kitą popiežių. Gavėnios sinodo metu 1080 m. atvykę pasiuntiniai nė žodžio negalėjo pasakyti: įbaugino juos įsiutę sinodo nariai. O sušaukė sinodą Grigalius apaštališkų savo nutarimų paskelbti. Popiežiaus prakeikimams griaudžiant, niekas nebegirdėjo karaliaus grąsinimų.

Antrusyk iškilminga malda — tik šįkart meldėsi abiems Romą globojantiems apaštalams — prakeikė Grigalius Heinrichą, atėmė iš jo Vokietiją ir Italiją ir atidavė Vokiečių karalystę „apaštalų vasalui" Rudolfui. Tiesa sakant, blogai, neįtikinamai motyvavo savo veiksnį popiežius. — Sakėsi priėmęs Heinrichą į

Bažnyčią Canossoj, bet visai negrąžinęs jam karaliaus valdžios ir garbės. Tarytum Vokietija tikrai buvo popiežiaus feodas! Tačiau be reikalo gudragalviavo čia Grigalius, nes anksčiau toks subtilus skirtumas niekam nebuvo dar žinomas: pats popiežius, kaip ir visi, 1077—1079 m. karalium Heinrichą pripažino. Antras Grigaliaus argumentas į šmeižtą panašėjo. — Kaltino jis Heinrichą tuo, kad tas sutrukdęs taikos susivažiavimą, nors ne Heinricho atstovai, bet Rudolfo įgaliotiniai neatvykę buvo 1079 m. į Würzburgą taikintis. Juo silpnesni buvo Grigaliaus argumentai, juo karščiau ir nuosekliau dėstė jis savo ideologiją. „Šventuoju Tėvu ir Kunigaikščiu, parodykita visai žemei, kad, danguje rišti ir atrišti galėdami, žemėje galita atimdinėti ir atidavinėti imperijas, karalystes, kunigaikštystes, dukatus, markgrafystes, grafystes ir bet kurią kitą savastį... Tegul žino karaliai ir visi žemės valdovai, kokie dideli esata ir kokia yra judviejų galia; tegul bijo Bažnyčios įsakymų niekinti! O Heinrichą kuogreičiausia nubauskita (cito iudicium vestrum exercete), kad visi galėtų matyti, jog judviejų jis nuveiktas“.

Apaštalai tylėjo. Bet Grigalius tvirtai tikėjo judviejų galia ir noru jo maldos išklausyti; ėmė net pranašauti. Šv. Petro Bazilikoj paskelbė jis žmonėms, kad jeigu karalius neatgailosiąs, tai iki Šv. Petro ir Povilo dienos (rugpiūčio mėn. 1 d.) būtinai žūsiąs ar būsiąs nuverstas. Jei taip nebūsią, galima būsią nė vienu jo, popiežiaus, žodžiu nebetikėti.

Patys italai kaltino Grigalių perdideliu griežtumu ir gynė Heinrichą: quotquot enim laici sunt, omnes causam Heinrici praeter admodum paucos laudant et defendant et pernimiae duritiae ac impietatis circa eum me redarguunt. Per Toskaną ir Lombardiją į Vokietiją grįždami, karaliaus pasiuntiniai daug žmonių patraukė savo pusėn, ir mažai ką tereiškė, kad tuo pat metu „didžioji grafienė“ testamentu užrašė popiežiui savo žemes (alodą). Įtakingas imperatorininkas Albos vyskupas Benzonas stačiai vadino Grigalių tikru Šėtonu, Šv. Petro soste sėdinčiu. Petras Crassus išleido Defensio Heinrici regis, kur dėstė valstybinės valdžios teoriją. — Iš Dievo ta valdžia einanti, o Dievas duodąs ją kam pats norįs. Taigi, karalių puldamas, puoląs popiežius patį taikos Viešpatį ir visus

taikos skelbėjus ir gynėjus. Petras siūlė karaliui sušaukti sinodą ir teisti popiežių. Taip darydavę Romos imperatoriai, ir tai esą neabejotina imperatoriaus teisė. Išskyrus Saksoniją ir Lotharingiją, maža tebuvo Grigaliaus šalininkų ir pačioj Vokietijoj. Politinių ekskomunikos motyvų visai aiškių būta. Karaliaus sušauktieji M a i n z o mieste vyskupai sakė, kad popiežius turįs išsižadėti sosto ir kad reikią rinkti naujas.

Pats Heinrichas negaišdamas surinko B r i x e n o mieste Italijos ir Vokietijos vyskupus. Viskuo, kuo tik begalima buvo — žmogžudyste, priesaikos laužymu, paleistuvavimu, prietaringu tikėjimu, burtininkavimu ir erezija — apkaltino susirinkusieji Grigalių ir paskelbė jį nuverstą esant. Nutarimą pasirašė kurijai atstovaująs kardinolas H u g o n a s, dvidešimt Italijos vyskupų, šeši Vokietijos ir vienas burgundijietis. Kitą dieną sinodas ir „Romos patricijus" karalius Heinrichas išsirinko popiežium visų gerbiamą R a v e n n o s arkivyskupą W i b e r t ą - K l e m e n t ą III (1080—1100 m.).

Grigalius pranašavo, kad dabar greit jau žūsią visi jo priešai, keikė „erezijarchą" ir „antikristą" Wibertą ir „Šėtono mokinius", begėdžius, kaip paleistuvės. Bet suprato, kad čia ginklai tegali nugalėti, ir ruošėsi kariauti. Manė su „d i d ž i o s i o s g r a f i e n ė s" ir N o r m a n ų pagelba pulti Ravenną; pasitikėjo ir savo sąjungininkais Vokietijoj.

Tikrai, O t t o n o vadovaujami S a k s o n a i ties E l s t e r i o upe sumušė Heinricho kariuomenę (1080. X. 15), bet pats R u d o l f a s mirtinai buvo sužeistas: nukirsta kovoj jam ta pati dešinė ranka, kuria buvo kadai siekęs ir Heinrichui, ir popiežiui. Išsipildė pagaliau Grigaliaus VII pranašavimas, tik truputį vėliau, kaip buvo jo pranašauta, ir atvirkščiai: popiežiaus globojamasis karalius žuvo. Daugelis laikė Rudolfo mirtį teisinga Dievo bausme tiek jam pačiam, tiek popiežiui. Šiaip ar taip, Heinrichas susitaikino su Saksonais ir galėjo įsibrauti į Italiją.

Čia karas toja nesisekė popiežiui. Kad ir vėl pripažino save Romos vasalu, R o b e r t a s G u ï s c a r d a s nebegalėjo padėti Grigaliui, nes kariavo pietų Italijoj ir ruošė žygį prieš Bizantiją į K o r f u salą ir B a l k a n ų pusiasalį. Mažą M a t i l d ė s kariuomenę sumušė Lombardijos imperatorininkai. Be to, pačioj Toskanoj apdalindavo karalius privilegijomis miestus, ir ėmė jie

išsivaduoti iš „didžiosios grafienės“ valdžios. Nebegalima buvo priešintis karaliaus žygiui į Romą, nors Romėnai ir teberėmė savo popiežių.

Triskart prieidinėjo Heinrichas prie Romos mūrų (1081—1083 m.), bet negalėjo nei susitarti su Romėnais ir popiežium, nei paimti viso miesto. Užėjus karščiams, kaskart grįždavo Vokietijon, palikdamas kariuomenę savajam popiežiui Wibertui. Visų apleistas, Grigalius prisispyręs reikalavo naujos karaliaus atgailos. Bet pačioj Romoj įsigalėjo pagaliau ir taikos partija, ir Grigaliaus politikos priešai. Dvylika kardinolų atskilo nuo Grigaliaus ir susidėjo su Wibertu. Niekas nebebojo, kad Grigalius ketvirtą kartą prakeikė Heinrichą ir Wibertą. Romėnai 1084 m. kovo mėn. 24 d. atidarė karaliui Romos vartus. Grigalius užsidarė Sant-Angelo tvirtovėlėj. Legali omnium (?) cardinalium ac totius populi Romani iudicio, kaip rašė Heinrichas, Grigalius buvo nuverstas, o vėl išrinktas ir intronizuotas (1084. III. 24) Wibertas-Klementas III karūnavo imperatorium Vokietijos karalių (III. 31).

Visa pralaimėjo didysis popiežius, bet nenustojo tikėjęs savo teisumu ir Dievo teisybe. Pats savęs niekuo nekaltino: nenoromis tapęs jis popiežium ir popiežiaudamas Bažnyčios grožiu, laisve ir katalikiškumu tesirūpinęs. Negi jis kaltas esąs, kad jo šalininkai buvę nestropūs ir bailūs, kad tikras tikėjimas sunykęs ir kad juokiąsis iš Kristaus velnias, žydai ir saracėnai. Visų tikrųjų krikščionių, savo ir Bažnyčios vaikų, pagelbos šaukėsi Grigalius. — „Visagalio Dievo vardu prašau jų ir įsakau: pagelbėkite, padėkite savo tėvui ir savo motinai, jeigu tik norite, kad atleistų ji jums nuodėmes, palaimintų jus ir duotų jums savo malonės šiame ir aname pasaulyje“.

Sant-Angelo tvirtovėlėj užsidariusį popiežių išgelbėjo savotiškas krikščionis — Robertas Guïscardas. Atėjo jis su savo normanais popiežiaus išvaduoti ir, Heinrichui skubotai palikus Romą (V. 21), įsibrovė į amžinąjį miestą. Pasiutiškai apiplėšė normanai krikščionių sostinę, sudegino visą Colosseumo kvartalą, griovė tiek senuosius pastatus, tiek bažnyčias, žiauriai smurtininkavo ir žudė žmones. Tūkstančius romėnų pats Guïscardas paėmė ir pardavė nelaisvėn. Žodžiu, normaniškai pavergė miestą Grigaliui. Bet romėnai patį Griga-

lių kaltino, tad nedrįso jis nė pasilikti Romoj; Roberto karių lydimas nukeliavo į pietus ir įsikūrė Salerno mieste. Klementui III grįžus Romon, skurdo čia popiežius paskutines savo dieneles Monte Cassino vienuolių išmaldomis ir vis tebesistengė popiežiauti. Greit atėjo paskutinioji. Prisiminė mirdamas popiežius Dovydo žodžius (Ps. 45,8) apie Mesiją: „Mylėjai tu teisybę ir nekentei neteisybės, todėl patepė tave Dievas, tavo Dievas, džiaugsmo aliejum geriau, kaip tavo draugus". — „Mylėjau teisybę ir nekenčiau neteisybės, todėl ištremtas mirštu" buvo paskutiniai nelaimingojo popiežiaus žodžiai (1085. V. 25.). Palaidotas jis Salerno katedroj; 1584 m. Bažnyčia jį kanonizavo.

15

Kalbant apie kurijos politiką, Grigalius VII per savo popiežiavimą (1073—1085 m.) pralaimėjo beveik visa, ką buvo pats drauge su popiežiais Nikalojumi II (1058—1061 m.) ir Aleksandru II (1061—1073 m.) laimėjęs. Bet, viena, daug reikšmės turi politikai net laikini laimėjimai, o ypač — aiškiai formuluojami konkretūs tikslai; antra, didis yra Grigalius VII ne konkrečia savo politika. Pirmiausia jis yra naujosios Romos ideologas. Jis suprasmino ir susistemino Bažnyčią romaninusių reformatorių ir popiežių, Leono IX ir Leono įpėdinių, tradiciją; reformos programą aiškiai suformulavo ir padarė visas logiškai būtinas išvadas iš tos programos. Grigalius nurodė, kad tikras reformos tikslas buvo įkūnyti pagaliau žemiškosios Dievo karalystės idėja. Rytiečiai tapdino tą karalystę su krikščioniška subažnytinta valstybe, su Romėnų imperija; Karolingai ir „šventosios romėniškos germanų tautos imperijos" valdovai, Ottonai ir Salijai, stengėsi ir vakariečius bizantiško pobūdžio imperija sujungti. Grigalius išaiškino vakariečių pasaulėžiūrą ir, tikras Grigaliaus Didžiojo ir Nikalojaus I įpėdinis, išreiškė Romos Bažnyčios idealą. Griežtai atskyrė Šėtono įsteigtą žemės karalystę (civitas terrena), arba valstybę, imperiją, nuo žemiškosios Dievo karalystės (civitas Dei), arba Bažnyčios, o Bažnyčią nusakė krikščionis valdančią ir monarchiškai popiežiaus valdomą hierarchiją esant. Buvo tai nebe bizantiška, bet romėniška ir romaniška ideologija, be to ir dualistinė. Čia Grigalius kovojo, gali sakyt, su panteizmu, su kuriuo tais laikais imta

jau kovoti nominalistų ir paties Grigaliaus globojamo Berengaro Turiečio. Bet, valstybę nuo Bažnyčios skirdamas, Grigalius nė nemanė neigti esminės jų vienovės. Žemės karalystė, jo nuomone, galinti ir turinti būti žemiškoji Dievo karalystė, kurią ir laikė jis Bažnyčia. Corpus permixtum būdama, Bažnyčia, jo manymu, sutampanti su valstybe. Todėl, visai nuosekliai, ir pakeitė jis karolingiškosios (iš esmės — bizantiškosios) imperijos idealą popiežiaus imperijos idealu, teokratija.

Grigalius VII kėlė aikštėn pagrindinę ir antinominę Europos kultūros idėją. Viena, griežtai formulavo jis Dievo ir žmonijos, Bažnyčios ir valstybės dualizmą; antra, pabrėžė esminę jų vienovę, kurią ir norėjo įkūnyti teokratijos sistema. Nuo Grigaliaus laikų tebegyveno Europa tąja antinomija, nors pats Grigalius čia jokios antinomijos ir nematė. Nuo Bažnyčios atsiskirdama, valstybė pirma norėjo pati būti Bažnyčia, Dievo karalystė, paskui ėmė savarankiškai gyventi, kovoti su Bažnyčia ir ieškoti absoliučių savo pačios pagrindų. Bet absoliučių pagrindų krikščioniškų ir bažnytinių esama, kad ir tebevadino žmonės savo idealą progresu, socijaline teisybe ir kitais neaiškiais vardais. Teokratiją įvykdyti norėdama, Bažnyčia susidurdavo su valstybe, negalėdavo jos pavergti, o pati valstybėdavo, pasaulėdavo, nubažnytėdavo. Ilgai kovojus, visuomet ateidavo žmonėms galvon kompromisinė mintis — atskirti Bažnyčią nuo valstybės ir šiaip taip jos suderinti. Bet visuomet priešindavos tam esminė Bažnyčios vienovė su valstybe. Nenuostabu — pagrindinė Europos kultūros idėja yra antinomija, o antinomijos esmė — jos nenuveikiamumas, neišsprendžiamumas.

Šita traginga antinomija aš ir norėčiau išaiškinti tai, kad politikuodamas Grigalius taip dažnai tiesai ir teisybei nusidėdavo, lygia dalia — jo politikos klaidą ir pralaimėjimą. Bet baisusis Grigaliaus pralaimėjimas, mano nuomone, mažai tereiškė palyginti su idėjiniu didžiojo popiežiaus darbu — su tuo, ką padarė jis Viduramžių pasaulėžiūrai išaiškinti. Popiežiaus ir imperatoriškos valdžios santykiai tapo mėgiamiausia publicistų, istorininkų ir kitų rašytojų tema. Tiek gyvam Grigaliui tebesant, tiek numirus, dėstė ir gynė popiežininkų ideologiją — istoriją sugrigalinęs Sutri vyskupas Bonizonas

(†1089 m.) ir kanoniškosios teisės žinovai bei kodifikatoriai Luccos vyskupas Anselmas II ir kardinolas Deusdeditas, o Vokietijoj — Herimanno iš Reichenau ir Bertholdo Chronikos tęsėjas Bernoldas, Manegoldas iš Lautenbacho, Salzburgo arkivyskupas Gebhardas ir kiti. Fanatiškiausias iš jų, Manegoldas visišką paklusnumą popiežiui laikė būtinai reikalinga žmogaus išganymo sąlyga. Bet sakė, kad bedievybė esą kalbėti apie paklusnumą bet kokiai kitai valdžiai. Karaliaus valdžią teremianti viena santarvė jo su tauta; taigi, blogai karaliaujant valdovui, tauta nebeturinti jo ir klausyti. Tauta galinti nuversti ir išvyti blogą karalių.

Minėtasis jau Petras Crassus Romos teisės normomis gynė imperatoriaus valdžią. Jis ne vienas imperatorininkas buvo. Be jo Italijoj dėstė imperatorininkų ideologiją Ferraros vyskupas Guïdonas, Albos vyskupas Benzonas ir susikivirčijęs su Grigalium kardinolas Benonas, nesąžiningas pamfletininkas. Vokietijoj scholasticus Wenrichas iš Triero gražiai puolė popiežiaus teisę nuversti karalių, kaip ir kunigas (vėliau — Osnabrücko vyskupas) Widonas. Atidžiai tyrinėjo principijalius klausimus Liber de unitate ecclesiae conservanda autorius (1084—1090 m.), nežinomas mums Hersfeldo vienuolis. Kaip ir Petras Crassus, sakė jis patį Dievą įsteigus karaliaus valdžią: potestas quae a Deo ordinata est. Dievas įsakęs ją gerbti, o ne teisti. Kas gi iš tikrųjų, begalįs kaltinti karalių, jeigu jis Dievo įsakymu visų didžiausias valdovas esąs ir jeigu Bažnyčios kanonai reikalaują, ut inferior quilibet gradus non praesumat superiorem accusare? Kurgi galima esą teisi karalius: Bažnyčioj ar kurijoj? Jeigu — Bažnyčioj, tai, gal būt, virstanti čia Bažnyčia kurija, iš kraujo savo vardą kildinančia, si in ecclesia, fortasse ecclesia fit curia, quae a cruore dicitur. Hersfeldiečio nuomone, Bažnyčia nėsanti nei kurija, nei hierarchija, bet — visų tikinčiųjų bendruomenė, kurią vienijanti taikos ir meilės dvasia. Žemiškos valdžios Bažnyčia neturinti, tik dvasinį kardą, vadinasi, Dievo žodį. Tikruoju popiežium Hersfeldo vienuolis laikė Wibertą-Klementą III; Grigaliaus katalikų tėvu nepripažino. Quomodo ille Hil-

debrant catholicus extitit, qui non ecclesiae, sed parti praefuit?

Maža to, kad Grigaliaus VII veikla buvo ideologinis per visus Viduramžius trukusio sąūjdžio akstinas. Kad ir kaip griežtai formulavo Grigalius naują kurijos ideologiją, labiau ji sutiko su kultūros problematika, kaip imperatoriaus publicistų teorijos. Ištikro, valstybės savarankiškumą gindami, imperatorininkai mažai tevertino Dievo karalystės, tad ir Europos kultūros vienovę, juoba, kad imperatorius nebebuvo vyriausias visos krikščioniškosios Europos valdovas. Hersfeldo vienuolio įsivaizduojamoji Bažnyčia labiau panašėjo į rytų, nes vakariečiai troško konkrečios, tam tikra organizacija besireiškiančios Bažnyčios, ir taikos bei meilės bendruomenė jiems, praktiškos veiklos žmonėms, perdaug abstrakti atrodė. Koks gi galėjęs būti autoritetas be visiems matomos konkrečios organizacijos? Pigu buvo curia išvesti iš cruor. Kaipgi galima buvo tvarkyti visa Bažnyčia ir aiškinti jos mokslas, visiems vienodai priverstinis, be centralinės įstaigos, be kurijos? Be to, savarankiškos valstybės teoriją dėstydami, imperatorininkai užmiršo, kad jų ginčijamoji popiežių ideologija natūraliai augo iš įsigalėjusios reformatorių pasaulėžiūros, kad tos ideologijos logiškas samprotavimas reikalavo. Imperatorininkai siaurino problemą, visos pasaulėžiūros klausimą grynai politiniu ginču vertė.

16

Klementas III sąžiningai ir gerai popiežiavo, bet buvo jis imperatoriaus popiežius ir imperatoriaus priklausė. O Heinrichas IV Bažnyčios reforma nesirūpino, gaivino ne tėvo, bet Konrado II politiką. Aišku, kad patys su Grigaliaus politika nesutikę reformatoriai ir Romos Bažnyčios vadai negalėjo eiti išvien su Heinrichu ir jo popiežium; nebe Grigaliaus, bet Romos Bažnyčios tradiciją gynė. Gal, ir būtų jie atsisakę nuo Grigaliaus imperijalizmo, bet nuo reformos atsisakyti negalėjo.

Toks popiežininkas buvo Monte-Cassino abatas (nuo 1058 m.) ir kardinolas Desiderijus. Ilgai ir gerai valdė jis savo vienuolyną, tikrą valstybėlę, padidino biblijoteką, globojo vienuolius mokslininkus — istorininkus Amatą ir Leoną (vėliau Ostijos vyskupą ir kardinolą), puikiai per-

taisė ir pagražino vienuolyno bažnyčią ir gudria politika praplėtė jo žemes. Priverstas santykiauti su N o r m a n a i s, Desiderijus ir padėjo H i l d e b r a n d u i su jais susitaikinti. Buvo vikrus ir gudrus, dažnai dviveidis diplomatas, bet neturėjo nei Hildebrando principijalumo, nei jo aistringumo. Manė Desiderijus, kad kurijai reikia susitaikinti su imperatorium ir, išsižadėjus politinių pretenzijų, siekti Bažnyčios reformos. Todėl 1084 m. vedė derybas su Romą apgulusiu Heinrichu ir vėliau slapta pranešė jam, kad ateina popiežiaus išvaduoti normanai, kuriuos pats ir buvo pasikvietęs, bet nesusidėjo, kaip daugelis kitų kardinolų, su karalium ir W i b e r t u.

Labai simptominga, kad, Grigaliui numirus, kardinolai, tiesa — tik po vienerių metų (1086. V. 21), išsirinko popiežium Desiderijų, o jis pasivadino popiežiaus imperatorininko vardu — V i k t o r u III (1086—1087 m.). Mirdamas Grigalius siūlė kitus kandidatus, karštus savo šalininkus — L u c c o s vyskupą A n s e l m ą II, O s t i j o s vyskupą O t t o n ą arba L y o n o arkivyskupą H u g o n ą. Tačiau naujajam popiežiui nepasisekė nei naujosios savo politikos pradėti, nei Romoj įsiviešpatauti. Jam numirus, popiežium tapo minėtasis O s t i j o s vyskupas O t t o n a s, kliunietis ir grigalininkas, — U r b a n a s II (1088—1099 m.). Vėl nugalėjo grigalininkai, ir pats naujojo popiežiaus vardas aiškiai rodė, kad manyta jo kovoti dėl u r b s R o m a ir dėl Romos Bažnyčios.

Ištikro, tik ką įžengęs sostan rašė U r b a n a s Vokietijos vyskupams — ragino juos dėl Romos Bažnyčios kovoti. Ką buvo smerkęs arba gyręs, ką buvo manęs Grigalius, visa tai žadėjo smerkti, girti, manyti ir Urbanas. Nuo Grigaliaus skyrėsi ir į Desiderijų-Viktorą III panašėjo Urbanas tik tuo, kad lanksčiau politikavo; mokėjo p r o t e m p o r u m a c p e r s o n a r u m q u a l i t a t e ir nusileisti. Užtai, kur galima buvo, pabrėždavo popiežiaus pirmenybę griežčiau, kaip pats Grigalius; kanoniškąja teise teisiančiam save vyskupui atšovė: c e s s e n t c a n o n e s, m e a e l e g e s e r u n t a u c t o r i z a b i l e s.

Pirmiausia rūpėjo Urbanui kova su netikruoju popiežium W i b e r t u - K l e m e n t u III. Tai ne tiek jau sunku buvo, nes Klementas III rėmėsi H e i n r i c h u, o Heinrichas turėjo tvarkyti didžiai apirusią Vokietiją.

Rudolfui žuvus, Saksonai ir kunigaikščiai maištininkai išsirinko karalium (1081 m.) luksemburgietį Hermanną iš Salmo, kuris, kaip ir Rudolfas, pripažino save popiežiaus vasalu. Tiesa, tikras Saksonų vadas ir pavojingiausias Heinricho priešas buvo ne jis, bet energingasis Ottonas iš Nordheimo. Jis 1083 m. numirė. Vis dėlto ilgai dar reikėjo Heinrichui kovoti ir su Saksonais, ir su Bavarijos hercogu (1077 m. Heinricho nuverstu) Welfu, ir su nenorinčiais pripažinti Wiberto vyskupais. Toli gražu ne visa vyskupija dalyvavo Mainzo sinode (1085 m.), kuris vėl nuvertė Grigalių ir vėl paskelbė popiežium Wibertą. O pietų Vokietijoj popiežiaus legatas Konstanzo vyskupas Gebhardas ir Hirsau bei Sankt-Blasien vienuolynų pamokslininkai kurstė liaudį ir vadovavo tikrajai vokiečių patarijai.

Iki 1090 m. Heinrichas negalėjo padėti Wibertui Italijoj. Kad būtų karalius išsižadėjęs Wiberto, būtų jis, gal, susitaręs ir su Vokiečių vyskupija, ir su tikruoju popiežium. Bet negalėjo išsižadėti Wiberto, nes kaip tik juo ir rėmėsi Italijoj, kur vėl apsiniaukęs buvo dangus. — Urbanas įkalbėjo penktą dešimtį užkliudžiusiai didžiajai grafienei Matildei ištekėti už septyniolikos metų jaunikaičio Welfo, hercogo Welfo sūnus. Tuo būdu popiežiui pasisekė sujungti savo vasalės valstybė su Heinrichui besipriešinančia Bavarija.

Pavojus buvo didelis, ir 1090 m. Heinrichas nužygiavo Italijon. Pirma Heinrichui kova sekėsi: grįžęs Romon, Urbanas turėjo vėl bėgti pas Normanus, o Heinricho nuveikta ir savo vasalų spaudžiama Matildė buvo bemananti taikytis su imperatorium. Be to, savo uošvei Torino markgrafienei Adelheidei numirus (1091 m.), Heinrichas atidavė jos feodą savo sūnui, 1087 m. Kölno mieste Vokiečių karalium karūnuotam Konradui. Tačiau staiga imperatoriaus pralaimėtas mūšis (ties Canossa, 1092 m.) sustabdė karo operacijas, o popiežiaus diplomatai daug, kad ir ne visai švariai, laimėjo. — Matildė ir kiti popiežininkai įkalbėjo jaunam ir religingam Konradui atsimesti nuo tėvo ir karūnuotis Milane Lombardijos karalium. Popiežininkai buvo bemaną vėl atskirti Italiją nuo imperijos. Atgijo Lombardijoj patarija, ir Milanas, Piacenza, Cremona ir Lodi pasirašė 20 metų sąjungą prieš Heinrichą (1093 m.). Su Konradu ir popiežininkais sąjungininkaudamas,

hercogas Welfas užkirto imperatoriui kelią į Vokietiją. Priešai įgrūdo imperatorių ir praretėjusią jo kariuomenę į kraštą esantį tarp Venecijos, Padovos ir Veronos. Čia tupėjo jis keturius metus, nieko nebegalėdamas padaryti ir tik mirties tetrokšdamas. Wibertas bemanąs buvo net atsisakyti nuo popiežiaus sosto.

Urbanas vėl grįžo Romon, ir jo legatai drauge su Welfu ir Karintijos hercogu dėjosi valdą Vokietiją; kaip 1085 m. ir pats Heinrichas buvo padaręs, paskelbė Vokiečiams Dievo Taiką. Abu kunigaikščiai vadino save popiežiaus vasalais. Hirsau ir Sankt-Blasien vienuoliai klajojo po Frankoniją ir Švabiją, skelbė asketų idealus, organizavo religines pasaulininkų bendruomenes ir kurstė liaudį prieš imperatorininkus: sub specie religionis discurrentes maximam seminant discordiam. Urbano įsakymu, Lyono arkivyskupas Hugonas sušaukė Autun mieste sinodą, kur ekskomunikavo Heinrichą, Wibertą ir visus jo šalininkus (1094 m.). Pats popiežius 1095 m. sušaukė gavėnios sinodą Piacenzos mieste ir prakeikė antipopiežių ir antipopiežininkus. Vadino jis Wibertą stabu, antikristu ir „bedugnės žvėrimi“, sakė imperatorių krikščionių taiką ir Romėnų imperiją griaunant, o patį eretikų tėvą ir vadą esant. Tačiau Urbanas praktiškiau už Grigalių VII politikavo. Vyskupus simonininkus keikdamas, nebelaikė simonininkais tų, kuriuos Heinrichas dykai (be simonijos) buvo paskyręs. Paties imperatoriaus neekskomunikavo; įmanė verčiau jį diskredituoti.

Pasinaudojo tam antrosios Heinricho žmonos, Kijevo kunigaikštytės Eupraksijos nelaime. Heinrichas apkaltino ją paleistuvavimu ir suėmė; bet su popiežininkų pagelba paspruko ji iš Veronos ir savo rėžtu ėmė kaltinti vyrą tuo, kad pats jis versdavęs ją paleistuvauti. Nevisai sveika moteriškė daug ko primelavo iš savo gyvenimo su Heinrichu. Priversta betgi buvo viešai Piacenzos sinode visas tas šlykštybes papasakoti. Pati nieko nelaimėjo ir greit grįžo Rusijon, bet patvirtino Heinricho priešų šmeižtus.

Švelnindamas kiek kurijos programą nauju simonijos aiškinimu, Urbanas prisimasino dalį Vokietijos vyskupų; Eupraksijos byla — komprometavo patį imperatorių. Panaikino Urbanas ir Šv. Ambraziejaus Bažnyčios savarankiškumą — įšventino naują

Milano arkivyskupą; drauge su juo šventė patarų laimėjimą — iškilmingai palaidojo jų vado Erlembaldo kūną. Cremonos mieste sutiko (1095 m.) popiežių jaunas Lombardijos karalius Konradas, palydėjo jį miestan; vedė popiežiaus žirgą, kaip kadai kitkart Liutprandas ir Pippinas, ir prisiekė ištikimas būti. Tiesa, nebuvo tai vasalo priesaika; panašus betgi rados Konradas į vasalą. Sutuokė jį Urbanas su Sicilijos grafo Roberto dukteria ir žadėjo duoti jam palūkėjus imperatoriaus karūną, jei atsisakysiąs nuo investitūros teisės.

Atsargia savo politika Urbanas II per kokius penkerius metus atgaivino kuone visa, ką buvo pralaimėjęs Grigalius VII. Tai, žinoma, rodo, kiek objektyvių pagrindų turėjo nelaimingojo popiežiaus programa ir kiek reikšmės — jojo veikla. Kaip kadaise Leonas IX, perėjo Urbanas Alpes ir aplankė savo tėviškę Prancūziją. Clermonto mieste (Clermont-Ferrand, senoji Civitas Arvernorum) sušaukė jis didelį sinodą (1095. XI. 18). Viešai paskelbė radikaliausių reformatorių programą; ne tik prakeikė pasaulininkų investitūrą, bet uždraudė kunigams ir vyskupams net siekti valdovams. Pagyrė karštakošį kurijos legatą Hugoną, kurį net pats Grigalius priturėdavo, atėmė palliumą Sens miesto arkivyskupui, numetė Chartrės vyskupą, nubaudė ir kitus karaliaus šalininkus. Patį karalių Pilypą I ekskomunikavo už tai, kad, su pirmąja žmona išsiskyręs, vedė gražuolę Bertradą, Anjou grafo žmoną. Tiesa, kaip tyrą vandenį gėrė ekskomunikas karalius ir karalienė.

Urbanas nusimanė vadovaująs visai krikščionybei ir įsidrąsino įvykdyti senąjį Romos Bažnyčios planą, Silvestro II kadaise paskelbtą. Tame pačiame Clermont mieste (1095. XI. 28) papasakojo jis dideliam susirinkusiųjų vyskupų, kunigų, senjorų ir šiaipjau riterių būriui, kiek kentėjo krikščionys Šv. Žemėj nuo muslimų; šaukė visus kariauti su stabmeldžiais; priminė Kristaus žodžius: „Tegul kiekvienas išsižada pats savęs ir ima kryžių". „Dieu le veut! Dieu le veut!" sušuko ugningos popiežiaus prakalbos sujaudinti žmonės, prisiekė eiti kryžiaus karan ir prisisiuvo priešaky raudoną rūbinį kryžių. Sinodas nutarė kariauti ir išsiuntė vyskupams ypatingą laišką; žadėjo kryžiuočiams indulgencijų ir visokių privilegijų. Pats

popiežius atskirai rašė galingiausiems senjorams. Norėjo būti didžiojo krikščionių žygio vadas, bet, pats negalėdamas palikti vienos Vakarų Bažnyčios, įgaliojo vadovauti kryžiuočiams savo legatą Pui vyskupą Adhemarą de Monteil.

Popiežius nurodė feodalinei Europai krikščioniškąjį jos uždavinį ir uoliai ruošė karą su Kristaus priešais. Nebe imperatorius, bet popiežius krikščionių tautai vadovavo. Nei imperatorius, nei Vokietija tame kare nedalyvavo.

17

Didysis Urbano II sumanymas atitraukė kurijos dėmesį ir jėgas nuo kovos su Heinrichu. Be to, ir jo priešų sąjunga nebe labai tvirta rados. Welfas įsitikino, kad niekuomet nepasiseks jam paveldėti Matildės dukato ir žemių, kurias ši popiežininkų Debora (imperatorininkai vadino ją Jezabele) testamentu pažadėjusi buvo kurijai. Taigi, išsiskyrė su ja ir, kaip ir jo tėvas Bavarijos hercogas, susitaikė su imperatorium (1096 m.). Italijos Heinrichas nebeįsigijo net ir Konradui numirus (1101 m.), bet 1097 m. galėjo jau grįžti Vokietijon.

Čia karūnavo jis Mainzo seime (1098 m.) jo, Heinricho, įpėdiniu pripažintąjį jauną Heinrichą V (1099 m.) ir aptvarkė valstybę. Noroms nenoroms tapo jis pagaliau Vokiečių karalium. Kaip ir anksčiau, rėmėsi ypač ministerïalais ir miestelėnais, rūpinosi socijalia santaika ir vargšais: gynė juos nuo feodalų; liaudies globėjas ir didžiūnų priešas buvo. Tačiau didžiūnų ir kunigaikščių stipriausio sluoksnio tebebūta. Taigi, reikėjo imperatoriui jų norų žiūrėti, o pirmiausia susitaikyti su Bažnyčia ir su popiežium. Tik popiežiaus padedamas tegalėjo Heinrichas suvaldyti vyskupus popiežininkus.

Urbanui numirus, popiežium tapo grigalininkas Paschalis II (1099—1118 m.). Kadangi 1100 m. numirė Wibertas, atrodė, kad galėjo Heinrichas lengvai susitaikyti su popiežium. Bet Paschalis buvo čia griežtesnis už Urbaną II. Norinčiam atvykti Romon ir išmaldauti dovanojimo imperatoriui atsakė popežius — nauja ekskomunika (1102 m.); liepė vokiečiams ne tik vengti tokių eretikų, kaip Heinrichas, bet kuosmarkiausiai su jais kovoti. Žadėjo kovotojams nuodėmių atleidimą ir dangiškąją Jeruzalę. Nekentė italas Paschalis ir išviso vo-

kiečių, natio prava et perversa, bet turėjo ir principijalių motyvų tebekovoti su Heinrichu. — Heinrichas atsisakė pagaliau nuo „simonijos“, pripažino, kad vyskupas turi būti kunigų ir liaudies renkamas; bet atsisakyti nuo investitūros negalėjo, nes vyskupai tebevaldininkavo. O Paschalio nuomone, savo investitūra imperatorius stačiai naikino Bažnyčios laisvę. Nepaisė popiežius nė to, kad nelaimingoji Vokietija troško taikos, nė Heinricho pažadų į Šv. Žemę žygiuoti.

Nuo naujosios suirutės išgelbėjo Vokiečius Heinricho sūnus Heinrichas V. Jis buvo liguistas 23 metų jaunikaitis, bet gabus politikas, o atsparumu ir veidmainyste net savo tėvą pralenkė. Matė jis, kad nebegalima buvo išvengti naujos kovos su kunigaikščiais, kuriuos tebeerzino tėvas demokratiška savo politika, ir su vyskupija. Kad tą kovą Heinrichas IV pralaimėtų, tai kunigaikščiai nuverstų, be abejo, ir jo sūnų; tada jie išsirinktų palankesnį jiems karalių ir galutinai įsiviešpatautų Vokietijoj. Visa tat gerai suprato Heinrichas V; be to, pats save vertino didžiau, kaip tėvą, ir — paprastai — norėjo karaliauti.

Susidėjęs su kunigaikščiais ir popiežium, kuris mielai panaikino jo ištikimybės priesaiką tėvui imperatoriui, Heinrichas V sukilo (1104 m.). Paschaliui sutikus, paėmė į savo rankas karalystę, Saksonijoj sušaukė sinodą Bažnyčiai reformuoti (1105 m.) ir reikalavo tėvo pasiduoti popiežiaus valdžion. Tada, girdi, ir jis, Heinrichas V, grąžinsiąs imperatoriui valdžią. Dalintis ją su tėvu atsisakė. Prievarta ir baisiausiu veidmainiavimu, vi et arte, gudruolis sūnus nuveikė gudruolį tėvą. Veltui Heinrichas IV stengėsi remtis Čechijos karalium (1086 m. buvo jam davęs tą titulą) Vratislavu ir kariauti su sūnum; veltui ir nusileisdinėjo. Sūnaus suimtas, išsižadėjo karūnos Ingelheimo mieste ir romiai, kaip paprastas nusidėjėlis, klūpojo prieš popiežiaus legatus, prašydamas panaikinti ekskomuniką. Legatai reikalavo, kad imperatorius viešai nusižemintų; be to, sakė tik popiežių tegalint dovanoti ekskomunikuotam, tačiau, nežadėjo, kad popiežius dovanos. Nieko nepešęs nusižeminimu, imperatorius vėl griebėsi ginklų, bet 1106 m. numirė. Prieš mirdamas dovanojo savo sūnui ir pats nusiuntė jam savo valdžios ženklus — kalaviją ir žiedą.

18

Heinrichas V (1106—1125 m.) nuveikė savo tėvą tiktai amžinųjų jo priešų, kunigaikščių ir popiežiaus, tepaspiriamas. Taigi, tiek pats Paschalis, tiek popiežininkai laukė iš Heinricho Bažnyčios reformos, pirmiausia — kad atsisakys jis nuo investitūros. Tačiau juo toliau, juo labiau aiškėjo, jog Heinrichas siekė tų pačių tikslų, kaip ir jo tėvas. Pradžioje nesiginčijo karalius su popiežium dėl žodžių ir teisių: tylomis skyrė sau vyskupus, ir tiek. Bet, kai atvažiavo Paschalis 1107 m. į Prancūziją, aplankė jį Heinricho pasiuntiniai ir reikalavo, kad pripažintų popiežius senąją karalių teisę tvirtinti renkamuosius vyskupais ir investinti juos lazda ir žiedu. Taip daręs, girdi, kadai Karolius Didysis, taip įsakęs daryti ir popiežius Hadrïanas duotąja Karoliui privilegija. Nors vokiečiai grėsė popiežiui net karu, Paschalis tvirtai užstojo tiek jam brangią Bažnyčios laisvę. Troyes sinode, kur tyčia nedalyvavo karaliaus pasiuntiniai, patvirtino Paschalis Bažnyčios teises ir, kanoniškai nubaudęs kai kuriuos Vokietijos vyskupus, liepė pačiam karaliui dar kartą apsimąstyti iki 1108 m. pabaigos, o tais metais atvykti į visuotinį Romos sinodą. Matąs popiežius, kad Heinrichas tėvo pėdomis einąs, ir ruošiasis Šv. Petro kardą išsitraukti.

Į Paschalio grasinimus karalius didelio dėmesio nekreipė; nereiškė dar ir visų savo planų. Aptvarkęs Vokietijos valstybę, nužygiavo jis 1110 m. su didele kariuomene į Italiją; atgaivino Lombardijoj Vokiečių valdžią ir sausio mėnesį nuėjo į Romą — imperatoriaus karūnos įsigyti ir su popiežium susitarti. Daug popiežininkų tebetikėjo bažnytine Heinricho nuotaika. Nei jis, nei popiežius nepasakęs dar buvo paskutinio savo žodžio. Karalius reikalavo, kad popiežius pripažintų jo teises; turėjo galvoj ypač investitūros teisę, bet aiškiai jos neminėjo. Popiežius sutiko karūnuoti karalių imperatorium ir sakėsi nenorįs jo teisių mažinti, bet investitūrą laikė Bažnyčios teise. Karaliaus investitūra, jo nuomone, prieštaraujanti Bažnyčios laisvei.

Taigi, tiek Heinrichas, tiek Paschalis aiškiai neformulavo svarbiausio investitūros klausimo, kuris kaip tik juos ir skyrė. Valstybė, ypačiai Ottonų tradicija besiremianti imperija, negalėjo apseiti be valdininkaujančių vyskupų ir sutikti su tuo, kad vyskupus savo noru skirtų ir valstybės žemes ir valdžią turėtų

tebekovojanti su ja, valstybe, Bažnyčia. Pati savęs naikinti nenorėdama, valstybė turėjo šiaip ar taip dalyvauti vyskupų ir galingųjų abatų rinkimuose. Nesutiko ji, savaime suprantama, savo žemėmis investinti kiekvieno Bažnyčios renkamo žmogaus. Bažnyčia savo rėžtu negalėjo laikyti geru dalyku, kad jos vyskupai tapo valstybės valdininkais, politikavo ir kariavo valstybės naudai. Įžeizdavo Bažnyčios ideologus ir išoriniai priklausomumo ženklai: visur ir visuomet simboliai buvo ir tebėra įspūdingesni net už pačią realybę. Argi leistina esą, bažnytininkų nuomone, kad imperatorius pats rinktų vyskupą ir duotų jam dvasinės jo valdžios ženklus: lazdą ir žiedą? Argi nereiškią visa tai Dievo Bažnyčios vergijos? Paschalis nemanė, kaip Grigalius VII, pavergti Romos Bažnyčiai imperatoriaus ir karalių: nenuoseklus grigalininkas buvo; bet Bažnyčios išduoti negalėjo.

Teoriškai galima buvo išspręsti keblus investitūros klausimas teskiriant Bažnyčia nuo valstybės. Konkrečiau sakant, reikėjo skirti grynai bažnytinė vyskupo valdžia nuo politinės jo valdžios ir nuo valdomų jo valstybės žemių. Tai ir buvo padaręs garsusis prancūzų kanonistas I v o n a s C h a r t r i e t i s. Jo veikalai ne tik Prancūzijoj buvo skaitomi. Bet Ivonas ir kiti tų pačių nuomonių atstovai tenkinosi teorišku klausimo sprendimu; manė, kad formalioji investitūros dalis didelės reikšmės neturėjo, ir skelbė krikščionišką valstybės santarvę su Bažnyčia. Deja, ir formalumai daug svėrė, o praktiškai įvykdyti Ivono sprendimas sunku buvo, ypač Vokietijoj, kur vyskupai galingais kunigaikščiais tapo.

Pats Paschalis mielai įsivaizduodavo sau tikrai apaštališką Bažnyčią, kur vskupai neturi nei turtų, nei politinės valdžios. Teišsižadie, girdi, Bažnyčia visko, ką vyskupus vergdami duodą jiems valdovai, kad tik laisva ji būtų. Bet tokia Bažnyčia tebuvo griežtųjų asketų ir eretikų katharų idealas. Nė vienas Bažnyčios kunigaikštis, nė vienas vyskupas nenorėjo atsisakyti nuo savo garbės, valdžios ir politinės įtakos. Pats Paschalis nė nemanė atiduoti imperijai savo valstybės, priešingai — uoliai didino savo valdžią Romoj ir Šv. Petro tėvonystę. Bažnyčios nebe apaštališkos, bet c o r p u s p e r m i x t u m būta. Vargu bau galėjo apseiti be valdininkaujančių vyskupų ir imperija.

Šiaip ar taip, 1111 m. Paschalis turėjo arba kariauti su Heinrichu, arba už investitūros teisę atiduoti jam Bažnyčios nuo sena

prisisavintas regalijas (valstybės žemes ir politines teises). Su popiežium derėdamasis, Heinrichas pats įrodinėjo, jog nebūtų reikalavęs investitūros, jeigu Bažnyčia nebūtų turėjusi regalijų ir jeigu, kaip ir apaštalų laikais, būtų buvus neturtinga. Pripažinti karaliui teisę investinti vyskupus, popiežiaus nuomone, reiškė atimti Bažnyčiai laisvę. O kariauti su Vokiečiais Paschalis nedrįso, juoba, kad Normanai jam nepadėdinėjo, ir Romos diduomenė, Heinrichui ateinant, ėmė bruzdėti.

Šv. Marijos in Turri bažnyčioj (ties Šv. Petro Bazilika) popiežiaus įgaliotiniai susitarė su karaliaus pasiuntiniais. Nutarta, jog karalius turi atsisakyti nuo investitūros, o popiežius — grąžinti jam regalijas. Ta sąlyga sutiko Paschalis karūnuoti Heinrichą. Žinoma, Paschalis suprato, kad reikės jam susidurti su vyskupais, tad ruošėsi net, prireikus, ekskomunikuoti besipriešinančius. Bet pasikliovė popiežius Heinricho ir kunigaikščių pagelba. O Heinrichas visai nenorėjo susipykti su savo vyskupija; gerai žinojo, jog nei jis pats, nei kunigaikščiai nebegali apseiti be vyskupų valdininkų. Gavo Heinrichas, ko norėjo, bet savo pažadų pildyti nė nemanė. Laikė jis visą projektą neįvykdomą esant, o patį popiežių — klastingu diplomatu. Gausiąs, girdi, Paschalis investitūrą, o regalijų negrąžinsiąs. Todėl ir privertė Heinrichas popiežių išsižadėti regalijų atskira bule. Sakėsi karalius pats nieko negalįs galutinai pažadėti be Vokietijos kunigaikščių sutikimo. Mat, ne Paschalio, bet Heinricho klastingo būta.

Kaip ten yra buvę — tiektos. Susitiko karalius su popiežium (1111. II. 12) Šv. Petro Bazilikos šventoriuje; pasibučiavo, įėjo į bažnyčią ir čia viešai patvirtino visas Bažnyčios teises ir turtus. Popiežiaus prašomas, liepė karalius paskelbti savo pasirašytą aktą, kur žadėjo atsisakyti nuo investitūros. Savo rėžtu ir Paschalis liepė paskaityti bulę. Ja pasmerkė investitūrą ir, senuosius Bažnyčios kanonus primindamas, uždraudė vyskupams pasauliniais reikalais rūpintis ir įsakė jiems grąžinti valstybei visas regalijas. Šventos vietos nežiūrėdami, baisų triukšmą pakėlė susirinkę Bazilikoj Vokiečių kunigaikščiai ir vyskupai; kaip pasiutę ėmė rėkauti, šventvagiu ir eretiku išvadino popiežių. Apie Heinricho karūnavimą negalėjo būti nė kalbos.

Pavakary Heinrichas liepė suimti popiežių ir kardinolus. Bet popiežiaus vaduoti sukilo romėnai. Pats Heinrichas sužeis-

tas buvo kautynėse; po kelių dienų naktį vos teišspruko iš Romos, tačiau išsivedė su savim Paschalį ir šešiolika kardinolų. Nepraėjo nė dviejų mėnesių, kaip kurija ir popiežius kapituliavo. Ponte Mammolo Santaika (1111. IV. 11) Paschalis pripažino karaliui teisę investinti išrinktąjį vyskupą lazda ir žiedu. Paskui (IV. 13) karūnavo Heinrichą imperatorium ir davė jam investitūros privilegiją, kurią grigalininkai pravilegija pavadino (privilegium = privata lex = privatus, tam tikro žmogaus, sluoksnio, bendruomenės ir pan. įstatymas; pravilegium = prava lex = blogas, neteisus, iškraipytas įstatymas). Be to, Heinricho verčiamas prisiekė popiežius nebesiginčyti su juo dėl investitūros ir jo nebeekskomunikuoti.

Tačiau nebe vienas autoritetingas popiežius valdė Bažnyčią. Pravilegijos nenorėjo pripažinti kurijai tebevadovaują grigalininkai. Tebelaikė jie imperatoriaus investitūrą erezija. Daug Romos kunigų nustojo bendravę su Paschaliu. Kardinolai Tusculumo vyskupas Jonas ir Ostijos vyskupas Leonas, Segni vyskupas ir Monte Cassino abatas Brunonas susikramtė su popiežium. „Myliu tave", rašė jam Brunonas, „kaip reikia mylėti savo tėvas ir viešpats. Kol tu gyvas, nenoriu kito popiežiaus, bet atmetu investitūros privilegiją. Prieštarauja juk ji ir Dievo garbei, ir religijai". Kad ir manė, jog popiežius vyriausias visų valdovas, grigalininkas vienuolis Placidas Nonantulietis buvo tos pačios nuomonės. Kiti sakė, kad reikią pats popiežius nuversti. Bruzdėta ir Burgundijoj bei Prancūzijoj, kur puolė popiežių tiek karštieji grigalininkai, tiek paties Paschalio įžeistieji ir nužemintieji vyskupai, tiek, pagaliau, imperatoriaus įsigalėjimu nepatenkinti patrijotai. „Nevalyvas vairininke!" — kreipėsi į Paschalį Lyono arkivyskupas Jonas — „Taikos metu ant šakių kilojai savo orumą, o audrai pakilus tuoj apleidi ir vairą, ir visą laivą!" Drauge su pačiu popiežiaus legatu Viennės arkivyskupu Guïdonu manė jis sušaukti bendrą Prancūzų Bažnyčios sinodą ir pasmerkti pasaulininkų investitūrą. Nors Ivonas Chartrietis kiek begalėdamas ramino grigalininkus, Guïdonas savo sumanymą įvykdė: sušaukė Viennės sinodą (1112 m.); čia prakeikė pravilegiją, eretišką investitūrą, kartu ir Heinrichą V.

Savo priesaikos Heinrichui varžomas Paschalis priešinosi grigalininkams; pasijuto betgi kaltas esąs. Pagaliau ėmė žadėti pataisyti, ką buvo padaręs, ut quod terreni in me quoque correxisse ostendatur ecclesiae. Norėjo net atsisakyti nuo sosto, nes kitaip negalima buvo, rodės, atšaukti pravilegijos. Tačiau sumaningesnieji grigalininkai jį atkalbėjo. Gavėnios sinodas Romoj (1112 m.) pats atšaukė pravilegiją: popiežius nesulaužęs savo pažadų. Tiesa sakant, netrukus Paschalis patvirtino Viennės sinodo kanonus.

Ne dviveidis, bet silpnos valios žmogus buvo Paschalis. Nebijojo popiežiaus ir sinodų imperatorius, nes Vokietijos vyskupija tebebuvo rami, o Viennės sinodo ekskomuniką patvirtinęs Paschalis pats tebevadino Heinrichą mylimuoju savo sūnumi ir sakėsi tebesirūpinąs jo garbe ir išganymu.

Savo noru vyskupus investindamas ir vis labiau ministerïalais remdamasis, Heinrichas griežtai valdė Vokietiją; gaivino savo galią ir autoritetą. Kai vedė Anglijos karaliaus dukterį Matildę (Adelheidę), dalyvavo iškilmėse (1114 m. Mainzo mieste) penki arkivyskupai, trisdešimt vyskupų ir penki hercogai. Tačiau visos tos galios iš dalies iliuzinės būta. Didžiausias imperatoriaus patarėjas kancleris Adalbertas, tik ką tapęs Mainzo arkivyskupu (1111 m.), virto pavojingiausiu jo priešu. Heinricho paskirtas Saksonų hercogu Lotharas (1106—1137 m.) ėmė atstovauti senajam jų partikuliarizmui. Pagaliau, sukilo paskutinieji (Heinricho V žiauriai už tai numalšinti) Heinricho IV šalininkai, Kölno miestelėnai. Vadovavo jiems jų arkivyskupas, ir susidėjo jie su lotharingijiečiais. Prasidėjo pilietinis karas Westfalijoj ir Pareiny. Tuo metu ir Saksonai sukilo; ties Welfesholze (netoli nuo Mansfeldo) baisiai sumušė Heinricho kariuomenę (1115 m.). Visos tos imperatoriaus nelaimės padrąsino grigalininkus. Popiežiaus legatas, ekskomunikavęs jau Heinrichą Prancūzijoj Reimso mieste (1115 m.), atvyko Vokietijon ir pakartojo ekskomuniką Kölne ir Saksonijoj. Saksonai vėl popiežininkais tapo.

Heinrichas kol kas negalėjo suvaldyti priešų, nes reikėjo jam važiuoti Italijon, kur numirė tuo metu „didžioji grafienė“ Matildė. Ją 1111 m. buvo Heinrichas paskyręs savo vietininke; už tai buvo ji pripažinusi imperatorių savo paveldėtoju.

Be to, svarbu rados Heinrichui susitarti su Paschaliu ir atskirti jis nuo Vokiečių opozicijos. Taigi, 1116 m. perėjo imperatorius Alpes.

Tiesa, pasisekė jam pasisavinti domus comitissae Mathildis ir naujomis privilegijomis palenkti savo pusėn šiaurinės Italijos miestai. Atsirado čia ir naujų imperijos ideologų: garsusis teisininkas, Bolognos mokyklos galva, Irnerijus ėmė įrodinėti imperatoriaus pretenzijas Romėnų Teisės tekstais. Bet Paschalis tebesvyravo tarp imperatoriaus, kuriam, kad ir verkdamas, prisiekęs buvo, ir įsiutusių grigalininkų. Tvirtino savo legatų ir sinodų skelbiamas ekskomunikas, bet pats imperatoriaus neekskomunikavo. Tačiau sakė vieną visuotinį sinodą tegalint panaikinti tas ekskomunikas; reikalavo, kad atsisakytų Heinrichas nuo investitūros lazda ir žiedu; o iš pasalų kurstė Vokietijos maištininkus.

Kad ir užėmė 1117 m. Romą Heinrichas, kad ir stipri čia buvo Frangipani vadovaujamoji imperatorininkų didikų partija, nieko nepešęs grįžo betgi jis Vokietijjon. Paschaliui numirus (1118 m.), išrinko Heinrichas popiežium Bragos arkivyskupą Mauricijų, vadinamąjį Burdiną, Grigalių VIII. Bet tikras popiežius buvo kardinolų išrinktasis Gelasijus II (Gaetos vyskupas kardinolas ir kurijos kancleris Jonas, 1118—1119 m.). Tiesa, imperatorininkai išvijo jį iš Romos, ir turėjo jis ieškoti prieglaudos Prancūzijoj. Tačiau, jam numirus, tapo popiežium grigalininkas Viennės arkivyskupas Guïdonas, Kalikstas II (1119—1124 m.). Išrinktas buvo jis Cluni vienuolyne. Burgundiškio grafo sūnus, imperatoriaus, Prancūzijos, Anglijos ir Kastilijos karalių giminaitis, Guïdonas-Kalikstas buvo geras politikas ir diplomatas. Aiškiai matė jis, kad nesveikas ir neįvykdomas buvo radikalusis Paschalio II planas ir kad reikėjo kompromisu išspręsti investitūros klausimas. Didelės įtakos jam ir kurijai turėjo kardinolai Grigalius ir Ostijos vyskupas Lambertas, Ivono Chartriečio nuomonių šalininkas.

Priverstas buvo nusileisti ir Heinrichas, 1118 m. grįžęs Vokietijon. Didžiai jį susilpnino iki gyvo kaulo visiems įsiėdęs pilietinis karas. Vyskupai ėmė skilti nuo vėl ekskomunikuoto imperatoriaus. Patys ištikimieji jo kunigaikščiai ir tie vertė jį tai-

kytis su Kalikstu. Jų susirinkimas Triburo mieste (1119 m.) tik ta sąlyga ir sutiko pripažinti Heinrichą imperatorium, o popiežiaus sušauktas Reimso sinodas (1119 m.) atskyrė nuo Bažnyčios tiek jį, tiek Burdiną-Grigalių VIII. Kai Kalikstas įsiviešpatavo pačioj Romoj (1120 m.) ir paėmė nelaisvėn antipopiežių, o Mainzo arkivyskupo Adalberto vadovaujami Saksonai įsibrovė į Pareinį, Heinrichas pavedė kunigaikščiams tarpininkauti jam ir jo priešams. Tam tikslui kunigaikščių paskirtoji komisija susirinko Würzburgo mieste (1121 m.) ir surašė sprendžiamąjį projektą, o 1122 m. Wormso mieste susivažiavo pats imperatorius, vyskupai, kunigaikščiai ir Kalikste II legatai Lambertas, Grigalius ir Saksonas.

19

Wormso susivažiavimas nutarė atskirti dvasinę investitūrą nuo valstybinės. Imperatorius atsisakė investinti vyskupus lazda ir žiedu, dvasinės valdžios simboliais. Vyskupas ar abatas turėjo būti renkamas kanoniškai imperatoriaus (karaliaus) arba jo įgaliotinio akivaizdoj (praesentia regis). Paskui vyskupas arba abatas turėjo gauti iš valdovo skipetrą, Vokietijoj — prieš įšventinimą, o Burgundijoj ir Italijoj šešių mėnesių būvy po įšventinimo. Tai ir buvo vadinamasis Wormso konkordatas, kompromisinis 50 metų kovos vaisius. Imperatorius ir popiežius formulavo jį kiekvienas savo paties pasirašytu aktu (Pactum Heinricianum ir Pactum Calixtinum, 1122. IX. 23). Be to, Kalikstas viešai paskelbė tuodu aktu ir nuėmė Heinrichui ekskomuniką IX visuotiniame Laterano sinode (1123 m.).

Wormso konkordatu Kalikstas panaikino Bažnyčios priklausomybės simbolį — lazdą ir žiedą vyskupui duodančio valdovo investitūrą; formaliai išvadavo bažnytinę hierarchiją iš valstybės valdžios. Tiesa, žiedo imperatorius vyskupams nebeduodavo, bet — lazda pavirto skipetru. Taigi, ne visai pralaimėjo ir imperatorius: nebeskyrė savo noru vyskupų, nebemindžiojo kojomis kanoniškųjų rinkimų, dalyvaudavo betgi šiek tiek vyskupo rinkimuose. Renkamas buvo vyskupas arba abatas libere ir sine simonia, bet assensu regis, praesentia regis. Antra vertus, nepasisekė Bažnyčiai

pasisavinti regalijų. Jomis investindavo išrinktąjį karalius duodamas jam skipetrą. Ir tai nebuvo grynai formalus aktas — bent Vokietijoj, kur duodavo karalius skipetrą ir regalijas „laisvai“ išrinktam, bet neįšventintam dar vyskupui; mat, galėjo ir neduoti. Aišku, kad fantastišką Paschalio II projektą atmetus, kurija neįvykdė ir Grigaliaus VII programos. Neveltui Laterano sinode, Wormso aktus skaitant, ėmė bruzdėti karštieji grigalininkai. O tiesa pasakius, minėtaisiais aktais išsižadėjo kurija imperatoriaus dėlei tik to, ko buvo išsižadėjus jau kitų valdovų labui. —

Formaliai visa laimėjo kurija Prancūzijoj: nuo pačios XII amžiaus pradžios Pilypas nebeinvestino vyskupų ir nebereikalavo iš jų feodalinės priesaikos. Bet faktiškai Pilypas (1060—1108 m.) ir Liudvikas Storasis (1100—1137 m.) nenustojo tvirtinę renkamųjų ir davinėję jiems regalijų; sedisvakancijos metu imdavos net mokesčius. Dukai ir grafai dažnai dar daugiau galios turėjo. Anglijoj Heinricho I kovą su Canterbury arkivyskupu Anselmu pabaigė 1107 m. Londono konkordatas. Juo atsisakė karalius nuo investitūros lazda ir žiedu, bet ne nuo feodalinės vyskupų priesaikos.

Wormso konkordatu vadinamasis kompromisas galimas buvo tik todėl, kad, viena, pati kurija nustojo kovojus dėl politinių Grigaliaus VII planų, o antra — kad nutiesė politikams kelią tokie teoretikai, kaip Ivonas Chartrietis. Wormso konkordatas nepavergė valstybės Bažnyčiai, kaip norėjo Grigalius VII, ir neatskyrė Bažnyčios nuo valstybės, kaip projektavo kurį laiką Paschalis II, bet — paaiškino ir pabrėžė esminę Europos kultūros antinomiją, vadinasi, kovojančių tarpusavy Bažnyčios ir valstybės vienovę. Tiek prieš, tiek ir po konkordato vyskupai kartu tebebuvo ir Bažnyčios, ir valstybės organai. Tačiau konkordatas ir visa kova dėl investitūros turėjo didžiausios reikšmės. Kova su imperatoriais ir kitais valdovais suvienodino, suvienijo ir supopiežino visą Vakarų Bažnyčią, o Wormso konkordatas formaliai naują bažnytinę popiežiaus monarchiją nusakė. Faktiškai toji monarchija tebebuvo supinta su valstybe, bet teoriškai aiškiai nuo jos skyrėsi, ir visi pripažino popiežių vieninteliu Bažnyčios valdovu. Imperatoriaus valdomos Dievo karalystės laikai, Karolingų ir Ottonų im-

perija, praėjo: belikęs buvo tik Bažnyčios ir imperijos dualizmas ir Grigaliaus VII paskelbtoji ir kurijos neužmirštoji popiežių imperijos idėja.

Naujai ideologijai aiškėjant, kitėjo vyskupų pažiūros ir nuotaika. Vokietijos vyskupų tarpe vis mažiau bebuvo ottoniškosios sistemos ideologų. Imperatoriai patys be galo sustiprino vyskupus; ir, savo politine reikšme ir galia kunigaikščiams prilygdami, vyskupai susijo pagaliau su kunigaikščiais ir užsikrėtė jų partikuliarizmu. Su Adalbertu Bremeniečiu kovojo partikuliaristas Annonas; Willigio ir Wiberto vietoj atsirado Mainzo Adalbertas, pirma Heinricho V kancleris, paskui savo vyskupyste-kunigaikštyste tesirūpinąs grigalininkų vadas. Nebe imperijos reikalais sirgo visi tie vyskupai, bet — čia imperatorininkaudami, čia popiežininkaudami — savo valstybėle. Juo labiau stiprėjo ir vienijo Bažnyčią popiežius, juo romėniškesni vyskupai darėsi. Pirma politiniais sumetimais, paskui ir iš esmės ėmė bažnytėti. Aišku. — Demagogine ir dviprasme savo politika baisiai dezorganizuodavo Bažnyčią popiežiai, bet tuo pat metu organizuodavo ir reformuodavo. Tai buvo bažnytinė revoliucija, labai panaši į kūrybinę feodalizmo anarchiją. Abiem lygiai reiškėsi naujoji romaniškoji Europa.

Wormso konkordatas pabaigė ilgą popiežių ir imperatorių kovą, kuri prasidėjus buvo ginču dėl investitūros, Grigaliaus VII laikais patapo kova dėl politinės pirmenybės ir, Kalikstui II popiežiaujant, vėl pavirto ginču dėl investitūros. Politinės Grigaliaus programos kurija neužmiršo, bet jos ir nebeskelbė; todėl ir galėjo susitaikinti su imperija. O susitaikinus, galimas daiktas rados atmesti demagoginiai ir išviso nešvarūs politikos metodai, dorinti ir tvarkyti Bažnyčia, stiprinti ir aiškinti bažnytinė popiežiaus pirmenybė, siekti krikščioniškų Europos kultūros tikslų. Vieną iš jų — kryžiaus karą — išreiškęs jau buvo Urbanas II. Tai buvo tarytum išorinis, užtai — visiems aiškus ir reikšmingas Europos kultūros vienijamas tikslas. Dar svarbiau, kad, užuot eikvoję neapsakomą tebereformuojamos Bažnyčios energiją kovai su imperatoriais, popiežiai nukreipė visą tą energjią į krikščionišką ir kultūrinį darbą.

Heinrichas V išsikovojo pagrindines karaliaus teises; regalijų popiežiui neatidavė: dėl simbolių nesiginčydamas, ap-

gynė ottoniškosios sistemos principus. Bet principai mažai ką bereiškė, o vyskupija nebe ottoniška buvo. Nebeilgai galėjo remtis ja karaliai. Reikėjo jiems ieškoti kitų socijalinių-politinių paramų. Ištikro, Konrado II ir Heinricho įpėdžiui Heinrichas V mėgino remtis ministerïalais ir miestelėnais. Bet tuodu sluoksniu persilpnu tebebuvo kunigaikščiams bei vyskupams nuveikti ir pavaduoti. Italija, kur didžiai įsigalėjo kaip tik miestelėnai, Heinrichui rūpėjo mažiau, kaip Vokietija, ir dėl jos kovojo su imperija tiek Kalikstas II, tiek jo įpėdinis Honorijus II (Ostijos vyskupas kardinolas Lambertas, 1124—1130 m.). O Vokietijos miestus ir ministerïalus globodamas turėjo Heinrichas žiūrėti kunigaikščių. Ilgainiui ir kunigaikščiai suprato miestų reikšmę; turėjo ir savo ministerïalų.

Ar pasiseks karaliams vėl įsigalėti, parėjo pirmiausia nuo to, ar pasiseks jiems suvaldyti kunigaikštija. Bet suvaldyti jos jau nebegalima buvo. Tik su kunigaikščių pagelba nuvertė Heinrichas savo tėvą ir susitaikė su Kalikstu. Tiesa, nevaliojo dar kunigaikščiai padaryti Vokietijos renkamąja monarchija: tebepripažino karaliaus įpėdiniu jo sūnų ir, dinastijai teišmirus, naują karalių tikrai rinkdavos. Bet, viena, Heinrichas V sūnaus neturėjo, o antra — nebegalėjo kovoti su tuo, kad kunigaikščiai vis ėjo stipryn ir patys paveldėtiniais valdovais tapo. Savo karaliavimo pradžioje (1106 m.) paskyrė jis Saksonijos hercogu Lotharą Supplinburgietį, o 1115 m. atidavė naujai įsteigtąją Rytų Frankonijos (Würzburgo) hercogystę Staufenui Konradui (1120 m. vėl atidavė visas tas žemes Würzburgo vyskupui), ir tiek. Bavariją, Welfui V numirus, paveldėjo jo brolis Heinrichas Juodasis (1120—1126 m.); Švabiją po Friedricho I Staufeno (1079—1105 m.) mirties gavo jo sūnus ir Heinricho Juodojo žentas Friedrichas II (1105—1147 m.). Saksonų hercogas Lotharas nuo 1112 iki 1120 m. kariavo su Heinrichu, 1123 m. vėl sukilo ir iki Heinricho mirties valdė Saksoniją, lyg jokio karaliaus nė nebūtų buvę.

Aišku, kad nebe imperija Vokietijos jėgomis stiprinti reikėjo, bet — imperijos jėgomis Vokiečių karaliaus valdžia. Tai supratus, naujoji Staufenų (Hohenstaufenų) dinastija (1138—1254 m.) ir pasistengė įsiviešpatauti Italijoj. Paskutinysis Salijus, Heinrichas V savo valdžios pa-

grindu tebelaikė Vokietiją, nors, žinoma, kiek begalėdamas, stiprino jis ir imperiją. Kariavo jis (1108 m.) su Vengrijos karalium Kolomanu (1095—1114 m.) ir (1109 m.) su jo sąjungininku Lenkijos kunigaikščiu Vladislovu I (1081—1102 m.); paskyrė Čechams hercogu Vladislovą I (1109—1125 m.) ir apgynė jį nuo kitų pretendentų (1110 m.). Bet Lenkija ir Vengrija tapo nepriklausomomis valstybėmis, o Čechija priklausė Heinricho tik nominaliai. Kova su Roma ir su Vokietijos sukilėliais išsklaidė visus imperatoriaus planus. Nepasisekė Heinrichui ir karas su Prancūzija. Susidėjęs su Anglais, puolė jis 1124 m. Liudviką Storąjį, bet nė sienos neperėjo: prancūzų kariuomenės išsigandęs, negarbingai grįžo. Aiškiai ėmė nykti jo galia; prieš mirdamas (1125 m.) atidavė savo alodą sūnėnui Švabijos hercogui Friedrichui II Staufenui; mat, norėjo, kad Friedrichas paveldėtų ir karūną. Kitaip manė Mainzo arkivyskupas Adalbertas ir laisvo rinkimo reikalaujantieji kunigaikščiai: karalium paskelbtas buvo Saksonų hercogas Lotharas Supplinburgietis (Lotharas III, 1125—1137 m.). Tai reiškė Heinricho V priešų laimėjimą ir naujus pilietinius karus.

III

Kryžiaus karas ir ekonominė Europos revoliucija

20

Dieviškosios ir žemiškosios karalystės antitezė iškelta buvo vakariečio Šv. Augustino. Grigalius Didysis, toja vakarietis, pirmas ėmė tapdinti Dievo karalystę su Bažnyčia, o žemiškąją su valstybe. Tuo Augustinas, o dar labiau Grigalius pabrėžė vakarų krikščionybę charakterizuojantį ir ją nuo rytiškosios skiriantį dualizmą, krikščioniškąjį dualizmą, arba dualistiškąjį pačios krikščionybės momentą, vadinasi, Dievo ir žmogaus, metafizinės ir empirinės būties antitezę. Tačiau pirmieji vakarų kultūros tvarkytojai, Karolingai žemiškąją Dievo karalystę suprato ir vykdė greičiau rytiškai; tapdino ją su universaline krikščioniškąja valstybe, gaivino Romėnų imperiją, kur vienas Dievo pateptasis valdovas valdė tiek Bažnyčią, tiek valstybę, ir mėgzdžiojo Romėjų imperiją. Iš esmės romėniška-romėjiška buvo ir Ottonų imperijos ideologija, dėl kurios, kaip ir dėl pačios politinės Ottonų sistemos, kovojo su popiežiais Salijai.

Spengleriškai sakant, visas tas Europos istorijos perijodas galima pavadinti pseudomorfoze: kultūra augo ne savas formas kurdama, bet svetimas besisavindama; ugdė ją ne tiek pati Europos tauta, kiek nutaustanti šviesuomenė. Be to, Ottonai ir Salijai rėmėsi ypačiai germanais, o germanai kultūros atžvilgiu atsilikę buvo; ir kiek kultūrėjo, vadinasi, kiek romaniškąją kultūrą savin suimdinėjo, tiek primityvi jų pačių vienovė silpnėjo. Tikroji Europos kultūra augo romaniškuose kraštuose, ypačiai Prancūzijoj.

Primityviai vieninga germanų tauta remdamies stengėsi imperatoriai suvienyti Europos kultūrą, siekė tos krikščioniškos

kultūros idealo — steigė žemiškąją Dievo karalystę. Bet iš dalies senųjų germanų ir romėnų imperijalizmą tegaivino, iš dalies suprato europiškos kultūros idealą ne visai europiškai, pusiau romėniškai, pusiau germaniškai, perdaug abstrakčiai ir formaliai. Naudojosi jie, žinoma, beaugančia feodaline santvarka, tačiau nesuprato socijalinės-politinės jos reikšmės, nei paties feodalizmu pasireiškiančio kūrybinio proceso. — Tiktai per feodalinę anarchiją formavosi naujoji Europos santvarka. Senajai politinei-socijalinei santvarkai suirus tegalėjo išsivaduoti kūrybinės Europos kultūros jėgos — sukurti naują feodalinę šeimyną, naują politinę-socijalinę bendruomenę ir naują valstybę. Tas procesas reiškėsi ir tuo, kad gimė ir augo nauja, tikrai europiška dvasios kultūra, o senųjų Europos kultūrų liekanos kito ir europėjo. Feodalizmo kraštuose, ypačiai Prancūzijoj, dygo ir naujoji Europos pasaulėžiūra.

Feodaliniam procesui skaidant pačią Vokietiją, imperatoriai mėgindavo sustabdyti feodalinės anarchijos procesą; neilgam ir sustabdydavo. Bet kaskart toji anarchija vėl įsigalėdavo ir sugriaudavo tik ką aptvarkytą kiek imperiją. Ir kaskart silpnėdavo valstybė ir eidavo mažyn primityvios vienovės teritorija. Vokietiją iš feodalinės anarchijos gelbėdami imperatoriai sutrukdė ir kūrybines feodalizmo jėgas; tad Vokietija, ir be to primityviškesnė už romaniškuosius kraštus, kultūriškai baisiai atsiliko.

Esam jau matę, kaip feodalėjanti Prancūzija kūrė Europos kultūrą, naują politinę-socijalinę santvarką ir naują visuomenei vadovaujantį sluoksnį. Kaip tik Prancūzijoj (iš dalies ir Italijoj) pakirdo kultūrinė Europos savižina — prasidėjo asketų sąjūdis ir ėmė formuotis nauja pasaulėžiūra. Tas iš esmės tautinis sąjūdis virto vakarų Bažnyčios reforma; tą pasaulėžiūrą popiežiai susydino su senosios Romos tradicija ir subažnytino Dieviškosios karalystės idėją.

Žinoma, ne pati tauta formulavo savo norus ir pažiūras. Bet su tomis pažiūromis ir su tais norais sutiko mokytinių, kurijos ir popiežių formuluojamoji pasaulėžiūra. Šia prasme ir buvo ji tautiška; todėl asketus (čia vienuolius, čia katharus) gerbiančios masės ir užsidegdavo Bažnyčios reforma, celibato ir investitūros klausimais. Pačios popiežių imperijos tautiškos būta. Tai rodo ir Grigaliaus VII kova su Heinrichu IV, ir — daug daugiau — popiežių laiminami karai su Ispanijos muslimais, ir didysis Urbano II paskelbtasis kryžiaus karas.

21

Tas karas ne tik religinis žygis buvo. Norint jis suprasti, reikia įsivaizduoti visas feodalinės Europos gyvenimas.

Vienuoliktame amžiuje galima jau buvo kalbėti apie katalikiškąją Europos tautą. Tačiau tos tautos gyvenamoji teritorija ne tik nesutapo su imperija, bet ir išviso neaiškiai skyrėsi nuo kitų tautų teritorijos. Žiemiuose ir rytuose europiečiai susidurdavo su slavais, skverbdavos į jų žemes, pavergdavo juos, katalikindavo ir vokietindavo; paskum, jų stumiami, traukdavos atgal, o slavai savo rėžtu skverbdavos į Vokietiją, sumišdavo čia su vokiečiais, vokietėdavo ir katalikėdavo. Nuolat kitėjo Europos siena. Juo toliau, juo labiau europėjo L e n k i j a, Č e c h i j a ir V e n g r i j a, bet politiškai vis savaimingesnės darėsi; be to, kaip ir pietų slavai, nenustojo santykiavusios su rytų krikščionybės sfera. Su krikščioniškąja rytų kultūra susidurdavo europiečiai ir pietų Italijoj. Čia, Sicilijoj ir Ispanijoj, kovojo, santykiavo ir sijo Europos kultūra su Islamo kultūra. Politinės sienos mažai ką tereiškė. Normanams užkariavus pietų Italiją ir Siciliją, tebegyventa užkariautose žemėse ir graikų, ir saracėnų, o turtingųjų pajūrio miestų tebeprekiauta su Bizantija ir muslimais. Prancūzijos feodalų padedamos, Ispanijos karalystėlės plito pusiasaly ir puolė K o r d o b o s chalifatą. Vis toliau į pietus ėjo plati apiplėštųjų žemių juosta, kuri skyrė krikščionių ir arabų valstybėles. Bet kasmet pereidavo tą sieną ir plėšdavo priešų kraštus arba arabai, arba krikščionys. Čia arabų emiras pripažindavo A r a g o n o arba K a s t i l i j o s siuzerenitėtą; čia krikščionis feodalas tapdavo arabų vasalu. Garsusis C i d a s ilgai tarnavo arabų emirui, tiesa — savo karaliaus sąjungininkui. Daug užkariautojų visai suarabėjo, taip antai, vienas Akvitanijos grafas, kuris, atėmęs iš maurų B a r b a s t r o miestą, čia ir liko. Gyveno jis maurų gubernatoriaus rūmuose, dėvėjo jo drabužiais ir su jo žmonomis susimilo. Aplankė čia grafą vienas žydas pirklys. Parūpo grafui svečias pagerbti. „Vos tekeverzodamas arabiškai“, liepęs jis gražiai merginai paimti liutnę ir padainuoti ką svečiui. „Paėmė ji savo liutnę, atsisėdo ir ėmė ją derinti, bet mačiau“ (rašo žydas) „riedančias jai veidu ašaras. Paskui ėmė ji dainuoti. Nesupratau aš dainos žodžių, tad krikščionis dar mažiau suprato. Bet keistoka atrodė, kad, jai dainuojant, nesiliovė

jis gėręs vyno ir dėjosi labai linksmas esąs, tarytum būtų viską supratęs. Be galo stebėjausi matydamas, kiek moterų ir turtų yra prisigrobę visi tie žmonės.“ Maurų kultūra ispanams ne taip jau svetima buvo, nes maurai ne tiek kūrė savąją, kiek sydino arabiškąją su senųjų ispanų kultūra. Be to, maurai (arabai ir Afrikos berbėrai) sudarė tik aukštesnį chalifato sluoksnį. Daugumas gyventojų tebebuvo ispanai, nors iš dalies suarabėję ir priėmę islamą, o miestuose — amžinieji įvairių kultūrų tarpininkai žydai. Antra vertus, ispanams užkariaujant chalifato žemes, priviso muslimų ir krikščionių karalystėse.

Taigi, nepastovios ir neaiškios buvo Europos kultūros sienos. Nenusistojusios tebebuvo ir įvairios tautinės-kultūrinės pačios Europos grupės. Pastovios sienos jų vienõs nuo kitos neskyrė; ir tos sienos nesutapo su politinėmis. Imperija jungė vokiečius su italais ir prancūzais (L o t h a r i n g i j o j ir A r e l a t o karalystėj), o pačioj Vokietijoj Saksonai griežtai skyrėsi nuo labiau apromėjusių vokiečių, gyvenančių Švabijoj ir Bavarijoj. Šiaurės Saksonijoj, Karintijoj ir Austrijoj vokiečiai sumišdavo su slavais. Pietų prancūzai, provansalai, savo kalba ir kultūra skyrėsi nuo šiaurės prancūzų, gal, ne daugiau, kaip nuo katalonų ir italų.

Politinės sienos toja nuolat kitėjo; ir tas jų nepastovumas, tas nuolatinis judėjimas gražiai vaizduoja patį feodalinės Europos gyvenimą. — Toli gražu ne visi žemdirbiai pasidarė sėslūs. Be m a n e n t e s, m a n a n t s, be vilanų ir servų, daug buvo vadinamųjų s v e č i ų, h o s p i t e s. Feodaliniai karai, nepakeliami mokesčiai ir prievolės, badas ir maras vertė pačius vilanus ir servus mesti savo lūšnas; bėgdavo jie pas kitą poną arba į miestą, kur, vieneriems metams praėjus, tapdavo laisvais miestelėnais. Stambieji dvarininkai didino savo turtą, organizuodami kolonizacinį „svečių“ darbą; vienuoliai įsikurdavo toli nuo žmonių — tamsiose giriose, „tyruose“. Pirkliai dažniau važinėdavo po tolimus kraštus, nei savo miestuose gyvendavo; visur dygo nauji miestai, miesteliai, tvirtovėlės ir kaimai. Senieji miestai plėtė savo teritoriją ir galią, kovojo su feodalais, ėmė sąjungininkauti vieni su kitais ir su feodaliniais valdovais, karaliais ir imperatoriais. V e n e c i j a ir kiti Italijos pajūrio miestai prekiavo su B i z a n t i j a ir a r a b a i s, dalyvavo ekonominiam

Viduržemių Jūros baseino gyvenime. Masino juos tiek Romėjų imperija, tiek Sirija ir Mažoji Azija.

Nereikia manyti, kad IX amžiaus žmonės gyveno visai atskirai vieni nuo kitų, mažais feodais, miestais, kaimais. Perijodiški vasalų susivažiavimai jungdavo ir didelio feodo baronus, visą Prancūzijos karaliaus m o u v a n c e, visą imperiją. Nebebuvo centro organizuojamos valdininkijos; bet kiekvienas feodalas perijodiškai važinėdavo po savo senjoriją; vyskupas vizituodavo savo dieceziją; arkivyskupas sušaukdavo savo vyskupus; provincijos, karalystės, imperijos vyskupija susivažiuodavo į sinodus. Popiežiai ėmė šaukti kelių kraštų sinodus ir kviesti vyskupus Romon arba savo teisman, ar, paprastai, šv. apaštalams pasimelsti, a d l i m i n a S. P e t r i. Kunigija patapo ilgainiui bendra Europos šviesuomene; švietėsi tose pačiose pragarsėjusiose mokyklose; kalbėjo ir rašė ta pačia lotynų kalba; gyveno tomis pačiomis problemomis. Nebe imperija, bet kunigija sydino įvairius Europos kraštus. Čia kunigų veikla sutiko su pirklių veikla, nes pirkliai tais laikais internacijonalią reikšmę turėjo. Iš tolimos kelionės grįžę, pasakodavo jie saviškiams politinius įvykius, kitų kraštų žmonių papročius ir pažiūras.

Kiek visa tai buvo svarbu kultūrai augti, rodo tokie sąjūdžiai, kaip p a t a r i j a arba k a t h a r ų ir klajojančių vienuolių pamokslininkų (hirsaujiečių ir kitų) veikla. Prisigrūsdavo žmonių bažnyčia arba miesto aikštė pamokslininko klausyti; visur pilna buvo ginčų ir besiginčyjančių. Ginčytasi ir karčemoj, ir kely, nes daug buvo keleivių. Čia važiuoja su savo tarnais ir kariais turtingas pirklys, čia feodalas su savo palydovais, čia vyskupas ar abatas. Čia, žiūrėk, šiaipjau kunigėlis ar vienuolis važiuoja savo bažnyčiai relikvijų įgyti ir garsiojo šventojo kapo pagerbti. Dažnai ir turtingą vienuolyną arba bažnyčią ištikdavo nelaimė: reikėjo parduoti relikvijos, o kartais — ir sufabrikuoti. Tokių pardavėjų pritrūkus, galima buvo relikvija paprastai pasivogti. Visų nuomone, ir Dievas, ir pats šventasis teisinąs pamaldų vagį. „Su Dievo pagelba“ atvežė vienas Normandijos riteris savo bažnytėlei iš B a r i miesto Šv. Nikalojaus dantį ir dvi slapta atmuštas nuo jo kapo skeveldras.

Daugumas keleivių buvo piligrimai. Ligoniai eidavo nuo vieno šventojo pas kitą, troško sveikatos ir ieškojo geriausio gy-

dytojo, nes empirinė medicina mažai tetikėta. Tiesa sakant, to meto daktarai gydė blogiau už šventuosius, o iš šventųjų daug visokių specijalistų buvo. Iš įžodžio lankydavo tolimąsias šventoves visokie nusikaltėliai ir nusidėjėliai, ypačiai daug kraujo pralieję feodalai; juo didesnis nusikaltėlis buvo, juo toliau reikėjo jam ir keliauti. Bet daug buvo ir šiaipjau pamaldžių žmonių; tiek daug, jog pirkliai ir visokie sukčiai dažnai dėdavos piligrimais. Kiti kartu siekė ir dievobaimingų, ir žemiškųjų tikslų.

Kiekviename krašte daug buvo savo šventovių. Bet visoj Europoj pragarsėjo Romos miestas, Monte-Cassino vienuolynas, Šv. Mykolo Arkangelo šventovė (Monte-Gargano), Šv. apaštalo Jokūbo kapas Ispanijoj (San Jago di Compostella Galicijoj). Monte-Gargano didžiai gerbė normanai, kurie ir savo krašte įsteigė vienuolyną Šv. Mykolui (Mont-Saint-Michel).

Nuo X amžiaus keliavo piligrimai į Mažąją Aziją, Siriją ir Palestiną. Vengrų karalius Šv. Steponas (979—1038 m.) pats aplankė Jeruzalę, ir nuo tada „baimė žmonių, ne tik kilnių, bet ir šiaipjau žmonelių", keliavo į Šv. Žemę Padunoju, „šiuo kuogeriausiai apsaugotu keliu". Anjou grafas Fulkonas (Foulques Nerra, 987 — 1040 m.) net keturis kartus buvo Jeruzalėj, paskutinį kartą 68-ius metus užkliudęs. Normandijos dukas Robertas Velnias 1035 m. nukeliavo į Jeruzalę su daugybe savo valdinių; 1065 m. į Šv. Žemę nukeliavo keli tūkstančiai maldininkų.

Pradžioje muslimai netrukdė krikščionims lankyti didžiausios jų šventovės. Pačiame Jeruzalės mieste gyveno didelė krikščionių kolonija, buvo daug krikščioniškų bažnyčių ir vienuolynų. Pirma Jeruzalės krikščionis globojo Karolingai, paskui Bizantijos basiliejai. Arabai tą protektoratą pripažino; leido Konstantinui IX Monomachui (1042 — 1054 m.) net atstatydinti savo lėšomis Šv. Grabo bažnyčią, kuri XI amžiaus pradžioj buvo sugriauta chalifo įsakymu. Vieni bedujinai puldavo ir plėšdavo piligrimus, bet bedujinų ir patys chalifai suvaldyti negalėjo. Tačiau XI amžiaus gale naujieji barbarai užpuolė Mažąją Aziją, Siriją ir Palestiną.

22

Tai buvo T u r k a i S e l d ž u k a i, laukiniai Azijos nomadai. Jų vadai T o g r u l - B e g, A l p - A r s l a n ir M a l e k - Š a c h užkariavo (1064—1071 m.) A r m e n i j ą, K a p p a d o k i j ą, paskui I k o n ï u m ą, N i k ė j ą ir (1079 m.) C h r y s o p o l į, mat, priėjo pačius K o n s t a n t i n o p o l i o mūrus. Sunaikino Seldžukai ir K a ï r o chalifų F a t i m i d ų galią: 1070 m. užėmė J e r u z a l ę. Emiras S o l i m a n a s viešpatavo Marmuro Jūros pakrantėj, ir naujasis Romėjų basiliejus A l e k s i e j u s K o m n ė n a s (1081—1118 m.) pripažino (1182 m.) jo valstybę. Netrukus, 1085 m. Seldžukai užkariavo ir A n t ï o c h i j ą, o S m y r n o s emiras T r a c h a s (1089—1090 m.) pasistatė laivyną ir ėmė grūmoti pačiam Konstantinopoliui. Laimė, kad M a l e k - Š a c h u i numirus (1092 m.), prasidėjo Seldžukuose suirutė. Bizantijiečiams pasisekė įsibrauti į B i t h y n i j ą ir susitaikinti su I k o n ï u m o sultonu K i l i d ž - A r s l a n u I (1092—1106 m.).

Baisiai Seldžukų persekiojami Antïochijos ir Jeruzalės krikščionys bėgo į vakarus. Jų ir nelaimingųjų piligrimų vargus vaizdingai pasakojo C l e r m o n t sinode popiežius U r b a n a s II. Be to, atsirado C l e r m o n t e ir pačių pabėgėlių.

Ne vieni piligrimai ir Seldžukų persekiojamieji krikščionys — pats basiliejus šaukėsi popiežiaus ir vakariečių pagelbos; tiesa, viena tenorėjo — karių samdininkų.

M a k e d o n i j i e č i ų dinastijai išmirus (1057 m.), B i z a n t i j o j įsiviešpatavo anarchija: galiūnai ir generolai ėmė maištininkauti ir kovoti su centro valdžia. Per 24 metus (1057 — 1081 m.) buvo 5 perversmai ir 5 imperatoriai. Pagaliau pasigrobė sostą galiūnas ir geriausias Bizantijos generolas A l e k s i e j u s K o m n ė n a s. Pasiėmė, rodos, nebepakeliamą naštą, nes anarchijos laikais imperija baisiai nususo. Seldžiukai, kaip minėta, užkariavę buvo beveik visą Mažąją Aziją. Balkanų pusiasaly vasalinės s l a v ų valstybėlės ėmė išsivaduoti iš Bizantijos valdžios. K r o a t i j a 1076 m. tapo nepriklausoma karalyste. S e r b a i 1071 m. sukilo. K o n s t a n t i n a s B o d i n a s sujungė atskiras jų valstybėles, savarankiškai valdė kraštą, esantį tarp Albanijos Alpių, Drinos ir abiejų Moravų, brovėsi

Durazzo ir Uskiubo link ir ruošėsi užkariauti Makedonijos slėnį. Ne Aleksiejaus žygiai (1091—1094 m.), bet anarchija susilpnino Serbus. Thrakijoj socijalinis - politinis maištas susijo su religine bogumilų opozicija: 1084 m. eretikai pasikvietė į kraštą barbarus Pečeniegus. Pečeniegai buvo jau pavergę Padunojo Bulgariją, 1086 ir 1088 m. baisiai sumušė Aleksiejaus kariuomenę ir priėjo Maricos žiotis. Čia lengvai galėjo susidėti su Azijos Seldžukais. Pagaliau, Aleksiejus nuveikė Pečeniegus: ties Leburnïonu kuone sunaikino jų ordas (1091 m.). Bet reikėjo jam dar gintis nuo Vengrų ir Normanų.

Kariauti su Vengrija jis nė nemanė, nes perdaug buvo sustiprėjusi šita rytų ir vakarų kultūras skirianti karalystė. Stengėsi ji paplisti Kroatijoj, Bosnijoj ir Dalmatijoj, turėjo įtakos ir Serbų politikai. Vengrų karalius Kolomanas (1095—1114 m.) sąjungininkavo su Lenkijos kunigaikščiu Boleslovu (1102—1139 m.), kišosi į pilietinį Čechų karą ir susikivirčijo pagaliau su imperatorium Heinrichu V. Tai ir padėjo bizantijiečių diplomatijai.

Nebegalima buvo išvengti karo su Normanais. Robertas Guïscardas atėmė iš Bizantijos visą pietų Italiją (1076 m.) ir padėjo savo broliui Rogerui užkariauti Siciliją (1060—1091 m.). Bet Robertas tikrai „rijo žemes“: kvepėjo jam Balkanų pusiasalis. Pirmiausia jam rūpėjo įsiviešpatauti Adrïatikoj, kur Bizantijai priklausomi Durazzo, Valona ir Korfu sala turėjo ne mažiau ekonominės ir politinės reikšmės, kaip Normanų užkariautieji Brindisi ir Otrante. Robertas pasistatydino laivyną, ir 1081 m. Roberto sūnus Bohemundas atvežė kariuomenės Epiro pakrantėn. Greit Normanai užėmė Valoną, Korfų salą ir Durazzo, kitais metais pasiekė Kastoriją ir ėmė grėsti Thessalijai, Makedonijai ir pačiam Konstantinopoliui. Išsijuosęs kovojo su priešais Aleksiejus, bet visas kautynes pralaimėjo. Tik 1083 m. pasisekė jam sustabdyti Normanai, kai pats Robertas grįžo Italijon savo baronų sukilimo malšinti, ir kai į karą įsikišo Venecija. Bijojo ji dėl savo prekybos ir sąjungininkavo su Bizantija; 1085 m. sunaikino Normanų laivyną. Robertui numirus (1085 m.), Aleksiejus išvadavo visą pusiasalį.

Aleksiejus ir jo įpėdiniai Jonas II (1118—1143 m.) ir Manuïlas I (1143—1180 m.) gynė ir gaivino pirmiausia savo imperiją, bet gelbėjo tuo ir Europos kultūrą. Europiečiai nesuprato, ką reiškė jų kultūrai Bizantijos kova su Pečeniegais. Tačiau Seldžukų laimėjimai ir jiems baisūs atrodė, juoba, kad vakarų politika nelabai teskyrė Seldžukų nuo Aigipto ir Afrikos muslimų, vaizdavos tik vieną galingą muslimų imperiją. O kaip tik 1086 m. naujos Afrikos berbėrų ordos įsibrovė į Ispaniją.

Tuos berbėrus vadino al-mūrabitun, marabū, arba almoravidais. Pirma almoravidai buvo muslimų asketų grupė, kuri gyveno Saharos pakrašty ir kurią valdė šventasis žmogus Abdallah-ibn-Jasin. Norėjo jie atgaivinti islamą ir laikė save Allaho kariais. Pavergė ilgainiui daug laukinių nomadų ir užkariavo Marokko, paskui visą kraštą iki Algero miesto. Žinoma, negalėjo jie pakęsti, kad krikščionys griovė Ispanijos chalifatą. Tad, Ispanijos muslimų kviečiamas, almoravidų vadas Ibn-Tachfinas perplaukė Gibraltaro sąsiaurį (1086 m.) ir Zallakos laukuose išvaikė Alfonso VI kariuomenę.

Krikščionims, visų pirma Prancūzijos feodalams, vėl reikėjo gelbėti Ispanijos karalystės, siųsti į Ispaniją naujos armijos. Sielvartavo, sirgo krikščionių nelaime ir Šv. Tėvas. Bet Urbanas II manė, kad, tebekariaujant Ispanijoj, reikią tuo pat metu pulti muslimai ir Azijoj, kovoti su Seldžukais. Įspūdingas buvo prancūzo popiežiaus sumanymas — visos krikščionybės karas su islamu, fantastiškas sumanymas: nieko nebūtų iš jo išėję, kad nebūtų jis sutikęs su nei pačiam popiežiui, nei kam kitam nematomomis Europos kultūros tendencijomis. Pats popiežius delsė iki 1095 m., nes kovojo su imperatorium, o 1095 m. nayviai laikė save Heinricho IV nugalėtoju. Visiems patiko Urbano II planas. Bet — Bizantijos basiliejus norėjo prisisamdyti Europoj karių, o popiežiaus legato vadovaujamoji kryžiuočių kariuomenė pavojinga jam atrodė. Pirkliams, Italijos ir pietų Prancūzijos miestams magėjo ne Šv. Žemė, bet turtingi Bizantijos, Mažosios Azijos ir Sirijos uostai, naujieji prekybos keliai ir rinkos. Dėl krikščionybės kovoti žygiavo feodalai, bet pirmiausia troško žygdarbių, grobio ir žemių.

Kryžiaus karą skelbdamas, popiežius manė apginti Europą nuo muslimų. Iš tiesų gi ne muslimų Europa pulta, bet kryžiaus karu pasireiškė pačios feodalinės Europos ekspansija. Žinome, kas buvo toji feodalinė visuomenė. — Išaugo ji kovoj su anarchija, su normanais, saracėnais ir vengrais; buvo kultūros savisaugos reiškinys. Istorinį savo uždavinį feodalai IX amžiaus pabaigoj išpildė: apgynė Europą nuo minėtųjų barbarų ir ėmė kurti naują socijalinę-politinę santvarką. Mažas feodas tapo tos santvarkos narveliu. Kartais išaugdavo jis didoka valstybe — grafyste, dukatu, karalyste; kartais virsdavo organišku didesnės valstybės momentu. Šiaip ar taip, kiekviena valstybė transformavosi ir, feodalėdama, tapo organiška bei gyva. Ilgainiui iš feodalinės anarchijos kilo keletas didesnių feodų, kovojančių tarpusavy dėl mažesniųjų. Galingiesiems baronams ir teko dabar vadovauti visam politiniam procesui, pirmiausia — kovai su feodaline anarchija. Mat, tikri tos anarchijos vadai būdami, feodalai patys nesuprato, kas buvo istorinis jų uždavinys, ir anarchiškai jį vykdė. Iš esmės smarkūs kovotojai buvo ir, tik ką pasibaigus karui, trokšdavo naujo arba tarpusavy kovodavo. Tačiau ir tų nuolatinių karų tikslas iš dalies konstruktyvus, valstybinis buvo: norėta padidinti ar pastiprinti savo valstybėlė.

Juo toliau, juo aiškiau rados, kad permaža žemių ir perdaug feodalų. Valstybei tvarkyti ne tiek feodalų reikėjo, kiek reikėjo jų nuo barbarų apsiginti. Kam gi galima buvo pritaikyti visa ta neapsakoma feodalinės visuomenės energija? Negi kiekvienas feodalas galėjo tapti geru vasalu, savo siuzerėno padėjėju. Vilhelmas Užkariautojas atėmė nuo vieno savo vasalo visas žemes, nubausdamas jį už tai, kad „nustojo beprotis man tarnavęs ir be mano leidimo nužygiavo Ispanijon. Dabar dėl meilės Dievui grąžinu jam tas žemes. Manau, kad negalima rasti geresnio riterio; tik nepastovus jis, netvarkingas ir bastosi klaidžioja po visus kraštus.“ Valstybės instinkto verčiami feodalai ėmė palikdinėti savo feodą tik vyresniajam sūnui, o kitus vertė eiti į kunigus. Vėl nebegerai išeidavo: mažai kas tenorėjo kunigauti ir perdaug sūnų būdavo. Taip antai, Roberto Guïscardo tėvas (Tancrède de Hauteville) turėjo 12 sūnų (dukros neskaitomos buvo). Ką čia begalėjo žmogus padaryti su tokia knypava?

Visi tie nuskriaustieji feodalų sūnūs, visi tie nepripratę taikingai gyventi kariautojai didino feodalinę anarchiją, trukdė

valdovams kurti valstybę ir ieškojo, kur pakariauti ir įsisteigti nors maža valstybėlė. Mielai žygiuodavo jie į Ispaniją, į pietų Italiją, visur, kur tik kariaujama buvo. Daug jų surinko Vilhelmas Užkariautojas ir nuvedė į Angliją. Nesunku suprasti, kiek jiems patiko Urbano II planas. Bet ta pati nesulaikoma feodalizmo stichija nebuvo išnykusi — tik apsiblaususi ir tūlų galingųjų, uoliai savo valstybę tvarkančių baronų širdyje slypėjo.

Nepaprastas feodalų, na, ir kitų visuomenės sluoksnių judrumas didžiai padėjo kryžiaus karo skelbėjams ir organizatoriams. Pati feodalinė visuomenė pasruvo, o jie tik kelią tai srovei nurodė. Vietoj tepasiliko sėsliausi, daugiausia suvalstybėję ir sukultūrėję elementai; anarchijai ir visuomenės judėjimui aprimus, lengviau galėjo jie tvarkyti valstybinį kultūros gyvenimą. Mat, energijos perteklius nemažiau jį trukdo, kaip ir stoka. Bet ir kryžiuočiai tolimuose rytuose ne tiktai kariavo: greit atbudo juose valstybinė feodalizmo stichija. Sirijoj ir Palestinoj prisisteigė jie feodalinių valstybių, labai panašių į savo tėviškės. Ištikro, Jeruzalės karalystė, tai nauja Prancūzija, bent toji Prancūzija, kurią vaizduoja chansons de geste.

Kryžiuočio pasaulėžiūros nesudėtingos būta. — Tikėjo jis Kristaus tautos, krikščionių vienove; tapdino ją čia su imperija, čia su Prancūzija — Gesta Dei per Francos vadinasi kryžiaus karo aprašymas. Žinojo kryžiuotis, kad europiečiai ir yra tikroji Dievo Bažnyčia; bet nekvaršino sau galvos klausimais, kuo skiriasi Bažnyčia nuo valstybės, kokie turi būti popiežiaus santykiai su imperatorium ir su karaliais. Laikė popiežių krikščionių tėvu ir vadu, ir tiek. Nekentė stabmeldžių ir eretikų, bet nei jų, nei Bažnyčios mokslu nesidomėjo. Krikščionies darbo neskyrė nuo krikščioniško darbo; idealinę feodalizmo santvarką laikė visai krikščioniška, o pats save — Kristaus kariu. Iš čia ir išėjo dvasinio riterių ordeno idėja. Feodalinius savo instinktus aiškino ir teisino kryžiuotis krikščionybės ir krikščionių Bažnyčios uždaviniais. Taigi, natūrali feodalinės Europos ekspansija, jo nuomone, buvo ne kas kita, kaip Kristaus Bažnyčios augimas ir įsigalėjimas.

Tam tikra prasme turėjo teisės taip manyti nayvusis kryžiuotis. Auganti Europos kultūra reiškėsi tiek feodaliniu procesu, tiek katalikiškosios popiežių Bažnyčios įsigalėjimu. Bažny-

čia vaizdavo esmingą feodalinės Europos vienovę; asketų ir reformatorių energija buvo ta pati feodalinės visuomenės energija, tik — į kitus tikslus nukrypo. Dėl Dievo karalystės kovojo ir popiežiai su imperatoriais, ir kryžiuočiai su muslimais.

Nereliginius kryžiaus karo motyvus pabrėždamas nė nemaniau aš mažinti religinių motyvų reikšmės. Istorininko dalykas ne istorinio proceso priežastys ir motyvai, bet — pats tas procesas, iš kur visi „motyvai" išeina ir kur visi jie suseina. Tas procesas pirma pasireiškia čia vienu „motyvu", čia — kitu; ir ne tiek jau svarbu, kur koks „motyvas" pirmas pasireiškė.

23

„C l e r m o n t sinodui pasibaigus, po visą Franciją pasklido didelis garsas. Išgirdęs, ką buvo paskelbęs popiežius, tuoj tverdavos žmogus raginti savo gimines ir kaimynus keliauti Dievo keliu." Kunigai ir vienuoliai visur skelbė kryžiaus karą, sakė žydų pranašus apie tai kalbėjus. Be atvangos važinėjo ir sakė pamokslus garsusis asketas P e t r a s E r e m i t a s. „Spietėsi apie jį žmonės, prinešdavo jam visokių dovanų ir garsino jo šventumą." Žemo stogo, išdžiūvęs juodplaukis žmogelis su ilga iki juostos barzda —

Celui qui ot la barbe dusqu'au neu del baudre —

Petras vaikščiojo basas, vilnone tunika ir rusvu apsiaustu apsivilkęs, mito žuvimis ir vynu. Visa, ką duodavo jam žmonės, vargdieniams išdalindavo. „Matant jo darbai ir girdint jo žodžiai, galima buvo pastebėti kažkas dieviška. Žmonės pešdavos iš jo asilėno ašutų, mat, laikė juos relikvijomis." Sakoma buvo jį buvus jau Jeruzalėj. Čia baisiai kankinę jį netikėliai. Kartą vienoj Jeruzalės bažnyčioj pasirodęs jam bemiegant Kristus, liepęs aplankyti popiežių, kad išvaduotų Šv. Tėvas Sirijos krikščionis. Jeruzalės patrïarchas ir pats popiežius liepęs Petrui paskelbti šventąjį karą ir rinkti kryžiuočius. Blėso ilgainiui gražūs popiežiaus žodžiai, ir daugeliui Petras rados tikras kryžiaus karo vadas.

Jis bematant ir beklausant, galima buvo sakyti, kad pats asketų sąjūdis šventuoju karu su krikščionybės priešais virsta. Karštai kalbėjo Petras; pirmiausia krikščionino žmones: taikindavo priešus, vyrams pabėgėles žmonas grąžindavo ir gražių

dovanų pridėdavo. Rasit, manė, kad, šventasis karas ruošiant, reikią pirma gyvenimas sudorinti. Bet ruošė Petras ir patį žygį, rinko ginklus, pinigus, maistą, šaukė karius; susidėjo su įgudusiu, nors nusususiu riteriu Walteriu Beturčiu (Gautier Sans-Avoir).

Sujudo susiūbavo žmonės. Niekas nė negalvojo, kiek sunki ilga kelionė ir kiek beprotiškas pats iš visų kraštų susirinkusių nepritynusių žmonių žygis. Vargdienis paskutinį savo skatiką atiduodavo ir tapdavo kryžiuočiu. Lobininkas parduodavo žemę ir namus norėdamas ir savo pinigais Kristui patarnauti. Kaimiečiai kaustė jaučius, kinkė juos arklių vietoj ir susodinę vežiman žmoną bei vaikus ir sudėję savo turtą ruošėsi į tolimą kelionę. Daug buvo tada krašte plėšikų ir visokių valkatų — 1095 m. ištiko baisus badas; jie mielai tapdavo kryžiuočiais, pasak Urbano II: „Kas iki šiol plėšikavo, pasidarys karys. Kas kovojo su savo broliais ir giminėmis, teisiai kovos su barbarais. Kas už keleta skatikų samdininkavo, gaus amžiną nuopelną."

Tikrai, trokšta amžinojo nuopelno, nes į Jeruzalę jaunų merginų, senelių ir mažų vaikų keliauta. Sakydavo jie kariams: „Jūs esate drąsūs ir stiprūs, kovosite. O mes dalyvausime Kristaus kančiose ir užsikariausime dangų." „Vos pamatę kokią tvirtovėlę ar miestą, imdavo mažutėliai klausinėti, ar tai ne Jeruzalė." Ne vienas tų laikų žmogus prisimindavo Saliamono žodžius: „Neturi žiogai karaliaus, eina betgi gaujomis."

Pirmas nuvedė savo „kariuomenę" Walteris Kölno link. Iš Kölno ėjo jis Pareiniu ir Padunoju; apiplėšė Beogradą ir, ilgai pakovojęs su bulgarais, priėjo pagaliau Konstantinopolį (1096. VII.). Čia sustojo laukti Petro Eremito. Petras vedė savo „kariuomenę" tuo pačiu keliu; 1096. II. 12. buvo jau Kölne, kur susidėjo su juo vokiečių būriai; paskui ėjo per Bavariją ir Vengriją. Vis sunkiau darėsi rasti maisto ir pašaro, o privargusių kryžiuočių entuzijazmas ilgainiui atslūgo. Kaip ir Walterio būriai, ėmė jie plėšti kraštą. Petras „nebegalėjo suvaldyti daugybės vedamų tautų, kurios nebeklausė jo žodžių ir nebepildė jo įsakymų." Vis dėlto pasisekė jam ties Zemlinu (Zimony) sumušti didelė vengrų kariuomenė, norinti apginti savo kraštą nuo pamaldžiųjų plėšikų. Užtai ties Nišu bulgarai išsklaidė visą Petro armiją.

Vargais negalais surankiojo jis pagaliau 30.000 žmonių ir jaisiais vedinas pasiekė (1096. VII. 30) Konstantinopolį.

Nenudžiugo imperatorius Aleksiejus pamatęs savotišką Petro ir Walterio kariuomenę. Kad galėjo ji kovoti su seldžukais, žinoma, netikėjo. Prisibijojo, gal, kryžiuočių, nes žinoma jam buvo, ko jie pakeliui buvo pridarę, ir uždraudė jiems įeiti į patį miestą. Turėjo kryžiuočiai gyventi Konstantinopolio apylinkėj ir laukti čia feodalinės kariuomenės ateinant. Bet, imperatoriaus draudimų nežiūrėdami, įsiskverbdavo jie į miestą, vagiliaudavo ir plėšikaudavo, necnatlyvai su poniomis elgdavos, net keleta rūmų sudegino. Todėl paskubėjo imperatorius perkelti juos per Bosforą į Aziją. Taigi, nesulaukęs feodalinės kariuomenės, Petras ir nužygiavo su savo pulkais Nikomidijos link.

Geras buvo jis organizatorius, neblogas ir karvedys; tik geros, disciplinuotos kariuomenės neturėjo. Greit atsiskyrė nuo jo vokiečių dalis, paskui apie 10.000 prancūzų atsisakė jo klausyti ir nužygiavo Nikėjos pulti. Nežmoniškai apdraskė jie visą Nikėjos apylinkę, degino namus ir sodus, žudė ir kankino žmones, spirgino kūdikius, pirma sukapoję ar ant iešmo pasismeigę. Nikėjiečių kariuomenę sumušė ir daug grobio paėmė. Tuo tarpu kitus nuo Petro atskilusius kryžiuočius paėmė nelaisvėn ir negailestingai išžudė emiras Solimanas. Didelė nelaimė ištiko ir paties Petro kariuomenę: ties Civitot (dabar Hersek) apgulė ir išskerdė ją turkai (1096. X. 21). Nedaug kas bepaspruko. Pabėgėlius, iš jų ir nelaimingąjį vadą, surankiojo imperatoriaus nusiųstieji laivai.

24

Rimtai ir metodiškai ruošė karą popiežius ir baronai. Urbanas II 1095—1096 m. važinėjo po visą pietų ir centralinę Prancūziją; visur sakė pamokslus ir tarėsi su feodalais. Laišku prašė imperatorių Aleksiejų pasirūpinti krikščionių kariuomene, turinčia iškeliauti 1096 m. rugpiūčio mėn. 15 d. Sudomino popiežius žygiu ir Italijos miestus, tam reikalui nusiuntė į Genovą ypatingus įgaliotinius.

Galingiausieji Europos valdovai — imperatorius Heinrichas IV, Prancūzijos karalius Pilypas I ir Anglijos ka-

ralius Vilhelmas II — visi buvo ekskomunikuoti ir patys žygyje nedalyvavo. Bet didžiausieji Prancūzijos senjorai svarstė dalyką Paryžiuje drauge su karalium. Pilypo brolis Vermandois grafas Hugonas išsirūpino sau net „Bažnyčios vėliavininko" titulą ir norėjo būti pirmas po popiežiaus legato Adhemaro. Tiesa sakant, lengvabūdis ir betvarkis žmogus buvo. Užtai greit pasižymėjo savo energija ir nepaprastu organizaciniu gabumu pats Adhemaras.

Tačiau iš didžiųjų senjorų, gal, tik du nuoširdžiai tėra palaikę legatą — Flandrijos grafas Robertas II ir Žemutinės Lotharingijos hercogas Gottfriedas (Godefroi de Bouillon, 1089—1100 m.). Juodu suprato ir didžiai vertino religinę karo reikšmę. Apie kitus kryžiuočių vadus negali to pasakyti. Gottfriedo brolis Balduïnas (Baudouin) buvo geras ir gudrus politikas, bet žiaurus žmogus ir garbėtroška. Tousousės grafas Raimondas (Raimon de Saint-Gilles), tikras pietų Prancūzijos karalius, prisiekė nebegrįžti į savo valstybę — geriausias pavyzdys visiems kryžiuočiams. „Spindėjo Raimondas Lotynų tarpe", gražiai rašė imperatoriaus Aleksiejaus duktė Ona, „kaip saulė tarp žvaigždžių." Bet išdidusis grafas į visus, net į patį basiliejų, paniekinamai žiūrėjo, be perstogės intrigavo ir viena galvoj teturėjo — įsisteigti rytuose galingą valstybę. Mėlynomis žalsvu atšvaistu akimis labai patiko Komnenytei ir baltakūnis, augalotas ir stiprus Roberto Guïscardo sūnus Bohemundas, Tarento kunigaikštis. Jis, kaip ir jo brolėnas Tankrėdas, tikras normanas buvo — barningas ir karingas gudruolis, tobuliausias, gali sakyt, sukčius ir truputį skeptikas. Mokėjo kariauti, tad jam ir pavesdavo kryžiuočiai kautynėse vyriausio vado valdžią. Bohemundas neužmiršo politinių savo tėvo planų ir jo kovos su Bizantijiečiais, kurioj ir pats dalyvavo. Kokių vadų, tokių ir kitų kryžiuočių būta. Pasak vieno metraštininko, daug priviso kariuomenėj „ištvirkėlių, žmogžudžių, vagių ir priesaikos laužytojų."

Nenuostabu — ne kariuomenė, bet pati feodalinė visuomenė žygiavo. Kiekvienas baronas ėjo su savo mesnie —

De France, d'Engleterre, de toute Normendie.

Et prince et duc et conte, chascuns o sa mesnie. —

su vasalais, žmona, vaikais ir tarnais. Amžininkai manė, kad

vienų riterių yra buvę apie 100.000. „Negaliu tikėti," prideda Guibert iš Nogent, kad galėjęs būtų kas suskaityti pėstininkus ir riterių tarnus. Mokslininkų nuomone, nuo Nikėjos iki Jeruzalės žygiuodami, nebeteko kryžiuočiai 600.000 žmonių.

Sunku buvo tokia kariuomenė sutvarkyti. Puikiai kovojo feodalai, ir vasalai žūdavo arba laimėdavo drauge su savo vadu; bet negalėjo vadai tarpusavy susitarti ir bendro plano vykdyti. Didelės įtakos turėjo Adhemaras, tačiau ne didesnės, kaip Kapetingas Prancūzijoj. Gudriai derėjosi su bizantijiečiais ir sirijiečiais žymiausieji kryžiuočių diplomatai Vermandois grafas Hugonas ir mokytas gražiakalbis Blois grafas Steponas (Etienne de Blois). Bet kam gi su priešais tartis, kad patys kryžiuočių vadai susitarti negalėjo?

Vis dėlto žygis ne blogai apgalvotas buvo. Ėjo kryžiuočiai penkiomis armijomis, kad kiekviena lengviau galėtų išmisti keliaudama. Nutarta buvo susijungti ties Konstantinopoliu. Lotharingijos, šiaurinės Prancūzijos ir Pareinio feodalus Gottfriedas ir jo broliai vedė per Vokietiją, Vengriją, Bulgariją ir Thrakiją; 1096. XII. 23. priėjo jie prie Konstantinopolio. Flamandijos ir Frisijos baronais vedinas Robertas žygiavo per Prancūziją ir Italiją iki Bari miesto; Adriatiką perplaukę, kryžiuočiai Balkanų pusiasalio keliais pasiekė Konstantinopolį 1097. IV. Netrukus atėjo trečioji grafo Raimondo armija, kuri ėjo per Lombardiją, Dalmatiją ir Epirą. Bohemundas ir Tankrėdas perkėlė savo kryžiuočius iš Brindisi į Durazzo, paskui perskrodė Epirą ir Thrakiją ir susijungė su kitomis armijomis. Paskutiniai atėjo su vakarų prancūzais Normandijos dukas Robertas (Robert Courte-Heuse) ir Blois grafas Steponas (1097. V.).

Nesikliovė graikai vakarų barbarais; bijojo, kad nepradėtų nekviestieji sąjungininkai plėšikauti, gal, ir to, kad neužpultų ir paties Konstantinopolio. Tiesa, nevisuomet pasisekdavo vadams suvaldyti karingi savo riteriai, ir tūlą baroną priviliodavo puikaus miesto turtai. Bohemundas prisiminė tėvo ir savo paties planus; prašmatnų graikų gyvenimą matydamas, vėl pasijuto amžinas jų priešas esąs. O grafas Raimondas, su pačiu basiliejum kalbėdamas, šaipėsi kraipėsi.

Basiliejus, savaime aišku, atsargiai elgėsi su kryžiuočiais, erzinti jų vengė, maisto jiems pigiai parduodavo, bet įeiti į miestą draudė. — „Ties miestu prisistatėm palapinių ir... ilsėjomės. Į miestą įeiti negalėjome: imperatorius neleido. Bijojo jis, kad visokių nemalonumų jam nepridarytumėm. Turėjome kasdien pirkioti, ko reikėjo. Imperatoriaus įsakomi visko atnešdavo gyventojai." Suprantama, kad kryžiuočiai derėjosi pirkdami ir laikė graikus apgavikais. Kryžiuočių nuomone, Kristaus kariai turėję visko dykai gauti.

Mažai tesutiko ir politiniai basiliejaus ir kryžiuočių tikslai. — Aleksiejui ne tiek svarbu buvo užkariauti Šv. Žemė, kiek Mažoji Azija. Norėjo jis su kryžiuočių pagelba atgauti Seldžukų užimtas provincijas, ir vadovavo jo politikai ne religinė, bet politinė idėja. Perdaug buvo jau sukultūrėjusi Bizantija ir perdaug sudėtingas buvo ekonominis ir politinis jos gyvenimas, kad galėjęs būtų imperatorius niekinti tiesioginius ir reikalingiausius savo valstybės uždavinius ir rūpintis grynai simbolinės reikšmės užkariavimais. Žinoma, nebūtų atsisakęs ir nuo Palestinos bei Jeruzalės; bet pirma, jo nuomone, reikėję išvyti Seldžukai iš Mažosios Azijos, iš kur jie pačiam Konstantinopoliui grėsę. Vakariečių pagelbos prašydamas, pabrėždavo jis religinę kovos su muslimais reikšmę todėl, kad tikėjosi tuo argumentu kuogreičiausiai juos prisivilioti. Kristaus grabas buvo jam ne tikslas, bet priemonė. Kuriems gi galams buvę eikvoti tiek pinigų ir bijoti nedrausmingos kariuomenės įpuolių, kad kryžiuočiai užkariausią imperijai nereikalingą Palestiną, o turkai Konstantinopolį apsiausią ir į Europą įsigrūsią.

Feodalinė Prancūzija toli gražu nebuvo dar suvalstybėjusi. Nežinojo feodalai, kas tai yra didelė ir gerai sutvarkyta valstybė, bendras jos ekonominis, socijalinis ir politinis gyvenimas, visa nusistojusios kultūros tradicija. Valstybę tebesuprato jie kaipo laisvą feodalų santarvę, kultūrinę Prancūzijos, na, ir visos Europos vienovę — kaipo krikščionybės vienovę. Juo didžiau vertino jie šitą vienovę; dėl jos ir atėjo kovoti. Kiekvienas iš jų klausė karingų savo instinktų ir siekė egojistinių savo tikslų, bet teisino juos religiniu idealu ir sakėsi pasiaukoję esą Kristui. Egojistinių savo norų neskyrė nuo krikščioniškojo kario pareigų, bet, graikų politiką matydami, piktinosi,kad mažai graikams terūpįs Kristaus darbas; kaltino juos gudrumu, bailumu ir smulku-

mu. Kryžiuočiai reikalavo iš imperatoriaus, kad padėtų jiems užkariauti Palestiną, o padėti jam sutiko tik tiek, kiek tai krikščioniškam jų pačių tikslui naudinga buvo. Palestinos užkariavimas buvo jų tikslas, o kova dėl Mažosios Azijos geriausiu atveju — priemonė.

25

Ištisą mėnesį (1097. V. 15 — VI. 19) stengėsi kryžiuočiai paimti tvirtąją N i k ė j ą. Pagaliau nuveikė netikėlius, ir Bohemundas liepė šturmuoti tvirtovę. Tik štai pamatė kryžiuočiai plevėsuojančią ant mūrų Bizantijos vėliavą: nebepasitikėdami savųjų kariuomenės pagelba turkai pasidavė graikams, kurių laivynas iš pat pradžios palaikė kryžiuočius ir kurie seniai jau buvo pradėję tartis su apgultaisiais. Tiesa, imperatorius dosniai apdovanojo lotynų vadus. Šiaipjau kryžiuočiai „baisiai jiems tų dovanų pavydėjo ir ėmė nekęsti savo vadų.“

Pasilsėję kiek, kryžiuočiai keliavo toliau. Ties D o r y l ė j a susidūrė jie su didele turkų kariuomene, kurią vedė emiras S o l i m a n a s Nikėjos išvaduoti (1097. VI. 1). Kautynės buvo karštos. Aibe strėlių apšaudydami krikščionis, kaip laukiniai žvėrys kaukdami, pasiutiškai puldinėjo judrieji muslimų raiteliai, o sunkiai apginkluotų, nerangių riterių masei puolant, staiga išsisklaistydavo ir, nuošaly susirinkę, vėl imdavo atakuoti. Laimė dar, kad Bohemundas sutvirtinęs buvo krikščionių stovyklą, kur sugužėjo daugumas keleivių: raiteliai tekovojo. Be to, su Italijos ir Sicilijos saracėnais bekariaudami, susipažino normanai su muslimų taktika. Žinojo Bohemundas, kad tereikėjo tik gintis ir išturėti, kol priešas pats nuils besikaudamas ir nusilps. Draudė gudrusis vadas feodalų būriams skyrium su muslimais kovoti; paklausė jo ir, visi susikuopę, gynėsi kryžiuočiai; baltais rūbais apsivilkę, su Kristaus kūnu vaikščiojo stovinčių karių tarpais kunigai ir drąsino krikščionis, mirštantiems atleisdavo nuodėmes ir teikdavo Švenčiausią. Pagaliau papliupo turkai bėgti. Nustojo kryžiuočiai juos persekioję, o jie iki sutemos tebebėgo.

„Patys frankai“ (= prancūzai, truputį ir — europiečiai) „sakė, kad niekuomet nėra matę žmonių, kurie gudriu savo protu ir drąsumu prilygę būtų turkams. Maža to — kai pradėjo turkai juos pulti, frankai beveik visai nusiminė: tiek stebėjosi nežinomais jiems vartojamais turkų ginklais. Nė manyti nemanė jie

anksčiau, kad taip greitai ir mitriai turkai jodinėja, kad vengia priešų ir, šuoliais atgal skrisdami, šaudo. O turkai sakėsi tos pačios kilmės esą, kaip ir frankai; manė turkai, kad abi tos tautos karo dalykuose esančios, be abejo, pirmos."

Kaip ištikrųjų yra buvę — tiektos, bet po Dorylėjos kautynių turkai nebedrįso pradėti naujų; tiktai vargino krikščionių kariuomenę nuolatiniais savo įpuoliais. O kryžiuočiams ir be to sunku buvo eiti saulės kaitinama Mažosios Azijos tyruma, F r i g i j a, kopti į T a u r o kalnus. Graikų duotieji palydovai paklysdavo, iš dalies ir išdavikai buvo. „Priėjo krikščionys negyvenamą kraštą, kur nei kelių, nei vandens nebebuvo... Lūpas česnaku tetrindami galėjo jie apmalšinti kiek troškulį. „Rasit, būtum tada, skaitytojau, pasijuokęs, gal, ir paverkęs, kad būtum matęs, kaip keliavo mūsiškiai. Daugeliui trūko arklių; tad surišdavo jie visa, ką tik turėjo: maistą, drabužius ir kitus reikalingus daiktus, ir kraudavo ant avinų, kiaulių ir šunų. Nelaimingųjų gyvulių nugaros sudraskytos buvo. Galėjai matyti ginkluotus riterius jaučiais jojant." Kartais per vieną dieną išmirdavo troškuliu 500 žmonių.

Vienas tikėjimas tepadėjo krikščionims tokią kelionę iškentėti. Vargais negalais įėjo jie pagaliau į turtingąją K i l i k i j ą. Bet čia — nauja nelaimė! — susikramtė vadai.

Anksčiau nebuvo jiems ko dalintis. Sumaningai apsvarstė jie žygį ir buvo bepradedą net diplomatinę kompaniją. Į Mažąją Aziją įeidami, nusiuntė įgaliotinius į Siriją pas krikščionių valdovėlius; ėmė rankioti žinias apie turkų kariuomenę ir galybę; mėgino susitarti su A i g i p t o F a t i m i d a i s, iš kurių ir buvo atėmę turkai visą Palestiną. Bet dabar turtingojoj Kilikijoj kuone visi ties savimi težiūrėjo. Ėmė rietis tarpusavy dėl užkariaujamų miestų ir dėl grobio. A r m e n i j o s emirui atsiuntus dovaną, puikią palapinę, Tankrėdas su Gottfriedu kuo tik nesusikumščiavo: kiekvienas norėjo gražią palapinę gauti.

Tankrėdas ir Balduinas (1097. IX) atsiskyrė su savo vasalais nuo kariuomenės ir nuėjo T a r s o užkariauti; miestą paėmė, bet nemokėjo jo pasidalinti ir susiriejo. Bohemundui pasisekė pagaliau juodu sutaikinti. Bet, ir su kitais vadais susivaidijęs, Balduinas paliko armiją, įsibrovė į E u f r a t o slėnį ir paėmė E d e s s ą (1098). Ne Balduino nuopelnas, kad turėjo tai gerą strateginę reikšmę ir visam žygiui.

Tuo tarpu kryžiuočių kariuomenė pasiekė Antïochiją (1097. X. 20). Oronto upė ir tvirti mūrai su 450 bokštų gynė aukšto kalno šlaite pastatytą miestą, kur užsidariusi buvo muslimų kariuomenė. Pirmąjį mūšį ties Antiochijos ežeru (1098. II. 9) laimėjo vėl Bohemundo vadovaujamieji krikščionys. Bet privargusiai ir didžiai praskydusiai jų kariuomenei trūko ir maisto, ir ginklų, ir mašinų tvirtovei pulti. Prasidėjo ilga, aštuonių mėnesių apgula, lygiai sunki ir turkams, ir kryžiuočiams. Ir vieni, ir kiti lygia dalia badavo: valgė žoles, šaknis, arklieną, šunieną, peles ir tampė gromulojo šikšnas, diržus. Pagaliau visai sužvėrėjo — ėmė valgyti žmogieną. Nužudyto turko mėsą lygino su riebia kiauliena, bet nesikratė ir krikščionienos. Daug kryžiuočių neiškentė ir pabėgo; iš jų pats Petras Eremitas, bet jį sugavo ir prisiekdino nebebėgti.

Riterių beliko tik koks tūkstantis; užtat didesnę reikšmę įgijo pėstininkai, ir kovojo visi, kas tik galėjo. Chanson d'Antioche autorius pasakoja apie la gent du roi Tafur. Plėšikai ir žiaurūs žmonės tai buvo, be to, kanibalai, tačiau — fanatikai ir drąsuoliai. Kardo ir jieties vietoj turėjo jie ilgą lazdon įtaisytą peilį su kabliu (gisarm, guisarme) ir sunkų kuoką, o pats „karalius Tafur" ypatingą dviašmenį pjautuvą (une faus qui moult bien est temprée). Baisūs apdriskėliai klausė savo „karaliaus" ir Petro Eremito, o vyriausiu savo vadu laikė Bohemundą.

Gegužės gale atrodė, kad visi kryžiuočiai turi žūti, nes didele kariuomene vedinas skubėjo Mossulo emiras Kerbogha. Būtų jau sunaikinęs krikščionis, jeigu nebūtų sugaišęs ties Edessa, kurią norėjo atimti iš Balduïno. Laimė, kad Bohemundas rado pačioj Antïochijoj išdaviką, pažadėjusį slapta įleisti kryžiuočius į miestą. Bohemundas pranešė tai kitiems vadams, tiktai reikalavo atiduoti jam Antïochiją. Veltui primindinėjo jam vadai savo ir jo paties pažadus imperatoriui, žinoma, ne todėl, kad lojalūs, bet todėl, kad pavydūs buvo. Verkdami turėjo nusileisti, ir birželio mėn. 3 d. Bohemundas įvedė kariuomenę į miestą. Užuot ir pilį puolę, ėmė kryžiuočiai lėbauti puotauti, „užmiršo Dievą, kuris taip buvo juos malonėmis apdovanojęs", o birželio mėn. 5 d. atvyko Kerbogha ir apsiautė pačius kryžiuočius; netrukus atskyrė juos ir nuo graikų laivyno.

Gerai palėbauta užimtoj Antïochijoj, tik neilgai. Vėl prasidėjo badas. Dar blogiau — sunki apgula, netikėtas laimėjimas ir turtingas miestas visai sudemoralizavo kryžiuočius. Daug jų, pats Blois grafas Steponas, naktį paspruko. Buvo bemaną slapta pabėgti ir kiti vadai. Popiežiaus legatas, Flandrijos grafas Robertas ir Gottfriedas sugėdino nusiminusius. Visi trys pasitikėjo stebuklinga Dievo pagelba ir rėmėsi toja nenustojusia dar to tikėjimo kariuomenės demokratija. Kaip minėta, daug buvo kariuomenėj paprastų žmonių, kurie dažniau ir dažniau ėmė dalyvauti ir pačiose kautynėse. Nekentė jie stabmeldžių, be pasigailėjimo juos kankino ir žudė; patys daug nusidėdavo. Bet fanatiškai jie tikėjo ir, nelaimei ištikus, laukė stebuklo.

Padėjo čia, rodos, Dievui stebuklą padaryti Toulousės grafas Raimondas. Jo kapelionas Petras pasakojo vadams, kad tris naktis sapnavęs jis Kristų su apaštalu Petru. Kristus sakęs, kad Antïochijoj, po Šv. Petro bažnyčios altorium, pakasta esanti jietis, kuria perdurtas buvo Jo, Kristaus, kūnas. Ištikrųjų, nurodytoj kapeliono vietoj iškasė kryžiuočiai jietį. Ne tik skeptikas Bohemundas, bet ir pats popiežiaus legatas Adhemaras manė, kad visa tai buvo Raimondo ir jo kapeliono darbas. Bet daugumas džiaugėsi stebuklu ir nebeabejojo greitu krikščionių laimėjimu. Nutarta buvo birželio mėn. 28 d. išeiti iš miesto ir pulti Kerboghos kariuomenė. Daug padarė Bohemundas — jį išsirinko vadovauti visai kariuomenei kryžiuočiai, daug daugiau — religinis jų pačių entuzijazmas.

Štai ką rašė popiežiui apie tą tikrai stebuklingą laimėjimą patys vadai. — „... Buvome mes nuvargę ir badu mirėme, o čia, kovodami, staiga pasidarėme pilni drąsos ir stiprūs. Po 25 dienų apgulos ir bado, Šv. apaštalų Petro ir Povilo šventvakarį, Dievo malone pasikliaudami, išpažinome savo nuodėmes, atidarėme miesto vartus ir nuėjome turkų link. Tiek maža tebuvo mūsų, kad manė jie, jog ne kovoti mes norime, bet pabėgti. Pastatėme pėstininkus ir raitelius dešinėj ir kairėj“ (iš vienos pusės buvo kalnas, iš antrosios upė), „o patys karštai puolėme priešą. Priešaky nešama Šv. Jietis padėjo mums iš karto giliai įsibrauti į turkų eiles. Tada pamėgino jie savo papročiu apsiausti mus devyniomis galybėmis raitelių; manė, kaip tinklu visus mus sugaus ir išžudys. Bet su mumis buvo ir už mus kovojo pats gai-

lestingasis Dievas. Nepasisekė turkams savo sumanymo įvykdyti. Priešingai, mes juos apsiautėme, ir su Visagalio pagelba mūsų kariuomenė, kad ir daug jos mažiau buvo už turkų, visiškai laimėjo. Paėmėme jų stovyklą, taip pat visą maistą ir visus turtus. Džiaugdamies grįžome Antïochijon."

Keleta mėnesių ilsėjosi delsė kryžiuočiai Antïochijoj. Vėl ėmė intriguoti, ginčytis ir vaidytis jų vadai. Nebebuvo nei Prancūzijon pasprukusių kariuomenės diplomatų Hugono ir Stepono, nei naują savo Edessos valstybę tvarkančio Balduïno. Greit numirė (1098. VII. 1) ir visų gerbiamas popiežiaus legatas Adhemaras, tikras pirmojo kryžiaus karo vadas. Jo vieton išrinktas Martorano miesto (netoli nuo Neapolio) vyskupas didelės įtakos neturėjo. Bohemundas mažai tesidomėjo tolimesniu kariuomenės žygiu. Su savo brolėnu Tankrėdu kūrė jis Antïochijos kunigaikštystę ir gaivino priešbizantišką normanų politiką. Bizantijiečiams palankus Raimondas tebereikalavo, kad Konstantinopolio sutartimi Antïochija atiduota būtų imperatoriui. Ginčijosi jis su Bohemundu ir dėl naujai užkariauto Sirijos pajūrio, kur ėmė formuotis iki Libano kalnų nueinanti kryžiuočių valstybėlė — Tripoli grafystė.

Lėnai vėžlino kryžiuočių kariuomenė į pietus Sirijos pajūriu, nes čia lengvai galėjo ji gauti visa, ko tik reikėjo, iš Genovos ir Pisos laivynų. Bet giliau eiti į kraštą ir žygiuoti Jeruzalės paimti vadai bijojo. Jau seniai susitarta buvo su Aigipto Fatimidais, kad priklausys jiems visi miestai, kuriuos jie užsikariaus, išskyrus pačią Jeruzalę. Tačiau Kaïro chalifas paėmė Jeruzalę (1098. IX), o atiduoti ją krikščionims atsisakė; viena težadėjo — leisti neginkluotiems piligrimams aplankyti Kristaus grabą. Taigi, seldžukus nuveikus, reikėjo dabar krikščionims kariauti su arabais. Tam reikalui, be abejonės, trūko žmonių — išviso tegalėjo kovoti maždaug 50.000, o riterių visai maža bebuvo likę. Be to, ir pats žygis per tyrus baisus dalykas atrodė. Pagaliau — vadai, kaip minėta, ir nebenorėjo kariauti.

Bet čia ir išėjo aikštėn, kad kryžiaus karas iš esmės buvo tautos sąjūdis. Subruzdo, ėmė murmėti paprastieji kryžiuočiai ir pamaldūs piligrimai. Vėl ėmė sakyti pamokslus Petras Eremitas. Rūpinosi jis vargšais ir tapo jų iždininku. Mažai kas vadais bepasitikėjo. „Kiekvienas ėmė pirma šnibždėti savo draugui, paskui ir viešai visiems sakinėti: — „Ar bijo ba-

ronai, ar nenori laužyti savo priesaikų imperatoriui, vistiek: nė nemanė jie vesti mūsų į Jeruzalę. Tad išsirinkime iš riterių drąsų žmogų ir ištikimai jam tarnaukim! Jis mus apsaugos. Jo vadovaujami eikim su Dievo pagelba į Jeruzalę! Argi neužtenka kunigaikščiams, kad, mums Antïochijoj bėsant, 200.000 žmonių žuvo? Imperatoriaus auksą ar Antïochijos turtus tegul sau gina, kas nori! Eikime Kristaus vadovaujami! Juk dėl Jo esam atėję."

Vadai turėjo nusileisti, ir po ilgos, sunkios kelionės visai nusikamavę kryžiuočiai išvydo šventąjį miestą (1099. VII. 1). „Užmiršo visą savo nuovargį piligrimai ir šoko greičiau eiti; priėjo prie mūrų, apsalo ir pravirko." Bet aukšti ir tvirti buvo tie mūrai, o apylinkes išdriokoję buvo netikėliai: nebegalima buvo rasti nei duonos kąsnelio, nei vandens. Kedrono upė išdžiūvo, visus šulinius priešai užvertė užgriozdojo akmenimis, užpylė žemėmis. Tik maisto tegalėjo siuntinėti per Jaffos uostą genoviečių laivynas.

Greit iš visur surinkta medžio ir pridaryta aibė kopėčių. Septintą dieną pasistengė kryžiuočiai įpuoliu paimti miestą. Drąsiai lipo į mūrus, o muslimai mėtė į juos akmenis, liejo verdantį aliejų; burtininkai baisiai kaukė. Įpuolis nepasisekė. Kiek įmanydami ėmė krikščionys daryti karo mašinas, statyti aukštus medinius judamuosius bokštus. Visa prisiruošę, vėl puolė Jeruzalę (VII. 15). Šįkart laimėjo. Įsibrovė į miestą. Bet ir siaurose jo gatvėse pasiutiškai gynėsi muslimai. Kiekvienas namas tapo tvirtove. Saliamono šventovė pilna buvo karių ir prigužėjusių čia miestelėnų; net stogai lūžo žmonėmis. Pagaliau įsibrovė į šventovę kryžiuočiai. Be pasigailėjimo kapojo netikėlius riteriai; žirgai žvengė, „jojo bedievių saracėnų kraujyje iki kelių tekšnodami." Ant stogo esančius pirma strėlėmis nušaudydavo, paskui paprastai mėtydavo žemėn. Karių neskyrė nuo šiaip žmonių; nežiūrėjo moterų nei vaikų.

Gatvėse pilna buvo galvų ir kitų kūno narių, žiauriai nukankintų žmonių lavonų. Pastebėjo kryžiuočiai ar, gal, tik įsivaizdavo, kad kai kurie muslimai, nenorėdami atiduoti priešams bizantinų (besans, auksinių pinigų), juos rijo. Todėl ėmė visiems skrosti pilvus ir ieškoti viduriuose aukso. Nusibodo — ėmė deginti lavonus krūvomis ir žarstyti jų pelenus, bejieškodami aukso. Po trijų dienų ir paimtus nelaisvėn senelius, vaikus ir

moteris metodiškai išžudė; mat, pasklido gandai, kad ateinanti arabų kariuomenė, ir pabugo kryžiuočiai išdavimo. Arabai pavėlavo: krikščionys sumušė juos ties Askalonu (VII. 12).

26

Pirmasis kryžiaus karas galima pavadinti pačios feodalinės Europos emigracija. — Pati feodalinė Europa (žinoma, maža jos dalis, betgi tokia, kad vaizdavo ji visus Europos sluoksnius ir pačią jos struktūrą, buvo Europos mikrokosmas) nukeliavo į rytus ir tapo kryžiuočių kariuomene. Tos kariuomenės - tautos branduolį sudarė hierarchiškai susitvarkiusi feodalija. Kiti feodalinės visuomenės sluoksniai žygio metu nustojo savo specifiškumo; pamažu toja ėmė kareiviauti. Kuone visa feodalinė tauta pavirto kariuomene, bet potencijaliai tebebuvo hierarchiškai sutvarkytų įvairių sluoksnių visuomenė. Todėl, Jeruzalę užkariavus ir žygio tikslą priėjus, toji visuomenė vėl ėmė aktualėti ir virsti sėslia feodaline valstybe, užkariautojų valstybe. Kryžiuočių kariuomenė tapo feodaline Sirijos ir Palestinos Europa, tiksliau sakant, Prancūzija. Kryžiaus karas buvo, gali sakyti, feodalinės Europos transplantavimasis į rytus.

Savaime suprantama, kad toji naujoji Prancūzija skyrėsi nuo europiškosios. Viena, kryžiuočiai buvo užkariautojai ir norėjo gyventi pavergtųjų stabmeldžių darbu. Antra, maža žemdirbių žygy tedalyvavo; jei kas ir dalyvavo, Palestinoj žemdirbyste nebesirūpino. Užtai daug gyveno Palestinoj vietinių žemdirbių, baudžiauninkų ir vergų, iš dalies muslimų kadai pavergtųjų, krikščionių. Jie pavadavo Europos vilanus ir servus. Su vietos amatninkais ir pirkliais sijo iš Europos atėjusieji, juoba, kad religiškai ir kultūriškai užkariautojai labai tolerantingi rados. Tik turtingieji Italijos ir pietų Prancūzijos pirkliai rėmėsi savo miestų galia, kryžiuočių valdžios mažai teklausė ir paniekinamai žiūrėjo į vietos gyventojus. Štai ką rašo vienas tų laikų istorininkas. — „Pavirto mūsų vakariečiai rytiečiais. Buvusis prancūzas ar italas dabar galilėjietis ar palestinietis; Reimso ar Chartrės miestelėnas — tyrietis ar antïochijietis. Jau užmiršę esam, kokio mes kilimo; vargu bau beprisimenama mūsų tėviškė, o dėl kalbėjimo nebekalbame apie ją. Vienas turi čia namus ir šeimyną, tarytum tikras čionykštis, kitas vedė sirijietę ar armėnę, kartais net apsikrikštijusią saracėnę. Šnekame to krašto kalba,

kur gyvename. Kas tėviškėj vargą vargo, čia prašmatniai gyvena; kas Europoj nė kaimo neturėjo, čia visą miestą valdo. Kam gi grįžti į vakarus, jeigu rytai duoda, ko tik dūšia geidžia?“

Žinoma, ne iš karto (kad ir greičiau, kaip galima buvo spėti) susitvarkė naujas gyvenimas. Pirmiausia reikėjo užkariautosios žemės apginti ir politiškai organizuoti. Naujasis Jeruzalės patrïarchas kardinolas legatas Daïmbertas manė, kad Šv. Žemė galinti priklausyti tiktai Romos Bažnyčiai, o tiesiog — jos legatui, Jeruzalės patrïarchui; norėjo pats valdyti ir Jeruzalės miestą, ir Jaffą, artimiausią Jeruzalei uostą. Tačiau pati kunigija suprato, kad apginti ir sutvarkyti kraštą tegalėjo vieni feodalai. Visų manymu, reikėjo išrinkti karalius. Tiktai — kas rinkti? — Balduïnas įsikūrė Edessoj ir padarė ją galingos grafystės sostine; Bohemundas šeimininkavo Antïochijoj, toja steigė galingą kunigaikštystę. Beliko tik Raimondas ir Gottfriedas. Bet Raimondo daugumas baronų nekentė, ir niekas nepasitikėjo šiuo graikų sąjungininku ir begėdišku intrigininku. Priešingai, Gottfriedą kuone visi didžiai vertino ir mylėjo, nuo Antïochijos apgulos tebeaugo jo populiarumas; be to, pamaldųjį duką rėmė ir kunigija.

Gottfriedas ir buvo paskelbtas „Šventojo Grabo baronu“ (1099. VII. 22). Atsisakė jis pasivadinti karalium: nenorėjęs nešioti auksinės karūnos, kur Dievo Sūnus, karalių karalius, erškėčių karūna apvainikuotas buvęs. Kukliai pasivadino „Šv. Grabo advokatu“ (avoué du Saint Sepulcre), tepaėmė karaliaus valdžią. Jo karalystė buvo Jeruzalė ir Palestina. Formaliai priklausė jo ir kitos kryžiuočių valstybės: Edessos grafystė, Antïochijos kunigaikštystė ir Tripoli grafystė, kurią gavo pagaliau Raimondo sūnus Bertrandas. Užkariautuosius Mažosios Azijos miestus ir žemes kryžiuočiai atidavė imperatoriui Aleksiejui.

Gottfriedas mėgino geruoju gyventi su imperatorium, kuris tikrai jį mylėjo, vadino savo „sūnumi“ ir norėjo įsūnyti. Šv. Grabo advokato manymu, visos kryžiuočių valstybės turėjusios sudaryti imperatoriaus globojamą federaciją. Geras sumanymas ir krikščioniškas, nes lotynams nuolat grėsė Kaïro chalifas ir Mossulo, Damasko ir Alepo emirai. Bet kryžiuočiai laikė visus graikus, ypačiai imperatorių, viliokliais ir žodlaužomis, o Antïochijos valdovai, Bohemundas, Tan-

krėdas ir jų įpėdiniai normaniškai politikavo. Taigi, nieko ypatingo neišėjo iš Gottfriedo planų. Teipaja nepasisekė jam pulti Damasko emiro ir Kaïro chalifo, nes 1100 m. numirė; tik Jaffą tesuspėjo užkariauti ir sustiprinti.

Gottfriedo brolis Edessos grafas Balduïnas, jam numirus, „trupučiuką nuliūdo, bet daugiau džiaugėsi karalystę paveldėdamas". Mat, išsirinko jį karalium Jeruzalės baronai, ir jis nuo titulo ir karūnos neatsisakė. „Matydavo jeruzaliečiai, kaip rietė jis, tas barzdočius, eidamas nosį, ant galvos auksu išsiūtą burnusą užsimovęs, kuodą šiaušiančių palydovų lydimas. Priešaky nešamas buvo didelis paauksintas skydas su nupieštu ant jo ereliu. Įsakė, kad sveikintų jį žmonės rytiškai klūpčiodami, o valgė ant divono tupėdamas." Bet Balduïnas I (1100—1118 m.), kaip ir jo įpėdinis Balduïnas II (1118—1131 m.), gabus ir drąsiausias karvedys buvo; neblogai ir politikavo.

Tačiau ir gabiausias karalius, rodos, mažai ką tegalėjo padaryti. — Jeruzalės karalystę steigdami ir tvarkydami, baronai turėjo galvoj feodalinės valstybės idealą. Tokia valstybė visai sutiko su feodalų norais ir ideologija, bet tie norai ir ideologija vaizdavo ir konkretino tik vieną, nors vyraujančią, valstybinio pačios Europos gyvenimo tendenciją. Feodalinėj Europoj tebebuvo ir senųjų centralinės valdžios tradicijų, ir naujų ekonominių-socijalinių jėgų, stiprinančių tą valdžią. Todėl Europoj — jau XI amžiui baigiantis — susiformavo tokios galingos ir centralizuotos valstybės, kaip Normandijos dukatas ir normaniškosios Anglijos ir pietų Italijos bei Sicilijos karalystės. Jeruzalės karalystė buvo grynai feodalinė, priverstų, bet nelabai norinčių susiorganizuoti baronų federacija. Karalius tik siuzerėno teises teturėjo. Karalystės konstitucija, vadinamieji Jeruzalės Assisai, gal, nuosekliau dėstė feodalizmo sistemą, kaip patys jos teoretikai, merdėjantį feodalizmą giną XII—XIII amžiaus teisininkai. Assisai smulkiai ir atidžiai formulavo baronų privilegijas ir laisves, o jų pareigas, kiek tik begalima buvo, mažino ir švelnino. Plėtė ir stiprino savo senjoriją kiekvienas baronas, statydamas stiprių tvirtovėlių, nuolat kovėsi su kaimynais, neskirdamas saracėnų nuo krikščionių, bet visos karalystės reikalų nežiūrėjo ir, karaliaus šaukiamas, nenoromis karan ėjo arba ir visai nėjo. Žinoma, rūpėjo ir jam Jeruzalės karalystė; tačiau,

savo senjorijoj knibinėdamas krutėdamas, eidavo karalystės ginti visai ją priešams tesuspaudus.

Baronų suvaldyti negalėdamas, negalėjo karalius remtis ir kunigija. Jeruzalės patrïarchas be perstogės kovojo su Antïochijos patrïarchu ir su savo vyskupais. Be to, tebelaikė jis Jeruzalės karalystę bažnytine ir nuolat kramtėsi su karalium ir baronais. Pirmasis patrïarchas D a ï m b e r t a s triskart nuverstas buvo; jo įpėdinį nuvertė Jeruzalės sinodas; kito sinodo nuverstasis ketvirtasis patrïarchas su popiežiaus pagelba vėl įsirioglino savo katedron. Kaip įmanydami viliojo karaliai pirklius ir amatninkus, duodavo jiems visokių privilegijų; globojo vietos gyventojus; bet visi tie sluoksniai neturėjo tos reikšmės, kaip Europoj, ir daugumas svetimos tikybos ir svetimo kilimo žmonės buvo. Iš čia aiškiai buvo matyti, kad kryžiuočių valstybės svetimšalių užkariautojų kolonijos būta.

Šaukėsi karaliai vasalinių valstybių pagelbos. Jų steigėjams, ypač Bohemundui, pasisekė centralinė savo valdžia sustiprinti. Deja, nenorėjo tie valdovai pripažinti savęs Jeruzalės karaliuko vasalais ir tik savo pačių naudai politikavo bei kariavo. Bohemundas kivirčijosi su Bizantija, su kuria ėmė sąjungininkauti Gottfriedas. O Bizantija savo rėžtu nesidomėjo Jeruzalės karaliaus reikalais, bet norėjo grąžinti sau Siriją, bent — padaryti minėtąsias valstybes savo vasalais. Yra žinių, kad krikščioniškasis imperatorius yra kurstęs prieš krikščionis turkų emirus.

Tiek Jeruzalės karalystę, tiek kitas kryžiuočių valstybes išgelbėjo naujosios kryžiuočių bangos. Galima sakyti, kad nuo 1095 m. piligrimai, riteriai ir valdovai nebenustojo keliavę į Šv. Žemę. Bet tik didieji žygiai teįprasta vadinti kryžiaus karais, kurių skaitoma 7 ar 8. Tai 1147 m. ir — netikėliams Jeruzalę atėmus (1187 m.) — 1189—1192 m., 1203—1204 m., 1217—1221 m., 1228—1229 m., 1248—1254 m. ir 1269—1277 m. karas. Ilgainiui religinis masių entuzijazmas atvėso, o pati Europa sukultūrėjo, aprimo ir sėslesnė pasidarė. Tada kryžiaus karai virto visai politiniais žygiais; XI—XII amžiuje tebuvo jie gaivalinis tautos sąjūdis.

Kryžiuočiams užkariaujant Šv. Žemę, visa Europa gyvai domėjosi jų žygiu ir džiaugėsi jų laimėjimais. Popiežius siuntinėjo jiems laiškus ir instrukcijas, užsimušdamas ragino europiečius jiems padėti: Pavedė arkivyskupams kiekviename krašte šaukti

naujos kryžiaus kariuomenės ir siųsti ją į rytus. Plaukta vis naujų kryžiuočių Kristaus didvyriams padėti. Trokšta žinių apie Šv. Tėvo paskelbtą Kristaus karą su Muhamedu.

Atėjo pagaliau geidžiamoji žinia: Kristus laimėjo. Netrukus ėmė grįžti padirbėjusieji Dievo garbei piligrimai ir kariai; grįžo jie, visur stebuklus pasakodami, su dideliu turtu ir su puikiomis relikvijomis. Aibę jų atvežė Petras Eremitas (1099 ar 1100 m.); vienas grafas atvažiavo, pasikabinęs sau ant kaklo sidabrinę dėžutę, kur buvęs tikras Viešpaties barzdaplaukis. Rasta Panelės Švenčiausios pieno ir mažas buteliukas su „Aigipto tamsa" (Ex. X).

Daug naujų kryžiuočių žuvo ilgoj kelionėj; daug ir pasiekė Šv. Žemę. Gottfriedui numirus, atvyko prancūzų, italų ir vokiečių būriai (1101 m.). Deja, kuone visus išžudė muslimai. Bohemundas pats nuvažiavo į Europą (1106 m.) ir grįžo su pagelbiniais pulkais. Norvegijos karalius Sigurdas aplankė Jeruzalę ir padėjo Balduïnui I užkariauti Sidoną (1110 m.). Pisos, Genovos ir Venecijos laivynų padedami paėmė kryžiuočiai pajūrio miestus.

Minėtieji Italijos miestai labai egojistiški sąjungininkai buvo. Įsigalėjo jie prieš pat kryžiaus karą. Venecijos laivynas konkuravo su Bizantijos; o 1182 m. už savo pagelbą kare su Robertu Guïscardu Venecijiečiai gavo iš imperatoriaus Aleksiejaus didelių privilegijų: faktiškai suėmė į savo rankas didžiausią dalį imperijos eksporto ir importo. Tuo tarpu Genoviečiai ir Pisiečiai atidarė savo prekybai kelią į Tuniso emiro valstybę Afrikoj. Normanams užkariavus Siciliją, visų trijų respublikų laivai ėmė, nebebijodami saracėnų, plaukioti ir prekiauti su Viduržemių jūros salomis; didžiausiuose pačios Sicilijos uostuose, ypačiai Palermo ir Messinoj, prisistatė savo prekėms sandėlių. Aišku, kad kryžiaus karas tiems miestams buvo labai pelninga prekybos operacija. Padidino jie savo laivynus ir baisiai uždirbo gabendami tiek pačius kryžiuočius, tiek maistą jų kariuomenei ir visokią karo medžiagą. Mielai sutikdavo jie padėti ir pačioms karo operacijoms, tik ne dykai: gaudavo užtat privilegijų savo pirkliams, žemių, ištisus užkariaujamų uostų kvartalus, muito ir kitus mokesčius.

Bet įsigalėjusios respublikos visai nenorėjo kištis į kryžiuočių karą su žemyno seldžukais ir Aigipto chalifais. Mažai tesirūpino kryžiuočių valstybių stiprumu. Taigi, Jeruzalės karaliams ir kitiems kryžiuočių valdovams beliko tik viena — remtis plaukiančiais iš Europos naujais kariais. Jie eidavo nebe pulkais, bet mažais būreliais ir sijo su Palestinos bei Sirijos feodalais; tapo vietos baronų ir paties karaliaus vasalais. Savo valstybių negalėjo jie steigti, bet didino jau esančių valstybių kariuomenę.

Greit įsigijo didelę reikšmę visai naujos ritierių organizacijos. — Esam jau matę (II t. § 71), kaip Bažnyčiai pasisekė subažnytinti riterija. Savo pareigas pildė riteris piligrimus gindamas. O kadangi Palestinoj ir Sirijoj galėjo juos ginti tik riterių būrys, visai natūralu, kad susiformavo riterių sąjungos piligrimams saugoti, nelaimingiesiems krikščionims padėti ir dėl krikščionybės su saracėnais kovoti. Nuo 1099 m. Šv. Jono hospitalis Jeruzalėj turėjo savo slaugytojų broliją. Pamaldžių riterių papildoma toji brolija virto riterių ordinu. Kaip ir vienuolių ordino broliai, hospitalininkai, arba jonininkai (ïohannitai), prisiekdavo nevesti, neturėti turto ir savo senesniųjų klausyti. Išsirinkdavo tuos seniūnus ir vyriausiąjį magistrą. Tačiau vienuoliais tapdami, likdavo, kaip ir buvę, riteriai. Nustojo slaugę ligonius ir nutarė kariškas krikščioniškojo riterio pareigas eiti. Panašų ordiną įsisteigė 1119 m. Saliamono šventovės vietoj gyveną riteriai. Šiuos templïerus organizavo 1128 m. Troyes miesto sinodas Prancūzijoj. Po 70 metų, 1198 m. įsteigtas buvo ir trečias dvasinis riterių ordinas. Jo nariai vadinosi Vokiečių namų broliais, arba teutonais*).

---

*) Tikri teutonų ordino (Deutschorden) steigėjai buvo keletas bremeniečių ir lübeckiečių. Akkono apgulos metu, 1189—1190 m. įsteigė jie kryžiuočių stovykloj ligoninę, bet, Friedrichui I žuvus, grįžo tėviškėn, o ligoninę perdavė kapelionui Konradui ir kamerarijui Burkhardui. Konradas ir Burkhardas pavadino ligoninę „Vokiečių Šv. Marijos hospitaliu Jeruzalėj", nes „tikėjosi, krikščionims šv. miestą atkariavus, įsteigsią čia namus, kurie pasidarysią viso ordino galva ir mokytoja". Broliams slaugytojams Konradas ir Burkhardas davė jonininkų įstatus. Bet ne Jeruzalėj, o Akkono mieste pasistatė broliai pirmuosius savo namus (1191 m.). Klementas III (1191 m.) ir Coelestinas III (1196 m.) patvirtino broliją, kurią ėmė globoti ir imperatorius Heinrichas VI. Heinrichas buvo bemanąs remtis broliais savo kovoj su muslimais, ir jo paruoštojo kryžiaus žygio vadai nutarė, kad teutonai ne tik, kaip jonininkai, rūpintųsi ligonimis, bet ir, kaip templïerai, riteriai būtų. Tuo būdu teutonai ir tapo riterių ordinu.

Visi trys ordinai greit didėjo ir turtėjo, įsigydavo žemių ne tik rytuose, bet ir Europoj, kurią broliai visokiais reikalais lankydavo, statydavos Palestinoj ir Sirijoj tvirtovių. Dvasiniai riterių ordinai buvo, gali sakyti, nuolatinė kryžiaus kariuomenė. Tąja kariuomene ir ėmė remtis tiek Jeruzalės karaliai, tiek kiti krikščioniškųjų Sirijos valstybių valdovai. Suvienuolintieji riteriai gynė kryžiuočių užkariautąsias žemes ir jungė jas su Europa.

27

Palestinoj ir Sirijoj Europos kultūra su bizantiškąja ir arabiškąja sijo kur kas daugiau, kaip Sicilijoj, pietų Italijoj ir Ispanijoj. Viena, rytai ir buvo rytiškųjų kultūrų centras, o Sicilija, Italija ir Ispanija — tik atsilikęs jų pakraštys. Antra, lotynų rytuose mažumos tebūta. Čia užkariautojai ir išeiviai iš Europos greit sijo su vietos gyventojais, savinosi jų papročius, suimdavo savin jų pasaulėžiūrą, pramokdavo jų kalbos. Ne tik karalius B a l d u ï n a s I — visi valdovai ir baronai ėmė panašėti į muslimų sultonus ir emirus, rytiškai tvarkė savo dvarą, rytiškai dėvėjo ir gyveno. Surytėjo karo technika ir diplomatija. Imta bendrauti krikščionių su savo valstybių muslimais, bet ir su priešais ne tiktai kariauta. Ne tikėjimo — politiniais sumetimais sąjungininkauta: ir krikščionių valdovų atstovai nuolat gyveno, intrigavo ir šnipinėjo emirų dvaruose. Be to, kaip ir saracėnai — kryžiuočius, kryžiuočiai greit sugebėjo didžiai vertinti saracėnų karingumą ir riterišką jų būdą.

Žodžiu, rytuose (mažiau — Ispanijoj, Sicilijoj ir pietų Italijoj) dygo savotiška mišri kultūra, pusiau rytinė, pusiau vakarinė. Prireikus, toji kultūra lygia dalia galėjo ir surytėti, ir suvakarėti. Kuogražiausiai tarpininkavo ji rytų ir vakarų kultūroms; pažindino europiečius su rytiečių pasaulėžiūra, su arabų kalbos literatūra ir mokslu, ypačiai su istorijos, geografijos, medicinos ir filosofijos arabų veikalais. Arabų filosofai patys buvo graikų, Aristotelio ir neoplatonininkų, mokiniai; per arabų filosofiją europiečiai, galì sakyt, priėjo seniai užmirštą savo filosofijos šaltinį. Žinoma, tai buvo ilgas procesas: tik XII—XIII amžiuje tegalime aiškiai matyti jo vaisius. Noriu pabrėžti, kad tas procesas ne mechaniškai pylė naujų idėjų ir žinių vakarų kultūrai. Vakariečiai imdavo tik tai, kas sutiko su jų kultūros

dvasia; ir ne tiek imdavo, kiek savotiškai reagavo į tas problemas, kurias kitaip sprendė rytiečiai, kurios rodos vakariečiams svarbios, bet kurių be arabų kultūros europiečiai visai, gal, nebūtų fomulavę, ar bent daug vėliau. Kaip ir kiekviena kultūra, europiškoji ne iš visur sulesinėtų elementų krūva, bet gyvas organizmas, kuris perdirbinėja svetima ir pirmiausia aktualina savas potencijas. Kultūrinės įtakos sąvoką istorininkai ir socijologai vartoja perdaug mechaniškai. Užteks paminėjus vienas pavyzdys. — Krikščionių filosofai XII—XIII amžiuje su arabų filosofijos pagelba įsigilino į Aristotelio metafiziką. Tačiau atmetė jie pagaliau didžiai arabų suneoplatonintą aristotelizmą, ėmė skaityti paties Aristotelio veikalus, ir Akvinatas atgaivino tikrąjį Stagirito mokslą. Vadinasi, panteistinis neoplatonizmas nesutiko su vakarų pasaulėžiūra, o tikrasis aristotelizmas — sutiko. Nebuvo dar skaitęs metafizinių Aristotelio veikalų Abelardas (1079—1149 m.), o išsijuosęs kovojo su platonininkų realizmu ir skelbė iš esmės aristoteliškus filosofavimo principus. Genijalusis neoplatonininkas Šv. Anselmas savo metafizika mažiau panašus į vakarų teologijos ir filosofijos tėvą Šv. Tomą Akvinietį, kaip eretikas Abelardas. Mat, kaip tik XI—XII amžiuje ėmė aiškėti vakarų filosofijos ir pasaulėžiūros pradas. Dėl jo ir kovota; jį aiškinti ir vertė vakariečius kultūrinis jų bendravimas su rytais.

Bet pasaulėžiūros dalykai yra vėlybas kultūrinio proceso vaisius. Pradžioje daugiau reikšmės turėjo paprastesnis kultūrų bendravimasis. Didžiausieji jų tarpininkai buvo dvasinių ordinų riteriai. Atkeliaudavo jie nuolat į Europą, o rytuose begyvendami ir bekariaudami, ėmė ilgainiui rytėti ir pasaulėti. Hospitalininkai įsikūrė vėliau pirma Rhodo, paskui Maltės saloj; todėl ir ėmė vadintis rhodiečiais. Templïerai pamažu tapo banko namais. Iš Šv. Žemės muslimų išvyti, teutonai atsidūrė XIII amžiaus pradžioj (1229 m.) Prūsijoj, kur įsisteigė galingą valstybę.

Ne mažiau už ordinus tarpininkavo kultūroms bendrauti Italijos, pietų Prancūzijos, Ispanijos (Katalonijos ir Valencijos) pirkliai ir jūrininkai. Sausumos keliai iš Europos į rytus nustojo pirmykštės savo reikšmės, nes Italijos respublikos įsiviešpatavo Viduržemių jūroj, ir ji patapo krikščio-

nių jūra. Čia vėl negalima atskirti kryžiaus karų ir kultūrų osmoso nuo ekonominio Europos augimo ir transformavimosi.

Kad visas Arabijos ir Afrikos pakraštys, svarbiausiosios Viduržemių jūros salos ir Ispanijos bei Italijos dalis iki XI amžiaus galo priklausė muslimams, didžiai trukdė Europai ekonomiškai augti. Iš tų kraštų, kur saulė teka, iš Levanto, nuo sena gaudavo europiečiai visokių gardėsių, uždarų, vaistų, kvepalų ir cukraus, brangenybių. Vakaruose nebuvo nei šilko, nei medvilnės; iš rytų gabendavosi europiečiai reikalingiausių jų pramonei dažų: Persijos ir Indijos indigo, Mažosios Azijos, Sirijos ir Nubijos alūno (alumen) ir t. t. Be tų dalykų negalėjo apseiti Europos amatninkai. Iki VIII amžiaus gabeno juos ypač bizantijiečiai, kurių uostuose — Aleksandrijoj, Antïochijoj ir Trebizonde — koncentravosi tolimųjų rytų prekės. Dalyvavo kiek toj prekyboj, bizantijiečiams tarpininkaujant, ir Europos pajūrio miestai, ypač Venecija, mažiau Pisa, Genova, Marseille ir Barcelona. O Venecija, Pisa, Genova, Milanas ir Florencija gabeno rytų prekes ir į Vokietijos miestus (Regensburg, Augsburg, Konstanz, Strasburg, Basel, Zürich). Regensburgiečių pirkliai ir tiesiog prekiavo su Bizantija: plaukiojo Dunojumi, siuntinėjo savo karavanus į Kijevą ir Maskvą, kur buvo daug rytų prekių; be to, Pareiniu skverbėsi į Prancūziją ir Angliją. Svarbiausias prekybos su Rytais kelias buvo, žinoma, Viduržemių Jūra. Ilgainiui Italijos miestai ėmė tiesiog prekiauti su muslimais ir IX amžiuje ėmė konkuruoti su bizantijiečiais. Aišku, kad Seldžukų laimėjimai reiškė europiečių prekybos ir pramonės katastrofą ir kad turtingieji miestai mielai padėdinėjo kryžiuočiams.

Kryžiaus karas ir kryžiuočių laimėjimas, kaip minėta, praturtino ir sustiprino ypačiai tris Italijos respublikas, paskui ir kitus pajūrio miestus: Amalfi, Neapolį, Marseille, Narbonne, Montpellier, Barceloną. Bet minėtosios respublikos nebesitenkino neapsakomu pelnu ir įsigyta politine įtaka: norėjo kuodaugiausia susilpninti savo konkurentus. Padėjusi Toulousės grafui Raimondui Sirijoj, Genova išgavo iš jo daug komercinių privilegijų pietų Prancūzijoj. Taip antai, 1109 m. gavo genoviečiai teisę prižiūrėti visą Saint-Gilles grafystės prekybą su Levantu, sakysim, pre-

kybos monopoliją. Dvyliktojo amžiaus pusėj Genova beveik monopolizavo Savonos, Montpellier ir Narbonnės prekybą. Pietų Prancūzijoj įsigalėjo ir Genevos konkurentė Pisa. Visuose Ispanijos ir pietų Prancūzijos uostuose Genova ir Pisa įsigijo privilegijų, prisistatė sandėlių, dokų, komercinių kontorų ir t. t. Taip pat silpnino ir naikino savo konkurentus Venecija Adriatikoj: Ravenną, Anconą, Akvilėją, Polą (Istrijoj) ir kitus. Ėmė skverbtis galingosios respublikos ir į vakarų Afriką (į Tunisiją ir Tripolitaniją), kurią nuo 1118 m. stengėsi užkariauti jų sąjungininkas Normanų valdovas Rogeras. Pats Rogeras rūpinosi savo valstybės miestų prekyba, bet tų miestų peržemai klynas buvo su Venecija, Pisa ir Genova konkuruoti. Respublikos prigrūsdavo gabenamų prekių Messinos, Palermo ir Sirakūsų rinkas, kovojo tarpusavy dėl Sardinijos ir Korsikos, kurios garsėjo savo druska, sienojais ir vario bei cinko kasyklomis. Sunkiai atgyjanti Bizantija sąjungininkavo su Venecija ir nebegalėjo grąžinti senosios savo ekonominės reikšmės Viduržemių jūroj. Taigi, Venecija, Genova ir Pisa be konkurentų viešpatavo tos jūros rytuose; įsiskverbė net į Fatimidų Aigiptą. Dvyliktam amžiui įpusėjus, pisiečiai gavo čia svarbių prekybinių privilegijų, o genoviečio Solimano iš Salerno firma kuo tik nemonopolizavo Europos prekybos su Kaïru ir Aleksandrija.

Firmos vardas čia labai tinka. Tiek Genovos ir Pisos, tiek Venecijos pirkliai iš pat pradžios dėdavos į tam tikras „kompanijas". Pradžioje tokia kompanija steigiama buvo kiekvienai atskirai prekybos ekspedicijai. Paskum susiformavo nuolatinės firmos; su savo pinigais jų operacijose ėmė dalyvauti ir žemės savininkai.

Italijos pirkliai, žinoma, keliaudavo į rytus ne tuščiais laivais. Importuodavo į Bizantiją, Mažąją Aziją, Siriją, Palestiną, Aigiptą ir išviso į pajūrio Afriką Flandrijos gelumbes, Toskanos ir šiaurinės Italijos medvilninį aksomą, kailius, sienojus, geležį, varį, auksą, sidabrą, ginklus. Aišku, kaip visa tai gaivino vidujinę Europos prekybą ir jos pramonę. Pasiutiškai greit didėjo Veronos, Bergamo, Milano, Vercelli ir Pisos mugės Italijoj, Fréjus, Saint-Raphaël ir Saint-Gilles pietų Prancūzijoj, Champagnės „mi-

šios“ šiaurės Prancūzijoj, Lille, Thourout, Messine ir Ypres mugės Flandrijoj; Pareinio miestai — Mainzas, Kölnas, Wormas ir kiti — gyvai dalyvavo bendrame ekonominiame sąjūdy. Italijos pirkliai važinėdavo po visą Europą. Venecija, Genova ir Pisa stengėsi padidinti ekonominę ir politinę savo galią Italijos vidury. Lombardijoj Genova susidūrė su Venecija, Toskanoj — su Pisa, su kuria kovojo ir dėl Romos prekymečio. Tuo tarpu pačioj Toscanoj įsigalėjo greit praturtėjusi Florencija (Firenze). Ji buvo pakelėje iš Romos į Romagną ir Lombardiją, ir „didžiosios grafienės“ Matildės politika sujungė ją su Romos kurija, kuri rankiojo pinigus visoj Europoj. Netrukus Florencija pradėjo sėkmingai kovoti su kitais Toskanos miestais (Prato, Pistoja, Siena, Lucca) ir, Arno upės slėniu jūros link eidama, susivaidijo su pačia Pisa.

Kituose Europos kraštuose svarbiausi naujojo ekonominio gyvenimo centrai buvo Provence, Champagnės grafystė (Langres, Troyes, Chalons-sur-Marne, Reims) ir Flandrija (Cambrai, Valencienne, Lille, Gand, Liège). Dvyliktam amžiui prasidėjus, ekonominis gyvenimas didžiai susidiferencijavo. Flandrija, Artois (Arras, Saint-Omer, Boulogne) ir Pikardija (Amiens) gamino ir gabeno puikias gelumbes; Champagne, Pareinys ir kraštas esąs tarp Reino ir Maaso — gražiausias drobes; krašte, esančiam tarp Loirės ir jos intakų Sevrės ir Viennės, ypačiai Poitiers mieste, gaminta geriausi ginklai; Montpellier, Genova ir Lucca garsėjo savo auksu siūtais audeklais, Lombardija ir Toskana — medvilniniu aksomu ir gelumbe. Florencijiečiai ėmė net perdirbinėti iš Flandrijos gabenamas gelumbes ir pardavinėti jas paskui visoj Europoj ir toj pačioj Flandrijoj. Nereikia mažinti ir Vokietijos prekybos reikšmės. Tai prekybai pradžioje vadovavo, kaip ir visur, internacijonalus pirklių sluoksnis, žydai, sirai ir italai, lombardai. Bet visuomet buvo ir vokiečių pirklių. Pamažu tie pirkliai darės vis sėslesni ir sijo su miesto feodalais. Pietų Vokietija surišta buvo ypačiai su rytais ir su Italija. Vakarų Vokietijoj pirma Mainz, „auksinė imperijos galva“, paskui ir Köln gyvai prekiavo su Prancūzija ir Anglija. Toj prekyboj nuo senų senovės tebedaly-

vavo ir F r i s a i, kurie turėjo savo sandėlių ir namų pačiame Kölne, Mainze, Wormse ir tarpininkavo Vokietijai ir Skandinavijai. Rytuose P r a h a buvo X amžiuje prekybos su slavais centras. Bet greit prekyba su slavais ir su Skandinavija ėmė koncentruotis Saksonijoj, ir įsigalėjo M a g d e b u r g a s, vėliau, XII amžiuje, L ü b e c k a s. Vokiečių pirkliai pagaliau nuveikė skandinavus pačioj G o t l a n d o saloj.

Žinoma, iš pat pradžios europiečiai prekiavo ir amatninkavo. Baisiausios anarchijos laikais nenutrūko ekonominės Romėnų imperijos tradicijos ir buvo šiokia tokia gamybos diferencijacija. Nusmuko pramonė ir prekyba IV—VII amžiuje, bet IX vėl sustiprėjo; vėl nusmuko X, bet XI pusėj atgijo ir ėmė nuolatos augti. Augo jos lėtai, sunkiai, išaugo betgi iki XII amžiaus tiek, kad Europos pirkliai per 30—40 m. įsigalėjo visoj Viduržemių jūroj, o Europos amatninkai galėjo parūpinti prekių ir jiems, ir praturtėjusiems europiečiams. Pigu sveikam suprasti, kokia buvo potencijali pramonės ir prekybos energija, jeigu gana buvo praskinti keliai į rytus, kad jos tiek greit ir stebuklingai įsigalėtų.

Iki XI amžiaus galo rašytojai domėjosi feodalų karais, o į kaimiečių ir miestelėnų gyvenimą maža dėmesio tekreipė. Tad nesuprato, nė nepastebėjo jie nefeodalinių feodalinės Europos tendencijų. Apie tas tendencijas teimta kalbėti tik tada, kai jos feodalinį Europos pavidalą pakeitė. Dabartinis istorininkas nejučiomis yra savo šaltinių valdomas: vaizduojasi „natūralinį" V—XI amžių Europos ūkį ir kelių dešimtmečių būvyje jį transformavusią ekonominę evoliuciją. Ištikrųjų gi tiktai sugreitėjo ir sustiprėjo seniai prasidėjusi ekonominė evoliucija. Dėl žodžių ginčytis nenoriu: mielai sutinku šitą procesą ir revoliucija pavadinti.

28

Aprašytasis mūsų ekonominis procesas negalėjo, žinoma, netransformuoti socijalinės santvarkos. Taigi, dabar nebesunku mums suprasti visa k o m u n a l i n i ų r e v o l i u c i j ų reikšmė (II t., §§ 70 ir 97). Tos revoliucijos teipaja prasidėjo XI amžiuje. I t a l i j o j apie 1030 m. sukilo C r e m o n o s miestelėnai, paskui — M i l a n o ir M a n t o v o s. Garsioji p a t a r ų revoliucija buvo ir žemesniųjų miesto sluoksnių sukili-

mas prieš miesto diduomenę. Prancūzijoj maištininkavo Mans (1069 m.), Cambrai (nuo 1077 m.), Beauvais (1099 m.) ir Laon (1112 m.) miestelėnai; kovojo su savo vyskupais, reikalavo „komunos", vadinasi, savivaldybės ir nepriklausomybės. Vokietijoj bruzdėta Pareinio miestų (Kölno, Wormso ir kitų).

Visomis tomis revoliucijomis reiškėsi miestelėnų kova su feodalais. Tik nevisur ir nevisada toji kova revoliucijomis reiškėsi, ir pačių revoliucijų reikšmės nereikia perdaug moderniškai aiškinti. Kaip tik feodalai X—XI amžiuje globojo ir gynė miestus. Karaliai, o jų įpėdžiui ir kiti galingieji valdovai paversdavo miestą ypatingos karaliaus taikos ir teismo apskritimi (Vokietijoj — Burgfriede), duodavo jam rinkos regaliją, o jo gyventojams visokių privilegijų ir tuo kūrė savotišką miesto teisę (Vokietijoj — Burgrecht, Marktrecht, Weichbild). O toji teisė, tosios privilegijos žadino tiek pirklį, tiek amatninką, tiek šiaipjau žmogų amžinai išnuomot sklypą mieste (Vokietijoj — Erbleihe) ir tuo tapti pilnateisiu piliečiu. Senosios karalių globojamų pirklių privilegijos ilgainiui, bent iš dalies, tapo piliečių teisėmis. Be feodalų ir karalių daugumas miestų niekuomet nebūtų įsigiję ekonominės ir politinės reikšmės. Bet sustiprėjusiems miestams feodalai nebereikalingi rados. Miestelėnams, pirkliams ir amatninkams, svarbu buvo padidinti miesto teritorija (juoba, kad daugumas jų ir ūkininkavo kiek), apsaugoti savo rinka ir apginti prekybos keliai, o tam reikėjo suvaldyti apylinkės feodalai. Iš pat pradžios ėmė burtis vienos parapijos, vieno kvartalo ir vieno verslo žmonės; ir juo labiau augo prekyba bei pramonė, juo labiau stiprėjo tos asocijacijos, tie cechai (Zechen, Zünfte, arts et métiers, arti), vistiek — ar steigė tuos cechus, kaip kai kur Vokietijoj, senjoras, ar jie patys nejučiomis dygo, ar jie tebegyvavo nuo Romėnų imperijos laikų. Nevisuomet ir nevisur ekonominiai-politiniai stambiųjų, internacijonalaus pobūdžio pirklių ir stambiųjų pramonininkų interesai sutapdavo su smulkiųjų amatninkų ir darbininkų interesais. Miesto liaudžiai, popolo minuto, kaip sakydavo italai, labiau rūpėjo vietos reikšmės rinka, negu miesto patricijato, popolo grasso, arba magnati, politika. Nuo karų ypačiai kentėjo kaip tik popolo minuto, laimėdavo patricijatas. Per visą XI amžių jis vis daugiau teisių įsigydavo.

Jo asocijacijų atstovai sudarė miesto tarybą, kai kur pasigriebė kuone visą miesto valdžią; vis mažiau dalinosi ją su miesto senjoru arba senjorais. Patricijus, turtingas pirklys ar pramonininkas, su savo mesnie, su savo giminėmis ir kliëntais, buvo labai panašus į feodalinį senjorą. Turėjo savo antspaudą, kilmės ženklą, vėliavą, namus ir žemių tiek mieste, tiek apylinkėj. Ilgainiui patricijatas sijo su feodaline miesto ir jo apylinkės diduomene, čia — su mažažemiais vasalais, valvassorais, čia — su didesniaisiais, kapitanais (Italijoj). Nuo IX amžiaus galo stambieji žemės savininkai ėmė derinti savo ūkį su nauja ekonomine konjunktūra. Nenuostabu, kad patricijai bendraudavo ir gimiņiuodavos su feodalais.

Iš visa to aišku, kiek sudėtingas buvo miesto gyvenimas. Natūralus ir visiems piliečiams bendras miesto patrijotizmas konkretėdamas virto tam tikros socijalios grupės arba — čia vienų, čia kitų — susidėjusių grupių programa. Su apylinkės feodalais kovodami, miestelėnai dažniausiai eidavo išvien su savo miesto senjoru ar senjorais; dažniausiai, bet ne visada. O kai stengėsi miestelėnai sumažinti savo mokesčius ir prievoles arba kai imdavo kištis į tarpusavę miesto senjorų kovą, tai būtinai su daugeliu jų ar net kartu su visais susiriedavo. Tad ir kildavo komunos idėja, o kova virsdavo revoliucija. Daug kur lengvai susitaikydavo miestelėnai su savo senjoru, dažniausiai — su vyskupu. Jis rūpindavos tikrais miesto (tiek savo paties, tiek visų piliečių miesto) reikalais, o miestelėnai mažiau tada iš jo reikalaudavo, bet daugiau įsigydavo. Be to, vyskupų ir kitų senjorų pažiūros kitėjo taip pat, kaip ir rašytojų, kurie XII amžiuje staiga pastebėjo ekonominę revoliuciją. Todėl revoliucinė miestelėnų kova ir ženklinga tiktai pirmajam proceso perijodui, XI amžiui ir XII-ojo pradžiai.

Miesto evoliucijos esmė ir bendrosios tendencijos visur tos pačios; bet vieno miesto istorija nepanaši į kito. Daug svėrė krašto augimas — šiuo atžvilgiu negalima nė lyginti centralinės Vokietijos, net centralinės Prancūzijos su Italija, Provence ar Flandrija — ir politinės aplinkybės.

Venecijos miestelėnams niekuomet neteko kovoti dėl nepriklausomybės. Lagūnos gynė miestą nuo Italijos valdovų ir kitų miestų, o Bizantijos basiliejus, kuriam pirma nominaliai priklausė Venecija, toli buvo. Taigi, dukas (doge) nejučio-

mis tapo jos pirklių diduomenės renkamu ir tai diduomenei atstovaujančiu nepriklausomos valstybės valdovu. Dalinosi savo valdžią su didikų tarybomis. Šiaurinėj Italijoj, Milane, Piacenzoj ir Genovoj, ir Toskanoj (Pisoj, Florencijoj, Luccoj) seniai jau buvo įsigalėjusios pirklių ir amatninkų draugijos (kvartalai ir cechai, arti). Iš tų susidėjusių draugijų ir išėjo miesto valdžia. Jų atstovai pirma buvo feodalinių senjorų (vyskupo, grafo) patarėjai (boni homines, buoni uomini, sapientes, savi), paskui tuos senjorus ir visai pašalino, o patys ėmė vadintis konsulais arba prijorais. Daugely šiaurinės ir centralinės Italijos miestų tokios miestelėnų renkamos kolegijos minimos XI amžiaus gale. Su 12 Pisos atstovų 1081 m. tarėsi pats imperatorius dėl to, kas paskirti jo, imperatoriaus, vietininku Toskanoj.

Italijos miestams iš senjorų valdžios išsivaduoti didžiai padėjo nuolatinė senjorų kova tarpusavy, su imperatorium ir su popiežium, kaip ir paties imperatoriaus kova su kurija. Turtingųjų miestų pagelbos visi lygia dalia šaukėsi. Turėjo nusileisti Toskanos miestelėnams ir „didžioji grafienė", ir imperatorius, o be Pisos ir Genovos laivynų vargu bau būtų pasisekęs kryžiaus karas. Be to, kaip tik Italijoj patys feodalai iš seno pripratę buvo gyventi mieste, kur turėjo namų ir bokštų ir būrėsi į draugijas (società delle torre). Antra vertus, didžiųjų miestų teritorija sutapdavo su grafyste; taip ji contado (=comitatus) ir vadinosi. Taigi, su contado feodalais kovodami, miestai tebevarė toliau senojo grafo politiką. Be abejo, jeigu būtų buvus Italijoj stipri vieno karaliaus valdžia, tas karalius būtų galėjęs mažąja feodalija ir miestelėnais bei kaimiečiais remdamasis padėti joms nuveikti feodalus ir pats įsigalėti — paversti Italiją viena monarchija. Bet šiaurinėj ir centralinėj Italijoj imperatoriai ir kovoją su jais popiežiai seniai jau buvo sugriovę karalystę.

Šiaurinės ir centralinės Italijos miestus nuo XI amžiaus valdė vieneriems metams renkamų „konsulų" (Florencijoj ir kai kuriuose kituose miestuose jie vadinosi prijorais, pirmininkais, ir renkami būdavo šešiems mėnesiams) kolegija. Bet turėjo jie dėl svarbiausių dalykų tartis su taryba arba net su keliomis tarybomis (consigli). Buvo dar ir „tautos susirinkimas" (parlamento, arrengo); bet šaukiamas jis

būdavo nedažnai (paprastai — vieną kartą per metus) ir vieni piliečiai jame tedalyvaudavo, o piliečių, palyginti su visais miesto gyventojais, maža tebuvo.

Politine savo santvarka nuo tųjų miestų nedaug tesiskyrė kiti Italijos, Provencės ir Languedoco miestai. Šiaurės Prancūzijoj „tarybų" nebuvo, o miestą, be tautos susirinkimo, valdė „prisiekusiųjų" (jurati, jurés, échevins, pairs) kolegija ir josios pirmininkas, maire, arba mayeure. Tiesa sakant, reliatyvus valdysenos vienodumas čia maža ką tesako, nes Prancūzijos miestai be galo skyrėsi vieni nuo kitų savo teisėmis ir politine laisve. Vieni — Bruges, Gand, Saint-Quentin, Lille, Beauvais, Noyon, Laon, Bordeaux, Montpellier, Arles, Avignon, Marseille — patys rinkdavos magistratus ir tapdavo beveik savarankiškomis valstybėmis, galì sakyt, kolektyvinėmis senjorijomis; vadinami jie buvo komunomis, konsulatais ir laisvaisiais miestais. Kiti — Rouen, Caen, Orléans, Bourges — įsigijo savivaldybę ir daug visokių privilegijų, priklausė betgi savo senjoro ir jo valdininkų valdomi buvo. Tretiems — Paryžiui, Blois, Chartres, Troyes, Lyon, Nantes, Reims, Tours — tepasisekė išsivaduoti iš baudžiavos ir įsigyti ekonominio pobūdžio privilegijų; senjoras ne tik tebevaldė juos ir tebeteisė, bet ir eksploatavo. Tiesa, nuo XI amžiaus galo, patys senjorai šiuo atžvilgiu švelnesni pasidarė. Suprato ekonominę miestų reikšmę: ne tik senuosius globojo — prisisteigdavo ir naujų, netrukdė naujai, nebe feodalinei, miestų teisei augti.

Pilypo I ir Liudviko VI laikais greit ėmė augti senieji miestai; dygo ir naujų. Pirkliai ir amatninkai įsikurdavo ties senojo miesto, vienuolyno ar burgo mūrais, mugės vietoj. Tai ir buvo faubourgs, bourgs, bourgs neufs. Bažnyčios žemes gynė ypatinga taika, deranti Dievui ir Jo šventiesiems; ir kiekviena bažnyčia, kiekvienas vienuolynas turėjo globoti, kas pasislėpdavo šventoriuje arba tam tyčia paskirtoj ir stovinčiais kryžiais pažymėtoj vietoj. Kanauninkai ir vienuoliai steigdavo tokias ypatingo karaliaus bano ginamąsias vietas, o čia, savaime suprantama, mielai prigužėdavo žmonių, pirklių ir amatninkų. Juos ir turėdavo galvoj kunigai steigdami sauveté, bastide arba ville neuve. Žemės naujam

miesteliui įsteigti duodavo vienuoliams dažnai senjoras (grafas, dukas ar pats karalius). Tada senjoras ir vienuolynas (ar bažnyčia) abu tapdavo steigiamojo miestelio senjorais (vadinamasis p a r i a g e). Netrukus senjorai ir patys ėmė steigti naujų miestų. Taip antai, prisisteigė daug v i l l e s n e u v e s N o r m a n d i j o s dukai, F l a n d r i j o s grafai ir Prancūzijos k a r a l i a i. Ypatinga chartija (c h a r t e d e p e u p l e m e n t) nusakydavo gyventojų teises ir privilegijas.

Steigiamoji chartija, žinoma, nenaikino senjoro valdžios ir pajamų. „Naujamiesčio“ (v i l l e n e u v e) gyventojai mokėdavo jam tam tikrus papročio nusakytuosius mokesčius, ėjo net lažą. Užtai vieną senjorą teturėjo ir naudojosi didelėmis privilegijomis. Servas pabėgėlis, net vagis ramiai sau gyveno tokiame mieste. Servui tik oficijaliai siūloma buvo grįžti pas savo poną, ir tiek; o vagis turėjo grąžinti, ką buvo pavogęs. Niekas nebegalėjo išvyti jų iš miesto. Senjoro valdininkas (p r é v o s t, p r é v ô t) arba vienuolyno prijoras teteisdavo gyventojus: kitų feodalinių teismų nebebuvo. Negalima buvo šaukti miestelėnų karan, tiktai — savo miesto ginti. Steigėjai rūpinosi net tuo, kad pirmieji miesto gyventojai turėtų žmonas. Taip antai, La C h a p e l l e - A u d e vienuolyno prijoras ir miestelio steigėjas įkurdino tame miestely kito vienuolyno serves.

Visa tai rodo, kaip XI amžiaus gale pakitėjo pačių feodalinių senjorų pažiūros. Todėl senųjų miestų gyventojai galėjo dabar daug privilegijų gauti ir be revoliucijų. Miesto revoliucijos charakteringos ypač XI amžiui ir XII-ojo pradžiai; nuo dabar miestų evoliucija taikesnė tapo. Be to, ir pačios revoliucijos reiškė tiek miestelėnų kovą su feodaliniais senjorais, tiek pačios feodalinės visuomenės transformavimąsi.

Kaip minėta, senuose miestuose daug buvo miesto valdžią pasidalinusių ir dėl jos tarpusavy kovojančių senjorų. Beveik visur, kur vienas senjoras tevaldė miestą, miestelėnai reliatyviai ramūs buvo ir, su juo kovodami, mažai telaimėdavo. Laimėdavo miestelėnai tesusidėję su vienu senjoru prieš kitus arba — Prancūzijos pietuose, kaip ir Italijoj — su valvassorais prieš didesnius feodalus. Antra vertus, ir miestelėnų ne vienos organizuotos bendruomenės būta. Didžiųjų pirklių ir pramonininkų draugijos nuo sena sijo su feodaline aristokratija ir tapo miesto patricijatu; savo naudai varė miesto politiką ir stengėsi užgriebti

miesto jurisdikciją ir valdymą. Kitų pirklių ir pramonininkų draugijos pirmiausia rūpinosi tuo, kad gerai būtų saugojami keliai ir kad sumažinti būtų muito ir rinkos mokesčiai. Smulkūs amatninkai troško panaikinti feodalinius mokesčius ir prievoles (taille à merci, main-morte, formariage, capitation ir t. t.). Žinoma, visi miestelėnų sluoksniai galėjo susikalbėti, nes visi norėjo pažaboti feodalus. Bet aišku, kiek įvairios būdavo politinės miestelėnų kombinacijos, kuriose dalyvaudavo ir sumiestėję, arba paprastai — susirieję vieni su kitais feodalai. Revoliucijai prasidėjus, sukilėliams vadovavo čia vyskupas, — čia grafas ar kitas feodalas, čia viena miestelėnų draugija — čia kita. Kai kur, Flandrijoj, Pikardijoj, miestelėnai pasinaudojo naujuoju Dievo Taikos institutu, kuris ir tapo bendros jų organizacijos branduoliu. Kitur miestelėnų revoliucija susijo su religiniu reformos sąjūdžiu. Politinių teisių savo domėno miestams neduodami, Prancūzijos karaliai mielai globodavo kitus Prancūzijos miestus, kurie, kovodami su savo senjorais, pasiskelbdavo komunomis.

Komuna reiškė prisiekusių bendruomenę; kartais ji ir vadinosi brolija (fraternitas) arba meilės sąjunga (charitas, charité, institutio pacis, pax). Bet komuna toli gražu ne demokratinė valstybė. Steigdavo ją dažniausiai patricijatas, nors tas patricijatas tam tikra prasme ir atstovavo visiems miestelėnams. Miesto senjorystė buvo, kaip ir buvusi, viena; tiktai vieno senjoro vietoj valdė ją kolektyvinis senjoras, patricijatas. Senjorystė - komuna turėjo, kaip ir feodalinis baronas, savo vėliavą, antspaudą, herbą, savo donjon, kuris vadinosi beffroi, savo rūmus — rotušę. Ji turėjo feodalinės baronystės teises, tapdavo kitų senjorų vasalu ir kitus senjorus darydavo savo vasalais.

Antrame tome esam jau kalbėję apie revoliucinį XI amžiaus miestelėnų sąjūdį ir apie pirmąsias Prancūzijos komunas. Revoliucinio - komunalinio sąjūdžio vieta buvo ypač Oisės, Aisnės, Sommės, Lyso ir Scheldės slėniai, nors pirmieji įsisteigė komuną Manso miestelėnai. Susidėję su apylinkės kaimiečiais ir su savo vyskupu bei kunigija, Mansiečiai pasiskelbė 1069 m. nebepriklausomi esą ir užkariavo didelę grafystės dalį. Bet greit numalšino juos Manso grafas, Normandijos dukas ir Anglijos karalius Vilhelmas Užkariautojas. Tačiau

Manso komuną, vadinasi, nepriklausomąją valstybę, sunaikinęs, patvirtino jis „senąsias miestelėnų teises ir laisves.“

Netrukus, 1076 m. įsisteigė komuną imperatoriui priklausančio Cambrai gyventojai. Sukilimui vadovaują turtingieji pirkliai pasinaudojo tuo, kad, savo Bažnyčią reformuodamas, grigalininkas vyskupas Gerardas II susidūrė su savo kunigija ir su daugumu liaudies. Tiesa, šitą komuną vyskupas žiauriai panaikino, bet 1103 m. miestelėnai su Flandrijos grafo pagelba ją atgaivino; — neilgam, nes 1106 m. imperatorius Heinrichas V vėl pavergė Cambrai miestą feodalinei vyskupo valdžiai. Naujieji miestelėnų sukilimai taip pat nepasiekė tikslo: Cambrai netapo komuna.

Užtai jau 1080 m. Vermandois grafas priverstas buvo pripažinti komuna savo Saint-Quentin miestą, o 1099 m. sukilo prieš kastelioną ir katedros kapitulą dažylninkų draugijos vadovaujami Beauvais miestelėnai. Beauvais vyskupas pripažino jų komuną, ir Liudvikas Storasis ją patvirtino (tarp 1122 ir 1137 m.). Įsisteigė komuną ir Noyon miesto gyventojai: su kasteliono pagelba privertė savo vyskupą išleisti komunos chartiją, kurią patvirtino (1109 m.) tas pats Liudvikas IV. Kitais metais (1110) davė Liudvikas komunos chartiją ir savo paties Mantes miestui; tik sumažino čia komunos piliečių teises: kad ir komunos atstovų (pairs) patariamas, valdė ją betgi paties karaliaus skiriamas prevotas (prévôt).

„Saint-Quentin ir Noyon miestelėnų pavyzdžiu“ sukilo 1111 m. ir Laon miesto gyventojai. Čia nuo seniai jau siautėjo įvairių klasių ir socijalinių grupių kova. Feodalas plėšdavo miestelėną, miestelėnas — kaimietį. Karaliui miestą lankant, nepabijodavo laoniečiai ir jo žmonių pamušti bei paplėšti. Savotiško praloto ir jų vyskupo Gaudri būta. Apie karą ir medžioklę jis tegalvojo; miestelėnus savo servais laikė ir vaikštinėjo vergo negro lydimas; tas negras ir budelis buvo. Savo priešą kastelioną liepė vyskupas pačioj bažnyčioj nužudyti. Vyskupui iš miesto išvažiavus, miestelėnai, gerai įspraudę, gavo kunigijos ir diduomenės leidimą pasiskelbti komuną; patepė ir Liudviką VI, kuris už tai komuną patvirtino (1111 m.). Grįžęs, vyskupas įsiuto. Nepasisekė miestelėnams ilgam ir pinigais jo nuraminti. Kad ir buvo prisiekęs pripažinti komuną, ėmė jis

1112 m. tartis su atvažiavusiu miestan karalium, kad šis atmainytų komuną. Tai sužinoję, miestelėnai siūlė Liudvikui 400 svarų aukso, bet kadangi vyskupas davė 700, karalius savo paties patvirtintą komuną panaikino. Skubotai išvažiavo Liudvikas, o vyskupui gaila pasidarė savo pinigų, tad ėmė reikalauti jų iš pačių miestelėnų. Subruzdo jie, uždarė savo krautuves. Kai kur buvo šūkaujama: „Komuna! Komuna!" — „Argi tie žmonės gali sukilti?" ramiai sakė Gaudri. „Kad mano negras patį baisųjį iš jų nusitvertų už nosies, tai nė sucypti nebedrįstų tas baisusis. Priverčiau juos išsižadėti to, ką jie komuna vadina, bent — kol aš gyvas." Bet kitą dieną drąsiai puolė miestelėnai vyskupo rūmus, o jis pats, išsigandęs, rūsyje pasislėpė. Čia jį ir nužudė sukilėliai; apdraskę jo rūmus, ėmė plėšti kunigų ir didikų namus, o juos pačius — žudyti. Miestelėnės mušė ponias. Prasidėjo baisus gaisras; liepsnojo pati katedra... Kad ir kaip blogai vyskupavo Gaudri, negalėjo karalius nekeršyti jo nužudytojams; paėmė miestą, ir kareiviai drauge su išlikusiais didikais ėmė deginti ir naikinti, kas dar buvo palikę. Padėjo jiems čia ir įsibrovę į miestą apylinkės kaimiečiai. Tai buvo 1114 m., o 1128 m. Liudvikas ir naujasis vyskupas pripažino atgijusią komuną, kad ir apgynė kiek paties karaliaus, kunigijos ir diduomenės teises.

Ketverius metus (1113 — 1117) kovojo dėl komunos Amiens miestelėnai su savo grafu ir kastelionu. Miestelėnus palaikė vyskupas ir Liudvikas VI, kuriam svarbu buvo, komunos chartija išleidžiant, sunaikinti Amiens mieste grafo valdžia. Padėjo Liudvikas ir Reimso miestelėnams, su savo arkivyskupu dėl komunos bekovojantiems. Bet Reimsas buvo bažnytinė karalystės sostinė, ir nei Prancūzijos Bažnyčia, nei popiežius nenorėjo pakęsti čia bedieviškos komunos. Komuna reiškė juk, kad miestelėnai naikino tiek politinę Bažnyčios galią, tiek glaudžiai su ta galia susijusias pajamas. Ivono Chartriečio nuomone, čia pati komuną pripažinusio vyskupo priesaika jokios reikšmės neturėjusi, nes prieštaraujanti šitokia santarvė kanonams ir šv. tėvų nutarimams. „Kadangi Dievas panoro", rašė Innocentijus II Liudvikui, „kad tu būtum išrinktas ir įšventintas karalium Jo turtui ir Jo tarnautojų laisvei ginti, tai šituo apaštališku laišku įsakau tau, tau nuodėmes atleisti žadėdamas, išvaikyti nusikalstamas Reimsiečių draugijas ir atgai-

vinti tą Bažnyčios ir miesto buitį bei laisvę, kuri tavo tėvui gyvam tebėsant yra buvusi." Ne pats karalius, bet Champagnės grafas, arkivyskupas ir kapitula greit suvaldė Reimsiečius ir panaikino jų komuną.

Reimso revoliucija geriau mums žinoma: ją gražiai ir smulkiai aprašė Guibert Nogentietis; bet nemažiau tragiški buvo ir kitų miestų — Sens (1149 m.), Orléans (1137 m.), Saint-Riquier (iki 1126 m.), Vézelay (1106 ir 1136 m.) — sukilimai. Poitiers miestelėnai ne tik pasiskelbė komuna, bet susidėjo su kitais miestais ir įsteigė komunų federaciją, kaip darydavo laimingesni Italijos, o vėliau kiek ir Vokietijos miestai. Tik ką įžengęs sostan, Liudvikas VII be pasigailėjimo numalšino maištininkus: savo domėne Prancūzijos karaliai nei komunų, nei jų federacijų nekentė.

Išviso sunku buvo tokių galingų valdovų, kaip Kapetingas, Normandijos dukas ar Anjou grafas, miestams tapti komunomis ne tik iš vardo, vadinasi, visai savarankiškomis kolektyvinėmis senjorijomis. Užtai Piriniejų krašto miestai jau XI amžiaus gale išsikovojo politinę nepriklausomybę be kruvinų revoliucijų. Dar laimingesni buvo Flandrijos miestai — Saint-Omer, Lille, Bruges, Gand. Flandrijos grafui Karoliui numirus, grafystę gavo Liudviko VI ir feodalinės aristokratijos palaikomas Vilhelmas Clitonas. Norėdamas prisivilioti ir turtinguosius miestus, ėmė jis dalinti visokias privilegijas ir pripažinti miestelėnų įsteigtąsias komunas. Tuo būdu manė lengviau nugalėsiąs kitus pretendentus. Bet, kai pasistengė atsisakyti nuo savo priesaikų ir privilegijų, miestelėnai susitaikė su valvassorais ir paskelbė grafu vieną iš tų pretendentų Thierri Alsasietį. Thierri, žinoma, ne tik patvirtino visas Vilhelmo privilegijas, bet davė miestams ir naujų.

29

Feodalų ne tik karių, bet ir dvarininkų, stambių žemės savininkų būta. Visuomet rūpinosi jie bent kiek savo ūkiu ir savo valstiečių buitimi, bent tam, kad daugiau galėtų iš jų išciulpti. Feodalai kolonizuodavo naujas žemes, visokiomis privilegijomis prisiviliodavo „svečių", nusileisdavo kiek ir savo vilanams bei

servams, kad tie nebėgtų pas kitus dvarininkus arba į miestą. Nuo 70-ųjų XI amžiaus metų nuolat atleisdinėjo ponai savo servus ir mažino arba naikino jų mokesčius bei prievoles, žinoma, ne dykai, bet už pinigus. O prekybai augant ir pingant, ponams vis daugiau tų pinigų prireikdavo. Viena Bažnyčia nenorėjo eikvoti Dievo ir šventųjų turto, taigi maža ir savo servų telaisvino. Geryn ėjo ir vilanų buitis.

Per visą XI amžių stambieji žemės savininkai, ypač naujai steigiamieji vienuolynai nuolat plėtė ariamas žemes, kirto miškus, sausino pelkes. Vienuoliams padėdavo vadinamieji konversai, žemesnės rūšies broliai, pusiau vienuoliai — pusiau žemdirbiai. Duodavo jie apžadus turto neturėti ir nekaltybę saugoti, vienuoliai buvo, bet ne tiek meldėsi, kiek padėdavo melstis ir kontempliatyviai gyventi tikriesiems broliams, nes aprūpindavo vienuolyną savo darbo vaisiais. Tų vienuolyno bičių - darbininkų pirma atsirado Italijos eremitoriumuose, paskui Vokietijoj (Hirsau kongregacijoj), pagaliau, XII amžiuje, priviso konversų cistercijiečių ordine. Be konversų kiekvienas vienuolynas turėjo, žinoma, ir savo vilanų bei servų; dalindavo žemes ir „svečiams“. Užteko „svečių“ ir vienuolynams, ir kitiems žemės savininkams, nes šitą socijalinį sluoksnį papildydavo servai pabėgėliai; be to, tik XII amžiuje žemdirbiai sėslesni pasidarė.

Stambieji žemės savininkai visuomet žiūrėjo, kad būtų ko ir parduoti, gyvų pinigų gauti. Parduodavo savo ūkio produktus ir rinkoj, ir tiesiog pirkliams. Iki XI amžiaus galo ne dievažin kiek tepelnydavo; bet štai vyno, aliejaus, visokių vaisių, net javų ėmė reikalauti ir Viduržemių jūros pirkliai; mat, ir tuos produktus savo laivais gabendavo. Feodalai dvarininkai dažnai daug pelnydavo palaikydami ekonominę priklausomųjų savo miestelėnų politiką; kai kur dalyvaudavo komercinėse jų operacijose, susydavo net su miesto patricijatu. Žinoma, mielai pasinaudojo dvarininkai nauja ekonomine konjunktūra ir savo žemės ūkiui padidinti. — Visur imta plėsti arimas, kirsti miškai, sausinti pelkės, centralinėj Europoj — nuo Loirės iki Elbės. Miškuota Pikardija per XII amžių pavirto derlingiausiu žemdirbių kraštu. Flandrijoj ir Frisijoj prasidėjo kova su jūra: užtvankas tvenkdami žmonės paversdavo pajūrį dideliais geros žemės plotais, prikasdavo šliuzuotų kanalų. Flandrijos ir Frisijos kolonistai greit atsidūrė dabartinio Han-

novero, Oldenburgo ir Holsteino pakrašty ir dirbo čia kolonizatorinį savo darbą. Maža jau bebuvo likę miškų ir pelkių Hessene, Brandenburge, net tolimoj Karintijoj. Žemę ėmė tręšti, mėžti.

Labai padėjo žemės ūkiui tai, kad karingiausieji visuomenės elementai ir daugelis visokių valkatų nenaudėlių išnyko — į rytus nukeliavo. Gyvenimas atpigo, lengvesnis pasidarė, ir kraštas aprimo. „Prieš iškeliaujant tautoms tokio didžio darbo daryti, Prancūzijos karalystėj pilna buvo suiručių ir baisių karų... Netrukus žmonės visai kitoniški rados... Kaip švelnus lietus ramina smarkų vėją, taip nurimo darties piliečių ginčai ir kovos." Tik darbininkų pritrūko; užtai ir lengviau jų gyventa.

Ponai turėjo vis daugiau rūpintis jų buitimi, mažinti jų prievoles ir mokesčius, duoti jiems teisių, kurių anksčiau vieni „svečiai" teturėjo, nes ne tik vilanai, bet ir servai būtų išsilakstę. Geras šeimininkas būdamas, karalius Liudvikas VI lengvino savo valstiečių gyvenimą, davė daug privilegijų ir „svečiams" (chartes de peuplement), ir šiaipjau kaimiečiams. Geriausias tų privilegijų pavyzdys, tai chartija, kurią davė karalius savo kaimui Lorris en Gâtinais. Čia leido Liudvikas kaimiečiams parduoti savo žemę ir išsidanginti, kur tik kas nori. Bet vargu bau daug kas ta teise pasinaudojo: niekur nebūtų radę geresnio gyvenimo. — Panaikino karalius ekstraordinarinius mokesčius (taille, tolte, aide). Kaimiečiai tebeturėjo mokėti činšą (5 denarijus, maždaug 2 litus, per metus už namus ir 3 ha žemės) ir kelis toja sumažintus netiesioginius mokesčius. Tebegabeno jie karaliaus vyną iš savo kaimo į Orléans miestą ir eidavo karan, kai karalius visus šaukdavo. Vienerius metus ir vieną dieną kaime išbuvęs, kito senjoro žmogus tapdavo pilnateisiu kaimiečiu, ir senjoras nebeturėjo teisės jo reikalauti. Atvažiuojančius į kaimo mugę pirklius taip pat saugojo karalius. Jo skiriamas prévôt ir kiti valdininkai, prieš pradėdami valdininkauti, prisiekdavo pildyti chartiją ir nespausti žmonių.

Lorris chartiją leisdamas, Liudvikas turėjo galvoj savo domėno kaimus. Toji chartija nebuvo karalystės įstatymas. Bet jąja gražiai išsprendė karalius bendro pobūdžio problemą. Viena, legalizavo ir tvirtino jis natūraliai išaugusią kaimiečių bendruomenę, o tokių bendruomenių daug buvo ir paties karaliaus, ir ki-

tų stambiųjų dvarininkų žemėse. Antra, didino kaimiečių laisves ir teises, bet neatsisakė ir nuo svarbiausių savo teisių ir pajamų. Nenuostabu, kad kiti karaliaus ir jo baronų vilanai troško tokių pat privilegijų, ir kad karalius ir baronai L o r r i s chartijos pavyzdžiu surašydavo chartijas kitiems savo kaimams. L o r r i s chartija paplito po Kapetingų domėną ir karalystę.

Liudvikas VI, tiesa sakant, nieko naujo neišgalvojo, tik pripažino ir suformalino iš sena tebėsantį faktą. Nes visoj Europoj stambiojo žemės savininko valstiečiai gyveno dažniausiai kaimais, spietėsi ir organizavosi apie savo bažnyčią, naudojosi allmenda, vadinasi, ponui priklausančia, bet nepadalinta ir už tam tikrą mokestį visų kaimiečių naudojama žeme (giriomis, laukais ir t. t.), mokėjo ponui tuos pačius mokesčius ir patys dažnai juos dalindavos tarpusavy ir rinkdavo. Šitos primityvios asocijacijos XII amžiuje didžiai sustiprėjo, ir patys kaimiečiai suprato jų reikšmę. Š i a u r ė s P r a n c ū z i j o j ir B u r g u n d i j o j paskiri žemdirbiai ėmė dėtis į asocijacijas drauge naujų žemių dirbti. Taip pat darė ir F l a n d r i j o s bei F r i s i j o s valstiečiai.

Keturi kaimai — B r u y è r e s, V o r g e s, C h é r e t ir V a l b o n — susidėjo ir 1128 m. įsteigė savo „komuną", sutvarkytą didžiausio to krašto L a o n miesto pavyzdžiu. Dvyliktame amžiuje panašių kaimų federacijų atsirado ir F l a n d r i j o j, P o i t o u, B u r g u n d i j o j, P i r i n i e j ų krašte. Daug jų buvo ir I t a l i j o j, kur patys miestai ėmė, kovodami su feodalais, globoti ir laisvinti valstiečius. Ne visos kaimų federacijos tapo komunomis, dar mažiau virto pagaliau miestais; bet ir paprastoji kaimo federacija aiškiai rodė, kaip transformavosi feodalinė Europa. Ne tik miestai, bet ir kaimiečiai pasidarė socijalinė jėga. Kultūrai tebevadovavo, žinoma, feodalinė visuomenė. Tačiau feodalai turėjo dabar skaitytis su žemesniais miestelėnų ir žemdirbių sluoksniais, kuriais linkę buvo remtis ir valstybę gaiviną valdovai. Feodalinei anarchijai aprimus, kūrybinės feodalizmo tendencijos sijo su kūrybine visos tautos veikla. Feodalizmu pradėjo Europos kultūra augti; XII amžiuje feodalizmas išaugusiai kultūrai vadovauja.

IV

Normanai, Italija ir Anglija

30

Pirmasis kryžiaus karas tyrinėjant, lengva pastebėti, kokios įtakos tam karui turėjo karingas ir neramus, anarchinis feodalų būdas. Greit palikdavo baronas savo tėviškę ir jodavo kariauti su saracėnais į Ispaniją, pietų Italiją arba į tolimąją Siriją. Bet šit nusibosta jam be reikalo kovoti, ir nubunda valstybinis jo instinktas: ima kariautojas steigtis naują valstybę. Esam jau matę, kaip tas instinktas trukdė kryžiuočiams kariauti. Užtai sukūrė jie rytuose keturias dideles valstybes. Blogiau sekėsi Prancūzijos, ypačiai Normandijos ir Burgundijos, feodalams Ispanijoj. Čia jie karaliams tepadėdavo ir tik mažų vasalinių valstybėlių teįsisteigdavo. Bet tie patys normanai per 60 metų (1016—1073) pavergė visą pietų Italiją ir Siciliją ir sutvarkė čia galingą karalystę.

Tų normanų nedaug Italijon teatėjo: Radulfas (Raoul de Toéni), Ranulfas ir penki Tankredo de Hauteville sūnūs — Vilhelmas (Guillaume Bras-de-Fer), Humfredas (Omfroi), Drogonas (Dreu), Rogeras ir Robertas Guïscard (Lapėnas), žinoma, kiekvienas su savo giminėmis ir vasalais. Garsiausias iš jų, Guïscardas pradžioje paprastas plėšikas tebuvo. Gyveno sau Kalabrijos kalnuose su penkiais raiteliais ir su 30 pėstininkų, „plėšė keleivius ir tokiu būdu įsigydavo pats sau ir saviesiems ginklų ir žirgų.“ Paskui ėmė plėšti ir Monte-Cassino vienuolyną, grobė vienuolių jaučius, arklius, kiaules, avis. Pagaliau ėmė „ryti žemes“, imti tvirtovėles, miestus, provincijas; užkariavo visą pietų Italiją ir broliui Rogerui padėjo užkariauti Siciliją. Popiežiai pripažino jį savo vasalu ir Apulijos bei Kalabrijos duku. Ne-

ištikimas vasalas buvo Guiscardas, kaip ir jo brolis grafas Rogeras, Sicilijos užkariautojas. Dėjosi juodu betgi krikščionybę giną. Štai kaip kalbėjo savo kariams Rogeras, drąsindamas juos pradėti kautynes. — „Kristaus kariuomenė esame. Visi Jo ženklą nešiojame. Taigi, neapleis Jis mūsų, jei mes patys savęs neapleisime. Mūsų Dievas — visagalis Dievas, o tie saracėnai — Jo priešai. Ne Dievas davė jiems jėgos; tad negalės jie ilgai mums priešintis. Didžiuojasi jie savo drąsumu, bet mes — argi nepasitikime Dievo pagelba?" Ir, šitą prakalbą atpasakojęs, metraštininkas pridėjo, kad, su priešais bekovodami, pastebėję normanai „gražų riterį, jojantį baltu žirgu. Ant riterio jieties plevėsavo balta vėliava, o ant jos žibėjo kryžius. Normanams pasirodė, kad iš jų pačių išjojo riteris ir drauge su jais puolė saracėnus."

Esam jau kalbėję (II t. § 97) ir apie Normanų valstybės įsteigimą, ir apie Roberto kovą su Bizantijiečiais, kurią atgaivino Roberto sūnus B o h e m u n d a s. Italiją ir Siciliją paveldėjo ne jis, bet jaunis Tankredo Hautevilliečio sūnus R o g e r a s (1085—1111 m.). R o g e r a s, jo brolis V i l h e l m a s I (1111—1127 m.), o ypačiai Rogero I sūnus, nuo 1085—1127 m. didysis Sicilijos grafas, 1127 m. dukas, o nuo 1130—1154 m. karalius R o g e r a s II ir buvo tikrieji Normanų karalystės organizatoriai.

Pirmieji trys dukai ir Rogeras II labai sustiprino ir, palyginti su kitomis feodalinėmis valstybėmis, padidino centralinę duko, vėliau — karaliaus valdžią. Rogeras II sumažino didžiuosius feodus ir padaugino mažesniuosius feodus. Be to, visi feodalai tiesiog priklausė karaliaus ir jam prisiekdavo; nei grafai, nei kiti baronai negalėjo būti kito kokio siuzerėno vasalai, tik — karaliaus. Jis turėjo savo rankose visas svarbiausias tvirtovėles, ir be jo leidimo niekas nedrįso steigti naujų. Vienam karaliui tepriklausė ir aukščiausioji jurisdikcija. Be jo sutikimo feodalas negalėjo nei atiduoti (parduoti, dovanoti ir t. t.) savo feodo, nei vesti, nei leisti dukters ir sesers. O nepilnamečių vasalų feodus valdė pats karalius, kol sukakdavo jiems 25 metai. Jau Robertas Guïscardas išsirūpino iš popiežiaus didelę bažnytinę valdžią. Rogeras II buvo „iš gimimo Šv. Sosto legatas" ir savo noru skirstė vyskupus bei abatus, kitur juos kilojo, išvaduodavo iš vyskupo valdžios, žodžiu — savarankiškai valdė savo Bažnyčią.

Tarytum bažnytinių XI amžiaus reformų nė būti nebuvo. Viena Palermo bažnyčios mozaïka vaizduoja Rogerą Bizantijos basiliejaus rūbais apsivilkusį ir gaunantį iš paties Kristaus karaliaus karūną. Savo dvarą sutvarkė Rogeras pusiau bizantiškai, pusiau Islamo despotų pavyzdžiu.

Rėmėsi karalius paklusnia jam valdininkija ir gerai disciplinuota kariuomene, kuri nebe feodalinė buvo, bent — ne visai feodalinė. Papildinėjo ją juk ir saracėnais, nė nežiūrėdamas stabmeldiško jų tikėjimo. Saracėnus skirdavo karalius ir savo, net didesniais, valdininkais. Atsilygindavo su jais, žinoma, feodalinėmis teisėmis ir žemėmis. Bet jo pajamos nemažos buvo. Pasinaudojo jis senąja, iš dalies graikiška — iš dalies saracėniška, mokesčių sistema. Daug pelno gaudavo iš klestinčios valstybės pajūrių prekybos, iš tokių turtingų uostų, kaip Neapolis, Gaëta, Salerno, Amalfi, Brindisi, Bari, Palermo, Sirakuzai. Prekybos reikalai motyvavo kiek užsienių valdovo politiką. Guïscardas stengėsi užkariauti antrą Adrïatikos pakraštį. Rogeras II įsiviešpatavo šiaurinėj Afrikoj, užėmė Maltos ir Korfu salą, norėjo pasisavinti Antïochijos kunigaikštystę ir pasistatydino puikų laivyną. Tiesa, iš visos tos politikos daugiausia pelno gaudavo ne jis pats, bet Venecija, Genova ir Pisa.

Popiežiaus vasalai ir pamaldūs žmonės buvo Normanų valdovai, apdovanodavo vienuolynus, statydavo ir gražindavo bažnyčias (ypačiai Salerno ir Palermo mieste). Guïscardas savo patronu laikė Šv. Benediktą ir, prieš eidamas kariauti su popiežium, karštai meldėsi Monte-Cassino bažnyčioj. Rogeras liepė atvaizduoti save vienoj Palermo bažnyčioj (la Martorana) klūpantį ties Panele Švenčiausia, kuri teikia jam graikiškai parašytą chartiją. Tačiau tiek Rogeras II, tiek jo pirmtakūnai ir įpėdiniai mokėjo suderinti savo pamaldumą su politiniais savo tikslais; be reikalo nenusileisdavo popiežiams, nebijojo su jais ginčytis bei, prireikus, kariauti ir nepaprastai tolerantingi valdovai buvo. Katalikai, graikai stačiatikiai, žydai ir muslimai vieni su kitais susibūdavo ir lygias teises turėjo. Žydas tebemokėjo karaliui mokesčius, kuriuos buvo kadai mokėjęs saracėnas, bet ramiai meldėsi savo sinagogoj ir klausė savo rabinų. Saracėnų įstatymas buvo, kaip ir buvęs, Koranas, ir kadi tebeteisė muslimus. Bet kūrė Rogeras ir naują, visiems savo valdiniams bendrą karališkąją teisę. Savo Assisais

(1139—1140 m.) skelbė ją; prancūzų-normanų įstatymus Romėnų teise papildydamas, formulavo absoliutinės monarchijos principus.

Patys valdovai pramoko ne tik graikų, bet ir arabų kalbos; savo aktus leisdavo lotynų, graikų ir arabų kalba; kaldino pinigus su lotyniškomis, graikiškomis ir arabiškomis legendomis. Rogeras globojo arabų mokslininkus, domėjosi arabų geografų tyrinėjimais, rūpinosi medicinos mokykla Salerno mieste, kur dirbo lotynų, žydų ir arabų mokslininkai. Arabų architektoriai pristatė jam puikių šiaurinės Afrikos stiliaus rūmų ir vasarnamių. Čia gyveno jis, kaip muslimų despotai, klausė arabų poetų savo kūrinius dainuojančių, mylavo saracėnų gražuoles.

Neištižo betgi karingųjų vikingų ainis, nors ne tiek karvedys, kiek genijalus politikas buvo. Baronams ar kokiam miestui sukilus, žygiuoja jis su savo kariuomene, malšina maištininkus, be pasigailėjimo griauna klestinčius miestus, Melfi ar Bari, kaip audra siautėja. Antrajam kryžiaus karui prasidėjus (1147 m.), Rogeras dėjosi jame dalyvaująs; tik, užuot padėjęs kryžiuočiams savo laivynu, užpuolė pačią Bizantiją. Tuo tarpu, kai imperatorius Manuïlas Komnėnas prižiūrinėjo plaukiančius į Aziją kryžiuočius, Normanai užėmė Korfu salą ir baisiai apiplėšė Epiro ir Peloponeso pajūrį, apdraskė Korintą ir Thebas, 1149 m. grėsė net pačiam Konstantinopoliui. Kryžiaus karui šįkart nepasisekus, Rogeras begėdiškai ėmė organizuoti sąjungą prieš „krikščionybę išduodančius" Bizantijiečius. Pasisekė jam palenkti savo pusėn Prancūzijos karalius ir kiti tūli valdovai bei daug pralotų. Iš to plano nieko neišėjo, o imperatorius Manuïlas 1149 m. grąžino sau Korfu salą ir, Rogerui numirus, pats įsibrovė į Italiją (1155 m.), užėmė neilgam net Bari, Trani ir kuone visą Apuliją. Bet svarbu, kad Rogeras kėlė aikštėn idėją, jog reikia kovoti su Bizantija, ir sujungė tą idėją su normaniška savo politika. Kad ir menkas valdovas buvo, Rogero sūnus ir įpėdinis Vilhelmas II (1154—1189 m.) išvaikė Bizantijiečius iš Italijos ir atgaivino agresyvią Normanų politiką; stengėsi 1174, 1175 ir 1177 m. užimti Nilo upės žiotis ir, Manuïlui numirus (1180 m.), užkariavo Durazzo, Salonikus, ruošėsi pulti net Konstantinopolį, bet graikai ties Strumos upe sumušė jo kariuomenę (1185 m.).

Vedė Vilhelmas Anglijos karaliaus Heinricho II dukterį (1177 m.), bet tegimė jiems tik duktė — Konstancija. Ją sutuokė Vilhelmas su imperatoriaus Friedricho Barbarossos sūnumi Heinrichu VI (1184 m.), kuris ir paveldėjo Normanų karalystę.

31

Abiejų Sicilijų karalystės (taip imta vadinti Roberto ir Rogero II įsteigtoji valstybė) valdovai neužmiršo savo tėviškės Normandijos ir nenustojo su ja santykiavę. Be paliovos atvykstančių Italijos normanų riterių padedami jie ir tvarkė tą karalystę. Savaime aišku, kad politine savo santvarka buvo ji panaši į Normandijos dukatą.

Nuo kitų Prancūzijos feodų Normandija skyrėsi pirmiausia tuo, kad nustelbė jos dukai feodalinę hierarchiją. Kaip ir Abiejų Sicilijų, ir Anglijos karalystėj, visi vasalai, tiek grafai ir baronai, tiek paprastieji riteriai, tiesiog priklausė duko. Be to, nedaug buvo Normandijoj ir grafysčių — penkios; iš jų tiktai viena galinga. Dukui priklausė aukščiausioji jurisdikcija; pats jis valdė visų nepilnamečių, savo „globojamų" vasalų feodus. Iš pat pradžios ėmė Normandijos dukai šeimininkauti ir savo Bažnyčioj. Skyrė vyskupais ir Rouen miesto arkivyskupais mergautinius savo sūnus ir kitus gimines.

Kaip Italijos normanai rėmėsi ateinančiais iš Normandijos tėvyniečiais, taip ir Normandijos dukai iki XI amžiaus dažnai šaukdavos savo tėvyniečių skandinavų pagelbos. Šie stabmeldžiai labai padėjo krikščioniškiems dukams kovoj su maištininkaujančiais dukų giminėmis ir su feodaline diduomene. Dukatui augti ir duko valdžiai stiprėti dar daugiau reikšmės turėjo dukų sąjunga su Kapetingais. Ji truko iki pat Anglijos užkariavimo.

Normandijos dukai karingi ir žiaurūs, bet pamaldūs žmonės buvo. Į tą jų pamaldumą ir kreipė ypatingą dėmesį vienuoliai metraštininkai; daug mažiau rašė apie jų politiką ir visai mažai — apie tai, kaip tvarkė dukai savo valstybę. Taigi, sunku pasakyti, ką yra padaręs paskiras dukas Normandijai organizuoti. Vis dėlto bendras pirmųjų šešių dukų (Rollono, Vilhelmo Ilgojo Kardo, 927—943 m., Richardo II, 996—1027 m., Richardo III, 1027 m., ir Roberto Puikiojo, arba

Velnio, 1027—1035 m.) veiklos padariniai aiškūs: Normandija rados geriausiai sutvarkytas Prancūzijos feodas.

Robertas Velnias aštuonerius metus tevaldė dukatą. Ar sąžinė jį graužė, ar nusibodo ramiai gyventi, tik — nužygiavo į Jeruzalę ir nežinia kur pranyko. Dukatą paliko mergautiniam savo sūneliui Vilhelmui, aštuonerių metų vaikeliui, ir jo globėjui Osbernui, kurio nekentė savavališki duko vasalai. Prasidėjo krašte baisi anarchija. Daugumas baronų sukilo. Jų vadai įsigrūdo į duko rūmus, pačiame vaiko kambaryje nusmaugė nelaimingąjį Osberną, ištikimą duko valdžios gynėją, ir, kiek begalėdami, patys ėmė šeimininkauti. Žinoma, daugiau tarpusavy kovojo, kaip dukatą valdė. Tad, kai paūgėjęs Vilhelmas ėmė jiems savo norą rodyti, nutarė jie nuversti batardą (bastard, bâtard = mergautinis sūnus) ir paskelbti duku jo brolėną Guïdoną Burgundijietį (1047 m.). Tačiau padėjo savo vasalui Vilhelmui Prancūzijos karalius Heinrichas I, kaip buvo žadėjęs Robertui; be to, ir pats Vilhelmas atsparus ir drąsus jaunikaitis buvo. Ties Val-des-Dunes (netoli nuo Caen miesto) Heinrichas ir Vilhelmas sumušė sukilėlių kariuomenę (1047 m.). Jaunas dukas nukapojo vadams galvas, sugriovė maištininkų tvirtovėles, pavergė sukilusią savo sostinę Rouen ą ir privertė Guïdoną palikti Normandiją. Baronai nurimo, ir duko valdžia buvo atgaivinta.

Rūpėjo Vilhelmui ir toji valdžia, ir dukato galia. Norėjo prisikariauti žemių iš Bretonų duko ir iš Anjou grafo. Ir Bretagne, dėl kurios Normandijos dukai iš seno kovojo tiek su pačiais Bretonais, tiek su Anjou grafais, ir, ypačiai, savo valdovų sustiprinta ir gerai sutvarkyta Anjou grafystė buvo pavojingiausi Normandijos priešai. Su Bretonais Vilhelmas susikivirčijo tik 1086 m.: pareikalavo iš duko vasalinės priesaikos ir apsiautė Dol miestą, bet Bretonai išvaikė Normanų kariuomenę. Su Anjou grafu Gotfriedu (Geoffroi Martel) Vilhelmas nedrįso imčių eiti. Pasinaudojo Gotfriedo mirtimi (1060 m.) ir prasidėjusia grafystėj suirute ir užkariavo turtingą Mans miestą.

Tai buvo ir karaliaus Heinricho I pralaimėjimas. Kad ir padėjo Vilhelmui 1047 m., Heinrichas bijojo betgi galingojo duko. Pats mielai būtų įsigijęs turtingąją Normandiją, kur tekėjo į jūrą Seine upė ir kuri tuo būdu skyrė nuo jūros Ile-

de-France. Taigi, nepraėjo nė dvejų metų, kaip Heinrichas ėmė kariauti su Vilhelmu ir drauge su Anjou grafu kurstyti Normandijos maištininkus (1048—1053 m.). Susidėjo pagaliau prieš duką su Anjou, Burgundija, Auvergne, Champagne ir Akvitanija. Bet Vilhelmas nuveikė baisiąją koaliciją, sumušė karaliaus kariuomenę ties Mortemer (1054 m.) ir privertė jį taikytis (1055 m.): Heinrichas atsisakė nuo savo planų ir iš anksto pripažino Vilhelmą tų žemių valdovu, kurias Vilhelmas iš Anjou grafo atimsiąs. Tačiau reikėjo Vilhelmui dar kartą kariauti su įpuolusiu į Normandiją Heinrichu ir Gotfriedu; antrusyk sumuštas ties Varaville (1058 m.), karalius aprimo. Vilhelmas pats galėjo pulti Ile-de-France 1060 m., kai, Heinrichui I numirus, įžengė sostan Pilypas I (1060—1108 m.), bet be Anjou grafo pagelbos nepilnametis karalius atrodė Vilhelmui nepavojingas; be to, gali būti, kad Vilhelmas žiūrėjo kiek vasalinių savo pareigų ir priesaikos. Tiesa, galingajam dukui knietėjo karaliaus karūna; tik galvojo jis apie angliškąją.

Šiuo metu Vilhelmas buvo žemo stogo, pilvotas praplikęs žmogus, negražus, bet stiprus; turėjo griausmingą balsą ir rūstų žvilgsnį, niaurus ir įspūdingas. Pripratę prie feodalinių baronų gyvenimo, žmonės stebėjosi Vilhelmo dorumu. Vieną savo žmoną, Flandrijos princesę Matildę temylėjo ir ištikimas jai buvo; tiesa, vedęs ją buvo prieš Bažnyčios kanonus ir jokio dėmesio nekreipė į vyskupus bei popiežiaus draudimus. Medžioklę ir valdžią daugiausia mėgo, aistringai; mat, aistringo, baisaus žmogaus jo būta. Nebijojo nei priešų, nei kraujo. Bet be reikalo kraujo nepraliedavo: žiūrėjo teisybės. Geras karvedys ir drąsiausias kovotojas būdamas, Vilhelmas ne tiek troško kautynių ir karų, kiek savo valstybę padidinti ir sutvarkyti. Greičiau organizatorius ir valdovas, kaip užkariautojas buvo. Uuoliai saugojo, kad jo valstybėj būtų taika, mėgo teisybę ir tvarką. Rūpėjo jam ir Bažnyčios reforma. Nuvertęs Roueno arkivyskupą, atidavė Vilhelmas jo katedrą mokytam ir doram kunigui, prancūzui Mauriliui; su jo ir su dažnų sinodų pagelba sudorino ir sutvarkė Normandijos metropoliją. Garsųjį Bec vienuolyno mokytoją ir pirmą prijorą, paskui abatą Lanfranką padarė pagaliau didžiausiu savo padėjėju, nors Lanfrankas, kaip ir popiežius bei daugelis vyskupų, buvo pasmerkęs nekanonišką-

sias duko vedybas. Pradžioje, supykęs, Vilhelmas išvijo abatą net iš krašto. Sėdo Lanfrankas ant lieso savo kuinelio ir nujojo sau pamažu. Sutiko jį pakeliui pats dukas ir ėmė barti, kad iš lengvo jojąs, mat, duko įsakymo nepildąs. „Duok man geresnį arklį", ramiai atsakė abatas, „gal, ir greičiau pajojėsiu". Netikėtai nusijuokė paniuręs ir supykęs valdovas. Patiko jam Lanfrankas. Netrukus abatas susibičiuliavo su duku, padėjo jam ir su popiežium susitaikyti, ir vėliau — Canterbury arkivyskupu tapęs — Angliją ir jos Bažnyčią tvarkyti.

Vilhelmas buvo geras katalikas ir nuoširdžiai rūpinosi Bažnyčia, bet bažnytinių savo teisių nė kiek nesumažino; Bažnyčios reikalus griežtai skyrė nuo valstybės reikalų. — Išvažiuodamas į Angliją, skirdavo Užkariautojas savo vietininku Normandijoj savo brolį Bayeux vyskupą Odoną. Blogas dvasininkas buvo Odonas, bet dar blogesnis duko padėjėjas: be reikalo erzino karaliaus vasalus, o 1082 m. sušaukė kariuomenę Italijon žygiuoti, nes išbūręs jam buvo vienas burtininkas popiežiaus sostą. Įtarė Odoną Vilhelmas sukilimą ruošiant, sušaukė vasalus ir viešai apkaltino brolį išdavimu. „Suimkite šitą žmogų!" — įsakė pagaliau. — „Visus jis kursto žemėje. Gerai jį sergėkite, kad blogesnių dalykų nepridarytų." Bet niekas nedrįso suimti karaliaus brolio ir vyskupo. Suėmė jį tada pats Vilhelmas. „Vyskupas ir Dievo tarnas esu! Negalima teisti vyskupo be popiežiaus sutikimo!" rėkė Odonas. „Ne kunigą ir pralotą teisiu," atšovė Vilhelmas, „bet grafą, kuris manęs priklauso ir kurį pats esu paskyręs valstybei savo vietininku." Taip iki Vilhelmo mirties ir ištupėjo Dievo tarnas Rouen miesto bokšte.

32

Alfredo Didžiojo (871—901 m.) įpėdiniai tebeplėtė jo sutvarkytą Wessekso karalystę ir vienijo anglosaksų Angliją. Jo sūnus Edwardas (Eadward the Elder, 901—925 m.) baigtinai prisijungė Mercijos karalystę (918 m.) ir pradėjo užimdinėti Northumbriją. Patys Strathclyde krašto skotai ir britai „pripažino jį savo tėvu ir viešpačiu", kas, tiesa sakant, mažai tesvėrė, kaip ir tai, kad Edwardas suvaldė Anglijos danus, kurie iš savo Danų Žemės (Danelaw, arba Five Boroughs) te-

bepuldinėjo Merciją, East-Angliją, Esseksą ir Wesseksą. Jam numirus, jo sūnui Ethelstanui (Aethelstanui, 925—940 m.) pasisekė pavergti Northumbrija, bet teko kovoti su Waleso bei Cornwaleso keltais ir su skotais. Tik ką padaręs juos savo vasalais, turėjo Ethelstanas kariauti su Skotijos, Cumberlando ir daugelio Britų bei Danų vadų koalicija. Ties Brunanburh karalius sumušė sąjungininkus (937 m.), bet turėjo atsisakyti nuo agresyvinės savo politikos. Jo brolis ir įpėdinis Edmundas (Eadmund, 940—946 m.) sąjungininkavo su Skotijos karalium ir atidavė jam feodu Cumberlandą, nes vėl reikėjo malšinti Danų Žemės sukilėliai.

Laimė, kad atsirado tikras Alfredo Didžiojo įpėdinis. Tai buvo ne naujasis karalius Edredas (Eadred, 946 — 955 m.) ir ne jo įpėdinis Edwigas (Eadwig, 956 — 959 m.), bet abatas ir vėliau Canterbury arkivyskupas (959 m.) Dunstanas. Iš pat mažens savo tėvo namuose pamėgo Dunstanas „tuščias senovės stabmeldžių svajones, gražius padavimus, gedulingas giesmes“ ir muziką; gražiai grojo arfa, vėliau su ja ir savo diececiją vizituodavo. Glastonbury vienuolyne, kur buvo gera biblijoteka, veikiai prijunko skaityti; greit savo žiniomis pragarsėjo. Dunstanas buvo religingas ir doras vienuolis, bet anaiptol ne asketinių pažiūrų, greičiau — artistas, iškalbus, didžiai šnekus, gyvas ir švelnus. Viena kilni labdarybės reikalams, o ypačiai piligrimams atsidavusi ponia ėmė globoti Dunstaną ir išsirinko jį sau dvasios draugu ir patarėju, net dėl savo tualeto su juo tardavos. Viskuo domėjosi Dunstanas — rašė, skaitė, grojo, piešė, bet jį globojanti ponia, žinoma, varžė jo veiklą ir darė jo gyvenimą apytuštį; o karaliaus dvariškio karjera ilgai Dunstanui nesisekė: perdaug pavydninkų dvare būta. Taigi, nepaprasti jo talentai be naudos, gal, būtų nuvytę, kad nebūtų paskyręs jo pagaliau Glastonbury abatu karalius Edmundas.

Dunstanas tapo vyriausiu karaliaus Edredo patarėju, ir Anglijos karalystė tikrai atgijo. — Karalius numalšino Yorko arkivyskupo Wulfstano sukilimą, vasalinio karaliaus vieton paskyrė Northumbrijai savo ealdermaną Oswulfą ir 954 m. pabaigė pagaliau Alfredo pradėtąjį darbą — pavergė Danų Žemę. Valdė jis Angliją nuo Fortho įlankos

iki La Manchės. Be abejo — Dunstano patariamas apsikarūnavo ir ėmė vadinti save „Anglosaksų karalium" ir „Visos Britanijos Caesariu".

Tiesa, Edwigui karaliaujant, Dunstanas turėjo pasišalinti; bet greit Mercija ir Northumbrija sukilo. Karalium paskelbtas buvo Edwigo brolis Edgaras (959—975 m.), ir Dunstanas vėl tapo įtakingiausiu karalystės žmogumi, gavo pirma Worcestero, paskui Londono vyskupystę, pagaliau (959 m.) pasidarė Canterbury arkivyskupas ir visos Anglų Bažnyčos primasas. Šešiolika metų valdė jis tiek Bažnyčią, tiek pačią karalystę.

Sveiko proto ir nepaprastai gabus politikas, Dunstanas stengėsi padaryti Angliją tikrai vieną valstybę ir suderinti įvairių tautelių priešybes; kovojo su senosios Wessekso politikos nacijonalizmu ir net danus mielai skirdavo karaliaus valdininkais ir vyskupais. Atidžiai savo prižiūrima, kad ir feodalėjančia, valdininkija visą valstybę vienydamas, nevienodino betgi jos be reikalo. Taip antai, savo kodekse davė šiaurinėms provincijoms „kuogeriausią" senovės danų teisę. Norėjo Dunstanas atgaivinti didžiai nukentėjusį kraštą, globojo amatninkus ir pirklius. Ir vėl atsirado Londone ir kituose dideliuose miestuose „imperijos žmonių" (taip vadinosi tada Žemutinės Lotharingijos ir Pareinio pirkliai) ir „žmonių iš Rouen miesto" (Normandijos pirklių). Atgaivino jis ir senąją Anglijos Bažnyčios kovą su vergyste. Vergų buitis vis geryn ėjo; įstatymai draudė prekiauti vergais (tiesa, maža kas tų įstatymų klausė); kunigai, o jų patariami ir didikai vis dažniau ėmė laisvinti savo vergus ir lengvinti jiems gyvenimą.

Po Alfredo Didžiojo mirties, karų ir maištų laikais didžiai nusmuko pati Bažnyčia; ypačiai nukentėjo švietimo darbas: kunigai nebevertė lotyniškų veikalų, kaip daręs buvo didysis karalius, nebeskaitė nei lotyniškų, nei anglosaksiškų, dažnai nė skaityt nemokėjo. Nebekanoniškai ir nebedorai imta vienuolių gyventi. Edgaro laikais ir ne be Dunstano įtakos ėmė Anglijoj plisti ir stiprėti kliuniečių sąjūdis, daugiausia pačiame Wessekse ir East-Anglijoj. Gijo pamažu senoji anglosaksų asketizmo tradicija. O jos ne tik religinės, bet ir mokslinės bei literatūrinės būta. Pats Dunstanas, kaip minėta, nebuvo griežtų asketinių pažiūrų žmogus. Daug dėmesio krei-

pė jis į mokslą ir švietimą. Jo padėjėjai pristeigė naujų mokyklų, ypač — Abingdono ir Worcestero mokyklas, kurios netrukus pragarsėjo. Kurį laiką gyveno ir mokytojavo Anglijoj garsusis mokslininkas Abbonas, vėliau prancūziško Fleuri vienuolyno abatas.

Atrodė, kad Alfredo įpėdiniams pasiseks padaryti tai, ko negalėjęs buvo ir jis pats, nei, anksčiau už jį, Northumbrijos ir Mercijos valdovai, o dar anksčiau britai, — politiškai ir kultūriškai suvienyti Anglija, įsteigti nacijonalinė Anglų valstybė. Tiesa, daug kuo tebesiskyrė danas nuo anglosakso ir northumbrijietis nuo wesseksiečio, nebekalbant jau apie keltus. Bet galima buvo tikėti, kad Dunstano veikla niekais nenueis ir kad po dviejų trijų kartų bendroji kultūra ir kalba susydins įvairias tauteles. Reikėjo tam stiprios gerai sutvarkytos valstybės. Deja, kaip tik čia ir ne viskas tvarkoj buvo.

Vergų sluoksnis, tiesa, mažėjo. Bet dar greičiau mažėjo smulkiųjų žemdirbių (freeman) sluoksnis. Kaip ir kontinente, stiprėjo stambūs žemės savininkai. Jie rėmėsi savo baudžiauninkais, vilanais, ir klijentais; antra vertus, prisižerdavo vis daugiau valstybės teisių. Žodžiu, ir Anglija feodalėjo, ir čia nuolatiniai karai bei suirutės kėlė aikštėn feodalus.

Alfredo įpėdiniai ant šakių kilojo karališką savo valdžią, laikė save imperatoriais ir vadino basiliejais; bet nustojo buvę tikri tautos karaliai, nutolo nuo jos. Kadai kitkart vyskupo vergeldas buvo lygus karaliaus, dabar — ealdormano vergeldui. Paveldėtinis mažos provincijos - valstybėlės valdovas, beveik vicekaralius, ealdormanas virto paprastu karaliaus įgaliotiniu. Jo provincijoj rinko mokesčius ir teisė žmones karaliaus valdininkai, vadinamieji reeves. Senoji diduomenė išmirdavo arba sijo su naująja dvaro diduomene, su karaliaus thanais (thegn), arba vasalais. Tie thanai tapo karaliaus patarėjais ir padėjėjais. Cup-thegn, horse-thegn, hordere (iždininkas), tai didžiausi karalystės žmonės, nors visų pirma dvariškiai. Savo thanus skirdavo karalius ealdormanais, reeves, teisėjais, vyskupais. Juos apdovanodavo savo paties ir tautos (folkland) žemėmis.

Naujoji diduomenė negalėjo pavaduoti senosios, nes senoji buvo suaugusi su pačia tauta, rėmėsi gyvomis socijalinėmis grupėmis (grafystėmis - schirėmis, šimtinėmis, kaimais) ir joms

atstovavo. Toms grupėms naujieji didikai dažniausiai svetimi žmonės buvo. Taigi, ir čia stiprėjanti karaliaus valdžia tolo nuo tautos ir jos vargais nebesirgo. Antra vertus, neilgai naujieji didikai bebuvo paklusnūs karaliaus valdininkai, nes greit sufeodalėjo. Savinosi jie žemes ir smulkius žemės savininkus savo vilanais versdavo. O tie smulkieji savininkai, norėdami išvengti valstybinių savo pareigų ir ekonomiškai atkusti, ir patys pasiduodavo jų globon. Nuo Alfredo laikų įsigalėjo principas, kad negali žmogus būti be senjoro, be lordo. Ilgainiui lordo neturintis žmogus, lordless man, rados lygus žmogui, neturinčiam ginančios jį teises, outlaw. Maža kur bebuvo senųjų freeholder, kurie Dievo ir įstatymų teklausė. Vilanu tapęs, laisvasis žmogus turėjo tarnauti savo lordui, eiti su juo karan, kelias dienas jo žemę dirbti ir jo teisme teisybės ieškoti. Žinoma, nebeteko toks žmogus ir politinių teisių.

Kadaise šimtinės susirinkimai (hundred-moot) ne tik teisdavo žmones, bet ir bendrais politiniais reikalais rūpinosi. Šimtinių atstovai svarstė ir sprendė tuos reikalus tautos, vadinasi, grafystės - shirės, susirinkime (folk-moot). Pastarasis ir buvo tikras politinės Anglų santvarkos pagrindas. Be „tautos susirinkimų" priturėdavo karalių išminčių (wise men) taryba, arba Witenagemotas. Dabar „tautos susirinkimai" nustojo savo reikšmės: ją paveldėjo lordo dvaras. Savo rėžtu ir Witenagemotas virto karaliaus taryba; ne tiek jis teisė, skirstė mokesčius ir tautos žemes, svarstė karo ir taikos dalykus, kiek patardinėjo visa tai darančiam karaliui. Teoriškai tebeturėjo Witenagemotas teisę rinkti ir nuversti karalių, bet nebegalėjo tos teisės vykdyti. Pats — visada retai tešaukiamas — bendrasis tautos susirinkimas patapo didesniųjų valdininkų, pralotų ir thanų susivažiavimu, Witenagemotu. Senosios demokratinės Anglų santvarkos nebebuvo; jos pėdsakai — didžiųjų miestų gyventojų susirinkimai. Bet blogiausia, kad tik ką susiformavęs naujas vadovaujantis sluoksnis ėmė feodalėti ir irti.

Taigi, karalystė buvo silpnesnė, nei atrodė. — Edgarui numirus, didikai pasinaudojo tuo, kad jo sūnūs vaikai tebebuvo, ir susivaidijo veni su kitais: nežinojo, kas paskelbti karalium. Nuo pilietinio karo išgelbėjo valstybę Dunstanas — karūnavo Edwardą (Eadward the Martyr, 975—978 m.) ir

apgynė jį dviejuose „išminčių“ susirinkimuose. Bet po trejų metų Edwardas buvo nužudytas, ir Dunstano priešai paskelbė karalium 10 metų vaiką Ethelredą (Aethelred, 979 — 1016 m.).

Dunstanas nustojo vadovavęs karalystei (numirė 987 m.). Senas primasas turėjo žiūrėti į tai, kaip iro ir silpnėjo jo sutvarkytoji Anglija. O Anglijai grėsė naujas pavojus. — Kaip tik tuo metu įsigalėjo skandinavų karalystės, pilnos primityvių jėgų ir primityvaus imperijalizmo. Danijos, Švedijos ir Norvegijos vikingai vėl ėmė puldinėti Anglijos pakraštį, kuri neasimiliavusi dar buvo ir savųjų danų. Ethelredas 992 m. turėjo leisti vikingų būriui įsikurdinti Anglijoj. Tačiau nei šitas nusileidimas, ne tai, kad nekartą šaukėsi jis Normandijos pagelbos ir samdėsi Angliją puolančių piratų, jam nepadėjo. Šįkart ne tik vikingai puolė ir plėšė karalystę, bet ir patys skandinavų karaliai. Danijos ir Norvegijos pretendentai, Sveinas ir Olafas apiplėšė pajūrį 995 ir 997 m. Greit, abiejų karalysčių valdovu tapęs, Sveinas vėl ėmė ruoštis kariauti su Ethelredu. O Ethelredas savotiškai, bet nesėkmingai gynėsi: sąjungą su Normandija sutvirtinti norėdamas, vedė jos duko Richardo II seserį Emmą ir slapta liepė wesseksiečiams išžudyti gyvenančius Anglijoj danus (1002 m.). Nepasigailėjo žudytojai nei įkaitų, nei karaliaus Sveino sesers, jos vyro ir vaikų. Sveinas prisiekė atimti Angliją iš Ethelredo. Nuo 1003 iki 1007 m. žiauriai keršijo jam Sveinas: plėšė ir degino visą rytų ir pietų Angliją, o 1013 m. jo laivynas su didele kariuomene įplaukė į Humbero įlanką. Išskyrus Wesseksą, visa Anglija pasidavė užkariautojui; ir pačiame Wessekse vienas Londonas kurį laiką temėgino priešintis skandinavams. Ethelredas pabėgo į Normandiją; tad Sveinas ištesėjo, ką buvo prisiekęs.

33

Sveinas (numirė 1014 m.) manęs buvo įsteigti skandinavų imperiją, kurios dalis būtų buvusi užkariautoji jo Anglija. Sveino sūnus Knudas (1014—1035 m.) tą sumanymą įvykdė. Nors, Sveinui numirus, Ethelredas grįžo iš Normandijos ir stengėsi vėl karaliauti, Wesseksas, Mercija ir Nort-

humbrija pripažino savo valdovu Knudą. Ethelredo sūnų, londoniečių ilgai ginamą Edmundą (Eadmund Ironside, 1016 m.) Knudas sumušė ties Assandunu.

Kaip ir tėvas, Knudas buvo puslaukinis „šiaurės žmogus", aistringas ir kerštingas, gudrus ir žiaurus. Bet jo valstybės centras buvo Danija ir Norvegija, ir reikėjo jam kuogreičiausiai nuraminti Anglija, kurios jėgomis norėjo jis pasinaudoti šiaurinės savo politikos tikslams. Antra vertus, nuo sena daug danų įsikūrę buvo Anglijoj, ir savo kalba mažai jie nuo anglosaksų tesiskyrė. Knudas nelaikė anglų svetimšaliais ir norėjo būti nacijonalus jų karalius, Alfredo Didžiojo ir Edgaro įpėdinis. Vedė net Ethelredo našlę normandijietę Emmą. Su visais tais sumetimais yra susijusi krikščionybės įtaka. Krikščionis būdamas, norėjo Knudas krikščioniškai ir karaliauti. Štai ką rašė jis anglams iš Romos: „Pasižadėjau aš Dievui gerai gyventi, teisingai ir pamaldžiai valdyti savo karalystes ir valdinius ir visų jų teisę saugoti. Jei iki šiol, atkaklus ir pasileidęs jaunikaitis tebebūdamas, daug esu nusidėjęs teisybei, tai dabar noriu su Dievo pagelba visa pataisyti... Prieš grįždamas siunčiu jums šitą laišką, kad visa mano karalystės tauta galėtų džiaugtis gera mano nuotaika. Kaip ir jūs patys žinote, niekuomet nebuvo man gaila ir nebus nei savęs, nei savo darbo, jei tas darbas mano tautai reikalingas ir geras."

Nuveikęs Edmundą ir žiauriai išžudęs didžiuosius savo priešus, Knudas išdangino iš Anglijos danų kariuomenę, paliko tik tiek pulkų, kiek būtinai reikėjo. Baisiųjų Sveino įpuolių nuvargintas kraštas atsiduso. Knudas saugojo karalystės taiką, ir patys anglai kariavo nebe tėvynėj, bet Danijoj ir Norvegijoj. Neskyrė Knudas savo valdinių danų nuo savo valdinių anglų ir atgaivino senąją karalystės konstituciją — Edgaro Teisę (Eadgar's law). Pripažino jis ir kiekvienos provincijos savotiškumą: paskyrė ealdormanus Mercijai, Northumbrijai, Wesseksui ir East-Anglijai, tik sumažino ealdormanų teises savo valdžios naudai. Nacijonaliai anglų opozicijai vadovavo Bažnyčia. Ją uoliai ėmė globoti krikščioniškasis karalius; dosniai apdovanodavo bažnyčias ir vienuolynus; gynė anglų piligrimus Europoj, gerbė vienuolius. Kartą plaukė jis pro St. Ely vienuolyną ir išgirdo vienuolius giedant. Tuoj pats sukūrė dainelę: „Gražiai gieda

vienuoliai karaliui Knudui atplaukiant. Irkitės, laivininkai, plaukite žemės link. Išgirsime tas vienuolių giesmes."

Daug nukentėjo nuo 15 metų karo su danais visa tauta, nuvargo ir nususo; bet tas karas didžiai susilpnino feodalus, o tuo padėjo Knudui nuraminti ir aptvarkyti karalystę. Nuostabu betgi, kaip greit atgijo kraštas, visų pirma prekyba. Išvežama buvo daugiausia kailių, virvių, geležies ir plieno. Tas prekes Danijos ir Norvegijos pirkliai gabendavo į šiaurinę Europą, o iš Konstantinopolio per Rusiją ir Baltijos jūra veždavo į Angliją šilką, brangiuosius akmenis, auksą, sidabrą, vyną, aliejų. Normandijiečiai ir Pareinio pirkliai tebegabendavo į Anglijos uostus rytų gardėsius, Flandrijos ir Lombardijos gelumbes, Prancūzijos vynus ir savo pačių krašto sūrį, kiaušinius, taukus, kiaules ir naminius paukščius. Mat, reikalingiausius daiktus anglai gaudavo kaip tik iš Normandijos arba normandijiečiams tarpininkaujant. Prekyba, žinoma, padėjo augti ir Anglijos amatams, gaivino ir žemdirbystę. Knudo globojami kaimiečiai ėmė atsistatydinti sugriautas savo lūšnas, dirbti apleistą savo žemę, sausinti pelkes ir kirsti miškus.

Pjovė čia Knudas, ką buvo pasėjęs Alfredas Didysis, Edgaras ir Dunstanas, bet nemaža ir pats pridėjo, ypačiai — socijalinę tvarką ir taiką saugodamas. Palyginti su kontinento Europa, Anglija buvo laimingas kraštas. Nebesibrovė į ją priešai; taigi, nereikėjo jai, kaip tai Europai, visuomenę pertvarkančio feodalinio proceso, juoba, kad grafystės ir šimtinės didžiai nusmuko, bet tebebuvo gyvos. Žinoma, ir Anglijoj feodalizmas augo, tik ne tiek jis čia įsigalėjo, kaip Europoj, ir nepavirto feodaline anarchija.

Knudas norėjo būti ir tikrai buvo nacijonalus karalius. Patys anglai pripažino jį tautišku savo valdovu ir ištikimai jam tarnavo. Geriausiu jo padėjėju tapo paprastas, bet talentingas žmogus Godwinas. Jis vadovavo padedamiems anglų pulkams Knudo karuose Skandinavijoj, pasižymėjo administratyviniu savo gabumu. Karalius paskyrė jį pirma Wessekso ealdormanu, paskui visos karalystės justicijarium, sakysim, vicekaralium. Godwinas vedė net Knudo dukterį. Mokėjo elgtis su žmonėmis, gražiai kalbėjo, neblogai ir intrigavo; buvo garbėtroška ir gudruolis, bet, be abejonės, darbštus administratorius ir didžių sumanymų politikas. Suprato Godwinas, ko-

kią reikšmę turėjo Anglijai Knudo veikla ir Anglijos ryšiai su Skandinavija. Knudo politiką ir po jo mirties tebevarė.

Knudui numirus, Anglija, tiesa — neilgam, atsiskyrė nuo Danijos: Danijoj įsikaraliavo Harthaknudas, o Anglijoj antras, mergautinis Knudo sūnus Haraldas (1035 — 1039 m.). Bet, Haraldui numirus, Harthaknudas (1040 — 1042 m.) vėl sujungė abi karalystes. Godwinas jam padėjo, bet maža tegalėjo padaryti, nes abu broliai visai nepanašūs buvo į tėvą: žiauriai ir neteisingai karaliavo. Anglijos unija su barbariška Danija antru savo galu apsisuko, ir sustiprėjo krašte išvaikytosios dinastijos šalininkai. Haraldas liepė apakinti ir uždaryti vienuolyne grįžtantį tėviškėn iš Normandijos Ethelredo sūnų Alfredą, Edmundo brolį; bet tebegyveno Normandijoj tretysis Ethelredo sūnus Edwardas (Edward the Confessor). Jį ir norėjo įkelti sostan patrijotai, su kuriais, Harthaknudui numirus, susidėjo ir Godwinas.

Edwardas Išpažintojas (1042—1066 m.) buvo glebutis ir švelnutis žmogelis, geltonplaukis ir mėlynakis, geras, simpatiškas ir labai pamaldus. Išaugo jis Normandijoj ir visai suprancūzėjo; gražiai mokėjo prancūziškai, o gimtąją savo kalbą primiršęs buvo; susibičiuliavo su Normandijos senjorais bei kunigais ir su duku Vilhelmu. Savaime suprantama, kad Vilhelmas palaikė tolimo savo giminaičio (Edwardo motina Emma buvo Vilhelmo senelio Richardo II sesuo) kandidatūrą. Su aibe Normandijos senjorų ir kunigų atvyko Edwardas į Angliją ir ėmė dalinti jiems feodus, vyskupystes ir garbes. Su jo ir Vilhelmo pagelba normanai skverbėsi į vadovaujantį Anglijai sluoksnį.

Bet susidūrė čia jie ir karalius su čionykščia diduomene — su įsigalėjusiais Haraldo ir Harthaknudo laikais earlais (grafais), ypač su ealdormanais, o pirmiausia — su Godwinu, kuris su savo giminaičiais valdė svarbiausias Wessekso, Mercijos ir East-Anglijos grafystes. Jo pašalinti toks menkutis, kaip Edwardas, negalėjo. Iki 1051 m. Godwinas valdė karalystę, ir jo, ne Edwardo, nuopelnas buvo, kad stipraus laivyno saugoma Anglija ramiai tebeaugo ir tebeturtėjo. Tik vėliau, normanams viešpataujant, dainiai ir metraštininkai išgarsino paskutinį tautiškosios Alfredo dinastijos karalių, ir žmonės sutapdino Anglijos laisvę su „gerais Edwardo Išpažintojo įstatymais".

Atsisakęs nuo skandinaviškosios savo politikos, Godwinas stengėsi suvienyti Angliją ir, kiek begalėdamas, kovojo su vėl sustiprėjusiu separatizmu. Tiesa, šitas tikslas sijo su Godwino noru iškelti savo paties šeimą. Privertė jis karalių vesti savo dukterį; pats tebebuvo Wessekso ealdormanas, vadinasi, valdė visą kraštą į pietus nuo Thames upės; savo sūnų Haraldą paskyrė East-Anglijos ealdormanu; antras jo sūnus Sveinas ealdormanavo Anglijos vakaruose, o sūnėnas viešpatavo centralinėj Anglijoj. Bet teko Godwinui kovoti ne su karalium ir su jo vasalais normanais: daug galingesni ir pavojingesni buvo Mercijos ir Northumbrijos earlai. Tuo, kad prakišo Godwinas tą kovą, ir pats jis buvo kiek kaltas, nes išsijuosęs gynė savo sūnų Sveiną, baisiais nusikaltimais visus prieš save sukursčiusį. „Paskutiniu niekšu" vadino Sveiną pasmerkęs jį Witenagemotas.

Susikivirčijęs pagaliau ir su pačiu karalium, Godwinas (1051 m.) pabėgo į Flandriją. Po metų grįžo su dideliu laivynu, ir karalius turėjo grąžinti jam visą jo valdžią, o daugumas svetimšalių savo rėžtu išsikraustė iš Anglijos (1052 m.). Prieš mirdamas (1053 m.) Godwinas atidavė visą valdžią savo sūnui Harald ui; jis iki pat Edwardo mirties ir buvo nekarūnuotasis Anglijos karalius.

Haraldas net padidino savo paties ir visos Godwino šeimos galią: viena Mercija tesipriešino kiek galiūnui. Ėmė jis, geras karvedys, plėsti ir karalystės teritoriją: pavergė Waleso britus. Kraštas tebeturtėjo, prekyba ir amatai tebeaugo. Tik Bažnyčios reikalai ir dvasinė kultūra mažai terūpėjo Haraldui. Čia, palyginti su kontinentaline Europa, Anglija didžiai atsiliko. Mokslininkų ir literatų, gali sakyt, nė nebuvo. Maža bažnyčių ir vienuolynų tepastatė karalius ir visagalis jo ministeris, ir tų pastatų ne dievažin kokių meniškų būta. Religinis Europos atgijimas nepasireiškė Anglijoj stipriu reformos sąjūdžiu, ir pats Anglų Bažnyčios primasas Canterbury arkivyskupas Stigandas antipopiežiaus šalininku tapo. Nenuostabu, kad kurija palanki buvo norinčiam Anglijos sostą įsigyti Normandijos dukui Vilhelmui. Dukas uoliai gynė bažnytines savo teises nuo vyskupų ir popiežiaus, bet pamaldus buvo, nepardavinėjo vyskupysčių, rėmė reformatorius ir pats reformavo Bažnyčią. Pasak Grigaliaus VII, „labiau už kitus karalius girtinas buvo".

34

E d w a r d a s I š p a ž i n t o j a s vaikų neturėjo. Kaip ir reikėjo manyti, sostą paveldėjo H a r a l d a s (1066 m.): pripažino jį karalium Witenagematos, vyskupai ir didžiūnai. Bet seniai jau troško Anglijos karūnos V i l h e l m a s, laukė tik Edwardo numirštant. Haraldo įsikaraliavimas visas duko svajones išsklaidė. Blogas žinias išgirdęs, „niekam Vilhelmas nė žodžio netarė, ir niekas nedrįso su juo kalbėti". Pagaliau prabilo gudrusis normanas. — Haraldas begėdiškai uzurpavęs Anglijos karūną, nes po kojų pamynęs Alfredo dinastijos teises. Neišmirusi juk toji dinastija: tebėsąs gyvas velionies Edwardo giminaitis, pats Vilhelmas. (Ištikrųjų gi Vilhelmas ne artimesnis buvo Edwardo giminaitis, kaip Haraldas, kurio sesuo ištekėjusi buvo už Edwardo; be to, savo teisę pabrėždamas, užmiršęs buvo dukas, kad tebegyveno tikrasis Alfredo įpėdinis, Edwardo brolio Edmundo sūnaitis E d g a r a s). Gal būt, ta teise pats Normandijos dukas truputėlį abejojo, nes pridūrė, kad Edwardas Išpažintojas paskyrė jį savo įpėdiniu, o Haraldas žadėjęs padėti jam, Vilhelmui, įsiviešpatauti Anglijoj. Jei Edwardas tikrai pažadėjęs buvo karūną 1051 m. aplankiusiam jį Vilhelmui, tai, viena, savo pažadų vėliau nepakartojo, antra — be Witenagemoto sutikimo tie pažadai jokios reikšmės neturėjo. Vilhelmas minėjo dar Haraldo priesaiką (kartą audros priverstas buvo Haraldas išlipti Normandijoj, ir dukas be tos priesaikos jo neišleido). Tačiau pats Haraldas prikaišiojamos jam priesaikos, bent ta prasme, kuria aiškino ją Vilhelmas, nepripažino.

Vistiek — Vilhelmas dėjosi teisę ginąs. Tenorįs jis priesaikos laužytojui ir uzurpatoriui atkeršyti; pats viena sau tereikalaująs: kad Anglai galėtų ir jį rinktis karalium. Normandijos kunigai tikėjo duko žodžiais ar — dėjosi tikį, teipaja — kurija. A l e k s a n d r a s II mielai palaimino teisės gynėjo sumanytąjį žygį. Tas žygis vis dėlto sunku buvo organizuoti. Vilhelmui, žygiuojant į Angliją, reikėjo apsaugoti pati Normandija ir susitarti su valdovais, kurie galėjo sąjungininkauti su Haraldu arba savo naudai į kovą įsikišti. Čia pavojingi buvo P r a n c ū z i j o s ir D a n i j o s karaliai, F l a n d r i j o s ir A n j o u grafai, B r e t a g n e ir V o k i e t i j a. Reikėjo be to pasistatydinti ir paruošti laivynas, sutvarkyti kariuomenė, kurią sudarė ne tik

normanai, bet ir iš visos Prancūzijos susėję feodalai. Laimė, kad nelengviau buvo ir Haraldui: Haraldo nuveiktas ir pabėgęs iš Anglijos jo brolis sukilėlis Tostigas susidėjo su Norvegijos karalium Haraldu Hardradai ir įsibrovė į šiaurinę Angliją. Netoli nuo York miesto (ties Stamford Bridge) Haraldas juos sumušė (1066. IX. 28), bet kaip tik tuo metu nukilo į Anglijos krantą Vilhelmas su 14.000 raitelių ir 40—50.000 pėstininkų (ties Pevensey, 1066. IX. 29).

Haraldas sušaukęs buvo piliečių pulkus (Land-fyrd), bet tie pulkai tetiko vienam mūšiui, o ne ilgam karui; nes smulkieji žemės savininkai skubėjo grįžti namo savo žemės dirbti. Rugsėjo mėnesį karalius nebeteko didžiosios tų pulkų dalies ir tik su savo vasalų kariuomene nuveikė Tostigą ir Hardradą. Su tais vasalais ir vėl skubotai sušauktais žmonėmis, „nedrįso jis pulti priešo, kurį laikė pavojingesniu už Norvegijos karalių“. Norėjo pirma padidinti savo kariuomenę ir sustojo netoli nuo pajūrį plėšiančių normanų vienoj kalvoj ties Hastingsu, užkirsdamas priešui kelią į Londoną (X. 13). Iš dešinės buvo pelkėtas laukas; pozicijos centrą, kur pirmoj eilėj stovėjo gerai ginkluoti Haraldo samdiniai, o už jų — sušauktieji kaimiečiai, gynė perkasas ir tuinai; silpniausią kairinį sparną užėmę buvo karaliaus vasalai ir didžiais kirviais ginkluota jo gvardija; čia plevėsavo Wessekso vėliava su auksiniu slibinu ir paties Haraldo vėliava.

Kitą dieną Vilhelmas puolė neprieinamą anglosaksų poziciją. Tuo tarpu, kai jo sąjungininkai ir samdiniai mušėsi su Haraldo kariuomenės sparnais, jis pats su savo broliu Odonu vadovavo pasiutiškai pozicijos centrą puolantiems normanams: trūko plyšo stengėsi pralaužti priešo frontą. Bet tuinų ir perkaso ginamuosius anglosaksus pasiekę, kaskart sudužįdavo normanų būriai. Iš dešinės anglosaksus puolą bretonai įklimpo pelkėse, išsilakstė ir ėmė bėgti; pasklido gandas, kad pats Vilhelmas žuvo. „Aš gyvas tebesu“, sušuko dukas, nusiimdamas šalmą, „ir noriu su Dievo pagelba laimėti!“ Nebeturėdamas vilties pralaužti priešų fronto, puolė Vilhelmas Haraldo gvardiją. Du žirgus bejojant nukovė jam anglosaksai; pats jis kuoku nužudė karaliaus brolį; bet ir šįkart nieko nelaimėjo. Liepė tada, kad normanai apsimestų bėgą. Iššokę iš anapus tuinų, priešai ėmė juos persekioti ir — pakriko. Tuo tarpu Vilhelmas su naujais

kariais vėl puolė ir pagaliau išsikovojo sutvirtintą pozicijos centrą. Visa dešinioji Haraldo kariuomenės dalis greit buvo sumušta; atspariai tebekovojo savo vasalų apsuptas karalius. Juos tikrai apiberdavo strėlėmis Vilhelmo šauliai. Viena iš jų pakliuvo karaliui į akį, ir jis nebegyvas krito ties savo vėliava. Žuvo begindami kūną ir ištikimieji jo vasalai. Haraldo lavono nebegalima buvo surasti. Ten, kur jis žuvo, liepė nugalėtojas pastatydinti sau palapinę — „susėdo valgyti ir gerti žuvusiųjų tarpe."

Žuvo visi Haraldo broliai, beliko du žentai, Mercijos ir Northumbrijos grafai. Jie bemėginą buvo priešintis dar kiek Užkariautojui ir palaikė greit paskelbtą karalium vaiką Edgarą (Eadgar the Aetheling), paskutinį Alfredo Didžiojo ainį. Be kovos užėmė Vilhelmas Londoną, ir, išskyrus Northumbriją ir Mercijos dalį, visa Anglija bematant jį pripažino. Kaip ir Knudas, nenorėjo jis būti užkariautojas, bet Edwardo ir Alfredo Didžiojo įpėdinis. Todėl visų pirma ir apsikarūnavo Westminstere senųjų Anglijos karalių papročiu. Nepakeitė jis nei papročių, nei įstatymų; karališku savo laišku pripažino Londono privilegijas ir atgaivino karalystės santvarką ir taiką.

Tiesa sakant, 1066 m. Anglijos užkariavimas tebuvo tik prasidėjęs. — Pats Vilhelmas galėjo suvaldyti įsigrūdusius su juo į Angliją feodalus ir aibę Normandijos senjorų, kurie netrukus atpleškėjo į užkariautąją žemę. Apdovanojo juos feodais, bet mažiau davė jiems teisių, kaip turėjo Prancūzijos, net Normandijos baronai. Jie norėjo laisvai plėšti ir vergti anglosaksus, o jis gynė nuo jų naujųjų savo valdinių teises. Jie norėjo prisisavinti kuone visas žemes — Vilhelmas tekonfiskavo Haraldo giminės ir šalininkų feodus. Murmėdami klausė karaliaus feodalai. Grįžus jam į Normandiją (1067 m.), nebenorėjo klausyti jo vietininko ir brolio vyskupo Odono. Be to, ir pats Odonas būdu ir pažiūromis nuo baronų nesiskyrė, tironiškai valdė Angliją, spaudė anglosaksų senjorus ir čiulpė liaudį. Taigi, sukilo pagaliau ne tik Northumbrijos ir Mercijos grafai, bet ir pripažinę Vilhelmo valdžią anglosaksų galiūnai. Į kovą įsikišo Skotijos karalius Malcolmas II ir Danijos karalius Sveinas. Vilhelmui reikėjo vėl grįžti į Angliją ir aštuonerius metus (1068—1076) malšinti sukilėliai ir kariauti su jų sąjungininkais. Šitie karai ir buvo tikrasis Anglijos užkariavimas.

35

Kaip minėta, Vilhelmas nepanaikino politinės Anglų santvarkos. Tauta politiškai tebegyvavo savo grafysčių ir šimtinių susirinkimuose. Didžiūnų ir pralotų suvažiavimas (W i t e n a g e m o t a s) tebebuvo karaliaus taryba ir nekartą pažabodavo kiek jo valdžią. Tik ealdormanus Vilhelmas panaikino; bet su tais paveldėtiniais didžiųjų provincijų valdovais (Edwardo Išpažintojo laikais jie vėl įsigalėjo) kovojęs buvo kadai Godwinas ir Haraldas. Su senąja Anglų santvarka Vilhelmas susydino normandinį feodalizmą. Nuo tų laikų feodalizmas prigijo Anglijoj, ir nebebuvo čia daugiau nei senjoro be žemės, nei žemės be senjoro. Tačiau normanai buvo paskutinieji Anglijos užkariautojai, ir iki J o n o B e ž e m i o laikų (1199—1216 m.) tebuvo joje tik vienas pavojingas maištas (1135—1153 m.). Kraštas ramiai gyveno, ir nereikėjo jam karingųjų feodalų, kaip kad Europai. Be to, Anglijoj feodalizmas susidūrė su stipriomis vietos savivaldybės tendencijomis. Čia tebegyvavo (kad ir aristokratėjo) šimtinė (h u n d r e d) ir grafystė (s h i r e), kurių seniai jau nebebuvo kontinentalinėj Europoj, ir iš pat pradžios didieji miestai turėjo teisių, dėl kurių Europos miestai pradėjo kovoti XI amžiaus gale. Ta savivaldybe ir senosiomis Anglijos karalių teisėmis remiantis, Vilhelmui pasisekė sumažinti feodalų galia. Antra vertus, tais feodalais remdamasis sustiprino jis savo pirmtakūnų anglų valdžią.

Jis gudriai susydino politinę Anglų santvarką su feodaline Normandijos sistema, nes ir pirmajai, ir antrajai lygiai atstovavo. Taiką saugodamas, smulkesniuosius žemės savininkus gindamas, amatninkus ir pirklius globodamas, gaivino jis gerųjų Anglijos valdovų politiką ir savo valdžią tikrai tautišką darė. Panaikinęs ealdormanus, grafus (sherifus) vėl pavertė jis karūnai paklusniais valdininkais. Karaliaus vardu jie teisė, rinko mokesčius ir administravo. Susikūrė Vilhelmas didžiausią domėną ir prisisavino svarbiausias tvirtoves. Bet nors, jo paties nuomone, ir paveldėtinis bei tautiškas (ėmė mokytis angliškai, tik nieko iš to neišėjo) Anglijos karalius buvo, Vilhelmas negalėjo apseiti be feodalinės savo kariuomenės ir be feodalinės sistemos. Kaip sau nori, bet jis užkariavo Angliją ir turėjo remtis ištikimaisiais vasalais. O tie vasalai, žinoma, ne dykai kariavo; norėjo, kad karalius jiems atsilygintų, troško feodų ir valdžios.

Kadangi daug žemių atėmęs buvo Vilhelmas iš anglų maištininkų, nestigo jam feodų savo vasalams apdovanoti. Kitą galą atvertus, feodalizmas sutiko su pačios Anglijos gyvenimo tendencijomis, nes ir čia, kaip jau minėta, įsigalėję buvo karaliaus vasalai, arba thanai, o be jų priviso ir pačių thanų vasalų bei klijentų; laisvųjų žemės savininkų (freeholderų) vis mažiau bebuvo: daug jų tapo thanais arba thanų vasalais; daug — nususo.

Savo broliui Odonui davė karalius maždaug 400 dvarų (iš jų pusę vienoj Kento grafystėj); nedaug mažiau gavo Vilhelmo patarėjai Fitz-Osbern ir Montgomery ir tokie baronai, kaip Mowbrays arba Clares. Skurdeivos riteriai tapo turtingiausiais baronais; visiems savo padėjėjams ir kariams dosniai atsilygindavo nugalėtojas. Visi tarnavo karaliui už savo feodą ir dalindavo tą feodą mažesnėmis dalimis savo pačių vasalams. Šitoks antrosios rūšies vasalas klūpodamas prisiekdavo savo senjorui kariškai tarnauti jam iki gyvos galvos, o senjoras pabučiuodavo jį ir duodavo feodą jam ir jo įpėdiniams. Bet Vilhelmas reikalavo tokių vasalų priesaikos ir sau pačiam, karaliui. Net kito senjoro vasalas turėjo tarnauti karaliui, prireikus, triskart per metus, aplankyti karaliaus dvarą, mokėti jam tam tikrą sumą (aid), jei patekdavo karalius nelaisvėn, kai vyresnysis jo sūnus tapdavo pilnamečiu ir kai ištekėdavo vyresnioji jo dukra. Be to, kaip ir Normandijoj, valdė karalius visų nepilnamečių savo vasalų feodus ir paskirdavo įpėdinį besūniui vasalui. Daugumas feodų turėjo savo paprotį custom, vadinasi, mokėjo karaliui tam tikrą mokestį ir tam tikras pareigas ėjo. Kiekvienoj grafystėj visa tai kontroliuodavo ypatingi karaliaus valdininkai; prižiūrėdavo feodus ir šimtinės „teisėjų" kolegija. Bet šimtinės ir grafystės „teisėjams" tebeteisiant, aukščiausioji jurisdikcija (kaip ir Normandijoj) priklausė karaliaus teismui, kuris buvo ir apeliacijos instancija.

Tuo būdu Vilhelmas ir savo vasalų kariuomenę Anglijoj įkurdino, ir savo paties valdžią nuo jos apsaugojo, juoba, kad niekam neduodavo didelio tolydinio žemių komplekso. Daug dvarų gaudavo iš karaliaus jo baronai, bet tie dvarai visuomet keliose grafystėse pakrikę buvo. Žinoma, naujai įkurdintieji Anglijos feodalai susijo ilgainiui su anglų baronais. Nes Vilhelmas toli gražu neeksproprijavo Anglijos dvarininkų (išskyrus savo priešus ir

sukilėlius), tik privertė juos tapti savo vasalais. Įsakė jis 1085 m. surašyti visas karalystės žemes; žmonės juokais pavadino tą kadastrą „Paskutiniojo Teismo Knyga“, Domesday Book. Kai kurie istorininkai laikė šitą knygą eksproprijacijos rezultatu; bet ji, paprastai, normanų savininkų neskiria nuo anglosaksų savininkų ir surašyta kaip tik todėl, kad Vilhelmas norėjo sutvirtinti tiek normanų, tiek anglosaksų savastį, išaiškinti karalystės buitį ir geriau mokesčius rinkti. O visų svarbiausia yra tai, kad Domesday Book buvo teisės dokumentas ir kad sijo jis su kitais Vilhelmo įstatymais į vieną teisės normų sistemą. Čia svetimšalis valdovas aiškiau kėlė aikštėn teisės santvarkos idėją, kaip galėjo tai padaryti atskiri čionykščių valdovų įstatymai ir natūralus tautiškos teisės augimas.

Tai, kad normanai įsigydavo žemių Anglijoj, turėjo ir kitos reikšmės, ir nemažos. — Daugelis karaliaus vasalų turėjo žemių tiek šiapus, tiek anapus La Manchės. Jiems tarpininkaujant, Vilhelmo karalystė sijo su jo dukatu, ir prancūziškoji kultūra plito Anglijoj. Normanai laikė save nugalėtojais, didžiuodavos savo duko laimėjimu, gyrė jį už tai, kad „aukščiau už visus savo pirmtakūnus iškėlė savo tautą“. Nepasisekė Normandijos feodalams įsigyti Anglijoj nė tos politinės įtakos, kurią turėjo Normandijoj; bet kultūriškai jie vadovavo kraštui, nors ilgainiui ir patys ėmė anglėti.

Labiausiai betgi padėjo Vilhelmui kultūrinti-prancūzinti Angliją Bažnyčia. Ne be reikalo nusileisdinėjo jam popiežiai: tikėjimo ir Bažnyčios reikalai tikrai jam rūpėjo. „Abatus ir vyskupus rinkdamas, žiūrėjo jis ne jų turto ar galios, bet jų šventumo ir išmintingumo. Kaskart susikviesdavo abatus, vyskupus ir kitus protingus patarėjus ir jų patariamas rūpestingai ištirdavo, kas yra geriausias ir išmintingiausias žmogus, kas geriausiai supranta Dievo ir pasaulio reikalus, kad galėtų Dievo Bažnyčią valdyti“. Nuvertęs Canterbury arkivyskupą Stigandą, Vilhelmas atidavė jo sostą savo draugui Lanfrankui. Drauge su juo ir reformavo Anglų Bažnyčią. Juodu matė, kad Anglijos kunigai, vyskupai ir abatai buvo, apskritai imant, tamsūs ir nedori žmonės. Taigi, ėmė jų vieton skirti Normandijos kunigus, steigti mokyklas ir naujo, kontinentiško pobūdžio vienuolynus. Europos pavyzdžiu Lanfrankas stengėsi vienuolinti Bažnyčią, norėjo paversti ją centralizuota, popiežiaus pri-

klausoma organizacija. Bet čia turėjo jis daug nusileisti Vilhelmui, nes karalius nė manyt nemanė atsisakyti nuo bažnytinių savo teisių popiežiaus naudai. Kai Grigalius VII reikalavo jo feodalinės priesaikos, Vilhelmas griežtai atsakė: „Niekuomet nenorėjau to daryti ir dabar nenoriu. Niekuomet to nežadėjau; nemanau, kad buvo žadėję kada ir mano pirmtakūnai". Kaip ir baronas, vyskupas turėjo prisiekti karaliui (homagium). Be karaliaus sutikimo negalėjo būti atskirtas nuo Bažnyčios nė vienas jo vasalas; karalius leisdavo rinktis Bažnyčios sinodams ir patvirtindavo jų kanonus. Be jo leidimo negalėjo būti viešai paskelbtas Anglijoj nė paties popiežiaus laiškas. Kunigija tapo paklusnia karaliaus valdininkija. O ji turėjo klausyti karaliaus ir todėl, kad sunormandėjo. Ir kilmė, ir kalba skyrė daugumą vyskupų ir abatų nuo anglosaksų. Mažai tesantykiavo jie ir su tautos susirinkimais, nes visus bažnytinius reikalus karalius atidavė jų, vyskupų ir abatų, teismui. Tuo būdu ir pati Bažnyčios reforma mažos įtakos teturėjo liaudžiai bažnytėti.

Šiaip ar taip, Bažnyčią reformuodamas Vilhelmas didino savo valdžią ir nepasidavė kunigų įtakai. Kaip normaniškieji pietų Italijos ir Sicilijos valdovai globojo saracėnus, taip ir jis — žydus. Leido jiems gyventi didžiausiuose miestuose, atskiruose kvartaluose (Jewries); karaliaus justicijarijus saugojo žydų pirklius; žydai statydavosi sinagogų ir gyveno savo teise, mokėsi savo mokyklose. Kadangi vertėsi žydai ypačiai prekyba, tai turtino jie kraštą ir paties karaliaus iždą; o santykiaudami su Ispanijos ir rytų žydais, padėjo ir dvasinei Anglijos kultūrai augti. Tryliktojo amžiaus pradžioj pas rabinus mokėsi Rogeras Baconas.

36

Vilhelmui Užkariautojui numirus (1087. VIII. 7), vyresnysis jo Robertas (Robert Courte-Heuse) tapo Normandijos duku (1087—1096 ir 1100—1106), bet antrasis sūnus Vilhelmas Rudasis (William the Red, Rufus, 1087—1100) pasigrobė karališkąją tėvo karūną ir iždą, prisiviliojo visokiais pažadais Anglijos vyskupiją bei baroniją ir įsiviešpatavo Anglijoj. Brolių kova neišvengiama rados, nes niekas iš jųdviejų nenorėjo pasitenkinti Vilhelmo I valstybės dalimi,

ir tiek Normandijoj, tiek Anglijoj feodus turintiems baronams toks dalinimas nepatogus buvo. Be to, broliams susiriejus, atgijo karingas ir anarchiškas baronų instinktas. Nuveikė pagaliau Vilhelmas Rudasis: 1091 m. įsibrovė jis į Normandiją, 1094 m. pakartojo žygį, o 1096 m. faktiškai įsigijo visą dukatą. Norėdamas kryžiaus karan žygiuoti ir neturėdamas pinigų, Robertas pasiskolino jų iš brolio, o įkaitu paliko jam dukatą.

Vilhelmas II buvo geresnis Vilhelmo I įpėdinis, kaip Robertas. Bet karas su broliu brangiai jam atsėjo. Taigi, ne tik savo pažadų vyskupams ir baronams netesėjo, bet neapsakomai ėmė juos spausti: norėjo kuodaugiausia pinigų iščiulpti. Nei jo paties, nei jo padėjėjo Rainulfo Flambardo nekentė anglai. Sukliuvo karalius ir su Lanfranko įpėdiniu Šv. Anselmu (1093—1109 m.), kuris drąsiai gynė Bažnyčios laisvę ir teisę. Šv. Anselmas turėjo net išsikraustyti iš Anglijos (1097 m.).

Netrukus, bemedžiojant, rastas buvo strėle nušauto karaliaus lavonas (1100 m.). Kadangi Robertas buvo dar negrįžęs Normandijon (užtruko pietų Italijoj), tai Anglijos sostą pasiėmė jaunasis Vilhelmo I sūnus Heinrichas I, vadinamasis Henri Beauclerc (= gražus, geras klierikas; mat, daugiau jis buvo mokęsis už savo brolius, o mokyti žmonės ir buvo dvasininkai; 1100—1135 m.). Pirmiausia reikėjo jam susitaikinti su Anglijos baronais, kuriuos tiek sukairinęs buvo Vilhelmas II ir kurie tebenorėjo unijos su Normandija. — Tik ką apsikarūnavęs, viešai paskelbė Heinrichas chartiją. Čia pasmerkė jis „bloguosius papročius“, kuriais Vilhelmas II vergęs ir plėšęs Bažnyčią. Heinrichas žadėjo valdyti karalystę savo tėvo papildytaisiais „Edwardo įstatymais“. Vadinasi, pats pripažino tautos (ne vienus baronus, bet ir tautą minėjo) teisę ir tąja teise tvardė karališką savo valdžią. Kaip Knudas ir Vilhelmas I, Heinrichas norėjo būti teisingas ir tautiškas karalius, bet pirmas aiškiai tą moralinį karaliaus valdžios pamatą formulavo. Žinoma, ir kiti Europos valdovai dažnai sąžiningai eidavo savo pareigas, kartais apie jas ir kalbėdavo. Tačiau jautėsi jie vienam Dievui atsakingi tėsą, ir vieni popiežiai tesistengė apyaiškiai formuluoti tas valdovo pareigas ir saugoti tautos teises. Heinrichas I žadėjo pildyti ne abstrakčiai nusakomas valdovo pareigas, bet tam tikrą, visai konkrečią Anglų tautos teisę; ir žadėjo — ne Dievui ir ne popiežiui, bet pačiai tautai. Jo chartija — pirmas konstitucinis

aktas, bent — neabejojamas tokio akto, „Didžiosios laisvių chartijos" (1215 m.), precedentas. Žinoma, tautai atstovavo feodalai baronai. Tačiau pats Heinricho aktas galima suprasti ir išaiškinti teturint galvoj tik visa Anglijos ir normaniškojo jos užkariavimo istorija. Normaniškieji karaliai turėjo prieš anglosaksų tautą remtis baronais, o prieš baronus — savivaldybiškai gyventi pripratusia tauta. Kad ir daug kentėjo nuo visokių puolimų, Anglija, palyginti su Europa, ramiai gyveno. Nei puolimai, nei pilietiniai karai, nei kova su keltais nesuardė primityvios, bet organiškos Anglų santvarkos. Europoj organiškoji santvarka gimė iš feodalinės anarchijos; Anglijoj iš pat pradžios ji yra buvusi ir paties — tiesa sušvelninto — feodalizmo laikais tebegyvavo. Kad ir atsiknojo pagaliau nuo tautos Alfredo dinastija, tautiškoji karaliaus valdžios prasmė neišnyko. O tautiškam būti reiškė Anglijoj — tautos įstatymais gyventi ir karalystė valdyti.

Chartijos kopijas Heinrichas tuoj nusiuntė į visas grafystes ir, tarytum ją pildydamas, suėmė visų nekenčiamą Rainulfą Flambardą ir parsikvietė atgal į Angliją Šv. Anselmą. Šventasis ir palaimino karaliaus vedybas — sujungė Rollono ainį su Alfredo Didžiojo ir Cerdico atžala. — Norėdamas tautiškąjį savo valdžios charakterį pabrėžti, nutarė Heinrichas vesti Edgaro sesers Margaretos ir Skotų karaliaus Malcolmo III dukterį Edithą (Matildę), paskutinį senosios dinastijos diegą. Bet Editha buvo vienuolė: jauna mergaitė tebebūdama, pasislėpė ji suirutės metu savo tetos vienuolyne, o teta privertė ją į vienuoles eiti. Tačiau nenoromis tarnavo Dievui Editha-Matildė. „Kaskart, kai būdavau su teta", pasakojo ji pati, „apsigaubdavau vienuolės šydu, iš pykčio ir nuoskaudos drebėdama. Tik ką su teta atsisveikinus, nuplėšdavau jį nuo galvos, patėškėdavau žemėn ir mindžiodavau kojomis." Nelaimingosios karalaitės išklausęs, Canterbury arkivyskupas nuėmė vienuoliškus jos pažadus; pats ją ir karūnavo Anglijos karaliene: susirinkusi liaudis perrėkė murmančius vyskupus ir baronus.

Visa tai darė Heinrichą I nacijonaliu Anglijos valdovu, įgalino jį remtis tauta ir išvyti iš krašto įsibrovusį ir norintį karalystės sostą įsigyti Robertą Courte-Heuse (1101 m.). Robertas pasitenkino tuo, kad pažadėjo Heinrichas mokėti jam kasmet 3000 auksinių markių. Bet ir nuo šios pensijos turėjo Ro-

bertas greit atsisakyti (1103 m.). O Heinrichas, sustiprinęs savo valdžią Anglijoj ir susitaikęs su Prancūzijos karalium, Flandrijos, Anjou, Mainės ir Bretagnės valdovais, pasinaudojo Roberto kova su savo vasalais: 1105 m. pats įsibrovė į Normandiją ir paėmė Bayeux ir Caen miestus, o 1106 m. sumušė ties Tinchebray Roberto kariuomenę, savo brolį nelaisvėn paėmė ir visą dukatą pasivergė. Anglai, gali sakyt, atkeršijo Normanams už Hastingso kautynes, ir, Anglijai vėl susidėjus su Normandija, nebeteko prasmės baronų kova su Heinrichu. Dukato niekam nenorėjo atiduoti karalius, uoliai jį gynė, ir veltui priešai, ypačiai Prancūzijos karalius, tekurstė prieš Heinrichą Roberto sūnų Vilhelmą Clitoną.

Retai kuris karalius taip stengėsi įtikti savo valdiniams, kaip Heinrichas I — anglams. Bet, tautos meilės įsigijęs, Heinrichas tvirtai karaliavo ir savo prerogatyvas saugojo. Pavyzdingai nubaudė 1101 m. Robertą remiančius baronus. Laikėsi jis Vilhelmo I įsteigtosios politinės sistemos, tobulino ir griežtino ją. Konfiskuotomis maištininkų žemėmis apdalino mažaturčius savo vasalus ir ėmė remtis tuo mažesniųjų feodalų sluoksniu. Juos ir skirdavo sherifais ir „teisėjais". Bendrosios „karaliaus teisės" labui Heinrichas siaurino provincijų teises ir feodalų jurisdikciją, kiek begalėdamas vienodino teisę. Pramintas buvo „Teisės Liūtu". Reformavo ir finansus.

Karaliaus kapellos (Royal Chapel) kunigai buvo karaliaus sekretoriai, arba ministeriai, kuriems vadovavo kancleris (chancelor), bet pirmoji po karaliaus vieta priklausė justicijarijui, arba vyriausiajam karaliaus vietininkui (lieutenant-general of the kingdom). Karaliui kur išvykus, justicijarijus valdė visą karalystę, o čia jam padėdavo „Aukščiausias Teismas", arba „Karaliaus Teismas", kurį sudarė justicijarijaus skiriami karaliaus žemių baronai. Tas nuolatinis „Teismas" atstovavo visiems tik triskart per metus susivažiuojantiems karaliaus vasalams. Redaguodavo ir registruodavo įstatymus, buvo apeliacinė instancija ir turėjo teisę peržiūrinėti visų žemesniųjų teismų nutarimus. Be to, Karaliaus Teismo nariai pirmininkaudavo perijodiniams keliolikos grafysčių sherifų susivažiavimams. Tas pats Karaliaus Teismas buvo ir „Šachmatų Stalo Taryba" (Cort of Exchequer), arba finansų taryba, pavadinta taip todėl, kad da-

lyvaują joje baronai sėdėdavo už languoto stalo. Dukart per metus kiekvienas sherifas mokėdavo Šachmatų Stalo Tarybos baronams karaliaus žemės činšą, žemės mokestį (D a n e g e l d tebevadinamą), teismo pajamas ir vasalų mokesčius. Visokių finansinių ginčų spręsti perijodiškai suvažiuodavo į grafystes Tarybos skiriami „keliaujantieji teisėjai" (j u g e s i t i n é r a n t s, j u d g e s' c i r c u i t s), kurie ilgainiui tapo ir teisėjais.

Karaliaus valdininkija tebuvo tik vienas valdymo sistemos momentas. Kiti du — feodalija ir senosios savivaldybės įstaigos. Be feodalijos negalėjo Heinrichas apseiti, kadangi valdininkų maža tebuvo ir kadangi feodalai sudarė jo kariuomenę. Su savivaldybės įstaigomis nekovojo, nes jomis rėmėsi kovoj su feodalais, o visi tie shirių ir šimtinių susirinkimai neatrodė pavojingi karaliaus valdžiai, priešingai — labai lengvino valdymo naštą. Heinricho I laikais savivaldybės įstaigos ėmė net stiprėti, nes prasikūrė ir įsigalėjo senieji miestai, be to — priviso daug naujų. O miestelėnams kur kas lengviau organizuoti ir ugdyti savivaldybė, kaip kaimiečiams.

Vilhelmui I užkariavus Angliją, laimėjo ir Anglijos prekyba bei pramonė. Iš sena įsikūrusių miestuose svetimšalių pirklių ir amatninkų kolonijų padaugėjo. Su kiekvienu senjoru, su kiekvienu abatu ateidavo į Angliją ir įsikurdavo čia menininkų ir amatninkų. Daug R o u e n o ir C a e n o pirklių tapo londoniečiais. N o r w i c h mieste prancūzų pirkliai pasistatė atskirą miestą ties senuoju angliškuoju. Iš pat pradžios normanų karaliai globojo Anglijos miestus; ir tie miestai ramiai sau gyveno senaisiais savo papročiais. Miestelėnai patys valdė savo miestą, kad ir prižiūrėdavo tą savivaldybę karaliaus valdininkai. Pagal Heinricho I chartiją, londonietis teisiamas buvo savo plauko žmonių h u s t i n g s e, arba miestelėnų susirinkime, kuris rinkdavosi kas savaitė; nebereikėjo jam kautis su savo priešininku, kaip normanui, bet priesaika teįrodydavo savo teisę. Karaliaus valdininkai visoj Anglijoj gynė londoniečius nuo muito ir kitų mokesčių. Tiesa, karalius skyrė miesto magistratą, arba p o r t r e e v e, bet miestelėnų a l d e r m a n a i valdė kiekvienas savo kvartalą (w a r d), ir pirklių bei amatninkų g i l d i j o s (g i l d s) pačios rūpinosi savo reikalais ir globojo savo narius. St. P a u l katedros varpas, prireikus, sušaukdavo visus londoniečius į tautos susirinkimą (t o w n - m o t e). Aldermanai pir-

mininkaudavo bendruosius reikalus svarstantiems miestelėnams. Karui prasidėjus, tauta virsdavo kariuomene ir įteikdavo miesto vėliavą savo vadui, normanų baronui Fitz-Walteriui. Jo valdžioj buvo ir Vilhelmo I įsteigtoji Londono pilis (Tower).

Žinoma, Londonas buvo didžiausias ir turtingiausias Anglijos miestas. Bet jo chartija tapo ilgainiui pavyzdinga didiesiems, labiausiai — pačiam karaliui priklausantiems, miestams. Išsivadavo pamažu iš feodalų valdžios ir kiti miestai. Miestelėnai-servai tapo laisvais žmonėmis; laisvieji miestelėnai prisipirkdavo iš savo senjorų visokių privilegijų, pagaliau — ir politinių teisių įsigydavo.

Senąsias tautos teises gerbdamas ir „bloguosius" Vilhelmo II „papročius" viešai smerkdamas, Heinrichas nė nemanė mažinti karališkųjų savo teisių. Taigi, tebevaldė Bažnyčią, kaip kadai Vilhelmas I, ir nekreipė didelio dėmesio į reformos sąjūdį: mažai tą sąjūdį tevertino, gal, ir visai nesuprato jo reikšmės. O kaip tik jo laikais pakirdo ir religinė tautos sąžinė. Baronai ir miestelėnai ėmė statyti naujų bažnyčių. Atsirado daug asketų ir eremitų; kliuniečiai ir cistercijiečiai įkvėpdavo žmonėms naujų idėjų; miestuose ir kaimuose žmonės rinkdavos drauge pasimelsti. Vyskupai ir abatai nuo Vilhelmo I laikų apanglėjo. Pats Heinrichas ėmė skirti vyskupais bei abatais ir anglus. Anglijon grįžęs, Šv. Anselmas atsisakė prisiekti karaliui, kai ėmė arkivyskupystės žemes, nenorėjo pripažinti naujai Heinricho paskirtųjų ir investintųjų vyskupų: gynė Bažnyčios laisvę. „Kol aš gyvas", sakė jam Heinrichas, „nebus sumažinta Anglų karalystės garbė ir teisės. O jei, gink Dieve, parūptų man taip nusižeminti, tai mano baronai ir Anglų tauta gali mane sulaikyti". Karalius nebojo, kad Anselmas vėl apleido Angliją (1103 m.), ir laimėjo pagaliau: Londono konkordatu (1107 m.) išsižadėjo tik bažnytinių investitūros simbolių (žiedo ir lazdos). Bet principinis valstybės ir Bažnyčios santykių klausimas buvo, kaip ir buvęs, neišspręstas. Kova su Bažnyčia ir Anglijai grūmojo.

Kitas pavojus buvo įpėdinio klausimas. — Heinrichas sutvarkė galingą savo valstybę ir apgynė ją kovoj su Prancūzijos karalium (1110 m.) ir paveldėtiniu Normandijos priešu Anjou grafu (1111 m.). Bet vienintelis jo sūnus Vilhelmas 1120 m. paskendo. Apie savo sūnėną Vilhelmą Clito-

n ą, Prancūzijos karaliaus sąjungininką, Heinrichas nenorėjo ir girdėti, o mergautinio Heinricho sūnaus Gloucester grafo Roberto nesutiko pripažinti Anglijos karalium baronai. Pagaliau (1117 m.), susitarė karalius su baronais paskirti įpėdine savo dukterį ir imperatoriaus Heinricho V našlę Matildę. Netrukus (1129 m.) sutuokė „imperatorienę" su Anjou ir Maine grafu Gotfriedu Gražiuoju (Geoffroi le Bel). Tuo būdu Heinricho I įpėdiniu ir tapo senasis Normandijos priešas Anjou grafas. Tai buvo labai gudriai sumanyta.

37

Fulkonas Juodasis (Foulques Nerra, 987—1040 m.) ir jo sūnus Gotfriedas Martellas (Geoffroi Martel, 1040—1060 m.) įsteigė didžiausią ir galingiausią po Normandijos feodalinę Prancūzijos valstybę. Vilhelmas Užkariautojas laikė Gotfriedą pavojingiausiu savo priešu. Bet, Gotfriedui numirus, prasidėjo Anjou grafystėj feodalinė suirutė. Tik Fulkonas V (1109—1129 m.) ir jo sūnus Gotfriedas Gražusis (Geoffroi le Bel, 1129—1151 m.; kadangi puošė savo šalmą augalu planta genista, genêt, pavadintas buvo jis Plantagenėtu) tesuvaldė baronus. Sutvarkė savo feodą (Anjou, Maine ir Touraine grafystes), atgaivino ir sustiprino centralinę valdžią. Nei feodalai, nei miestelėnai nebedrįso priešintis energingųjų grafų valiai; klausė jų ir vyskupija. Fulkonas V ir Plantagenėtas vėl pradėjo pulti Normandiją. Pirma Fulkonas sąjungininkavo su Prancūzijos karalium ir Vilhelmu Clitonu, paskui, Heinrichui I laimėjus karą, įmanė geriau su juo susitaikyti. Tada Fulkono sūnus ir vedė išdidžią, 15 metų už jį senesnę „imperatorienę". Susijo dvi galingiausios Prancūzijos baronų dinastijos ir Anjou-Touraine-Maine grafystė — su Normandijos dukatu ir Anglijos karalyste. Tačiau ilgai dar reikėjo kovoti dėl dukato Gotfriedui: tik 1144 m. karūnavosi jis Rouen mieste, o Anglijos karūną nebe jis, bet jo ir Matildės sūnus Heinrichas Plantagenėtas įsigijo.

Nei Anglijoj, nei Normandijoj nebuvo populiari valdingoji ir paniekinamai į žmones žiūrinti „imperatorienė". Vyresniajam jos sūnui Heinrichui 1115 m. dveji metai tesukako, o jos vyras,

nė Heinricho I mirties nelaukdamas ėmė pulti Normandiją. Tuo, žinoma, nieko savo pusėn nepalenkė. Heinrichui numirus, užuot į Angliją žygiavęs, Gotfriedas vėl pradėjo kariauti dėl Normandijos. Galima buvo manyti, kad norėjo jis pasiekti savo pirmtakūnų tikslą — sujungti Normandiją su Anjou, vadinasi, atskirti ją nuo Anglijos. To visai nenorėjo nei Normandijiečiai, nei Anglai.

Tokia politine buitimi ir pasinaudojo Heinricho sesers sūnus Steponas iš Blois. Buvo jis Boulognės ir Mortain grafas, Bellême senjoras ir turėjo daug žemių pačioj Anglijoj. Savo drąsumu, dosnumu ir lengvu būdu daug žmonių prisiviliojo; tetrūko jam politinių gabumų. Norėjo karaliauti, bet nekoks karalius tebuvo. Karūną dėlto greit pasigrobė. — Londoniečiai prisiminė senus laikus, kai savuoju „taip" (yea = yes) sveikindavo, galì sakyt, skelbdavo jie karalių, ir linksmai sutiko Steponą. Nebuvo dar jo pripažinę nei baronai, nei pralotai, nebuvo susirinkęs ir tautos susirinkimas. Bet Londoniečiai patys laikė save tautos atstovais. Londono aldermanai sušaukė piliečius ir, „karalystės gerove, jų manymu, rūpindamies, vienu balsu nutarė išrinkti karalių". Išrinko Steponą ir prisiekė ginti jį savo turtu ir krauju, o Steponas prisiekė žiūrėti karalystės taikos ir gerai karaliauti. Stepono brolis, Winchestero vyskupas, palenkė jo pusėn kelis vyskupus ir baronus, ir netrukus Canterbury arkivyskupas karūnavo naują karalių (1135. XII. 22). Po trijų savaičių pripažino Steponą kuone visa Anglija ir daugelis su Gotfriedu kovojančių Normandijos baronų.

Turėjo Steponas už tai nusileisti ir baronams, ir Anglijos Bažnyčiai: ne tik pakartoti, bet ir padidinti Heinricho I pažadus. Sutiko, be kitko, kad Bažnyčia visai laisvai valdytų savo žemes. Nerūpėjo jam nei Heinricho politika, nei išviso reali karaliaus valdžia. Pajuto feodalai, kad Stepono menko karaliaus esama; ėmė sprukti iš jo valdžios, stiprinti savo tvirtovėles, statydintis naujų, kovoti tarpusavy, spausti ir plėšti žmones, maištininkauti. Kiekvienas ties savimi težiūrėjo, ir, karaliaus nebepalaikomi, prityrę Heinricho padėjėjai išsilakstė. Karalius be valdininkijos liko. Prasidėjo feodalinė anarchija.

Greit maištininkams ėmė vadovauti ir sujungė juos mergautinis Heinricho sūnus Gloucester grafas Robertas

(1138 m.); Skotijos karalius Dovydas padėjo sukilėliams ir įsibrovė į Angliją. Šįkart pasisekė Steponui sumušti ir nugalėti priešai; bet susikivirčijo jis su vyskupija, net su savo broliu, popiežiaus legatu Heinrichu. Su Robertu susidėjus atvyko į Angliją Matildė (1139 m.). Stepono kariuomenė buvo sumušta, ir pats jis pateko nelaisvėn, o Matildė užsidėjo karūną — tapo „Anglijos viešpačia (Lady) ir karaliene" (1141 m.). Neilgam, nes savo būdu ir valdingumu visus ji kairino areno, ir tais pačiais metais Steponas vėl pripažintas buvo karalium. Robertui numirus (1147 m.), nustojo „imperatorienė" ir kariavus, grįžo pas vyrą, kuris tuo metu užkariavęs buvo Normandiją. Steponas iki pat mirties tevaldė vieną Angliją, valdė negarbingai — feodalinės anarchijos nuveikti negalėjo, nė nemėgino.

Išgelbėjo iš tos anarchijos Anglus jų Bažnyčia, kad ir nužemino ji karaliaus valdžią. Pirmoj Stepono karaliavimo pusėj, Anglijos Bažnyčiai vadovavo jo brolis popiežiaus legatas ir Winchestero vyskupas Heinrichas. Šaukdavo jis vyskupų sinodus, ir tie sinodai suirutės laikais reikšdino kiek Anglų tautos vienovę. Vyskupija pavadavo karalių, o prieš karalių — užstojo tautos teises. Sinodai aiškino Heinricho I ir paties Stepono chartijų prasmę. Tos chartijos rodančios, kad karaliaus valdžia remiantis jo sutartimi su tauta. Karalius esąs savo tautai atsakingas, ir Bažnyčia turinti teisę pripažinti karalių nevertu sosto. Ištikrųjų, nuverstas buvo ir Steponas (1141 m), ir Matildė (1141 m.). Grigaliaus VII skelbiamąją ideologiją Anglų Bažnyčia sydino su įsišaknijusiomis jau Angluose pažiūromis, ir toji ideologija konkretėjo ir anglėjo.

Bet Heinrichas greičiau karys ir politikas, kaip vyskupas buvo. Stepono karaliavimo gale tikru Anglų Bažnyčios vadu tapo naujasis Canterbury arkivyskupas Theobaldas, šventas ir mokytas žmogus. Pasak jo padėjėjo Tomo Beketo, Theobaldo vadovaujamoji „Bažnyčia davė Heinrichui II karūną ir išvadavo Angliją". Canterbury arkivyskupas pakvietė Heinrichą II į Angliją, sutaikė jį su Steponu ir Wallingfordo traktatu padarė galą feodalinei anarchijai (1153).

38

H e i n r i c h a s II P l a n t a g e n ė t a s buvo stiprus ir nepaprastai gyvas žmogus; mėgo medžioti ir su priešais kautis, su draugais laisvai, be jokio etiketo šnekėti ir linksmintis. Išėjusį aplipdavo jį visuomet baimė prašytojų, skundikų ir elgetų. Visi jie dejavo, rėkavo ir stumdėsi, patį karalių stumdė, o jo visai tai netvarkai ir nesipriešinta. Tik ant žirgo ir valgydamas sėdėdavo; šiaip visuomet judėjo krutėjo — toks jau nenuosėda buvo. Bažnyčioj nuobodžiaudavo — žiūrinėjo tapybų bei statulų, šnibždėdavos su palydovais arba piešė ką. Kad ir griežtai bausdavo eretikus, pats tikėjimo klausimais mažai tesidomėjo ir mielai iš kunigų juokdavos. Tačiau, kaip ir visi A n j o u grafai, didelio mokslo žmogus buvo; daug kalbų mokėjo, laisvai šnekėjo prancūziškai ir lotyniškai; globojo literatus, kalbėdavo su mokslininkais.

Heinrichą daug kas kaltindavo šykštumu. Ištikrųjų, be reikalo pinigų nešvaistė, bet dosnus buvo, kai reikėdavo apdovanoti ištikimas šalininkas arba politinis tikslas pasiekti. Mat, Heinrichas pirmiausia buvo gudrus, atsparus ir nesąžiningas politikas, be to, nepaprastai laimingas. — Vedė jis 1152 m. A l ï ė n o r ą A k v i t a n i j i e t ę, su kuria tik ką išsiskyręs buvo Prancūzijos karalius L i u d v i k a s VII. Tiesa, tebuvo tada Heinrichui 19 metų, o Alïėnorai 32; bet meilės Heinrichas visą savo gyvenimą ne šeimoj ieškojo. Užtai, Alïėnorą vesdamas, paveldėjo jis jos tėvo Akvitanijos duko V i l h e l m o IX valstybę ir pačioj Prancūzijoj tapo, be abejo, galingiausiu valdovu.

Jau 1152—1153 m. Heinrichas lengvai galėjo atimti Angliją iš S t e p o n o; bet nenorėjo, kad laikytų jį Anglai antruoju užkariautoju. Su arkivyskupo T h e o b a l d o pagelba susitarė jis, kaip minėta, su Steponu: formaliai pasidalino su juo Steponas savo valdžią ir paskyrė jį savo įpėdiniu. Nebeilgai teko Heinrichui ir laukti: 1154 m. Steponas numirė.

Anglijos karalystė sudarė tik pusę milžiniškos Plantagenėto imperijos. — Prie savo tėvonystės ir Normandijos prijungė jis 1156—1171 m. B r e t a g n ė s dukatą; nuo 1159 m. stengėsi prijungti prie Akvitanijos T o u l o u s ė s grafystę, sėkmingai kovojo dėl jos su L i u d v i k u VII ir 1173 m. padarė grafą savo vasalu — priėjo Viduržemių Jūrą ir žemutinę Rhonę. Nepasisekė jam, kaip buvo norėjęs, įsiviešpatauti S a v o j o j ir P i e m o n t e; tačiau ir be to priklausė jam didžioji Prancūzijos

karalystės pusė. Viena jo duktė ištekėjo už Saksonijos ir Bavarijos hercogo Heinricho Liūto (1168 m.), antroji — už Kastilijos karaliaus Alfonso VIII (1176 m.); trečioji — už Sicilijų karaliaus Vilhelmo II (1177 m.). Jo sūnus Heinrichas vedė Liudviko VII dukterį. Visos tos vedybos turėjo politinę reikšmę. Nebuvo galo Heinricho II troškimams. Kišosi jis į Ispanijos reikalus; manė, kad jo sūnus paveldės Kapetingų sostą, o tiesioginiam įpėdiniui Pilypui Augustui gimus (1165 m.), ėmė ruošti karą su savo siuzerėnu Liudviku. Popiežius teišgelbėjo Kapetingą (1177 m.). Nuo 1169 m. Heinrichas kurstė prieš imperatorių Friedrichą I Lombardijos miestų Sąjungą, siuntinėjo jai pinigų, rasit, ir tikrai manė pats tapti imperatorium.

Europiškoji Heinricho II politika primena Karoliaus Didžiojo, Ottono I, Heinricho III, Sveino I, Knudo Didžiojo, Sicilijų valdovų, na, ir tūlų feodalų baronų, taip antai, Blois grafo Evodo, imperijalizmą. Tąja politika reiškėsi primityvusis užkariavimo instinktas, primityvus valdžios troškimas. Jo nebemotyvavo jokia kultūrinė idėja, jokia religija pagrįsta ideologija, kaip, sakysim, Vokietijos valdovų arba Grigaliaus VII imperijalizmą. Nesirėmė Heinricho politika ir kultūrine jo valdomųjų žemių vienove. Ištikro, savo kalba, tradicijomis ir papročiais, visu tautišku savo būdu ne tik anglai skyrėsi nuo prancūzų, bet ir vieni prancūzai nuo kitų, bretonai ar gasconai nuo normandijiečių. Priešingai, maža kur tesiskyrė Heinricho ir Liudviko VII valdiniai prancūzai.

Heinricho II imperijalizmu pasireiškė feodalinė Europos, ypačiai Prancūzijos stichija. Bet toji stichija pirmiausia konkretėjo mažas valstybėles, naujosios kultūros narvelius, bekurdama. Tik organine tų narvelių vienove remiantis, tik organiškai jie sydinant, tegalima buvo didesnė valstybė kurti. Tokia organinė vienovė visai aiški buvo Anglijoj. Buvo ji, žinoma, ir Prancūzijoj. Reiškėsi čia kultūrinėmis provincijų — Provencės, Akvitanijos, Bretagnės, Normandijos, Burgundijos, vidurinės Prancūzijos — ypatybėmis ir kaip tik tas provincijas vienijančių valdovų laimėjimais; antra vertus — neaiškia, bet tebeaugančia Prancūzų tėvynės idėja. Tą idėją kėlė aikštėn ir chansons de geste autoriai, ir kryžiaus karą, Gesta Dei per Francos, aprašantieji istorininkai, ir patys baronai, kurie pri-

pažino Prancūzijos karaliaus mouvance ir jo siuzerenitėtą. Tai ir svarbu, kad miglotą dar Prancūzijos idėją įkūnijo vyriausias Prancūzijos siuzerėnas Kapetingas. O jis tuo pat metu atstovavo ir senajai, iš Romėnų paveldėtai ir Bažnyčios palaimintai suverenitėto idėjai. Dievas patepė Kapetingą karalium, ir rėmė jį Prancūzų Bažnyčia.

Kovodamas su savo siuzerėnu ir suverėnu Kapetingu, Heinrichas susidūrė tiek su feodalijos (su ja teipaja kovojo, bet negalėjo be jos apseiti), tiek su Bažnyčios (jos idėjinę galią mažai tesuprato) pasaulėžiūra. Jis buvo daug galingesnis ir gabesnis už Liudviką VII. Bet pasidalinti su juo Prancūzijos negalėjo, nes Prancūzija iš esmės viena ir vieninga rados, o nuversti savo siuzerėnas ir Dievo palaimintasis karalius buvo jam dar sunkiau. Be to, kaipgi būtų jis suvaldęs tikrai milžinišką imperiją, pats imperatorium netapęs? juoba, kad dėpčiojo į galingą Plantagenėtą kiti Europos valdovai.

Pati feodalinė Europa žabojo feodalinį Heinricho imperijalizmą, patvinkusią feodalinę stichiją. — Heinrichas turėjo nusileisti ir prancūziškųjų savo provincijų separatizmui, ir visų Prancūzų karaliui. Ne paprastai užkariavo Bretagnę, bet sutuokė savo sūnų Geoffroi su jos duko paveldėtoja (1166 m.). Normandiją ir Anjou nuo Heinricho II gavęs, jo sūnus Heinrichas prisiekė dukato ir grafystės siuzerėnui Liudvikui VII (1169 m.). Taip pat pripažino save Kapetingo vasalu ir trečias Heinricho II sūnus, Akvitaniją gavęs Richardas Liūto Širdis. Tiesa, pats Heinrichas laikė visa tai tik formalumu, ilgai neišleido savo sūnų į jų feodus ir savarankiškai tuos feodus valdė. Tačiau paūgėję sūnūs ėmė reikalauti valdžios ir maištininkauti. Pagaliau, visi trys sūnūs atsidūrė Liudviko VII dvare ir su juo prieš tėvą susidėjo. Liudvikas nenorėjo taikintis su Heinrichu II „be jo žmonos ir sūnų sutikimo" (1173 m.); žadėjo vyresniajam Heinrichui padėti net Anglijos sostą įsigyti. Heinrichas ėmė vadinti save Heinrichu III ir sąjungininkauti su popiežium Aleksandru III. Dvejus metus (1173—1174) kariavo Heinrichas II su koalicija, laimėjo karą ir susitaikė su sūnumis. Dovanojo jiems, bet — jų nebepertaisė.

Tarpusavy ir su tėvu kovodami, su tėvo priešu Kapetingu santykiaudami, stengėsi jie susikurti kiekvienas sau beveik sava-

rankišką valstybę ir nesąmoningai atstovavo Akvitanijos, Bretagnės, Anjou separatizmui. Valdė juos, kaip ir tėvą, antinominė feodalizmo stichija, per organinės feodalizmo išrutulos briaunas einanti, laisvai patvinstanti ir anarchija virstanti. Tarytum išsiskirstė toji stichija tarp Plantagenėtų ir griovė ir Heinricho II šeimą, ir jo imperiją, kartu ir pati save naikino. O pats galiūnas senėjo ir pailso bekovodamas.

Nė devynerių metų nepraėjo, kaip vėl sukilo prieš tėvą Akvitaniją iš Richardo atimti norįs Heinrichas (1183 m.). Senasis Plantagenėtas nuveikė ir šįkart savo vyresnįjį sūnų, bet staiga numirė Heinrichas, ir gailiai apraudojo jį tėvas. O numirusio Liudviko VII (1180 m.) vietoj įsikaraliavo jo sūnus Pilypas Augustas; nemažiau už Heinrichą II gudrus politikas, bet jaunesnis. Su paties Heinricho II pagelba savo priešus nuveikęs, sumanė Pilypas praplėsti savo valdžią visoj Prancūzijoj, ėmė sąjungininkauti su imperatorium Friedrichu I ir kurstyti prieš Heinrichą pirma jo sūnų Bretagnės grafą Geoffroi, paskui, Geoffroi numirus (1186 m.), Akvitaniją valdantį Richardą Liūto Širdį. Iki pat Heinricho II mirties čia kariauta, čia taikytasi. Pagaliau, Pilypas ir Richardas nuveikė Heinrichą: Azai traktatu (1189 m.) Heinrichas žadėjo išpildyti „Prancūzijos karaliaus valią", sumokėti jam kontribuciją, atiduoti kai kurias žemes ir pripažinti Pilypą prancūziškųjų žemių siuzerėnų. Richardas buvo paskelbtas Heinricho įpėdiniu Anglijoj. Traktatas nė neminėjo jaunio ir mylimojo Heinricho II sūnaus Jono; priverstas pasirašyti traktatą, Heinrichas greit sužinojo, kad ir Jonas buvo jį išdavęs. Pagal sutartį nusiuntė Heinrichui Pilypas išdavikų sąrašą. Liepė Heinrichas tą sąrašą perskaityti. — „Viešpatie — padėk man Jėzau Kristau! — pirmoj vietoj parašytas grafo Jono, Tamstos sūnaus, vardas." — „Gana!" — atsakė karalius. „Apsivertė jis lovoj. Drebėjo visu kūnu; veidas mainės: čia juodas, čia raudonas, čia baltas darės. Tokios didelės buvo kančios, kad apalpo; nieko nebegirdėjo ir nebematė. Tris dienas kentėjo; kalbėjo, bet niekas nebegalėjo jo suprasti." Po kelių dienų ir numirė Chinon pily (1189. VII. 6).

Netrūko Heinrichui II politinių gabumų ir energijos. Bet kovojo jis čia dėl savo paties planų, o tie planai įspūdingi, bet negyvi, „abstraktūs" buvo, nes nesutiko su Europos kultūros

tendencijomis. Todėl ir neapsakoma Plantagenėto energija, tikrai milžiniškas jo darbas vėjais nuėjo, nieko nesukūrė. Kuria ir genijaliausias žmogus kultūros tendencijas teformuluodamas. Tas pats Heinrichas II tikrai kūrė politinę Anglijos santvarką, nes sutaikė čia savo energiją ir gabumus su paties gyvenimo reikalavimais.

39

Daug bloga padarė Anglijai Steponas iš Blois, „karūnos nevertas“ žmogus, kaip vadino jį Heinrichas II; karaliaus turtą iššvaistė ir autoriteto kuo tik nesunaikino. Heinrichas II norėjo karaliauti Heinricho I pavyzdžiu ir gaivinti jo ir Vilhelmo I politiką. Paleido Angliją plėšiančią samdinių kariuomenę, sugriovė naujai įsteigtąsias baronų tvirtovėles, atėmė iš baronų Stepono dovanotąsias jiems žemes, uoliai saugojo taiką ir tvarką, globojo miestelėnus bei žemdirbius ir savo iždą vėl pripildė.

Atgaivino jis ir patobulino centralines įstaigas, Karaliaus Dvarą (curia regis). Taip vadinosi ir karalius su artimiausiais savo patarėjais, ir karalius su savo baronais, iš kurių ilgainiui ėmė susivažiuoti tik didesnieji, ir, pagaliau, patys tie baronai, kurie laikė save tautos atstovais. Įvairios to Dvaro funkcijos pavestos buvo specijalistams, ir teismas atsiskyrė nuo administracijos ir finansų; taigi, iš vienos tarybos (Dvaro) pasidarė pagaliau kelios. Visa karalystė buvo padalinta į 6 apskritis; kiekvieną vizitavo trys „keliaujantieji teisėjai“ (itinerant justices, judges' circuits). Dvaro Teismo įgaliotiniai būdami, jungė jie centrą su provincijomis — rūpinos mokesčiais ir, grafysčių bei šimtinių teismus prižiūrėdami, patys tapo teisėjais. Kadangi ir jie dažnai nesąžiningai teisė, karalius pats su savo taryba (the King in Council) priimdavo skundus; ir ši taryba tapo vyriausiu apeliaciniu teismu. Be to, Heinrichas nustojo skyręs grafais (sherifais) didikus — pavedė tas pareigas teisininkams ir dvariškiams; atidžiai rinkdavo grafus ir jų padėjėjus, prižiūrėdavo jų valdymą, reikalaudavo perijodinių apyskaitų ir kilodavo juos iš vienos grafystės į kitą, kad nesufeodalėtų.

Vietinius teismus prižiūrėdamas ir savo paties bei savo įgaliotinių teismus steigdamas, Heinrichas tuo pat vienodino ir re-

formavo justiciją. Nuosekliai siaurino jis baronų jurisdikciją ir didino karališkąsias savo teises ir privilegijas. Darė jis tai atskirais įstatymų rinkiniais, arba assisais (assizes), kuriuos išleisdavo su tam tikslui sušaukiama didžiųjų baronų ir pralotų taryba (magnum consilium, curia regis, great council). Ypačiai svarbūs buvo vadinamieji Clarendono (kaimas netoli nuo Salisbury miesto) Assisai (1166 m.). Jie pertvarkė senąją laidavimo sistemą. — Kiekvienos šimtinės 12 žmonių, o kiekvienos miesto apskrities 4 turėjo prisiekti, kad ves teisman visus žinomus jiems nusikaltėlius ir ką tik nusikaltėliu laiko. Tuo būdu prisiekusieji ne tik tebebuvo, kaip kadai kitkart, laiduotojai ir liudytojai, bet tapo ir tardytojais. Iš čia vėliau ir išėjo angliškasis prisiekusiųjų teismas. Panaikino Clarendono Assisai ir senąjį germanų paprotį įrodinėti faktus giminių ir kaimynų priesaika; palikta tik ordalijos, arba „Dievo Teismas".

Heinrichas suprato, kad, norint gerai valdyti kraštas, reikėjo karaliui geros ir paklusnios kariuomenės. Smulkiai nusakė jis kariškąsias savo vasalų pareigas ir — kas daug svarbiau — atgaivino piliečių miliciją. Karaliui ginant kraštą, kiekvienas riteris (knight) turėjo eiti karan šarvuotas su skydu ir jietimi, kiekvienas smulkus dvarininkas (freeholder) — šarvuotas ir su jietimi, kiekvienas miestelėnas ir šiaipjau laisvas žmogus — su jietimi ir šalmuotas (Assize of Arms 1181 m.). Dar anksčiau Heinrichas pasinaudojo savo žygiu prieš Toulousės grafą kariškajai Anglijos baronų galiai sumažinti: leido jų vasalams tarnybos vietoj mokėti „skydpinigius" (scutagium, scutage). Tais pinigais, prireikus, apmokėdavo karalius samdinių kariuomenę, o ji daug paklusnesnė už baronus ir geresnė už miliciją buvo.

Heinricho II valdymas taip panašus buvo į Heinricho I, kad ir dabar nevisada lengva pasakyti, kuriam Heinrichui ši ar ta reforma priskirtina. Nenuostabu: susispietė apie Heinrichą II senieji jo bendravardžio patarėjai ir išauklėjo naują valdininkų kartą. Pačioj pradžioj rėmėsi Heinrichas ir Bažnyčia, nes, kaip minėta, Bažnyčios primasas Theobaldas padėjo Anglijai atgyti ir Heinrichui įsikaraliauti. Theobaldo draugą ir patarėją Tomą Beketą paskyrė karalius savo kancleriu ir greit su juo susibičiuliavo.

Beketo tėvas Gilbertas Beket buvo Londone apsigyvenęs Roueno pirklys. Londone praturtėjo, prisipirko namų ir žemių, įsigijo tiek įtakos, kad paskyrė jį karalius net miesto magistratu (portreeve). Mielai bendraudavo Gilbertas su kunigais ir vienuoliais, dalyvavo kiek religiniam sąjūdy, pasistatė net koplyčią Šv. Povilo kapuose. Tomo motina tikra davatka buvo: kas metai, gimtąją savo sūnaus dieną, svėrė savo vaikelį ir, kiek jis sverdavo, tiek išdalindavo vargšams pinigų, drabužių ir maisto. Nuo mažų dienų bendravo Tomas su savo tėvo draugais — su kunigais ir baronais; tik pirma baronai labiau jam patiko. Baigęs Mertono mokyklą, išsimokslino Paryžiaus universitete; grįžo ir ėmė gyventi kaip bajoriukas. Aukštas, gražus ir linksmas, geras ir sąmojingas kalbėtojas būdamas, greit pralenkė jis savo draugus ir — atsidūrė Canterbury arkivyskupo Theobaldo dvare. Didžiai vertino Tomą Theobaldas, dalindavos su juo mintimis ir nekartą siųsdavo jį į Normandiją su Heinrichu tartis. Karaliaus draugu ir kancleriu tapęs, Tomas ištikimai jam tarnavo; už patį karalių karališkesnis buvo; karštai dėl karaliaus valdžios kovojo ir su baronais, ir su vyskupais. Savaime suprantama, kad, norėdamas suvaldyti ir Bažnyčią, Heinrichas, Theobaldui numirus, Canterbury arkivyskupu paskyrė savo draugą.

Baisiai apsirikta čia karaliaus. — Tik ką tapęs arkivyskupu, Beketas suėmė savin visą bažnytinę ideologiją; išsijuosęs ėmė ginti nuo karaliaus Bažnyčios laisvę, privilegijas ir turtą, kaip ir Šv. Anselmas kadaise. Staiga pakitėjo linksmabūdžio dvariškio pažiūros ir gyvenimas: virto jis doru ir rimtu Bažnyčios kunigaikščiu. Taip kitėjo ir visi tų laikų žmonės, patekę į kitą socijalinį sluoksnį, į kitas gyvenimo aplinkybes; taip pakitėjo Prancūzijoj ir Plantagenėto sūnūs. Tuo reiškėsi socijalinės grupės galia. Stiprūs tų laikų buvo žmonės, tik — ne savo pačių, bet savo grupės stiprumu.

Paminėjau čia Šv. Anselmą, bet Beketo su juo lyginti visai nenoriu. Anselmas buvo Bažnyčios dvasios įkvėptas ir vienui vienas ją reikšdino, Anglijos Bažnyčią gaivindamas ir romiai, bet tvirtai dėl jos laisvės kovodamas. Beketas suėmė savin Bažnyčios ideologiją, bet toji ideologija ne tiek jį transformavo, kiek orijentavo ir motyvavo jo aistras ir gabumus. Ir arkivyskupu tapęs, tebebuvo jis aistringas ir nekantrus garbėtroška, tik savo

garbę nesąmoningai laikė Bažnyčios garbe (iš dalies jiedvi, žinoma, ir sutapo), kaip arkivyskupystės turtą — toja nesąmoningai — laikė ir savu. Todėl ne principiniais klausimais pradėjo jis kovą su karalium, bet tuo, kad nenorėjo mokėti jo reikalaujamų mokesčių; todėl tiek ir rūpinosi pinigais ir etiketo dalykais. Taigi, dar aiškiau, kad ne tiek Tomas su Heinrichu kovojo, kiek Bažnyčios ideologija su naujosios valstybės ideologija.

Heinrichas reikalavo, kad jo teisėjai teistų kunigus, kuriuos pats Bažnyčios teismas pripažins sunkiu nusikaltimu (žmogžudyste, plėšimu, vagyste) kaltais; norėjo, kad jo valdininkas tam reikalui būtų kiekvienam Bažnyčios teismo posėdy. Kadangi už minėtąsias kaltes Bažnyčios teismas kunigus išvilkdavo tik iš rūbų, karalius pats norėjo juos bausti. Beketas karštai priešinosi karaliaus sumanymui, nes, anot pranašo Naumo, pats Dievas tik kartą tebaudžiąs nusidėjėlį. Bet karalius rėmėsi „senaisiais karalystės papročiais", vyskupai ir pats popiežius linkę buvo nusileisti. Taigi, Beketas sutiko pagaliau nebesipriešinti tiems papročiams.

Sušaukęs Clarendone baronus ir pralotus (1164 m.), karalius viešai paskelbė „senuosius papročius", vadinamąsias Clarendono Konstitucijas. — Vyskupas ir abatas, pagal tas Konstitucijas, galėjo būti renkamas tiktai karaliui sutikus, karaliaus kapelloj ir karaliaus valdininkams čia esant. Išrinktasis turėjo, kaip ir baronai, prisiekti karaliui (homagium) ir gauti iš karaliaus žemių, o paskui tarnauti karaliui per vasalą ir mokėti jam feodalinius mokesčius. Tik prisiekęs vyskupas ir abatas tegalėjo būti įšventintas. Jam numirus, karalius valdė abatystę, vyskupystę ar arkivyskupystę, kol būdavo išrinktas naujas pralotas. Nė vienas vyskupas negalėjo išvažiuoti iš karalystės be karaliaus leidimo. Be to leidimo niekas negalėjo ekskomunikuoti karaliaus valdininkų ir tiesioginių jo vasalų. Karaliaus Dvaras nutardavo, kuriam teismui — Bažnyčios ar karališkajam — reikia spręsti kunigo byla su pasaulininku. Pakartoti buvo ir minėtieji jau Heinricho reikalavimai. Be to, Konstitucijos leido paties arkivyskupo teismo nuteistiesiems apeliuoti karaliui, bet visiems draudė apeliuoti Romai be karaliaus sutikimo.

Clarendono Konstitucijos gaivino bažnytinę Vilhelmo I sistemą, bet atidavė Stepono laikais atgijusią ir sustiprėjusią Baž-

nyčią karaliaus valdžion. Tai nebesutiko su Bažnyčios ideologija ir trukdė Bažnyčios reformatorius. Beketas pirma nedrįso protestuoti, bet greit atsipeikėjo, pats save viešai pasmerkė ir, popiežiui panaikinus jo pažadus karaliui, vėl ėmė ginti Bažnyčią. Kiek begalėdamas spaudė ir persekiojo jį įsiutęs karalius, norėjo nuteisti ir nuversti, o iškeliauti iš Anglijos neleido. Pagaliau sušaukė Heinrichas Northamptone baronus ir pralotus arkivyskupo teisti. Įėjo į salę Beketas ir, ant vyskupiškos savo lazdos rymodamas, ramiai uždraudė karaliaus patarėjams teisti Anglų Bažnyčios primasą, apeliavo popiežiui ir norėjo išeiti. „Išdavikas! Išdavikas!“ — šaukė baronai. — „Kad tebebūčiau riteris“, prabilo atsigręždamas arkivyskupas, „tai atsakytų jums mano kardas.“ Naktį Beketas slapta pabėgo į Flandriją (1164 m.).

Šešerius metus gyveno Prancūzijoj Beketas, Liudviko VII globojamas. Nenustojo kovojęs su Heinrichu, kurstė karaliaus priešus, kreipėsi į popiežių. Mielai apsimetė jo gynėju karaliaus sūnus Heinrichas; bet popiežius Aleksandras III nepatenkintas buvo karšta arkivyskupo kova su karalium. Be perstogės skelbė Beketas interdiktus ir ekskomunikas, pasmerkė Yorko arkivyskupą, Londono, Salisbury, Durhamo vyskupus ir norėjo, kad popiežius pasmerktų patį karalių. Popiežiui reikėjo ginti Beketas ir Anglijos Bažnyčia, bet nenorėjo jis perdaug pikdyti ir karaliaus, kuris gąsdino susidėsiąs su antipopiežium ir su Aleksandro priešu Barbarossa. Slapta bule išvadavo Aleksandras Heinrichą, jo vyskupus ir dvariškius iš dvasinės Beketo valdžios. O karalius tą bulę viešai paskelbė ir gyrėsi, kad turįs popiežių ir kardinolus savo piniginėj, in bursa sua. Savo rėžtu, Beketas įsižeidęs rašė: „Romos kurija visuomet dovanoja Barrabai ir smerkia Jėzų.“

Vienas Liudvikas VII teskyrė politiką nuo Bažnyčios reikalų, ir tais reikalais tesirūpino: stengėsi sutaikinti Heinrichą su Beketu. Tik, deja, abudu puikybe ir pykčiu tvinko; nieko vienas antram nenorėjo nusileisti; be to, vienas antru nė nepasitikėdavo. — Susivažiavo 1169 m. Heinrichas, Liudvikas ir Beketas susitarti. Sakėsi arkivyskupas pripažinsiąs pagaliau savo karaliaus nutarimą, kiek sutiksiąs tas nutarimas su Dievo garbe, salvo honore Dei. „Klausyk, viešpatie kara-

liau", tarė Heinrichas Liudvikui, „klausyk, ką sako šitas žmogus. Viskas, kas jam nepatinka, yra, jo nuomone, priešinga Dievo garbei. Taiką mėgdamas, štai ką aš siūlau. Tegul teikia jis man nors tai, ką švenčiausieji arkivyskupai, jo pirmtakūnai, buvo gavę iš blogiausio karaliaus, mano protėvio. Tuo pasitenkinsiu." Beketas tylėjo. „Viešpatie arkivyskupe", kreipėsi į jį Liudvikas, „nejaugi Tamsta nori būti didesnis už šventuosius ir geresnis už Šv. Petrą? Ko lauki? Taika — Tamstos rankose." — „Mūsų tėvai kentėjo, nes nenorėjo Kristaus vardo nutylėti; o aš, argi paniekinsiu aš Dievo garbę norėdamas gauti šito žmogaus malonės?! Niekuomet!" Kitą kartą žadėjęs buvo Heinrichas Beketui pripažinti jį arkivyskupu, duoti jam tokią pat valdžią, kokią buvo turėję jo pirmtakūnai, ir dar geroką sumą pinigų. Bet, kai pareikalavo Beketas ir susitaikomojo pabučiavimo, karalius atšovė: „Mielai būčiau sutikęs. Tik viešai esu prisiekęs, kad niekuomet nebebučiuosiu Canterbury arkivyskupo."

Vis dėlto 1170 m. Heinrichas ir Beketas susitaikino. Tačiau Anglijoj vėl jų susipykta. „Valgė tas žmogus", skundėsi karalius, „mano duoną. Vargšas pas mane atėjo, o aš jį aukščiau už visus iškėliau. Štai dabar šeria jis man į snukį, žemina mano giminę ir mano karalystę! Širdis skauda. Nejaugi niekas jam už mane neatkeršys?" Atkeršijo keturi riteriai, kuriems liepė karalius atvesti Beketą į teismą. Tomas griežtai atsisakė ir, savo kunigų patariamas, išėjo į katedrą. Bet riteriai įsibrovė į pustamsę bažnyčią. „Kur čia išdavikas Tomas Beketas?" — „Štai aš, ne išdavikas, bet Dievo kunigas", atsiliepė Beketas ir sustojo, atsišliejo vieno piliastro. Reginaldas Fitzurse norėjo jį suimti. Smarkiai stūmė riterį arkivyskupas: „Verge, neliesk manęs! Esi mano vasalas." — „Mušk! mušk!" — sušuko Reginaldas, ir nukirstas Beketas parpuolė. Riterio tarnas pribaigė begulintį. „Eikim dabar! Išdavikas nebekels!" (1170 m.).

Žmonės kaltino patį Heinrichą ir garsino kankinį. Miręs arkivyskupas ėmė daryti stebuklus. Prancūzijos karalius ir baronai reikalavo popiežiaus nubausti nužudytoją. — Heinrichas turėjo nusileisti. Priesaika išsižadėjo Clarendono Konstitucijų, apdovanojo privilegijomis ir žemėmis Canterbury arkivyskupystę ir pripažino popiežiaus teises, žadėjo net į Šv. Žemę

žygiuoti ir aplankė Beketo grabą; čia viešai atgailojo, nes — nenoromis sukurstęs arkivyskupo priešus.

Tačiau Heinrichas gyrėsi neatsisakęs nuo savo teisių arba — „visai mažai". Tiesa, popiežiaus teisės tebebuvo Anglijoj tušti žodžiai. Clarendono Konstitucijas atmainydamas, Heinrichas nė nemanė atmainyti „senųjų papročių", kuriuos Konstitucijos tik kodifikavo, ir tvirtai tebesilaikė tų papročių. Kaip sau nori, bet ir Bažnyčią Heinrichas apžiojo.

Heinrichas atgailojo ir formaliai nusileido Bažnyčiai ir todėl, kad 1170 m. reikėjo jam kovoti su Prancūzijos, Flandrijos ir Skotijos koalicija. Be to, Geoffroi kaip tik tuo metu puolė Richardą, o pačioj Anglijoj prasidėjo sukilimai. Heinricho justicijarijus greit sumušė atkilusią į Angliją Flandrijos grafo samdinių kariuomenę, o įsibrovęs į Angliją Skotijos karalius Vilhelmas Liūtas ne tik kad nuveiktas buvo, bet pateko nelaisvėn ir turėjo pripažinti save Heinricho vasalu (1174 m.). Prieš kelerius metus Heinrichas numalšinęs buvo Waleso kunigaikščius ir užkariavęs pusę Airijos (1170—1171 m.). Įkurdino čia savo vasalus ir davė salai atskirą justicijarijų. Heinricho sutvarkytoji Anglų karalystė ėmė plisti ir savo pačios uždaviniais gyventi. Tiems uždaviniams vykdyti europiška Heinricho politika ir jo imperija greičiau trukdė, kaip padėdinėjo.

V

Kapetingų Prancūzija

40

Perdirbę feodalinę sistemą ir susydinę ją su senąja Anglų santvarka, Vilhelmas Užkariautojas ir abu Heinrichai įsteigė Anglijoj stiprią monarchiją. Anglija buvo tik viena didžiosios Plantagenėtų imperijos dalis, ir kontinentalinėmis savo žemėmis rūpinosi jie ne mažiau, kaip karalyste. Tos žemės pačios nesudarė organiško vieneto; dar sunkiau buvo ilgam sujungti jos su Anglija. Reikėjo Plantagenėtams arba atsisakyti nuo jų, arba užsikariauti visa Prancūzija ir jos karaliais tapti. Taigi, negalėjo Plantagenėtai išvengti karo su Kapetingais, ir jau Heinricho II laikais buvo bepradedąs tą karą laimėti Pilypas II Augustas. Ne Plantagenėtai, bet Kapetingai suvienijo pagaliau Prancūziją. Tiksliau sakant: tos pačios kūrybinės feodalizmo tendencijos, kuriomis pasinaudoję Prancūzijos feodalai sutvarkė Normandijos, Sicilijos ir Anglijos monarchijas, tos pačios tendencijos pavertė Kapetingus, toli gražu ne galingiausius baronus ir pradžioj tik iš vardo karalius, tikrais visos Prancūzijos valdovais. Šiuo atžvilgiu ir įdomi Prancūzijos istorija. — Pietų Italijoj ir Anglijoj feodalizmas buvo svarbus, bet ne vienintelis naująją valstybę formuojantis momentas; Prancūzijoj pats feodalizmas transformavosi — tapo naujo tipo valstybe. Čia procesas buvo organiškesnis, ir mažiau reikšmės turėjo valdovų gabumai.

Keturių pirmųjų Kapetingų — Hugono Kapeto (987 — 996 m.), Roberto II (996—1031 m.), Heinricho I (1031—1060 m.) ir Pilypo I (1060—1108) — negalima nė lyginti su Normandijos dukais arba su Anjou grafais. Iš Neustrijos markos, kurią valdęs buvo kadai Hugo-

nas Didysis, jo įpėdiniams maža beliko. Heinricho I savo broliui Robertui atiduotas (1032 m.) Burgundijos dukatas tapo faktiškai savarankiška valstybe: karaliai susigrąžino Burgundiją tik 1361 m. Tiktai Paryžiaus, Senliso, Étampės ir Orléanso apskritys ir dar kai kurios žemės (svarbiausia — Montreuil grafystė — jungė Ile-de-France su jūra) tikrai priklausė pirmiesiems Kapetingams. Robertas prisijungė Dreux grafystę (1015 m.), Melun grafystę (1016 m.) ir užkariavo Burgundijos dukatą, kurio, kaip minėta, po 15 metų nebeteko jo sūnus; Heinrichas įsigijo Sens grafystę (1055 m.); Pilypas — Gâtinais grafystę (1068 m.), Corbie senjoriją (1071 m.) ir Vexin grafystę (1077 m.); be to, 1101 m. pardavė jam savo feodą kryžiaus karan einąs Bourgės miesto vikomtas.

To nedidelio domėno pajamomis ir gyveno karalius. Prevotai (prévost, prévôt) ir mėrai (maires) valdė jo dvarus ir kaimus, jo vilanus ir servus; rinko mokesčius, administravo, teisė žmones ir šeimininkavo; dalį pajamų atiduodavo karaliui, dar daugiau patys pasiimdavo; algos vietoj, be to, kiekvienas gaudavo iš karaliaus žemės, kur pats sau šeimininkavo. Pinigus įnešdavo jie į karaliaus iždą, grūdus gabendavo į Gonessės, Janvillės, Mantės ir Étampės sandėlius, vyną — į Orléans ir Argenteuil. Aprūpindavo karalius savo virtuvę ir žvėriena bei paukštiena: prisimedžiodavo Compiègne, Fontainebleau, Saint-Germain ir Boulogne miškuose. Mat, nelengva buvo maitinti šeimyna ir aibė dvariškių. Karalius važinėdavo iš vieno savo dvaro į kitą; dažnai viešėdavo pas vieną kitą savo vyskupą ar abatą, iš kurių perijodiškai ir vadinamųjų „dovanų" gaudavo. Nemaža pinigų duodavo karaliui jo domėno miestai; bet kaip tik čia karaliaus skiriamieji vikomtai ir kastelionai (châtelains) palengvėle ir tapo galingais senjorais, ypačiai miestuose, kur karalius dalinosi valdžią su kitais baronais arba su vyskupais (Beauvais, Noyon, Amiens, Soissons, Sens).

Kapetingų pirmiausia rūpestingų, bet nelabai turtingų dvarininkų būta. Tik gerai šeimininkaudami, dėl kiekvieno skatiko drebėdami galėjo jie nenusmukti; nes reikėjo apsimokėti savo

tarnams ir vasalams, o tarnai vogė ir plėšė liaudį, vasalai stengėsi karaliaus valdžia nusikratyti. Kad nebūtų Kapetingai gerai šeimininkavę, greit būtų nebetekę viso savo domėno. Nieko nesibodėjo, nė žemelės, kad ir nedaug jos būtų buvę; čia prievarta ar klasta jos įsigydavo, čia nusipirkdavo. Naudodavosi jie karališkomis savo teisėmis: reikalaudavo sau išmarų, pelnydavo kitų baronų bylas spręsdami, miestelėnus globodavo ir už tai pinigų gaudavo. Regalijomis stačiai prekiaudavo: esam jau minėję, kaip apgavo Laono miestelėnus Liudvikas Storasis (928). Jo tėvas Pilypas ėmė užmokestį už savo pagelbą iš Vilhelmo Užkariautojo, iš sukilusio jo sūnaus Roberto Courte-Heuse, iš Vilhelmo Rudojo ir iš Flandrijos grafienės Richildės; tapo feodalinių baronų samdiniu. Lėšų stoka, vargas verste vertė karalių taip nekarališkai elgtis ir begėdiškai simonininkauti.

Nei išteklių, nei didelės kariuomenės neturėdamas, Kapetingas nedrįso didžiųjų politinių planų siekti. Siekė tik to, kas įvykdoma, ir buvo pavyzdingas šeimininkas. Bendravo su savo žmonėmis, suprato jų buitį ir jų reikalais domėjosi. Mažas buvo jo domėnas, bet vieningas. Kapetingas atstovavo ir vadovavo gyvai socijalinei grupei. O toji grupė, tas domėnas buvo ne tik dvarų ir kaimų, miestų ir miestelių kompleksas. Feodalizmo laikais kiekvienas dvaras suvalstybėdavo, ir kiekvienas dvarininkas rados valdovas, juo labiau — daugelio dvarų, kaimų bei miestų savininkas ir karalius. Valdydamas savo žemes, Kapetingas šeimininkavo, bet ir šemininkaudamas valdė. Negi galėjo šeimininkauti nesuvaldydamas savo vasalų, nekovodamas su jų plėšikavimu, nuo kurio visi, pirmiausia jis pats kentėjo.

Visame Ile-de-France priviso feodalų. Prisistatė jie tvirtovėlių, fertés. Visur dunksojo tų tvirtovėlių bokštai (donjons), tvirtais mūrais ir perkasais apjuosti, nebe primityvios mottos (II, 50), bet nebeprieinami burgai. Baronai karaliaus įsakymų ir įstatymų nė nežiūrėjo, kovojo tarpusavy, išniokodavo savo priešų žemes, plėšė žmones, ypačiai pirklius. Dėl anarchijos dažnai nesusirinkdavo vietiniai Bažnyčios sinodai. Heinrichas I ir Pilypas I nebegalėjo laisvai važinėti po savo domėną. Čia įsiviešpatavę buvo Dammartin grafai, čia Montmorency senjorai, čia Puiset, Roucy arba Coucy senjorai. Corbeil, Montlhéry ir Châ-

teaufort tvirtovėlės visai atskyrė Paryžių nuo Orléanso, kur karalius tegalėjo važiuoti tiktai su kariuomene arba — kai sutikdavo tų tvirtovėlių baronai.

Heinrichas, Pilypas ir Liudvikas VI išsijuosę kovojo su savo domėno feodalais. Pilypui pasisekė sutuokti vienas savo sūnus su Mantės ir Montlhéry senjoro dukteria, kuriai tėvas davė kraičio Montlhéry tvirtovėlę. „Gavęs ją, karalius Pilypas ir jo sūnus“ ir įpėdinis „Liudvikas džiaugėsi, lyg krislą iš akies išsikrapštęs arba tarytum sugriautas būtų buvęs kalėjimas, kur jie sėdėjo“. — „Saugok! saugok šitą bokštą!“ — sakė Pilypas savo sūnui — „Tiek rūpesčių jis man pridarė, kad net pasenau. Niekuomet negalėjau nei taika pasidžiaugti, nei pasilsėti: tiek iš to bokšto išėjo klastų ir apgaulių. Mano ištikimieji dėl jo išdavimų tapo neištikimais, o neištikimieji — dar neištikimesniais. Apie jį spietėsi visi mano priešai. Jo senjorams nedalyvaujant nėra buvę mano karalystėj nė vienos nelaimės".

Kova su domėno feodalais kėlė aikštėn valstybinę Kapetingo reikšmę. Kad ir savo reikalais rūpinosi, čia jis karaliavo, pildė karališkąją savo pareigą. Taip manė ir kunigija, ir šiaipjau žmonės. Vyskupai šaukdavos karalių talkon prieš baronus. Fulbertas Chartrietis skundėsi Robertui Bažnyčios žemes plėšiančiu Châteaudun vikomtu. Jei nepadėsiąs Bažnyčiai karalius, tai kreipsiąsis jis, arkivyskupas, į kitą karalių arba į patį imperatorių, sakysiąs jam, jog Prancūzijos karalius nebegalįs arba nebenorįs globoti Šv. Bažnyčios. Saint-Denis vienuolyno ir savo kaimiečių padedamas kovojo Liudvikas VI su baronais.

Važinėjo karalius po savo domėną iš vienų dvaro-rūmų (palatium) į kitus arba į miestą savo žmonos ir vaikų, riterių, dvariškių kunigų ir raštininkų (scribae, clerici) lydimas. Tai ir buvo jo „dvaras“ (curia), labai panašus į kiekvieno feodalinio senjoro „dvarą“. Tik jautėsi Kapetingas karalius esąs ir mėgdžiojo kiek bizantiško dvaro cerimonijalą. Aukštieji dvaro valdininkai vadinosi — arkikancleriu, senešalu (sinescalcus, sénéchal), maršalu (mariscalcus, maréchal), butininku (chambrier), gėralininku (bouteiller), arklininku (comes stabuli, connétable). Kaip ir Karolingų laikais, dvaro kunigija, arba karaliaus kapella,

ne tik Bažnyčios reikalais rūpinosi, bet dalyvavo ir karalystės valdyme. Kapellos kunigus karalius skirdavo vyskupais ir abatais; su kapella sujungta buvo dvaro kanceliarija. Beveik visuomet viešėjo dvare čia vieni, čia kiti Prancūzijos vyskupai ir abatai; padėdinėjo karaliui savo patarimais.

Karo ir didžiųjų švenčių metu arba kai kviesdavos juos karalius, susivažiuodavo net tolimų provincijų vyskupai ir senjorai. Tada dvaras virsdavo feodalinės karaliaus kariuomenės branduoliu arba feodaliniu jo teismu ir taryba, arba bažnytiniu sinodu. Bet valdyti kraštui svarbesnis buvo mažas ir pastovus karaliaus dvaras. Čia vieni dvariškiai sudarė karaliaus tarybą (c o n s e i l d u r o i), kiti — jo teismą (p a r l e m e n t), treti — finansų tarybą (c h a m b r e d e s c o m p t e s).

Tas pastovus karaliaus dvaras vienijo mėrų, prevotų ir jų padėjėjų, vikarijų (v o y e r s), valdininkiją. Čia mažai jis tesiskyrė nuo kiekvieno galingojo Prancūzijos senjoro dvaro. Bet, perijodiškai su visos karalystės vyskupija ir baronija, su feodaline karaliaus taryba, arba su jo vasalų susivažiavimu, susydamas, Kapetingo dvaras buvo ir aukščiausioji pačios karalystės įstaiga. Jis saugojo karolingiškosios valdžios tradicijas ir formas. Juo remdamasis Kapetingas, kaip ir Karolingai, leisdavo įstatymus visai karalystei, duodavo savo diplomus kitų senjorų miestams ir vasalams, kišosi į pačių galingiausių baronų reikalus. Teoriškai Dievo pateptojo karaliaus valdžia absoliutinė buvo. Visų nuomone, turėjo jis visą karalystę nuo priešų ginti, daboti taikos, globoti Bažnyčią ir silpnuosius žmones, įstatymus leisti ir teisti. Buvo jis „garsingas karalius“ ir „visada augustas“. „Visa, ką nutaria galingieji ir garsingieji karaliai“, rašė A b b o n a s F l e u r i e t i s, „turi būti tvirta ir negincijama, vistiek, ar raštu, ar žodžiu jų valia reiškiama. Kas priešinasi karaliaus įsakymams, rodo, kad nemyli ir nebijo karaliaus.“

Tikrovėj galingieji senjorai, žinoma, karaliaus neklausė, mažai težiūrėjo jo norų ir dažnai su juo kovojo. Tačiau ne tik principijaliai pripažino jo autoritetą. Niekino Paryžiaus karaliuką A k v i t a n i j o s dukas V i l h e l m a s IX. Bet, kai popiežiaus P a s c h a l i o II legatai ir P o i t i e r s mieste susirinkęs sinodas ruošėsi ekskomunikuoti netvarkingai gyvenantį P i l y p ą I, įėjo dukas su savo kariais į bažnyčią ir tarė susirinkusiems tėvams: „Pranešė man karalius, mano senjoras, kad nei jo,

nei mano garbės nežiūrėdami norite ekskomunikuoti jį tame mieste, kurį iš jo esu aš gavęs. Įsakė jis man, kad būčiau jam ištikimas ir, kiek begalėdamas, jūsų sumanymui trukdyčiau. Taigi, sakau jums, jog tokio jūsų mėginimo nepakęsiu; o jei, mano draudimą niekindami, mėginsite, tai — prisiekiu — nenubausti iš čia neišeisite.“ Tiesa, popiežiaus legatai nenusigando ir karalių nuo Bažnyčios atskyrė. Heinrichui I numirus (1060 m.), jo sūnus Pilypas aštuonerių metų vaikas tebuvo. Iki 1067 m. Kapetingų domėną ir karalystę valdė regentu paskelbtas Pilypo dėdė Flandrijos grafas Balduïnas IV (Baudoin). Bet svarbu ir labai simptominga, kaip sąžiningai atliko Balduïnas savo pareigą. — Be paliovos važinėjo iš Flandrijos į Prancūziją ir atgal, visur lydėjo savo auklėtinį, mokė jį karaliauti, kovojo su domėno baronais ir uoliai gynė Pilypo valdžią nuo kitų senjorų. Tik vieną kartą blogai tepadarė: nesipriešino Angliją užkariaujančiam Vilhelmui; bet — Vilhelmas buvo vedęs Balduïno dukterį Matildę. Pats Heinrichas II Plantagenėtas pildė feodalinę savo pareigą ir padėjo įsikaraliauti jaunam Pilypui II (1180—1187 m.). Kad ir norėjo padidinti savo imperiją ir įsigyti Prancūzijos sostą, nedrįso betgi Plantagenėtas feodalinės savo priesaikos laužyti.

Kapetingas buvo mažesnis senjoras už Plantagenėtą, už Plantagenėto vasalą Toulousės grafą, už Flandrijos ir Champagnės grafus ir už Burgundijos duką. Bet buvo visų jų siuzerėnas; įkūnijo Prancūzų tėvynės idėją, socijalinę karalystės tvarką ir teisę. Jo pagelbos šaukdavos tiek kitų senjorų baronai, tiek jų miestelėnai. Dvyliktojo amžiaus pradžioj išėjo aikštėn ideologinių motyvų reikšmė. Robertas II, Heinrichas I ir Pilypas I šeimininkavo, Liudvikas VI Storasis tikrai karaliavo.

41

Pilypo I sūnus, Liudvikas VI Storasis (Louis le Gros, 1108—1137 m.) pradėjo valdyti karalystę ir malšinti Kapetingų domėno feodalus tėvui gyvam tebėsant (1098 m.). Kariuomenės vadu (dux exercitus) paskelbtas, 1100—1108 m. atkakliai ir drąsiai kovojo jis ir su savo baronais, ir su Anglijos karalium Heinrichu I. Pilypui nu-

mirus, daugelis feodalų nenorėjo pripažinti karalium Liudviko, bet jis, susirinkęs ištikimus sau baronus ir vyskupus, apsikarūnavo Orléans mieste.

Liudvikas buvo aukštas, nepaprastai storas vyras. Penktą dešimtį užkliudęs, taip nutuko, kad vos begalėjo į žirgą įsirioglinti ir tik sėdėdamas miegojo. Vis dėlto iki pat mirties be paliovos žygiavo, kariavo, pats savęs nesigailėjo. Mat, rimtai žiūrėjo į karališkąsias savo pareigas, stengėsi visoj karalystėj teisybę ginti. „Buvo malonus ir geras žmogus; tad daugelis kvailu jį laikė“. Kvailas nebuvo, mielai dalyvaudavo dvariškių pasikalbėjimuose su mokytu Saint-Denis abatu Sugeru; bet tiesa — ne tiek politikavo, kiek kovėsi su priešais. Kai kurie amžininkai kaltino jį šykštumu. Ištikrųjų, perdaug jau pinigus mėgo ir ne visada švariai jų įsigydavo, bet kitaip negalima buvo nei kariauti, nei karaliauti.

Vieną po kito numalšino Liudvikas neramiuosius savo vasalus — Coucy, Montmorancy, Corbeil ir Mantės senjorus, kurių bokštai regem eviscerabant. Visur pats pirmoj eilėj kovojo, pirmas įsibraudavo į priešo tvirtovėlę. „Labai pavargęs ir daug pinigų išeikvojęs“, aprašo vieną tokį žygį Sugeras, „aibę žmonių ištraukė karalius iš vargo ir visokių persekiojimų. Paskum dažnai ėmė taip daryti.“

Roberto II žmona karalienė Constance pastatė Puiset (en Beauce) tvirtovę kraštui ginti. Tačiau kastelionai ją prisisavino ir savarankiški pasidarė. Ypač įsigalėjo „gražus, bet piktas“ Hugonas. Šitą „laukinį vilką“ Sugeras apibūdino poeto Lukano žodžiais —

Et docilis Sullam sceleris vicisse magistrum —

ir sakė panašų esant į „pagedusį šunį, kuris siunta nuo dūžių ir grandinės ir kuris dar pikčiau kanda ir drasko, kai kas prieina.“ Hugonas „rijo Bažnyčios žemes“ ir be pasigailėjimo plėšė, kankino ir žudė žmones, o iš Bažnyčios ekskomunikų juokėsi. Vyskupai, abatai, baronai, pats Chartrės grafas skundėsi karaliui; šiaipjau žmonės nė skųstis nebedrįso. Triskart paėmė ir sugriovė Hugono tvirtovę Liudvikas. Kaskart Hugonas ją atstatydavo. Pagaliau, 1118 m., karalius baigtinai ją sugriovė, konfiskavo visą Hugono turtą, o jį patį įmetė kalėjiman. „Be galo džiaugėsi kaimiečiai ir keleiviai.“. Po devynerių metų Hugonas

Puiset nužygiavo į Šv. Žemę, drąsiai čia kariavo su muslimais ir tapo Jaffos grafu.

Trisdešimt penkerių (1101—1135) metų reikėjo Liudvikui domėno feodalams suvaldyti. Užtai suvienijo pagaliau visą tą domėną (daug žemių ir prisipirko, mainikavo ir konfiskavo), ir tauta jį pamilo. Jam susirgus, „ištikimosios tautos, kurioms buvo jis dovanojęs taiką, palikdavo tvirtoves, burgus, arklus, nes norėjo jį matyti. Dievui už jį meldėsi."

Liudvikas VI persilpnas buvo senjoras kovoti su kitais, galingesniais Prancūzijos senjorais — su Burgundijos duku, Toulousės grafu, Akvitanijos duku, Bretagnės duku, nebekalbant apie Normandijos duką ir Anglijos karalių Heinrichą I. Vis dėlto, kur tik begalima buvo, kėlė aikštėn savo autoritetą. Taip antai, 1108—1109 m. apgynė Liudvikas savo vasalą Bourbon grafą, nors reikėjo jam žygiuoti anapus Loirės upės; o 1122 ir 1126 m. žygiavo į pietų Prancūziją ir nuveikė Auvergnės grafą. Užstojo čia karalius grafo spaudžiamąjį Clermont miesto vyskupą. — „Perdaug jau nutuko karalius. Niekas, kad ir kaip neturtingas būtų buvęs, niekuomet nebūtų nei norėjęs, nei galėjęs sėsti žirgan toks pilvūzas būdamas. Bet jis neklausė savo draugų — klausė tik nuostabiosios savo drąsos. Nei galvoj jam nebuvo baisios liepos ir rugpjūčio mėnesio kaitros, kurias vos teištverdavo ir jaunesni riteriai; juokėsi iš negalinčių prie kaitros priprasti, nors pats dažnai turėdavo prašyti, kad siaurose pelkių keliūtėse priturėtų jį draugai." Apgulė pagaliau (1126 m.) tvirtovę, kur pasislėpusi buvo grafo kariuomenė. Bet štai atėjo su pulkais grafo siuzerėnas, pats Akvitanijos dukas Vilhelmas IX: skubėjo padėti savo vasalui. Karaliaus kariuomenės dukas pulti dėlto nedrįso; nusiuntė Liudvikui laišką. — „Tegul karaliaus Didybė nepasididžiuoja priimti Akvitanijos duko homagïumo ir tarnybos, tegul saugo duko teises. Teisybė reikalauja, kad dukas tau tarnautų, bet ir tu — kad būtum jam teisingas siuzerėnas. Auvergnės grafas yra gavęs Auvergnę iš manęs, kaip aš pats — iš tavęs." Ir dukas siūlė, kad Karaliaus Teismas išspręstų grafo ginčą su Clermont vyskupu." Tikrai „ilgas rankas turi karaliai", kaip sako abatas Sugeras.

Gynė Liudvikas teisę ir teisybę, bet manė ir apie savo valdžią. — Iš pat pradžios sąjungininkavo, net bičiuliavos jis su

Flandrijos grafais, kurie buvo tiek Kapetingų, tiek Vokiečių imperijos vasalai ir, savaime aišku, susidūrė su savo kaimynais, o Kapetingų priešais — su Champagnės grafais ir Normandijos dukais. Garsusis kryžiuotis, grafas Robertas II (1093—1111 m.) žuvo kariaudamas su Champagnės grafo ir Heinricho I koalicija. Teipaja su Liudviku VI sąjungininkavo ir dėl jo reikalų kariavo Roberto įpėdiniai Balduïnas VII Hapkin (=la Hache, kirvis, 1111—1119 m.) ir Karolius Gerasis (Charles le Bon ou de Danemark, 1119—1127 m.). Tačiau labiau rūpinosi juodu savo grafystės santvarka; kaip ir pats Liudvikas, didino savo valdžią, gynė savo žmones nuo feodalų ir išsijuosę su tais feodalais kovojo. Mylėjo Karolių kunigai, jo globojamieji miestelėnai ir vargdienėliai; jie ir praminė duką Geruoju. Bet 1127 m. feodalai susimokė ir bažnyčioj žiauriai nužudė Karolių.

Bematant atvyko Liudvikas į Flandriją nubausti savo vasalo nužudytojų. Be to, sušaukė Arras mieste baronus ir miestelėnus naujo grafo rinkti. Buvo trys kandidatai, bet karalius privertė susirinkusius paskelbti grafu Vilhelmą Clitoną, Vilhelmo Užkariautojo sūnaitį ir Heinricho I priešą. Nepasisekė Liudvikui investinti Clitono Normandijos dukatu, tad padarė jį Flandrijos grafu ir paklusniu savo vasalu. Bet Vilhelmas menkas valdovas buvo: susikivirčijo su miestelėnais, ir sukilo prieš jį Lille, Gand, Bruges ir Saint-Omer. Savo rėžtu, Flandrijos baronai ėmė ginčyti Vilhelmo teises ir susidėjo su kitu kandidatu Thierri Alsasiečiu. Nebenorėjo Flandrijiečiai pripažinti ir, į ginčą įsikišusio, Liudviko VI teisių. Brugės miestelėnai karštai kaltino jį tuo, kad buvo pardavęs Flandrijos sostą Vilhelmui. „Prancūzijos karalius“, rašė jie Liudvikui, „neturi teisės rinkti Flandrijos grafo. Grafui, net bevaikiam grafui, numirus, vieni senjorijos pėrai ir miestelėnai tegali rinktis ir karūnuoti jo įpėdinį. Kaipo Prancūzijos karaliaus vasalas, Flandrijos grafas teturi jam tarnauti tiktai kariaudamas, o daugiau nieko. Neteisinga, kad karalius prievarta bruktų mums duką ir kad valdytų mus, kas begėdiškai yra gavęs valdžią už pinigus“. Veltui Liudviko vyskupai ekskomunikavo Flandrijiečius ir patį Thierri Alsasietį. Vilhelmas Clitonas kovoj žuvo, ir Liudvikas turėjo pagaliau investinti Thierri (1128 m.), su kuriuo greit susidraugavo.

Flandriškąją Liudviko politiką motyvavo ir kova su Heinrichu I, kurį palaikė ir Heinricho sūnėnas, bet Liudviko vasalas Champagnės grafas Thibaut (Theobaldas) IV, „antrasis karalystės žmogus". Pirmą kartą (1109—1113 m.) Flandrijos grafas ir normandiškių Heinricho I baronų sukilimas teišgelbėjo Prancūzijos karalių. Išsižadėjo betgi Liudvikas Heinricho labui siuzereniškųjų savo teisių Mainės ir Bretagnės grafystėse. Atkeršyti norėdamas, pats pradėjo naują karą (1116—1120 m.), bet ir jį pralaimėjo. Mėgino tada Liudvikas prisivilioti popiežių Kalikstą II. Tačiau popiežius buvo palankesnis Heinrichui, o viena Liudviko vyskupija mažai tesvėrė. Nieko neišėjo ir iš naujojo karo (1123—1135 m.). — Heinrichas susidėjo su savo žentu Vokietijos imperatorium Heinrichu V, o 1127 m. — su Anjou grafu Gotfriedu Gražiuoju, kuris vedė Heinricho I dukterį, imperatoriaus Heinricho V našlę Matildę. Kaip tik tuo metu numirė ir Liudviko sąjungininkas Clitonas.

Taigi, išskyrus savo paties senjoriją, Liudvikas mažai kur ir maža telaimėjo. Daug dėlto nudirbo savo veikla: karaliaus autoritetą visoj Prancūzijoj gyvą padarė.

„Imperatorius Heinrichas seniai jau pyko ant karaliaus Liudviko, nes Liudviko karalystėj, Reimso mieste, Bažnyčios susirinkime ekskomunikavo popiežius Kalikstas Heinrichą. Taigi prieš popiežiaus mirtį sušaukė tas imperatorius kuodaugiausia kariuomenės; paskui Anglijos karaliaus Heinricho patarimu — o karalius Heinrichas, kurio dukterį vedęs buvo imperatorius, pats kariavo su Prancūzijos karalium — apsimetė einąs kur kitur, bet manė netikėtai pulti Reimso miestą."

Liudvikas paskubom sušaukė savo vasalus ir karius, pats paėmė Saint-Denis bažnyčioj oriflammą, vadinasi, Saint-Denis vienuolyno „advokatų" Vexin grafų (Liudvikas ir buvo tos grafystės senjoras) vėliavą. Karalius, kaip ir visi prancūzai, manė, kad, priešams įsibrovus į karalystę, šventasis kankinys padės kariams tėvynę ginti. Suėjo pulkų iš viso krašto. Pirma atvyko 60.000 žmonių, Reimso ir Châlonso milicijos, paskui — Laono ir Soissonso kariuomenės; pagaliau susirinko Orléanso, Étampės, Paryžiaus ir paties Saint-Denis vienuolyno pulkai. Champagnės grafas Thibaut sąjungininkavo su Anglijos karalium ir

pats kariavo su karalium Liudviku; vis dėlto atėjo kovoti su svetimomis tautomis, nes reikėjo to karalystei". Daug kariuomenės atvedė Burgundijos dukas ir Neverso grafas, bet maža vasalų ir karių tespėjo sušaukti Flandrijos ir Anjou grafai ir Akvitanijos dukas. Nebedrįsdami kariauti, vokiečiai grįžo atgal (1124 m.). Tuo pat metu karaliaus baronai sumušė įsibrovusią per Normandiją Heinricho I kariuomenę. „Nei mūsų laikais, nei senovėj", rašo Sugeras, „Prancūzija nėra padariusi jokio garsesnio žygdarbio ir niekuomet nėra parodžius taip gražiai, kaip kad dabar, suvienytų savo jėgų galingumo. Iš tiesų, kartu nuveikė ji ir Vokiečių imperatorių, ir Anglijos karalių." Kelias dienas Liudvikas VI vadovavo visai Prancūzijai.

42

Kadangi visą laiką kariavo, Liudvikas VI negalėjo, žinoma, pats rūpintis visais valdymo reikalais. Rėmėsi jis čia savo dvaru. Tam dvarui iki 1127 m. vadovavo kancleris ir senešalas Steponas (Etienne de Garlande), vikrus ir naguotas žmogus. Svarbiausias pareigas giminaičiams išdalino arba pats suėmė, o senešalo pareigas stengėsi paversti savo šeimos feodu. Ilgą laiką karalius aklai pasitikėjo Steponu; bet Steponas susivaidijo su karaliene ir su Bažnyčios reformos šalininkais. Įtarė jį pagaliau ir pats Liudvikas. Vyriausiu karaliaus patarėju tapo jo giminaitis Vermandois grafas Raoul (Radulfas) I, drąsus karvedys ir karštas karaliaus teisių gynėjas. Karaliaus dvaras nufeodalėjo; vis daugiau įtakos įsigydavo ištikimi karaliaus riteriai ir prityrę teisėj ir finansuose dvasininkai. Soissonso, Chartrės, Laono, Reimso ir Paryžiaus vyskupai rados karaliaus patarėjai. Netrukus visiems ėmė vadovauti Saint-Denis vienuolyno abatas Sugeras.

Kad ir prasto kilimo, žemo ūgio ir plikas žmogelis, darė jis betgi didelį įspūdį savo gabumais. „Nuostabiausias dalykas, kad tokią tvirtą, gražią ir didelę širdį įdėjo gamta į tokį mažą ir menką kūną". Labai religingas žmogus buvo Sugeras ir asketiškai gyveno; mažoj ir paprastoj savo celėj ant šiaudų miegojo; dieną apdengdavo tą lovą kilimu, kad niekas jos nematytų. Bet pasaulininkų Sugeras nesibodėjo, mėgo su jais pasišnekėti ir pajuokauti, kartais mielai gardžių valgių pasmaliūgaudavo ir visada linksmas

buvo. Reformavo savo vienuolyną; tačiau visai nepanašėjo į kitus, griežtus XII amžiaus asketus ir reformatorius — į Šv. Bernardą iš Clairvaux, Brunoną Chartrietį, Robertą d'Arbrissel. Visi jie niedėjo žemės gyvenimą, žmonių rūpesčius, mokslą, literatūrą ir meną. — Sugeras nieko neniekino, visa stengėsi suderinti: mėgo lotynų poetus, Horatiju, Juvenalį, Ovidijų, Lukaną (nekartą cituodavo iš jo po 20—30 eilučių), labai domėjosi istorija ir pats Liudviko VI gyvenimą aprašė, buvo didelis meno žinovas ir mėgėjas. Nesigailėjo nei darbo, nei pinigų Saint-Denis vienuolynui pagražinti; mažos karolingiškosios bazilikos vietoj pastatė čia puikią naujo, gotiško stiliaus bažnyčią (1144 m.). Nevisai teisingai, bet gražiai pavadintas Sugeras „pirmu gotiško stiliaus architektorium". Kad ir Dievo garbe tesirūpino Sugeras, ne vienas to meto asketas jį papeikdavo. Saint-Denis „vienuolynas", rašė Šv. Bernardas, „pilnas riterių, net moterims atviri jo vartai. Svarstoma čia visokie dalykai, dažnai ginčijamasi". (Nenuostabu: Sugeras valdė Prancūziją). „Atiduodama čia, be abejonės, Caesariui, kas Caesario, bet nežinau, ar atiduodama Dievui, kas Dievo." Murmėjo Šv. Bernardas, bet gyrė ir jis patį Saint-Denis abatą. „Gerai jį pažįstu", rašė popiežiui Eugenijui III, „ir žinau, kad žemiškuose dalykuose jis ištikimas ir protingas, o dvasios dalykuose — karštas ir romus.

Iki gaidykstės skaitė ir rašė savo cėlėj Sugeras. Mėgo ir dalintis savo žiniom su kitais; dažnai su susirinkusiais iki vidurnakčio šnekėdavo. „Matau, būdavo, Prancūzų karalių bestovintį su savo didžiūnais ties tuo garsiuoju vyru, o jis, ant suolelio sėdėdamas, sakydavo jiems naudingiausius savo patarimus, tarytum mažiems. Ir atidžiai su pagarba visi jo klausė".

Mokytas, bet praktiškas žmogus buvo Sugeras. Puikiai valdė savo „senjoriją", Saint-Denis vienuolyno žemes; suketverino pajamas, nes, užuot spaudęs žmones, lengvino jų gyvenimą ir kurstė inicijatyvą. Suvaldė savo vasalus, advokatus ir prevotus; grąžino vienuolynui daug iš jo atimtų žemių ir teisių; visokiomis privilegijomis prisiviliojo daug naujų darbininkų. Taip antai, 1125 m. išvadavo iš mainmorte Saint-Denis miestelio gyventojus, o 1146 m. įsteigė naują Vaucresson miestą.

Savo veikaluose — Gesta Ludovici regis cognomento Grossi, Liber de rebus in adminis-

tratione sua gestis ir Libellus de consecratione ecclesiae S. Dionysii — Sugeras nekiša skaitytojui į akis politinės savo rolės. Bet iš jo laiškų ir vienuolio Vilhelmo parašytosios Vita Sugerii galime matyti, kad Liudviko VI, o ypačiai Liudviko VII (1137—1180 m., numirė Sugeras 1151 m.) laikais toji rolė nemaža buvo. Gerai suprato Sugeras, kokią reikšmę ir Bažnyčiai, ir Prancūzijai turėjo karališkoji Kapetingų valdžia ir jų pačių senjorija. Ištikimai jis tarnavo ir tėvui, ir sūnui; 1146—1149 m., Liudvikui VII nužygiavus į kryžiaus karą, galì sakyt, pats karaliavo. Bažnyčios idealams atstovavo ir stengėsi taikingai savo tikslus pasiekti ir sutaikyti karalių su jo priešais; kartais ir apsirikdavo, bet toks buvo moralinis Sugero autoritetas ir politinis talentas, jog išviso taikos politika jam sekėsi. Labiausiai rūpėjo jam sutvarkyti valstybė. Čia toja nemėgo prievartos ir perversmų: konservatyvus politikas buvo. — „Pavojingiausia yra", rašė Sugeras, „be reikalo keisti valdininkai. Šalinamieji nešasi, ką tik begali, o naujai paskirtieji skuba vogti ir praturtėti, nes bijo, kad ir jie greit bus pašalinti." Kaip ir savo abatystę valdydamas, norėjo jis visų pirma sustiprinti socijalinę santvarką ir pagerinti žmonių gyvenimą. Sunku tikrai pasakyti, kur Liudvikas VI politikavo savo galva, o kur Sugero patarimų klausė. Bet išviso vidaus ir Bažnyčios politika sutiko su Saint-Denis abato pažiūromis.

Kovodamas su feodalais ramstėsi karalius vyskupija. Vyskupai ir abatai siųsdavo jam savo vasalo pulkų ir milicijų; dažnai ir patys kautynėse dalyvaudavo. Ir ne tik Kapetingų senjorijos — visos karalystės vyskupai palaikydavo Liudviką VI. Užtai ir jis visoj Prancūzijoj juos globojo, o globodamas kišosi į kitų senjorijų reikalus ir didino savo autoritetą. Kaip minėta, priviso dvasininkų karaliaus dvare; vienuoliai ir kunigai lydėjo ir žygiuojantį karan valdovą. Kai reikėdavo apdovanoti bažnyčia ar vienuolynas, nebegailėjo Liudvikas. Globojo jis reformatorius: padėdinėjo ir kliuniečiams, ir naujoms Cîteaux, Prémontré, Fontevrault kongregacijoms, dosniai apdovanojo garsųjį Saint-Victor vienuolyną ties Paryžium, mistiškojo sąjūdžio židinį.

Šita sąjunga su Prancūzijos Bažnyčia virto, visai natūralu, sąjunga ir su popiežium. Vokiečių imperatoriaus priešai, Paschalis II (1099—1118 m.), Gelasijus II (1118—

1119 m.) ir Kalikstas II (1119—1124 m.) susirado prieglaudą Prancūzijoj. Tačiau maldingasis karalius energingai priešindavos popiežiams, kai reikėdavo jam ginti savo valdžia; ginčytis su kurija nebijojo. Kalikstui II sumanius atiduoti Senso vyskupą Lyono arkivyskupo jurisdikcijai, karalius protestavo, nes Lyono miestas nepriklausė tada Prancūzijos karalystei. Greičiau įmanęs mirti ar matyti savo karalystę naikinamą, nekaip kentėti tokį įžeidimą. Priminė popiežiui visa, ką buvo jam padaręs. „Nesigailiu, kad taip dariau, bet nenorėčiau, kad Tamsta pergreit visa tai užmirštum."

Prancūzijos vyskupai palaikydavo bažnytines savo prerogatyvas ginantį karalių. Bet ir jiems Liudvikas nenusileisdavo. Nuo vyskupų homagïumo ir investitūros atsisakė, bet ne nuo regalijų: „tebeleido rinkti" vyskupus. Savo senjorijoj kovojo su reformatorių pretenzijomis, kurias pats gynė nuo kitų senjorų. Sutrukdė net Paryžiaus vyskupui reformuoti kunigiją, nes bijojo nebetekti savo teisių ir pinigų.

Taigi, ir Bažnyčią globodamas politikavo Liudvikas savo paties naudai; pamaldus buvo, bet savo teisių neniekino. Taip pat — gynė jis žemesnes visuomenės klases, ypač miestelėnus, ir politiniais sumetimais. Miestelėnai mokėjo jam už kiekvieną privilegiją gyvais pinigais; o vilanams privilegijos dalinti toja pelningas dalykas rados. Be to, labiausiai globojo jis kitų senjorų ir vyskupų bei abatų valdinius. Garsioji Lorris chartija karališkųjų jo teisių nemažino, ir tiktai dviem savo domėno miestam — Mantes ir Dreux — tedavė jis komunalinę chartiją, kur, be to, miestelėnų teisės apkarpytos buvo.

Kaip ten bebūtų, miestelėnai mažai tesidomėjo politiniais Kapetingo sumetimais ir neskyrė karaliaus domėnų miestų nuo kitų. Kreipė jie dėmesį į bendrąją Liudviko VI politikos linkmę ir jo duodamąsias komunalines chartijas sydino su jo kova su feodalais. Ilgainiui ėmė žmonės laikyti Liudviką teisybės ir teisės gynėju, pavadino jį (XIII amžiuje) Louis le Justicier. Tai tik iš dalies teisinga buvo, nors tikrai rūpėjo Liudvikui teisybė ir teisė. Bet suidealinto karaliaus vaizdas rodo karaliaus idėjos reikšmę: teisybės ir teisės trokšdami žmonės kreipėsi į Kapetingų dinastiją, kaip Anglijoj (ir tuo pat metu!) į Vilhelmo įpėdinius. Mat, augo naujo tipo valstybės, ir teisės idėja reiškėsi jos pamatai. Be abejo, labiau tarnavo tai teisybei abatas Suge-

ras; tačiau Sugerą žmonės užmiršo, ir jo darbu pasinaudojo Kapetingai. Taip pat ir anglai didžiau vertino Edgarą, kaip Dunstaną, ir Edwardą Išpažintoją — kaip Godwiną.

43

Dviejų tikslų siekė Liudvikas VI: sutvarkyti bei padidinti savo senjoriją ir pakelti bei sustiprinti savo valdžią visoj karalystėj. Pirmąjį tikslą kuone pasiekė. Antrojo daug sunkesnio būta. Mat, ne vienas Liudvikas savo senjoriją tetvarkė: vaizdavo jis savo veikla bendrą feodalinės visuomenės tendenciją. Taigi, reikėjo jam kovoti ne tik su nusistojusia XII amžiuje feodaline santvarka, bet ir su kitais galingais Prancūzijos senjorais.

Feodalijos ekspansija, ypač kryžiaus karai, išvadavo Prancūziją iš feodalinės anarchijos. Karingiausieji ir neramiausieji feodalai išsidangino kur kitur, kraštas aprimo, ir įsigalėjo kūrybinės feodalizmo tendencijos. Žinoma, feodalų vis tebekariauta ir tebeplėšta (užteks paminėjus Ile-de-France kastelionai), bet — mažiau, kaip X-XI amžiuje. Išviso, feodalai, ypač didesnieji baronai, sėslūs pasidarė ir ilgainiui ėmė valstybiniu instinktu vadovautis. Vasalitetas baigtinai susijo su feodu; vasalų santykiai su senjoru, teisės ir pareigos suvienodėjo ir tapo visų pripažįstamais papročiais, nerašytu įstatymu, o pati feodalija — valdovų-dvarininkų hierarchija. Žodžiu, feodalinis procesas virto feodaline santvarka, ir suverėnas — siuzerėnu.

Įsigalėjusi XII amžiuje politinė feodalizmo santvarka baisiai susilpnino kaip tik karaliaus valdžią ir sutrukdė jam gaivinti valstybę. Mat, feodalinė valstybė negalėjo būti vieninga ir stipri; ji visai nesutiko su valdovų gaivinamąja ir kuriamąja. Ne gyventojų tautybė ir kalba, ne ekonominė, istorinė ir kultūrinė krašto vienovė — tik vasalo sutartis su senjoru (hominium, arba homagium, ir investitura) tejungė feodalus. O sutarties sąlygos bendro pobūdžio, jos ryšiai silpni tebuvo. Ilgainiui pats žodis hominium (homagium) nebeteko pirmosios savo reikšmės. — Iki XI amžiaus pusės žmogus galėjo būti tik vieno senjoro vasalas; jam ir teprisiekdavo tarnauti (hominium). Bet visai natūralu, kad vasalai mielai paveldėdavo, kraičio gaudavo arba kaip kitaip įsigydavo ir kitiems senjorams priklausančių feodų. Užtai prisiekdavo jie ir tiems senjorams.

Teisininkai ėmė skirti pagrindinį homagïumą (hominium, arba homagium, ligum, nuo vokiško žodžio ledig = be sąlygų) nuo sąlyginio homagïumo (hominium, arba homagium, planum). Pagal hominium planum vasalas antrajam senjorui turėjo tarnauti mažiau, kaip pirmajam, kurio homme lige jis buvo, ir — kiek ta naujoji tarnyba neprieštaravo pagrindiniam vasalo homagïumui. Bet viena, daugumas vasalų ir savo hominium ligum pavertė pagaliau hominium planum; antra, teisės gudrybės neapgynė senjoro teisių. Svarbu buvo, kad tas pats vasalas tarnavo daugeliui senjorų, tapdavo dažnai net savo paties senjoro senjoru. Tik Liudvikas VI paskelbė, kad karaliai niekam, nė pačiai Bažnyčiai neturi prisiekti.

Baisus iš visa to jovalas išėjo. Kiekvienoj senjorijoj atsirado daug feodalų, kurie, senjoro vasalai būdami, buvo ir kitų senjorų vasalai. Baronas už vieną savo feodą tarnavo vienam senjorui, už antrą — antram, už trečią — trečiam ir t. t. Vasalas dažnai tapdavo galingesniu už savo siuzerėną. Taip antai, galingasis Anglijos karalius turėjo prisiekti ir tarnauti silpnesniam už jį net pačioj Prancūzijoj Kapetingui, nes Kapetingas buvo prancūziškųjų jo žemių siuzerėnas. Évreux grafai buvo Kapetingo vasalai, bet kartu — ir Anglijos karaliaus, iš kurio gavę buvo Leicestero (Lestero) grafystę. Essekso grafas buvo kartu ir Aumalės grafas; Flandrijos grafas — tiek Prancūzijos karaliaus, tiek imperatoriaus vasalas.

Esam jau kalbėję — feodalinė valstybė galėjo gyvuoti todėl, kad nevisai feodalinė buvo. Bet todėl ji ir transformuodavos, nufeodalėdavo. Prancūzijos karalystę skaidė X-XI amž. susiformavusios kultūrinės-etninės grupės. Bet tos grupės ir vienijo vienos tarmės ir vienų papročių žmones; vertė pačius feodalus spiestis apie vyriausiąjį grupės ir jos teritorijos siuzerėną. Užuot vadinę save, kaip kadai kitkart, Troyes, Bar arba Vitri grafais, Champagnės siuzerėnai XI amžiaus gale ėmė vadinti save Comites Campanie. Comes Andegavorum tapo Comes Andegavie (Anjou), Dux Normannorum — Dux Normannie, Dux Aquitanorum — Dux Aquitanie ir t. t. Instinktyvus vietos patrijotizmas kildino centralinę valdžią ir padėdinėjo jai gaivinti senąsias valdymo tradicijas. Antra vertus, skaidė visą ka-

ralystę, bet formavo kultūrines-teritorijalines grupes ekonominiai procesai. Pietų Prancūzijai didelės įtakos turėjo Viduržemių Jūros prekyba, šiaurės Prancūzijai — Champagnės mišios, Normandijai — prekyba su Anglija, Flandrijai — prekyba su Anglija ir Vokietija. Iš feodalų valdžios išsivaduodami, miestelėnai skverbėsi į feodalinę visuomenę, miestai tapo kolektyvinėmis senjorijomis. Pramonei ir prekybai beaugant, valdovai-senjorai vis labiau rėmėsi miestelėnais.

Tuo tarpu, kai Heinrichas I tvarkė Angliją, o Liudvikas VI Kapetingų senjoriją, valstybinės tendencijos pasireiškė ir kitų Prancūzijos senjorų-valdovų veikla. Tie valdovai nuosekliai plėtė savo senjoriją, kovojo, kaip ir Liudvikas VI, su savo vasalais, centralino valdymą ir stiprino savo valdžią. Žinoma, ne visi senjorai vienodai ir lygiai valstybėjo: tebebuvo tokių seno tipo baronų, kaip Steponas iš Blois arba Robertas Courte-Heuse; ir ne visiems lygiai sekėsi valstybinis darbas. Toulousės grafai taip ir nesuvaldė savo feodalijos ir galingųjų savo miestų. Akvitanijoj tik Plantagenėtai tenuveikė feodalus. Bet patys Plantagenėtai, Flandrijos grafai ir Champagnės grafai buvo galingi ir pavojingi Kapetingų priešai.

Visi tie senjorai-valdovai pripažino Kapetingą savo siuzerėnu ir karalium, bet tik nominaliai jo tepriklausė; nė manyti nemanė, kad, savo valstybę tvarkydami, dirbo Kapetingų naudai. Tačiau paskutinis Akvitanijos dukas Vilhelmas X, prieš išvažiuodamas į Ispaniją Šv. Jokūbo relikvijų pagarbinti (kelionėj ir numirė, 1117 m.), įkalbėjo savo baronams sutuokti jo dukterį ir įpėdinę Aliënorą su Liudviko VI sūnumi Liudviku VII. Moralinis Liudviko VI karaliavimo laimėjimas patapo realiu Kapetingų įsigalėjimu. Karalius (1137—1180 m.) ir Liudviko VI sutvarkytosios Kapetingų senjorijos valdovas būdamas, Liudvikas VII tapo ir Akvitanijos duku.

44

„Visiems žinoma, kad nuo to laiko, kai Saint-Denis abatas“ Sugeras „ėmė dalyvauti valdovo taryboj, iki jo mirties karalystė klestėjo, didžiai ir naudingai plito, savo priešus nuveikė ir labai pragarsėjo. Tik ką numirus abatui, baisios nelaimės ištiko Prancūziją. Taigi, matome šiandien, kad tokio patarėjo pri-

trūkusi, nebeteko Prancūzija Akvitanijos dukato, vienos iš svarbiausių savo provincijų." Gal, ir perdėjo kiek vienuolis Vilhelmas, taip kalbėdamas apie abato Sugero reikšmę, bet — neperdaug; mat, iki 1151 m. tebebuvo Sugeras vyriausias karaliaus patarėjas, o 1147—1149 m. pats valdė Prancūziją vietoj nužygiavusio į Šv. Žemę karaliaus. Sugerui pasisekė pašalinti karalienė našlė ir jos šalininkai. Užtai iki 1147 m. dalinosi jis savo įtaką su jaunąja karaliene Alïènora Akvitanijiete ir su jos grupe. Tai ėjo karalystei kūnan.

Mat, Sugeras buvo religingas ir bažnytinis žmogus, santykiavo su reformatoriais, su karštu Champagnės grafo Thibaut IV šalininku Šv. Bernardu. Liudvikui VI gyvam tebėsant, sutaikino Sugeras grafą su karalium. Bet iš gudraus plano nieko gera neišėjo, nes grafas buvo, kaip ir buvęs, Kapetingų priešas. O jam visur padėdinėjo ir jo globojamieji reformatoriai, ir Šv. Bernardas, ir popiežius. Su popiežium ir Bažnyčia kovoti Sugeras, žinoma, negalėjo; nebūtų galėjęs ir pamaldusis Liudvikas VII, kad nebūtų be galo (amore immoderato) mylėjęs gražiosios savo pačios.

Alïènoros tėvas Vilhelmas X ketverius metus laikė popiežium ne Innocentijų II (1130—1143 m.), bet antipopiežių Anakletą II (1130—1138 m.); priešinosi čia pačiam Šv. Bernardui; gyveno nepavyzdingai; tiesa, numirė krikščioniškai. Jo tėvas Vilhelmas IX visai nekanoniškai vesdavo ir su žmonomis skirdavosi, o reformatorius persekiojo; į vyskupų ir paties popiežiaus legatų skelbiamas ekskomunikas jokio dėmesio nekreipė. Dalyvavo garsiajame Clermonto susirinkime, bet popiežiaus ir visų susirinkusiųjų entuzijazmu neužsikrėtė: užuot kryžiuočiu tapęs, įsibrovė į kryžiuočio Toulousės grafo žemes. Tiesa, visų smerkiamas, nužygiavo pagaliau (1101) į Šv. Žemę — su norinčiais nugalėtojams padėti ir su savo meilužėmis, bet pakariavęs kiek grįžo ir juokingais eilėraščiais ėmė savo žygdarbius pasakoti. Mat, dukas Vilhelmas buvo trubadūras ir gražiai, linksmai ir palaidžiai dainuodavo karą ir meilę. Šito lengvabūdžio ir geidulingo duko anūkė ir buvo gražuolė Alïènora. Išaugo ji linksmame savo tėvo dvare, kur trubadūrai garsino meilę ir dievino savo mylimąsias, kur katharai peikė Šv. Bažnyčią, o dvariškiai iš kunigų juokėsi. Mėgo ji poeziją, buvo linksma ir geidulinga koketė. Nesutiko jos būdas su religinga

Liudviko VI dvaro nuotaika ir su paties Liudviko VII pamaldumu. Bet jaunasis vyras ir nenoromis gražiosios žmonos klausė; 1137 m. Liudvikas tik 17 metus tebuvo užkliudęs ir pilnas buvo energijos.

Heinrichui I numirus (1135 m.), Anglijoj prasidėjo anarchija, o Anjou grafas Gotfriedas Gražusis išsijuosęs kovojo dėl Normandijos (1135—1144 m.). Champagnės grafas sąjungininkavo su savo broliu Anglijos karalium Steponu iš Blois. Vokietijoj Konradas III Hohenstaufenas (1138—1152 m.) kovojo su Heinrichu Išdidžiuoju. Taigi, Liudvikas VII ramiai galėjo įsiviešpatauti Akvitanijoj; mėgino užkariauti net Tousę, bet atsisakė pildyti vasalines savo pareigas ir padėti karaliui Champagnės grafas (1141 m.). Netrukus (1142 m.) susikivirčijo Liudvikas ir su grafu, ir su reformatoriais, ir su popiežium. Neišsigando, kai Innocentijus II paskelbė jo žemėms interdiktą, ir laimėjo karą su Thibaut (1143 m.); tik Šv. Bernardas ir popiežius apgavo karalių ir vingria diplomatija panaikino karo vaisius (1144 m.). Negalėjo Liudvikas sutrukdyti Anjou grafui (jį palaikė ir jo žentas Flandrijos grafas) prisijungti Normandijos (1144 m.); privertė betgi Gotfriedą atiduoti jam kelias tvirtoves, dėl kurių jo pirmtakūnai buvo kovoję su Vilhelmu Užkariautoju.

Taigi, gerai pradėjo karaliauti Liudvikas. Bet 1145 m. Bourgės mieste karūnuodamasis paskelbė savo baronams, kad norįs žygiuoti į Šv. Žemę. Objektyviai naujasis kryžiaus karas labai motyvuotas buvo, nes Mossulo emiras užkariavęs buvo Edessą ir grėsė Antïochijai ir pačiam Jeruzalės miestui. Tik Prancūzijos karalystei Liudviko sumanymas rados pavojingas, ir pats Sugeras pirma tam sumanymui priešinosi. Tačiau Liudvikas tebebuvo dar jaunas, jautėsi galingas valdovas esąs, troško žygdarbių ir Dievui patarnauti, gal, ir už savo nuodėmes paatgailoti.

Karaliaus baronai nelabai norėjo kryžiaus karan eiti. Nenorėjo to karo ir popiežius Eugenijus III (1145—1153 m.), nes ir be karo perdaug rūpesčių turėjo: kovojo dėl savo valdžios su Romėnais ir Vokiečiais; tačiau atvirai priešintis karui negalėjo ir paskelbė jį savo bule. Bet Liudviko VII planu užsidegė Šv. Bernardas. Laiškais ir karščiausiais pamokslais visus

šaukė kariauti su Kristaus priešais. „Visa žemė sujudo ir dreba, — rašė — nes dangaus Karalius nebeteko savo žemės, kur pats buvo vaikštinėjęs. Kryžiaus priešai ruošiasi suteršti vietas, kurias Kristaus kraujas šventas padarė; nori šventąjį Sijono kalną paimti. Jei nebudi Dievas, tai nebetoli diena, kai puls jie Gyvojo Dievo miestą." Ir Prancūzijoj, ir Vokietijoj kalbėjo šventasis abatas ir, kaip kadaise popiežius Urbanas II, įkvėpdavo žmones. — „Vos teėmiau kalbėti, pasakiau, ir štai atsirado begalės kryžiuočių. Kaimai ir miestai ištuštėjo. Septynioms moterims vargu bau vienas vyras belieka. Visur pilna našlių, kurių vyrai tebėr gyvi". Mėgo Bernardas retorikos figūras ir įspūdingus planus: norėjo, kad krikščionys kariautų su muslimais kartu ir Sirijoj, ir Ispanijoj, o tuo užsimojimu kad ir stabmeldžius slavus pultų. Tačiau buvo jis gudrus diplomatas ir praktiškas žmogus. Visą žygį gerai apgalvojo. Petro Eremito „kariuomenę" galvoj turėdamas nenorėjo, kad nedisciplinuotos piligrimų minios žygiuotų; stengėsi sutvarkyti vieną milžinišką vokiečių bei prancūzų kariuomenę. Ji turėjusi kariauti Sirijoj, o Anglija ir Flandrija turėjusios pulti Ispanijos saracėnus. Nei Anglija, nei Flandrija kare nedalyvavo: tepadėjo Portugalijos karaliui atkariauti iš saracėnų Lissabono miestą (1147 m.); bet Bernardui pasisekė įkalbėti imperatoriui Konradui III susidėti su Liudviku VII ir drauge žygiuoti su juo į rytus. Kiekvienas iš jų vadovavo maždaug 70.000 karių.

Baisiai pralaimėjo šitą karą (1147—1149 m.) krikščionys. Bizantijos imperatorius Manuïlas I Komnėnas (1143—1180 m.) su kryžiuočiais susirėmė; patys jie nenorėjo eiti išvien: prancūzai ir vokiečiai vieni antrų nekentė, o Sirijos ir Palestinos valdovai, užuot susidėję su kryžiuočiais, intrigavo prieš juos ir slapta derėjosi su muslimais. Nieko nepešęs grįžo Vokietijon Konradas; nelaimėjo ir Liudvikas; ilgai gaišo Šv. Žemėj: nekariavo, bet su lengvabūde žmona vaidijosi ir Jeruzalės relikvijas garbino.

Žmonių kaltinamas, Šv. Bernardas „mielai kentėjo" šmeižtus, „kad nepasiektų jie Dievo"; sakė Dievo nutarimus teisingus esant, bet „šitas" (vadinasi, kryžiuočių pralaimėjimas) „yra didžioji paslaptis; galiu laimingu pavadinti, kas čia nesuabejos". Šventajam asketui kryžiuočių pralaimėjimas, gal, buvo ir naudingas: padarė jį mažumą kuklesnį. Liudviko VII energiją tas pra-

laimėjimas pakirto, pačioj Prancūzijoj suklibino jo autoritetą ir valdžią. — Gerai ir sąžiningai valdė karalystę Sugeras. Bet teko jam kovoti su nenorinčiais paprasto abato klausyti vyskupais, su intriguojančiais dvariškiais ir su karaliaus giminaičiais. Susivaidijęs su Liudviku, grįžo iš Sirijos jo brolis Robertas, susidėjo su Sugero priešais ir bemanąs buvo pats įsikaraliauti. „Karalystės kurstytojai", rašė Sugeras karaliui, „yra grįžę, o Tamsta, užuot ją gynęs, tebesi toli lyg belaisvis ar tremtinis. Avinėlį atidavei vilkui, o valstybę — plėšikams". Tiesa, Sugeras nuveikė opoziciją: „nuo to laiko karalius ir tauta pavadino jį tėvynės tėvu". Tačiau karalystei sutvarkyti reikėjo paties karaliaus, ir energingo karaliaus.

Kaip minėta, Liudvikas kaip tik ir nebebuvo energingas, o Sugerui numirus, padarė didžiausią klaidą: išsiskyrė su Alïènora (1152 m.). Karalienės lengvabūdės koketės, o karaliaus pamaldaus pavyduolio būta. Rytuose, ypačiai savo dėdės Raimondo Antïochijoj Alïènora visai išgvero. Gal, su savo dėde susimylėjo, bent palaikė politinius jo planus ir priešinosi Liudviko norui važiuoti į Jeruzalę: Raimondas norėjo, kad Liudvikas padėtų jam kariauti dėl Antïochijos. Tik prievarta nusivežė karalienę į Jeruzalę Liudvikas. Kai grįžo karalius į Prancūziją, „atėjo pas jį tūli giminaičiai ir artimieji ir pasakė esant jį karalienės giminę". Kad būt tebebuvęs gyvas Sugeras, nebūtų jis kreipęs dėmesio į tą imago consanguineitatis. Bet karalienės įgeltas Liudvikas ir pralotų bei didžiūnų susirinkimas staiga tapo kanoniškosios teisės gynėjais; be to, ir įpėdinio nebuvo jam davusi Alïènora — tik dvi dukreles.

Su Liudviku išsiskyrus, Alïènora po dviejų mėnesių ištekėjo už Heinricho Plantagenėto, kuris pasigrobė ir jos kraitį, Akvitanijos dukatą. Liudvikas nenorėjo pripažinti tos santuokos (mat, nebuvę čia suzerėniškojo jo sutikimo), konfiskavo Akvitaniją ir tebevadino save jos duku. Bet reikėjo tie nutarimai įkūnyti, vadinasi, kovoti su galinguoju Plantagenėtu; o karalius po nelaimingojo kryžiaus karo visai kitoniškas pasidarė: meldėsi ir pasninkavo, kunigų klausė, politikuodamas svyravo ir drąsių žygių bijojo. Pradžioj, įsikarščiavęs, susidėjo su Champagnės, Boulognės, Dreux ir Flandrijos grafais ir puolė Plantagenėtą; bet nebedrąsiai kariavo, greit atšalo ir 1154 m. susitaikino su Plantagenėtu. Pripažino jį

ir Anglijos karalium, ir Akvitanijos duku, ir Bretagnės grafu (1158 m.). Atidavė jam normandiškąją Vexin dalį (1160 m.), Toulousės grafystės suizerenitėtą (1173 m.) ir Marchės grafystę (1177 m.). Nepasinaudojo nei Heinricho II ginču su Beketu, nei Heinricho baronų ir sūnų sukilimais: nekartą buvo bepradedąs karą, bet tas karas bailiu žygiu virsdavo. Apsiautė 1174 m. Rouen miestą, o kai išgirdo, kad artinasi Heinrichas, pats sudegino apgulos mašinas ir su visa kariuomene pabėgo.

Nusmuko karaliaus autoritetas; Prancūzijos karalystė vėl susilpnėjo ir sumažėjo, 1137—1180 m. begyveno tik inercija. Tačiau toji inercija nemaža buvo. Clermonto ir Brioudės kanauninkai 1163 ir 1169 m. šaukėsi karaliaus pagelbos prieš Auvergnės grafą. Cluni vienuolyną gindamas, Liudvikas 1166 m. konfiskavo ir užėmė Chalonso grafo feodus. Langrės vyskupas ir Burgundijos dukas pripažino karaliaus teismą. Taigi, Liudviko VI ir Sugero darbas vėjais nenuėjo. Pats Liudvikas VII ir jo dvaras nenustojo kišęsis į visos karalystės reikalus, kur tik begalima buvo. Nuosekliau, kaip jo tėvas, globojo karalius miestus, miestelėnų savivaldybę ir asocijacijas, o išvaduotą iš kito senjoro valdžios miestą laikė sau priklausančiu. Sąjunga su miestelėnais tapo politine Kapetingų tradicija. Net karaliaus dvare priviso miestelėnų. Drauge su dvasininkais (clerici) ir smulkiais feodalais, vėliau — ir su teisininkais, ėmė jie mažinti feodalinės kurijos reikšmę. Feodalinis karaliaus teismas faktiškai teskelbė karaliaus valdininkų ir teisininkų formuluojamus nutarimus.

Karalystėj Liudvikas VII buvo silpnesnis už savo tėvą; bet pačiame Kapetingų domėne karaliaus valdžia, gal, net sustiprėjo, o karaliaus politika rados visai aiški. Kastelionai nebemaištininkavo — klausė karaliaus ir tapo aukščiausiais jo valdininkais. Kaip begalėdamas kovojo Liudvikas su prevotų noru pasidaryti savo pareigas paveldėtines. Sąmoningai rėmėsi miestelėnais ir rūpinosi žemesniųjų sluoksnių buitimi; nesutiko, kad virstų komunomis Orléans ir Poitiers, bet kai kuriuos miestus (Mantes, Senlis, Laon, Soissons, Reims, Compiègne) komunomis pripažino, o kitiems davė visokių privilegijų. Steigėsi jis naujų miestų (villes neuves) ir daugelį kaimų apdovanojo Lorriso chartija.

Tą politiką motyvavo pirmiausia finansų reikalai, kuriais rūpinosi karaliaus patarėjas templïeras Thierri Galeran. Gal būt, finansiniais sumetimais globojo Liudvikas ir žydus. Kaip ir visi Kapetingai, buvo jis geras šeimininkas; taigi, gerai suprato finansinę miestelėnų, žydų ir banko namais virtusio templïerų ordino reikšmę. Gal, ir pats nepastebėjo, kaip stambiojo dvarininko ūkis tapo finansine karaliaus politika. Tačiau nereikia mažinti ir idėjinių Liudviko motyvų reikšmės. Štai ką jis rašė, duodamas laisvę vienai servei (1152 m.): „Gerasis Dievas nutarė, kad, vieno kilimo būdami, visi žmonės iš prigimties būtų laisvi. Bet Dieviškoji Apvaizda leido, kad tūli žmonės nusikalsdami nebetektų pirminės savo garbės ir pasidarytų servai. Karališkajai mūsų Didybei lemta vėl jie pakelti ir grąžinti jiems laisvė."

Šita karališkoji filosofija gražiai sutiko su Liudviko būdu. Savo pamaldumu ir gera širdimi pagadino jis Liudviko VI ir Sugero politiką, bet moralinį karaliaus autoritetą pakėlė. Gyveno paprastai, kaip turtingas miestelėnas, su miestelėnais mielai ir bendravo. Paryžiuje gyveną vokiečių studentai juokėsi iš Liudviko, nes „miesteleniškai elgėsi ir nesivaikė barbariško tirono papročių, nevaikštinėjo gvardijos apsuptas, kaip tas, kas dreba dėl savo gyvybės." „Tavo viešpats Anglijos karalius", tarė kartą pats Liudvikas Walteriui Mapui, „visko turi: žmonių, žirgų, aukso, sidabro, brangenybių, šilko, paukštienos, vaisių, visko, ko tik nori. Mes Prancūzijoj tik duonos bei vyno teturime ir linksmų plaučių esame". Žinoma, toks paprastas, be to — ir teisingas karalius labai populiarus buvo.

Vieną Paryžiaus universitete mokslus einantį studentą išbudino iš miego 1165 m. rugpjūčio mėn. 21 d. baisus triukšmas. Miestelėnai lakstė ir rėkavo, kaip pasiutę: bažnyčių varpai gaudė; kryžkelėse ir aikštėse pleškėjo laužai. Iškišęs pro langą galvą, studentas paklausė (menkai temokėjo prancūziškai) dviejų gatve bebėgančių tikrai išdūkusių senučių, kas tai yra. „Turime pagaliau", atšovė jam švyturiais mosuodamos sengalvėlės, „turime karalių, puikų karalaitį. Dievas mums jį davė, ir daug negarbės ir nelaimės patirs iš jo jūsiškis karalius". Tą naktį trečioji Liudviko žmona Champagnės grafo sesuo Adėlė pagimdė jam įpėdinį — Pilypą II Augustą (1180—1223 m.).

45

Iki XI amžiaus galo svarbiausieji politiniai procesai buvo imperijos — pirma Karolingų, paskui Ottonų, pagaliau Salijų imperijos — ir jos santykių su Bažnyčia istorija. Čia bendraudami, čia tarpusavy kovodami, imperatoriai ir popiežiai stengėsi suvienyti Europos kultūrą, įsteigti žemiškąją Dievo karalystę. Tos karalystės idėja reiškėsi Europos kultūros vienovė, bet pati Europos kultūra nebuvo dar pasireiškusi: neturėjo dar nei ypatingų savo politinių-socijalinių formų, nei aiškios pasaulėžiūros. Atskiros jos tendencijos aktualėjo, tačiau aktualėdamos greit ir lengvai išsiliedavo į senąsias romėnų helenistines ir primityvinės germanų kultūros formas. Taigi, Dievo karalystės ideologai ir steigėjai tebegyveno Romos tradicijomis. Popiežiai tarytum norėjo paversti Bažnyčią sukrikščioninta Romėnų imperija; imperatoriai stengėsi būti Konstantinai, Theodosijai arba — Bizantijos basiliejai. O rėmėsi imperija primityvaus germanų imperijalizmo stichija. Kultūros augimas ir plitimas perijodiškai skaidė ir griovė tą imperijos bazę. Frankams sukultūrėjus, išnyko Karolingai; Ottonams nepasisekė išnaikinti padermės hercogysčių, ir kovoj su jomis žuvo Salijų dinastija.

Popiežiams ir imperatoriams kuriant Dievo karalystę, Europos kultūra tikrai augo ir formavosi romaniškuose kraštuose, ypačiai Prancūzijoj. Aktualėdama, savąją pasaulėžiūrą ir naująsias gyvenimo formas kurdamos, Europos kultūra turėjo visų pirma išsivaduoti iš tradicinių romėnų ir germanų kultūros formų, čia jas sunaikinti ir pakeisti naujomis, čia iš esmės perdirbti. Tuo būdu kūrybinis procesas buvo ir destruktyvinis, konkrečiai sakant, reiškėsi ir feodaline IX-XI amžiaus anarchija, kuri iš esmės nesiskyrė nuo perijodiško imperijos irimo, bet ypačiai įsigalėjo Prancūzijoj.

Feodalinė anarchija perkratė visą politinę-socijalinę romaniškosios (iš dalies — ir germaniškosios) Europos santvarką, kratė ją, kol liko nebesugriaunami socijalinio gyvenimo pamatai — feodalinė šeimyna (mesnie), suvalstybėjęs dvaras ir primityviosios kaimiečių ir miestelėnų grupės. Ant tų pamatų ėmė augti nauja visuomenė ir naujos valstybės. Tačiau beaugdamos, tos valstybės sijo su senomis politinėmis tradicijomis, kurioms ypač atstovavo Bažnyčia, su neišnykusia primityvesnių tautų (ger-

manų, skandinavų, anglosaksų) stichija ir su ekonominiais XI-XII amžiaus procesais.

Politinė Europos konjunktūra XI-XII amžiuje labai pakitėjo. — Kovoj su maurais išaugo ispaniškosios karalystės Kastilija (jos karaliai valdė Lėoną, Asturiją ir Galiciją arba buvo tų karalystėlių siuzerėnai), Aragonas, kuris 1137 m. susijungė su Barcelonos grafyste ir plito pietų Prancūzijoj (Narbonnės ir Carcassonės vikomtai buvo Aragono karaliaus vasalai, pačioj Ispanijoj Aragonui priklausė Katalonija), Navarre ir, 1179 m. karalyste tapusi, Portugalijos grafystė. Ispanijos karaliai gynė Europą nuo muslimų, bet jų valstybės tiktai formavosi ir vidujinės Europos istorijai maža reikšmės teturėjo. Bet pietų Italijoj Rogerui II pasisekė padaryti savo karalystė stipri sucentralinta monarchija ir galinga Viduržemių Jūros imperija. Kitą imperiją įsteigė Plantagenėtai. Tiesa, jų imperija neilgametė buvo; bet nuo Vilhemo I iki Heinricho II mirties susiformavo Anglijos karalystė. Nejučiomis išaugo Kapetingų monarchija, ir Pilypas II sugriovė Plantagenėtų imperiją, įsikaraliavo kuone visoj Prancūzijoj ir tapo vienu iš galingiausių valdovų.

Taigi, XII amžiaus pusėj vėl atgijusi Vokiečių imperija nebegalėjo siekti tų tikslų, kurių buvo siekę Ottonai ir Salijai. Nebe viena galinga Europos valstybė buvo, ir tiktai Italiją prisisavinę tegalėjo, rodės, Hohenstaufenai „gaivinti“, kaip sakė Friedrichas I Barbarossa, „senovinę galią ir pirmenybę didingosios Romėnų imperijos.“ Tačiau Barbarossos (1190 m.) ir Heinricho VI (1197 m.) mirtis sunaikino Staufenų galią, o Friedrichas II buvo nebe Vokiečių, bet pietų Italiją remiantis internacijonalusis imperatorius. Vokietija galutinai nebeteko politinės savo rolės ir ėmė irti. Nustojo savo prasmės ir pati imperijos idėja.

Imperija reiškė politinę Dievo karalystės, vadinasi, visos krikščionybės, bent vakarų krikščionybės vienovę. Tą idėją ir formulavo Roncaglijos seime (1158 m.) Milano arkivyskupas vadindamas Barbarossą „Romos ir pasaulio imperatorium“, kuris visa valdąs, net „jūros žuvis ir dangaus paukščius“. Bet nei Barbarossa, nei baisusis Heinrichas VI nebuvo kitų Europos valstybių valdovai: jų pretenzijos visai nesutiko su Planta-

genėtų galia, nė su Kapetingų savarankiškumu. Nebebuvo nė tų iliuzijų, kuriomis kartais galėdavo džiaugtis Ottonai. Vienu titulu tesiskyrė Barbarossa, Heinrichas VI arba Friedrichas II nuo kitų Europos galiūnų.

Pradedant Ottonais Vokiečių imperatoriai rėmėsi savo vyskupija; todėl ne tik ideologija ir imperijalizmas, bet ir visai politiniai sumetimai vertė juos kovoti su popiežiais dėl Italijos ir pirmenybės. Staufenai nuo ottoniškosios politikos neatsisakė (nors, kaip ir Salijai, stengėsi susikurti naują ministeriałų valdininkiją). Čia jų politika, palyginti su Heinricho IV arba Heinricho V, net ottoniškesnė buvo. Tuo jie patys save silpnino Vokietijoj, nes, viena, reikėjo jiems pagaliau nusileisti susidėjusiems su kitais kunigaikščiais vyskupams, o antra, nemokėjo, kaip Anglijos ir Prancūzijos karaliai, gerai įvertinti miestelėnų sąjūdžio reikšmės. Friedricho I ir Heinricho VI politikos atžagarios būta; nesutiko ji su vyraujančiomis Europos kultūros tendencijomis; o Friedrichas II buvo, kaip jau minėta, greičiau pietų Italijos karalius ir Rogero II įpėdinis, kaip Vokietijos valdovas. Jis reikia lyginti ne su Barbarossa ir kitais Vokietijos imperatoriais, bet su Rogeru II arba su Heinrichu Plantagenėtu.

Vokietijos kultūra ir politika atsilikusi buvo. Tiktai Heinrichui VI numirus (1197 m.), prasidėjo ir Vokietijoj kūrybinė anarchija, kurios nebepasisekė nuveikti nė pačiam Friedrichui II ir kuri po jo mirties virto vadinamojo n e k a r a l m e č i o, arba k u m š č i o t e i s ė s (F a u s t r e c h t) gadyne (1250 — 1273 m.). Iš tos anarchijos išriedėjo naujoji Vokietija; bet, nors jos karaliai ir tebesivadino imperatoriais, imperijos nebebuvo. Paskutinioji tikra žodžio prasme imperija, tai Hohenstaufenų valstybė. Jos centras atsidūrė Italijoj, ir nustojo ji religinės savo prasmės; panaši ji buvo į Rogero II, Plantagenėtų ir — vėliau — į Kapetingų valstybę. Tiesa, didysis Hohenstaufenas Friedrichas II skelbė savotišką imperijos religiją.

Ne tik Friedrichas II, bet ir Friedrichas Barbarossa kovojo su popiežiais ne dėl Dievo karalystės, bet dėl Italijos ir — visai politiniais sumetimais. Kaip ir Anglijos, Prancūzijos bei Sicilijų karaliai, pirmiausia norėjo jis sustiprinti savo valdžią, padidinti savo valstybę ir apginti nuo popiežių jos nepriklausomybę. Kad ir kaip glaudžiai susijusios buvo su Bažnyčia, visos (neišskyrus nė imperijos) XII amžiaus valstybės „supasaulėjo"; ne religine

ideologija, bet konkrečiais savo uždaviniais ir ne imperijos idėja, bet imperijalizmu vadovavosi. Pasaulininkų kultūra aiškiai ėmė skirtis nuo bažnytinės. Vieni popiežiai religiškai teprasmino kovą ir teatstovavo religiniam-kultūriniam universalizmui. I n n o c e n t i j u s III (1198—1216 m.) atgaivino politinę Grigaliaus VII programą, bažnytinės popiežių imperijos idėją, ir pasistengė ją įkūnyti. Tačiau ir jam ne tiek bažnytinė, kiek politinė Bažnyčios programa rūpėjo; ne tiek dėl bažnytinės reformos, kiek dėl Italijos ir politinės savo pirmenybės kovojo.

Neišnyko betgi kultūrinės vienovės idėja; kėlė ją aikštėn kova su muslimais ir graikais, kurių imperiją sugriovė 1204 m. kryžiuočiai. Kaip ir anksčiau, istorininkai ir filosofai empirinę Europos istoriją laikė dviejų karalysčių kova. „Knyga apie dvi karalysti" pavadino savo chroniką O t t o n a s F r e i s i n g i e t i s (num. 1158 m.). Bet, kaip ir anksčiau, niekas negalėjo išspręsti klausimo, kaip turi tarpusavy santykiauti tiedvi karalystės, o praktiškai jiedvi santykiavo: susydavo, susidurdavo ir skirdavos; drauge sudarė vieną kultūrą ir negalėjo išsiskirti, bet gyveno kiekviena savo principais ir uždaviniais. Juo toliau, juo labiau stiprėjo dualistinė Europos kultūros tendencija.

Apie visa tai reikės dar mums daug ir smulkiai kalbėti. Pabrėžiau betgi čia bendrąsias proceso linijas štai dėl ko. — Hohenstaufenai atgaivino Vokiečių imperiją kaip tik tuo metu, kai įsigalėjo naujosios, tikrai europiškos valstybės — Abiejų Sicilijų karalystė, Plantagenėtų imperija ir Kapetingų Prancūzija. Be Vokietijos ir popiežių istorijos negalima suprasti, kaip P i l y p u i - A u g u s t u i pasisekė nuveikti Plantagenėtai ir įsiviešpatauti Prancūzijoj. Taigi, ir reikėtų dabar kalbėti apie Vokietiją ir jos imperatorių kovą su popiežiais. Tačiau, negalima suprasti ir popiežių bei Staufenų istorijos, neišsiaiškinus dvasinės kultūros procesų. Kaip ir visas Europos kultūros gyvenimas, tie procesai prasidėjo romaniškoj Europoj, ypačiai Prancūzijoj; iš čia paplito po Vokietiją, ją transformuodami ir patys transformuodamies. Taigi, prieš kalbant apie Vokietiją ir Staufenų kovą su popiežiais, reikia mums ištirti dvasinė XI-XII amžiaus Europos kultūra. Šitas planas, žinoma, verčia mus kalbėti ir apie XII amžiaus Vokietijos kultūrą, nors politinę Vokietijos istoriją esam išdėstę tiktai iki Heinricho V mirties (1125 m.).

VI

Visuomenė ir kultūra XI-XII amžiuje

46

Kiek išaugo XI-XII amžiuje Europos kultūra ir kiek nusakė pagrindines savo tendencijas, gražiai rodo monumentalinė jos istorija, jos menas.

Nuo XI amžiaus ėmė klestėti mūrinė architektūra. Miestuose kilo naujos romaniškojo stiliaus bažnyčios; netrukus kliuniečių ir kitų vienuolių abatai pavijo čia miesto katedrų statytojus, vyskupus, o amžiaus gale ėmė statytis mūrinių tvirtovėlių ir feodalai. Tvirtais mūriniais pastatais norėta tarytum atvaizduoti ir įkūnyti naujoji politinė-socijalinė santvarka ir naujoji pasaulėžiūra. Mat, archiktetoriai nebemėgdžiojo romėniškųjų pastatų, bet, romėniškus, bizantiškus ir (pietų Italijoj ir Ispanijoj) arabiškus motyvus perdirbdami bei sydindami, kūrė naują, tikrai europišką stilių. Nuo IX amžiaus pusės iki XII-ojo pusės išaugo ir pasiekė apogiejų romaniškasis menas. Prieš išaugdamas, XI amžiaus gale, ėmė jis transformuotis, virsti gotišku. Viduramžių meno barbariškumą (=germaniškumą, „gotiškumą") pabrėžti norėdamas, pavadino naują meną gotišku Rafaëlis (Rafaello Sanzio), o po jo — menininkas ir meno istorininkas Giorgio Vasari. Tiksliau būtų vadinti gotiškasis menas prancūzišku, net — Ile-de-France menu. Ištikrųjų, pirmasis gotiškojo stiliaus pavyzdys, tai Morienval vienuolyno bažnyčia; apie 1130 m. pasireiškė jis tūlomis Ile-de-France bažnyčiomis, ir, Pilypui-Augustui karaliaujant (1180—1223 m.), buvo baigta statyti svarbiausiųjų Ile-de-France miestų katedros ir vienuolynai (Saint-Denis 1144 m., Senlis 1155—1183 m., Noyon 1167 m., Notre-Dame de Paris 1160—1196 m., Laon 1155—

1230 m., Chartres 1194—1220 m., Auxerre 1215 m., Bourges, Soissons, Cambrai, Arras, Meaux, Evreux, be to — Reims 1215 m., Rouens, Bayeux, Coutances, Angers, Poitiers, Tours). Iš Ile-de-France gotiškasis menas paplito po visą Prancūziją, Angliją, Vokietiją, Ispaniją (Compostella, Leon, Burgos, Toledo), Italiją (Milano), įsiskverbė net į Vengriją (Cassovijos katedra), Čechiją (Prahos katedra), Švediją ir Norvegiją (Trondjem). Daugelį Europos katedrų pastatė prancūzų architektoriai (Kölno katedra, pastatyta pagal Amiens katedros planą, Canterbury bei Lincolno 1195—1200 m. katedros ir kt.), kitas — opus francigenum imituoją čionykščiai.

Daug reikėjo statyti naujų bažnyčių, nes XI-XII amžiuje daug priviso vienuolynų ir miestų. Miestui augant ir turtėjant, kiekviena miestelėnų bendruomenė norėjo turėti savo bažnytėlę, o vyskupui rūpėjo pagražinti ir padidinti katedra; teipaja ir didžiųjų vienuolynų abatai ėmė perstatinėti savo bažnyčias. Senosios permažos buvo. Taip antai, Aix miesto arkivyskupas (XI amž.) skundėsi, kad jo bažnytėlėj ir dešimčiai žmonių ankšta. Abatas Sugeras aprašė, kas darėsi senojoj Saint-Denis bažnyčioj didžiųjų švenčių metu. — „Kas buvo įėjęs bažnyčion nebegalėjo išsikrapštyti ir veltui kovojo su tarpdury susigrūdusia minia. Viduje nebegalima buvo eiti: nešė tave pakėlę žmonės; vos begalėjai rėkti". Moters žvygaudavusios, „tarytum vaiką gimdydamos", arba išvengdavusios mirties žmonių galvomis ir pečiais krypuodamos. Daugelis vargais negalais iš bažnyčios ištrauktų moterų šventoriuje numirdavę. Vienuoliai su relikvijomis dažnai turėdavę per langus išlipti. Todėl ir nutarė Sugeras senosios vietoj pastatyti naują, didesnę bažnyčią.

Ne tik todėl: mėgo jis meną ir norėjo puikiais pastatais Dievą pagarbinti. Visi jie — ir abatai, ir vyskupai — sirgo, kaip rašo vienas amžininkas, morbus aedificandi. Pinigų negailėjo; be to, šaukėsi senjorų ir visų pamaldžiųjų žmonių pašalpos ir pagelbos. Abatas Haimonas 1145 m. Tutbury vienuoliams (Anglijoj) laiške aprašė, kaip pradėjo statyti Saint-Pierre-sur-Dives bažnyčią. — „Kunigaikščiai, galiūnai ir turtuoliai, aukšto kilimo žmonės, išdidžios ir gražios ponios užsidėjo ant kaklo jungą vežimų, kur buvo akmenų, medžių, alie-

jaus, vyno, sūrių, kalkių — visa, ko tik reikėjo bažnyčiai statyti ir darbininkams maitinti. Net tūkstantis žmonių, vyrų ir moterų, traukė vežimą: tokio sunkaus jo būta. Sunkiai ėjo, bet tyliai, nes visi tikėjimo dvasios įkvėpti buvo. Pirmoj eilėj eidami, menestrėliai trimitavo; šventosios vėliavos plevėsavo, skaidriomis spalvomis blizgėjo. Nei aukšti kalnai, nei gilios upės, nei jūrių bangos" (ties Ornės upės žiotimis) „negalėjo sustabdyti procesijos... Privažiavus prie steigiamosios bažnyčios, vežimai buvo statomi aplink ją... Nuo vakaro iki auštant nenutilo giesmės... Daug tą naktį atsitiko stebuklų: aklieji vėl praregėjo, stabo ištiktieji ėmė vaikščioti." Žinome ir kitų panašių pasakojimų. Apie senjorų dosnumą nebeverta nė kalbėti.

Bažnyčiai statyti pats vyskupas ir kunigai kviesdavo tinkamus architektorius ir darbininkus, pristeigdavo daug dirbtuvių; ir darbinikai čia, ties statomąja bažnyčia, ir gyveno. Viennės mieste 1050 m. pamaldusis daktaras Atonas davė pinigų pagerinti ir pagražinti nameliams (domunculae), kur gyveno ir dirbo audėjos. Katedros „opera", arba „fabrikas", tapdavo miesto kvartalu. Jį valdė vyriausias architektorius, o pinigus mokėjo ir žmones maitino vyskupas ir kanauninkai. Saint-Gilles vienuolyno (Languedoc) abatas 1261 m. mokėjo savo architektoriui 100 svarų (livres tournois) per metus ir du solidu (sous) už kiekvieną darbo dieną; išviso — maždaug 3000 litų. Architektorius pats mokėdavo savo padėjėjams, bet valgė pas abatą. Jo žirgas stovėjo abato arklidėj.

Vyskupai buvo katedrų statytojai ir viso darbo organizatoriai; bet miestelėnai gyvai domėjosi ir didžiavosi savo katedra, ir ilgainiui josios statyba tapo bendru miesto darbu. Pati katedra, kaip ir kitos bažnyčios, tarnavo ne tik kulto reikalams. Čia susirinkdavo sinodai; čia vyskupas teisė žmones ir skelbė tiek bažnytinius, tiek politinius savo nutarimus. Vyskupui katedra buvo tas pat, kas baronui jo palatiumas. Bet nuo XII amžiaus ir patys miestelėnai rinkdavos katedroj savo reikalų apsvarstyti arba... pasilinksminti. Ir miestelėnų bendruomenių (kvartalų, cechų arba gildijų) steigiamosios bažnyčios ne tik kultui tetarnavo.

47

Kaip romaniškoji bažnyčia natūraliai išaugo iš romėnų bazilikos, taip ir gotiškoji — iš romaniškosios. Bet romėnų ir rytiečių meno motyvus sintetindami ir perdirbinėdami, romaniškieji architektoriai rado visai naujus europiečių meno principus (II, § 86). Jaunesnės kartos statytojai išvadavo tuos principus iš svetimų tradicijų jungo, sąmoningai juos susistemino ir tuo būdu įsteigė tikrą europiečių stilių — gotiškąjį meną.

Gotiškiej architektoriai rūpinosi ne abstrakčiai estetiniais uždaviniais, bet paties gyvenimo reikalavimais ir tendencijomis; todėl ir jų menas gyvas, didis ir estetiškai tobulas buvo. Daug aukštesnė už kitus miesto pastatus katedra gražiai sutiko su architektūriniu viso miesto vaizdu. Katedra buvo architektūrinis miesto centras. Gatvės ir gatvelės suseidavo katedros aikštėje, kur dunksojo gražiausieji namai. Atskirai ir norint nebegalima įsivaizduoti katedros. Gotiškoji katedra ne senųjų graikų šventovė ir ne XIX amžiaus griozdas. Visas miestas tarytum spietėsi apie savo katedrą ir baigėsi danguje aukštais ir lieknais jos bokštais, nežinia: ar dangų pasiekti norėdamas, ar prieš jį sukildamas. Užteks paminėjus architektūrinis Mont-Saint-Michel kompleksas.

Savo didumu bažnyčios labai nuo vienos kitų skyrėsi; bet tūli esminiai jų elementai (kolonų bazės ir kapitėlės, kolonėlės, karnizai, skliauto briaunų kyšuliai, vadinamosios nervures, lango rėmų kvadratai) visur buvo lygūs. Didesnę bažnyčią statydami, architektoriai daugiau vartodavo tų elementų, bet nedidindavo jų: laikėsi tam tikros tų elementų ir žmogaus kūno proporcijos ir, galì sakyt, matavo bažnyčią žmogaus kūnu. Viena gotiškoji bažnyčia skyrėsi nuo kitos ne taip, kaip mažesnieji romėnų pastatai nuo didesniųjų, kur proporcingai augo visos jų dalys, o žmogaus kūno ir trobesio proporcija visai kitėjo. Milžiniškoji katedra, žinoma, buvo daug įspūdingesnė už mažą bažnytėlę, neatrodė betgi žmogui svetima ir visai nežinoma, neapsukdavo jam galvos.

Gotiškojo meno kūrėjams vadovavo pirmiausia visai praktiški sumetimai. — Reikėjo padaryti bažnyčios didesnės ir šviesesnės. Tų tikslų tegalima buvo pasiekti testatant aukštesnė bažnyčia ir tekreipiant skliautų spaudimas stačiai apačion. Tam rei-

kalui architektoriai pasinaudojo romaniškojo meno elementais: kryžmiškuoju skliautu ir laužtine arka. Tųdviejų elementų kombinacija ir buvo vadinamoji croisée d'ogives (arba croisée des arcs ogifs; ogif, ogive išriedėjo iš lotynų žodžio augere, didinti, stiprinti), kryžmiškasis stipriųjų arkų skliautas. — Keturi stulpai (kolonos arba kolonėlių kūliai) buvo sujungiami keturiomis laužtinėmis arkomis ir dviemis, toja laužtinėmis, diagonalėmis arkomis. Tuo būdu skliauto kvadratas rymojo ant keturių stulpų ir ant keturių laužtinių arkų viršūnių, o šios keturios arkos — irgi ant tų pačių stulpų. Keturios skliauto dalys spaudė vienos kitas skliauto briaunose ir viršūnėj. Taigi, visas skliauto ir jį spaudžiančio stogo svoris koncentravosi skliauto briaunose ir spaudė stulpus stačiai apačion. Mūrai nebereikalingi buvo; tereikėjo iš oro pusės pastiprinti stulpų viršūnės, kur suseidavo arkos. Čia architektoriai vėl pasinaudojo romaniškojo meno elementu — kontroforsais, arba spyriais; tik sąmojingai tuos kontroforsus transformavo: gražiomis lengvomis arkomis (arc-boutants) sujungė stulpų viršūnes su pristatytaisiais prie mūrų stulpais.

Kryžmiškieji stipriųjų arkų skliautai (croisées d'ogives), stulpai (kolonos), arkos ir kontroforsai, tai gotiškosios bažnyčios griaučiai, kurie ir be mūrų negali sugriūti; mūrai tik tedengia bažnyčią. Aišku, kad architektoriai didžiąją jų dalį galėjo pakeisti langais ir statyti bažnyčią neapsakomai aukštą, o nuo aukštumo parėjo ir didumas, ir šviesumas. Problema buvo išspręsta.

Kaip kresnoj ir masyvinėj romaniškojoj bažnyčioj vyravo arkos ir gulsčios linijos, taip gotiškoji visur pabrėždavo vertikalines linijas. Su jomis gražiai sutiko kryžmiškasis skliautas, laužtinės arkos, frontoną ir jo duris vainikuoją trikampiai, dvišlaitis stogas, aukštieji fasado bokštai (paprastai du, kartais tik vienas), bokšteliai ir piramidiniai jų stogeliai. Kupolo vietoj rioksojo aukštas ir grakštus bokštelis (flèche). Dideli langai baigėsi laužtinėmis arkomis; tik vienas fasado langas, vadinamoji rožė (rose, rosette), apvalus tebuvo.

Visa tai darė smarkų, neramų, aukštyn kiek judamą įspūdį. Bet neramų bažnyčios judėjimą švelnino tai, kad ji tarytum natūraliai išaugusi buvo iš visos miesto pastatų masės ir kad, statydami ją, architektoriai turėjo galvoj bendrą estetinį planą ir

įspūdį. Kaip hierarchiškai tvarkydamosi kilo feodalija iš savo niekinamos vilanų ir servų masės, taip išdidžiai viešpatavo mieste katedra savo niekinamų pastatų tarpe. Kas rašo apie gotikos dvasią, visuomet kelia aikštėn minėtąjį judėjimą aukštyn ir aiškina jį tuo, kad pasireiškė čia religinė XI-XIII amžiaus žmonių pasaulėžiūra, neramus jų troškimas pasiekti dangų. Be abejonės, gotiškam menui išugdyti daug įtakos turėjo religinis XI-XII amžiaus, kryžiaus karų amžiaus, entuzijazmas, faustiškoji dvasia (Worringer ir jo minčių populiarizatorius Spengler). Naujų katedrų negalima nė suprasti be kryžiaus karų, XI amžiaus asketų ir be XII-ojo mistikų. Visa tai bent iš dalies buvo vienas religinis-socijalinis sąjūdis, ir visur reiškėsi tie patys religinės dvasios troškimai, jos neramumas ir entuzijazmas. Tačiau minėtoji formula perprasta ir perbendra man atrodo. Kryžiuočiai ne dangų, bet Palestiną norėjo užkariauti ir užkariavo. Asketai ir mistikai ne tik dangaus karalystę stengėsi įsigyti, bet ir dėl žemiškosios Dievo karalystės kovojo, ją kūrė. Religinis žmogus troško amžinojo gyvenimo, bet ir žemiškuoju labai rūpinosi, tiek juo sirgo, kad dažnai dangų visai užmiršdavo ir Dievo karalystę su empirine Bažnyčia tapdindavo. Empiriniai žemiškojo gyvenimo tikslai dažnai nustelbdavo antempirinę jos prasmę, ir žemiškoji Dievo karalystė kilo prieš dangiškąją, bent visai nuo jos skyrėsi.

Gal būt, vertikalines linijas pabrėždami, architektoriai ir norėjo atvaizduoti savo norą pasiekti dangų. Vis dėlto gotiškoji katedra yra harmoninga įvairių motyvų vienovė, pabaigta ir apibrėžta jų visata. Lygia dalia gali sakyti, kad katedra ir siekia dangų, ir kad priešinasi jam. Kaip ten bebūtų, nustojo ji judėjusi; ir regėtojas, norįs dangun linijas tęsti, naikina jų harmoniją, nebemato, kad jos susijungė ir sustojo. Tiesa, estetinė gotiškojo architektoriaus idėja yra harmonija įvairaus ir neramaus judėjimo aukštyn.

Norint gotiškųjų pastatų dvasia išsiaiškinti, pravartu sulyginti jie su kitų stilių pastatais. — Senųjų graikų, bizantijiečių ir Renesanso epochos statytojai tenkinosi nedaugeliu pagrindinių elementų, nė vieno iš jų neperdėdavo ir nepabrėždavo. Iš tų elementų proporcijalumo ir aiškios pusiausvyros išeidavo šventovės ar bažnyčios harmonija. Architektoriai pavergdavo estetinei idėjai materijalinę pastatų medžiagą, bet su materija nekovojo,

jos neniekino, nesistengė panaikinti ar paslėpti nuo regėtojo specifinio jos įspūdžio. Turėjo galvoj sveiką ir normalų regėtoją ir norėjo įkvėpti jam aiškios raminamos harmonijos. Sujungdavo jie dvasią su materija ir dangų su žeme; vaizduodavo tarytum žinomą dangų, ir bažnyčia tapo transformuoto pasaulio simboliu. Daug tos harmonijos ir ramybės buvo ir romaniškose bažnyčiose. Bet neįgudę dar architektoriai negalėjo pavergti materijalinės medžiagos estetiniams savo uždaviniams. Todėl ir vyravo gulščios linijos, o pati bažnyčia atrodė persunki ir kresna. Materija slėgė dvasią ir trukdė architektoriui įkūnyti sumanytą harmoniją. Toji harmonija nevisai aktualėjo, ir aiškiai reiškėsi architektoriaus kova su materija. Gotiškąją bažnyčią kurdami, architektoriai kovą laimėjo: pavergė materiją estetinei idėjai, dvasiai. Maža to: išskyrus bažnyčios griaučius, padarė jie visą jos materiją nebereikalingą ir, materijos ir dvasios pusiausvyrą niekindami, tarytum mėgino pačią materiją paversti dvasia — suspiritualino bažnyčią. Spiritualizmas, net abstraktusis spiritualizmas, tai charakteringiausia naujųjų katedrų ypatybė, gražiai sutinkanti su stipriomis tų laikų tikėjimo tendencijomis. Tačiau spiritualizmas negalėjo visai sunaikinti materijos ir reiškė tiktai vieną kultūros bei žmogaus tendenciją. Jis ne visą žmogaus sielą vaizdavo ir buvo uždaviniu, kuris be galo reikėjo vykdyti ir kurio niekuomet negalima buvo įvykdyti. Taigi, ir gotiškieji architektoriai, meno dualistai, tebekovojo su materija. Toji kova, mano nuomone, aiškina gotiškosios katedros neramumą, o reliatyvus architektorių laimėjimas — spiritualistinį jos vienašališkumą ir vyraujančias joje vertikalines linijas. Gotika turi savo harmoniją, tik tai yra vienašališko ir neramaus judėjimo ir kovos harmonija.

48

Gotiškoji bažnyčia iš esmės buvo antinominė. — Norėdami visai išreikšti spiritualistinę savo idėją, architektoriai turėjo sunaikinti materiją, o be materijos nė kiek nebegalėjo tos idėjos reikšti. Iš čia ir išėjo nuolatinės, nebebaigtos kovos neramumas. Nuveikdavo jį architektoriai savotiška to paties judėjimo harmonija. Bet harmonijos ir neramaus judėjimo dviejų priešybių esama. Taip pat — norėjo architektoriai padaryti bažnyčią šviesesnę; tam mūrus pakeisdavo langais. Bet įvairiaspalviai langų

stiklai siurbė oro šviesą ir vėl tamsino bažnyčią. Besiskverbianti į ją per tuos stiklus šviesa buvo nebereali ir kėlė aikštėn dvasinį, mistinį bažnyčios pobūdį ir idėją, darė bažnyčią visai nepanašią į konkrečią realybę. Bet nupiešti stikluose piešiniai vaizdavo kai tik tą realybę ir realistinio, nors ir stilizuoto pobūdžio buvo. Išėjo, kad menininkai pačią realybę vertė priemone nerealiems ir nerealistiškiems savo meno tikslams siekti. Su tais tikslais derino jie ir skulptūrinę bažnyčios ornamentiką.

Kiek architektūrinėmis savo linijomis, skulptūra, skulptūrine ornamentika ir vaiskia, nuo saulės spindulių liepsnojančia langų ir rožės mozaika vaizdavo bažnyčia dangų, metafizinę būtį, tiek toji būtis, tas dangus, visai nepanašėjo į empirinę būtį. Kaip ir XII-XIII amžiaus filosofai, menininkai atskirdavo empirinę būtį nuo metafizinės būties. Pastarąją reikšdinti norėdami, iškaldavo iš akmens nebūtų žvėrių ir tyčia iškraipydavo žmogaus kūno proporcijas: čia vaizduodavo tą kūną perdaug ilgą, čia nebenatūraliai jį suriesdavo. Fasaduose ir portaluose, ant kontroforsų viršūnių, ties kolonomis ir tyčia padarytuose medalijonuose ir nišose apsibuvo visai nauja gyvių veislė, ir fantastinės bjaurybės nutūpė ant bažnyčios stogo. Ta veislė paklusni buvo architektūriniams bažnyčios dėsniams ir vyraujančiai jos idėjai. Ne visai su realybe sutiko, įsišaknijusi betgi buvo empirinėj būty. Empirine būtimi rėmėsi menininkai; ir ji brovėsi į bažnyčią, sydino ją su konkrečia realybe ir menininkus vertė realistais. Čia vėl reiškėsi pagrindinė gotikos antinomija. Kaip glaudžiai susijusi buvo su gyvenimu gotika, rodo šis įdomiausias faktas. — Gotiškajam menui gimstant ir augant, menininkai ornamentikos tikslams naudojosi pavasario augalų motyvais, klestinčią gotiką charakterizuoja vasaros flora; vėlybesnę, mirštančią gotiką — rudens augalų ornamentas.

Kitus menus — skulptūrą, tapybą (langų mozaiką), kalvių, langių ir auksakalvių meną — gotika stengėsi pritaikyti prie architektūros. Bet ir čia naujieji menininkai ėjo senųjų pėdomis. Antrame šio veikalo tome (§ 86) esam jau kalbėję apie romaniškąją tapybą ir skulptūrą. Vienuoliktojo amžiaus galui ir XII amžiui priklauso gražiosios S a i n t - S a v i n e n P o i t o u freskos (bažnyčios bobinčiuj — Apokalipsio scenos, skliautuose — Genezės ir Eksodo istorijos, chore — Kristus su vienuolyno patronais, kriptoj — Šv. Savino ir Šv. Kiprijono legendos). Tos

pačios mokyklos tapytojai pagražino freskomis ir kitas centralinės Prancūzijos, Champagnės, Normandijos ir Languedoco bažnyčias. Tai buvo primityvioji bizantiškojo stiliaus tapyba. Nayvūs ir neįgudę menininkai stengėsi padaryti ją ekspresyvinę, įspūdingą ir monumentalinę, vadinasi, suderindavo ją su bažnyčios architektūra. Tuo pat metu ėmė tapytojai realistiškai vaizduoti gamtą. Gotiškoj bažnyčioj nebebuvo vietos freskoms piešti, nes nebebuvo joje plačių ištisinių mūrų: mūrai virto langų rėmais. Freskų vietoj atsirado savotiška stiklų tapyba.

Senąją Reimso katedrą perstatydamas (969—988 m.), arkivyskupas Adalberonas pagražino ją fenestris diversas continentibus historias. Vienuoliktojo amžiaus pradžioj tas langų mozaikos menas buvo patobulintas ir greit paplito po Prancūziją. Vienuolis Theofilas XII amžiaus pradžioj smulkiai aprašė naujojo meno techniką (Diversarum artium schedula). Langų mozaika ir buvo gotiška tapyba. Seniausieji jos pavyzdžiai, tai Saint-Denis vienuolyno langai, kur stikliai-menininkai atvaizdavo be kitko ir pirmojo kryžiaus karo istoriją. Deja, tie langai išdaužyti buvo Didžiosios Revoliucijos metu. Bet abato Sugero įsteigtoji stiklių mokykla nežuvo. Baigę Saint-Denis bažnyčią, tie patys stikliai ėmė dirbti Chartrės mieste, paskui Angerse ir net Yorke, Anglijoj. Netrukus atsirado ir kitų mokyklų. Naujasis menas tapo esminiu gotikos elementu. Turėjo jis didžiausios dekoratyvinės reikšmės: langais pavirtę bažnyčios mūrai atrodė vaiskus, įvairiaspalvis nuo saulės spindulių liepsnojantis kilimas.

Romaniškoji skulptūra be pertraukos nejučiomis patapo gotiška. Apie 1100 m. skulptūra jau klestėjo. Tiesa, senesnieji skulptoriai mėgdžiojo romėniškojo ir bizantiškojo meno pavyzdžius ir, techninių žinių bei įgudimo neturėdami, negalėjo išvengti paprasčiausių klaidų ir kompozicijos monotoniškumo. Vis dėlto derino jau savo statulas, statulėles ir bareljefus su architektūriniu bažnyčios vaizdu. Bažnyčių portalai su bareljefais ir statulėlėmis pagražintomis savo arkomis, su timpanu, kur vaizduojama buvo milžiniškas Kristus, evangelistai ir apaštalai, tikrai įspūdingi. Nayviai traktuota Kristaus atsikėlimas, Jo įžengimas dangun ir Paskutinysis Teismas, bet tos scenos pilnos didybės ir religinio jausmo. Šitas pirmasis skulptūros perijodas galima pavadinti herojišku.

Jam priklausė ir Provencės bei Languedoco menininkai, kurie skaptavo Saint-Trophimes (Arles), Saint-Sernin (Toulouse), Saint-Lazare (Autun) ir Moissac bažnyčių portalus. Bet šie skulptoriai, kaip ir Burgundijos ir Lyono miesto apskrities menininkai (Vézelai, Charlieu ir Savigny vienuolyno bažnyčios), ne tik imitavo senuosius sarkofagus ir statulas, minijatiūristus ir freskų tapytojus ir rytų kilimus bei tites. Akylai tyrinėjo jie augalus, gyvius ir žmogaus kūną; ėmė laisviau ir realistiškiau kurti. Dvyliktam amžiui įpusėjus (1150—1160 m.), Chartrės miesto skulptoriai iškalė gražiausią ir gyvą vakarinį portalą. Jų vaizduojamieji Biblijos karaliai, karalienės ir pranašai, tai gyvi ir individualūs žmonės. Jų Kristus nebegąsdina dieviškąja savo didybe, bet laimina. Jo veidas pilnas malonės ir meilės. „Baisusis veidas", rašo E. Mâle, lygindamas Moissaco ir Chartrės portalą, „sužmogėjo". Chartrės skulptoriai tarytum iliustruoja Šv. Bernardo mistiką. Jų mokykla turėjo didelės įtakos skulptūrai augti Saint-Denis mieste, Paryžiuje, Manse, Étampės, Bourgės mieste ir kitur. Tai ir buvo gotiškosios skulptūros pradžia.

Tobuliausieji tos skulptūros kūriniai priklauso jau XIII-XV amžiui. Taip pat iš lėto augo ir gotiškosios bažnyčios. Saint-Denis bažnyčia buvo baigta statyti tik 1281 m.; Sainte-Chapelle bažnytėlės (1245—1248 m.) bokštelis buvo išmūrytas tik XV amžiuje (rekonstruotas — XIX), Chartrės katedra statoma buvo 1194—1220 m., Amienso katedra — 1220 — 1269, net iki XV amžiaus, Reimso katedra — 1210—1481 metais ir t. t.

„Prasčiokėliai", sakė XI amžiaus pradžioj Arraso miesto sinodas, „ir nemokytieji žmonės randa bažnyčioj, ko negali iš knygų sužinoti; visa skaito jie iš piešinių." Bažnyčia buvo žmonėms Biblija. To tikslo siekė ir skulptūra, ir langų mozaika, ir visa simbolinė ornamentika. Žmonės gerai žinojo, kad liūtas reiškia atsikėlimą iš numirusių, nes liūtė gimdanti iš savo šono negyvus liūtyčius, ir tik trečią dieną gaivinąs juos pats liūtas savo staugimu; žino, kad Abraomo apsiaustu apgaubti vaikeliai reiškia amžinąjį gyvenimą, ir t. t. Jei nežinojo ko architektorius, skulptorius ar tapytojas, tai patys žmonės primindavo jam tinkamus simbolius; nes bažnyčią tam tikra prasme visi steigė.

Ant vakarinio bažnyčios portalo mato žmogus Senojo Įstatymo šventuosius ir Panelę Švenčiausią, o viršuj — Paskutiniąją Dieną. Rytiniame bažnyčios gale buvo Dievo stalas. Jis primindavo Kristaus širdį ir galvą. Dažnai nukrypdavo kiek tas stalas (choras) nuo bažnyčios ašies, nes Kristus ant kryžiaus buvo palenkęs galvą į šalį. Visa pasaulio ir Bažnyčios istorija vaizduojama buvo bažnyčioj. Chartrės katedra turi 10.000 nupieštų ir iškaltų figūrų. Čia ir pasaulio įkūrimas, ir rojaus gyvenimas, ir žemės vargai, ir paskutinioji diena. Net kurtuazinių romanų herojus, Apvaliojo Stalo riterius, net „Poną Lapiną" (Maître Renard) ir jo pažįstamus bei neprietelius galėjo žmogus rasti bažnyčioj. Pati ramiai ir savigarbiai stovinčių šventųjų eilė labai panaši buvo į gražiai išauklėtų ponių ir riterių draugiją. Greta šventosios stovėjo šventasis arba angelas. Visi veidu ir kūnu buvo truputį grįžtelėję vienas į kitą. Taigi, visa galėjo priminti ramią kurtuazinės draugijos pasikalbėjimą. Kaip kurtuazinėj visuomenėj vyravo ponios, taip katedros skulptūrose — Panelė Švenčiausioji.

Dvylika reljefų simbolino skulptoriai ir tai, ką kas mėnuo dirbo šiaipjau žmogus. Vaizdavo žemės augalus ir gėles, medžius ir gyvulius, kalnus ir vandenį. Čia vynmedis vyniojas raitos ant kolonos, arba laukinės rožės auga ant jos kapitėlės. Čia pilna kitų gėlių, vaisių ir daržovių; čia — ąžuolo, tuopos, obelių šakelės; čia — višta, triušis, jautis, arklys, asilas, liūtas, dramblys, kuprys. Pačiam Plantagenėtui ne tiek jau nuobodu buvo melstis.

Visus tuos gamtos ir gyvenimo vaizdus architektoriai, skulptoriai ir tapytojai-stikliai pritaikydavo prie spiritualistinės, abstrakčios architektūros. Bet juo toliau, juo labiau stiprėjo realistiškieji meno motyvai, pabrėždami minėtąją gotiškosios katedros antinomiją. Ilgainiui spiritualistinė katedros architektūra antinomiškai susijo su menišku konkretaus gyvenimo vaizdu.

Kartu ir traukė žmogų į nežinomąjį dangų bažnyčia, ir viliojo jį meniškai transformuojama žeme. Paslaptingoj pustamsėj bažnyčioj laikoma buvo mišios. Toms dieviškoms misterijoms kuogražiausiai tiko žmonių nebesuprantamoji lotynų kalba. Bet toj pačioj bažnyčioj liaudies kalba sakydavo pamokslus kunigai, aiškindami žmonėms Dievo mokslą ir mokydami juos krikščioniškai gyventi. Krikščioniškosios doros taisykles žmonėms į

galvą kaldami, kalbėjo kunigai apie kasdienį gyvenimą; pasakodavo būta ir nebūta, tyčia išgalvotas apysakas; žinojo, kad sunku žmonėms ilgai klausyti, ir dažnai linksmino juos visokiais juokingais anekdotais. Stengėsi paaiškinti kiek ir liturgijos tekstą pirma lotyniškai, paskui tautos kalba sakomais dijalogais, kur patys žmonės atsakinėdavo klausiančiam kunigui. Iš tokių „tropų“ ilgainiui išriedėjo liturginė drama. Turime vienos IX amžiaus dramos fragmentą, kur kalba karalius, jo pasiuntiniai ir trys gimusio Kristaus ješką magai.

Šešių protingų ir šešių bepročių mergaičių istorija sudarė kitos, vėlybesnės kiek dramos siužėtą. — Prologe arkangelas Gabrielius liepė mergaitėms nemiegoti ir laukti jaunikio Jėzaus. Tačiau užmigo beprotės, ir užgeso jų žiburiai. „Perdaug mes miegojome, nelaimingosios!“ Veltui prašė jos aliejaus savo draugių, paskui pirklių. — „Ko gi, vargšelės, esam čia atėjusios? Niekada, niekada nebeištekėsim!“ Pasirodo pagaliau Kristus: „Šalin, niekšės, šalin! Tebūnie skirta jums amžinoji bausmė. Tuoj būsite nudardentos pragaran.“ Atbėgę velniai traukia beprotes.

Hilarijaus parašytoj Danieliaus dramoj žemiškojo gyvenimo vaizdai — karalius Balthazaras, jo žmona, karalius Darijus, kariai ir senjorai, pokylis, Babilono apgula ir užkariavimas — visai nustelbia religinę temą. Dramatinis liturgijos elementas virto tikra drama. Teipaja visai meniškai sumanyta ir pirmoji prancūziškoji drama — Adomo misterija*). Tema, žinoma, religinė. — Čia ir savo įsakymus Adomui ir Jievai duodąs Dievas, ir Jievą gundąs velnias, ir žemiškasis Adomo ir Jievos gyvenimas bei darbai. Dijalogiškai išdėstyta toliau Kaino ir Abelio istorija. Bet autorius realistiškai perdirbo Šv. Rašto pasakojimus. — „Tu“, sako velnias Jievai, „švelni ir gležna, už rožę gražesnė. Tavo kūnas baltesnis už krikštolą, panašus į sniegą, krintantį į ledą.“ Palyginti su Jieva, Adomas esąs perdaug stambus, dramblotas ir storžievis vyras, o čia, girdi, ir uždraustasis vaisius. Duodąs tas vaisius grožį, galią ir valdžią. „Koks gi jo skonis?“ klausia Jieva. — „Dieviškas“. Parašė autorius, kaip reikia statyti ir vaidinti jo misterija, kokios turi būti dekoracijos

*) Jeu Adam, parašyta anglo-normandišku dijalektu XII amžiaus pusėj. Pirmaisiais XIII amžiaus metais parašyta taip pat anglo-normandiškai Resurrection du Sauveur; XII amžiaus gale Jean Bodel parašė Jeu de Saint Nicolas.

ir kostiumai. — „Adomas neturi užmiršti, kada reikia jam atsakyti. Teatsakai nei perdaug greit, nei perdaug vėlai". Tiek Kainą, tiek Abelį traukią į pragarą velniai turį su Abeliu elgtis švelniau, kaip su Kainu.

Adomo misterija buvo vaidinama nebe pačioj bažnyčioj, bet ties bažnyčios durimis, pirmiausia todėl, kad bažnyčioj trūko vietos visoms dekoracijoms ir regėtojams. Taip pat Erodo ir Betliejaus kūdikių misterija vaidinama buvo nebe (Augsburgo miesto) katedroj, bet kanauninkų valgomajame (refectorium), o Pranašų vaidinimas Rygos miesto rinkoj (1205 m.). Tūli pamaldūs žmonės nepatenkinti buvo, kad bažnyčia virto teatru. Bet išviso Viduramžių žmonės žiūrėjo į bažnyčią savotiškai ir nelaikė bedieviška dalyku, kas mums dabar blasfemija atrodo. Pasilinksminti norėdami, pasaulininkai patys laikydavo bažnyčioj asilo mišias. — Tinkamais drabužiais apsivilkę, linksmai įsibraudavo į bažnyčią, eidavo už Dievo stalo ir dėdavos kunigai esą. Christus natus e-e-est, kaip avinas bliovė vienas. U-u-ubi? u-u-ubi? kaip jaučiai baubdavo kiti. In Bethle-e-em, in Bethle-e-em vėl mykė pirmasis. Ir visi kartu, kaip asilai: Hihamus, hihamus! (=eamus, eikime).

49

Kad ir vyskupų steigiamos buvo, katedros meniškai vaizdavo visų miestelėnų ir kitų visuomenės sluoksnių gyvenimą ir kultūrą. Kartu su savo bažnyčia ėmė puoštis ir pats miestas. Turtingieji patricijai statėsi puikius rūmus, gražino juos naujojo stiliaus langais, durimis ir ornamentais. Turtingiausiuose miestuose kyšojo rotušės aukštais savo bokštais (beffroi); 1201 m. Yperno miesto gelumbininkai padėjo savo rūmams (Tuchhalle, baigta statyti tik 1345 m.) pamatą. Miestas tarytum sumiestėjo, nes feodalai XII amžiuje įmanė labiau ne mieste, bet savo dvaruose gyventi.

Kas baronas, kas riteris stengėsi, žinoma, sutvirtinti senąsias savo buveines; medinio vietoj statėsi mūrinį (ketvirtotą ar apvalų) bokštą, aptverdavo jį storais mūrais, o šiuos — išoriniais mūrais su šaunamosiomis spragomis, bokštais ir grioviu. Keliamasis tiltas vedė į tvirtovę pro didžiai sustiprintus vartus. Sa-

lelėse, tarp pelkių ar ant aukštos uolos statomi burgai buvo priešui ir visai nebeprieinami. Bet tvirti burgai turėjo daug reikšmės ir visam kraštui ginti. Tad nemaža jų prisistatė savo valstybės pasieny Richardas Liūto Širdis ir Pilypas Augustas. Richardo 1197 m. pastatytasis Chateau Gaillard užkirto Seinės slėnį ir neleido priešams žygiuoti Roueno miesto link. Šimto metrų aukštumo uoloj rioksojo baisus daugiau kaip 3m dijametro bokštas (donjon), jį juosė trys koncentriški 5m storumo mūrai ir gilūs uoloj iškalti grioviai. Tiktai Richardui numirus, po 8 mėn. apsiausties pasisekė Pilypui paimti ir sugriauti šita tvirtovė (1204 m.).

Nebe tamsiame, aukštame bokšte gyveno feodalo šeima, bet viduriniame tvirtovės kieme prie paties bokšto pristatytuose rūmuose, arba palatïume. Iš kiemo tiesiog į antrąjį palatïumo aukštą ėjo monumentališki laiptai, kur feodalas teisė savo žmones ir ant kurių sėdėdavo su savo svečiais ir žiūrėdavo į kieme rengiamus žaidimus, dvikovius ir turnyrus. Ties laiptais stovima ir po jų skliautais gyvenama buvo visokių feodalo globojamųjų elgetų. Antrame aukšte buvo ilga didelė salė ir „kambarys" (vėliau — keletas kambarėlių, arba „kaminatų", „kemenatų"; „kaminas" = židinys, krosnis). Čia miegodavo ir gyvendavo feodalas su savo šeima, priiminėdavo savo bičiulius ir ilgais žiemos vakarais klausydavo ties židiniu sėdėdamas moterų plepalų ar žonglioro dainų ir pasakojimų. Salė buvo skiriama oficijaliems priėmimams ir iškilmingoms puotoms. Puotauta prie didžiulių tyčia atnešamų stalų; sėdėta svečių ant suglaudžiamųjų kėdžių ir ant mūrinių suolų salės pasieniais ir langų nišose esančių. Viename pailgos salės kampe ant aukščiau dedamų grindų (dais) prie atskiro stalo sėdėjo pats senjoras, jo žmona ir garbingieji svečiai. Vakarais dvokė ir rūko degėlai. Šeimininkų krėslams ir lovoms nuo suodžių apsaugoti daromi buvo baldakimai. Savo dvariškiams — kiekvienas senjoras turėjo dvarą, panašų į karališkąjį, — riteriams, tarnams ir amatninkams įkurdinti statydino senjoras atskirus namukus toj pačioj tvirtovėlėj. Buvo čia ir sodas, ir bažnytėlė.

Kadangi ir grynai strateginiais sumetimais valdovų steigiamieji burgai virto ilgainiui jų pačių arba jų vasalų rezidencijomis, rūmais, nėra ko stebėtis, kad architektoriai didindavo, perstatinėdavo ir gražindavo senuosius pastatus. Tuo būdu XI-XII am-

žiuje burgai tapo įspūdingais romaniškojo stiliaus, XII amžiuje — gotiškojo pavydžiais. Burgais, arba „kasteliais" (castellum, château, pilis), reiškėsi ir juose tebeaugo XI-XIII amžiaus feodalijos, vadovaujančio visuomenei sluoksnio, kultūra.

50

Susiformavo tas sluoksnis (žiūr. II t. §§ 50-55, 68, 69, 71) pirmiausia Prancūzijoj ir Prancūzijos bei Vokietijos pasieny, vadinasi, Burgundijoj, Arelato karalystėj, Flandrijoj ir Lotharingijoj. Tačiau ir kita Europa šiuo atžvilgiu neilgam teatsiliko. Be to, pačios Prancūzijos riterija seniai jau atsidūrusi buvo Ispanijoj, pietų Italijoj bei Sicilijoj, net tolimoj Sirijoj ir Palestinoj. Vilhelmo Užkariautojo ir jo įpėdinių laikais įsikūrė Anglijoj daug prancūzų feodalų. Kova su bendrais krašto priešais ir bendrieji to krašto reikalai, žinoma, siejo jo feodalus, darė juos vieno siuzerėno mouvance, subyrėjusia vienos valstybės vyriausybe. Kitaip sakant, atsirado nacijonalių feodalijos grupių, nacijonalių valstybių. Tačiau tų valstybių sienos dar nenusistojusios buvo, o tos grupės ne tik viena nuo kitos griežtai nesiskyrė, bet pasieniuose susikryžiuodavo ir sumišdavo. Labai svarbu, kad feodalija augo iš karto su naujomis Europos tautomis, net anksčiau už jas ėmė augti. Taigi, politinę - socijalinę savo reikšmę ir savo idealus pasiaiškinti norėdami, patys feodalai — dar labiau feodalijos ideologai, mokytieji kunigai — nesirūpino savo tautybe ir tautiškosios valstybės uždaviniais. Turėdavo jie galvoj bendrąją feodalinės visuomenės santvarką, tos visuomenės papročius ir idealus, gyveno abstrakčiai įsivaizduojamosios feodalinės valstybės idėja. Hierarchiškai sutvarkyti ir siurezėno vadovaujami kariai - feodalai turį tą valstybę ginti ir valdyti, kunigai — už visus žmones Dievui melstis, o žemdirbiai ir miestelėnai — kunigus ir gynėjus-valdytojus maitinti. Bažnyčios apkrikščionintoji ir palaimintoji riterija kuogražiausiai kildino tokių pažiūrų esmę. Praktikoj tiek riterija, tiek išviso feodalija skyrėsi tautiškomis grupėmis; teorijoj daugiau kreipta dėmesys į krikščionių vienovę. O toji vienovė visų nuomone reiškėsi viena popiežiaus valdomąja Bažnyčia ir vieno aukščiausiojo siuzerėno, tariant — imperatoriaus, idėja. „Visos tautos", rašė Heinricho VI laikais (1190—1197 m.) vienas italų istorininkas, „turi priklausyti imperatoriui, visi kraš-

tai yra didžiosios jo imperijos provincijos". Tiesa, aiškiai tokias mintis tereikšdavo vieni vokiečiai ir Italijos imperatorininkai; nei anglai, nei prancūzai Vokiečių pirmenybės pripažinti nenorėjo. Bet minėtasis italas padarė logiškai būtiną išvadą iš vyraujančių XI-XII amžiuje idėjų.

Šiaip ar taip, feodalija, ypač riterija, buvo pirmiausia bendrosios europiškos reikšmės ir internacijonalaus pobūdžio aristokratija. Ją sydino viena socijalinė-politinė funkcija, vienodas gyvenimo būdas, viena ideologija — visų pirma krikščionybės gynėjo, paskum ir riterio idealai. Prieš pradėdamas kryžiaus karą (1189 m.), Friedrichas Barbarossa feodalijos papročiu iškilmingai pranešė sultonui Saladinui apie tą savo „faidą" (karą). Mat, ir Saladiną bei drąsiuosius jo karius feodalai — ne be pagrindo — laikė tokiais pat riteriais, kaip ir jie patys. Riterijos idealai silpnino kiek paties krikščioniškojo karo reikšmę; ir nemaža kautynių pralaimėjo feodalai todėl, kad kovodami ne tiek pergalės, kiek riteriškų kautynės taisyklių paisė. Net laisvųjų ir puslaisvių žmonių skirtumą apdilino XII amžiaus riterijos idealas. Kilimo puslaisvis ministerïalas (Dienstmann) nebesiskyrė nuo laisvojo vasalo, nes abu milites (=riteriai) buvo. Laisvieji žmonės mielai tapdavo ministerïalais, ypač imperatoriaus ministerïalais, nes tuo ir feodą, ir garbės įsigydavo. Ministerïalais rėmėsi Salijai ir Staufenai.

Valstybinėmis feodalijos tendencijomis besiremdami ir su feodalija kovodami, kūrė galingiausieji feodalai, Plantagenėtai ir Kapetingai naujojo tipo valstybes. Čia kovoj, čia sąjungoj su feodalija stengėsi gaivinti Karoliaus Didžiojo imperiją pirma Salijai, paskui Staufenai. Visi tie valdovai ir valdovėliai buvo arba iš feodalijos kilę, arba jos šiek tiek asimiliuoti. Tad nenuostabu, kad ne tik valstybines feodalizmo tendencijas vykdė ir dažnai svyruodavo; nenuostabu, kad jų gyvenimo būdo, papročių ir pažiūrų feodalinių būta. Visą socijalinę ir dvasinę XI-XII amžiaus kultūrą nulėmė feodalija.

Karingos veislės žmonės buvo feodalai ir karštai tebekariavo. Tik, XI amžiui pasibaigus, didžiai pakitėjo kariavimo tikslai ir būdas. Užuot gynusis nuo barbarų ir stabmeldžių puolimų, Europa pati ėmė tuos pačius priešus pulti. Ispanai varė toliau savo reconquista. Pietų Italijos Norma-

nai kovojo su Romėjų imperija. Vengrai, Čechai ir Lenkai tapo krikščioniškosios Europos avanpostais. Aprimo ir krikščionėjo Danija ir Skandinavija. Norint kovoti su Kristaus priešais, reikėjo dabar feodalams toli žygiuoti — į šiaurinį Europos pasienį, į Ispaniją, į Siriją ir Palestiną. O feodalai ilgainiui sėslesni pasidarė. Be to, karaliams ir galingiems senjorams kuriant naująsias valstybes, sumažėjo feodalinė anarchija: sunkiau rados baronams tarpusavy kovoti.

Bet nebegalėjo jau feodalai nesikaudami gyventi. Tikrų karų mažiau bėsant, ėmė jie daugiau rūpintis dirbtinėmis kautynėmis — turnyrais. Tokiame turnyre, conflictus gallicus, dalyvauti ir savo drąsumu bei miklumu pasižymėti iš visur prijodavo riterių. Kartą trijų tūkstančių Prancūzijos, Anglijos, Flandrijos ir Burgundijos riterių kovota, o mažų turnyrų be galo yra buvę. „Tiek būrių susigrūdo", sako vieną turnyrą aprašinėdamas poetas, „kad žemės nebematyti buvo. Tiek iečių prilaužyta, kad žirgai nebegalėjo perklampoti jų krūvas. Kiekvienas būrys puldavo savo karo šūkį sušukdamas". Štai sušukęs jaunas Anglijos karalaitis, Heinricho II sūnus Heinrichas: „— Širdį man maudžia, pirmyn! Nebegaliu daugiau laukti! — Sudrebėjo žemė. Per griovius, tarp vynmedžių persekiojo drąsuoliai priešus. Galėjai matyt, kaip trypė žirgai nukritusius ir sužeistuosius ir kaip patys krito". Baisiai kovojo susijoję riteriai, o ne kautynių dienomis vieni kitus lankydavo ir vaišindavo, pokyliaudavo ir linksmindavos. Prieidavo turnyro pasižiūrėti ir šiaipjau žmonių; daug buvo ir kirstinų gražuolių, mergelių, ir palapinių prisistačiusių pirklių.

Turnyrai tapo gera karo mokykla. „Reikia, kad jaunas riteris pamatytų, kaip teka jo kraujas. Reikia, kad priešai gerokai jam dantis pabarškintų ir nuo žirgo žemėn nuburbintų. Reikia, kad dvidešimts kartų priešų nuginkluotas būtų ir dvidešimt kartų atsikeltų vis smarkiau muštis pasiruošęs". Atsirado pagaliau ir tokių riterių, kurie iš turnyrų ir gyveno, turnyrinius dvikovius, gali sakyt, savo verslu pavertė. Jodinėjo jie po kraštą, turnyruose dalyvaudami, ir pasiimdavo iš nuveiktųjų žirgus, ginklus, gaudavo išsiperkamuosius pinigus. Mat, juo toliau, juo labiau darėsi turnyrai tam tikromis taisyklėmis rengiamos viešosios grumtynės; virto jie dirbtiniu ir meniniu karu, kuris, kaip minėta, ir tikrąjį karą ėmė transformuoti.

Nustodamas buvęs reikalinga politinė ir socijalinė feodalų funkcija, karas, ypačiai dirbtinis karas (turnyrai) tapo jų gyvenimo forma, tokia pat reikalinga forma, kokia buvo medžioklė, pokyliai, perijodiški vasalų susivažiavimai pas siurezėną ir visokios pramogėlės. Visa tai sudarė tam tikrą gyvenimo stilių, nuo kurio nukrypti feodalui vis sunkiau rados. Feodalas turėjo būti stiprus, išmankštintas ir karingas vyras; turėjo jis poniškai ir prašmatniai gyventi. Derėjo jam dėl krikščionybės su muhamedonais riteriais kovoti, turnyruose dalyvauti, savo feodas ginti, didinti ir valdyti, kuopuikiausiai savo svečiai vaišinti ir didvyriškai su jais puotauti, savo vasalams ir tarnams pinigai blaškyti, tarytum tų pinigų kaip šieno buvo. Šeimininkaudavo kiek feodalas, vadinasi, savo prievaizdas prižiūrėdavo, bet pasiutiškai prašmatniam gyvenimui jokių pajamų neužtekdavo.

Ne dievažin kokie senjorai buvo Guîne grafai (comites Ghisnenses); valdė 40 klm ilgumo ir 7—25 klm platumo feodą, kuriam priklausė ir 8 klm pajūrio (netoli nuo Calais). Turėjo grafai 9 tvirtoves (iš jų 2 miestus) ir 12 bokštų, o jų vasalų išviso koks šimtukas tebuvo. Tad rūpinosi jie savo ūkiu: „herkulesiškai“ pelkes sausindavo, užtvankas tvenkdavo, malūnus statydavo, kelius tiesdavo. Grafo vasalai, taip antai, Ardrės miestelio (II t. § 70) senjoras, XI amžiuje patys ir žemę dirbo. Bet grafo sūnūs augo ir prusindavos jo siuzerėno Flandrijos grafo dvare. Ilgai gyveno tame dvare ir Guînės grafo Balduïno sūnus Arnoldas. Nenorėjo tiktai Arnoldas, kad įšventintų jį riteriu pats Flandrijos grafas, ir 1081 m. grįžo tėviškėn, Guînės miestan. „Sekminių dieną sušaukė Balduïnas savo sūnus, draugus ir pažįstamus ir davė Arnoldui riterišką smūgį, kuris atsakymo nereikalauja; riteriškais sakramentais sūnų padarė tobulą vyrą... Kartu įšventino ir Eustachiją iš Salperviko, Simoną iš Niellės bei Valoną iš Prairės ir davė jiems ginklų bei dovanų. Visą iškilmingą dieną praleido jie puikiausius valgius valgydami ir savo džiaugsmu amžinojo džiaugsmo dieną iš anksto vaizduodami. Tik ką apsiginklavęs, žengė priekin Arnoldas ir apdovanojo visus, kas tik jį liaupsino: menestrėlius, mimus, elgetas, tarnus, juokdarius ir žongliorus... Viską, ką pats turėjo ir ką iš kitų buvo paėmęs, dalindamas, vos pats save sau bepaliko. Kitą dieną iškilmingai sutiko jį Ardrės bažnyčioj vienuoliai ir kunigai,

varpais skambino ir giesmes giedojo, o liaudis džiaugdamos šaukė“.

Atidavė Arnoldui tėvas Ardrės miestą ir feodą. Čia ir ėmė jis linksmai gyventi su savo draugais ir su tėvo paskirtuoju „didaskalu“, „garbingu žmogumi, prityrusiu kariu ir išmintingu patarėju“. Nežinia — ar to patarėjo klausydamasis, ar pats, apleido Arnoldas savo feodą ir dvejus metus jodinėjo „po daugelį provincijų ir kraštų“. Dalyvavo turnyruose („su savo tėvelio pašalpa“), švaistė pinigus ir didžiai pragarsėjo. Sumanė pagaliau į Šv. Žemę žygiuoti ir prisirinko tam daug pinigų iš savo vasalų. Bet visus tuos pinigus bematant išeikvojo pokyliams bei visokioms pramogėlėms (turnyrai kryžiaus karo metu draudžiami buvo) ir draugus bei niekšus apdovanodamas: „vienam davė šimtą markių, kitam — tiek pat svarų sidabro, trečiam — sidabrinį savo bažnytėlės indą, tam — sidabrinių taurių, tam drabužių ir gražių išsiuvinėtų priegalvių bei kilimų... Visa išbarstė vyras beprotis.“ Be to, v e n e r e o a m o r e pamilo pragarsėjusį riterį B o u l o g n ė s grafienė I d ė, o „buvo ji visai atsidavusi kūno džiaugsmams ir pasaulio tuštybėms“; du vyrus palydėjo jau į amžinastį. Gal, Arnoldas tikėjosi Boulognės grafystę kraičio gausiąs. Tačiau grafienė meilę griežtai skyrė nuo politinių savo planų: už galingesnio barono ištekėjo, o Arnoldą vyliumi jam išdavė. Reikėjo garsiajam riteriui patupėti kiek kalėjime. Užtai iš kalėjimo išsivadavęs aprimtėjo, kad ir neperdaug: prašmatniai tebegyveno, ėmė betgi geriau šeimininkauti.

Maža kam ir mažai tepadėdavo ir geras šeimininkavimas. Mat, papročiai reikalavo, kad prašmatniai ponas gyventų, beprotiškai dosnus būtų ir ne išlaidas pajamomis, bet pajamas išlaidomis matuotų. Nėra ko stebėtis, kad ir didieji ponai negalėjo dažnai galų su galais suvesti. Daug pelnydavo iš savo mugių (mišių) C h a m p a g n ė s grafai. O kai atsidūrė H e i n r i c h a s II Šv. Žemėj, tai šorys, iš lovos keldamas, nežinodavo, ką tą dieną su savo šeimyna valgys. Pačioj savo grafystėj nebežinojo pagaliau, kur pinigų pasiskolinti. Tiek į skolas įbrido M o n f o r t o grafas A m a u r i, kad savo dėdę ir tūlus vasalus turėjo atiduoti įkaitais A m i e n s o pirkliams. Heinricho II Plantagenėto sūnaus H e i n r i c h o žmonės net savo kelnes pardavinėjo ir paties Heinricho žirgą įkeitė. Velionį sa-

vo lėšomis palaidojo vienas gailestingas abatas. Kai numirė Chinono pily pats Heinrichas II, tarnai visų pirmą apvogė apdraskė karaliaus kambarį. „Pasigrobė vagys pinigus, brangenybes, apklotus ir paklodes, kiek tik kas išnešti galėjo. Nuogutėlis liko Anglijos karalius, koks ir į pasaulį atėjęs buvo. Tik jo marškinių ir kelnių nepaėmė“.

Champagnės grafienei bankininkai sutikdavo skolinti pinigų ne daugiau, kaip 6—2 mėnesiams, ir imdavo už tai 25%. Tai buvo krikščioniškas procentas, nes žydams reikėjo mokėti mažų mažiausia 43. „Velykų metu, 1186 m., susišaukė savo Manso pily Hainaut grafas Balduïnas savo sekretorius ir namiškius. Išdėstyta buvo labai bloga reikalų apyskaita. Daug buvo paties grafo išlaidų, nemaža pinigų reikėjo kraštui tvarkyti, riteriams ir valdininkams mokėti. Išviso trūko 40.000 valencieniškų livrų. Nenoroms ir verkdamas sutiko tada grafas nepaprastai padaryti: nepaprastomis talijomis apdėti grafystės gyventojus; ir už septynių mėnesių surinko ir turėjo kuo užmokėti beveik visas savo skolas“.

Ne visiems tokios finansinės operacijos sekėsi. Minėtasis princas Heinrichas tikrai plėšikaudavo. Savo kariams apmokėti privertė Limogės miestelėnus duoti jam geroką sumą pinigų. Įsibrovė kartą į vienuolyną, išblaškė vienuolius ir prisisavino vienuolyno turtą. Rousillono grafas buvo plėšikų būrio dalyvis. Pats savo testamente rašė: „Už tą grobio dalį, kurią esu gavęs iš Ponso (pro parte latrocinii Pontii de Navaga quam ego habui), atiduodu tūkstantį solidų ir noriu, kad nupirkta ir išdalinta būtų vargšams šimtas naujų marškinių“.

Mat, ir XII amžiaus pradžioj tebebūta dar senojo tipo feodalų. „Visa, ką ištisus metus prakaituodamas susikrauna valstietis, riteris per vieną valandą sunaikina. Neleistinomis talijomis ir sunkių mokesčių reikalaudamas plėšia jis savo valdinius. Tėvui numirus, senjoras atima vargšams našlaičiams karvę, kuri galėjus būtų juos penėti. Kas tokia teise naudojasi, — numirėlio turtą vagia, smerkia našlaitį badu mirti ir daro, kaip kirmėlės, kurios lavonu minta. Matome varnus krankant ties lavonais, vilkų ir šakalų draskomais, ir savo eilės laukiant. Taip pat, baronams ir riteriams plėšiant savo žmones, senjorystės valdininkai, prevotai, mokesčių rinkėjai ir kiti pragariški varnai džiaugiasi: mano

gauti, kas liks. Tie nemažiau už savo ponus plėšrūs tarnai spaudžia žmones, bet ir jie patys spaudžiami. Tos nelaimingųjų kraują čiulpiančios dėlės turi plėšti galingesnio žmogaus naudai".

Taip peikė feodalus XIII amžiuje garsusis pamokslininkas Vitry miesto vyskupas Jokūbas (Jacques de Vitry). Turėjo jis čia galvoje visą eksploatacinį feodalų šeimininkavimą, papročius, kurie buvo jau teisės normomis patapę. Kad ir kaip sunkino žmones tokie papročiai, dar blogiau buvo, kad feodalinė teisė nenustojo augus. Ponai prigalvodavo vis naujų papročių, mokesčių bei prievolių, o tuos bloguosius papročius viena jėga temotyvuodavo. Ne teise laikė juos žmonės, bet neteisinga eksploatacija. Daugelis gi feodalų tebebuvo ne tiek šeimininkai ir ponai, kiek savavališkai žmones eksploatuoją kariai. Vienas trubadūras piktinasi, kad „garbingu dalyku laikoma vogti jaučiai, ėriukai ir avelės. Gėda tebūnie tam riteriui, kuris tūpčiojo aplink ponią ir išsivaro bliaunančių avinėlių bandą arba plėšia bažnyčias ir keleivius!"

Tačiau visa tai charakterizuoja ekonomiškai ir socijališkai atsilikusią feodaliją arba — feodaliją, kiek ji atsilikusi buvo. O visuomenei tebevadovaudami, tik iš dalies tapo jie gerais šeimininkais ir naujo tipo valdovais. Tie šeimininkai (sakysim, Kapetingai, daug abatų ir vyskupų) tvarkė savo ūkį, organizavo savo žemdirbius, globojo kolonizatorių darbą; nors dažniausiai ir nesąmoningai, vykdė jie žemdirbystės potencijas, bent netrukdė toms potencijoms vykti. Globojo jie ir savo miestelėnus, šiek tiek derino žemdirbystę su naujuoju miesto ūkiu. Tie valdovai (vėl Kapetingai) kūrė naująsias valstybes geru šeimininkavimu ir miestelėnais remdamies. Žinoma, naujosios ūkio ir išviso kultūros tendencijos ilgainiui tiek sustiprėjo, kad net blogam šeimininkui ir blogam valdovui įtakos turėjo: vertė ir jį naujoviškai šeimininkauti bei valdyti. Vis dėlto daug feodalų darė tai nesąmoningai, pinigų pristigę. Tebegyveno jie karingais X - XI amžiaus papročiais ir pažiūromis, senuoju gyvenimo būdu. O kadangi tas būdas nebesutiko su kultūrine aplinka, tai ir tapo jis dirbtiniu. Virto jis savotiška feodalų kultūra, skirianti juos nuo kitų visuomenės sluoksnių.

51

Esam jau susipažinę kiek su jaunuoju Arnoldu, Ardrės senjoru ir vėliau Guînės grafu. Kai tekdavo jam ir jo draugams dėl blogo oro lindėti kelios dienos pily, rinkdavos jie vakarais prie besikurenančio židinio ir klausė senių pasakojant. Robertas iš Coutance pasakodavo jiems apie Romos imperatorius, Karolių Didįjį, Rolandą, Olivierą ir apie karalių Artūrą; Pilypas Mongardenietis — „apie Jeruzalės žemę ir Antïochijos apsiaustį, apie arabus ir babiloniečius. Walteris iš Cluse, „barzdą glostydamas, kaip mėgsta daryti seniai", imdavo pasakoti apie Tristaną ir Izoldę arba apie pačių „Ardresiečių žygdarbius".

Arnoldo tėvas, grafas Balduïnas, pasaulininkas buvo ir skaityti nemokėjo, laisvųjų menų (artes liberales) nė neuostęs buvo, bet dažnai moksliškai savo mintis įrodinėdavo ir nesusičiaupdamas su magistrais ginčydavos. Nekurčias buvo ir klausė teologijos skaitant; tad suprato ne tik išorinę, bet ir mistinę pranašų, šventosios istorijos ir evangeliškojo mokslo prasmę... Kunigų sakomo Dievo žodžio išklausydavo, o jiems, savo rėžtu, stabmeldiškais pasakojimais atsiteisdavo, kuriuos iš mimų girdėjęs buvo... Daug ko pramokė jį kunigai, daugiau, kaip reikėjo. Nenuostabu, kad nemažai su jais ir ginčijosi. Dažnai erzino juos ir išjuokdavo, nes labai sąmojingas žmogus buvo; bet po kiekvieno disputo dosniai juos apdovanodavo. Kadangi skaityti nemokėjo, tai liepdavo knygas į prancūzų kalbą versti ir balsu sau skaityti. Buvo jo biblijotekoj ir „didelė fizikos mokslo dalis", ir Solino veikalas „apie daiktų esmę", o magistras Valteris parašė grafui „romaną apie tylą". Už tai jį patį pavadino grafas „tylėtoju", silenticus.

Walthario Daina ir Ruodlieb Vokietijoj (II t. § 75), ypačiai prancūziškieji chansons de geste (ib. § 76) vaizduoja XI amžiaus feodalų gyvenimą, papročius ir pažiūras. Ta poezija visų pirma ir pasireiškė naujoji feodalinė kultūra. Seniausios karžyginės dainos (chansons de geste) priklauso XI amžiui, bet užrašytos buvo jos tik XII; daugumas XII-ajame ir sukurta. Amžiaus gale ėmė tas žanras kitėti ir mirti. Iš dalies mėgzdžiojo vėlybesnieji autoriai vadinamąjį kurtuazinį romaną (XIII amžiaus pradžios — Chevalier au Cygne ir Godefroi de Bouillon); iš da-

lies virto chanson de geste supoetinama istorija. Taip antai, žonglioras Ambroise aprašė 3-jį kryžiaus karą (Histoire de la guerre sainte), o XIII amžiaus pradžiai priklauso Chanson d'Antioche ir Conquête de Jerusalem. Rašė ir dainuodavo, deklamuodavo tuos chansons de geste truvėrai ir jokulatoriai, dažnai šiek tiek apsitrynę kunigėliai. Tačiau svarbu čia „socijalinis užsakymas", tai, ko reikalavo iš poeto klausytojai feodalai. O žavėjo tuos klausytojus gražiai aprašyti mūšiai ir pokyliai, didvyrio drąsa, vasalo ištikimybė ir krikščioniškųjų riterių kovos su stabmeldžiais.

Tačiau feodalų gyvenimo būdas, kaip minėta, ilgainiui pakitėjo, taikingesnis ir sėslesnis pasidarė. Atsirado gyvenimo stilius ir šioks toks etiketas. Labiau imta domėtis ramesnėmis pramogėlėmis, gražiais pašnekesiais ir literatūra. Čia ėmė vyrauti kunigai ir ponios, daug už vyrus mokytesnės. Kitėjo, žinoma, ir feodalinės visuomenės idealai. Svarbiausia krikščioniškojo riterio pareiga, be abejo, tebelaikoma buvo krikščionybė ginti ir vargšai globoti. Bet religinis kovų su stabmeldžiais entuzijazmas ataušo, ir pavyzdingas riteris pasižymėdavo drąsumu, dosnumu ir... geromis manieromis. Turėjęs jis būti franc de coeur et joli de corps, débonnaire, doux et humble et peu parleur. Šiaip negalėjęs būtų patikti jis ponioms, o jų nuomonė vis daugiau svėrė, ne tik nuomonė, bet ir meilė. Žygdarbiai ir meilė tapo įdomiausiomis temomis. Vokiškosios Ciesorių Knygos autorius (XII amžiaus pusėj) aprašo dar ir tokius karalius, kurie sveikina savo žmoną kumščiu. Bet XII amžiuje toks elgimasis su moterimis, kaip ir karingieji pačių tų moterų žygdarbiai, nebe paprotys buvo.

Vyrui išvažiavus, valdė baronienė feodą ir pilį, bet pirmiausia buvo visų ir paties vyro gerbiama šeimininkė. Kaip tikra motina, maitino ir auklėjo pily gyvenančius vyro vasalų sūnelius ir dukreles. Savo dukras ir tas mergaites mokė verpti, austi ir siūti, gražiai su žmonėmis elgtis ir švietė bent kiek. „Panelių kambary" (la Chambre des Pucelles) drauge su šeimininke sėdėdavo jos dukrelės ir auklėtinės; prižiūrimos dirbdavo, šnekėdavo ir gražias daineles (chansons de toile) dainuodavo. Dora ponia neleisdavo joms perdaug šnekėti su vyrais. Svečiams atvažiavus, išvesdavo, kaip perekšlė višta, į mi-

nėtąjį kambarį; tik rinktiniuose pokyliuose jos tedalyvaudavo, žavėdamos svečius pavasariniu savo grožiu. Bara griežta motina gražuolę Y o l a n d ą tyliame kambary, e n c h a m b r e c o i e. Klausia vargšė, už ką. Ką bloga ji daranti? ar perdaug mieganti? — Ne: už tai, kad perdaug šnekėjus Yolanda su vienu riteriu. —

Ne de coudre, ne de tuillier,
Ne de filer, ne de broissier,
Ne ce n'est de trop somillier.
Mais trop parler au chevalier

Chastoi vos en,
Bele Yolanz.

Žinoma, tai vėl dar ne visa realybė, bet — doro gyvenimo idealas. Šiaipjau linksmiau ir laisviau gyventa. A r d r ė s miesto senjoro žmona P e t r o n ė l ė, „buvo paprasta ir dievobaiminga; dažnai vaikščiodavo bažnyčion, šorys, kaip vaikas koks, linksmindavos, dainuodavo, šokdavo su panelėmis ir lėlėmis su jomis žaisdavo. Vasarą, saulei labai kaitinant, nubėgdavo ji pas kūdrą ir — prastos ir gyvos jos būta — nusivilkdavo ir pliumpt vienmarškinė į vandenį. Ne tiek rūpėjo jai maudytis, kiek atvėsti ir pasičvieryti. Plaukiodavo ji čia kniūpščia, čia aukštielninka, narstė. Visiems susirinkusiems riteriams ir panelėms atrodė ji net už sniegą ar už pačius savo marškinėlius baltesnė esanti. Čia ir kitais panašiais dalykais pasireiškė malonus jos būdas. Už tą būdą ir mylėjo ją vyras, kastelionystės riteriai ir visa tauta."

Kitos ponios daugiau etiketo žiūrėjo, bet ne tiek jau doros buvo, bent, su riteriais koketuodamos, perdrąsiai su jais šnekėdavo. C i e s o r i ų K n y g a pasakoja, kaip Romos gražuolė paklausus riterį Totilą, (mat, visigotų karalius riteriu tapo), ko jis labiau norįs: visą naktį su gražia moterimi mylėtis, ar su sau lygiu priešu kautis. Bet riteris nelabai galantiškas buvo ir perilgai atsakė: „Joks narsuolis neturi nusigąsti, kai sekasi jam kardu savo garbė padidinti, bet jis pats negali savo drąsa girtis. O apie meilę reikia pasakyti, kad niekas negali jai pasipriešinti. Jei ligonis pamilsta kilnią moterį, tai pasveiksta; jei senas — pajaunėja. Moko žmogų moterys gražiai elgtis ir daro jį drąsų. Mažai tepatyręs esu, kad galėčiau į tavo klausimą atsakyti."

Naujiesiems visuomenės idealams išaiškinti ir meniškai atvaizduoti daug padėjo tų laikų šviesuoliai, vadinasi, kunigai. Karaliaus rūmuose, galingųjų senjorų ir šiaipjau baronų pilyse dalyvavo jie kiek feodalų gyvenime; mokydavo feodalo vaikus ir jo auklėjamuosius jaunikaičius, jo ponios auklėjamąsias vasalų dukreles; rašydavo feodalo giminės ir senjorystės istoriją, versdavo jam lotynų rašytojų veikalus arba naują kokį veikalėlį kurdavo; šnekėdavo su juo pačiu, su jo svečiais, ypačiai su pamaldesnėmis ir mokytesnėmis poniomis apie teologiją, istoriją, mokslo dalykus ir... apie meilę.

Patys tie kunigai buvo ėję mokslus vienuolyno ar katedros mokykloj. Čia trivium studijuodami gerai susipažino jie su lotynų literatūra; pramoko patys geru stilium rašyti ir eilėraščius kurti. Ne visi, žinoma, pasidarė geri rašytojai ir poetai; bet daugumas suėmė savin estetines senųjų rašytojų pažiūras ir bent elementarinę rašytojų techniką. Beveik visi didžiai gerbė senuosius poetus. Griežčiausias asketas, Šv. Bernardas buvo ir puikiausias stilistas; o Petras iš Blois XII amžiaus gale rašė apie lotynų rašytojus: „Visi mes tėsame ant milžinų pečių susėdę šašai. Jei toliau už juos matome, tai tik jų dėka. Mat, atidžiai jų veikalus skaitydami, gaiviname jų mintis, kurias amžiai ir nestropūs žmonės tarytum mirti yra pasmerkę.“

Ir kovai dėl investitūros, ir kovai dėl asketų pasaulėžiūros aptilus, teberašė kunigai apie pasaulio tuštybes, tebekūrė bažnytines giesmes ir pamokslines poemas. Tačiau ir religinių dalykų autoriai daugiau dėmesio kreipė į formalinę savo veikalų pusę, į gražų jų stilių; be to, ėmė juos gražinti psichologine analize ir pasaulininkų idėjomis. Kai kuriems rūpėjo ne tiek tema, kiek pati poezija. Taip antai, vienas Abelardo mokinys, kanauninkas Hilarijus eilėraščiais prašė vienuolyno abatės padovanoti jam naują juostelę, nes senąją, teipaja jos padovanotą, visai jis sujūsėjęs. Be juostelės prašė ir eilėraščių atsiųsti. To vienuolyno vienuolės pačios tiek buvo senųjų autorių sužavėtos, kad vieną dokumentą eilėraščiais parašė, o kitą štai kaip pradėjo: „Išmintingasis Thėbų karalius Kadmas, anot Izidoriaus, iš anksto žinojo, jog abėcėlė dažnai pravers žmonėms, todėl ją ir išgalvojo...“ Atsirado XII amžiuje daug gražių poetų (Marbodas, Gautier de Chatillon, Baudri de Bourgueil, Hildebert de Lavardin). Viena Hildeberto poema

ilgai laikoma buvo paties Lukano kūriniu. Abelardas parašė didaktinę poemą ir kelias bažnytines giesmes; geresnės, be abejo, yra jo ir visų dïalektikų priešo Šv. Bernardo parašytosios. Patys pamokslininkai tapo literatais: gražindavo savo pamokslus alegorijomis ir kitomis retorikos figūromis, dijalogais; rašydavo pamokslus eilėraščiais ir atskirais rinkiniais išleisdavo.

Formaliniams, grynai literatūriniams uždaviniams beaugant, platėjo ir rašytojų akiratis. Bažnyčios dogmą aiškindami ir sistemindami, teologai vertė teologiją religine psichologija ir filosofija, o patys enciklopedistais virto. Šv. Viktoro kanauninkas ir scholastikas Hugonas (Hugues de Saint-Victor, 1096—1141 m.) buvo toks enciklopedistas; mokslu ir jo daviniais domėjosi; tyrinėjo ne tik kas tikėjimui reikalinga, bet ir kas šiaipjau įdomu. Regensburgo (?) kunigas Honorijus (Honorius Augustodunensis, rašė apie 1135 m.) savo veikale Summa totius trumpai išdėstė tiek šventąją, tiek pasaulinę istoriją, Elucidariume — Bažnyčios mokslą, o Imago mundi veikale — geografiją, astronomiją ir vėl istoriją. Hercogo Heinricho Liūto įsakymu Elucidarium apie 1190 m. buvo išverstas į vokiečių kalbą ir iki XVI amžiaus tebebuvo populiarus teologijos ir gamtomokslio vadovėlis. Philippe de Thaon 1119 m. suritmavo prancūziškai pirmą kalendorių (Comput), paskui Lapidarium, pagaliau Bestiaire. Dvyliktame amžiuje prancūziškai parašyta buvo Distiques de Caton, Boethijaus Consolation de Philosophie ir Livre des Manières.

52

Kova dėl Bažnyčios reformos ir dėl asketizmo, tradicijonalistų ginčai su dïalektikais ir katalikų su eretikais padarė literatūrą gyvesnę. Pamokslus sakydami ir šiaip jau su žmonėmis šnekėdami, kunigai, vienuoliai ir eretikai populiarino tikėjimo, moralės ir politikos klausimus, mokė kritiškai į viską žiūrėti ir žadino mintį. O pripratęs dėl tokių klausimų ginčytis ir tokiais klausimais domėtits žmogus imdavo ir savo paties bei kitų žmonių gyvenimu domėtis. Esam jau matę (II t. §§ 80—84, 87), kaip susubjektyvino tikėjimą ir net teologiją Ratherijus Vero-

nietis, Otloh iš Sankt-Emmeram ir Šv. Anselmas. Šv. Bernardas ir kiti XII amžiaus mistikai, Hugonas ir Richardas iš Šv. Viktoro, Vilhelmas (Guillaume de Saint-Thierri), anglas Izaokas Stella, ėmė atidžiai tyrinėti žmogaus sielą. Pats racijonalistas Abelardas vieną savo moralinį traktatą pavadino „Pats save pažink". Kėlė čia aikštėn moralinės veiklos motyvų reikšmę. Minėtieji mistikai stengėsi individualios sielos analize išaiškinti bei įrodyti svarbiausias tikėjimo tiesas. Žinoma, ne visa įrodyti jiems pasisekė. Bet, viena, susydino teologiją su psichiniu gyvenimu ir atgaivino žmogaus Jėzaus vaizdą; antra, giliai ištyrinėjo žmogaus sielą, tarytum — naują psichinį pasaulį atrado. Užteks paminėjus Šv. Bernardo eilėraščiai, kurių nenorėdamas gadinti neverčiu. —

Jesu dulcis memoria
Dans vera cordi gaudia;
Sed super mel et omnia
Ejus dulcis memoria.

Nil canitur suavius,
Nil auditur jucundius,
Nil cogitatur dulcius,
Quam Jesus Dei filius.

Jesu, spes penitentibus,
Quam pius es petentibus,
Quam bonus es quaerentibus!
Sed quid invenientibus?

Tikrai, griežtas asketas Bernardas atrado gyvą ir konkretų meilės Dievą — Dievą-Žmogų Jėzų Kristų. Gyvojo Dievo meilė ir meilė gyvajam Dievui, tai svarbiausias Bernardo ir visų minėtųjų mistikų rūpestis. Meilės prigimtį tyrinėdami įrodinėjo jie, ypačiai gražiai — viktorietis Richardas, Šv. Trejybės dogmą. Bet meilė Dievui natūraliai virto meile žmonėms ir nejūčiomis sijo su paprasčiausia, net nuodėmingąja žmonių meile, konkretėjo. Be to, aiškino meilę mistikai konkrečiausią ir aistringiausią Šv. Rašto knygą — Giesmių Giesmę — komentuodami. Žodžiu, gili psichologinė pamaldžiųjų mistikų analizė daug medžiagos duodavo ir nusidėjėlių meilės teoretikams, Ovidijaus sekėjams padėdinėjo.

Neatsitiktinai Šv. Bernardas buvo ir gudrus, kartais net nesąžiningas diplomatas. — Atidus psichinio gyvenimo tyrinėjimas, kaip ir dïalektika, aštrino protą, mokė tyrinėtoją žmonių būdą ir jų veiklos motyvus suprasti, darė jį akylą stebėtoją. Beveik visi tų laikų rašytojai gyvai domėjosi ne tik bendromis idėjomis, bet ir konkrečiais faktais bei gražiais padavimais. Normandijiečių istorininkas Orderikas Vitalis mielai aprašinėjo žmonių būdą ir papročius; kaip Livijus koks, prigalvodavo ilgų savo herojams prakalbų. Gyvai aprašė Laono komunos istoriją ir savo paties gyvenimą Guibertas Nogentietis (De vita mea); abatas Sugeras gražiai apibūdino savo laikų gyvenimo būdą ir žmones.

Augustiniškai suprato ir dėstė istorinį procesą savo Chronikoj didžiausias XII amžiaus istorininkas Ottonas Freisingietis (—1114—1158 m.); taip savo veikalą ir pavadino — De duabus civitatibus. Bet ir jis toli gražu nebuvo abstraktus filosofas: taikydavo, žinoma, faktus savo pasaulėžiūrai, tragiškai aiškinamai žmonių istorijai, tačiau konkretino savo idėjas, kiek begalėdamas rankiojo ir konkrečius vaizdingus faktus. Dar gausingesnis faktų ir gyvesnis antras Ottono veikalas — Gesta Friderici imperatoris. Jį rašydamas, turėjo autorius galvoje ne tiek teologus, kiek politikus. Paties Friedricho I giminaitis (1137 m. gavo jis Freisingo vyskupustę) ir imperijos ideologas, Ottonas buvo vienintelis XII amžiaus istorininkas-filosofas. Kiti lotyniškai rašę istorininkai — Burchardas Urspergietis, minėtasis Orderikas, Sugeras, Galbertas Brugietis, Vilhelmo Užkariautojo istorijos autorius Vilhelmas (Guillaume de Jumièges) ir Vilhelmas Malmesburietis (Historia regum Britanniae) — istorijos filosofija nesirūpino; ir išėjo tai jų veikalų konkretumui ir vaizdingumui sveikaton. Gotfriedas Monmouthietis (Gaufrei, arba Geoffroy, de Monmouth) visai nebojo ar sėmė tikrų žinių, ar rankiojo ir perdirbinėjo fantastiškus padavimus. Terūpėjo jam įdomūs pasakojimai. Bretonų istoriją rašydamas, mėgino jis papildyti Bedos, Gildo ir Nennijaus žinias apie Bretonų senovė. Pasakoja, kaip Askanijaus sūnus, o Aenėjaus sūnaitis Brutas įsteigęs Bretonų imperiją. Jų karalius padarė autorius to Bruto ainiais. Be to, smulkiai atpasakojo

burtininko Merlino pranašavimus ir legendinę karaliaus Artūro istoriją. Sakėsi visa tai skaitęs senose bretonų knygose; o ištikrųjų — pats buvo sukombinavęs bretoniškosios ir Waleso tautosakos elementus su graikų ir lotynų apysakomis.

Normandijoj gimęs (apie 1112 m.) ir Caen mieste ėjęs mokslus Robertas Wace (numirė 1180 m. Anglijoj) pasinaudojo Gotfriedo istorija: prancūzų kalba parašė didelę (18.000 eilučių) poemą, arba „romaną" (vadinasi, romaniškosios kalbos veikalą), apie Brutą (Roman de Brut, 1156 m.). Čia papasakojo jis Bruto žygdarbius ir jo įpėdinių Britanijos karalių valdymą bei pergales. Aprašė jis ir karaliaus Learo gyvenimą bei nelaimę, ir riterišką karaliaus Artūro dvarą, patį karalių ir paladinus, Apvaliojo Stalo riterius. Kadangi Anglijos karalių ir jų riterijos kultūra visai prancūziška buvo, Wace prancūziškai savo poemas ir rašė. Bet garsino jis Anglijos valdovus ir — antrąja savo poema (Roman de Rou) — Rolloną (Rou), kitus Normandijos dukus, Vilhelmą Užkariautoją, Hastingso kautynes. Neužmiršo smulkiai papasakoti apie Artūrą ir jo riterius ir kitas normanų poetas Estorie de Englès autorius Geoffroi (Geffrei) Gaimar.

53

Tautiškoji poetų ir istorininkų kalba rodo, kad kunigų šviesuomenė tikrai tautėjo (tai vėl sako literatūrą konkretesnę ir gyvesnę pasidarius). Kaip ir anksčiau, tebesikreipdavo kunigai į šiaipjau žmones, į liaudį, bet vis daugiau jų veikalus ėmė motyvuoti feodalijos skoniai bei interesai, naujas „socijalinis užsakymas." Žinoma, tebeskambėjo pamoksluose ir kituose veikaluose senieji asketizmo motyvai. „Nelaimingasis žmogau!" — sušunka garsusis pamokslininkas (Radulphas Ardens, numirė 1101 m.) — „kasdien pereini tu iš vaikystės į jaunystę, iš jaunystės į senatvę, iš senatvės į mirtį, o tariesi šio pasaulio pilietis esąs! Nei kasdien mirštantieji, nei kapai, nei numirėlių kaulai, niekas tavęs nesujaudina ir nemoko! Nesupranti, kad šioj žemėj tesi tu tik svetimšalis ir keleivis! Keleivio nesustabdo nei žydintieji laukai, nei tyrus vandenėlis, nei žavinčios giraitės. Kodėl gi mus žavi pasaulio grožybės, prabanga, turtas, pomėgiai,

garbė? Visa tai, kaip žaibas nyksta." Kartą apėmusi buvo panaši nuotaika ir Robertą Wace. —

Toute rien se torne en déclin,
Tout chiet, tout meurt, tou vait àfin;
Homme mueurt, fert use, fust porrist,
Tur font, mur, chiet, rose flaistrit,
Cheval tresbuche, drap vietist:
Tout ovre fet de maiur périst.

Aukštos kilmės senjoras Helinandas 1183 m. paliko savo globėjo Pilypo Augusto dvarą, tapo vienuoliu ir parašė Vers de la Mort ir Moralinę Poemą, kur aprašė šventa vienuole tapusios Thais gyvenimą.

Ypačiai religinga poezija vokiečių kalba (frühmittelhochdeutsche Poesie). Iki XII amžiaus pusės tebekūrė ją vieni kunigai ir vienuoliai, iki amžiaus galo jie vyravo. Vokiškai rašydami, kuone visi poetai stengėsi mokyti ir dorinti žmones, vistiek — ar į visus pasaulininkus, ar tik į ponus tesikreipė. Todėl ir išėjo, kad lotyniška XI-XII amžiaus poezija pirma buvo daug konkretesnė ir gyvesnė už vokiškąją. Lotyniškais hekzametrais apdainavo poetas (Gotšalkas) Heinricho IV kovą su Saksonais (1073—1075 m.). Lotyniškais laiškais, epigramomis ir t. t. pasireiškė kiek autorių individualybė. Pirmieji minėtosios vokiečių poezijos kūriniai abstrakčiai ir monotoniškai parašyti.

Daugelis autorių skelbė asketines kliuniečių ir hirsaujiečių pažiūras, paniekinamai ir įtūžę kalbėjo apie vil ubelen mundus. „Kaip gaila, kad aibės motinų vaikai turi eiti pragaran!" sušuko poemos apie Tiesą (Die Wahrheit) autorius. Savo „Prakalbai apie tikėjimą" (Rede vom Glauben), kur išdėstė ir sukomentavo „Tikiu Dievą", vargšas Hartmannas (Der arme Hartmann) pridėjo skyrių apie pasaulį. Čia aprašė jis pasaulio blogybes, o jomis žmones apkaltino, nes jie tik ties savimi težiūrį ir savo pomėgiais tesirūpiną. Ne kitaip manė ir moralės teoretikas, Vom Recht veikalo autorius, tik, hirsaujiečių įtakoj būdamas, reikalavo, kad visi žmonės lygūs būtų, ir demagogiškai turtuolius bei didikus puolė.

Melko vienuolyno broliu tapęs, riteris Heinrichas (Heinrich von Melk, apie 1160 m.) buvo tikras XII

amžiaus Juvenalis. „Noriu“, sako jis Von des todes gehügende (Apie mirties prisiminimą) pradžioj, „kalbėti pasaulio žmonėms, priminti jiems mirtį, nes jie, deja, mirčiai ruošiasi neskubėdami.“ „Vargšas žmogau, trupusis molio gabale, Armer Mensch, broder laim! Kentėdama ir dejuodama pagimdė tave motina kentėti; plikas ir be marškinių atėjai į pasaulį... Baisiai yra žmogus gimęs, baisiai turi ir žūti!“ Karštas satirininkas visų pirma puola kunigus. „Moko jie mus, bet patys akli; nėra šviesos jų akyse. Turi jie burną, bet kurti. Jie šunes, loti nemoką“. Pilvas esąs jų ponas, ir moteriškė galinti viską iš jų padaryti. Primeną, veidmainiai, apaštalo žodžius: „geriau yra vesti, kaip gašlumu degti.“ Tarytum ir apie tuos būtų buvę pasakyta apaštalo, kurie turį visai išsižadėti pasaulio! Vaizduoja Heinrichas pasipuošusį, plaukus susiraičiusį kunigėlį, ponioms įtiktinai gyventi norintį. Tik esąs jis negeresnis už asilą dvariškis. Štai atnešęs kunigas savo meilužei auksinį žiedą. Buvo jam tą žiedą davę plėšikai, nes sutikęs nuodėmes jiems atleisti. Užsidėjusi žiedą kekšė ir vaikštinėjanti sau nosį užrietus. O pragare jos ir visų jos sugulovų kitoniškos, karštos grandinės laukiančios. Be pasigailėjimo plaka Heinrichas ir diduomenę, begėdišką ponių kultą ir meilės dainas (troutlieder). Kuo gi ponia esanti geresnė už paprasto darbininko žmoną? Nejaugi tuo, kad puikuodama vaikštinėjanti gatvėmis ir savo uodega visiems į akis dulkinanti? „Prieik prie vyro morų, kilnioji ponia, pažvelk į jį, į savo mielą vyrą; žiūrėk, ar jis vis dar taip linksmai tau akimis tebemirkčioja. Kur tuščios jo kalbos?.. Žiūrėk, koks jo liežuvis, kuris dainavo kadai tokias gražias meilės dainas! Kur jo smakrelis, gražioji barzdelė? Kaip gailiai ištiesta jo rankos, kuriomis tave apkabindavo ir glamonėdavo! Kurgi tos kojelės, kuriomis taip gražiai tapendavo su moterimis vaikštinėdamas? Žiūrėk: jo kūnas išpumpęs, kaip jaučio; iš numirėlio drobės sklinda bjaurus kvapas ir garai.“ (Vom Pfaffenleben, Vom gemeinen Leben).

Su dualistine asketų nuotaika gražiai sutiko, kad, žmones sudorinti norėdami, rašytojai įkalbinėjo jiems šį gyvenimą tuščią esant ir mielai kėlė aikštėn pragaro ir rojaus antitezę. „Dangus ir Pragaras“ (Himmel und Hölle, apie 1050 m.) duoda baisų tamsaus ir ugningo pragaro vaizdą, kur amžinai kenčia visai nebetekę vilties nusidėjėliai. Bet nepasisekė autoriui dan-

gaus džiaugsmų aprašyti: spalvų ir vaizduotės pritrūko. Sėkmingiau, kad ir labai nayviai, vaizdavo dangaus karalystę vienas XII amžiaus galo autorius (Vom Himmelreich). Danguje, pasak jo, visko esama, ko tik trūkstą žmonėms žemėj. Nebereikią rojuje duonos kepti, nei mėsos ir žuvies virti; norint alučio patriaūkti, nebereikią ten iš miežių ir avižų salyklos darytis. Dangiškojo gyvenimo visai į mūsiškąjį nepanašaus esama. „Duok man, Viešpatie, kad gaučiau Tavo malonės ir pamatyčiau puikųjį tą grožį. Dabar pasaulio dulkės neduoda jo matyti, ir nieko negirdi ausys dėl pasaulio triukšmų". Mat, galima įsivaizduoti dangaus karalystė arba perabstrakčiai ir negyvai, arba — peržemiškai. Žemiškai ją įsivaizduodami, nejučiomis ir nenoromis teisino rašytojai žemės gyvenimą. Tačiau savotiškai teisino tą gyvenimą ir tie, kurie abstrakčiai dangaus karalystę aprašinėjo, taip antai, veikalo apie „Dangiškąją Jeruzalę" (Vom Himmlischen Jerusalem) autorius. Aiškino juk visai konkrečius Šv. Rašto žodžius simboliškai (tiksliau sakant — alegoriškai), o tokių dangaus karalystės ir išviso tikėjimo dalykų simbolių daug galima buvo atrasdinėti ir gamta bei žmonių gyvenimas betyrinėjant. — Septyni antspaudai Apokalipsio paminėta. Argi ne septyni esą Bažnyčios sakramentai? ar ne septynios savaitės dienos, planetos? ar ne septyni menai ir žmogaus amžiai? Taip kláusė kunigas Arnoldas. Kitas kunigas, Werneris rūpinosi skaitmeniu 4 ir visą pasaulį ketverino. Uodega liūtas savo pėdas smėly užžarstąs. Argi nesimbolinąs jis čia Kristaus, kuris taip įsikūnijęs, kad žmonės Jo Dieviškumo nė nepamatę? Esąs toks žvėris levaskruzdė, formicaleo, kurio tėvas — liūtas, o motina — skruzdėlė. Kaip ir liūtas, neėdąs jis žolės, o kaipo skruzdėlė — mėsos; todėl badu mirštąs. Tai kam gi jis gimstąs? — Aišku: simbolinąs žmogų, norintį kartu ir Dievui, ir velniui įtikti (Pal. § 48).

Contemplemur adhuc nucem.
Nux est Christus. Corpus nucis
Circa carnem poena crucis.
Testa corpus osseum.
Carne tecta Deitas
Et Christi suavitas
Signatur per nucleum.

Žodžiu, visas pasaulis esąs paties Dievo simboliškai parašyta knyga. Mokantiems ją skaityti, kiekvienas sutvėrimas, žmogus, gyvulys, augalas ar akmenėlis be galo daug sakąs.

Nen est rien en cest munt
Ki essample ne dunt,
Kil savreit demander
Enquerre e espruver.

Taigi, simbolinio aiškinimo metodas, senasis Bažnyčios rašytojų metodas, vertė juos tyrinėti žmonių gyvenimą ir gamtą, rašyti apie gyvulius (Physiologus) ir akmenis (De lapidibus, Lapidarium, žiūr. § 51) ir gėrėtis pasaulio grožybėmis. Žinoma, alegoriškai tą pasaulį aiškindami, daug visokių nesąmonių prigalvodavo ir abstraktino jį, sausino ir išromydavo. Tačiau pats religinis simbolinio metodo pradas įkvėpdavo aiškintojams kilnių minčių, gaivino ir gilino dvasinį jų gyvenimą, sudėtingą ir turtingą jį darė; pasaulį abstraktino, bet sielos gyvenimą konkretino. Šita vulgarinė mistika panaši buvo į filosofiškąją ir panašiai veikė. Tiek mistinių teologų (Šv. Bernardo, viktoriečių, Ruperto iš Deutz), tiek simbolinių aiškintojų nuotaika sijo su bažnytiniu, ypačiai lotyniškųjų, giesmių kūrėjų nuotaika; iš dalies ta himnologija ir pasireiškė. O čia vėl konkretino tikėjimą individualūs žmogaus santykiai su Kristum, su Jo šventaisiais, ypačiai — su douce piteuse dame, Panele Švenčiausia.

Orientis janua, nesciens patere,
De qua Christus exiit sine damno serae,
Miserere miseri, mei miserere,
Miserere citius, ne me cogas flere!

Ji — laudabilis et universalis imperatrix angelorum et hominum. Ji, princeps et regina coelorum, ipsa facta est domina mundi. Galint ji įsakyti pačiam Dieviškajam savo Sūnui —

Li saint, en De priant, me peuvent avoueier proyer;
Mais vous, pies Diu dame, commander et proyer. —

ir negalįs paniekinti jos maldos Kristus. — Kristaus dešinėje stovįs angelas su trimitu. Kristus sakąs jam: „Trimituok". Išgirdęs trimitą, pasaulis visas sudrebėjo, kaip epušės lapelis. „Dar kartą sutrimituok!" Bet žinanti Malonės Motina, kad vėl sutrimitavus angelui, žūsiąs pasaulis; tad puolus savo Sūnui po kojų, prašius pasigailėti pasaulio. Ir nusileidęs Kristus mylimajai Savo Motinai.

Eia, rosa sine spina,
Peccatorum medicina!
Pro me Deum interpella,
Ut me salvet a procella
Huius mundi tam immundi,
Cujus fluctus furibundi
Omne parte me impingunt
Et peccati zona stringunt.

Panelės Švenčiausios kultas ypačiai klestėjo Prancūzijoj, kur karštai ėmė garbinti Virgo gratiosa XII amžiaus mistikai, iš jų — traktatą ir gražių giesmių Dievo Motinos garbei parašęs Šv. Bernardas. Bernardo vienuoliai, cistercijiečiai, kaip ir prémontriečiai, kiek galėdami plėtė tą kultą. Be bažnytinių giesmių atsirado daug Dangaus karalienę garsinančių legendų. Netrukus, XII amžiaus gale ir XIII-ame, pirma atskiros legendos, o paskui ir jų rinkiniai buvo jau verčiami prancūziškai. Taip antai, lotyniškąjį rinkinį išvertė (apie 1200 m.) Saint-Medard vienuolyno prijoras Gautier de Coincy (Miracles de la Sainte Vierge).

Garsino tos legendos Panelės Švenčiausios galią ir stebuklus. Ji esanti visų, net nusidėjėlių užtarėja. Pasigailėjusi net vieno vagies, kuris tiek ją garbinęs, kad net savo grobį (žinoma, ne visą) jai aukodavęs ir Jos garbei vargšams padėdavęs. Kai buvęs pagaliau pakartas, Panelė Švenčiausia švelniose savo rankose dvi dienas jį laikius ir, būdeliams trečią dieną atėjus, nedavus jo nužudyti. — „Šalin! šalin!" — sušukęs vagis. — „Nieko nevalia daryti. Žinokite, kad mano ponia Šv. Marija man padeda."

Fuiez, fuiez, ne vaut nien!
Bien sachier tuit a escient,
Que ma dame Sainte Marie
En secors m'est en aie.

Įėjęs į Clairvaux vienuolyną vargšas žonglioras ir tapęs vienuoliu. Deja, nemokėjęs jis nei psalmių giedoti, nei kitaip Dievui tarnauti. Kartą įėjęs į bažnyčios kriptą ir ėmęs skųstis ir melstis Panelei Švenčiausiai. Bet štai atėjus jam į galvą graži mintis. Nutaręs tarnauti Panelei Švenčiausiai žongliориškai — ėmęs kiek begalėdamas iš visų jėgų šokti ir visokius juokus krėsti; šokdavęs, kol leisgyvis žemėn padrioskėdavęs. Sužinojęs tai abatas, pats slapta nuėjęs į kriptą pažiūrėti, ar tiesa jam sakyta. Visus žonglioro šokius pamatęs, be to — ir didįjį stebuklą. — Kai gulėjęs be žado ant žemės nuvargęs šokėjas, nužengus iš dangaus pati Panelė Švenčiausioji ir švelniai baltu rankšluosčiu ėmus vėduoti savo menestrėlį.

Su Dievo Motinos kultu susiję buvo ir pirmieji lyriniai kūriniai vokiečių kalba. Tai buvo dvi menkos Ave Maria parafrazės (Seckau ir Muri parašytos), Melko Marijos Giesmė, Arnsteiner Mariengedicht ir, pagaliau, mistinis ir tikrai poetinis Rheinisches Marienlob. Apokrifiška Motiejaus (Pseudo-Motiejaus) evangelija remdamasis kunigas Werneris sukūrė tris gražias giesmes apie Panelės Švenčiausios vaikystę (apie 1172 m.).

Pamokslus arba šventojo legendą rašydami, mielai įterpdavo kunigai į tekstą daug gražių padavimų ir visokių juokingų nuotykių: iš dalies stengėsi sudominti klausytoją arba skaitytoją, iš dalies jiems patiems visa tai įdomu buvo. Dažnai šventojo gyvenimas tapdavo tikra novele. Ne tik senovės kankinių, didžiųjų stebukladarių ir vietos šventųjų — net nebūtų šventųjų (taip antai, krikščioniškojo Oidipo Albano) gyvenimus aprašinėdavo autoriai. Ne teisybės, bet pamokslo ar meno tikslų žiūrėdami, naudojosi jie kitomis legendomis, senovės rašytojų veikalais, žmonių pasakojimais ir keliaujančiais padavimais. Taip antai, XI amžiuje parašyta ir XII-ame vokiškai suritmuota, airio Brandano legenda pasakoja, kaip Šv. Rašto stebuklais pabejojęs Brandanas turėjęs už tai 9 metus klajoti po vandenyną. Atsidūręs pagaliau laimingųjų saloj. Matęs angelus su velniais kovojant, pats kovojęs su slibinu, nuostabiomis žuvimis, su jūros moteria ir priplaukęs magneto kalną. Čia visai aiškūs airių tautosakos motyvai (I t. § 58). Savotiškai tuos pat motyvus perdirbo apie 1150 m. vienuolis airis Morkus, kuris aprašė mistinį savo draugo Tungdalo regėjimą. Tungdalo dvasia

išėjusi iš kūno ir tuo tarpu, kai visi jį nebegyvu laikė, keliavusi po pragarą, skaistyklą ir rojų. Atgijęs Tungdalas papasakojęs visa, ką buvo matęs. Visio Tungdali XII amžiaus gale išversta buvo vokiškai.

Pasinaudojo vokiečių kalbos rašytojai ir visai konkrečia Šv. Rašto, ypačiai Senojo Įstatymo medžiaga. Bambergo vyskupo įsakymu jo kaunauninkas Ezzo, XI amžiui įpusėjus, parašė giesmę (cantilena) apie pasaulio sutvėrimą ir istoriją (palyg. §§ 51, 52). Giedojo tą vokišką giesmę keliaudami paties vyskupo lydimi maldininkai. Ezzo imitavo lotyniškas giesmes; bet buvo jis ir mokytas teologas, tad ne tik pasakojo, bet ir komentavo. Neapsėjo be teologijos ir Motina Ava (numirė 1127 m.). Teologijos žinių gavo ji iš savo sūnų, kurie „jai Šv. Rašto prasmę išaiškino". Jos „knygoj" parašyta apie Jėzaus ir apaštalų gyvenimą, apie Šv. Dvasios dovanas, apie Antikristą ir Paskutinį Teismą. Gal būt, jos poemėlėms turėjo įtakos ir tautosaka. Visai teologiškai traktavo temą Anegenge autorius (apie 1160 m.): su Šv. Bernardo, Hugono, Abelardo ir Honorijaus raštų pagelba aiškino pasaulio sutvėrimo, įsikūnijimo ir kitų teologiškųjų klausimų prasmę.

Kiti dėstė vokiškai Šv. Rašto turinį daug konkrečiau ir prasčiau: džiaugėsi jį atpasakodami (Wiener Genėsis, Exodus). Autoriai įpindavo į savo poemas riterių gyvenimo ir poezijos motyvų; stengėsi riterius dvasine poezija sudominti. Vis dėlto gyvesnės ir meniškesnės buvo poemos, atskiriems Šv. Istorijos epizodams ir žmonėms skiriamos. Abi „Juditos", ypačiai Jüngere Judith, atrodo tikri romanai esą. Šiuo atžvilgiu dar įdomesnis Pilotas. — Buvęs tas Pilotas pavainikis Mainzo karaliaus sūnus. Už garbėtrošką ir žiaurumą ištremtas buvęs pirma Romon, paskui Ponton. Iš čia pasikvietęs jį Erodas Palestinon žydų numalšinti. Atlikęs Pilotas Jeruzalėj visa, kas Evangelijos aprašyta, net daug daugiau, ir grįžęs pagaliau Romon. Kadangi nužudęs jis čia Prancūzijos karaliaus sūnėną, niekas nebedrįsęs su juo kovoti: „visi bijojo jo giminės ir Vokiečių tautos labiau, kaip Karolingų".

Mat, autoriaus ne tik įdomaus novelisto, bet ir patrijoto būta. Permaža istorijos žinių jis turėjo, domėjosi betgi žmonijos istorija ir nemažiau už Ottoną Freisingietį vertino Vokiečių imperiją.

Ne jis vienas. — Bavarijos Siegburgo vienuolyno brolis XII-ojo amžiaus pradžioj sukūrė vokišką poemą Kölno arkivyskupo (1056—1075 m.) Šv. Annono garbei (Annolied). Ant šakių kilojo jis šitą savo vienuolyno steigėją, ir pamaldųjį asketą, bet menką politiką padarė pavyzdingu vyskupu. Annonas, kaip liūtas koks, priešinęsis kunigaikščiams ir, kaip avinėlis, vaikščiojęs tarp neturtingųjų. Dažnai rūpėję jam vargšai ir ligonys; tik su savo miestelėnais susivaidijęs. Tai ir buvus nuodėmė, dėl kurios negalėjęs jis sėsti į paruoštą jam danguj sostą. O tą sostą pamatęs jis mistiniame savo regėjime. Taigi, susitaikęs Annonas su kölniečiais ir laimingai numiręs. Tačiau nepasitenkino poetas Annono gyvenimu ir jo padarytais stebuklais: išdėstė pasaulio ir žmonių istoriją. Aprašė Nino ir Semiramidos karaliavimą, Trojos karą, Aleksandro Didžiojo žygdarbius ir Romos įsigalėjimą. Papasakojo, kaip Frankai priėjo Reino upę, ir kaip įsteigtas buvo Kölno miestas, „už visus Vokietijos miestus gražiausias.“ Skaitant poema, galima kai kur pastebėti ne tik novelistinės, bet ir epinės poezijos dvasios; ir autorius, be abejo, buvo jokulatorių (spilmanų) poezijos įtakoj. Vis dėlto savo veikalą pradėdamas, aiškiai ją kritikuoja. — „Daug kartų esame girdėję dainuojant apie senus nuotykius, kaip gražiai kovojo didvyriai, kaip griovė jie tvirtas pilis, kaip skyrėsi mieli draugai, kaip žūdavo galingi karaliai.“

Wir horten ie dikke singen
von alten dingen:
wi snelle helide vahten
wi si veste burge brachen,
wi sich libin winiscefte schieden,
wi richte kunige al zegingen.

Autorius norėjo savo daina kreipti skaitytojų dėmesį į kitus, svarbesnius klausimus: „Metas jau dabar pagalvoti, kaip mes patys baigsime savo gyvenimą“. Nepasisekė autoriui savo sumanymo įvykdyti: ir jo veikale karai, galingieji karaliai ir didvyriai užtemdė šv. vyskupą.

Nelabiau pasisekė tai ir Ciesorių Knygos (der kunige buoch) autoriui arba autoriams, nes galima spėti, kad parašė tą istorinę poemą keli (mažų mažiausia du) Re-

g e n s b u r g e gyvenę poetai. Pačioj veikalo pradžioj polemizuoją autoriai su spilmanais, kurie tvirkiną jaunuomenę savo poemomis, be to, daug ir meluoją. Taip antai, negalima esą raštais įrodyti, kad tikrai yra gyvenę Attila ir Dietrichas (Theuderikas Didysis); Dietrichą įmetęs velnias į Vulkano kiaurynę, kur turėsiąs Dietrichas amžinai degti (taigi, matyti, kad gyventa vargšo!). „Daugelis poetų prigalvoja melagingų pasakojimų ir poetiškais žodžiais juos sydina. Baisu man, kad užtai turės degti jų sielos". Autorius (arba autoriai) ir sumanė parašyti dorą ir istorinį veikalą. Ištikrųjų, daug prirašė doros ir tikėjimo pamokymų, smulkiai išdėstė Šv. Silvestro legendą ir mėgino įrodyti, kad ne likimas (w î l s a e l d e), bet Dievo Apvaizda pasaulį ir žmones valdanti. Daugiau vis dėlto atpasakota įdomių, bet abejotinos doros apysakų (pal. § 51); o istorininko uždavinį autoriai ir visai savotiškai suprato. Paimta imperatorių sąrašas ir Romos miesto aprašymas, prikergta kiekvienam imperatoriui iš visur surankiotų anekdotų bei padavimų, ir tiek. Taigi, išėjo ne tiek istorija, kiek ne Romėnų laikus, bet XII amžiaus riteriją charakterizuojančių apysakų rinkinys. Istoriškesnis randas veikalas Vokiečių imperatorius priėjęs. Jie ir esą tikrieji Romos ciesorių įpėdiniai, o skiriąsi nuo jų krikščioniškąja savo dora. Pačius krikščioniškuosius Romos imperatorius savo tikėjimu ir darbais viršijęs didžiausias r e x c h r i s t i a n u s (ne prancūzas, kaip buvo manęs A n n o l i e d autorius, bet vokietis) Karolius Didysis. Žinoma, buvę negerų valdovų ir vokiečių trape, taip antai — r e x i n i q u u s ir tironas Heinrichas IV. Virsta čia Ciesorių Knyga partijotiniu ir net partyviu veikalu. Autorius(rodos, antrasis autorius ir viso veikalo redaktorius, gal būt, R o l a n d o D a i n ą į vokiečių kalbą išvertęs k u n i g a s K o n r a d a s) peikia Konradą III už jo kovą su Heinrichu Išdidžiuoju ir kildina bavariečius. Tespėjo jis tik pradėti antrąjį kryžiaus karą dėstyti: sakinio vidury veikalas nutrūksta.

54

Kunigų literatūra visoj Europoj kaskart labiau sijo su visuomenės, ypačiai riteriškosios visuomenės gyvenimu; ir šviesuoliams kunigams vis didesnės įtakos turėjo pasaulininkų dvasia. Neatsisakydavo jie, žinoma, nuo religinių ri moralinių savo uždavinių: romaniškai arba vokiškai rašydami tebemokė žmones; at-

likdavo betgi tas savo pareigas ne tiek jau karštai, bent — nenoromis ir nesąmoningai užsikrėsdavo pasaulininkų pažiūromis, papročiais ir skoniais. Tapęs apysakininkais, stengėsi epinius veikalus kurti. Gaivino jie Karolingiškojo Renesanso dvasią, su kuria tiek smarkiai kovoję buvo XI amžiaus asketai; gaivino pasaulinės ir religinės dvasios pusiausvyrą ir, kaip ir karolingiškieji švietėjai, gal būt, nesąmoningai, stiprino pasaulinę.

Šiuo atžvilgiu labai įdomūs ir svarbūs vagi scholares, arba clerici, vagantai, kurių kaip tik XI amžiuje padaugėjo. Tai buvo visų pirma studentai, kurie be perstogės vaikštinėjo iš vienos garsios mokyklos į kitą ir dažnai daugiau vaikštinėjo ir linksmindavos, kaip mokėsi. Bet ir mokydamies bohemiškai gyveno, nors nemažai ir vargo. Tūlas studentėlis miegodavo pačioj mokykloj, saulei tekant atsikeldavo ir, kaip alkanas vilkas, bėgdavo duoneliauti, gailestingų moterėlių duonos kąsnelio maldaudavo —

... iacebat in scholis
Consuevitque surgere circa ortum solis,
Ut lupus famelicus, maximus qui dolis
Cibum sibi queritat feminee prolis. —

laimė, kad dramblio dantis turėjo: šiaip — negalėjęs būtų kitas nė sukramtyti tokios sausos duonos. O užsigerdavo kilnusis mokinys tyraus vandenėlio. Užtai grįždavo mokyklon blaivus, giedriom akim — tikras Paris. —

Bibit aquam desuper nobilis scolaris.
Panis eius muscidus, durus ut molaris.
Sed dentes eburneos habet; sicut Paris,
Parietem penetrat oculis preclaris.

Kaip ir iš šitų autobijografiškųjų eilėraščių matyti, šitoks studentas buvo ir lotynų poezijos ir išviso mokslo pauostęs. Daug studentų susidėjo į tam tikrą vargšų, bet linksmų šviesuolių keliauninkų broliją. Tapdavo tos brolijos nariais ir ištremtieji iš vienuolyno arba paspruke iš jo vienuoliai (pal. II, § 74), ir vyskupo pasmerktieji kunigai. Heinricho II Plantagenėto amžininkas Giraldas (Giraldus Cambrensis, Girald de Barri) rašo: „Vienas parazitas, vardu Golïas, didžiai pra-

garsėjo mūsų laikais savo rajumu (g u l o s i t a t e) ir gašlumu. Tiesa sakant, geriau būtų buvę pavadinti jis „Gulia" (kamšliu), nes pasiutiškai valgydavo ir gerdavo. Buvo jis, galì sakyt, mokytas žmogus (l i t t e r a t u s), tik nedoras ir gerų mokslų neapšviestas. Begėdiškai ir kvailai išvėmė jis daug tiek metriškai, tiek juokingai prieš popiežių ir Romos kuriją parašytų eilėraščių, c a r m i n a f a m o s a". Tomo Beketo šalininkas ir Heinricho II priešas, Giraldas norėjo išaiškinti, kodėl vagantai vadinosi golijardais, ir, kiek begalima, išpeikė karaliaus mėgiamą bedievišką jų poeziją. Tačiau vargu bau gyveno kada minėtasis Golïas. Greičiau vagantai pavadinti buvo golijardais todėl, kad daug jų mokėsi pas garsųjį A b e l a r d ą, o dïalektikos priešas Šv. B e r n a r d a s pavadino jį „naujuoju filistimų vadu", Galijotu (Goliath). Šiaip ar taip, sudarė golijardai-vagantai laisvą broliją arba, tiksliau sakant, atskirą socijalų sluoksnį, nes jokios organizacijos neturėjo. Čiaužydavo, elgetaudavo, dainuškomis duonos užsidirbdavo ir nežinia kaip gautus pinigus smuklėse prašvilpdavo; tuo panašūs jie buvo į žinomus jau mums jokulatorius; bet iki XIII amžiaus jokulatorių šalinosi: laikė save šviesuoliais, lotyniškus eilėraščius kurdavo. Persiėmė jie bažnytinių giesmių formą, toninį eiliavimo būdą. Rašydavo kartais ir bažnytines giesmes (v e r s u s s u p e r s a n c t o s, A g n u s D e i ir kt.); giedodami jas bažnyčioj, trukdydavo kunigui net mišias laikyti, o maldininkus erzindavo. Tačiau labiau mėgo golijardai kitoniškas temas.

Yra golijardų poezijoj ir gražių maldų Panelei Švenčiausiai, ir pamokslinių eilėraščių apie dorybes ir nuodėmes, ir satirinių poemėlių apie kunigus, Romos kuriją ir popiežių (C o n t r a e c c l e s i a s t i c o s j u x t a v i s i o n e m a p o c a l y p s i s ir kt.). Yra sąmojingų parodijų — M i s s a g u l o n i s arba E v a n g e l i u m s e c u n d u m m a r c a m a r g e n t i (vadinasi, ne M o r k a u s, bet sidabro m a r k ė s evangelija). Gražiai ir gyvai aprašyta pavasario grožis; linksmai ir sveikai, nors ciniškai kiek — meilė. Bet dažniausiai aprašinėjo vagantai savo pačių gyvenimą. Čia didžiai pragarsėjo vadinamasis A r c h i p o e t a. Jį globojo Barbarossos arkikancleris ir Kölno arkivyskupas R a i n a l d a s (R a i n a l d v o n D a s s e l); gal būt, kurį laiką gyveno archipoetas paties imperatoriaus dvare. Parašė garsiąją C o n f e s s i o p o e t a e.

Implico me vitiis
Immemor virtutis.
Mortuus in anima
Curam gero cutis.

Turlenuos aš ydose,
Užmiršau dorovę.
Kūno — dūšia numirė! —
Rūpi man gerovė.

. . . .

Quis in igne positus
Igne non uratur?
Quis Papie commorans
Castus habeatur?

Kas gi ugnin įmestas
Nesudegs, bus šaltas?
Pavijos gyventojas
Argi liks nekaltas?

. . . .

Si ponas Ypolitum
Hodie Papie,
Non erit Ypolitus
Jam sequente die.

Vakare įkurdinkit
Mieste Ipolitą.
Nebe ipolitiškai
Pamatys jis rytą.

. . . .

Meum est propositum
In taberna mori,
Ut sint vina proxima
Morientis ori

Karčiamoj — jau nutarta! —
Noriu galą gaut,
Kad galėčiau mirdamas
Vyno paragaut.

Taigi, tūliems vagantams pasisekė šiaip taip išsikapstyti. Be to, vagantų nuotaika ir poezija užsikrėsdavo ir šiaipjau kunigai. Paryžiuje Cluni abatas globojęs vieną vagantų poezijos atstovą Primasijų. Bažnyčioj sėdėdavęs tas Primasijus su kunigais už Dievo stalo, bet puse burnos giedodavęs, nes tik pusę prebendos tegaudavęs. Nežinia ar gavo jis pagaliau visą prebendą, bet neabejoju, kad vagantiškas dainas Cluni abatui visu balsu jis bliaudavo. Labai mėgo golijardų poeziją Heinrichas II, ne bažnytinių pažiūrų karalius. Neatsitiktinai jo dvariškiui Mapui ilgai priskiriama buvo daug vagantų eilėraščių. Tas Walter Map (Gualterius Mapes, — 1140—1209 m.) ėjo mokslus Paryžiuje. Grįžęs Anglijon, tapo karaliaus dvariškiu, paskui — „keliaujančiuoju teisėju", pagaliau — Oksfordo arkidiakonu; dalyvavo net Laterano sinode (1179 m.), kur pasižymėjo savo žiniomis ir puikiai išjuokė eretikus valdensus. Tačiau vagantiškos nuotaikos žmogus buvo Mapas; išleido anekdotų rinkinį — De nugis curialium,

kur biasiai Bažnyčią kritikavo. Gal būt, domėjosi ir Artūro bei Gralio legendomis; tik abejojama, kad buvo jis prancūziškųjų „romanų" apie Lancelotą, Gralį ir Artūro mirtį autorius.

Naujosios literatūrinės linkmės kunigai, vagantai, bent vagantiškosios poezijos atstovai, truvėrai ir jokulatoriai (II t. §§ 75, 76) susidurdavo karalių ir baronų dvaruose. Įsivyravusi visoj toj literatūroj pasaulininkų dvasia gražiai sutiko su augančia riterijos kultūra. Atsirado žmonių, galinčių kurti naują literatūrą, kurios troško feodalinė visuomenė. Kaip ir visa feodalijos kultūra, buvo toji literatūra truputį dirbtinė.

VII

Kurtuazinė literatūra

55

Naujoji feodalijos literatūra išaugo Prancūzijoj; iš čia paplito po Angliją (kur feodalai tebekalbėjo, o literatai rašė prancūziškai), Ispaniją, Italiją ir Vokietiją. Charakterizuoja naująją literatūrą visų pirma vadinamasis kurtuazinis romanas (courtois — cours — curia = dvaras). Ne dainuoti, kaip chanson de geste, bet skaityti buvo tas romanas skiriamas; ir ne truvėrai bei jokulatoriai, bet tikrieji literatai jį kūrė. Nuo jokulatorių skyrėsi autoriai tuo, kad, kaip ir truvėrai, tik feodalinės visuomenės ir težiūrėjo; nuo truvėrų — kad patys tos visuomenės skoniai, papročiai ir idealai didžiai pakitėjo. Nebe krikščionišką karą, bet riterio žygdarbius garsino kurtuazinių romanų autoriai ir nemažiau, kaip karą, net daugiau, aprašinėjo riterišką gyvenimo būdą, pokylius, papročius, etiketo dalykus ir — meilę.

Naujiems literatų uždaviniams nebeužteko senosios medžiagos: chronikų ir feodalinių padavimų. — Alberikas (Alberic de Besançon arba de Briançon) pasinaudojo savo poemai lotynų kalbon seniai jau išverstu graikų romanu apie Aleksandrą Didįjį. Alberiko veikalą (XI-XII amž.) netrukus (XII—XIII amž.) perdirbo ir padidino kiti poetai. Tai buvo Aleksandro Didžiojo romanų ciklas. Jų eiliavimo būdas įsigalėjo prancūzų literatūroj ir pavadintas buvo vers alexandrin. Dvyliktojo amžiaus pusėj nežinomas autorius perdirbo ir meilės epizodais pagražino Stacijaus Thebaidą; vienuolis Benediktas (Benoît de Sainte-Maure, Histoire des ducs de Normandie autorius) parašė Roman de Troie (apie 1165 m.). Imitavo jis Roman de Thèbes ir Aenėjaus Romaną (Roman d'Eneas,

apie 1160 m.). O pastarojo autorius buvo Ovidijaus sekėjas ir ovidiškai perdirbo ir papildė Vergilijaus poemą.

Visi tie poetai nepaprastą Graikiją ir nepaprastus rytus vaizduoja. Esą čia rūmų, kur šlamą aukso ir smaragdo medžiai, o ant tų medžių tupį, purpsį ir čiulbuoją auksiniai ir rubininiai paukšteliai. Esą nuostabių sutvėrimų — sirėnų, amazonių, šungalvių (kinokefalų) ir mergelių-žolynėlių, kurios pavasarį stačiai iš žemės dygstančios. Tuose kraštuose medžiai šlamėdami pranašaują, o burtininkai drąsuolius paverčią bailiais ir bailius — drąsuoliais. Tačiau ir Aleksandras Didysis, ir kiti senovės didvyriai, galì sakyt, feodaliniais senjorais tapo. Aleksandras, tai pavyzdingas feodalinis karalius, drąsus ir dosnus. Be to, kaip darė Ovidijaus herojai ir kaip norėjo daryti riteriai bei ponios, visi minėtųjų romanų herojai didžiai rūpinasi meilės dalykais. Ne tik myli, bet smulkiai savo jausmus analizuoja. Kiaurą naktelę, užmigti negalėdami, scholastiškai ir pedantiškai samprotauja, kokio švelnaus, kartu ir žiauraus esama to dievo Amūro ir kuo auksinės meilės strėlės skiriasi nuo švininių — neapykantos.

Autoriai imdavos temų ne tik iš senovės rašytojų veikalų: daug siužetų duodavo jiems ir lotyniškai išverstieji ir atpasakotieji graikų ir bizantijiečių romanai ir apysakos. Kartais net šventojo gyvenimą aprašydami derindavo autoriai savo veikalą su kurtuazinės visuomenės skoniu, ir išeidavo graži novėlė. Gautier dArras norėjo poetiškai atpasakoti legendą apie Šv. Kryžiaus atradimą, o ištikrųjų parašė kurtuazinį romaną apie imperatorių Herakliją (Eracle). Heraklijas buvęs romėnas ir iš pat mažens pasižymėjęs antgamtiniais savo gabumais: mokėjęs sužinoti, kokią paslaptingą jėgą ir vertę turį akmens, žirgai ir moters. Pakliuvęs jis Konstantinopolio imperatoriaus valdžion ir daug padėjęs jam savo patarimais. O savo žygdarbiais taip pragarsėjęs, kad pagaliau pats buvo išrinktas imperatorium; užkariavęs Persų karaliaus užimtąją Jeruzalę ir atėmęs jo pagrobtąjį Šv. Kryžių. Netrūko romanui ir meilės intrigos.

Legendą romanu pavertė Gautier norėdamas, gal būt, patikti savo globėjams, nes pradėjęs buvo rašyti šį veikalą grafienei Marijai Champagnietei ir jos vyrui, o pabaigė grafui Baudoin IV de Hainaut. Globojo grafienė Marija ir kitus poetus, ypačiai garsųjį Chrestien de Troyes, kuriam davė net vieno romano (Lancelot) idėją ir siužetą.

C h r e s t i e n buvo labai mokytas poetas, daug skaitęs ir nemaža matęs; gyveno ir Anglijoj, ir Flandrijos bei Champagnės dvaruose, buvo vėtytas ir mėtytas. Ėmė jis rašyti apie 1160 m.; pradžioj imitavo Ovidiją, bet greit susirado visai naujų tėmų. Gal būt, kaip ir M a r i e d e F r a n c e, susipažino jis su trumpomis Anglijos ir Bretagnės žongliorų poemėlėmis, vadinamomis l a i s. Deja, tų poemėlių nė pėdsako mums nebeliko, o antra vertus — Chrestien, be abejo, skaitęs buvo W a c ė s ir G o t f r i e d o M o n m o u t h i e č i o veikalus (§ 52). Šiaip ar taip, pasinaudojo jis keltiškaisiais, bretoniškaisiais siužėtais. — Apie 1165 m. parašė poemą apie karalių M a r k ą ir geltonkasę I z o l d ę, paskum — E r e c, L a n c e l o t (apie 1172 m.), kurio nepabaigė, Y v a i n ir, vėl nebaigtą, P e r c e v a l. Meniškai atgaivino jis senųjų keltų dvasią, jų romantizmą, švelnią jų erotiką ir tikrai poetišką vaizduotę (pal. I t., §§ 58-60). Kurtuaziniuose klasiškųjų temų romanuose aprašoma buvo daug nuostabių, fantastiškų nuotykių, bet autoriai, gali sakyt, blaiviai juos aprašinėdavo; ir rados tie nuotykiai labai panašūs į gudrius jokulatorių šposus. Ar pats sau, ar keltų poezijos įtakoj būdamas, Chrestien apgaubdavo tuos nuotykius paslaptingumu; įsteigė tuo visai naują poetų mokyklą. Taip pat didžiai supoetino ir sušvelnino jis erotiką. Atsiliepė didvyriškos, bet švelnios meilės trokštančioms ponioms, ir naujoji poetika glaudžiai susijo su bretonų legendomis, su karalium Artūru, jo paladinais, Apvaliojo Stalo riteriais, su Tristanu ir Izolde, su Percevaliu ir Šv. Gralio legenda.

Y v a i n Brocéliandės girioj nuveikęs ir nužudęs drąsų riterį, kuris gynęs magiškąjį šaltinį. Tai buvęs toks didis darbas, kad patys Apvaliojo Stalo riteriai nustebę, o nužudytojo riterio našlė neilgai teverkus dėl savo vyro — pamilus Yvainą ir ištekėjus už jo. Bet drąsusis kovotojas troškęs naujų žygdarbių ir palikęs gražią savo žmoną, tik prisiekęs tam tikrą dieną grįžti. Dėja, perdaug žygdarbių Yvain atlikęs ir — pavėlavęs: neištesėjęs savo žodžio ir nusidėjęs tuo riterio idealui. Tad nebetekęs mylimosios žmonos meilės. Tiesa, naujais žygdarbiais tą meilę vėl atgriebęs.

Niekam nežinomas riteris pagrobęs karaliaus A r t ū r o žmoną G u e n i e v r ę. Susijaudinę karaliaus riteriai, ypač grasusis drąsuolis L a n c e l o t, kuris pats karštai mylėjęs ka-

ralienę; šokę persekioti grobiko. Nebetekęs kely Lancelot žirgo, bet spirinėdamas sutikęs važiuoti ratais, kad ir gėda tai buvus riteriui; tiesa, trupučiuką paabejojęs. Užtai jokiems gundymams nepasidavęs (paniekinęs net savo išgelbėtosios gražuolės meilę) ir jokių pavojų nepabojęs. Per baisų „kardo tiltą“ įsibrovęs į Guenievrės grobiko Méléaganto ir jo tėvo Baudemagu karalystę, į „kraštą, iš kur nebegrįžtama“. Ties pilimi, kur užrakinta buvusi karalienė, susigrūmęs Lancelot su pačiu Méléagantu; ko tik nežuvęs, nes pamatęs mylimąją ir užmiršęs, kaip reikią, kautis. Tačiau toks didvyris buvęs, kad vistiek pagaliau nuveikęs priešą ir įlindęs pas Guenievrę. Išdidžiai ir griežtai priėmus ji savo riterį. Kaltinus ji tuo, kad paabejojęs jis kiek, ar galima jam buvę riterio garbę paniekinus vežimu važiuoti. Mat, permažai jis karalienę mylįs. Bet ir pati Guenievre mylinti Lancelotą, tik savo meilės parodyti nenorinti. Kai gavus ji netikrą žinią apie Lanceloto mirtį, ėmus gailėtis dėl savo griežtumo; o kai vėl atėjęs jis sveikas, nebesipriešinus jo meilei. Vis dėlto ne Lancelot, bet kitas riteris, Gauvain palydėjęs ją pas Artūrą. Lancelotui daug dar tekę pavojų nuveikti, kol pasiekęs pagaliau karaliaus dvarą. O čia ištikus jį nauja bėda. — Liepus jam karalienė, kad turnyre dalyvaudamas kovotų jis kuoblogiausiai, liepus jam faire au pis; tik po trijų dienų leidus jam faire au mieux. Čia Lancelotas, žinoma, visą savo drąsumą parodęs. Nežinia, kaip norėjo suderinti autorius Lanceloto ir Guenievrės meilę su žmonos ištikimybe savo vyrui: nepabaigė romano. Užtai gražiai išaiškino, kaip jo užsakytojos ir globėjos grafienės Marijos nuomone turėjo riteris mylėti ir tarnauti savo damai.

Drąsaus, per savo drąsumą ir žuvusio riterio našlė norėjusi apsaugoti nuo tokio pat likimo vienintelį savo sūnelį Percevalį. Taigi, gyvenus su juo toli nuo žmonių, girioj, savo pily ir išauklėjus jį nekaltą ir apie riterių papročius nieko nežinantį. Tačiau susitikęs pagaliau Percevalis girioj su penkiais riteriais, taip gražiai apsiginklavusiais, kad pirma net manęs, jog jų Dievo angelų esama. Bematant išaiškinę jie jaunikaičiui, koks gražus ir garbingas esąs riterio pašaukimas. Užsidegęs tuo pašaukimu Percevalis ir pasiryžęs pats riteriauti; palikęs motiną, kad ir kaip karštai maldavus jį sūnelį pasilikti. Vargšė! jam išjojus, greit iš skausmo numirus. O Percevalis atsidūręs pagaliau ri-

teriškiausio karaliaus Artūro dvare; čia ir išsiprusinęs, sužinojęs, kas tai esą riteriškumas ir meilė. Pagailę dėlto jam motinos ir daug žygdarbių atlikęs, iškeliavęs jos ieškoti. Pakeliui priėjęs upę. Čia laive dviejų žmonių sėdėta, vieno irkluota, antro, senelio, meškeriota. Parodęs senelis Percevaliui kelią į vieną pilį, kur galima buvę pernakvoti. O tos pilies nepaprastos būta. Percevaliui ją pasiekus, vartai patys atsivėrę. Didžioj salėj maloniai priėmę svečią daug riterių ir pats senjoras, purpuriniais rūbais apsivilkęs senis. Tik gulėjęs tas senis ant lovos, nes skaudėjus jam seniai gauta nebeišgydomoji žaizda. Apjuosęs betgi Percevalį senis kardu. Nieko jam nepaaiškinęs, o Percevalis taip jau išauklėtas buvęs, kad pasidrovėjęs klausti. Šit visi nutilę, ir tarnas atnešęs jietį, nuo kurios galo kraujas varvėjęs. Lydėję jį kiti du tarnai degančiomis žvakėmis nešini. Paskui atėjus mergelė su brangiais akmenimis žibančiu auksiniu indu, su Graliu, ir kita mergelė su dubeniu. Vėl nieko neпaklàusęs Percevalis. Pavaišinę jį ir nuvedę į miegamąjį. Iš ryto suradęs savo drabužius, ginklus ir pabalnotą savo žirgą, bet pily nieko jau nebebuvę. Pats nusileidęs keliamasis tiltas, patys atsivėrę vartai... Netrukus privijęs prie jojančio Percevalio paslaptingas pasiuntinys ir pasakęs jam, kad pilies senjoras ir kelią Percevaliui parodęs senis tas pats žmogus buvęs, Karalius Žvejys, R o i m e h a i g n i é. Seniai jau laukiąs jis, kad kas jo žaizdą išgydytų. Jei būtų Percevalis ko paklàusęs, jei būtų paklausęs, d e q u o i s e r t l e g r a a l, tai būtų jis išgydęs karaliaus žaizdą, daug gera žmonėms būtų padaręs, o pats sau didžiausią šlovę įsigijęs...

Čia nutrūksta Chrestieno romanas. Bet iš vėlybesniųjų tą pačią temą varpančių veikalų galima spėti, ką turėjo galvoj Chrestien savo P e r c e v a l rašydamas. Norėjo jis riterijos idealus susydinti su didžiausia krikščionių mokslo paslaptimi, nes Gralis ir buvęs toji taurė, į kurią Juozapas Arimathietis įpylęs buvęs Nukryžiuotojo kraujo. Gal būt, nevisai tiko tai temai apšviestas ir sąmojingas, bet perdaug kurtuazinis poetas. Kaip ten bebūtų, bet apie 1125 m. parašytas buvo milžiniškas prozainis romanas L a n c e l o t d u L a c (sudaro jį penkios dalys: E s t o i r e d e l S a i n t G r a l, M e r l i n, L a n c e l o t, Q u e s t e d e l S a i n t G r a l, M o r t d'A r t u r). Autorius suderino įvairias temos versijas ir sukūrė ištisinį veikalą.

Pats Kristus suteikęs Juozapui Arimathiečiui Gralio taurę, kad būtų ji žmonėms jų išganymo įkaitas. Juozapui numirus, Gralis atitekęs jo sūnui, paskui jo sūnėnui, nes tam sūnėnui Alanui Viešpats padaręs buvo stebūklą — padauginęs žuvis. Todėl ir buvęs pavadintas pirma Alanas, paskui ir visi Gralio saugotojai, „Žvejų karalium". Alanas atvežęs Gralį Britanijon Corbenico pilin, kuri esanti niekam nežinomoj vietoj. Britanijoj tuo metu gyvenęs karalius Artūras ir jo riteriai. Deja, Artūro karalystė užburta buvus, ir išvaduoti ji tegalima buvę tik Gralis atradus. Jo ir tejieškoję Apvaliojo Stalo riteriai. Garsus riteris buvęs Lancelotas, kovojęs ir su Galehautu, ir su kitais 64 Apvaliojo Stalo riteriais; Gauvainą iš kalėjimo išvadavęs, daug žygdarbių pridaręs bet nevertas buvęs didžiojo darbo, nes su karaliene Guenievre susimylėjęs. Taip pat neverti to darbo, ir kiti riteriai, nė pats Percevalis. Vienas riteris Galaadas tegalėjęs prieiti ir pamatyti Gralį; pamatęs ir numiręs. Paskutinėj romano daly aprašė autorius, kaip numiręs karalius Artūras ir kaip išnykus garsioji jo karalystė.

Gralio romanų ciklas tarytum poetiškai komentavo tą riterijos idealą, kurį XI amžiuje ėmė skelbti ir vykdyti Bažnyčia ir kurį ji tebeskelbė ir tebevykdė. Gralio legendoj kurtuazinis idealas sijo su mistiškuoju. Kaip gražiu savo straipsniu (Romania, 1925 m.) įrodė E. Gilson, vienas iš prancūziškojo romano kūrėjų (Queste del Saint Graal autorius) dėstė mistines Šv. Bernardo idėjas; maža to — patį Gralį atradusį Galaadą padarė panašų į šventąjį. Vis dėlto sunku buvo mistinė Bažnyčios dvasia suderinti su erotiniais kurtuazinių romanų motyvais, ir negali sakyt, kad tas darbas prancūzų poetams pasisekė. Sydinama su erotika Bažnyčios mistika nesveiku dalyku tapo. Tiesa, dažnai erotiniai motyvai skverbdavos į pačių vienuolių mistiką, į Panelės Švenčiausios ir Kristaus kultą.

Prancūzijoj daugumai autorių ir skaitytojų mistinės temos ir nuotaika, mistiniai jausmai tebuvo tik pikantiškas kurtuazinių valgių uždaras. Be to, vyravo visai kurtuaziniai motyvai. Chrestien de Troyes amžininkė, truputį už jį jaunesnė, buvo vadinamoji Marie de France. Gimė ji Normandijoj, mokėjo lotyniškai ir angliškai. Iš lotynų kalbos išvertė „Šv. Patriko skaistyklą" (Purgatoire de St. Patri-

c e), iš anglų — pasakėčių rinkinį (I s o p e t). Daug buvo ji kurtuazinių romanų prisiskaičius ir pati parašė kelias poemėles, bretonų žonglioru l a i s perdirbo. Taigi, priklausė ji tai pačiai, kaip ir Chrestien, literatūros srovei ir jo įtakoj buvo. Tik mistinėmis problemomis visai nesidomėjo: paprastai atpasakodavo nuostabias istorijas, kurių buvo skaičius ar girdėjus.

Leono karalystės riteris G u i g e m a r paniekinamai žiūrėjęs į meilę. Kartą medžiodamas, sužeidęs jis elnią. Bet strėlė stebūklingai grįžus ir sužeidus patį riterį, o elnias — fėjos jo būta — prabilęs į jį: „Vasale, niekas negalės tavęs išgydyti; tik moteriškė, kuri kentės dėl tavęs ir dėl kurios tu pats kentėsi". Ilgai klajojęs riteris girioj, priėjęs pagaliau jūrą, kur nežinia kieno paliktas buvęs gražiai įrengtas laivas. Įėjęs sužeistasis, atsigulęs ant puikios iš dramblio ilties, kipariso ir aukso padarytos lovos. Tas laivas pats nuvežęs riterį į nežinomą salą, kur duksojęs žalias marmurinis bokštas. Gyvenusi čia gražuolė, vieno pavydaus senelio žmona. Priėmusi ji riterį, ėmusi gydyti ir... pamilusi. Bet abu gražiai žinoję, kad neilgai tegalėjus trukti jų meilė. Tad sumezgus gražuolė riterio rūbų skverną, o jis prisiekęs mylėti tik tą, kas atmegsianti mazgą, ir pats apjuosęs mylimąją juostele: prisiekus ir ji mylėti tik mokantį tą juostelę atrišti. Ištikro, ilgam turėjo juodu išsiskirti, ir tekę jiedviem patirti daug nelaimių ir pagundų. Bet ištikimai gynęs riterį mazgas, o gražuolę — juostelė, kol vėl abu susitikę.

Kita Marijos poemėlė (l a i d u C h e v r e f e u i l l e) pasakoja I z o l d ė s ir T r i s t a n o legendos, judviejų meilės epizodą. Ta pačia bretoniškąja tema pasinaudojo ir pats C r e s t i e n d e T r o y e s, tik nebeturime jo poemos apie „Karalių Marką ir geltonkasę Izoldę". Taip pat nebeturime didelio XII amžiuje parašytojo romano, kurį perdirbo anglonormanas T h o m a s (1155—1170 m.), normanų truvėras talentingasis B e r o u l (amžiaus gale) ir kiti literatai. Pilniausios ir poetiškiausios romano versijos priklauso XII - XIII amžiaus vokiečiui G o t t f r i e d u i S t r a s b u r g i e č i u i ir XX amžiaus prancūzui — garsiajam mokslininkui J o s e p h B é d i e r.

Kurtuaziniai, ypačiai bretoniškojo ciklo, romanai tapo mėgiamiausia literatūros forma. Vieni poetai apdirbdavo atskirą epizodą arba epizodų seriją, kiti duodavo visą savo herojaus bi-

jografiją. Visi šiaip taip imitavo Chrestien de Troyes poemas. Bet XII amžiaus gale, XIII amžiuje dar labiau, daug poetų nustojo domėjęsi mistiškuoju Chrestieno fantastiškumu. Poezija blaivesnė rados ir ėmė daugiau vaizduoti riteriškosios visuomenės papročius ir realų gyvenimą. Žinoma, ir šiuose avantiūriniuose romanuose (romans d'aventure) didelę rolę vaidino fantastiški nuotykiai, riterių žygdarbiai ir meilė. Apie 1200 m. Jean de Renart parašė savo avantiūrinį romaną Guillaume de Dole.

Guillaume, tai neturtingas riteris, kuris gyvenęs tolimoj pily su savo motina ir gražia sesute Liénor. Ištikimasis imperatoriaus Konrado žonglioras pasakodavęs jam apie dorą ir gražią mergelę. O Konradas pavyzdingas, riteriškas imperatorius buvęs, dosnus ir drąsus. Šaulių nemėgęs: priešą tik su savo riteriais nuveikdavęs. Globojęs pirklius. Labiau mėgęs pamiškėj sėdėdamas su poniomis pasišnekėti, kaip medžioti. Lyg tiktai žonglioro pasakojimą išgirdęs, tuoj įsimylėjęs Liénorą ir nusiuntęs pas josios brolį savo senešalą: kvietęsis riterį savo dvaran. Atvažiavęs Guillaume ir greit tiek patikęs imperatoriui, kad galėjęs nusiųsti motinai pinigų skoloms išsimokėti ir laukams apsėti. Pragarsėjęs jis ir imperatoriaus surengtame turnyre. Tad nebegalėjęs susivaldyti imperatorius ir pasisakęs Guillaumui, mylįs ir norįs vesti jo seserį. Bet apšmeižęs nekaltą mergelę blogasis senešalas. — Iš jos motinos sužinojęs, kad turinti Liénor šlauny rožės pavidalo apgamą ir ėmęs sakyti Liénorą jo meilužę esant. Nusiminęs Guillaume ir Konradas. Bet skubiai atvykusi Mainzo miestan pati apšmeižtoji. Kadangi buvęs tada pavasaris — pavasario iškilmėse visuomet daug žmonių dalyvaudavo — tai kuone visi pamatę gražuolę atvažiuojant ir ėmę šaukti: „Voila Mai!“ (= „Štai gegužė“, sakysim, gegužės mėnesio dievaitė). Slapta padavus sumaningoji mergaitė senešalui juostelę, sakydama, kad tai esą mylinčios jį Dijono kastelionienės dovana. O paskui viešai ir apkaltinus senešalą tuo, kad jis ją išgėdinęs ir tą juostelę jai atėmęs. Senešalas, žinoma, siekęs sakęsis nekaltas esąs; o Liénor reikalavus, kad ordališkai, Dievo teismu dalykas ištirtas būtų. Įmetę senešalą į pašventintą vandenį; kadangi čia nekaltas jis buvęs, stačiai į pat dugną nugrimzdęs. Tuo įrodęs savo ir, savaime aišku, Liénoros nekaltybę. Visi didžiai džiaugęsi, o Konradas ir Liénor susituokę.

Dar gražesnis ir realistiškesnis kitas Jean de Renart veikalėlis — Lai de l'Ombre. Čia aplankęs mylimąją savo gražuolę riteris ir labai sąmojingai su ja dėl meilės ginčijęsis. Norėjęs, kad ji sutiktų jį pamilti, o gražuolė dėjusis nenorinti. Besiginčijant pasisekę riteriui slapčiom gražuolei ant piršteliuko žiedelis užmauti. Riteriui išėjus, pamačius gražuolė ant savo piršto jo žiedelį ir didžiai supykus; net vėl jį pasišaukus. Susėdę abu pilies kieme ties šuliniu ir vėl ėmę ginčytis. Gražuolė vis kaišiojus riteriui žiedelį, o jis atsisakinėjęs imti. „Tebūnie!" taręs pagaliau — „Turės žiedelį ta, kurią po Tamstos labiausiai myliu". — „Kurgi ji?", paklausius riterio nustebusi, gal ir supykusi panelė, „iš kurgi taip greit atsirado?" — „Visai netoli". Ir parodęs riteris savo damai jos atšvaitą vandenyje; tam atšvaitui ir žiedelį numetęs. „Žiūrėk!" — taręs — „Ji priėmė". Nebegalėjus gražuolė priešintis tokiam sąmojingam riteriui; savo žiedelį jam dovanojus, o jį patį pabučiavus.

Gražios kurtuazinės idilijos esama. Ką besakysi. Mat, juo toliau, juo labiau domėtasi švelniomis meilės istorijomis, nors ir tebedėstyta jos avantiūrinio romano forma. Be abejo, didžiai graudenos XII-XIII amžiaus poetas, rašydamas Floire et Blancheflor romaną, dar labiau skaitytojai. Floire (arba Floras), tai stabmeldžių karaliaus sūnus, išaugęs drauge su karaliaus belaisve Blancheflor. Kadangi susimylėję vaikai, karalius, nenorėdamas, kad Floire belaisvę vestų, pardavęs Blancheflorą pirkliams, o sūnui pasakęs ją numirus. Bet taip nusiminęs Floire (grįžęs iš mokyklos ir liūdną žinią išgirdęs, norėjęs net nusižudyti pieštuku), kad pasakęs jam pagaliau tėvas teisybę ir leidęs jį keliauti gražuolės ieškoti. O ją buvo pardavę pirkliai Babilono sultonui, ir pakliuvus ji į sultono haremą. Tas sultonas kasmet sėsdavęs po meilės medžiu, kuris be perstogės linkčiojęs čia į vieną, čia į kitą pusę; medžiui linkstant, vienas jo žiedas sunykdavo, o kitas pražysdavo. Čia sėdėdamas ir giliai mąstydamas, išsirinkdavęs sultonas visiems metams žmoną ir sultonienę. Metams praslinkus, nužudydavęs. Pastiptum, kokio jo būta! Bet Floire klasta įlindęs bokštan, kur saugojama buvus Blancheflor ir 140 mergelių. Tik nei jis, nei Blancheflor negalėję suvaldyti savo džiaugsmo ir meilės. Sužinojęs viską sultonas ir įsakęs savo baronams teisti Floire. Floire galėjęs išsigelbėti arba Blancheflorą išgelbėti, nes turėjęs ste-

būklingą žiedą; bet, dėja, ir tas žiedas negalėjęs abiejų išgelbėti, tad nutarę juodu drauge mirti. Tokia meilė tiek sužavėjus baronus, kad ėmę jie primygę prašyti sultono susimilti. Tikrai, pasigailėjęs sultonas. Negi veltui po meilės medžiu sėdėdavęs. Floire grįžęs su mylimąja savo karalystėn, vedęs ją, o visą kraštą... apkrikštijęs.

Ne tiek avantiūriniu savo siužetu žavi skaitytoją romanas, kiek tuo, kad autorius gražiai pasakoja ir visokius nuostabius dalykus aprašinėja, o pirmiausia — tuo, kad buvo jis gilus, švelnus bei ironiškas kiek meilės tyrinėtojas. Tos meilės psichologijos ir gražios, meniškosios ironijos dar daugiau kitame XIII amžiaus pradžios veikalėly — Aucassin et Nicolette. Parašytas jis pusiau eilėraščiais, pusiau proza; todėl ir pavadintas chantefable.

Autorius paniekino rytus ir aprašė dviejų prancūzų vaikų meilę: kaip grafo sūnus Aucassin pamilęs tėvo belaisvę saracėnę Nicolettę, kaip, tėvams tai meilei besipriešinant, pabėgęs jis su mylimąja, daug vargo pakėlęs ir kaip su ja išsiskyręs. Tėvui numirus, grįžęs savo tėviškėn ir pats tapęs grafu. Bet apsivilkus Nicolette žonglioro drabužiais ir po ilgos kelionės atvykus grafystėn, ir visa istorija laiminga meile bei vedybomis pasibaigus.

Siužėtas kuopaprasčiausias; bet gražiai vaizduoja autorius ir žmones, ir jų gyvenimo būdą. Štai, sakysim, perdaug išmintingas tėvas, šit perdaug besimylintiems palankus nakties sargas. Piemenėliai dainuoją gražiausias daineles, bet nebenorį dainuoti, kai paprašęs jų ponaitis. Vilanas supykęs, matydamas Nicolettę gailiai verkiant savo šūnelio, o jis, vilanas, — geriausiojo savo jaučio nebetekęs! Pasprukus iš bokšto, kur buvusi užrakinta, Nicolette; nesuspėjus net kurpėmis apsiauti. Baltosios kojytės — kaip tų kojyčių mindomos saulutės, o sijonėlį abiem rankelėm kilojanti: kad rasa jo neužgautų. Tėvas įkalbinėjęs Aucassinui, kad turįs jis savo saracėnės išsižadėti, stengęsis net teologiškais argumentais jį įtikinti, pragarą ir rojų priminęs. O Aucassin štai kaip atšovęs. — „Ką gi aš rojuje darysiu? Visai nenoriu rojun eiti; tenoriu, kad būtų su manim Nicolette, švelnioji mano draugė, kurią myliu be galo. Šit kokie žmonės rojun teeina. — Eina ten senas kunigas, senas elge-

ta ir luošasis, žmonės, kurie dieną naktį klūpo ties altorium, skarmalais vilki,... kas basas, nuogas ir sustyręs vaikštinėja, badu, alksta ir šąla. Visi jie rojun eina. Nežinau, ką gi aš ten drauge su jais galėčiau daryti. Ne, noriu eiti peklon! Ten eina gražūs kunigėliai, puikūs riteriai, turnyruose ar smarkiuose karuose žuvę, geri kariai ir laisvieji žmonės. Eina ten ir švelnios, kilnios ponios, be vyro turinčios dar du ar tris meilužius, plaukia ten auksas, sidabras, gražios gelumbės ir kailiai; eina muzikontai ir žongliorai, ir galingieji karaliai. Ir aš noriu su jais būti, kad tik būtų su manim Nicolette, švelnioji mano draugė".

56

Iš pat pradžios meilė buvo mėgiamiausia l i r i n i ų dainelių tema. Tokias daineles dainuodavo, dirbdamos savo kambary, kilniosios panelės; kartais dainelė tapdavo maža ir gražia poemėle (c h a n s o n d e t o i l e, § 51). Kitos, labai ritmiškos, dainelės dainuota šokant. Dainuškas dainuodami šokdavo žongliorai ir žongliorės meškos, kardų, Irodijados arba Saliomėjos šokį. Neapseidavo be dainelių ir mimikos nė salioniniai šokiai. Daug buvo dijaloginės formos dainelių (c a r o l e, b a l l e t t e, e s t a m p i e); tad pats šokis dažnai, gali sakyt, dramatine pjese virsdavo. Kitos dainelės (šorys toja dijaloginės) vaizduodavo nelaimingai ištekėjusios vargus, saulėtekį, pavasarį (p a s t o u r e l l e s). Meilės pilni poetai aprašinėdavo čiulbančius paukštelius, savo giesmelę čiauškančią lakštingalą.

Liaudies ir išviso senųjų dainų nebeturime. Išlikę tėra mums tik prityrusių poetų — žongliorų, trubadūrų ir truvėrų meniškai perdirbtieji arba minėtųjų dainelių stilium parašytieji kūriniai. Mat, jau XI amžiuje pirma Provencėj, paskui ir šiaurinėj Prancūzijoj, Normandijoj bei Anglijoj ėmė klestėti puikiai savo ausį (mat, buvo jie ir muzikontai), skonį ir meno techniką ištobulinusių poetų lirika. Pirmieji lirinių veikalų kūrėjai ir kitų poetų mokytojai buvo, be abejo, žongliorai ir truvėrai (provansalai vadino truvėrus trubadūrais; žodis t r o b a r, t r o u v e r reiškia rasti, mūsiškai — kurti). Kadangi daugelis truvėrų priklausė ministeriälų sluoksniui, imta jie vadinti ir menestrėliais (m e n e s t r i e r). Bet tiek žongliorai, tiek menestrėliai taikydavo savo kūrinius riteriškosios visuomenės skoniui ir dainuoda-

vo kurtuazinę meilę. Nenuostabu, kad net patys kilnieji baronai — domėdavos juk literatūra, įsimylėdavo ir gražiai, kurtuaziškai mylėti stengdavos — ėmė eilėraščius kurti. Patys juos ir dainuodavo arba vešdavosi su savim žongliorą, kuris jų kūrinius dainuodavo, kartais — taisydavo ir melodiją išgalvodavo. „Kilnusis kastelionas buvo Gui d'Uisel. Vienas jo brolis vadinosi Elijas, ir visi keturi buvo trubadūrai. Gui kūrė gražias daineles, Elijas — puikias tensonas" (dainelių rūšis), „Elbe — menkas, o Petras dainuodavo, ką sukurdavo jo broliai".

Labai anksti įėjo į madą poetinė pačių kilniųjų riterių kūryba. Žinoma, niekuomet nestigo žongliorų ir menestrėlių — XII-XIII amžiuje daug jų savo lirika pragarsėjo: Arraso miesto poetai, Colin Muset, Rutbeuf ir kiti. Bet pirmasis žinomas mums trubadūras buvo Akvitanijos dukas ir Poitiers grafas Vilhelmas IX (1071—1127 m.), savotiškas kryžiuotis (§ 44). Jis, kaip ir vikomtas Bertrand de Born bei Blaye senjoras Jaufré Rudel, rašė provansalų kalba. Iš Provencės naujoji mada paplito po šiaurės Prancūzijos dvarus. Ypačiai padėjo kurtuazinei lirikai augti Aliënora Akvitanijietė, minėtojo Vilhelmo anūkė. Ji globojo Bertrandą de Ventadour ir kitus poetus. Jos dukterys Marija Champagnietė ir Aélis de Blois, kaip ir jos anūkės, teipaja buvo garsios poetų įkvėpėjos. Spietėsi truvėrai apie Flandrijos grafo Heinricho III dvarą. Pats Heinrichas davė Chrestienui de Troyes knygą apie Percevalį; iš jo, Heinricho, giminaičio Cambrai kasteliono išmoko poezijos meno kilnusis baronas ir garsusis truvėras Conon de Béthune (1219 m. Kononas tapo Konstantinopolio imperijos regentu).

Žinome buvus maždaug 400 trubadūrų ir truvėrų. Iš jų buvo 5 karaliai (Navarrės karalius Thibaud de Champagne, 1234-1253 m., Anglijos karalius Richardas Liūto Širdis, Liudviko IX brolis ir Sicilijų karalius Karolius Anjoujietis ir kt.), 10 dukų ir grafų, 5 markizai, 5 vikomtai, daug galingų baronų ir devynios galybės riterių. Po kraštą važinėdami ir visur duonos užsidirbdami, žongliorai populiarino riteriškosios šviesuomenės literatūrą, kurtuazinius romanus ir kurtuazinę liriką. Pagyvendavo kurį laiką ir miestuose, kur patricijai išsijuosę mėgdžiodavo kilniųjų ponų papročius ir gyvenimo būdą.

Be to, ir patys bajorai bendraudavo kiek su tais patricijais. Taigi, XII amžiuje užsikrėtė kurtuazine poezija ir miestelėnai. Atsirado pagaliau ir tokių kurtuazinės poezijos atstovų, kaip miestelėnas Jacques de Bretel. Arraso mieste žongliorai ir miestelėnai įsteigė broliją Panelės Švenčiausios garbei, ir toji brolija netrukus pasidarė gyvo literatūrinio sąjūdžio centras. Iš čia paplito kurtuazinė poezija ir po kitus šiaurinės Prancūzijos miestus. Tiek linksmai ir įdomiai gyventa Arrase, kad pats Ponas Dievas norėdamas prasivėdinti kiek jį aplankęs.

Kurtuazinių lirikų mokytų ir naguotų menininkų būta. Didžiai rūpėjo jiems graži ir sudėtinga savo kūrinių forma; nebe primityvi aistra, bet švelni ir giliai apgalvota, filosofinė meilė buvo jų tema. Neteisingai tebekaltinami trubadūrai erotiškumu; bent necharakteringas tas erotiškumas vyraujančiai poetų nuotaikai ir žymiausiųjų trubadūrų kūriniams. Niekina poetas žmones valdančią aistrą; nėra jis išgėręs, kaip Tristanas, užkerėto gėralo, nevergauja meilei — tvardo savo jausmus. Apie meilę tekalba, bet — todėl, kad meilę tyrinėdamas nori gilią meilės metafiziką išdėstyti. Trubadūrų poezija ne tiek emocijonali, kiek mokslinė. Ji — poetiškai dėstomas meilės mokslas.

Žinoma, iš meilės toji poezija dygta, ir meilė ją motyvuoja. Bet poetai ne tiktai gyveno ir mylėjo: mokėsi jie ir krikščioniškųjų mistikų, Šv. Bernardo, viktoriečių ir kitų, išrutuliuotos teorijos, meilės Dievui. Menininko instinktu suprato jie ir suėmė savin platoniškąsias tos teorijos idėjas; teorija nukrikščionino, bet meilės idėją apibendrino ir padarė ją religinę ir platonišką.

Nemini poetas savo mylimosios vardo ir neaiškiais, bendrais bruožais ją aprašinėja. Nesvarbu jam, ar ji ištikrųjų yra; bet svarbu tai, kad įkūnijo ji grožio, gėrio, kurtuazijos idealą. Gal būt, tas idealas ir esąs tikroji mylimosios esmė; jis tik sukonkretėjęs ir suindividualėjęs apsireikšdamas jos grožiu ir asmenybe, jos verte. Dar klausimas esąs, už ką reikią mylėti dama: už jos grožį, ar už jos vertę ir kurtuaziją. Joje įsikūnijęs idealas ir pritraukiąs poetą, nebežemiškąja meile jį uždegąs. Teikianti toji meilė žmogui didžių kančių, bet dorinanti ir tobulinanti jį, transformuojanti. Todėl ir džiaugiąsis poetas savo meilės kančiomis, nenorįs nuo jų atsisakyti. Kas pasiekiąs savo meilės tikslą be vargų ir kančių, nevertas esąs meilės: nedoriems geiduliams, ne

meilei tarnaująs. Tikrąjai meilei reikią ilgai ir vargingai tarnauti.

Haute chose a en amor
Bien la doit garder qui l'a,
Ne puet faillir a honor
Fins cuer ou elle sera.
Qui plus aime, plus metra
trestot son desir
En bon avenir.

Kurtuazinį meilės idealą gražiai aiškina legendinė trubadūro Jaufré Rudel bijografija, kurią pramanė vienas XIII amžiaus autorius, norėdamas garsius Rudelio eilėraščius sukomentuoti. — Rudel buvęs kilnios kilmės senjoras. Pamilęs Tripolio grafienę, apie kurią daug jam pasakoję piligrimai. Pats Rudel nebuvo jos nė matęs. Parašęs betgi jos garbei kelias daineles, kurių muzika graži, bet kalba neturtinga. Norėdamas pamatyti grafienę, plaukęs pagaliau į rytus, bet pakeliui susirgęs ir vos begyvas nuneštas buvęs į vieną viešbutį Tripoli mieste. Pranešta apie tai grafienei. Atėjus ji, priėjus prie jo lovos ir apkabinus ligonį. Atsipeikėjęs jis neilgam, pažinęs grafienę ir ėmęs matyti ir girdėti; padėkojęs Dievui, kad nedavęs jam numirti mylimosios nepamačius. Ant jos rankų ir numiręs. Įsakius grafienė labai iškilmingai palaidoti jį templïerų namuose, o pati netrukus vienuole tapusi, nes jo mirtis buvus jai baisus skausmas.

Iš tokio platoniško meilės supratimo ir išriedėjo damos kultas, riteriškasis jai tarnavimas, kurį patys poetai lygino su vasalo tarnavimu savo siuzerėnui, su domnei, ir kuris filosofiškai prasmino bei teisino nevisai Lancelotui pakenčiamą karalienės Guenievrės būdą. Savaime aišku, kad iš kurtuazinės erotikos išaugusi ir ją suïdelizavusi meilės teorija dažnai išsigimdavo ir vėl ta pačia erotika virsdavo. Taip pat išsigimdavo dirbtinė ir tyčia jų pačių aptemdinama trubadūrų poezija, jų trobar sotil, trobar cobert, trobar clus (vadinasi, giliosios ir slypinčios prasmės kūryba); tapo ji mada ir literatūrine maniera. Nebetransformavo ji nei klausytojų, nei pačių poetų, netrukdė jiems ištvirkauti. Minėtasis Colin Muset gražiai gar-

sino savo damą ir savo paties meilės kančias. Tačiau tą meilę pats ir pajuokdavo: savo draugui Jacques d'Amiens patardinėjo užmiršti meilę ir valgyti bei gerti kaip reikia. Sakėsi pats tais patarimais sekąs.

Mat, kilnus platoniškosios meilės idealas neįkūnijamas dalykas buvo. Tačiau nemažina tai trubadūrų idealizmo ir jo reikšmės. Bažnyčios mistikai skelbė žmonėms dangaus ir dieviškosios meilės džiaugsmus, mokė išsižadėti pasaulio tuštybių. O kas gi pasauly nebuvo jų nuomone tuštybė? Trubadūrai mėgino išaiškinti bei įrodyti absoliučią žemiškosios meilės ir žemiškojo gyvenimo reikšmę. Bet, platoniškai filosofuodami, perspiritualino sveiką žemiškąją meilę ir pakeitė ją gražia, bet abstrakčia sąvoka. Nieko nepateisino; tik patys kurtuazinės meilės asketais tapo ir Dievo vietoj ponią ėmė garbinti, Bažnyčios kultą damos kultu pakeitė. Kad ir nukrikščionino meilės idealą, nemokėjo jo betgi su konkrečiu gyvenimu susydinti, sukonkretinti. O kadangi faktiškai toli gražu nebuvo asketai, gyveno jie ne savąja teorija — grimzdo riteriško (net nevisai riteriško) gyvenimo tuštybėse. Platoniškasis idealas, kaip ir asketinė pasaulėžiūra, vertė atsisakyti nuo empirijos, o pati aistringoji poetų prigimtis to neleido. Antra vertus, tas pats idealas buvo meniškai žmonių suprantamojo gyvenimo reiškiniu; kurtuazinė meilė tapo konvencijonalia gyvenimo forma, menišku žaismu. Tas meniškumas ir kultūringumas trukdė žmonėms visai rimtai žiūrėti į savo idealus, nes tų idealų iš esmės meniškojo žaismo būta; tad poetai čia gyveno, čia meniškai žaidė, vadinasi, savo idealus aiškino, arba, tiek nuo gyvenimo, tiek nuo meno-žaismo atsisakydami, į vienuolius ėjo. Niekas nė nemanė gyvenimo su poezijos idealais sintetinti. Šiuo atžvilgiu vokiečiai primityvesni, bet ir gilesni už prancūzus ir provansalus buvo.

Tačiau — kad ir kaip abstrakčia, grynai literatūrine tapo, riteriškos meilės tema tebebuvo iš esmės religinė. Todėl, kryžiuočiams žiauriai išnaikinus tiek Provencės ereziją, tiek jos kultūrą, poetinis damos kultas ir pavirto Panelės Švenčiausios kultu, o trubadūrų dainelės — giesmėmis Dangiškosios Damos garbei.

57

Ne tik meilės poetai tebuvo trubadūrai ir truvėrai. Bertrand de Born pragarsėjo politiniais savo eilėraščiais, vadinamomis sirventes, prancūziškai — sirventois. — „Patinka man Velykų metas, kai ima dygti žolės ir gėlės žydėti. Mėgstu matyti paukštelius girioj purpsint, klausyti jų čiulbant. Bet mėgstu matyti ir tai, kaip joja laukais ginkluoti riteriai ir lekia žirgai. Mėgstu matyti, kaip ateina žvalgai, o paskui juos — karių pulkas, kaip puola kariai pilį, pralaužia ir griauna mūrus. . . .“ Luc de la Barre-sur-Ouche kovojo su Anglijos karalium ne tik ginklais, bet ir savo sirventomis. Tačiau, kad ir Beauclerc vadinosi (§ 36), karalius satirų nemėgo: Luką nelaisvėn paėmęs, liepė išbadyti jam akis. Nelaukė žiauriosios bausmės poetas: pats nusižudė — galvą į kalėjimo mūrą susidaužė. Nelaisvėn pakliuvęs, Richardas Liūto Širdis dainelėmis šaukėsi savo vasalų pagelbos. Ant šakių kilojo truvėrai truvėrą-karalių.

Visa kurtuazinė literatūra rodo mums tik vieną dvasinės feodalų kultūros pusę. Ne tik skaityta kurtuaziniai romanai ir klausyta, kaip truvėrai ar žongliorai dainuoja lirinius kūrinius, kaip atpasakoja žongliorai chansons de geste. — Tie patys žiongliorai žinojo daug juokingų apysakų ir mokėjo palinksminti šviesuomenę nešvariais anekdotais. Mat, nei kurtuazinės meilės skelbėjai, nei pačios švelniosios ponios tokių pasakojimų nesidrovėdavo. Iš visur imdavo toms apysakoms temų žongliorai: iš lotynų rašytojų, iš arabiškų apysakų (jų verstinių rinkinių atsirado XII amžiuje, ypač — ispanų žydo Petro Alfonso Disciplina clericalis ir Jean de Haute-Seille išleistasis Dolopathos), iš žmonių padavimų; daug ir patys prigalvodavo. Svarbu čia ne apysakos šaltinis, bet tai, kad pasakotojai savotiškai vaizduodavo įvairius visuomenės sluoksnius: kunigus, bajorus, miestelėnus ir vilanus. Dvyliktojo amžiaus gale buvo parašytos pirmosios, ta medžiaga pasinaudojus, satirinės poemėlės, vadinamosios fabliaux. Tipiškiausias ir seniausias (apie 1170 m.) tų fabliaux pavyzdys — Richeut, kur realistiškai, net ciniškai aprašomas kekšės Richeut ir jos išauklėtojo sūnaus Samsono gyvenimas.

Tačiau daugumas fabliaux priklauso jau XIII amžiui. Dvyliktame amžiuje satirinė dvasia daugiau reiškėsi pasakėčio-

mis, ypačiai, įvairiais Li Romanz de Renart epizodais (branches, 1174—1205 m.).

Pasakėčios apie gyvulius yra bendras indoeuropiečių turtas. Viduramžių rašytojai sėmė betgi medžiagą visų pirma iš lotynų rašytojų sudarytųjų rinkinių — iš Phaedro ir iš Avïeno rinkinio (o Avïenas buvo išvertęs daug Aisopo pasakėčių). Nežinomas autorius (jis keistokai pasivadino save Romulus Imperator) V-VI amžiuje apdirbo Phaedro rinkinį, ir tas „Romulo“ rinkinys tebeaugo iki XI amžiaus, kai buvo jis išverstas anglosaksiškai ir priskirtas karaliui Alfredui. Jį iš dalies išvertė, iš dalies perdirbo Marie de France (Isopet, § 55). Dar anksčiau, X amžiuje, pasinaudojo pasakėčiomis apie gyvulius Leonas Vercellietis ir Ecbasis cuiusdam captivi autorius (II, 73 ir 74). Čia įvairios pasakėčios susyja jau kiek, o visa istorija įgyja satirinės reikšmės. Daug turtingesnis ir satiriškesnis Ysengrimus, kurį 1148 m. pabaigė gandietis Nivardas. Pasakėčias apie gyvulius didžiai mėgdavo, rinkdavo ir perdirbinėdavo kunigai. Jos davė jiems puikiausią progą moralizuoti ir gražiai sutiko su alegorinių aiškinimų mada.

Prancūziškasis Romanz de Renart ne vieno autoriaus parašytas (žinome trijų poetų vardus, bet buvo jų daugiau). Formaliai negalima pavadinti viso veikalo vienu, vientėgiu romanu: tėra maždaug pusantros dešimties atskirų epizodų (branches); be to, trečiojo epizodo autorius tik perdirbo Ysengrimą. Tačiau visuose epizoduose kalbama apie Pono Lapino (Maître Renart) šposus ir suktybes; ir tiek įvairiai bei gyvai tas ponas apibūdintas, kad apysakų rinkinys virsta vientėgiu veikalu, kuris, tiesa, galima be galo didinti, bet negalima sutrumpinti, bent gaila. Vieno siužėto nėra, o išėjo meninė visuma. Galì ją pavadinti Pono Lapino avantiūromis; ir ištikrųjų, Lapino romanas labai panašus į avantiūrinį, juoba, kad estetinę pastarojo vertę taip pat sudaro ne tiek siužetas, kiek herojaus avantiūros. Tam tikra prasme Romanz de Renart ir yra avantiūrinio romano parodija. Bendrasis parodijos, sąmojingos ir linksmos, kartais ciniškos, bet visai nemoralizuojančios ir nesipiktinančios satiros, tonas, kaip ir pono Lapino vaizdas, meniškai sydina visus epizodus.

Avantiūrinį romaną parodijavo ir žmones pajuokė autoriai, bet apie gyvulius rašė. Akylai ir sąmojingai kiekvieną gyvį apibūdino, kiekvienam atskirą vardą davė; ir štai — likdami gyvuliais, visi herojai tapo ir feodalinės visuomenės atstovais. Mat, turį jie savo pilis ir savo karalių, žinoma — Liūtą; karalius Liūtas feodaliniais papročiais valdąs ir teisiąs savo vasalus ir, kaip tikras karalius, apykvailis ir negalįs suvaldyti sukčiaus Lapėno. Patys žvėrys turį su juo kovoti; mažiesiems gyvuliams — gudruoliui katinui Tibert, paukščiams — varnui Tiercelin, net gaidžiui Chantecler ta kova ir sekantis; bet didesniuosius Renart visus nuveikiąs ir apgaunąs, vilko Ysengrimo žmonai Hersent net — labai juokingai: įstrigus jai belendant olos angoj — vainikpalaikį nuplukdęs.

Baisiai komišką įspūdį ir daro kaip tik tai, kad beveik sužmogintas gyvulys nenustoja betgi ir gyvulys buvęs. Taigi, ir negali nesijuokti, kai — visai žmogiškai! — imančios dejuoti aimanuoti vištos arba kai joją, šuoliais liuoksį pats Lapinas ir katinas Tibert. Antra vertus, padeda autoriams gyvuliai ir žmones išjuokti. Argi nejuokinga, kad karaliaus Liūto dvarą aplankęs kvailas popiežiaus legatas, ne tik maišęs kalbėdamas lotyniškus, prancūziškus ir itališkus žodžius, bet ir ištikro ne kas kitas esąs, kaip kuprys? Gal, dar juokingesnis asilas Bernard l'Archiprêtre, kuris bezdžionės Cointeriau laikomą ant galvos Evangeliją skaitąs, arba mišias laikąs elnias Birchemer, arba pats Renart piligrimu tapęs? Autoriai, kad ir kunigai, visus ir viską pajuokia. Bet tai nereiškia, kad jie nereligingi žmonės buvo. Kaip ir „asilo mišios", ir Evangelium secundum marcam argenti rodo, tų laikų žmonės laisviau, nei mes, žiūrėjo į tikėjimą. Evangeliją skaitąs asilas ir mišias laikąs elnias buvo net atvaizduoti vienoj Strasburgo katedros kapitėlėj.

58

Prancūzija buvo tiek feodalizmo, tiek riteriškosios kultūros tėvynė. Tąja kultūra gyveno ir ją plėtė pietų Italijoj ir Anglijoj visai suprancūzėję normanai. Pietų Prancūzija, Provence, net politiškai sunku buvo atskirti nuo Ispanijos, Arelato karalystės ir šiaurinės Italijos: čia nuolat kitėjo politinės sienos. Kurtuazinės Provencės poezijai ir damos kultui, gal būt, turėjo įtakos, ispanams tarpininkaujant, arabiškųjų Ispanijos dvarų pa-

pročiai ir poetai. Kad ir katalonų arba kastilijiečių kalba rašė, Ispanijos žongliorai ir trubadūrai niekuo nesiskyrė nuo prancūzų. Rytų legendos skverbėsi į kurtuazinį romaną, susipindavo su Gralio legenda, ir arabiškasis menas vaisino europiškąjį. Tam tarpininkavo ispanai. Italijoj XII—XIII amžiaus miestelėnai, taip antai, Pranciškus Assisietis, skaitė ir mėgzdžiojo prancūzų poeziją, o Dantės mokytojas Brunetto Latini (1212—1294 m.) parašė enciklopėdinį savo veikalą Trésor prancūziškai (langue d'oil). Taip pat prancūziškai parašė savo Venecijos istoriją Martino da Canale. Paties Dantės, jo draugų ir amžininkų lirika, vadinamasis dolce stil nuovo, buvo ne kas kita, kaip suitalinta prancūzų ir provansalų lirika.

Tačiau Prancūzija (nekartą esam jau pabrėžę) individualiai reikšdavo bendrąją europiečių kultūrą, be to, reikšdino aiškiau ir turtingiau, nei kiti kraštai, tad, gali sakyti, visai Europos kultūrai vadovavo. Italijoj europiškosios kultūros diegus tebekalėjo stiprios Romėnų kultūros tradicijos, Vokietijoj — barbariškumas. Neatsitiktinai kaip tik Vokietijos ir Italijos istoriją tebelėmė imperatorių kova su popiežiais, o kryžiaus karai pirmiausia prancūziški buvo. Mat, tie karai reiškė naujosios europiečių kultūros ekspansiją, o tiek imperijos, tiek monarchinės popiežių Bažnyčios idėja labiausiai pasireiškė politinė - kultūrinė Romos ideologija.

Taigi, Prancūzijos kultūra turėjo ir bendrosios europiškosios reikšmės. Visai natūralu, kad vienus ji viliojo ir prancūzino kiek, o kitiems kultūrinės kūrybos akstinu tapo. Daug čia svėrė, kad Prancūzijos šviesuomenė įsikerėjusi buvo internacijonalioj Romėnų kultūroj: naująją prancūzų kalbos literatūrą kūrė kunigai, lotyniškųjų mokyklų bei mokytojų auklėtiniai ir Romėnų poezijos mėgėjai. Iš internacijonalios literatūros augo nacijonalioji; be to, augo ne todėl, kad klausytojams bei skaitytojams rūpėjo tautybė, bet todėl, kad lotynų kalba nebegyva buvo. Antra vertus, tam tikra prasme internacijonali buvo pati feodalinė visuomenė, jos gyvenimo būdas, papročiai, idealai ir dirbtinė kiek josios kultūra. Tik todėl Prancūzija ir laikoma buvo tikra riteriškosios kultūros tėvyne. Vokietijos riteriai mėgzdžiojo prancūzų riterius ir prancūziškais žodžiais gražino savo kalbą. Pirmojo riteriškojo vokiečių romano herojus kilimo buvo flandrijietis, ir

beveik visų XII—XIII amžiaus poetų kalba pilna prancūziškų žodžių. Werner von Elmendorf 70-aisiais XII amžiaus metais suvokietino lotynišką Prancūzijoj parašytą doro gyvenimo vadovėlį — Philosophia moralis de honesto et utili; išaiškino, kas yra frum (nauda) ir êre (garbė) ir kaip jos suderinamos. Friulietis Thomasin von Zirklaria XIII-ojo amžiaus pradžioj savo veikalu Welscher Gast stengėsi įskiepyti vokiečiams prancūzų visuomenės idealus ir išauklėti frum riter, guote frouwen, wîse pfaffen. Jis manė, kad vokiečių riterio kalba turi būti prancūziškais žodžiais gestrîfelt. Kiti rašytojai, taip antai, vienas Bavarijos riteris, vadinamasis Windsbecke, dėstė ypačiai riterijos idealus. Juos mielai pabrėždavo ir poetai. Visi autoriai reikalavo iš Vokietijos riterių, kad, kaip ir prancūzai, ne tik mokėtų riteriškai kovoti (tjost), bet kad ir riteriškų dorybių įsigytų. Tos dorybės esančios ištikimybė (triuwe, Treue), tam tikra kurtuazinio ir išviso doro gyvenimo drausmė (zuht, Zucht), prancūziškai — le comment savoir vivre, patvarumas (staete, constantia) ir pirmiausia — darnumas, tikras visų veiksnių ir jausmų derinys, saikas, diu mâze (Masse, taip išsivertė vokiečiai provansališką žodį mazur).

Muoter aller tugende
gezimet wol der jugende
Mâze ist sin genannt.

Darnumas, tai suprancūzinta graikų καλοκαγαθία, kuri taip sutiko su romaniškųjų katedrų harmonija. Anot Waltherio von der Vogelweide, darnumas esąs Fügerin aller Werdekeit ir darąs riterį dorą. O „kas yra doras, tas jau ir kilnus". Šitas riterių idealas susijęs buvo su damos kultu. — „Norėdamas sužinoti, kas tau dera daryti, klausk kilniųjų ponių." Bet Wolfram von Eschenbach, darnumos idealą skelbdamas dar didžiau vertino širdies skaistybę, kiusche (Keuschheit).

Kaip ir Prancūzijoj, žongliorai, arba (vokiškai) spilman, Spielleute, mokyti kunigai literatai ir šiaipjau poetai (daugelis jų priklausė ministerialų, dienestman, sluoksniui) spietėsi apie literatūrą ir meną globojančius valdovus; gyvendavo

jų dvaruose, gaudavo iš jų visokių dovanų, dažnai — ir temų savo kūrybai. Toks garsus mecenatas XII amžiaus pusėj buvo Thüringijos landgrafas Hermannas. Globojo jis Heinrichą von Veldeke, Wolframą von Eschenbach, Waltherį von der Vogelweide ir kitus; Herbortui von Fritzlar pavedė išversti „Trojos Karą", o Albrechtui von Halberstadt — Ovidijaus Metamorfozes. Daug dukterų turėjo landgrafas ir susigiminiavo su Meisseno, Anhalto, Austrijos, Bavarijos ir Čechijos valdovais. Visi tie valdovai irgi mecenatai buvo, dažnas net pats eilėraščius kūrė. Poetai garsino Vienos (Wien) Babenbergų ir Čechijos karalių Venceslavo, Otakaro ir Venceslavo II dvarus.

Riteriškosios prancūzų visuomenės papročiais ir skoniais užsikrėtę, minėtieji mecenatai ragino rašytojus imituoti prancūzų literatūrą. Bavarijos hercogas Heinrichas Puikusis ir jo žmona patarė kunigui Konradui (§ 53) suvokietinti Rolando Dainą (apie 1130 m.): savo žmonos prašomas hercogas parsivežė iš Paryžiaus pragarsėjusio jau Chanson de Roland (II t. § 76) rankraštį. Thüringijos landgrafas Hermannas pakurstė Heinrichą von Veldeke pabaigti ir apdirbti seniai jau pradėtą Aeneïdą (Eneit, iki 1190 m.). To paties landgrafo dvare gyvendamas, rašė Wolframas von Eschenbach savo Parzivalį ir jo patariamas ėmė rašyti kitą savo veikalą Willehalmą, kur perdirbo prancūzišką chanson de geste (Bataille d'Aliscans).

Valdovų dvarai niekuomet nėra stigę jokulatorių, arba žonglioru, kuriuos vokiečiai vadino griežėjais (spiliman) ir paprastai bastūnais (diu varnde liute, die fahrenden Leute). Vieni iš jų buvo paprastai juokdariai, šokėjai, muzikontai ir t. t., savo šposais ir posakiais linksminę per pietus ir iškilmes feodalinę visuomenę; kiti dainuodavo apie senuosius didvyrius ir naujuosius karžygius, pasakodavo visokias legendas ir apysakas. Po kraštą bastydamies, susidurdavo jie su visokio plauko žmonėmis, visur rankiodavos medžiagos savo kūrybai, savindavos naujosios prancūzų literatūros motyvus ir poetiką, tad nejučiomis prancūzino kiek ir vokiškuosius savo siužetus. Be to,

žiūrėjo savo geradarių skonio. O tų geradarių nemaža buvo. Pats Bambergo vyskupas Guntheras kaltinamas buvo, kad ne tiek domįsis Augustino ir Grigaliaus veikalais, kiek dainomis apie Attilą ir Dietrichą. Ypač įsigalėjo spilimanų poezija Pareiny (Kölne, Triere ir kitur), Padunojy (Austrijoj) ir Bavarijoj.

Kurtuazinio gyvenimo reikalavimams atsiliepdami, spilimanai vis daugiau ėmė įterpdinėti į karžygines dainas meilės intrigos ir tiesė tuo kelią vėlybesnei meilės (Minne) poezijai, vadinamajam Minnesangui. Antra vertus, kaip ir Prancūzijos poetai, turtino jie savo poemas rytų fantastika. Tuos savo veikalus patys vadino niuwe maeren. Greit atsirado šabloninis naujo epo siužetas. — Galingas valdovas norįs vesti, bet nėsą jo vertos sužadėtinės. Skundžiąsis jis savo patarėjams, ir štai — vienas iš jų pasakojąs jam apie tolimųjų rytų princesę. Tik, norint ji pasiekti ir vesti, reikią, girdi, daug pavojų nuveikti. Sumanyta — padaryta: arba valdovas pats žygiuoja į rytus didele kariuomene vedinas, arba siunčiąs piršlėm pas gražuolę savo ištikimuosius, arba, pagaliau, keliaująs vienui vienas, piligrimo ar paprasto riterio rūbais apsivilkęs. Vistiek — daug žygdarbių ir nebūtų negirdėtų dalykų gali aprašyti poetas. Į šitą schemą sudėdavo jis ir senųjų karžyginių dainų medžiagą; tiesa, kartais iš karžyginės dainos tik herojaus vardas belikdavo.

Taip antai, Longobardų karalius Rotharis tapo XII amžiaus epo, arba — avantiūrinio romano, König Rother herojum. Istorinių faktų čia ne daugiau, kaip ir kituose XII amžiaus spilimanų epuose — Salmano ir Morolfo poemoj ir Orendely. Bet autorius gražiai padidino senąją karžyginę dainą — šį tą paėmė iš kitos karžyginės dainos apie Wolfdietrichą ir iš kryžiuočių anekdotų; pridėjo ir fantastinių elementų; paminėjo Konstantinopolio šventoves, o patį Rotherį padarė pirma Pippino Trumpojo tėvu, paskui vienuoliu. Neužmiršo pagarsinti Bavarijos ir, rodos, savo globėjų, kurių pirmtakūnai buvę drąsūs Rotherio padėjėjai.

Apie 1175 m. Pareiny arba Bavarijoj parašyta buvo Knyga apie hercogą Ernstą. Poetas pagrindo savo epą metraščių žiniomis apie Konrado II posūnį Ernstą, kurį supainiojo su Ottono I sūnumi Liudolfu, nes abu sukilėliai buvo. Pirmoj epo daly ir pasakojama, kaip Ernstas nusikalto Ottonui Di-

džiajam ir kaip Ottonas už tai jį ištrėmė. Savo kaltę atpirkti norėdamas Ernstas ir nužygiavo į Šv. Žemę, kur ištikę jį visokios nelaimės ir pavojai. Buvęs jis krašte, kur gyveną žmonės su gervių kaklais. Daugiau, plaukiojęs kepenų jūra, ir čia magneto kalnas ištraukęs jo laivui visą geležį. Bet Ernstas apsisiuvęs galvijų odomis, ir tuo būdu pasisekė jam toliau keliauti, nes grifai nunešę jį nuo kalno į sausumą. Plaukiojęs jis ir požemio upe, pasiekęs ir Arimaspijos kraštą, kur kiklopų gyventa; kovojęs su plačiakojais (jiems kojos atstojančios skėtį) ir su ilgausiais, kurie ilgomis ausimis dangstydavęsi, drabužių nė nebereikėdavę. Visus priešus nuveikęs, hercogas užkariavęs pagaliau Jeruzalę ir tiek išgarsėjęs, kad grįžęs Vokietijon ir susitaikęs su tėvu.

Visi tie epiniai spilimanų veikalai labai panašūs į avantiūrinius prancūzų romanus. Bet, viena, trūksta jiems specifinių kurtuazinių motyvų, ir spilimanų stilius, realistiškas, kartais kiauliškas jumoras, nesutinka su kurtuaziniu stiliumi, o kurtuaziškumo kaip tik ir reikalavo feodalinė visuomenė. Antra, labiausiai vertino feodalinė visuomenė tai, kas prancūziško kilimo buvo. Apie 1180 m. Heinrichas der Glîchezaere, be abejo, spilimanas, perdirbo prancūziškąjį Romanz de Renart (§ 57) — parašė Reinhart Fuchs. Bet tai irgi ne kurtuazinis romanas. Esam jau matę, kad Bavarijos hercogo prašomas kunigas Konradas suvokietino Chanson de Roland ir kad landgrafas Hermannas rūpinosi Ovidijaus ir prancūzų veikalų vertimu. Apie 1130 m. kunigas Lamprechtas, prancūzų romanu remdamasis, parašė Aleksandro Dainą. Tiesa, šablonišku moralizavimu ir davatkiškomis pastabomis pamaldusis kunigas iškraipė riteriškojo romano prasmę. Bet apie 1170 m. Lamprechto veikalas buvo perdirbtas ir naujai parašytas (Strassburger Alexander), ir šita romano redakcija paaiškino pagaliau kurtuazinius idealus, ypač kunigui Lamprechtui visai nesuprantamą diu mâze. Beveik tuo pat metu žemutinio Pareinio poetas išvertė Floire et Blanchefleur (§ 55), o truputį vėliau Bavarijos hercogo Heinricho Liūto ministeriälas Eilhart von Oberge — Tristano ir Izoldės (ib.) romaną.

Ne spilimanai, ne kunigai, bet ministeriälas Heinrichas von Veldeke (gimė netoli nuo Maastrichto, numirė apie 1200 m. Thüringijoj) buvo tikras kurtuazinio vokiečių romano

kūrėjas, nes jis ne tik vertė bei imitavo prancūzų poeziją, bet ir suvokietino ją. Šitas wîse man, der rehte rîme alrêrst began, šitas, pasak Wolframo von Eschenbach, „išmintingasai vyras“

Er impfte dar êrste rîs
in tiutescher zungen.

Apie 1170 m. parašė jis garsiausią savo veikalą Eneit, vadinasi, laisvai išvertė prancūzų Roman d'Enéas (§ 55). Veldekės pavyzdžiu ir bendro jų globėjo landgrafo Hermanno patariamas Herbortas von Fritzlar perdirbo Benoît de Saint-Maure romaną apie Trojos Karą.

Heinrichas von Veldeke ir jo sekėjai pažindino feodalinę vokiečių visuomenę su tais kurtuaziniais prancūzų romanais, kurie rėmėsi klasiškosios senovės siužetais. Didžiausieji epinės vokiečių poezijos atstovai Hartmannas von Aue ir Wolframas von Eschenbach perdirbo Chrestien de Troyes veikalus; paskutinysis, bet ne mažiausias — Gottfriedas Strasburgietis — vėl supoetino Tristano ir Izoldės legendą. Tų trijų poetų veikalais pasireiškė pagaliau vokiečių dvasios ypatybės.

59

Švabijos ministeriälas Hartmannas von Aue (gimė 1165—1170 m., numirė 1215—1220 m.) buvo labai mokytas žmogus, senovės rašytojų, teisės ir teologijos žinovas, be to — tikras riteris, medžioklės, turnyrų ir viso kurtuazinio gyvenimo mėgėjas. Labai rūpėjo jam etiketo dalykai, pirmiausia — kilnūs riterijos idealai. Pirmas jo veikalas, tai eilėraščių apie riteriškąją meilę, Minne, „Knygelė“, kur kūnas kaip koks gerai nusimanąs teisininkas, kaltina širdį. Hartmannas sveikai, blaiviai žiūrėjo į gyvenimą ir džiaugėsi jo džiaugsmais, bet stengėsi visų pirma išsiaiškinti žmogaus idealą ir uždavinį. Negalima esą, jo nuomone, suderinti garbės su ištaigomis. Tik daug padirbus, daug prakaito išliejus tegalima esą įsigyti garbės, taip pat — ir meilės, kuri reikią derinti su garbe. Į tą meilę žiūrėjo Hartmannas labai rimtai: jos tikslu vedybas laikė. Tačiau akylas ir žmonėms įtaikus stebėtojas buvo Hartmannas; gražiai teisino

pergreit vėl ištekančią našlę. Veltui kaltinama moterys nepastovumu. Jei dažnai atsisakančios jos nuo to, ką pačios buvo norėjusios padaryti, tai kaltas tuo jų širdies gerumas. Nė nekreipdamas dėmesio į jau įsigalėjusią meilės kalbos konvencijonalumą, štai kokius paprastus, žmoniškus žodžius sako ponia L a u d i n ė I w e i n u i: „Karštai Tamstą pamilčiau. Ar sutinki?"

I w e i n a s buvo paskutinė ir meniškiausia poema, E r e k a s — pirmoji. Abi jiedvi ne kas kita, kaip perdirbtieji C h r e s t i e n d e T r o y e s romanai. Tačiau kurtuaziniam vokiečių epui patarnavo Hartmannas ne tik tuo, kad pirmas suvokietino Artūriškojo ciklo siužėtus. Jis (ne V e l d e k e) sukūrė naująjį epinės poezijos stilių, laisvą, gyvą ir originalų; patobulino pačią poetinę kalbą. Gražiai sako apie Hartmanno kalbą G o t t f r i e d a s S t r a s b u r g i e t i s:

wie lûter und wie reine sin
kristalinin wortelin beidiu sint.

Chrestieno romanus perdirbdamas, beveik versdamas, Hartmannas smulkiais niuansais ir pastabomis išnauja, saviškai nušvietė Apvaliojo Stalo riterius, suidealino lengvabūdžius drąsuolius, o jų meilę ir avantiūras suprasmino psichologiškai motyvuota ir gilia moraline problematika.

Pirmame veikale, E r e k e, Hartmannui dar nepasisekė išsivaduoti iš Chrestieno įtakos ir suvaldyti visos medžiagos. Perdaug dar vilioja jį čia kurtuazinis gyvenimas ir konkrečios, bet nereikšmingos to gyvenimo smulkmenos. Penkis šimtus eilučių paaukojo autorius Ereko žmonos Enitės žirgui aprašyti. Nėra čia dar ir gilios vėlybesniųjų Hartmanno veikalų problematikos. Ereko autorius be rūpesčių ir abejonių džiaugėsi gyvenimu ir — mylėjo. Deja, nuodėmingos ir nelaimingos tos meilės būta. Pasmerkė poetas pagaliau ir savo meilę, ir savo poemą; tapo 1195 m. kryžiuočiu. Išblėso jam kurtuaziniai idealai ir įsigalėjo religiškieji. Ėmė jis kalbėti apie gyvenimo tuštybes, skųstis neapsakoma savo nuodėmės našta. Kaip ir daugelį žmonių, sugundęs apgavęs jį velnias.

Bet „negali būti, kad aš esu pasmerktas, jeigu išviso begali būti išganytas, kas tiek yra nusižengęs." Pasitikėjo Hartmannas krikščioniškąja atgaila. Štai kokią legendą apie „gerąjį nusidėjėlį" G r i g a l i ų išskaitė Hartmannas vieno prancūzo poemoj.

Velnias sugundęs seserį ir brolį, našlaičius, Akvitanijos karaliaus vaikus, ir gimęs jiems sūnus Grigalius. Tėvas iškeliavęs į Šv. Žemę atgailoti; čia ir numiręs. Motina įdėjus kūdikėlį į dėžę, prikabinus lentelę, kur buvę parašyta, kad jis esąs aukštos kilmės ir kad jo motina esanti jo teta, o tėvas — dėdė. Prašius nelaimingoji pakrikštyti vaiką ir, kai užaugsiąs, parodyti jam lentelę. Dėžę su vaiku įdėjus į valtį ir paleidus į jūrą. Priplaukus valtis nežinomą kraštą, ir vienas abatas pakrikštijęs Grigalių ir atidavęs jį auklėti radusiam jį žvejui. Mokęsis Grigalius vienuolyno mokykloj. Bet neveltui riteriškos kilmės buvęs. Sužinojęs pagaliau apie tai ir pasiryžęs riteriauti; paprašęs abato atleisti jį iš vienuolyno — nenorėjęs vienuoliu tapti. Laivas nunešęs Grigalių į nežinomą jam motinos kraštą. Padėjęs jis karalienei nuveikti josios paniekintus jaunikius ir sukilėlius vasalus. Pagaliau pats vedęs savo motiną. Bet kai sužinojęs, kas jo žmonos esama, visa pametęs, pabėgęs ir ėmęs elgetauti. Pasijutęs baisus nusidėjėlis esąs, o vienas žvejys, kuriam papasakojęs Grigalius savo gyvenimą, net prakeikęs jį. Paties Grigaliaus prašomas, žvejys prirakinęs jį grandine prie uolos, o raktą įmetęs į jūrą, pridurdamas, kad atleisiąs jam Dievas nuodėmes ne anksčiau, kaip būsiąs atrastas raktas. Prie uolos prirakintas, septyniolika metų atgailojęs Grigalius, kol atėję pas žvejį Romėnų pasiuntiniai. Mat, popiežiui numirus, Romėnai, pačiam Dievui įsakius, išsirinkę popiežium Grigalių ir dabar visur jo ieškoję. O žvejys tik ką buvo radęs raktą pagautos žuvies viduriuose. Su didele pagarba nulydėję pasiuntiniai Grigalių į Romą, kur, jam atvykstant, varpai patys ėmę skambinti. Netrukus tiek pragarsėjęs savo šventumu naujasis popiežius, kad atėjus Romon nuodėmių atleidimo prašyti ir jo motina. Žinoma, atleidęs motinai nuodėmes šventasis popiežius.

Taigi, nėsą tokių nuodėmių, kurių nebūtų atleidęs Dievas tikrai atgailojančiam nusidėjėliui. Šitą mintį ir nusidėjėlio psichologiją norėjo išaiškinti savo poemėle Hartmannas. Ne formaliai suprato jis atgailą; manė, kad nusidėjėlis tikrai turi atgyti. Kaip atgyja nusidėjėlis, aprašė jis kitoj savo poemėlėj, kurios šaltinis mums nežinomas, — V a r g š e H e i n r i c h e (D e r a r m e H e i n r i c h).

Heinrichas buvęs švabų riteris, turtingas ir visų mylimas. Bet nukrypęs jis nuo tikrojo kelio ir baisiai buvęs už tai Dievo

nubaustas: nepaprasta liga susirgęs. Ėmę žmonės nuo jo šalintis, o daktarai nežinojo, kaip galima jis išgydyti. Vienas tepasakęs, kad reikią tam nekaltos mergaitės širdies kraujo. Nenorėjęs tokio baisaus vaisto Heinrichas, išdalinęs savo turtą ir ėmęs vienui vienąs gyventi tamsioj girioj. O čia pat įsikūręs su savo aštuonerių metų dukrele ir vienas ūkininkas. Pamilęs tą vaiką nelaimingasis atsiskyrėlis ir greit su ja susibičiuliavęs. Taip praėjo treji metai, ir Heinrichas visai paliegęs. Gaila buvę mergaitei savo draugo, ir, kai sužinojus, kaip galima jis išgydyti, pasiryžus ji pati pasiaukoti. Nei tėvai, nei Heinrichas negalėję jos atkalbėti nuo nevaikiškai tvirto jos sumanymo. Nepasisekę nė garsiajam Salerno daktarui, pas kurį atvažiavęs pagaliau su ja Heinrichas gydytis. Bet ilgas kentėjimas ir mergaitės meilė bei pasiaukojimas buvo atgydę, nušvietę nuodėmingą, bet iš esmės neblogą Heinricho širdį. Daktarui besiruošiant išpjauti mergaitei širdį, supratęs Heinrichas, kad nevertas esąs pūvantis jo kūnas tokios aukos, kad, priešingai, pats jis turįs paaukoti savo laimę ir tuo išgelbėti nuo mirties jauną ir gražų mergaitės kūną. Tai ir buvęs tikras nusidėjėlio atgijimas. Pats save paaukoti norėdamas Heinrichas ne tik siela, bet ir kūnu atgijęs. Atgavęs ir laimę, nes vedęs mergaitę.

Paprastai ir nuoširdžiai parašytos abi Hartmanno poemėlės, moralinio jo paties gyvenimo ir jį kamuojančių minčių reiškiniai. Surado jis atsakymą į savo paties klausimus ir grįžo prie pirmųjų savo temų: vėl Chrestieno romaną perdirbdamas, parašė kurtuazinį epą — Iweiną. Mat, kad ir religingas žmogus buvo, kad ir smarkią moralinę krizę išgyveno, nenustojo jis vertinęs riteriško gyvenimo. Ne vienuolėti ir kitus vienuolinti norėjo, bet empirinį gyvenimą pateisinti ir jo idealus sutaikinti su krikščionybės dvasia. Autorius vėl rodo mums, koks aukštas dalykas yra riteriškoji dora, kaip sunku suderinti riterio garbė su meile ir kiek tam reikia dirbti bei kentėti. Iweino nelaimės, tai irgi atgaila, nes ir jis didžiai nusidėjęs, tik ne Dievui, bet riterio idealui. Tačiau ir riterio idealo Dievo palaiminto esama.

60

Kurtuazinį epą kurdami, vokiečių poetai iš dalies vertė ir perdirbinėjo kurtuazinį prancūzų romaną, iš dalies vykdė tendencijas, kurios tuo romanu pasireiškė ir buvo bendras prancūzų ir

vokiečių turtas. Bet yra vokiečių epe ir specifiškai germaniškų bruožų, kaip yra jų Ottonų, Salijų ir Staufenų epochos mene, kuris net sunku pavadinti visai romanišku ar visai gotišku. Be abejo, Rolando ir kitų didvyrių kovą su stabmeldžiais dainuodami, chansons de geste autoriai laikė tuos didvyrius kryžiaus kovotojais, krikščionybės gynėjais ir kankiniais, nors ir didvyriai, ir jų gyvenimas, ir kruvini karai nevisai sutiko su asketine XI—XII amžiaus dvasia. Tiesa, pati Bažnyčia laimino ne tik vienuolius, bet ir krikščionių riterių veiklą. Riterio idealas egzistavo kartu su asketiniu vienuolio idealu ir reiškėsi kiek karžyginėmis dainomis. Tačiau, viena, kunigas Konradas aiškiau ir griežčiau už Chanson de Roland autorių nurodė religinę Rolando kovos su muslimais reikšmę; antra, vėlybesnių chansons de geste autoriams mažai terūpėjo religinė nuotaika, o kurtuazinis romanas pasaulininkų poezija pavirto. Išskyrus nedaugelį veikalų, kurtuazinė prancūzų literatūra visai supasaulėjo. Neneigė, žinoma, poetai nei Bažnyčios, nei krikščioniškojo tikėjimo, apdirbo net Gralio legendą. Bet tikėjimo klausimai buvo jiems tik viena iš poetinių temų; ir kūrė jie riterio idealą mažai Bažnyčios mokslo težiūrėdami. Lirikai suėmė savin bažnytinės mistikos išdavas, bet pasinaudojo jomis žemiškosios (kad ir platoniškosios) meilės teorijai išrutuluoti. Toji teorija ir išviso kurtuazinio gyvenimo idealas ramiai sau gyveno draugėj su Bažnyčios mokslu, ir niekas tuo nesibodėjo, niekas nesistengė suderinti gyvenimo idealo su tikėjimu, lygia dalia kaip niekas rimtai nemanęs buvo to idealo įkūnyti. Mat, blaivaus proto ir saiko žmonės būdami, skyrė prancūzai tikėjimą nuo gyvenimo, o gyvenimą — nuo meno. Poetas nesidėjo pranašu ir filosofu: jautėsi menininkas esąs. Ne turinys, bet meno turinys vadinasi, forma, vyravo. O Vokietijoj turinys sprogdino iš prancūzų paimto romaniškojo ar gotiškojo meno formą.

Hartmannui von Aue poezija buvo ne tik menas, bet ir filosofija. Savo poemomis spręsdavo jis doros problemas. Nė nemanė jis, kad galima atskirti gyvenimas nuo tikėjimo ir krikščioniškasis gyvenimas nuo riteriškojo. Todėl pats riteriškojo gyvenimo idealas įgijo gilios, religinės reikšmės. Teisino jis tą idealą, aiškino absoliučią jo vertę, laikė ir jį (ne tik asketinį) tikrai krikščionišku; nė manyt nemanė, kad dangų pasiekti

norįs riteris turi eiti į vienuolyną. Iš tolo žybsėjo jam tik Liuterio nusakytoji idėja, kad kiekvienas žmogus turįs ypatingą savo pašaukimą, savo Beruf. Kilnios dvasios žmonės, sako Iweino pradžioj Hartmannas, gyveną savo norimą gyvenimą ir tą norą, tą wunsch, vadinasi, savo idealą, vykdąs. Kaip gražiai visa tat sutiko su tuo, kad vokiečių epikai domėjosi žmogaus individualybe! Taip pat ir vokiečių skulptoriai bei tapytojai griežtai pabrėždavo individualius žmogaus bruožus (X amž. — Kölno katedros Gerokreuz, XI amž. — Augsburgo katedros durys, karaliaus Rudolfo grabas Merseburgo katedroj, XII amž. — arkivyskupo Friedricho grabas Magdeburgo katedroj, Kölno Dreikönigsschrein ir, XIII amžiuje, puiki Hildesheimo, Marburgo, Strasburgo, Bambergo ir Naumburgo skulptūra).

Religinį - moralinį pasaulininko idealą aiškindamas ir gindamas, Hartmannas ne tik savo paties pažiūras dėstė, bet aktualino ir stiprias tų laikų visuomenės (ne vienų riterių) tendencijas. Tai buvo naujosios, germaniškosios krikščionybės diegai. Nuosekliau ir giliau, kaip Hartmannas, ištyrė tas pačias idėjas ir plačiau už jį išdėstė jas genijalusis Wolframas von Eschenbach. Kieno gyvenimas, sako jis savo Parzivalio gale, baigiąsis taip, kad Dievas neprarandąs jo sielos dėl kūno kaltės, ir kas be to gerbiąs ir pasaulį, tas neveltui gyvenęs.

Swes lebn sich sô verendet,
daz got niht wirt gepfendet
der sêle durch des lîbes schulde,
und der doch der werdle hulde,
behalten kan mit werdekeit,
daz ist ein nützin arbeit.

Suprato, mėgo ir didžiai vertino Wolframas konkretų gyvenimą, mielai aprašinėdavo ir mažiausias jo smulkmenas; užjausdavo šiaipjau žmones su tuščiais jų troškimais ir silpnybėmis, neniekino žemiškosios garbės trokštančio riterio Gawano, užjausdamas jį ir apibūdino. Tačiau Wolframo idealą įkūnijo ne Gawanas, bet Parzivalis, ir pats poetas skelbė sudvasinto ir sukrikščioninto pastovumo, staete, idėją. Riteriškasis staete idealas reiškiąs, kad žmogus nesvyruodamas turįs siekti moralinių tikslų. Ne tik drąsiai kovoti ir savo meilei ištikimas tu-

rįs būti riteris, bet turįs jis būti pastovus, neabejoti ir nesvyruoti ir savo santykiuose su Tiesa ir Gėriu, su Dievu. Kas ištikimas esąs Dievui ir, nuolat Dievą prieš akis turėdamas, darąs gera, kas nesvyruojąs tarp dangaus ir pragaro, nepanašus esąs į šarką, tas ir tęįsigyjąs Dievo malonės ir amžinojo džiaugsmo. Todėl didžiausioji nuodėmė ir nelaimė esanti nepastovumas arba svyravimas, abejojimas, zwîvel, iš kur gimstąs nusivylimas. Bet mažai ko vertąs tėsąs ir dorumas, ir pastovumas, jeigu jis nesąmoningas, instinkstyvus, primityvus. Jis tada ne kas kita, kaip kvailystė, tumpheit. Žmogus turįs pažinti, kas esą jo idealas, ir sąmoningai, nuosekliai tą idealą vykdyti. Tokį žinojimą pasiekiąs jis tik daug padirbęs, priklydęs ir prikentėjęs — per abejojimą, svyravimą ir kančias. Toks ir buvęs Parzivalio likimas.

Bagdado chalifo vasalo Gahmurėto ir Waleso bei Norgalso karalienės Herzeloydes (= Herzeleid — širdies skausmas) sūnus, Parzivalis buvęs savo motinos išauklėtas toli nuo žmonių, Soltano girioj. Gahmurėtui kautynėse žuvus, norėjus Herzeloydė apsaugoti savo sūnelį nuo pasaulio ir riteriškojo gyvenimo. Taigi, išaugęs Parzivalis, kaip tikras gamtos vaikas, nieko apie žmonių papročius ir gyvenimą nežinojo. Net apie Dievą tiek maža tebuvo girdėjęs iš motinos, kad, atsitiktinai sutikęs girioj riterius, dievais juos palaikęs. Bet negalima esą apsisaugoti nuo žmonių. Kaip ir Chrestien de Troyes romane (§ 55), kurį perdirbo čia Wolframas, Parzivalis tapo pagaliau riteriu, atvykęs į karaliaus Artūro dvarą, kur susidūręs su išlavinta kurtuazine visuomene. Žinoma, visi tik pajuokdavę čia iš esmės gerą ir drąsų, bet neapsitrynusį ir nayvų, „kvailą“ jaunikaitį. Bet prityręs riteris Gurnemanz suriterinęs pagaliau Parzivalį, išmokęs jį ginklus vartoti ir išviso riteriškai elgtis. Kaip tikras riteris, daug žygdarbių nuveikęs Parzivalis, apgynęs karalienę Kondwiramurą (= conduire + amour = vesti + meilė), pamilęs ją ir vedęs, kad ir nesupratęs dar gerai, kas esą tikroji meilė. Netrukus vėl iškeliavęs: naujų žygdarbių troškęs, be to, norėjęs ir su motina pasimatyti, nes nežinojęs, kad ji jau numirus. Kaip ir Chrestien buvo pasakojęs, netyčia pakliuvęs Parzivalis į Gralio pilį. Tik „kvailas“ tebebuvęs: nepaklausęs, ką reiškią Gralis ir jietis, kuo sergąs Gralio karalius Amfortas.

Parzivalis aklai sekęs savo motinos ir Gurnemanzo patarimais. O šie buvo jį mokę be svarbaus reikalo neikuomet nieko neklausti. Tačiau svarbus reikalas čia buvęs, nes didžiai kentėjęs karalius Amfortas. Jo skausmų neužjausdamas, kitais žmonėmis nesirūpindamas Parzivalis parodė, kad paviršutiniškai buvo persiėmęs riterijos idealą ir kad primityvaus, „kvailo" žmogaus jo būta. Vienas klausimas, užuojautos žodis, būtų galėjęs išgydyti Amfortą. O tada ir pats Parzivalis būtų tapęs Gralio karalium; didžiausia garbė ir laimė, nes Gralis (Wolframas laikė jį iš dangaus nukritusiu akmeniu) realiai sydinąs žmones su Dievu ir žemę su dangumi, pavalgydinąs ir pagirdąs tarnaujančius jam riterius, stiprinąs jų kūną, išgydąs jų ligas ir skaistinąs jų širdį. Gralis yra Šv. Eucharistijos simbolis ir reiškia ne tik ganančią žmones, bet ir transformuojančią juos ir pasaulį Dievo malonę. Gralio karalystė, tai Dievo laiminamas ir transformuojamas pasaulis. Vieni Dievo pašauktieji tegalį matyti Gralį, ir jis naikinąs jų nuodėmes ir teisingai už tas nuodėmes kenčiamą bausmę, kaip išgydęs pagaliau ir Dievui nusidėjusį Amfortą. Tačiau tik tas tėsąs vertas būti Gralio riteriu, kas pažinęs savo idealą ir sąmoningai, nesvyruodamas jį vykdąs, kas mylįs žmones ir juos užjaučiąs. Parzivalis nebuvęs dar to vertas, nes nebuvęs dar pribrendęs. Todėl turėjęs palikti Gralio pilį, Gralio pasiuntinės Kundri la Sorziere buvęs net prakeiktas. Ištikrųjų, nepribrendusio jo būta, nes nuolat svyruota ir abejota (zwîvel). Net nuo Dievo nusigręžęs ir jokios Dievo pagelbos nenorėjęs. Pats savimi tepasitikėdamas stengęsis pasiekti Gralio pilį. Bet negalįs jos pasiekti žmogus be Dievo malonės ir be staete, nebūdamas pastovus. Daug žygdarbių atlikęs Parzivalis, bet nei Gralio pilies neradęs, nei savo abejojimų kamuojamos širdies nenuraminęs. Tačiau ištikimas tebebuvęs riterijos idealams ir savo žmonai. Tai, manau, jį ir išgelbėjo. — Riterio veikla ir kančios naują žmogų išugdę; ir pribrendusį riterį atgaivinus pagaliau Dievo malonė. Jai nebesipriešinęs Parzivalis — paleidęs iš rankų pavadį, ir žirgas pats nunešęs jį pas šventą atsiskyrėlį Trevrizentą, kuris buvęs Parzivalio dėdė, Herzeloydė ir Amforto brolis. Supratęs iš jo žodžių Parzivalis, kad, norint Gralis pasiekti, reikią nusižeminti, atgailoti ir Dievo valiai pasiduoti. Tai ir padaręs riteris. Be to, papasakojęs jam Trevrizentas apie Gralį ir Amfortą, sužadinęs tuo Parzivalio širdy didelę užuojautą ne-

laimingajam karaliui. Trokšdamas jam padėti, nujojęs Parzivalis į Gralio pilį, savo klausimu išgydęs Amfortą ir pats tapęs Gralio karalium, Amforto įpėdiniu. Garbingai karaliavęs su mylimąja savo Kondwiramura.

Pagrindinės Wolframo mintys nelengva išskirti iš milžiniškos (daugiau, kaip 20.000 eilių) ir be galo sudėtingos poemos. Kaip tikras menininkas, autorius reiškia tas mintis konkrečiais vaizdais, kurie ir patys jį vilioja savo konkretumu. Mėgsta jis gyvas smulkmenas ir puikiai moka jas apsakinėti. Be to, ir jo vaizduotė nepaprastai gyva, turtinga ir savavališka. Neveltui vadino jį Gottfriedas Strasburgietis nebūtų pasakojimų pramanytoju, vindaere wilder maere. Pats Wolframas (buvo jis neturtingas ministeriälas, — 1170—1217 m.) didžiavos tiek savo riteriškumu, tiek poetiniu savo genijum: Ich bin Wolfram von Eschenbach und kan ein teil mit sange. Atvirai prisipažįsta nemokytas esąs —

swar an den buochen stêt geschrîben,
des bin ich künstelos belîben —

domėjosi betgi viskuo ir turėjo daug visokių žinių, mokėjo kiek ir prancūziškai. Vadindamas save nemokša, gal būt tyčia perdėjo, nes norėjo poetinį savo pašaukimą pabrėžti. Šiaip ar taip, Parzivalio pradžioj sakėsi norįs atjauninti senąjį siužėtą, ein maere wil ich niuwen, vadinasi, laikė save ne Chrestieno ir kitų prancūzų sekėju, bet originaliu poetu.

Wolframas iš esmės buvo aristokratas; paniekinamai žiūrėjo į savo skaitytojus, šorys juos pajuokdavo ir toli gražu ne visiems žmonėms rašė. Dažnai tarytum tyčia klaidino skaitytoją savo veikalų (be Parzivalio paliko mums dar Willehalmą, § 58, vadinamojo Titurelio fragmentą ir kelias lirines dainas) kompozicija, netikėtomis metaforomis, nepaprastais posakiais bei žodžiais ir sunkia, tamsia kalba. Ne visi suprato ir įvertino genijalųjį Wolframo epą. Minėtasis Gottfriedas juokėsi iš poeto, sakėsi, kad negalima jo veikalo suprasti be komentaro. Pats Gottfriedas tam reikalui laiko nebeturėjęs. Kitų, vėlybesniųjų skaitytojų ir poetų nuomone nebuvę geresnio už Wolframą poeto. —

Herr Wolfram von Eschenbach, laien munt nie baz gesprach.

61

Wolframo amžininkui Gottfriedui Strasburgiečiui svetimas buvo Wolframo ir Hartmanno idealizmas ir mažai terūpėjo tikėjimo klausimai. Bažnyčios mokslo Gottfriedas, žinoma, neneigė, bet šaltai į jį žiūrėjo, kartais net pajuokdavo. Tikras pasaulininkas ir visų pirma literatas, menininkas buvo. Gražiai ir įvairiai skambančių eilėraščių meistriškumu, nepaprastu komponavimo menu ir subtilia psichologine analize prilygo jis savo mokytojams — kurtuazinio prancūzų romano kūrėjams. Tačiau žavėjo jį kurtuazinis gyvenimas, bet ne tikrai riteriški idealai. Gal būt, ir todėl, kad pats ne riteris, o miestelėnas buvo, arba turtingas Strasburgo patricijus, arba Strasburgo vyskupo dvariškis. Be kurtuazinės literatūros didelės įtakos jo kūrybai turėjo lotynų rašytojai: suėmė savin jų dvasią ir šaukėsi net Mūzų pagelbos.

Riterijos ir kurtuazinės poezijos idealų išauklėti, Hartmannas ir Wolframas kovojo su tų idealų dirbtinumu; nebe riterio, bet žmogaus sielą tyrinėjo ir sirgo žmogaus problematika. Mat, pati riteriškoji vokiečių visuomenė, palyginti su prancūziškąja, atsilikusi kiek buvo, nevisai nuo kitų sluoksnių atsiskyrė. Kultūriškai primityvesni būdami, iš dalies kaip tik dėl to primityviškumo vokiečiai labiau už prancūzus ir jautė socijalaus gyvenimo vienovę, bendrąją jo problematiką ir religinius - moralinius jo pagrindus. Instinktu suprato jie jaunosios europiečių kultūros uždavinį: tuo tarpu, kai prancūzai skyrė religiją nuo gyvenimo ir čia pirmąja, čia antruoju gyveno, abu poetai stengėsi religiškai nušviesti ir pateisinti empiriją, nuveikti transcendentinio tikėjimo ir empirinių idealų dualizmą. Bet abiem, ypač Hartmannui, reikėjo su tuo dualizmu skaitytis ir kovoti. Miestelėno Gottfriedo riterijos idealai visai nebeviliojo. — Ne feodaliniame dvare pasiekė savo apogiejų Tristano ir Izoldės meilė, bet — ūksmingoj girioj, kur saulės spinduliai spingsi pro medžius, čiurlena upelis, auga žolės, čiulbauja lakštingalos, strazdeliai ir kiti paukšteliai. —

ir staetes ingesinde
daz was din grüene finde,
der schate und diu sunne
diu rivier und der brunne,

bluomen, gras, luop unde bluot,
daz in den ougen sanfte tuot.
ir dienes was der vogele schal.
diu kleine reine nahtegal,
diu troschel und das merlin
und ander waltvogelin.

Gottfriedo poezija daug konkretesnė ir empiriškesnė už Wolframo ar Hartmanno. Kaip ir prancūzams, nerūpi jam tikėjimo ir empirinio gyvenimo sintezė. Tačiau ir Gottfriedas ne tik menininkas, bet tam tikra prasme ir filosofas. Skelbia savo idealą — aprašo siaurus „doros" takelius ir liūdnus jos kelius. —

Hei tugent, wie smal sint dîne stege,
wie kumberlich sint dîne wege!
die dîne stege, die dîne wege,
wol ime, der sie wege und stege!

Tik toji dora ne kas kita, kaip meilė, Minne, aller herzen lagaerin. Meilę garsino ir idealino tiek kurtuazinių romanų kūrėjai, tiek trubadūrai, o trubadūrų įpėdžiui ir vokiečių minnesängeriai. Trubadūrai, truvėrai ir minnesängeriai dėstė net platoniškąją meilės teoriją, platonizmu prasmino konvencijonalią riteriškosios visuomenės meilę. Hartmannas ir Wolframas dorino ir gilino meilės sąvoką, tikrąja meile laikydami vyro ir žmonos santuoką. Kaip ir jiedviem, Gottfriedui mažai ką tesakė abstrakti trubadūrų meilė, tačiau ir su dora meilės jis nesydino. Giliai ištyrė ir aprašė jis pačią meilę. Toji meilė be galo įvairi ir sudėtinga: čia auga ji iš neapykantos, ir patys besimylintieji negali dar jos pastebėti, čia ji liepsnoja ir virsta nenuveikiama aistra, čia reiškiasi sąmojinga ir linksma intriga, čia — švelnia idilija. Stipresnė ji už žmogų, ir veltui norėjo Tristanas pats save apgauti: įsimylėjo baltarankę Izoldę ir vedė ją, bet tik todėl, kad panaši ji buvo į tikrąją jo mylimąją Izoldę, į jojo süeze amie, liebe Isot. Nelaimingasis kasdien matąs Izoldę ir nematąs jos. Tai esąs jo skausmas.

Isote sihe ich alle tage
und sihe ir niht: das ist mîn clâge.

Su baltaranke Izolde gyvendamas, tebeprisiminęs jis savo laimės dienas, kartojąs savo dainelių žodžius:

Isot ma drue, Isot mamie
en vus ma mort, en vus ma vie.

Tikrai kosmine jėga tampa tragingoji Tristano ir Izoldės, „kilniųjų širdžių“ meilė. Nuveikia ji žmogų, kaip magiškas meilės gėralas, kurio buvo išgėrę Tristanas ir jo mylimoji. Kas gi gali tai meilei priešintis ir kaltinti juos tuo, kad apgaudinėję jie karalių Marką, Izoldės vyrą ir Tristano dėdę. Tokia antžemiška meilė, kurios nebūna be skausmo, be kančių, pati save teisina; ir Tristano bei Izoldės nelaimę aprašydamas, Gottfriedas meniškai verčia skaitytoją dovanoti jiems visas jų apgaules (tiesa sakant, sąmojingai ir gražiai papasakotas), nes aiškiai rodo, kad, palyginti su absoliučia meilės reikšme, blunka ir nyksta reliatyvių doros formų reikšmė.

„Kas niekuomet nebuvo dėl meilės kentėjęs, tas niekuomet nebuvo ir mylėjęs meile“, sako Gottfriedas, kartodamas trubadūrų mintį. Ir kaip trubadūrai, teisina jis meilę, tarytum nebūtų buvę moralinio Bažnyčios mokslo. Bet tiek jis pagilino ir sukonkretino meilės problemą, kad įgijo ji metafizinę ir moralinę reikšmę, nors ir vargu bau suderinamą su katalikų Bažnyčios mokslu. Pats jis tuo nė nesirūpino.

Gilia psichologine analize ir menišku savo veikalo tobulumu Gottfriedas pranešė ne tik Beroulio Tristaną apdirbusį Eilhartą von Oberge, bet ir Tomo romaną, kurį iš esmės perdirbo. Deja, nepasisekė jam savo poemos baigti. Pabaigė ją Ulrichas von Türheim (apie 1240 m.) ir — daug geriau — Heinrichas von Freiberg (apie 1290 m.).

62

Epinė prancūzų poezija prasidėjo XI amžiuje karžyginėmis dainomis, chansons de geste. Bet netrukus feodalinė visuomenė, bent kultūringesnioji jos dalis labiau ėmė domėtis naujuoju kurtuaziniu romanu ir kurtuazine lirika. Vietoj didvyriškų kovų su stabmeldžiais ir vietoj pusiau istorinių įvykių bei žmonių imta skaityti ilgokos poemos apie fantastiškus nuotykius (avantiūras), gražų, bet dirbtinį feodalų gyvenimo būdą ir apie konvencijalią jų meilę.

Vokiečių feodalija kultūriškai truputį atsiliko. Pati Vokietija, palyginti su Prancūzija, ir primityvesnė, ir tautiškai vienodesnė buvo. Taigi, vokiečių feodalija ne tiek atsiskyrė nuo kitų visuomenės sluoksnių, kaip prancūziškoji, gyviau su jais tebesantykiavo. Tautiškesnės už prancūziškąją jos būta. Stiprino jos tautiškumą ir politinė Vokietijos istorija. Kad ir kaip internacijonali ir „priešeuropiška", romėniška buvo imperijos idėja, vokiečiai susydino ją betgi su savo tauta. Vėl imperiją atgaivinę, Friedrichas I ir Heinrichas VI jautėsi Vokiečių valdovai esą. Nėsą žemėj valdovo, kuris būtų lygus imperatoriui ir Vokiečių karaliui, išdidžiai manė patys vokiečiai. Kaip tik Staufenų laikais ir pražydo vokiečių literatūra.

Vokiečių feodalija mėgzdžiojo prancūziškąją, bet nevisai prancūzėjo: tebebuvo vokiška. Vokiečių literatai versdavo ir mėgzdžiojo prancūzų veikalus, bet noroms nenoroms, sąmoningai ar nejučiomis reikšdino savo tautos ypatybes: mistinį mąstymo būdą, norą suderinti tikėjimą su konkrečiu gyvenimu ir religiškai bei morališkai suprasminti ir pateisinti empiriją.

Su visa tuo gražiai sutiko, kad XII amžiaus pabaigoj ir XIII-ojo pradžioj įgijo literatūrinės reikšmės tautinis germanų epas. Jo, esam jau matę, visai nebebuvo Prancūzijoj: čia jo vietoj atsirado chansons de geste. O Vokietijoj XII amžiuje, kaip ir VII-ame, dainuojama buvo apie Siegfriedą ir Brunhildę, apie Burgundų Žuvimą ir Dietricho Ištrėmimą, apie Ermanaricho Mirtį ir Hettelį, Walterį ir Hildegundę, apie Wolfdietrichą. Tas karžygines dainas plėtė, prireikus klausytojų skoniui pritaikydavo spilmanai. Ilgainiui ant tų dainų pagrindo išaugo keletas tikrų epų — Der Nibelunge Not, Dietrichsepos ir Hildeepos. Juos žinome tik iš vėlybesniųjų perdirbimų ir iš XIII amžiuje užrašytų šiaurės germanų poemų (Atli Daina, Wölsungeno Daina, kelios Eddos dainos).

Apie 1200 m. nežinomas mums poetas parašė didžiausią ir garsiausią epą — Der Nibelunge Not, arba das Nibelungenlied. Rodos, kad gyveno jis Padunojy, Passau krašte. Skaitė I-ąją Parzivalio knygą, bet maža literatūros žinių teturėjo. Stengėsi jis sukurtuazinti savo veikalą. Tačiau nelabai jam tai pasisekė. Mat, buvo jis spilmanas ir kurtuazinės visuomenės papročius mažai težinojo. Galima manyti, kad pradžioje

neturėjo jo epas didelio pasisekimo: kaip ir rankraščiai rodo, susidomėjo poema visų pirma atsilikusi kiek Bavarijos - Austrijos kalnų riterija. Wolframas ir kiti žymieji kurtuaziniai poetai Nibelungų epo nė nepaminėjo.

Nėra ko stebėtis. — Kad ir kaip švelnino bei kurtuazino autorius germanų senovės galiūnus — Siegfriedą, klaikųjį, niaurųjį Hageną — ir baisųjį „velniškosios" (vâlandinne) Krimhildės kerštą, tas kerštas, tie storžieviai ir primityvūs didvyriai, niekuo netvardomos ir gaivališkos jų aistros visai nesutiko su kurtuazinės visuomenės papročiais ir pažiūromis. Tik todėl ir tebuvo skaitomas ir perrašinėjamas Nibelungų epas, kad ne vienai kurtuazinei riterijai spilmano veikalas terūpėjo ir kad vokiečių riterija nevisur ir nevisai dar buvo sukurtuazėjusi. Net Prancūzuose per visą XII amžių netrūko chansons de geste mėgėjų; juo labiau žavėjo vokiečius jų tautosakos ir didvyriškos jų praeities atgarsiai.

Be to, epo kūrėjas didis menininkas buvo. Be abejo, įterpė jis į savo veikalą daug nereikalingų dalykų ir, įvairias karžygines dainas žiesdamas, neišvengė nesąmonių. Gražiai aiškina autorius, kad Siegfriedo našlė Krimhildė ištekėjo už Hunų karaliaus Attilos norėdama atkeršyti pirmojo savo vyro nužudytojams. Bet keistoka tai, kad buvę jai tada 40 metų su uodega ir kad po septynerių metų pagimdė ji Attilai sūnelį. Užtai gerai apgalvota ir atlikta bendroji epo kompozicija. Čia autorius gebėjo apsiriboti savo tema — Krimhildės meile, nelaime ir kerštu. Kad ir daug žavingos medžiagos teikė jam Brunhildės daina ir Hageno epas, nenorėjo smulkiai dėstyti nei Brunhildės, nei paties Siegfriedo gyvenimo, nes tragiškas abiejų likimas sumažinęs būtų Krimhildės tragediją. Siegfriedas — garsus, kilnios dvasios didvyris, ein edel ritter guot, baisaus slibino ir nenuveikiamos Brunhildės nugalėtojas, bet visų pirma mylįs ir mylimas Krimhildės vyras. Ne visai aišku, kodėl graudžiai apsiverkus Brunhildė, kai pamačius greta žmonos sėdintį Siegfriedą, ir neaprašė autorius, kaip ji nusižudė. Tai jam nesvarbu, nes terūpėjo jam Brunhildė tik tiek, kiek jos pyktis buvo Siegfriedo mirties ir Krimhildės nelaimės priežastis.

Jo veikalas, kad ir Nibelungen Not pavadintas, yra visai naujas Krimhildės epas. Pirma matome gražią ir puikią burgundų karalaitę, kuri daugeliui jaunikių karžygių buvo atsakius

ir kurią sumanęs vesti didžiai jau pragarsėjęs ir Nibelungų turtą užsikariavęs Siegfriedas. Švelniai aprašo autorius pirmąjį jų susitikimą, kai meilė nedavus jiems aiškiai apie meilę kalbėti: tik mylinčiomis akimis žiūrėję vienas į antrą, ir visa buvę labai dora. —

mit lieben ougen blicken ein ander sahen an
der herre un ouch die frouwe: daz wart vil tougenlîch getân.

Aišku, kaip Brunhildės pavydas ir pyktis sudrumstęs švelniosios Krimhildės sielą, kaip, savo pačios ir savo vyro garbę gindama, nesutvardžius Krimhildė savo puikybės ir pati piktais, neteisingais žodžiais įgėlus priešininkę. Šitas žmoniškas Krimhildės vaizdas sunku buvo suderinti su senesniojo epo nupieštu laukinės keršytojos, tikrosios vâlandinne, vaizdu. Bet autoriui ir tai pasisekė. — Negalėjus užmiršti savo vyro Krimhildė —

..............Sîfriden den mînen lieben man:
des ich unz an mîn ende immer gnuoc ze weinen hân. —

Ketverius metus nebekalbėjus su savo broliu Guntheriu, o Siegfriedo nužudytojo Hageno nenorėjus nė matyti. Į Wormsą atgabentą Nibelungų turtą dalinus ir vargšams, ir turtingiesiems. Mirusiojo vyro ilgėjimasis virtęs nenuveikiamu noru atkeršyti jo nužudytojams. Ir štai, Attilai pasipiršus, dingterėjus jai mintis, kad galima burgundams atkeršyti su hunų pagelba. Todėl ir sutikus už Attilos ištekėti. Ilgai ugdžius puoselėjus ji savo kerštą, kol pasiryžus pasikviesti burgundus į Attilos pilį. Bet autorius ir čia gina Krimhildę ir daro ją žmoniškesnę. — Ne ji viena tėsanti kalta, kad kerštas toks baisus buvęs. Vėl įžeidęs ją klaikusis Hagenas: didžiavęsis tuo, kad jisai nužudęs Siegfriedą, ir išdidžiai ją pajuokęs. Norėdamas už žuvusius burgundus atkeršyti, nužudęs Hagenas Attilos ir Krimhildės sūnelį: ne tik Siegfriedo našlė — ir motina burgundams keršijus. Be to, atsisakęs Hagenas išduoti godžiai karalienei jo Reine paskandintąjį Nibelungų turtą. Siegfriedo kardu nukirtus ji Hagenui galvą ir pati žuvus: nužudęs ją jos žiaurumu pasibjaurėjęs **Hildebrandas**, **Dietricho von Bern** ginklanešys.

hie hât daz maere ende; daz ist der Nibelunge nôt.

Nei Krimhildė, nei Siegfriedas, nei niaurusis, iš anksto savo likimą pajutęs, bet nenukrypęs nuo savo kelio Hagenas nėra pa-

našūs į krikščioniškuosius chansons de geste karžygius, dar mažiau — į XII amžiaus riterius. Labiau jie primena stabmeldiškosios germanų senovės didvyrius. Tragiška savo nuotaika, plastišku didingumu, pačia neišvengiamo likimo idėja autorius tikrai gaivino senąjį germanų epą. Šiuo atžvilgiu galima lyginti jo veikalas su Beowulfu (I t. § 71) ir seniausiomis Eddos (ib. § 68) dainomis. Spilmanas stengėsi (nelabai sėkmingai) vaizduoti kurtuazinės visuomenės gyvenimą, minėjo ir tikėjimo dalykus. Tačiau nei krikščionių pasaulėžiūra, nei kurtuaziniai idealai jo poema nepasireiškė. Rūpėjo jam didvyrių gyvenimas ir to gyvenimo tragedija. Suabsoliutino jis savo herojus ir jų problematiką; religinį Voluspos (I. t. § 68) mitą tikrai pavertė žmonių tragedija, ir pastaroji pati pavirto tarytum religiniu mitu. Čia nežinomasis spilmanas gražiai sutiko su rafinuotu poetu — Gottfriedu Strasburgiečiu, nes ir Gottfriedo ideologija iš tos pačios germanybės augo. Žinoma, Nibelungų epo autorius mažiau net už Gottfriedą kvaršino sau galvą metafizika. Bet svarbus dalykas yra ne tai, ką norėjo kurti poetas, bet — kas jo kūryba pasireiškė.

Nibelungų Daina sužadino ir kitus poetus. Ėmė jie apdirbinėti senuosius epus ir karžygines dainas: XIII amžiaus pradžioj atsirado epinių poemų apie Waltherį ir Hildegundę (palyg. II t. § 75), apie Wolfdietrichą ir Dietrichą von Bern, apie 1230 m. buvo parašyta Kudrūna. Iš jų geriausias veikalas yra Kudrūna (Gudruna). Bet ir jos negalima lyginti su Nibelungų Daina: nubluko herojinė nuotaika, ir epas ėmė virsti kurtuaziniu romanu.

63

Epinė spilmanų poezija buvo, be abejo, tautiškiausia; iš tautosakos sėmė savo siužėtus, posmo formą ir nuotaiką. Nibelungų Dainos posmo forma rašė savo veikalėlius ir pirmas žinomas mums lirinis poetas — Žemutinės Austrijos riteris von Kürenberg (XII amž.). Kaip ir kito austro Dietmaro von Aist (—1139—1161— m.), jo lirikai išviso turėjo įtakos epinė poezija. — Monologu arba dijalogu su mylimąja savo jausmus reikšdamas, poetas trumpai parodydavo ir objektyvią besimylinčių situaciją: lirinis veikalėlis panašėjo į apysakėlę. Čia pasakoja Kürenbergas, kaip jis stovėjęs prie savo mylimosios lovos ir nedrįsęs

jos pažadinti. „Tenubaudžia tave už tai Dievas!" — atsakius mylimoji — „Aš nesu laukinis žvėris". Čia pasakojanti mergaitė apie savo meilę sakalui. Čia, nusivilkdama vakare savo kambarėly, prisimenanti mergaitė gražų riterį ir iškaistanti, kaip rožė. —

Swenne ich stân aleine in mînen hemede
und ich an dich gedenke, ritter edele,
so erbluojet sich min varwe als der rôse am dorne
tuot.

Jausmai čia gyvi ir paprasti. Moteris nesigėdinti pasisakyti mylinti savo riterį. Poetas (Meinloh von Sevelingen) mano, kad reikią skubėti džiaugtis meile, Minne. Ne Minne esą, kad perilgai kas apie moterį tūpčiojąs.

„Minnesango Ryto" (Minnesangs Frühling) poetai, Kürenbergas, Dietmaras, Meinlohas ir kiti, atstovavo tautiškai, natūraliajai lirikai, kurią tebekūrė, ypačiai Bavarijoj ir Austrijoj, daugelis bevardžių poetų ir kuri įprasta vadinti tautosaka. Tačiau toji lirika nesutiko su kurtuaziniu gyvenimo būdu ir idealais. Prancūziškuosius romanus mėgzdžiodami, poetai ėmė mėgzdžioti ir Provencės trubadūrus.

Aštuoniasdešimtaisiais XII amžiaus metais Eneitos autorius flandrijietis Heinrichas von Veldeke ėmė populiarinti šiaurės prancūzų liriką; rašė gražius ir džiaugsmo pilnus eilėraščius apie meilę ir gamtą. Bet daugiau pasisekimo turėjo Provencės trubadūrų sekėjai — šveicaras grafas Rudolfas von Fenis, Barbarossos sūnus Heinrichas VI, gabus ir aistringas poetas, artimieji jo riteriai Bligger von Steinach ir Bernger von Horheim ir Friedrich von Hausen.

Friedrich von Hausen talentingai ir sėkmingai imitavo trubadūrus; bet atrodo, kad perrimtai žiūrėjo į kurtuazinės meilės idealą ir nežinojo, kaip suderinti jis su krikščioniškojo riterio pareigomis. Į 1190 m. kryžiaus karą žygiuodamas, skundėsi jis, kad turi išsiskirti jo kūnas ir siela. —

Mîn herze und mîn lîp die wellent scheiden.

— Siela tarnaujanti damai, o pareiga nutraukus kūną toli nuo mylimosios. Be sielos žygiuojąs vargšas minnesängeris. Tačiau griežtai smerkia, kas, kryžiuočiu pasiskelbęs, lieka su savo myli-

mąja. Tokiam riteriui uždaryti būsią dangaus vartai. Panašias mintis reiškė ir kiti Minnesango Ryto poetai, jų tarpe — Hartmann von Aue. Mat, nevisai dar buvo suėmę savin trubadūrinę meilės ideologiją.

Daug nuosekliau dėstė ją thüringietis Heinrich von Mohrungen ir Vienos (Wien) dvare apsigyvenęs alsasietis Reinmar von Hagenau, Waltherio von der Vogelweide mokytojas. Trubadūrų įpėdžiui abu dainavo meilę poeto nemylinčiai damai. Vienas pabrėždavo meilę, antras — kad dama tai meilei neatsakanti. Heinrichas — aistringas ir įvairus poetas, gražiais vaizdais mokėjo konkretinti iš esmės negyvą savo meilę. Reinmaras — greičiau melancholiškas teoretikas, „nelaimingosios meilės scholastikas", užtai — geresnis už Heinrichą trubadūrų mokinys. Visi pripažino jį didžiausiu minnesängeriu, ir Gottfriedas Strasburgietis, ir pats Reinmaro mokinys ir priešininkas Waltheris. Bet labai sąmoningai išjuokė susivaidijęs su Reinmaru Waltheris savo mokytojo kūrybos konvencijonalumą. Žili poeto plaukai suskaičius, galima esą sužinoti, kiek metų sukakę jo mylimajai. Reikią tai kietaširdei senolei gerokai kailis išperti.

Mat, Waltheris buvo ne tik genijalus minnesängeris: nuveikė jis minnesango konvencijonalumą ir tapo vienu iš didžiausių Vokietijos lirikų. Waltheris taip pat suvokietino liriką, kaip Wolframas ir Gottfriedas kurtuazinį epą.

Buvo jis neturtingas ministeriälas, gimė, gal būt, Austrijoj, bet nežinia, kur buvo jo tėvų dvaras. Apie 1190 m. atsidūrė jis Vienoj, Austrijos hercogo Leopoldo V Babenbergo dvare. Ir Leopoldas V (1177 — 1194 m.), ir jo sūnus Friedrichas I (1195—1198 m.) buvo garsūs ir dosnūs mecenatai, globojo mokslininkus, menininkus ir literatus. Gyveno jų dvare Reinmaras von Hagenau. Čia Waltheris išsimokslino, išmoko kurtuazines dainas kurti ir dainuoti, greit jomis pragarsėjo ir susivaidijo su savo mokytoju Reinmaru. Dėl jo intrigų ir turėjo, hercogui Fridrichui numirus, palikti wunnecliche hof ze Wiene.

Tapo jis keliaujančiu poetu, labai panašiu į spilmanus, į fahrende Leute. Kaip ir jie, jokio turto neturėjo ir priklausė visokių mecenatų malonės. Kaip ir jie savo poezija mito, šalčio ir bado prityrė. Bastėsi po Vokietiją, šiaurės Prancūziją ir

Lombardiją. Dukart buvo ir pas Thüringijos landgrafą Hermanną, garsiojoj Wartburgo pily. Bet paniekinamai žiūrėjo į spilmanus, jautėsi riteris esąs ir trоško gauti nors mažutį lehną, kad galėtų ramiai gyventi. Pats, rodos, nežinojo, kiek praplėtė jo akiratį nuolatinis bastymasis, kiek daug išmoko iš visokio plauko žmonių ir žmogus, ir poetas.

Heinrichui VI numirus, Vokietijos karalium tapo jo brolis Pilypas Švabas (1198 — 1208 m.), su kuriuo ėmė kovoti welfas Othonas IV. Pažadėjo Pilypas lehną Waltheriui, ir poetas įsikišo į politinę kovą — padėdinėjo karaliui savo eilėraščiais, puolė net popiežių Innocentijų III, Ottono globėją: Owê, der bâbest ist ze junc, hilf, herre, dîner kristenheit! Pilypui žuvus, mėgino Waltheris gauti lehną iš įsikaraliavusio Ottono IV (1198 — 1215 m.), bet, nieko nepešęs, vėl tapo Staufenų šalininku. Pagaliau der edel künec, der milte künec Friedrichas II išpildė didį Waltherio norą (1220). —

Ih hân mîn lehen, al die werlt! ih hân mîn lêhen!
nû entfürhte ih miht den hornunc an die zêhen
und wil alle boese herzen deste minze flêhen.

Neilgai savo lehnu džiaugėsi: greit po 1228 m. numirė.

Pradžioje Waltherio lirika mažai tesiskyrė nuo Reinmaro ir kitų minnesängerių dainų. Garsino jis savo širdies karalienę, sînes herzen küniginne, jos grožį, ir vil minnelicher lîp, ir žavingumą, lygino ją su Elena ir Dïana. Jo poezijos turinį sudarė „aukštoji meilė“, die hohe minne, konvencijonalus kurtuazinis damos kultas. Dėl kilniosios moters niekino gražiąsias gėles —

Wir lazen alle bluomen stân
und kapfen an daz werde wîp

— ir visas Vokietijos moteris angelais vadino. Bet kurtuazinės poezijos abstraktiškumas nesutiko su sveika ir aistringa poeto prigimtimi. Apsitrynė jis Babenbergų dvare, bet išaugęs buvo gamtos prieglobsty ir, po pasaulį bastydamasis, su gyva gamta ir su gyvais žmonėmis santykiavo. Dirbtiniai kurtuazinio gyvenimo ir riteriškosios meilės idealai nenustelbė gyvo žmogaus jausmų.

Konkrečiau ir gyviau už kitus minnesängerius aprašinėjo jis mylimąją, ir ne šabloniškos poezijos priemonės, bet tikra realybė buvo jam gražiosios gėlelės, žalioji pievelė, miškas, čiulbantieji paukšteliai ir baltasis sniegas. Mąstė vaizdais jis ir viską konkrečiai įsivaizduodavo. Tikra realybe — ne retorikos figūromis — buvo jam frô minne, frô werlt, frô maze, her Meie. Aišku, kad suprato kurtuazinės poezijos konvencijonalumą ir susikivirčijo su ištikimiausiu jos atstovu Reinmaru.

Ant šakių kilojo kurtuaziniai poetai idealią, platoniškąją meilę kietaširdei savo damai ir, kaip pasipūtę kurkinai, didžiavosi savo nelaimingumu. Tiesa sakant, ne tiek jau ir nelaimingi buvo, nes žemesniosios meilės, niedere minne, nesibodėjo: ne su kilnia ponia, bet šiaip jau su kokia bobzna sočiai prisibovydavo. Tik teoriškai niekino jie natūralią meilę, kurią buvo dainavę pirmieji vokiečių lirikai. Kurtuazinės meilės tuštumą išsiaiškinęs, suprato Waltheris, ko verta sveika, natūrali meilė; be to, vargą vargdamas ir bastydamasis, nutolo ir nuprato nuo kurtuazinio gyvenimo ir pats žmoniškiau ėmė moteris mylėti. Atgaivino jis Kürenbergo ir Dietmaro tradiciją ir tapo „žemesniosios meilės“ poetu.

Nebe kilni ir ideali, bet neprieinama ir abstrakti ponia — gyva ir paprasta moteris, kaimietė, wîp, jį vilioja. Wîp vardas esąs gražiausias, visa vainikuojąs —

Wîp deis ein name, ders alle kroenet.

Meilė tai moteriai natūraliai syja su gražia ir be galo įvairia gamta, su žolelėmis ir su paukšteliais čiulbuonėliais. Čia nebėr jokio konvencijonalumo. Štai mergaitė nebegali sulaikyti džiaugsmingos savo meilės: pati apie ją pasakoja. — Pievelėj, po liepa buvus jos ir mylimojo lova: mat, išdratavota gėlės čia ir išmindžiota žolė. Kaip gražiai suokus lakštingala — Jurgiuk! Jurgius!.. Čia sutikęs ją mylimasis, ir ji tebėsanti laiminga. Ar bučiavęs ją mylimasis? — Žinoma! tūkstantį kartų! Žiūrėk, kokios raudonos esančios jos lūpos. Jurgiuk! Čia iš žolyčių paklojęs jai mylimasis minkštą patalėlį. Ateisiąs kas, pamatysiąs tą lovą ir — susijuoksiąs. Suprasiąs, kas čia yr buvę, kur (ant rožių) gulėjus jos galvutė. Gėda, kad sužinosiąs kas, jog mylimasis čia greta jos gulėjęs. Bet kaipgi sužinosiąs? Težinanti apie tai ji viena, my-

limasis ir dar mažutėlis paukštelis. O paukštelis, žinoma, nieko neišplepėsiąs. Jurgiuk!

Unter der linden an der heide,
dâ unser zweier bette was,
Dâ mugent ir vinden schône beide
gebrochen bluomen und gras.
Vor dem walde in einem tal —
tandaradei! — schône sanc diu nahtegal.

Ich kam gegangen zuo der ouwe:
dô was mîn friedel komen ê.
Dâ wart ich empfangen, hêre frouwe.
daz ich bin saelic iemer mê.
Kus er mich? wol tūsentstunt.
tandaradei! seht, wie rôt mir ist der munt.

Dô hâte er gemachet also riche
von bluomen eine bettestat.
Des wirt noch gelachet inneclîche.
kumt iemen an daz selbe pfat.
Bî den rôsen er wol mac —
tandaradei! — merken, wâ mirz houbet lac.

Daz er bî mir laege, wesser iemen,
nu enwelle got, so schamte ich mich.
Wes er mit mir pflaege, niemer niemen
bevinde daz, wan er unt ich
und ein kleiner vogellîn.
Tandaradei! daz mac wol getriuwe sîn.

Sendamas rimtėjo poetas. Ilgainiui išnyko meilė — o w ê w a r s i n t v e r s w u n d e n a l l i u m i n i u j â r! — išnyko ir meilės poezija, nes savo paties gyvenimą reiškė jąja Waltheris. Be to, ne viena meile jis ir gyveno: įsikišo į politinę kovą — savo eilėraščiais gynė Vokiečių imperatorius ir jų politiką. Peikė išdidžius vasalinius karalius (vadinasi, kitus Europos valdovus), sakė, kad suvaldys juos Vokiečių imperatorius. Garsino savo tėvynę. —

Von der Elbe unz den Rîn
und her wider unz an der Ungerlant

mugen wol die besten sîn,
die ich in der werlte hân erkant.

. . . .

tugent und reine minne,
swer die suochen wil,
der sol komen in unser lant: da ist wünne vil.

Išdidžiai savimi pasitikėdamas, sakėsi Dievo pasiuntinys esąs ir mokė patį imperatorių, kaip reikią politikuoti. Aistringai puolė supasaulėjusią kunigiją ir „godų" popiežių Innocentijų III, reikalaujantį iš vokiečių pinigų ir žeminantį jų valdovą. Friedricho II įsakymu paskelbė ir kryžiaus karą, patarė imperatoriui, kad pabaigtų pradėtąjį žygį nekreipdamas nė dėmesio į popiežiaus Grigaliaus IX pasipriešinimą. Ne popiežium, bet paties Dievo pagelba pasitikėjo. —

Got, dîne helfe uns sende:
mit dîner zesewen hende
bewar uns an dem ende,
sô uns der geist verlât!

Politinius savo eilėraščius rašydamas, Waltheris, žinoma, savo globėjų pažiūras dėstė ir žiūrėjo jų malonės bei dovanų. Buvo samdinys publicistas. Bet skelbiamomis savo idėjomis užsidegdavo, darydavos jas ir savomis. Taigi, ir nuoširdžiai rašė, o kartais savo globėjus net peikdavo: Pilypą — šykštumu, Ottoną IV — menka jo politika kaltino.

Politiniams eilėraščiams nebetiko meilės dainų forma. Jiems pasinaudojo Waltheris vadinamaisiais p o s a k i a i s (S p r u c h). Tai buvo jokių ypatingų taisyklių nevaržomas, paties poeto nuožiūra ritmuojamas posmas, paprastai trumpas, bet laisvai galėjo poetas jį ir pailginti. Posakiai vartojami buvo ypačiai didaktiniams tikslams, kartais — Dievui ar globėjui už ką padėkoti, kartais — trumpa pasakėčia žmonėms pamokyti. „Žinai, ką sako ežiai: gera turėti savi namai", „šuo šunį dėl kaulo pjauna, o stiprasai kaulą pagauna", „vilkas į vienuolyną įstojo, o vilkiškai tebegalvoja", rašė apie 1180 m. vienas posakių kūrėjas. Waltheris posakius ir pavertė nauju literatūros žanru. Po Waltherio spilmanas F r i g e d a n c (F r e i d a n k, žinoma, pseudonimas) išleido ištisą didaktinių ir satirinių posakių knygą, kurią pavadino K u k l u m u (B e s c h e i d e n h e i t).

Pats Waltheris naudojosi posakių forma ne tik politinėms, bet moralinėms ir religinėms savo mintims reikšti. Posakiais formulavo besenstąs minnesängeris ilgo savo patyrimo ir mąstymo išdavas. Mokė tėvus, kaip reikia savo vaikai auklėti, peikė godžius didikus ir neištikimus žmones, visiems skelbė saiką, d i u m â z e, kurio jam pačiam dažnai trūkdavo. Melas ir gyvenimo nesaikingumas erziną žmones, o Dievas tų mirštamųjų nuodėmių nekenčiąs. Čia kreipiasi Waltheris į riterį, čia į šiaipjau žmogų; čia giliai ir rimtai išsprendžia klausimą, čia pasmagina savo pamoką gražiu pavyzdžiu arba sąmojingu juoku. Be pasigailėjimo kritikuoja ir pajuokia savo priešus, paniekinamai į juos žiūri. Bet, kreipdamasis į Dievą, prisipažįsta menkas ir silpnas žmogus esąs; nes, karštas popiežiaus ir supasaulėjusios kunigijos priešas, buvo jis maldingas žmogus. Religinės jo pažiūros panašios į Hartmanno ir Wolframo; atrodo, kad labiausiai rūpėjo jam tiesioginiai santykiai su Dievu.

Didis Reinmaro von Hagenau gerbėjas, Gottfriedas Strasburgietis tvirtino, kad, jam numirus, minnesängeriams vadovaująs ir jų vėliavą nešąs Waltheris von der Vogelweide; laukais skambąs garsus jo balsas.

hei, wie diu über heiden
mit hôher stimme schellet!

Žavėjo Strasburgietį, be abejo, Waltherio kūrinių meniškumas, bet, gal, ir visa Waltherio kūrybos linkmė, tai, kad teisino jis gyvą, nebedirbtinę meilę ir konkretų gyvenimą. Čia susikryžiavo vokiečių epiko ir didžiausio jų liriko keliai.

Tiek epą, tiek liriką, kurdami, vokiečių poetai pradžioje mėgzdžiojo prancūzus, dažnai paprasti vertėjai ir apdirbėjai tebuvo. Augo betgi vokiečių poezija ant tautinio epo ir tautinės lirikos pamatų. Taip, juo toliau, juo labiau reiškėsi ja vokiečių tautos ypatybės, ir ilgainiui išsivadavo poetai iš prancūzų įtakos. Hartmanno, Wolframo, Gottfriedo ir Waltherio kūryba nustojo buvus tiktai kurtuazinė bei sluoksninė (kas, tiesa sakant, reikia aiškinti ir tuo, kad vokiečių visuomenė mažiau susidiferencijavo, kaip prancūzų).

Kaip ir tūli Prancūzijos literatai, Wolframas ir Gottfriedas išėjo iš kurtuazinės pasaulėžiūros ribų: vaizdavo nebe riterio, bet žmogaus gyvenimą ir meilę. Tik rimčiau už prancūzus žiūrėjo jie

į tą savo poezijos turinį, laikė jį ne tik meno, bet ir gyvenimo problema. Taip pat chansons de geste yra daug literatūriškesnės už Nibelungų epą, bet šitas epas ir gyvesnis, ir tautiškesnis. Empirinį gyvenimą teisindami, prancūzai nekėlė principijalaus klausimo, kaip suderinti tas gyvenimas su Bažnyčios mokslu, kur įsigalėję buvo asketų idealai ir nuotaika. Neformulavo tokio klausimo nei Gottfriedas, nei Waltheris; negalì vis dėlto sakyti, kad jiems nesvarbus jis buvo ir kad nesąmoningai nederino jie krikščioniškojo tikėjimo su empiriniu gyvenimu pastarojo labui. Hartmannas ir Wolframas net aiškiai formulavo ir sprendė minėtąjį klausimą, sintetino krikščioniškąjį tikėjimą su doru pasaulininko gyvenimu ir aiškino absoliučią to gyvenimo vertę.

Aiškino juodu tuo ir religinę - moralinę Europos kultūros problemą. — Viduramžių Europa stengėsi įkūnyti žemiškąją Dievo karalystę. Bet imperatorių kova su popiežiais lietė tiktai išorinę didingojo uždavinio pusę. Reikėjo dar krikščioniškai sutvarkyti pats gyvenimas, kad žemiškoji Dievo karalystė sukonkretėtų, krikščionių kultūra taptų. O kas gi ištikrųjų toji krikščioniškoji kultūra? — Ar žemiškasis gyvenimas tėra, kaip manė asketai, tik priemonė amžinajam dangaus gyvenimui įgyti ir turi tik šitą reliatyvią vertę? Tai kam gi tada žemiškuoju gyvenimu besirūpinti ir kultūra bekurti? O XII amžiuje kaip tik ir ėmė greit augti ir pati save pažinti Europos kultūra. Argi ir kultūra turi absoliučią reikšmę, o kultūrinis darbas argi krikščionies pareiga? Tai kaipgi tada gali būti dvi absoliučios vertės, kurios viena su antra nesutinka? Negalima juk laikyti tikėjimo kultūros priemone, o kultūros ir tikėjimo dualizmas toja nepakenčiamas dalykas. Ar taip, pagaliau, reikia suprasti kultūra ir tikėjimas, kad jie sutiktų, kad tikėjimas teisintų ir absoliutintų patį kultūrinį darbą ir kad doras pasaulininkas neblogesniu už asketą krikščionimi būtų laikomas? Tokia mintis, mano nuomone, glūdėjo Hartmanno ir Wolframo sąmonėj, kad ir nebuvo jų formuluota. Bet argi bereikia tada asketinio idealo?

VIII

Bažnytinė kultūra, mistika, teologija ir filosofija

64

Kad ir dirbtinė buvo, kurtuazinė literatūra vykdė betgi bendrosios XII amžiaus kultūros tendencijas, formulavo — ypač Vokietijoj — jos problematiką. Nenuostabu: feodalija bendraudavo su miestelėnais — miesto patricijai mėgzdžiodavo kilniųjų ponų papročius, suimdavo savin jų pažiūras, domėjosi *chansons de geste*, kurtuaziniu romanu ir kurtuazine lirika, ir ne vienas Gottfriedas Strasburgietis kurtuaziniu poetu tapo. Taigi, į kurtuazinę literatūrą nuolat skverbėsi nauji motyvai. Dar didesnės reikšmės čia turėjo vagantai ir žongliorai. Jie su visokio plauko žmonėmis susidurdavo; feodalus linksmino paprastųjų žmonių plepalais ir gyvomis apysakomis bei pasakėčiomis; karžyginę dainą atsapasakodami arba kurtuazinį romaną rašydami, gardindavo veikalą girtais aludiškais juokais; kurtuazinį veikalą mugėj, aikštėj ar gatvėj susirinkusiems žmonėms pasakodami, pritaikydavo jį savo klausytojų skoniui.

Daugumas vagantų ir daugelis žongliorų buvo ne tik apsitrynę, bet ir vienuolyno arba katedros mokyklą ėję žmonės, klierikai, savo parapiją pametę ir besibastą po kraštą kunigai. Priklausė jie, sakysim, demokratiniam dvasininkijos sluoksniui. Jam tarpininkaujant, feodalijos kultūra sijo su kitų socijalių sluoksnių, su visos tautos kultūra, pirmiausia — su Bažnyčios. Bet Bažnyčios visuomenė sijo su feodališkąją ne tik savo demokratija. Savo gyvenimo būdu, nuotaika ir pažiūromis daugumas vyskupų greičiau priklausė feodalinei, o ne bažnytinei visuomenei. Nutolo nuo savo dïecezijos reikalų, kurią valdė ir vizituodavo jų padėjėjai — arkidïakonai, rūpinosi (ypač Vokietijoj) politika, statėsi puikių rūmų ir pilių, tiesa — statė ir puikiausias katedras, gyveno feoda-

liškai, domėjosi menu ir literatūra. Žinoma, tebeatstovavo kiek Bažnyčiai, ir nemaža buvo tokių gerų vyskupų, kaip Maurice de Sulli, Paryžiaus vyskupas (1160 - 1195 m.) ir Nôtre-Dame statytojas, ir tokių pavyzdingų abatų, kaip Sugeras. Kitoniškai, bet nuolat santykiavo feodalai ir su kunigais; kišosi į savo įsteigtųjų bažnyčių reikalus, vykdė „patrono" teises, kurias XI - XII amžiuje Bažnyčia susiaurino, bet nepanaikino. Faktiškai tokios bažnyčios kunigas dažnai labiau jų priklausė, kaip vyskupo. Nebekalbant apie galingųjų senjorų „kapellas", kiekvienoj didelėj pily buvo bažnytėlė ir kunigas. Taigi, kunigai rados pastovūs kurtuazinės visuomenės nariai; vieni, kiek begalėdami, ponui, poniai ir jų svečiams tinkindavo, kiti įtakingais patarėjais ir kurtuazinių papročių arbitrais tapdavo. „Šlovės troškantieji valdovai", mokė savo sūnėną arkidiakonas Pierre de Blois, „nieko negali padaryti geriau, kaip maitinti gabius žmones, mokančius garsinti didžius jų darbus ainiams. Nežinau, ar pasiryžai Tamsta kokį nors valdovą garsinti. Aš savo veikalu De prestigiis fortunae — jį siunčiu Tamstai — garsinu karaliaus Heinricho II darbus". Žinome, kad daug kunigų vertėsi kurtuazine poezija. Kapelionas Andrius (André le Chapelain) smulkiai išdėstė kurtuazinės meilės papročius ir taisykles.

Be mokytų kunigų ir be bažnytinės kultūros nebūtų buvę nė kurtuazinės poezijos. Tik, įsivaizduojant toji Bažnyčios kultūra, nereikia klausimo perdaug prastinti ir moderniškomis definicijomis vadovautis. Bažnyčia stengėsi dirbti Kristaus darbą ir vykdyti Kristaus mokslą. Bet josios veiklos sąlyga ir objektas buvo egzistuojanti jau kultūra, ir galėjo ji dirbti tik tą kultūrą transformuodama, krikščionindama. Tam tikra prasme, Bažnyčia buvo ne kas kita, kaip pati krikščionėjanti kultūra. Tačiau kultūra krikščionėjo ir, pati save pažindama, bažnytėjo, bet toli gražu nesukrikščionėjo ir nesubažnytėjo: tebebuvo daugiausia potencijaliai krikščioniška. Empiriškoji Bažnyčia, augustiniškai sakant, buvo mišrus kūnas, corpus permixtum. Žinojo ji, kad jos mokslo Dieviško esama, bet tą Dieviškąjį mokslą išsiaiškinti, paskelbti ir įvykdyti norėdama, aiškino jį krikščionėjančios, bet dar nesukrikščionėjusios kultūros sąvokomis. Krikščionino tiek joj pačioj ir ja pačia tebeaugančią kultūrą, tiek kultūrinį romėnų palikimą, bet, kultūriškai dirbdama, nelabai teskyrė kultūrinio savo

darbo nuo jo krikščioninimo, ir dažnai krikščionišku dalyku laikė tą, kurį tik tevadino krikščionišku. Kitaip nebūtų buvus Bažnyčia ir empirinė, istorinė, tik — tobula (ne — tobulėjanti + tobula) Dievo karalystė; negalėjus būtų istoriškai augti ir veikti.

Esam jau pavadinę Bažnyčią europiškosios Viduramžių visuomenės mikrokosmu. Tikrai, su visais visuomenės sluoksniais gyvai santykiavo bažnytinė visuomenė, ir visų sluoksnių žmonės ją papildydavo ir joje sijo. Kaimo parapijos kunigas gyveno savo parapijiečių, vilanų ir servų, gyvenimu ir jų vargais sirgo; tarpininkavo betgi jiems ir kultūringesnei Bažnyčios hierarchijai. Vienuolynų konversai, iš dalies ir patys vienuoliai, buvo paprasti žemdirbiai, maža kuo tesiskirią nuo vilanų, bet tame pačiame vienuolyne buvo ir aukštos kilmės bei mokytų žmonių. Miesto kunigai sijo su miestelėnais; bet tūlų miesto bažnyčių ir katedros kanauninkai dideli ponai buvo, draugavo su patricijais ir feodaliniais galiūnais. Vienuolynų ir katedrų mokyklose mokėsi visokio plauko žmonių. Sakramentai, mokslas ir dora dilino Bažnyčioj socijalinių sluoksnių skirtumą. Taurus žmogus tapdavo paprastu vienuoliu; paprastas kaimietis, Maurice de Sulli, — Paryžiaus vyskupu. Žodžiu, kaip tik Bažnyčioj ir tik vienoj Bažnyčioj kultūra tegalėjo virsti visos tautos darbu.

Be to, tiktai Bažnyčioj tebuvo tas darbas organizuotas. Vyskupai ir abatai rūpinosi savo kunigų, vienuolių ir šiaipjau žmonių švietimu, steigė mokyklas. Vyskupas ar jo įgaliotinis, katedros kapitulos kancleris, duodavo licentiam docenti norinčiam įsteigti savo mokyklą profesoriui ir tą mokyklą prižiūrėdavo. Katedros ir vienuolynai turėjo didžiausias biblijotekas, ir vieni dvasininkai tegalėjo moksliškai ir sistemiškai dirbti. Iki XII-jo amžiaus galo mokyklų nuolat daugėjo. Prancūzijoj garsėjo savo mokyklomis Montpellier, Orléans, Laon, Reims, Chartres, ypačiai Paryžius (kur buvo jų keletas), Italijoj — Ravenna, Bologna, Pavija, Padova, Salerno, Vokietijoj — Köln, Trier, Worms, Magdeburg, Hildesheim. Ilgainiui daugumas tų mokyklų tapo elementarinėmis klierikų seminarijomis, užtai kitos — tikrais universitetais. Be to, švietimo darbas specijalizavos — Bolognoj ir Orléanse dėstoma buvo teisė, Salerne ir Montpellier — medicina, Paryžiuje — teologija ir filosofija.

Kaip ir XI amžiuje, švietimui ir mokslui vadovavo Prancūzija. Italai pasižymėjo tik specijalesnėmis teisės studijomis. Vokiečiai laikėsi tradicinės ir pasenusios mokymo sistemos; kaip ir meno srity, tebegyveno Karolingiškojo Remesanso tradicijomis. Daug mokyklų turėjo vokiečiai; bet tų mokyklų elementarinių būta. Norintieji susipažinti su naujomis mokslo srovėmis važiavo mokytis pas Italijos, ypačiai Prancūzijos garsenybes, pirma — pas Lanfranką ir Anselmą (Le Bec mokykloj), pas Laono magistrą Anselmą, Paryžiaus magistrą Vilhelmą (Guillaume de Champeaux), paskui — pas garsius Chartrės katedros mokytojus ir pas Abelardą. „Laimingame Paryžiaus mieste" mokinių buvę, galì sakyt, nemažiau, kaip gyventojų. Nei Atėnuose, nei Aigipte niekuomet tiek nebuvę. Visoj Europoj Paryžiaus profesoriai laikomi buvo didžiausiais Bažnyčios mokslo autoritetais, ir 1169 m. Heinrichas II Plantagenėtas siūlė, kad jie išspręstų jo ginčą su Tomu Beketu. Pirmasis Lotynų Imperijos imperatorius Balduïnas kvietėsi Konstantinopolin Paryžiaus magistrus: su jų pagelba norėjo reformuoti savo imperijos mokyklas. Pilypas II Augustas juos gerbė ir globojo.

Paryžiuje, kaip ir kitur, su katedros mokykla konkuravo kitų bažnytinių įstaigų ir atskirų mokslininkų profesorių mokyklos. Taip antai, 1108 m. buvusis katedros mokyklos mokytojas Vilhelmas iš Champeaux įsteigė Saint-Victor bažnyčios kanauninkų kongregaciją ir mokyklą, kur pats ir ėmė profesoriauti. Jo klausytojas Abelardas greit susikramtė su juo ir, savo polemika visai diskreditavęs garbingąjį magistrą, įsisteigė ant Šv. Geneviėvės kalno savą mokyklą. Dėstė čia filosofiją ir teologiją ir visoj Europoj pragarsėjo. Iš visur suseidavo mokinių talentingo profesoriaus pasiklausyti.

Formaliai visi profesoriai ir mokiniai priklausė vyskupui atstovaujančio katedros kanclerio. Jis duodavo profesoriams licentia docenti ir stengėsi kontroliuoti visas mokyklas. Tas kontroliavimas, savaime aišku, virto kanclerio kova su jo globojamosios katedros mokyklos konkurentais, juoba, kad tie konkurentai viliojosi daugiau mokinių ir išviso geresni mokytojai buvo. Katedros mokykla, tiek Paryžiuje, tiek Reimse ir Chartrėj, laikėsi tradicinių pažiūrų ir metodų, be to, siekė ypačiai utilitarinio tikslo — gerus kunigus auklėjo, o laisvieji profesoriai la-

biau mokslo problemomis rūpinosi, gyviau ir talentingiau už oficijalius pedagogus profesoriavo. Taigi, XII amžiui įpusėjus, katedros mokyklos nustojo savo reikšmės: pralenkė jas kitų įstaigų ir laisvųjų profesorių mokyklos. Todėl Paryžius ir tapo naujaisiais Atėnais: mokytojavo čia laisvieji naujosios kartos profesoriai, visų pirma Abelardas. Kad ir kaip kovojo su jais, kancleris nebegalėjo jų suvaldyti ir atgaivinti katedros mokyklos; tik nenoromis padėjo profesoriams ir mokiniams burtis. Baisiai puldinėjo vieni kitus tie profesoriai, ir kiekvienas vadovavo triukšmadarių savo mokinių būriui, bet visi išvien ėjo prieš kanclerį.

Būrėsi ir patys mokiniai. Vienus jungė bendras kilimas — tos pačios provincijos (Normandijos, Bretagnės, Poitou), tos pačios tautos (anglai, vokiečiai) studentai XII amžiaus gale ėmė burtis atskiromis nationes. Kitus jungė bendroji socijalioji buitis. Daug buvo mokinių tarpe žinomųjų jau mums vargšų, bet nerūpestingų ir linksmų vagantų. Vienas londonietis 1180 m. įsteigė vargšams studentams „Aštuoniolikos Kolegiją“: išnuomojo vieną Hôtel-Dieu salę, kur galėjo jie miegoti, ir davė pinigų jiems maitinti. Užtai turėjo tie klierikai-stipendininkai padėti kiek labdaringai Hôtel-Dieu įstaigai. Netrukus gavo jie ir atskirus namus. Tryliktojo amžiaus pradžioj atsirado dvi kitos kolegijos — Saint-Thomas-du-Louvre ir vienos našlės įsteigtasis Saint-Honoré.

Mokslas, lekcijos ir disputai, bendras gyvenimo būdas, kova su Paryžiaus prevotu, tų laikų policijos viršininku, ir su katedros kancleriu sydino visus tuos profesorius ir studentus, darė iš jų vieną socijalinį-kultūrinį sluoksnį, vieną socijalią grupę. Kadangi Bažnyčioj išaugo ir tam tikra prasme bažnytinė tebebuvo, toji grupė ir ėmė vadintis bažnytinės įstaigos vardu — universitas, juoba, kad žodis ir šiaipjau reiškė visus (universi) profesorius ir mokinius. Tiesa, universitas magistrorum et scolarium parisiensium pirmą kartą paminėtas tiktai XIII amžiaus pradžioj, bet egzistavo ir veikė jis ir XII-ojo gale. Pilypas II žiūrėjo kiek Paryžiaus „universiteto“ ir 1200 m. nusileido jam — nubaudė savo prevotą, nes, perdaug jau triukšmingus studentus gindami, profesoriai grėsė streiku, žadėjo net išsikraustyti iš Paryžiaus.

Suprato Paryžiaus universiteto ir kitų mokyklų reikšmę ir nuo XI amžiaus nuosekliai ir sėkmingai Bažnyčią monarchinę po-

piežiai. Negalėjo, žinoma, niekinti tokio svarbaus dalyko, kaip Bažnyčios mokslas ir kunigų švietimas. Tretysis Laterano sinodas (1179 m.) draudė katedroms ir jų scholastikams imti mokestį iš neturtingųjų mokinių, o kancleriams reikalauti jo už licentia docenti. Kancleris nebeturėjo teisės atsisakyti duoti licentia tam, kas jos vertas. Sinodo tėvams ir popiežiui pirmiausia rūpėjo didžiosios mokyklos, studia generalia, kur dėstoma buvo ne tik trivium ir quadrivium (artes liberales), bet ir specijalūs dalykai: teologija (sacra pagina), kanoninė teisė (decretum), civilinė teisė (leges) ir medicina (physica).

Minėtojo 1200 m. epizodo sujaudintą universitetą nuraminti norėdamas, Pilypas II davė jam karališkąją savo chartiją. Ja pripažino profesorius ir studentus Bažnyčios teismo teteisiamais ir įsakė, kad prevotas ir Paryžiaus miestelėnai prisiektų nelaužyti universiteto privilegijų. O kai apsiformavęs kiek universitetas vėl susidūrė su kancleriu (1208—1209 m.), popiežius Innocentijus III jį apgynė. Popiežiaus legatas Robert de Courçon 1215 m. paskelbė, o pats popiežius patvirtino pirmąjį Universitetas magistrorum et scholarium Parisiis studentium statutą. Profesoriai ir studentai gavo teisę ginti savo interesus, o tam tikslui laisvai rinktis ir, prireikus, steigtis visokių asocijacijų. Studentu pripažįstamas buvo, kas išsirinkdavo profesorių, lankė jo kursus ir klausė jo. Tuo būdu profesorius ne tik mokė savo studentus, bet valdė juos, auklėjo ir teisė: forum sui scolaris habebat. Tik doro gyvenimo studentas tegalėjo tapti magistru; turėjo jis dėvėti ilgais, tamsios spalvos rūbais, mokytojauti mažų mažiausia dvejus metus ir būti nejaunesnis, kaip 20 metų. Teologijos magistrui, prieš gaunant šitas titulas, reikėjo būti nejaunesniam, kaip 25 metų ir dešimtį metų studijavusiam teologiją. Pabrėžė statutas ir bažnytinį universiteto pobūdį, religines profesorių ir studentų pareigas.

Truputį vėliau (1220 m.) gavo iš kardinolo Konrado statutą ir Montpellier Universitetas, kuris iki XIII amžiaus pusės tebuvo aukštesnioji medicinos mokykla (universitas medicorum, tam doctorum quam discipulorum). Nuo 1217 m. popiežius manė įsteigti, o 1229 m. ir įsteigė Toulousės Universitetą — erezijos

suterštam ir kryžiuočių išniokotam L a n g u e d o c u i šviesti. Paryžiaus universitetą nuo vyskupo gindama, kurija gynė vyskupą nuo Bolognos universiteto: 1219 m. bule popiežius patvirtino kanclerio teisę duoti l i c e n t i a d o c e n t i. Mat, Bolognos profesorių tarpe daug karštų Romėnų teisės žinovų ir imperatorininkų buvo. Italijoj, užuot globoję Bolognos ir kitų miestų (M o d e n o s, V i c e n z o s, P a d o v o s — visi susiformavo XIII amžiuje) universitetus, popiežiai ėmė steigti naujus — R o m o j (1244—1245 m.), S i e n o j (1247 m.), P i a c e n z o j (1248 m.).

65

Kaip ir XI amžiuje, galima pastebėti dvi bažnytinės visuomenės kultūros sroves, kurios iš dalies susiliedavo, — mistinė-asketinė srovė ir pasaulinės dvasios srovė. Antroji gražiai sutiko su riteriškosios visuomenės kultūra, iš dalies su ja ir sijo. Bet ir pačią kunigiją žavėjo senoji romėnų literatūra, Vergilijaus, Ovidijaus ir kitų poetų veikalai, meniškoji kalbos forma. Patys filosofai ir mistikai, tiek Abelardas, tiek Šv. Bernardas, nesibodėjo retorikos figūrų, ir daug buvo tokių gražių stilistų, kaip J o n a s S a l i s b u r i e t i s. Užuot kalbėję apie Ottoniškąjį Renesansą, istorininkai geriau būtų padarę, kad būtų kalbėję apie XX amž. renesansą. To amžiaus rašytojai ne tik mėgzdžiojo lotynų poetų posakius ir stilių — suėmė savin ir senosios romėnų literatūros dvasią. Neišnaikino Šv. A n s e l m a s „dïalektikos eretikų". Jų įpėdiniai drąsiai pasitikėdavo sveiku žmogaus protu ir filosofiškais argumentais, nebijojo racijonalistiškai dogmų tyrinėti, norėjo kiek galima pagilinti savo žinias, domėjosi ne tik teologijos, bet ir mokslo klausimais. Buvo tikinti žmonės, bet mėgo dėstyti savo mintis tikinčiuosius bauginančiais paradoksais. Taip antai, A n s e l m o L a o n i e č i o ir V i l h e l m o iš C h a m p e a u x mokiniai tvirtindavo, jog Dievas norėjęs, kad Adomas nusidėtų. Mat, skyrė jie gera norinčio ir kuriančio Dievo valią nuo valios, kuria Dievas tiktai leidžiąs, kad bloga būtų. Patys save laikė čia giliausiais dïalektikais. Didžiuodamies kartodavo puikų silogizmą: „turi, ko nepraradai, nepraradai ragų, taigi turi ragus"; arba pripažindavo moksliškai neišsprendžiamu klausimu: apsiaustą su kapiušonu nusipirkęs žmogus ar yra nusipirkęs kapiušoną? Tokie vaikiški silogizmai ir klausimai pirštu prikišamai rodo, kaip džiau-

gėsi žmonės moksliniu metodu. Ne jie kalti, kad, dïalektinį metodą vartodami, neturėjo dar pakankamai faktų, kuriuos galėję būtų tuo metodu tyrinėti. Teologijos problemas tetyrinėjo, o, kreipdamies į gamtą, turėjo tenkintis nayviomis pasakėčiomis ir aiškino jas alegoriškai, vadinasi, teologijos metodu.

Amžiaus nelaimė, kad žinoma buvo mokslininkams Aristotelio logika, bet visai nežinoma jo fizika ir metafizika. O neoplatonininkų metafizika tik bendroms filosofijos ir teologijos problemoms aiškinti tetiko; ant jos pagrindų sunku buvo gamta tyrinėti ir gamtomokslis steigti. Be to, ne visai sutiko toji metafizika su vakariečių dvasios ypatybėmis: atrodė jiems neįrodoma ir panteistinė. Tiesa, XII amžiui įpusėjus, ėmė skverbtis į Europą Aristotelio idėjos. Neveltui Sirijoj, Sicilijoj, ypač Ispanijoj europiečiai susidūrė su arabų kultūra.

Arabai nuo VIII-ojo amžiaus vertė ir tyrinėjo Euklido, Archimedo, Ptolemiejaus, Hippokrato, Aristotelio ir jo komentatorių veikalus. Labai anksti ėmė ir patys Aristotelio raštus komentuoti. Tiesa, Aristotelio veikalais laikė arabai ir Aristotelio Teologiją (jos autorius buvo perdirbęs Plotino Enneadas), ir neoplatonininkui Proklui priklausančią Priežasčių Knygą (Liber de Causis — ekscerptas iš Proklo Elementatio theologica). Arabams žinomas Aristotelis didžiai buvo suneoplatonintas. Nenuostabu, kad ir patys arabų filosofai, Aristotelio raštus komentuodami ir originalias sistemas kurdami, dėstė pusiau aristotelišką, pusiau neoplatonišką filosifiją. Bet jeigu Alfarabi (numirė 950 m.) ir Avicenna (Ibn Sina, 980—1037 m.) stengėsi susintetinti aristotelizmą su neoplatonizmu, tai Algazali (numirė apie 1111 m.) gynė tradicinį tikėjimą nuo filosofų, ypačiai nuo Aristotelio, o didžiausias Aristotelio komentatorius ispanas Averroėsas (Ibn Rošd, 1126—1198 m.) įrodinėjo, kad teologija ir filosofija kiekviena turi ypatingus savo metodus, uždavinius ir medžiagą.

Neoplatoniškojo Aristotelio ir arabų filosofų įtakoj subrendo ir žydų filosofija. Vieni žydų mąstytojai sydino aristoteliškąjį neoplatonizmą su mistine paties judajizmo tendencija, komentavo Sefer Jecirą ir kūrė panteistinę natūrfilosofiją, kurią apsintetino XIII amžiuje Kabalos (Zohar) autorius. Kitiems pirmiausia rūpėjo apginti griežtasis žydų mono-

teizmas ir atskirti Dievas nuo Jo sutvertojo pasaulio. Neigė jie Aristotelio tezę, kad pasaulis amžinas esąs, įrodinėjo, kad Dievas pasaulį iš nieko sutvėręs, ir sistemino argumentus Dievo būčiai įrodyti. Tarpininkavo jie arabiškajam neoplatonizmui ir monoteistinei vakariečių krikščionybei. Didžiausios reikšmės turėjo čia du Ispanijos žydai — Saliamonas ibn Gabirol (1021—1058), kurį vakariečiai pavadino Avencebroliu (Avice(m)broliu) ir kurio traktatą Fons vitae nekartą citavo, ir Maimonidas (Mozė ben Maïmon, 1135— m.), „Abejojančiųjų Vado" autorius. Teologiją nuo filosofijos skirdamas, Maimonidas norėjo jas suderinti ir tam tikslui taisė suneoplatonintą Aristotelio mokslą; sukūrė originalią savo sistemą. Ja daug kur rėmėsi pats Akvinatas.

Tiktai Aristotelio logiką suėmė savin XII amžiaus europiečiai; didžiai gerbė Stagiritą, bet jo metafizikos ir natūrfilosofijos nė neuostę buvo. Filosofuodami turėjo tenkintis menkomis graikų filosofijos liekanomis ir beveik nė nežinojo, kokios buvo graikų matematikos ir gamtomokslio išdavos. Tuo tarpu arabai ir žydai gerai buvo jau susipažinę su neoplatonininkų ir Aristotelio filosofija, įsigilino į ją ir ant jos pamatų kūrė savąją. Susipažino jie ir su senovės mokslu ir patys daug padarė algebros, trigonometrijos, astronomijos ir medicinos srity. Konkrečiu pasauliu ir pozityviu mokslu susidomėjusius, panteistiniam neoplatonizmui iš prigimties besipriešinančius filosofus viena kalba teskyrė nuo didžiojo gamtos tyrinėtojo Aristotelio ir nuo graikiškojo ir arabiškojo mokslo turtų. Reikėjo Europos kultūrai tų turtų įsigyti, juoba, kad nebegalėjo svetima filosofija ir svetimas mokslas panaikinti paaiškėjusių jau europiečių mąstymo ypatybių, jo individualybės.

Apie 1130 m. Toledo miesto arkivyskupas Raimondas liepė išversti Alfarabi, Avicennos ir Algazali veikalus. Netrukus susiformavo čia savotiška vertėjų akademija. Lankydavo Toledo miestą Prancūzijos, Anglijos, Italijos ir Vokietijos mokslininkai, ir grįždavo su kalnu verstinių veikalų. Tuo būdu ėmė plisti Europoj matematikos, astronomijos ir medicinos arabų traktatai. Tūro ir Laono mokyklų auklėtinis anglas Adhelardas Bathietis XII amžiaus pradžioj rankiojo ir versdino arabų ir graikų knygas Sicilijoj, Kilikijoj, Sirijoj, Palestinoj ir, gal būt, Ispanijoj. Tų mokslo veikalų įkvėptas nebeno-

rėjo remtis autoritetu: protą ir tyrimus tepripažino. Ispanų vertėjas Gondisalvi (Dominicus Gundissalinus) komentavo savo paties verčiamus arabus, dėstė Ibn Gabirolo mokslą apie universalią materiją ir sielą, įrodinėjo su Avicennos filosofijos pagelba, kad siela nemiršta (De immortalitae animae), ir enciklopediniu savo veikalu De divisione philosophiae supažindino europiečius su (tiesa, suneoplatoninta) Aristotelio metafizika, fizika ir etika. Kitas Toledo vertėjas Gerardas Kremonietis (numirė 1187 m.) išvertė Aristotelio Fiziką, De coelo et mundo ir De generatione et corruptione. Kadangi arabų vertimus jis vertė, tai Aristotelio mokslas taip pat didžiai suplatonintas rados. Tiesa, jau 1128 m. venecijietis Jokūbas iš graikų kalbos išvertė Aristotelio Topiką, abi Analytikas ir Elenchus.

Vertėjų darbas niekais nenuėjo. Nejučiomis plito Europoj mokslo žinios ir metodai ir veikė, kad ir neoplatonizmo rūbais apvilkta, Aristotelio metafizika. Tačiau tik XIII-ojo amžiaus pradžioj pasireiškė žymūs to proceso vaisiai. Iki XII amžiaus galo augustinizmas ir išviso neoplatonizmas tebebuvo filosofavimo ir teologizavimo pagrindas, o pozityvesnės linkmės filosofai ir teologai be aristoteliškosios filosofijos pagelbos tebekovojo su panteistinės mistikos tendencijomis ir, Šv. Raštą ir Šv. Tėvų tekstus analizuodami, stengėsi išsiaiškinti tikėjimo turinį ir apsisteminti tradicinę teologiją. Tuo darbu ir reiškėsi minėtoji pasaulininkų dvasia, verčianti teologiją savotišku mokslu.

66

Filosofų bei teologų augustinizmu ir neoplatonizmu, alegoriškais Šv. Rašto, bažnytinio kulto ir gamtos aiškinimais reiškėsi XII amžiuje mistinė - asketinė srovė. Jai atstovavo ypačiai Šv. Anselmo sekėjai ir daugumas Vokietijos teologų — Rupert von Deutz, Anselmas Havelbergietis, Gerhoh Reichersbergietis, visi tradicijonalistai ir dialektikų priešai. Bet tikri mistinės teologijos steigėjai buvo Šv. Bernardas, Viktoriečiai (Hugonas, Richardas ir Waltheris), Guillaume de Saint-Thierri ir Izaokas de Stella.

Mistinė teologija glaudžiai susijusi buvo su Bažnyčios kultu ir nayviu liaudies tikėjimu. Be to, įkvėpdavo mistikus ir XI amžiuje prasidėjęs, bet vis dar nenurimęs asketų sąjūdis.

Nuo gimtosios valandos iki grabo lentos lydėjo Bažnyčia žmogų savo kulto apeigomis; šventėmis skirstė metus, laimino kiekvieno darbymečio pradžią; sekmadienio mišiomis sudarė gyvenimo ritmą. Sakramentai mistiškai ganė žmogų; Švenčiausias Sakramentas ir išpažintis perijodiškai gaivino nusidėjėlį. Bet mažesniais sakramentais (sacramentalia) laimino Bažnyčia ir žemiškąjį žmogaus darbą. Ne paprastieji poteriai buvo kunigo teikiamieji javų, vaisių, šaltinio, namų, riterio ginklų ir t. t. palaiminimai (benedictiones); kaip ir ekzorcizmai, jie, visų nuomone, mistiškai veikę žmones ir gamtą. Nenuostabu, kad karalių ar imperatorių laiminąs popiežius sakėsi titulą ir valdžią jiems teikiąs. Patys poteriai įgijo magiškos reikšmės ir rados panašūs į magiškąsias stabmeldžių formulas. Vienas XI ar XII amžiaus rašytojas cituoja Šv. Brandano maldą ir priduria: „Kas kalbės šitą maldą už save ar už savo draugą, tam atleistos bus nuodėmės, ir dovanotos bus nusidėjėliui, vistiek, ar tebegyvas jis, ar numiręs, būsimosios bausmės. Turi jėgos šita malda, jei bus dešimts kartų sukalbėta...“ Ypačiai galinga malda laikoma buvo Ave Maria. Dažnai manė žmonės, kad maldos žodžiai savaime veikia ir nepriklauso to, ar tiki jais kalbantis. Štai kokį atsitikimą pasakojo pamokslininkai. — Papūga išmokus maldą. Kai sučiupęs kartą ją vanagas, ėmus ji iš didelės baimės klykti ir tarti visus žodžius, kuriuos tik žinojus. Pagaliau ir maldą ištarus. Tučtuojau paleidęs papūgą vanagas.

Taigi, jautė žmonės magišką pačių maldos žodžių, maldos formulos jėgą. Dar daugiau koncentravosi magiškoji jėga relikvijose. Priviso jų Europoj, nemaža atgabenta iš rytų, kai prasidėjo kryžiaus karai ir kai, XIII amžiaus pradžioj, kryžiuočiai užkariavo kuone visą Bizantijos imperiją. Kiekviena bažnyčia stengėsi įsigyti kuodaugiausia relikvijų, nelabai žiūrėdama, ar visos jos tikros buvo. Tūlos bažnyčios turėjo po 500 ir daugiau relikvijų. Buvo čia ir Šv. Kryžiaus, ir Kristaus ėdžių skeveldrų, Panelės Švenčiausios drabužių sklypelių ir kurpės gabalėlių, trupučiukas kvapiosios dervos, kurios buvo atnešę Kristui trys karaliai, Šv. Povilo plaukų, akmuo, kuriuo nužudytas buvęs Šv.

Steponas, ir akmuo, ant kurio, prieš Dangun žengimą, stovėjęs buvo Kristus, Šv. Jono Krikštytojo pirštas, Šv. Radegondės žandikaulis, ir t. t. Relikvijomis prekiauta, prireikus — vogta ar fabrikuota. Be didelio pasisekimo reikalavo keli vyskupai ir patys popiežiai, kad relikvijos tikrinamos būtų, bet veltui burną aušė. Negalėjo žmonės be jų apseiti, nes jos gydė visokias ligas ir jungė žmogų su metafizine jėga, kurios jis troško.

Metafizinės medicinos trokštantieji dažnai nė negalvodavo, kokia yra tos jėgos prigimtis, nekonkretino jos. O pagalvoję, tapdino ją, savaime suprantama, su Dievo ir Jo šventųjų dvasia. Maža kas teabejojo, kad yra metafizinis pasaulis, kur Dievas, angelai ir šventieji kovoja su velniais dėl kiekvieno žmogaus sielos. Visi, net mokyti žmonės, vaizdavos šitą pasaulį nayviai, liaudiškai, bet, gal, kaip tik todėl ir rados jis realesnis. Šiaip ar taip, visų jaučiama buvo, kad jis nuolat santykiaująs su empiriniu pasauliu. Dievas, šventieji ir velniai be paliovos kišęsi į žmonių gyvenimą, ir mistiniai jausmai lengvai virsdavo mistiniais regėjimais.

Su tokia dualistine pasaulėžiūra visai sutiko, kad Dievas laikomas buvo pirmiausia nusidėjėlių Teisėju ir kad svarbiausi religijos motyvai buvo savo nuodėmingumo pajautimas ir tikėjimas Dievo malone. Toji Dievo sąvoka ir tie motyvai pasireiškė ir Šv. Anselmo metafizika, ir XI amžiaus asketizmu, ir katharų erezija. Bet tuo ir skyrėsi Anselmas ir Bažnyčios asketai nuo eretikų, kad sydino Dievo malonę su didžiausiu tos malonės reiškiniu — su Dievo Žmogaus gyvenimu ir darbu. Anselmas aiškino Kristaus įsikūnijimo ir mirties reikšmę, tūli asketai — Richard iš Saint-Vannes, Giovanni Gualberto — kreipė akis į Nukryžiuotąjį. Asketų ir šiaipjau žmonių mistika Kristaus mistika tapo. Tą naująją mistiką išugdė naujieji — XI-ojo amžiaus galo ir XII amžiaus — vienuolių ordinai, visų pirma cistercijiečiai, ir tikras jos steigėjas buvo Šv. Bernardas iš Clairvaux.

67

Asketinis XI amžiaus sąjūdis nenurimo. Senieji asketizmo centrai, tiesa, pasaulėjo ir nustojo pirmykštės savo įtakos; užtai atsirado daug naujų griežto gyvenimo vienuolynų. Visai neišvengiama, gali sakyt, normalu buvo, kad vienuolynai greit pasau-

lėjo. Juo asketiškesni ir geresni jie buvo, juo daugiau naujų brolių prisiviliodavo; visų jų negalėjo asimiliuoti, suaskėtinti senoji vienuolių karta, priešingai — jų tarpe ir pati atšaldavo. Be to, kiekvienas vienuolynas greit įsigydavo daug žemių ir visokių turtų. Abatui ir vienuoliams reikėjo tais turtais rūpintis ir ūkininkauti, kas, savaime aišku, nėjo jų sielai į sveikatą. Reikėjo ginti vienuolyno savastis nuo jo paties advokatų (avoué, Vogt), vasalų ir čyžininkų. „Savastis auga, o religija smunka", skundžiasi vienas XII amžiaus abatas. Tačiau daug kur tirpo ir turtai. Juos sudarė pirmiausia žemės, vadinasi, vienuolyno čyžininkų mokesčiai, žemės rentė, o beveik visi mokesčiai buvo nuo sena papročių nusakyti. Taigi, vis daugiau pelno iš vienuolyno žemės gaudamas, čyžininkas tebemokėjo abatui tą patį mokestį, kuris, pinigams pingant, vis mažiau bereiškė. Korvey vienuolyno abatas 1115 m. pavasarį sakė nebegalįs išmaitinti brolių daugiau, kaip 4 savaites; o Fuldos abatas Markwardas 1150 m. abejojo, ar užteks jam pinigų ir vienai dienai. Fulda ir Korvey buvo garsūs imperijos vienuolynai.

Tokiomis sąlygomis sunku rados vienuoliams asketiškai ir kontempliatyviškai gyventi ir griežti savo įstatai pildyti. Čia patys vienuoliai buvo turtingi, kiekvienas turėjo tarną ir poniškai gyveno; čia tik vargais negalais galėjo išmisti. Pilna jų visur: ir rinkose, ir gatvėse, ir smuklėse; vertėsi vienuoliai medicina ir visokiu bizniu; bylinėjosi su pasaulininkais teismuose; o vienuolyne — užuot meldęsi, be reikalo plepėjo arba visai nevienuoliškai liksminosi. Žinoma, nemaža likę buvo ir pavyzdingų vienuolynų. Antra vertus, karšti asketai, kaip minėta, vis naujų tebesteigdavo.

Tiek tiekos, bet stambūs žemės savininkai, vienuolynai, prekybai ir amatams augant, o pinigams pingant, gyveno bendrą didžemių krizę. Ekonominiai jų gyvenimo pagrindai nebesutiko su ekonomine Europos evoliucija. Bet nebesutiko su Bažnyčios tikslais bei su naujomis religinėmis pažiūromis ir senasis asketų idealas. Pasak Ottono Freisingiečio, vienuoliai žemėje gyveną dangišką, angeliškam lygų gyvenimą. Savasties ir patys savęs išsižadėję, seką jie Kristų. Arba moką jie žmones savo žodžiu ir pavyzdingu gyvenimu, arba, visai nuo žmonių nutolę, vienam Dievui tetarnaują. Toks buvo vienuoliško asketizmo idealas. Šv. Benedikto Regula dar asketiškiau jį aiškino. Kiek tik begali-

ma buvo, atskyrė ji vienuolyną nuo pasaulio ir visą vienuolišką gyvenimą sutvarkė tam vieninteliam tikslui, kad galėtų kiekvienas vienuolis savo sielą išganyti. Šv. Benediktas reikalavo, kad vienuoliai ne tik poteriautų bei pasninkautų, bet dirbtų, skaitytų ir mokytųsi. Tačiau teturėjo tas vienuolio darbas tiktai reliatyvios reikšmės, vieninteliam vienuolio tikslui vykdyti priemonė tebuvo. Ne meilė Dievui ir žmonėms jį motyvavo, bet iš esmės egojistiniai atskiro asketo rūpesčiai. Asketiško darbo socijaliai tuščio būta. Žinoma, teisingai sakydavo asketizmo gynėjai, kad daug sveria krikščioniškojo gyvenimo pavyzdys ir kad šiuo atžvilgiu vienuoliai daug turėjo įtakos visuomenei. Vis dėlto negalima individualia savo siela tesirūpinančio asketo vadinti tikruoju Kristaus mokiniu. Be abejo, daug padarė vienuoliai ūkininkaudami, mokydami ir mokydamies. Bet, viena, socijaliai tuščia veikla ilgainiui tapo socijaliai nebenaudinga, ir XII amžiuje nustojo savo reikšmės tiek vienuolynų ūkininkavimas, tiek jų mokyklos ir mokslinis vienuolių darbas. Antra, tebedirbo socijaliai naudingą darbą vienuoliai tik todėl, kad savo įstatų nebepildė. Laužė juk tuos įstatus kunigaudami, Dievo žodį žmonėms skelbdami, Bažnyčią reformuodami, į popiežių kovą su valdovais kišdamies. Kristaus meilė stipresnė už regulos žodžius rados.

Kai kurie abejodavo, ar žmogus turi teisės visai pasiduoti kontempliatyviam gyvenimui. Turįs jis savo broliams naudingas būti ir jų reikalais rūpintis. Vienuolius Kristaus sekėjais vadindami ir jų gyvenimą su apaštalų lygindami, tūli rašytojai suprato savo palyginimo prasmę, manė, kad vienuoliai turi ir Dievo žodį skelbti. Patys vienuoliai nė nemanė nustoti pamokslų sakyti ir išviso pamesti kunigauti. O tai irgi ardė vienuolyno gyvenimą. Reikėjo arba gaivinti Šv. Benedikto Įstatai, arba kitaip suprasti pats asketizmo idealas.

Kölno katedros kanauninkas B r u n o n a s įsteigė 1084 m. griežčiausios askezės vienuolyną (l a C h a r t r e u s e, netoli nuo G r e n o b l e miesto Burgundijoj), kuris tapo naujos kongregacijos branduoliu. Kiek vėlėliau, 1100—1101 m., R o b e r t d'A r b r i s s e l pamėgino atgaivinti pirmųjų Kristaus mokinių gyvenimą ir įsteigė mišrų (vyrų ir moterų) F o n t e v r a u l t vienuolyną (A n j o u grafystėj), paskui daug kitų toja mišrių vienuolynų Prancūzijos vakaruose. Bet tiek Brunono, tiek Ro-

berto kongregacija menkai tebuvo sutvarkyta; jos negalima nė lyginti su kliuniečių ordinu ir su naują cistercijiečių kongregacija.

Brunonas ir Robertas norėjo įkūnyti kraštutinį asketų idealą. Apaštalų Darbų (IV) autoriaus aprašytuoju idealu užsidegė ir Champagnės bajoras Robertas. Išsižadėjo pasaulio tuštybių, su keliais draugais apsigyveno nykiam Molesme slėny ir ėmė pildyti visą Šv. Benedikto Regulą (1075 m.). Netrukus įsisteigė Cistercium (Citeaux) vienuolyną (1098 m.). Padėjo jam Burgundijos dukas, vyskupai ir galiūnai; 1100 m. pats popiežius Paschalis II privilegija patvirtino naująjį vienuolyną. Nuo 1113—1115 m. įsteigti buvo ir kiti keturi vienuolynai — La Ferté, Pontigny, Clairvaux ir Morimond, kurie tapo visos kongregacijos centrais.

Kaip ir kliuniečiai, cistercijiečiai iš pat pradžios rūpinosi bendra savo ordino organizacija. Jau 1118 m. Cistercïumo konventas (brolių susirinkimas) ir penki ordino vienuolynų abatai surašė kongregacijos konstituciją, vadinamąją Meilės Chartiją (Charta caritatis). Ją patvirtino popiežius Kalikstas II (1119 m.). Visi cistercijiečių vienuolynai žadėjo gyventi viena meile, vienais įstatais ir vienais papročiais. Tačiau kiekvienas vienuolynas pats rinkdavos abatą ir administratyviai bei ekonomiškai priklausė ne Cistercïumo abato, bet bendro kongregacijos susirinkimo, generalinės kapitulos. Vyriausias kongregacijos abatas vizituodavo tik Cistercïumo įsteigtuosius vienuolynus, o kiti abatai kiekvienas — savo vienuolyno įsteigtuosius. Tuo būdu ordinas skyrėsi familijomis. O kadangi kiekvieną familiją sudarė ne tiek jau daug vienuolynų, bendroji ordino santvarka rados stipresnė, negu kliuniečių kongregacija. Dvyliktojo amžiaus gale ordinas paplito po visą Europą, ir jam priklausė 529 vienuolynai.

Cistercijiečiai, rodos, suprato, kad, norint reformuoti vienuolyno gyvenimas, reikėjo visų pirma reformuoti jo ūkis. Jie panaikino čyžės sistemą, ir kiekvienas vienuolynas ėmė pats savo žemes eksploatuoti. Tam reikalui, žinoma, neužteko vienuolyno brolių: daugumą jo žemių dirbo brolių prižiūrimi samdiniai ir broliai - pasaulininkai, arba konversai. Ilgainiui tie konversai tapo vienuolių tarnais, o patys vienuoliai — dideliais ponais. Pirmieji ordino vadai vertė brolius žemdirbiauti todėl, kad,

Benediktu sekdami, didžiai vertino etinę darbo reikšmę. Bet ir toji reikšmė kuone išnyko, ir patys vienuoliai nustojo dirbę: dykaduoniais virto.

O jiems buvo tai dar pavojingiau, kaip kitiems vienuoliams, sakysim — kliuniečiams. Mat, ordino steigėjai norėjo įkūnyti Šv. Benedikto įstatus: griežtai draudė savo vienuoliams mišias laikyti, žmonių išpažinčių klausyti, pamokslus sakyti, net krikštyti. Turėję cistercijiečiai tik melstis ir žemę dirbti. C l a i r v a u x vienuolyno steigėjas Šv. B e r n a r d a s pats buvo didžiausias XII amžiaus pamokslininkas ir, gindamas bei reformuodamas Bažnyčią, kišosi į politiką, bet tvirtindavo, kad vienuolis neturįs sakyti pamokslų, miestą turįs laikyti kalėjimu, o cėlę — rojum. Nenuostabu, kad nepasižymėjo Šv. Bernardo ordinas nei mokyklomis ir bibliotekomis, nei, išskyrus patį Bernardą, dideliais teologais.

Šv. Bernardas ir kiti cistercijiečių vadai atstovavo senajam, atgyvenusiam jau asketų idealui. Bet XII amžiuje pats asketizmas pakitėjo. Kad ir kaip norėjo vadai atskirti vienuolius nuo pasaulio, ir vienuoliai, ir jie patys su pasauliu susidurdavo ir santykiaudavo. Asketiškuose vienuolynuose augo mistika ir skverbėsi į pasaulį. Panelę Švenčiausią laikė cistercijiečiai savo ordino d o m i n a e t m a g i s t r a, ypatinga savo globėja, be galo garsino ją giesmėmis ir gražiomis legendomis; buvo didžiausi jos kulto skelbėjai. Pats Bernardas nepaisė tų įstatymų, kuriuos skelbė savo vienuoliams; ir ne tai svarbu, kad įsteigė jis C l a i r v a u x vienuolyną, bet tai, kad Kristaus mistiką sukūrė ir kad tapo šventu bei autoritetingu Bažnyčios mokytoju. Naujosios religinio gyvenimo tendencijos vertė asketus nuveikti senąjį asketizmą.

Gimė B e r n a r d a s 1090 m. F o n t a i n e - l e s - D i j o n miestely ir priklausė kilniai Burgundijos šeimai. Išsižadėjo pasaulio, 1112 m. įstojo C i t e a u x vienuolynan, o 1115 m. įsteigė C l a i r v a u x ir pasidarė jo abatas. Iš visų brolių, o pirmiausia pats iš savęs begalinės savimaršos reikalavo, nežmoniškai savo kūną kankino, kol visai paliego. Bet, kūnui silpnėjant, brendo šventojo abato dvasia, ir ėmė jis kitiems nematomus dalykus regėti. Garsas apie jį ėjo žmonėse; greit didėjo vienuolynas, ir pats pasaulis kviesdavo atsiskyrėlį, kad padėtų jis Bažnyčiai ir žmonėms.

Niekino pasaulį šventasis, nekentė gudriosios dïalektikos; Šv. Raštą ir Šv. Tėvus teskaitė, bet meilė, o, gal būt, ir prigimtis vertė jį kitų reikalais rūpintis. Keisto žmogaus jo būta. Nekentė meno ir dïalektikos, o pats gražiausias stilistas ir didis dïalektikas buvo. Nusižemindavo ir kitus nusižeminti mokė, o pačiam popiežiui rašė, kaip turi jis gyventi ir Bažnyčią valdyti (De consideratione): praesis, ut prosis, non ut imperes. Gyveno Bernardas meile Kristui, įsivaizduodavo Jo kūdikystę, baisias Jo kančias ir begalinę meilę žmonėms; bet be pasigailėjimo persekiojo Bažnyčios priešus arba — ką tokiu priešu laikė; visus sušiundė prieš nelaimingąjį Alebardą. Niedėjo pasaulį, bet gudriausiai politikavo. Asketinės doros žmogus buvo, bet nesibodėjo intriguoti.

Šv. Bernardo tikslai, kiek jis pats juos suprato, visi kilnūs ir šventi buvo. Skelbė jis meilę ir teisybę, užstodavo vargšus ir peikdavo išdidžius ir gobšus baronus. Champagnės grafui įkalbinėjo išmaldas dalinti ir ligonius lankyti. Pajuokdavo koketes, bet neglostė ir kaimiečių. Stengėsi sudorinti vyskupiją ir visą Bažnyčią, visiems skiepijo asketines idėjas, norėjo, kad įstatais gyventų ir kunigai: žodžiu ir raštu palaikė savo draugą Norbertą, kuris įsteigė regularinių kanauninkų (canonici regulares) ordiną. Kad ir manė atskirti vienuolius nuo pasaulio, Bernardas daugiau už kitus transformavo asketizmą ir sydino vienuolius su pasauliu. Šv. Norberto draugas būdamas, tiesė jis kelią naujo tipo vienuoliams — pranciškonams ir dominikonams.

Šv. Anselmas aiškino pagrindinį krikščionybės faktą, be kurio nustoja ji buvus krikščionybė, — cur Deus homo, kodėl Dievo Sūnus buvo įsikūnijęs? Savo mistika Šv. Bernardas tą faktą, patį Dievą Žmogų ir su Juo susijusią žmogaus dvasią, padėjo viso krikščioniškojo gyvenimo pamatan; šį gyvenimą tikrai krikščionišką padarė ir pirmykštės krikščionybės dvasią atgaivino. Bet tą dvasią gaivindamas, Bernardas perdaug spiritualistiškai, abstrakčiai krikščionies gyvenimą suprato (nenuostabu — kontempliatyvios askezės žmogus buvo) : ne Kristaus mokinio, bet Šv. Benedikto mokinio idealą gyvendino. Aišku, kad tai nenuoseklu buvo, nes Kristumi sekti, reiškė ne tik krikščioniškai gyventi, bet ir krikščioniškai veikti. Praktikoj Šv. Bernardas rados nuoseklesnis, kaip teorijoj: veikė ir Dievo žodį skelbė.

Nuoseklesni už šventojo abato teoriją buvo ir vienuoliai — todėl, kad nenuosekliai vykdė Šv. Benedikto įstatus. Nuo XI amžiaus veikė vienuoliai ir konkuravo su kunigais. Ir juo daugiau gilinosi žmonės į Kristaus mokslą, juo labiau jiems atrodė, kad tikrasis Kristaus sekėjas ir mokinys yra kunigaująs asketas arba — asketiškai gyvenąs kunigas.

Nuo Liudviko Maldingojo laikų Bažnyčios vadai stengėsi suasketinti kunigiją ir steigė įstatais gyvenančių kunigų brolijas. Bažnyčios reformos laikais šitas sąjūdis didžiai sustiprėjo. Laterano sinodai (1059 ir 1063 m.) įsakė katedrų kanauninkams ir didžiųjų bažnyčių kunigams gyventi drauge ir tam tikrais asketinio pobūdžio įstatais. Grigalius VII paskelbė net naujus regularinių kanauninkų (canonici regulares) gyvenimo įstatus. Sutiko čia su popiežiais visi, kam rūpėjo Bažnyčios gerovė. Vyskupai steigė ir globojo kanonikatus. Reformatoriai smarkiai puolė pasauliškai gyvenančius kanauninkus. Vokiečių teologas Gerhoh von Reichersberg laikė tokius canonici saeculares eretikais, o jų kanonikatus — Šėtono sinagogomis; nenorėjo pripažinti tų kanauninkų teikiamųjų sakramentų. Jo manymu, ne žmonės, bet pats Dievas buvo įsteigęs regularinį kanauninkų gyvenimą. Iš anksto simbolinęs tą gyvenimą Aronas ir jo giminė, o įvykdę apaštalai. Argi kunigai ne apaštalų įpėdiniai esą. Gerhoh norėjo, kad visose bažnyčiose, kur yra daug kunigų, būtų įsteigti regulariniai kanonikatai ir kad visur tekunigautų regulariniai kanauninkai arba, kur jų nėra, vienuoliai.

Didžiai padėjo reformatoriams, kad XII amžiuje (rodos, Prancūzijoj) buvo surašyta ir Šv. Augustinui priskirta nauja kanauninkų gyvenimo regula. Netrukus visur atsirado Šv. Augustino kanauninkų. Paryžiaus katedros mokytojas ir Šv. Bernardo draugas Guillaume de Champeaux įsteigė 1108 m. Saint-Victor kongregacijos kanonikatą ir davė jam Augustino veikalais remiantis parašytą regulą. Ši regula greit paplito po Prancūziją, Italiją, Vokietiją ir Angliją. Buvo ir kitų „Šv. Augustino Regulos“ redakcijų. Su popiežių pagelba karštai ėmė „regularinti“ kunigiją vyskupai, dar karščiau patys kanauninkai, Vokietijoj ypač minėtasis Gerhoh ir jo brolis Arnas. Arnas lygino reformuotus kanauninkus su vienuoliais ir manė, kad jie niekuo neblogesni esą už vienuolius, nes, kaip ir vienuoliai, neturį jokio turto, drauge gyvena ir Kristui tarnaują.

Reformatoriai norėjo visą kunigiją suregularinti, bet blaiviau suprato Bažnyčios buitį popiežius Honorijus II. Negalima esą, atsakė jis Gerhohui, visų kunigų padaryti regularinių, kaip negalima ekskomunikuoti visų melagių ir girtuoklių. Ilgainiui regulariniai Šv. Augustino kanauninkai tapo kunigų ordinu, kad ir nejungė jų visų bendroji organizacija, tik bendrieji įstatai ir tikslai.

Imperatoriaus Heinricho dvare išaugo ksantietis (Xanten miesto ties Reinu) Norbertas. Priklausė jis dvaro kapellai, buvo didelis garbėtroška ir tapo įtakingu imperatoriaus patarėju. Bet staiga pasidarė asketas: pabaugino jį giltinė ir, sielą išganyti norėdamas, suprato jis pasaulį tuščią esant. Susibičiuliavo su keliais vienuoliais ir kanauninkais, pats tapo pagaliau Xanteno kanauninku. Ėmė kunigauti ir, kad ir ne vienuolis, vienuolio rūbais dėvėti. Čia vienuoliams, čia liaudžiai pamokslus sakydavo. Ne visiems tie pamokslai patiko: vieni pergriežtą asketą pajuokdavo, kiti garbėtroška kaltino. Reikėję jam, girdi, pirma paklusnumo išmokti, paskum jau kiti mokyti. Priverstas buvo pagaliau Norbertas išsikraustyti iš Vokietijos. Nuvyko tiesiog Romon. Tikėjosi su popiežiaus pagelba ir palaiminimu įgyvendinsiąs didį savo planą. Didelį įspūdį padarė jam regularinių kanauninkų gyvenimas ir veikla. Tik norėjo Norbertas dar geriau sekti apaštalais, in apostolicae vitae imitatione. Neturėjo nuosavo turto kanauninkai, gyveno betgi patogiai kanonikato namuose ir naudojosi bendruoju jo turtu. O apaštalai visai nieko neturėjo, be pastogės buvo; keliaudami ir Dievo žodį skelbdami, nei piniginės, nei kurpių, nei antrų rūbų neturėjo. Toks apaštalas būti ir tokių apaštalų draugiją įsteigti bemanąs buvo Norbertas. Juo reikalingesnė atrodė ji Norbertui, kad laukė jis baisaus krikščionių persekiojimo ir sakė paskutinę pasaulio dieną nebetoli esant.

Palaimino popiežius Gelasijus Norberto norą; ir ėmė naujasis apaštalas keliauti po Prancūziją, kaimuose ir miestuose pasaulininkams ir kunigams pamokslus sakydamas. Šaukė žmones atgailoti ir skelbė jiems Dievo karalystės evangeliją. Didelis pamokslininkas buvo ir stebuklais savo skelbiamąją tiesą įrodinėjo. Priešus sutaikindavo, savo žodžiu socijalią taiką gynė. Sakė klausytojai jį Dievo dvasios įkvėptą esant. Tačiau kai kas ir suabejojo, ar toks nepaprastas kunigavimas tikrai eina Bažny-

čiai geran, ar, gal, jai net kenksmingas. Naujasis popiežius Kalikstas nebeleido Norbertui apaštališkai kunigauti. Norbertas turėjo nusileisti ir 1120 m. įsteigė Prémontré (Pratum monstratum, netoli nuo Laono miesto) kanauninkų vienuolyną. Kad ir Šv. Bernardo draugas buvo, nenorėjo Norbertas pavergti savo vienuolyno cistercijiečių įstatams (jie draudė vienuoliams kunigauti) ir pasirinko Šv. Augustino Įstatus. Tačiau sugriežtino jis tuos įstatus, pabrėžė prémontriečių neturtą ir askezę. Kliuniečių ir cistercijiečių pėdomis eidamas, sumanė jis įsteigti tvirtai, net monarchiškai sutvarkytą kongregaciją. Po 25 metų turėjo ji apie 100 vienuolynų, o prémontriečių valdomuose moterų vienuolynuose gyveno daugiau, kaip 10.000 vienuolių. Naujasis ordinas prilygo cistercijiečiams; asketizmą su bažnytine savo veikla sydindamas, ėmė daugiau, nei kiti kanauninkai ir vienuoliai, tarpininkauti asketams, kunigams ir pasaulininkų visuomenei. Bet pats Norbertas jau kitais reikalais rūpinosi: 1125 m. tapo Magdeburgo arkivyskupu, ir 1128 m. Prémontré vienuolynas išsirinko sau naują abatą ir visos kongregacijos vadą.

68

Asketų sąjūdis nuolat dorino Bažnyčią ir gaivino jos dvasią. Vienuoliai ne tik dalyvavo kultūriniame Bažnyčios darbe: mokytojavo, sakė pamokslus, rašė teologijos, mokslo ir literatūros veikalus. Įkvėpdavo jie Bažnyčiai asketizmo išugdytų idėjų. Askezė sijo su mistika ir sydino asketą su ne šios žemės gyvenimu. Asketai tapo vizijonieriais ir Dievo paslapčių aiškintojais. Ir svarbu, kad tai buvo ne abstrakti teorinė mistika, bet gyvoji mistinė patirtis. Norint jų skirtumas suprasti, gana sulyginti Eriugenos sistema su Šv. Anselmo metafizika. Genijaliosios Eriugenos intujicijos žavi ir įtikina protą, bet širdies nejaudina; net juridiniai Šv. Anselmo samprotavimai tirpdo ir degina skaitytojo širdį. Be savimaršos negali būti tikrai religinės mistikos, nes tiktai pats save tvardydamas teugdo ir teranda žmogus tikrąją, su Dievu santykiaujančią, savo individualybę. Savo individualybės gelmėse turi žmogus ieškoti santykių su Dievu ir su kitais žmonėmis. Tiktai supratęs kiek, kas yra jo siela ir individualybė, gali jis pajusti Dievą Žmogų. O be gyvo ir konkretaus Dievo Žmogaus nėra nei krikščioniškosios mistikos, nei pačios krikščionybės.

Neatsitiktinai visi didieji krikščionių mistikai buvo asketai, kartais — askezės fanatikai. Žinoma, Bažnyčios mokslas rėmėsi ne mistine patirtimi, bet Evangelija ir dogmatine tradicija. Tačiau tik mistinė patirtis tą mokslą tedarė gyvą ir tekonkretino.

Bažnyčios asketų mistika turi savo istoriją. Pradžioje mistinė patirtis atidengdavo asketams nayviai jų įsivaizduojamą ir konkretinamą antgamtinį pasaulį — dangiškąją Dievo karalystę, baisią velniavą, skaistyklą ir pragarą. Mistiškuose regėjimuose angelai ir šventieji kovojo su velniais dėl asketo sielos, o toj sieloj — baimė su viltimi. Įsiklausydavo mistikas, ar neišgirs Baisųjį Teismą trimitais skelbiančių angelų. Toji mistikos srovė niekuomet nenustodavo tekėjusi. Šv. Hildegardė mistiškai sužinojo ir pranašavo, kad greit ateis Dieviškasis Teisėjas. Elžbieta iš Schönau matydavo šventuosius, angelus ir velnius. Abatas Gioacchino del Fiore pranašavo, kad pasaulis pasibaigs greit po 1200 m.

Bet ramino įbaugintą asketo sielą tvarkingas vienuolyno gyvenimas; turėjo asketui įtakos, kaip be kitko gražiai rodo Herrados iš Landspergo parašytasis ir minijatiūromis papuoštasis Hortus deliciarum, ir gamta, ir menas. Kad ir kaip norėjo atsiskirti nuo žmonių, asketai žmonės betgi buvo, su kitais žmonėmis santykiavo ir jų problematika gyveno; ja turtino ir gilino savo mistiką. Neabejingi buvo jie ir Bažnyčios gerovei; noroms nenoroms dalyvavo reformatorių sąjūdy.

Rupertsbergo (ties Bingeno miestu) abatė, minėtoji Hildegardė (1098—1178 m.) ir jaunesnioji jos amžininkė Elžbieta iš Schönau (—1129—1164 m.) sirgo Bažnyčios netvarka. Abi puolė supasaulėjusius vienuolius. Net geriausius iš jų paniekinsiąs Dievas. Nebepildą kunigai savo pareigų; neberūpį jiems Dievo darbas. Ragino jiedvi karalius ir vyskupus kovoti su eretikais; bet nemanė Hildegardė, kad reikia mirtimi eretikai bausti: populum istum ab ecclesia expellendo et non occidendo effugate. Hildegardė sakėsi norinti dirbti ir imperijos gerovei; Elžbieta gynė imperatoriaus Friedricho I paskirtą popiežių, nes mistiškai mačius, kad tas popiežius ir Dievo išrinktas esąs. Hildegardė pranašavo, kad netrukus popiežius nustos valdęs visą Bažnyčią ir kad viena Roma jo teklausys.

Maža mokslo teturėjo Hildegardė, liguista vienuolių mokinė: mito jos dvasia kultu, Šv. Raštu, pasikalbėjimais su vienuolėmis

ir gamta, Dievą garsinančiais ir vaizduojančiais Jo sutvėrimais. Bet „gyvoji šviesa" ją apšviesdavo ir džiugindavo; ir tada „išvidinio žmogaus akimis" išvysdavo ir „ausimis" išgirsdavo paslaptingus dalykus. „Ne pati tariu mistiškus žodžius, bet — kaip gyvąja šviesa matau. Dažnai rodoma man, ko netrokšta matyti mano dvasia ir ko nejieško mano valia; bet šorys verčiama matau". Neabejojo ji, kad pats Dievas ją įkvėpdavęs ir liepdavęs alegorinius tuos reginius kitiems žmonėms skelbti ir aiškinti. Taigi, rašyti lotyniškai nemokėdama, diktuodavo vienam vienuoliui, įvairiems žmonėms laiškus siuntinėdavo ir sudarė pagaliau savo regėjimų knygą — Scivias (= sci vias Domini). Taip pat, krikščionių gerove rūpindamos išleido savo Liber viarum Dei Elžbieta. Tiek vertęs Dievas Hildegardę, kad išdrįso pagaliau abatė sakyti net pamokslus ne tik vienuolėms ir vienuoliams, bet ir šiaipjau žmonėms, ne tik vienuolynuose, bet ir Pareinio miestuose (Kölne, Triere, Metze) ir Švabijoj.

Tai pačiai mistikos srovei, kaip Hildegardė ir Elžbieta, priklausė ir garsusis Kalabrijos asketas Gioacchino del Fiore (numirė 1202 m.). Bet jis buvo didelio mokslo ir daug ką matęs žmogus. Gyveno kurį laiką Rogero II dvare, aplankė Šv. Žemę, o grįžęs tapo cistercijiečių vienuolyno (Corazzo) abatu (1177 m.). Po 1188 m. ėmė gyventi eremitiškai tyruose ties Cosenza; čia ir įsisteigė Šv. Jono vienuolyną (S. Johannes in Flore). Didžiai gerbė šventąjį abatą ir laikė jį pranašu Heinrichas VI (pranašavo jam Jokymas, kad greit pavergsiąs jis visą pasaulį), Richardas Liūto Širdis ir popiežiai Lucijus III, Urbanas III ir Klementas IV. Pats Jokymas irgi laikė save Dievo įkvėptu, bet, viena, bažnytinės nuotaikos žmogus buvo ir iš anksto atsisakydavo nuo visų savo tvirtinimų, kurie nesutiko su Bažnyčios mokslu, o antra — pranašavo Šv. Rašto tekstą aiškindamas. Jis, galì sakyt, pavertė mistiką savotišku mokslu. Aiškino jis Dievo žodį penkeriopai — paraidžiui, morališkai, tropologiškai, anagogiškai ir tipiškai, o išsiaiškinti norėjo pasaulio ir žmonijos istoriją, kur reiškiąsis amžinasis Dievo planas. Ne tik galima esą nusakyti tosios istorijos perijodai, bet kiekvienas jos perijodas tam tikra prasme vaizduojąs ir kitus. Taip antai, Senojo Įstatymo aprašytieji įvykiai esą ir Naujojo Įstatymo ir išviso būsimųjų įvykių simboliai. Taigi, galima esą įspėti, kas būsią, išsi-

aiškinus, kaip Senasis Įstatymas vaizduojąs Naująjį, „suderinus“ abu Įstatymai. Jokymas ir pavadino vieną savo veikalą Liber Concordiae novi et veteris Testamenti. (Be jo parašė dar Psalterium decem chordarum ir Expositio Apocalypsis). Visą istoriją paskirstė Jokymas į tris perijodus. Pirmas buvęs Dievo Tėvo amžius, arba status, kai viešpatavęs žemėje įstatymas ir baimė ir kai valdę žmones vedusieji (levitai). Dabar gyveną mes visi antrame perijode, Dievo Sūnaus amžiuje (status). Kadangi Sūnus esąs išmintis, įstatymą pakeitus drausmė (disciplina); ir nebe levitai, bet kunigai turį valdyti žmones. Tačiau nebetoli esąs trečias istorijos perijodas — Šv. Dvasios amžius, kur laisvė pakeisianti bausmę (nes Šv. Dvasia esanti meilė), kontempliacija — antrojo amžiaus kančias ir vienuoliai — kunigus. Pradžioje tiems naujiems vienuoliams, parvuli, vadovausią du vadai. (Pranašas turėjo čia galvoj cistercijiečių ir prémontriečių ordinus, bet vėliau jo raštų aiškintojai sutapdino tuos vadus su Šv. Pranciškum ir Šv. Dominyku). Šv. Dvasios amžiui atėjus, Evangelija būsianti pildoma visai, ne tik paraidžiui, bet ir dvasiškai; būsianti ji Amžinoji Evangelija, Evangelium Aeternum. Bet visa tai dar ne galas: po Šv. Dvasios amžiaus iškilsiąs didžiausias antikristas (Jokymas sakė daug antikristų esant) Gogas, ir istorija pasibaigsianti Paskutiniuoju Teismu ir Amžinuoju Sabatu.

Hildegardės, Elžbietos ir Jokymo mistika atšviečia Bažnyčios reformos laikus ir Bažnyčios kovą su imperija. Tos mistikos universalistinės, istorinės ir „objektyvios“ esama. Visai nauju keliu ėjo Prancūzijos mistikai. Robert d'Arbrissel, Robert de Molesme, Šv. Bernardas ir kiti benediktiškojo asketizmo gaivintojai stengėsi aptverti vienuolynus pasaulininkams neperlipamais mūrais — izoliuodavo vienuolius, kad ir nevisai tas darbas jiems sekėsi. Vienintelis vienuolio tikslas, reformatorių nuomone, tebuvo poteriavimas, askezė ir kontempliacija; vieninteliai jo draugai — Dievas, broliai vienuoliai ir Dievo gamta. „Tikėk mano patirtimi“, rašė Šv. Bernardas, „giriose rasi daug daugiau, kaip knygose. Medis ir akmuo pamokys tave dalykų, apie kuriuos, mokytojų klausydamas, nieko negalì sužinoti“. Aišku, kad askeze besiremianti kontempliacija be galo turtino ir gilino asketo sielą. Dievo rūbai, gamta kalbėjo jam savo simboliais apie Dievą, ir Dievą jautė jis už tų simbolių esant.

Evangelija ir kultas mokė jį gyventi Kristaus gyvenimu ir kančiomis. Vis gyvesnis darėsi Išganytojo vaizdas, ir, Jo malonei asketo širdį palietus, nebe baimė, bet meilė įsivyravo mistikoj. Iš meilės gyvajam Kristui augo naujas mistinis gyvenimas, ir meilė Dievui tapo teoriniu teologizavimo pagrindu.

69

Ne išdidžioji dialektika, ne Platono a r g u t i a e arba Aristotelio v e r s u t i a e ac s u b t i l i t a t e s, bet meilė, c a r i t a s, rodo, Šv. B e r n a r d o nuomone, žmonėms Dievą ir — kas Dievas yra. Pažįstama Jis tiek, kiek mylima: i n t a n t u m c o g n o s c i t u r D e u s i n q u a n t u m a m a t u r, ir p a t e r n e q u a q u a m p l a n e c o g n o s c i t u r, n i s i c u m p e r f e c t e d i l i g i t u r. Tai nebenauja mintis: formulavęs ją buvo kadaise Šv. Augustinas, pakartojo Šv. Anselmas. Tačiau be galo sukonkretino ir tuo pat sustiprino meilę Dievui Bernardas, nes terūpėjo jam Kristus pažinti, be to Nukryžiuotasis Kristus. Nebe abstrakčią neoplatonininkų Dievybę turėjo galvoj šventasis, bet neskyrė Dievo nuo Jo Sūnaus ir Žodžio, o Dievo Žodžio (Logoso) — nuo žmogaus Jėzaus. Įrodydamas, kad Dievo meilė ir malonė daugiausia pasireiškė Jo Sūnaus įsikūnijimu bei mirtimi ir kad per Kristų toji meilė tebesireiškia, Anselmas iškėlė aikštėn pagrindinę krikščionybės idėją; filosofiškai tą idėją įrodydamas, tikrai sukrikščionino krikščionių teologiją ir nebeatskiriamai susydino ją su istoriniu Kristaus vaizdu ir gyvenimu. Kristų ir Kristaus gyvenimą pavertė Šv. Bernardas mistikos objektu. Dvasia gyveno jis Jėzaus kūdikystėj, kentėjo Jo kančias. Iš Jo ašarų, dejavimų ir kančių nusipynė vainiką ir užsidėjo sau ant širdies. Kaip ugnis degino tas vainikas šventojo abato širdį, ir tirpo širdis Dieviškąja Meile. Iš čia ir išėjo XII—XIII amžiaus vienuolių, jų tarpe ir P r a n c i š k a u s A s s i s i e č i o, mistika, ne tiek filosofuojanti, kiek Kristaus ir šventosios Jo Motinos vaizdą gaivinanti.

Bet, kaip ir Šv. Anselmas, Bernardas glaudžiai sydino Kristų Žmogų su Kristumi Logosu. Todėl meilė Dievui, meilės Kristui Žmogui suindividualintoji ir sukonkretintoji, tapo ir naujosios filosofinės mistikos pradu.

Nesumišusios (s i n e c o n f u s i o n e), bet glaudžiai susijusios Kristuje trys esmės (e s s e n t i a e) — žodis, siela ir kūnas

(verbum, anima et caro). Jų vienovės pasiekiąs mistikas kūno meile (amor carnalis), kuri ir esanti mistikų bendravimas su Kristumi Žmogumi, su istoriniu Kristumi, ir dvasios meile (amor spiritualis). Kūno meilė skaidrinanti ir stiprinanti žmogų (adiutorium roborans) ir, dvasios meile virsdama, vienijanti jį su Žodžiu (Verbum sapientia, Verbum iustitia). Tik krikščioniškai (ne panteistiškai) reikią tas žmogaus ir Žodžio susivienijimas, unio, aiškinti.

Žmogus, kurio siela ir kūnas sudarą vieną substanciją, skiriąsis nuo kitos substancijos, nuo Dievo. Žinoma, Dievas esąs visų Savo kūrinių esmė ir esmių esmė; tačiau ne ta prasme, kad Jis jų substancija, bet tik ta, kad visas jas sukūręs ir tebekuriąs. Žmogaus substancija jokiu būdu nesutampanti su Dieviškąja; ir žmogaus siela tik tevaizduojanti Dieviškąją Trejybę, kaip ir Šv. Augustinas kad buvo mokęs. Vaizduojanti siela savyje, kas yra Dieviška ir amžina, galì sakyti, suimanti savin tą amžinumą, nes turinti ir capacitas, ir appetentia supernorum, nes labai panaši esanti į Žodį: turinti non parvam affinitatem cum Verbo. Kad galėtų siela susivienyti su Žodžiu, reikią, kad žmogus pirma suvienytų savo protą, valią ir jausmus, tarytum, išgaląstų savo dvasią. Tik tada teliečianti šitą dvasios galą, arba dvasios ašmenis (acies mentis), sielos kibirkštis (scintilla animae), vadinasi, pati Dievo meilė, ir visą dvasią meile teuždeganti.

Vienas kelias tevedąs sielą į tą mistinio jos gyvenimo viršūnę — pats Kristus. O Jis pirmiausia mokąs mus nusižeminti. Vadinasi, turįs žmogus pažinti, koks jis esąs menkas ir niekingas. Bet tai esą tiktai pirmas nusižeminimo (humilitas) laipsnis, kurių išviso dvylika. Kai pripažįstąs žmogus pats save niekingu ir pažįstąs tą savo nelaimę, imąs jis ir savo brolių nelaimę užjausti, paskui — imąs apverkdinėti savo nuodėmes, nebekęsti jų ir teisumo trokšti. Tuo būdu tampanti siela grynesnė ir galinti jau dangaus dalykus matyti. Pagaliau ekstatiškai atsiskirianti siela nuo kūno, iš jo išeinanti ir, gryna dvasia virsdama, tarytum pati savęs nebetenkanti. „Sielos kibirkštimi" uždegęs ją Dievas, ir susivienijanti ji su Žodžiu. Per meilę esąs Dievas žmoguje, o žmogus Dievuje, porro per caritatem homo in Deo et Deus in homine est. Galima pavadinti čia

Dievas ir žmogus net viena dvasia, unus spiritus, nes to paties juodu norį.

„Klausiate, iš kur žinau, kad Žodis arti yra. Atsakau: tik ką įžengęs į mano sielą, pabudino jis ją iš miego, suminkštino kietą ir suakmenėjusią mano širdį, sujaudino ją ir sužeidė. Į giliausias gelmes nužengdamas, niekuomet nerodė man Žodis savęs nepaprastais ženklais, balsais ar vaizdais: tik iš savo širdies judesių žinojau, kad Jis veikia. Patyriau Jo galią iš to, kad nyko mano nuodėmės..., kad atgydavo mano gyvata ir kad mačiau Dieviškuosius dalykus, kurie vertė mane Dievo didybe stebėtis". Susivienijanti su Dievu siela jaučianti ir trokštanti tiktai to, kas Dieviška. Ji panaši tampanti į Dievą (conformat se). Ir tas, kad ir laikinis, sielos sudorėjimas ir sušventėjimas, tas jos panašėjimas į Dievą (conformatio Deo) ir esąs tikriausias mistinės vienovės, unio mistica, požymys.

„Mažutytis vandens lašelis, įvarvėjęs į didelį kiekį vyno, rodos, suskysta ir nyksta, skoniu ir spalva vynu virsta. Įraudusi, įkaitusi geležis randas panaši į ugnį ir tarytum nebetenka pirmosios savo formos. Saulės spindulių nušviestas oras atrodo virtęs ta pačia skaidria šviesa, tad nebe nušviestas, bet pats šviečiąs atrodo. Taip ir kiekvienas žmogiškasis šventojo jausmas turi įkaisti ir praskysti, kad visas įsilietų į Dievo valią. Kaipgi, ištikro, galėtų būti Dievas visuose dalykuose, jeigu žmoguje būtų kas žmogiška? Be abejo, tebelieka žmogaus substancija, tik — kita forma, kita galia ir kita šlovė".

Sic affici deificari est, tai reiškia Dievu tapti, sako Bernardas, senąją krikščioniškąją deificatio (theosis) sąvoką vartodamas. Bet sudievėjimas, jo nuomone, gali čia reikšti tik panašumą į Dievą. Žmogaus susivienijimas su Dievu esą ne substancijų, bet valių susijungimas, non substantiarum, sed voluntatum conjunctio. Tuo ir vengia Bernardas panteistinės mistikos.

Giesmių Giesmę komentuodamas, Bernardas gražiai paaiškino etinę mistinės vienovės reikšmę. Mistinė vienovė, tai Sužadėtinio (Kristaus) ir sužadėtinės (sielos, individualios sielos, nebe Bažnyčios, kaip iš sena paprastai aiškinama buvo Giesmių Giesmė) santuoka ir meilė, kurią Bernardas drąsiai aprašo aistringais Saliamono ir Sulamithės žodžiais; vadina tą melię commercium, connubium, complexus. Ilgai turinti

kentėti ir daug padirbėti sužadėtinė, kol pasiekianti pagaliau Mylimojo rūmus ir kol ateinąs glamonėjimosi laikas, tempus amplexandi. Deja, laiminga esanti toji valandėlė, bet ilgai reikią jos laukti, dulcis hora, sed longa mora, ir greit ji pralekianti. Šventa ir dora susivienijusi su Mylimuoju siela, bet tik labai trumpai tas sielą dorinantis glamonėjimasis tetrunkąs; ir po jo dar sunkesnis atrodąs ilgas laikas, kai vėl nebematanti siela savo Sužadėtinio, tempus longe esse ab amplexibus. Įėjus mylimoji į Mylimojo kambarį; laimingai Jo glėby ilsintis; užsnūstanti. Bet budriai ji snaudžianti — vigil vitalisque sopor: išgirdusi Mylimojo žodžius — „Kelkis! Kelkis greičiau!" Sakąs jai Mylimasis, kad eitų ir Jo mokslą skelbtų savo broliams, kad ir juos pas Jį kviestų. Suprantanti siela, kad teisūs esą Jo žodžiai, bet žemiškasis darbas sunkus, ir malonesni jai esą Mylimojo pabučiavimai. Nenorinti su Juo išsiskirti, skundžiantis. „Dar mažumą — ir vėl Mane pamatysi! Greit pamatysi!" — „Mažumą, mažumą! Nemažas tas mažumas!" skundžiantis siela. Tačiau jaučianti, kad jos krūtys pritvinkusios pieno, Dieviškos meilės žmonėms pieno. Ne tik Kristaus žodžiai, bet ir pačios sielos valia, su Jo valia susydama, verčianti Kristaus darbą dirbti, už brolius, už žmones toli nuo Mylimojo kentėti.

Tą patį vaizdą filosofiškiau kiek panaudojo ir kiti XII amžiaus mistikai, Šv. Bernardo draugai ir sekėjai — viktoriečiai Hugonas ir Richardas. Aprašinėjo jie, kaip Dieviškosios Meilės spindulių apšviesta imanti žmogaus siela tirpti ir degti. Dieviškoji Meilė sudeginanti jos nuodėmes, visą ją skaidrinanti ir gaivinanti. Tirpstanti ir tekanti siela, susiliejanti su begaliniu Dievo Meilės vandenynu. Bet štai susirandanti formą, į kurią galinti subėgti. Tai esą Kristaus nusižeminimo forma, forma humilitatis Christi. Pirma sudievėjusi siela, dabar — su Kristum susijungdama, vėl žmogėjanti. Kaip ir pats Kristus, norinti ji padėti žmonėms, išganyti juos ir, jei reikią, pati dėl jų pasiaukoti. Drąsiai, lyg beprotiškai, sakanti Dievui, kad išganytų Jis žmones arba ir ją išbrauktų iš gyvybės knygų. Nebe pati siela gyvenanti, bet gyvenąs ir veikiąs joje Kristus, Dievas Žmogus.

70

Aišku, kokią reikšmę turi Bernardo ir viktoriečių mistika ne tik krikščionybei suprasti, bet ir kultūrai kurti. — Individualistinis, egojistinis asketizmas virto mistine meile Kristui, o meilė Kristui — pačia Kristaus Meile. Per sunkų askezės darbą mistikas sijo su Kristum ir tam tikra (žinoma — ne substancijų vienybės) prasme Kristumi tapo ir dievėjo. Taigi, sukristėjęs mistikas ne tik Kristumi sekė, bet pačiame Kristaus darbe ir dalyvavo. O to darbo dvejopo esama. Viena, Kristus yra žmonių bei viso pasaulio Atpirkėjas ir Išganytojas; antra, per Kristų-Žodį leidžia Dievas pasaulį ir žmoniją, kuri gyvena ir egzistuoja tiktai kultūriniu savo darbu Dievo sumanymą vykdydama. Meilės Kristui mistika principijaliai teisino Dievo leistąjį pasaulį ir kultūrą, rodė absoliučią, Dieviškąją kultūrinio darbo prasmę. Nei Bernardas, nei viktoriečiai apie tas meilės mistikos išdavas ne negalvojo. Tačiau pasinaudojo jomis kurtuazinė poezija.

Turiu čia galvoj ypačiai Gralio temą ir kurtuazinę vokiečių poeziją, nes vokiečiams labiau, kaip prancūzams, rūpėjo absoliuti žemiškojo gyvenimo vertė. Manau, kad neatsitiktinai meilės mistikos steigėjai ne tikri prancūzai buvo. — Bernardas buvo kilnus burgundijietis, tad jo gyslose tekėjo ir germanų kraujas; Hugonas gimė Saksonijoj, Richardas — Skotijoj, Izaokas de Stella — anglas. Pats Anselmas Canterburietis priklausė, gal būt, longobardų giminei, nes gimė Lombardijoj ir germaniškais Gundulfo ir Ermengardos vardais vadinosi jo tėvai. Mėginimai mistiškai suprasti bei pateisinti empiriją, kaip ir išviso mistika, su germanų dvasia sutiko labiau, kaip su romaniškąja. Tiesa, germanų dvasia iš esmės panteistinė; bet, gal, tuo ir pasireiškė romaniškoji stichija, kad Šv. Bernardas taip griežtai atmetė panteistinį sudievėjimo (d e i f i c a t i o) aiškinimą. Čia jis prancūzas, kaip ir su platonininkų panteizmu kovojąs jo, Bernardo, priešas Abelardas.

Kaip ten yr — tiektos, bet meilės mistika tvirtino ir metafizinę teologiją. Augustino įpėdžiui Bernardas laikė žmogaus sielą Šv. Trejybės atvaizdu. Neapsakomai įgilino tą mintį viktorietis Richardas. — Dievas esąs absoliuti Dieviškoji Meilė. Bet nėsą meilės, kur nėsą mylinčio ir mylimo ir kur juodu vienas nuo antro realiai nesiskirią. Žinoma, milintysis noris visai susivieny-

ti su mylimuoju ir, jeigu jųdviejų meilė esanti tobula ir tobuli esą jie patys, tai, be abejo, susivieniją̨s. Bet kad galėtų jis norėti vienovės ir vienytis su mylimuoju, reikią, kad juodu vienas nuo antro ir skirtųsi. Absoliuti Meilė būdamas Dievas turįs turėti Mylimąjį, kuriam galėtų visą save atiduoti ir su kuriuo galėtų visai susijungti. Taigi, ir Dievo Mylimasis esąs absoliutus, vadinasi, esąs pats Dievas. Tačiau, absoliučiai Meilei įvykdyti Dieviškosios Dvejybės dar permaža esą. Reikią, kad ir Meilė, kuria Tėvas ir Sūnus vienas antrą mylį, absoliuti būtų, pats Dievas būtų. Reikią, kad tiek Tėvas, tiek Sūnus turėtų Dievą, su kuriuo galėtų savo Meilę pasidalinti ir džiaugtis ja. Negalį būti Dieviškosios Meilės be Šv. Trejybės.

Kad ir išsijuosęs kovojo Bernardas su Abelardu ir kitais dïalektikais, bet tai dar ne kova su mokslu ir moksliniu žinojimu. „Toli gražu nenoriu dergti mokslo ar peikti mokslininkų ir mokslinio darbo niekinti. Gerai juk žinau, kaip padeda mokslininkai Bažnyčiai jos priešus pulti ir prasčiokėlius mokyti... Bet žinau ir tai, kad žinojimas puikybėn žmogų iškelia" (I Kor. 8,1). Tokio žinojimo nenorėjo pripažinti šventasis, nes ne puikybė, bet nusižeminimas sudarąs tikrojo žinojimo pagrindą. Peikė Bernardas, kas nori savo žiniomis turto ir šlovės įsigyti ir kas tik dėl pačių žinių jų ir tetrokšta.

Taigi, neniekino žinojimo dïalektikų priešas, tik pabrėžė moralinį ir religinį, krikščioniškąjį jo pobūdį ir tikslą. Žinojimo tikslas, tai pažinti Tiesa, kuri esanti ne tik teorinė, bet ir praktinė, nes sutampanti su pačiu gyvuoju Dievu. Tikrasis pažinimas esąs mistinė, žmogų transformuojanti ir meilės Dievui pilna intujicija. Ji reikia skirti ir nuo paprasto, iš esmės nevertingo pažinimo, ir nuo nuomonės, ir nuo tikėjimo. „Tikėjimas yra laisvu pasiryžimu besiremianti ir tikra Tiesos anticipatija, kad ir nemato dar tos Tiesos tikėjimas. Pažinimas tikrai ir aiškiai turi savyje, kas nematoma. Nuomonė tiesa laiko tai, kas gali dar būti ir netikra. Taigi, viską, kuo galima abejoti, tikėjimas išskiria. Kitaip ne tikėjimas, bet nuomonė būtų". Pažinimas skiriąsis nuo tikėjimo ne tikrumu, ne tikrybės laipsniu, bet tuo, kad turįs savyje, ko neturįs dar tikėjimas, nes tikėjimui duotoji tiesa esanti apdengta, nevisai aiški. Todėl pažinimas nieko daugiau nebenorįs, o tikėjimas norįs tapti pažinimu ir — su Dievo bei mistinės meilės pagelba — tampąs.

„Be abejonės“, sako Šv. Bernardo sekėjas ir bijografas Guillaume de Saint-Thierri (—1085—1153 m.), „mąstyti Dievą, reiškią Jį mylėti. Sakau: „Jį“, bet ne „apie Jį“ mąstyti. Apie Jį mąsto dažnas, kas Jo ir nemyli. Bet Jo niekas nemąsto, kas Jo ir nemyli.“ Mat, paties Dievo Meilė sutampanti su Jo Pažinimu-Žinojimu, o žmogaus dvasia esanti Dievo vaizdas: matanti ji Dievą, kaip nušviečiančią ją šviesą (lumen illuminans), pati save — kaip nušviestą šviesą (lumen luminabile). Kadangi savo mens rationalis, cogitatio ir dilectio Dievo Trejybę vaizduojąs žmogus esąs Dievo suformuotas, bet ne pats formuotojas, formatus, non ipse formator, tai turįs žmogus savo meile įsisunkti į formuojančią savo formą, forma formatrix, ir su ja, su Dievu, susijungti. Meilė ir esanti esminė sielos jėga. Žinoma, galinti meilė išsigimti — amor carnalis ac degener tapti, bet smarkiai verždamos (impetus praevalens) naikinanti ji individualios sielos ribas ir sydinanti ją su Dievu, transformuojanti žmogų, tapdindama jį su tuo, ką jis mylįs, ir virstanti pagaliau Dievą pažįstančia intujicija.

Aristotelio gnoseologiją su neoplatoniškąja Augustino gnoseologija sydindamas, kitas Bernardo draugas Izaokas de Stella (num. 1169 m.) apibendrino mistinę pažinimo teoriją: išaiškino religinę ir ontinę paties pažinimo (ne tik mistinio) esmę. Dievą vaizduojanti ir Dievą pažinti, Deum videre, norinti siela. Bet Dievas sukūręs tiek žmogų, tiek visas kitas esybęs ir esąs omnis essentiae veritas, arba totalis sapientia, essentia essentiarum. Aišku, kad Dievo vaizdu sukurtoji siela panaši esanti į visus kitus kūrinius, omnium in se similitudinem gerit. Todėl ir pažįstanti siela visus daiktus, iš kurių abstraguojanti bendrąsias idėjas (kaip mokęs buvo Aristotelis). Intelektu pažįstanti ji, kas kintą, bet turinti ir didesnę pažinimo jėgą — inteligentiją. O „inteligentija — kiek gali sukurtoji esybė, už kurią aukštesnis vienas Dievas tėra, — tiesiog mato tai, kas už visa aukščiau ir visai be kūno, tai, kam nereikia kūno, kad būtų, nei vietos, kad būtų kur, nei laiko, kad būtų kada.“ Bet pažįstanti siela Dievą tik todėl, kad nušviečianti ją ir meile uždeganti Dievo šviesa, illud deificum lumen, quod ad veritatem illustrat et ad charitatem inflammat.

Ontinę pažinimo reikšmę aiškindamas, Izaokas teisino žinojimą ir mokslą. Tuo aktualino meilės mistikos tendenciją, kuri natūraliai augo iš Bernardo ir Richardo raštų, nors jųdviejų ir nebuvo pastebėta. Vadinasi, kėlė Izaokas aikštėn religinę kultūros darbo reikšmę. Šiuo atžvilgiu galima jis lyginti su tūlais Gralio romano apdirbėjais.

Tačiau nuosekliausią mistinio pažinimo teoriją išdėstė ir sutaikino (kad ir ne taip giliai, kaip Izaokas) mistiką su filosofija viktoriečiai — Bernardo draugas Hugonas, kuris ir pačiam Bernardui įtakos turėjo, ir Richardas.

Kilimo vokietis, Hugonas (Hugues de Saint-Victor, 1096-1141 m.) iš pat mažens susidomėjo mokslu; Šv. Viktoro kanauninku tapęs, tikrai enciklopediškai žiningas rados. Labai religingas buvo, bet nė nemanė, kad tikrasis mokslas gali būti nenaudingas ir kenkti tikėjimui. Visa jį domino, ir ramia savo dvasia bei tolerantiškumu skyrėsi nuo Šv. Bernardo. Savąja Eruditio didascalica davė jis visiems mokytis norintiems gerą vadovėlį. Nurodė, kas, kokia tvarka ir kaip reikia skaityti. Klasifikavo mokslus. Norėjo jis, kad mokiniai atidžiai studijuotų septem artes liberales, nes be visų jų negalįs žmogus filosofuoti. Dėstė jis tuos „menus" (mokslus) visai moksliškai, be jokio misticizmo; gynė (kaip ir Izaokas) aristoteliškąją abstrakcijos teoriją. Bet stengėsi empirinius mokslus suderinti su teologija ir su mistika.

Didelis jo traktatas De Sacramentis yra tikra teologijos enciklopedija. Dviem — pasaulio įkūrimo ir pasaulio atgijimo — idėjom susistemino jis čia begalę faktų. Šv. Raštas kalbąs mums pirmiausia apie tai, kaip išganąs Dievas žmones ir kaip atgyjąs pasaulis. Bet aiškindamas, kaip žmogus Dievo išganomas, turįs Šv. Raštas papasakoti, kaip buvo žmogus nuo Dievo atpuolęs. O norint ir tai išaiškinti, reikėję šv. rašytojams sakyti, kaip buvo Dievas žmogų įkūręs. Reikėję pagaliau ir paties pasaulio įkūrimas aprašyti, nes dėl žmogaus leidęs pasaulį Dievas. Vis dėlto, norint tikrai Šv. Raštas suprasti, reikią čia remtis mokslų daviniais, nes pasaulio įkūrimas ir santvarka pirmiausia esą mokslų objektas. Tik žmonių išganymui (Dievo įsikūnijimui ir Bažnyčios sakramentams) ir pasaulio atgijimui aiškinti Šv. Raštas vienintelis šaltinis tęsąs, nors ir čia žmogaus protas galįs aiškintojui padėti. Taip antai, galįs protas įro-

dyti, kad tikrai egzistuojąs Dievas. Ištikro, kaip ir Šv. Augustinas buvo sakęs, negalį mes abejoti tuo, kad mes egzistuoją ir kad esam pradėję egzistuoti. Taigi, turįs būti Tasai, kas davęs mums būtį. Smulkiau, iš dalies Šv. Anselmo argumentais, įrodinėjo Dievo buvimą Hugono mokinys Richardas.

Filosofiškai apdirbo Hugonas ir mistiką (De contemplatione et eius speciebus, Soliloquium de arrha animae, De arca Noe morali, De arca Noe mystica ir kt.). Tam reikalui, žinoma, nebetiko aristoteliškoji gnoseologija. Kaip ir Izaokas, Hugonas nevisai organiškai susydino su ja neoplatoniškąją, o su pastarąja ir išviso su neoplatonizmu susipažino Pseudo-Dionysijaus veikalus (Eriugenos išverstuosius) komentuodamas.

„Siela turi savo išorėj pasaulį, o viduje — Dievą. Duota jai akis, kad matytų išorėj savęs pasaulį ir kas yra pasauly. Tai kūno akis (oculus carnalis). Gavo siela ir kitą akį, kad pati save ir kas yra joj pačioj matytų. Tai proto akis (oculus rationis). Gavo be to ir trečią akį, kad savo viduje matytų Dievą ir kas galima matyti Dieve. Tai mąstomoji akis (oculus meditationis)." Kūno akimi sučiumpanti siela daiktų vaizdus, ji cogitat. Bet proto ir mąstomąja akimi tvarkanti, aiškinanti ir tirianti siela, ką buvo pirmąja akimi (cogitatio) sučiupus. Mąstanti ji (meditat) išorinį gyvenimą, doros dėsnius ir Dievo darbus. Bet tas mąstymas (meditatio) dar neduodąs sielai paties savo objekto; tą objektą siela mąstanti, bet nematanti, tik siekianti ir trokštanti jo. Be to, mąstydama kreipiantis siela visuomet į bet kurį vieną objektą ir, nors daug tokių objektų esą, jų vienų su kitais nesydinanti. Bet jeigu įsigilinus siela pati į save, į patį vidujinį savo aš, jei atsitraukus nuo pasaulio vaizdų ir susikoncentravus, tai galinti savo pažinimo objektus matyti, ir ne tik atskirus objektus, bet jų daugybę ir net visumą. Šitą regėjimą vadino Hugonas kontempliacija. Bet skiria jis netiesioginę kontempliaciją, kai reginti siela Dievą ir Deviška per Dievo kūrinius, tarytum veidrody (per creaturas in speculo), nuo tiesioginės ir tikrai mistinės visio Dei.

Iš esmės ne kitaip, tik smulkiau ir aiškiau aprašė mistinį pažinimą, žmogaus „inteligentijos" veiklą, ir Richardas (Beniamin minor sive de praeparatione animae

ad contemplationem ir Beniamin maior sive de gratia contemplationis). Šv. Bonaventūra sakė, kad Richardas susintetino Bernardo, Hugono, Augustino ir Areopagitos mintis. Griežčiau už Hugoną pabrėžė Richardas meilės ir Dievo malonės reikšmę, nurodė, kaip žmogaus dvasia kylanti per semetipsum supra semetipsum, per cognitionem sui ad cognitionem Dei. Pirma pažįstanti ji kas Dieviška protu (in ratione secundum rationem) ir be galo platėjanti (dilatatio), paskui — matanti, kas esą aukščiau už protą, nors jam dar neprieštaraują (supra rationem non praeter rationem), ir, Dievo malonės įkvėpta, kylanti (sublevatio), pagaliau — išeinanti pati iš savęs (abalienatio mentis) ir pažįstanti, kas esą aukščiau už protą ir atrodą jam priešinga (supra rationem et praeter rationem). Mat, tas šeštasis mistinio pažinimo laipsnis, tie regėjimai esą Dievo malonės dovana.

71

Meilės mistiką filosofindami, XII-ojo amžiaus metafizikai rėmėsi, savaime suprantama, Augustino ir neoplatonininkų tradicija. Iki XII amžiaus pusės ypač atstovavo jai Chartrės mokyklos vedėjai — Bernardas (numirė 1124-1130 m.), Gilbert de la Porrée (1076-1154 m.), Thierri (numirė 1155 m.) ir Bernardo mokinys Guillaume de Conches (numirė apie 1154 m.). Aišku, kad visi tie platonininkai realistiškai sprendė ir universalijų problemą. Bernardas ir Gilbertas laikė universalijas, arba idėjas, paties Dievo mintimis, bet skyrė nuo tų idėjų išeinančias iš jų prigimtąsias daiktų formas. Gilberto nuomone (De Trinitate) prigimtosios formos esančios idėjų kopijos; iš idėjų išeidamos, susyjančios su materija, ją formuojančios ir tuo dalinančios ją į atskirus juntamuosius daiktus. Taigi, kiekviename daikte, kiekviename individe forma tampanti ir individualia. Bet tebėsanti ji panaši į kitas tos pačios individų rūšies (species et genus) formas, pagaliau — į visas kitas formas, o tas panašumas reiškiąs, kad nenustojanti forma savo vienovės su visomis kitomis ir su idėjomis. Individuose individualios būdamos, formos tuo pat metu esančios ir universalios, sudarančios vienovę, kur jos nebe-

siskiriančios ir syjančios su Dievo idėjų vienove. Atskirus daiktus tyrinėdamas, žmogaus protas abstraguojąs iš jų prigimtąsias formas, paskui atskiriąs jas nuo materijos ir, jų panašumą matydamas, pasiekiąs jų vienovę, o tuo būdu ir Dievo idėjų vienovę. Gilbertas aiškinosi ir dėstė neoplatoniškąją visako vienovės teoriją, bet, kaip ir visi neoplatonininkai, maža dėmesio tekreipė į individualybės reikšmę. Stengėsi jis suderinti savo metafiziką su teologija. Bet nesisekė jam tas darbas — greičiau fiosofas, kaip teologas buvo, o Trejybės dogmą savo aiškinimais net iškraipė. Šv. Bernardas apkaltino drąsųjį dïalektiką, ir Reimso sinodo tėvai, Gilberto mokslą pasmerkę, vos nepasmerkė ir jo paties: tik dïalektikos suktybėmis jis ir teišsigelbėjo.

Platonizmą su krikščionybe derino ir kitas chartrietis T h i e r r i, traktato D e s e x d i e r u m o p e r i b u s autorius. — Dievas esąs Viena, vienybė, ir nėsą Jame jokios daugybės, jokio skaičiaus. Bet pasidaugindamas vienetas kuriąs visus kitus skaičius, kurie visi egzistuoją tik todėl, kad kiekvienas esąs tam tikras vienetas, vadinasi, vieneto vienybėj dalyvaująs. Tas dalyvavimas ir esąs kiekvieno skaičiaus būtis. Iš Viena-Dievo išeinanti visa Jo kuriamųjų daiktų daugybė, ir kiekvienas daiktas tik tiek teegzistuojąs, kiek ir kol vieningame Dieve dalyvaująs. Dievas esąs visų Savo kūrinių f o r m a e s s e n d i. Tiksliau sakant, Tėvas esąs pasaulio kūrėjas (c a u s a e f f i c i e n s), Sūnus — pradžiolytė, arba pirmoji forma (c a u s a f o r m a l i s), Šv. Dvasia — tikslas (c a u s a f i n a l i s), o keturi elementai — materija (c a u s a m a t e r i a l i s). Platono T i m a j ą aiškindamas, Thierri tapdino Šv. Dvasią su pasaulio siela. Tai buvo bendroji chartriečių idėja, nes ir G u i l l a u m e d e C o n c h e s, nors vadino save „krikščionimi, o ne akademiku“, rašė: „Viena, visuomet ir visur ta pati siela tūlus gyvius, taip antai, žvėris, gaivina ir apdovanoja pojūčiu, kitus, žmones, ir protavimu. Ne visuose gyviuose reiškiasi ji ta pačia galia, nes pati kūnų prigimtis sielos veikimą lėtina“.

Platoniškosios chartriečių metafizikos, žinoma, negalima nė lyginti su Erïugenos sistema. Kaip mokiniai dėstė jie kai kurias Platono idėjas, ir tiek. Kad ir norėjo sukrikščioninti platonizmą, visi savo tikslo nepasiekė ir toli atsidūrė tiek nuo platonizuojančios Šv. Anselmo teologijos, tiek nuo pozityvios Abelardo atstovaujamosios teologijos. Vis dėlto daug padėjo ir filoso-

fijai, ir mokslui augti. Ištikro, mielai jie visi mokėsi, troško naujų žinių ir karštai gynė mokslą. Gilbertas komentavo Boetijaus veikalus ir parašė Liber sex principiorum, kur perdirbo Aristotelio mokslą apie kategorijas. Guillaume de Conches žiejo savo neoplatonizmą su Demokrito atomizmu. Thierri dėstė savo mokiniams gramatiką, retoriką, dïalektiką, aritmetiką, astronomiją, geometriją ir muziką. Išsijuosę kovojo chartriečiai su mokslo priešais. Tie priešai „nežino, kas yra gamtos jėgos, ir, norėdami draugauti su tokiais pat nemokšomis, kaip ir jie patys, nori, kad mes tikėtume, kaip kaimiečiai, o tikėjimo pagrindų nė neklaustume." Nos autem dicimus in omnibus esse quaerendum. Turėjo teisės Šv. Bernardas pulti chartiečius, nes žinojimas rūpėjo jiems labiau, nei tikėjimas.

Guillaume de Conches buvo anglo Jono Salisburiečio (Johannes Saresberiensis, — 1110 —1180 m.), vėliau Chartrės vyskupo, mokytojas. Ne gilus filosofas — savo idealu Ciceroną laikė — buvo Jonas, bet akylas ir gyvas žmogus. Sakėsi viskuo, kaip akademikai, abejojąs. Tačiau abejojimas jo nekankino: su ramiu skepticizmu žiūrėjo į visa. Be to, kaip ir Ciceronas, pripažino kai kurias neabejojamas tiesas. Esą trys pažinimo šaltiniai — tikėjimas, protas ir pojūtis (sensus). Kas tikėjimo išsižadąs, išsižadąs išminties pradžios ir pagrindo. Kas pojūčiu visai netikįs, žemesnis esąs už gyvulį. O kas protu abejojąs, turįs pagaliau abejoti ir pačiu savo abejojimu. Bet daugelio klausimų visai neišsprendžiamų esama. Taip antai, veltui kvaršiną sau galvą filosofai universalijų klausimu. Jo negalima esą išspręsti. Viena čia tegalima esą pasakyti: kokiu būdu pažįstą mes universalijas. Tai išaiškinus aristoteliškoji abstrakcijos teorija. Jonui nė galvon neatėjo, kad ir Aristotelio teorija tam tikra metafizika pagrįsta. Taip pat neverta, Jono nuomone, prakaituoti tyrinėti tokios problemos, kaip substancija, sielos kilimas, likimas, valios laisvė (liberum arbitrii), laikas ir erdvė, jūros potvynių ir atoslūgių arba Nilo potvynių priežastys. Su Dievu kovodami, norėję pasistatyti žmonės Babelio bokštą, o išėję iš čia tik tai, kad ėmę įvairiomis kalbomis kalbėti ir vieni kitų nebesupratę. Taip ir filosofai, prieš Dievą filosofuodami, devynias galybes viena kitai prieštaraujančių sistemų sukūrę.

Nereikią betgi visais tais klausimais nebesidomėti, nes kaip tik nemokšos lengvai pripažįstą pirmąją sistemą, su kuria esą susipažinę, ir, ja abejoti nenorėdami, nebekenčią nei kitų sistemų, nei tiesos. Mokslas, priešingai, duodąs žmogui daug visokių žinių, verčiąs jį įvairias sistemas lyginti bei kritikuoti. Taigi, reikią tyrinėti ir patikimos teorijos; nereikią tik laikyti jų visai tikromis ir neabejotinomis. Akademikas turįs dažnai tenkintis ir tuo, kad dalykas tik patikimas tęsąs; kuklus turįs būti. Užtenką jam kai kurių neabejojamų pojūčio, proto ir tikėjimo davinių. Žinoma, tikras filosofas negali nei tokiais patarimais sekti, nei jų formuluoti; bet kas konkrečiu gyvenimu domisi labiau, kaip filosofavimu, tam tų patarimų, gal būt, ir užtenka. Pats Jonas gražiai aiškino, kodėl jis toks menkas filosofas buvo. — Tikrasis filosofas, jo nuomone, turįs gyvendamas ir vykdyti, kuo neabejojąs. Dievas esąs tikroji Tiesa; taigi, tikras filosofas mylįs Dievą: p h i l o s o p h u s a m a t o r D e i e s t. Ai man! visos Tiesos nepažinus, nieko negalima, kaip reikia, įkūnyti.

Salisburiečio veikalai (P o l y c r a t i c u s ir M e t a l o g i c u s) rodo, koks gyvas žmogus jis buvo, kiek žinių turėjo ir kaip viskuo domėjosi. Pažindina jis mus su savo meto filosofais, jų ginčais ir sistemomis; vaizduoja mokslinį XII amžiaus sąjūdį ir humanistiškas chartriečių tendencijas. Įdomaus rašytojo, gero stilisto ir simpatingo žmogaus jo būta. Bet nekoks jis filosofas ir su neabejojamomis savo tiesomis netoli tenuėjo. Mat, filosofinė problematika buvo jam abejingas dalykas. Norint filosofuoti ir savo sistema kurti, reikia žmogui tikrai trokšti tiesos, o kartais reikia ir drąsos klysti. Teisybę Jonas pasakė, kad tik mokslo žinios ir metodai tepadeda žmogui kritiškai filosofuoti. Bet nežinojo, kad filosofuoti reiškia sava sistemą kurti ir kad negalima jos kurti viskuo abejojant ir — kartais — neklystant. Tikram filosofui neturi būti abejingas dalykas pati filosofija. Nenaudingi atrodė Jonui filosofiški XII amžiaus ginčai. Bet ne jis, o kaip tik tie ginčai rodo, kad filosofija tebebuvo gyva ir tebeaugo. Ginčijosi tarpusavy Šv. Bernardo vadovaujamieji mistikai bei tradicijonalistai ir naujoji dïalektikų karta.

72

Chartriečiai buvo greičiau filosofai, kaip teologai. Pats platoniškasis jų misticizmas nevisai sutiko su platoniškąja Šv. Anselmo teologija ir su tikrai krikščioniška meilės Kristui mistika. Visai filosofiškai, „moksliškai" aiškino teologijos problemas, bet pirmiausia pačia filosofija domėjosi ir drąsūs, silogizavimo sužavėti dïalektikai, „dïalektikos eretikai", kaip pavadino juos Šv. Anselmas. Jiems atstovavo XII amžiuje Guillaume de Champeaux ir paties Anselmo mokinys Anselmas Laonietis, visoj Europoj pragarsėję mokytojai. Su dïalektikais kovojo tradicijonalistai ir Šv. Bernardas. Tačiau, ne tikslu, bet metodu laikoma ir maldingai vartojama, dïalektika padėjo Šv. Anselmui išaiškinti pagrindines Bažnyčios dogmas. Galėjo dïalektinis metodas padėti ir visą tradicinį Bažnyčios mokslą susisteminti. Čia turėjo jis tą pačią reikšmę, kurią kanoniškajai teisei turėjo Romėnų Teisės kūrėjų ir gaivintojų, ypačiai Bolognos teisininkų, metodai. Kad dïalektika buvo pagaliau taip suprasminta, tai didelis Abelardo nuopelnas. Šitas drąsiausias dïalektikas ir garsiausias Paryžiaus profesorius didžiai nukentėjo nuo erezijomis jį kaltinančių ir tradicinę teologiją ginančių priešų, visų pirma — nuo Šv. Bernardo; tapo betgi pozityvinės teologijos steigėju. Abelardas sterilizavo dïalektiką: atskyrė ją nuo metafizikos ir pavertė pagelbiniu tradicinės teologijos metodu. Tokia dïalektika vartojant, galima buvo taip pat suvienyti, susisteminti, Bažnyčios mokslas, kaip didieji popiežiai suvienijo, sumonarchino, pačią Bažnyčią. Šv. Bernardas nesuprato, kad eretiko Abelardo mokslas turėjo teologijai ne mažiau reikšmės, kaip jo paties, Bernardo, mistika.

Petras Abelardas (Petrus Palatinus, Pierre de Palais, Abaelardus) gimė (1079 m.) Bretagnėj, netoli nuo Nantes miesto, savo tėvo riterio Berengaro pily (Palais, le Pallet). Kad ir šviesuolis pats buvo, Berengaras vis dėlto norėjo, kad visi jo sūnūs riteriautų. Bet tiek sužavėjo Abelardą mokslas, kad atsisakė tėvo patarimais sekti ir tapo pagaliau profesorium. Neišnyko betgi karingoji jo šeimos dvasia: mėgo Abelardas dïalektikų kovas, ir visuomet rūpėjo jam priešų turėti ir pulti. Ėjo mokslus pirma Bretagnėj pas nominalistą Rosceliną, paskui Paryžiuje pas Vilhelmą iš

Champeaux. Čia, tik ką pradėjęs studijuoti dïalektiką, susikivirčijo su mokytoju ir su kitais jo mokiniais. Kad ir jaunas tebebuvo, įsisteigė savą mokyklą pirma Melun mieste, paskui, kai priviso mokinių arti paties Paryžiaus, Corbeile. Liga sustabdė jaunojo profesoriaus darbą — privertė jį keleriems metams grįžti tėviškėn. Vėl Paryžiuje ėmė studijuoti retoriką pas tą patį Vilhelmą, bet greit dar pikčiau, kaip pirmą kartą, susikramtė su garsiuoju savo mokytoju.

Vilhelmas buvo realistas ir sakė visus individus turint vieną universaliją, arba substanciją (essentia), ir tik akcidencijomis vienus nuo kitų tesiskiriant (erat autem in ea sententia de communitate universalium, ut eandem essentialiter rem totam simul singulis sui inesse astrueret individuis, quorum quidem nulla esset in essentia diversitas, sed sola multitudine accidentium varietas). Taigi, Sokratas esąs tas pats žmogus, kaip ir Platonas. Negalėjo sutikti su tokiu realizmu Roscelino mokinys. Kaipgi, puolė jis Vilhelmą, ta pati substancija galinti būti įvairiose vietose ir reikštis įvairiomis akcidencijomis? Privertė Abelardas Vilhelmą patobulinti savo teoriją: ėmė Vilhelmas sakyti, kad universalija esanti individuose ne essentialiter, bet indifferenter (arba — individualiter, kas, mano nuomone, visai neblogai pasakyta). Tačiau ir tokia formula atrodė Abelardui perdaug realistinė ir panteistinė esanti. Tikra realybe laikė jis individą. Universalija, Abelardo nuomone, tėsą tik tai, kas daugeliui individų priskiriama, quod de pluribus natum est praedicari. Tiesa, universalija nėsanti paprastas žodis, kaip buvo manęs Roscelinas, bet — žodis, kiek jis įvairius daiktus, daugelį daiktų reiškiąs, arba sermo. Galima būtų buvę, rasit, pakeisti čia „sermo“ „konceptu“, „sąvoka“, nes Abelardas išvedžiojo savo mokslą iš aristoteliškojo abstrakcijos metodo. — Protas imąs protauti apie individualius daiktus, kurie visų pirma pojūčiui duodami (sensibilia). Ir niekuomet negalįs protas visai apseiti be pojūčiui duotų individualių daiktų. Individualiame ir vieninteliame realiame daikte forma neskiriamai yra susijus su materija. Bet protas galįs vieną nuo antros abstraguoti ir mąstyti čia tiktai formą, čia tiktai materiją. Abstraguodamas protas ir pažįstąs, kad daiktai esą

panašūs vieni į kitus. To abstragavimo vaisius ir esanti universalija. Aišku, kad, Abelardo nuomone, sutampa ji su bendrąja sąvoka, arba konceptu. Žinoma, Abelardas manė, kad toji sąvoka (universalija) sutinka su objektyviu daiktų panašumu. Bet neaiškino, iš kur atsirado objektyvusis daiktų panašumas, jeigu universalija abstraguojančio proto padarinys tėsanti. Čia paprastai išvengė filosofas problemos, kurią norėjo išspręsti realistai (plg. Jono Salisburiečio nuomonę). Tuo skyrė Abelardas konkrečią empirinę būtį nuo metafizinio jos pagrindo ir šaltinio; visą filosofų dėmesį kreipė į empiriją, kurios gana buvo mokslui, bet permaža filosofijai ir teologijai. Nutraukė Abelardas žmogų su Dievu jungiančius saitus.

Šiaip ar taip, nuveikė Abelardas savo mokytoją ir priešą; didžiuodamasis pats apie tai pasakoja savo autobijografijoj (Historia calamitatum mearum). Daugumą Vilhelmo mokinių prisiviliojo ir vėl įsisteigė mokyklą, pirma Melune, paskui ties pačiu Paryžium, ant Saint-Geneviėvės kalno. Bet norėjo jis dėstyti ne tik dïalektiką, bet ir teologiją; tad (po 1113 m.) vėl ėmė mokytis pas Anselmą Laono mieste. Su juo taip pat netrukus susivaidijo ir grįžo mokytojauti ir čiūdytis Paryžiun. Daug pats dirbo ir aiškiai mokslą dėstė, gerai jį savo mokiniams galvon krėsdavo; visus Europos profesorius pralenkė. Neblogai, linksmai ir gyveno; pragarsėjo ne tik mokslo darbu, bet ir — trubadūras scholastikų tarpe — vagantiškomis savo dainuškomis. Susimylėjo pagaliau Abelardas su savo mokine Heloïse, per faciem non infima, per abundantiam litterarum suprema. Mokė ją privačiai, jos „dėdės" kanauninko Fulberto namuose, ir, knygą atskleidęs, daugiau šnekėdavo su ja apie meilę, kaip apie mokslą, daugiau bučkių, nei sententijų būta — apertis libris plura de amore, quam de lectione verba se ingerebant, plura erant oscula, quam sententiae. Pagimdė jam Heloïsė sūnelį, kuriam mokytas tėvas davė mokslišką Astrolabijaus vardą. Bet čia ir ištiko išdidųjį profesorių baisi nelaimė. Atkeršijo jam Fulbertas: jam įsakius Abelardas buvo išromytas. Tokią gėdą ant savęs užsitraukęs, nebedrįso nelaimingasis profesoriauti ir tapo Saint-Denis vienuoliu.

Atsipeikėjo kiek vienuolyne Abelardas ir apie 1118 m. vėl ėmė profesoriauti; bet seniai jau žvairavo į drąsųjį dïalektiką

karšti tradicinio tikėjimo saugotojai; jo parašytąjį traktatą De fide S. Trinitatis sabelijanizmu kaltino. Soissons miesto sinodas pasmerkė Abelardo ereziją ir jį patį privertė įmesti į ugnį savo veikalą (1121 m.). Susikivirčijo Abelardas ir su Saint-Denis vienuoliais: ėmė kritikuoti Šv. Dïonysijaus legendą. Tad pabėgo pagaliau į vieną Champagnės vienuolyną; daug kur bastėsi, susirašinėjo su teipaja vienuole tapusia Heloïse, moksliškai tebedirbo, bemėginąs buvo ir vėl mokytojauti. Kai įsisteigė jis negyvenamoj vietoj ties Nogent miestu Parakleto koplyčią, susispietė apie jį daug mokinių. Bet priešai nesnaudė, ir greit turėjo Abelardas išsikraustyti, palikęs savo vienuolyną Heloïsei ir jos vienuolėms. Nesisekė jam ir Bretagnėj, kur tapo jis vieno vienuolyno abatu: nekentė jo vienuoliai, norėjo net nužudyti. Tuo tarpu vis karščiau puolė jo erezijas Norberto ir Bernardo vadovaujamieji priešai. Neilgai paprofesoriauti davė jam Paryžiuje, kur jis vėl atsidūrė 1136 m.

Be pasigailėjimo persekiojo jį Šv. Bernardas, nes dideliu pavojum Bažnyčiai laikė Abelardo erezijas ir pačią jo filosofijos dvasią. Kalbėdamas apie Šv. Trejybę, primenąs Abelardas Arijų, kalbėdamas apie malonę — Pelagijų, kalbėdamas apie Kristų — Nestorijų. Nelabai terūpėjo šventajam, ar kaltinimai tikri ir ar sąžiningi: visus prieš Abelardą kurstydamas, kaltino Abelardą ir jo mokinio Arnaldo Brescijiečio veikla, nes popiežius tuo metu kaip tik su Arnaldu ir kovojo. „Štai eina Galijotas, aukštas, apginkluotas, o priešaky — ginklanešys Arnaldas... Abu eina prieš Dievą ir Jojo pateptuosius“ (vadinasi, prieš popiežių ir imperatorių; Bernardas turi čia galvoj Romos sukilimą, kuriame dalyvavo Arnaldas). „Įtempia juodu lanką ir taiko savo strėlėmis: nori iš tamsos teisiuosius apšaudyti. Pamaldžiųjų rūbais dėvi, dedasi šviesos angelai esą, o patys — Šėtono angelai. Abelardą pamatę, visi bėga, o mane, visų mažiausią, šaukiasi jis dvikovin“.

Gudrusis Dovydas nuveikė pagaliau baisųjį Galijotą. Senso miesto sinodo (1141 m.) tėvus įkalbėjo pasmerkti Abelardo erezijas, o sinodo kanonus patvirtino popiežius Innocentijus II, kuriam apeliavo Abelardas. Be to, uždraudė Abelardui popiežius daugiau mokytojauti: tanquam haeretico perpetuum silentium imposuimus. Apkaltintas buvo Abelardas tuo, kad Šv. Dvasią pasaulio siela laikė ir kad

eretiškai apie Kristų mokė. Tikrai, sakė Abelardas Dievo n a t ū r ą nekintant ir todėl savotiškai aiškino Kristaus įsikūnijimą. „Posakiai, kad Dievas tampa žmogum ir kad Dievas yra žmogus, reikia suprasti ta prasme, kad Dieviškoji substancija susijungia su žmogiškąja į vieną asmenį“. Panašiai sudarą vieną žmogaus kūną kaulai ir mėsa, arba vienus namus — akmens ir mediena. Žmogus Kristus ir Dievas tik todėl esą viena, kad žmogaus valia visai čia sutinkanti su Dieviškąja. Kadangi pabrėždavo Abelardas žmogaus veiksnių motyvus, neteisingai apkaltino jį ortodoksijos gynėjai ir tuo, kad nepripažįstąs jis nuodėme ir tikrųjų nuodėmių, taip antai, geidulio (q u o d n e c o p u s, n e c v o l u n t a s, n e q u e c o n c u p i s c e n t i a, n e q u e d e l e c t a t i o, c u m m o v e t e a m, p e c c a t u m s i t, n e c d e b e m u s v e l l e e a m e x t i n g u e r e), ir kad neturį reikšmės žmogaus veiksniai (q u o d p r o p t e r o p e r a n e c m e l i o r n e c p e i o r e f f i c i a t u r h o m o). Daug kur iškraipė Abelardo mintis jo priešai. Turėjo betgi teisę tvirtinti, kad jo nuomone paveldėję žmonės iš Adomo ne kaltę, bet tiktai bausmę, kad laisvoji žmogaus valia ir pati galinti gerai veikti, o Kristus įsikūnijęs ne žmonių išganyti. Neigė Abelardas ir Bažnyčios hierarchiją (q u o d p o t e s t a s l i g a n d i a t q u e s o l v e n d i a p o s t o l i s t a n t u m d a t a s i t, n o n s u c c e s s o r i b u s). Apskritai imant, Šv. Bernardas ir jo sukurstytieji kaltintojai nekartą kraipė Abelardo žodžius ir mintis, bet teisingai iškėlė aikštėn pagrindines ir Bažnyčios mokslą griaunančias jo filosofijos tendencijas. Nebuvo jo filosofijoj vietos bažnytiniam mokslui apie Šv. Trejybę ir apie Kristų. Ne tiek jau suklydo Šv. Bernardas ir Arnaldo Brescijiečio ereziją iš Abelardo mokslo išvedžiodamas. — Arnaldas ir jo mokiniai puolė Bažnyčios sakramentus, o Abelardas puolė tai, kuo sakramentai rėmėsi: Bažnyčios mokslą apie Kristaus įsikūnijimo reikšmę ir Bažnyčios hierarchiją.

Eretikavo Abelardas, bet visai nenorėjo eretikuoti ir pamaldus vienuolis buvo: „nuolat skaitė, dažnai meldėsi, mielai tylėjo“; pamaldžiai ir numirė (1142 m.) C l u n i abato P e t r o G e r b i a m o j o prieglobοj. „Nenoriu“, rašė pats Abelardas Heloïsei, „būti filosofas ir prieštarauti Šv. Povilui; nenoriu sekti Aristoteliu ir atsiskirti nuo Kristaus, nes visame

pasauly nėra kito vardo, kuris galėtų mane išganyti. Akmuo, kurį išsirinkau pamatu, yra tas pats, ant kurio Kristus pasistatė Bažnyčią".

73

Abelardo gyvenimo tragediją sudarė tai, kad, tikintis krikščionis, suėmė jis savin mokslinę pasaulinę XII amžiaus dvasią ir energingiau, talentingiau ir nuosekliau už kitus ją aktualino. Neviliojo juk jo tuščias, kitus dïalektikus viliojąs žaidimas silogizmais: kaip ir Šv. Anselmas, drąsiai tyrinėjo ir moksliškai aiškino svarbiausius teologijos klausimus. Tik ne to lygio, kaip Anselmas, buvo, ir visai trūko jam mistinės patirties ir mistinių idėjų. Čia labiau už Anselmą ir Bernardą atstovavo jis romaniškosios europiečių kultūros empirizmui ir XII amžiuje įsigalėjusiai pasaulininkų dvasiai. Todėl ir užsidegė Aristotelio idėja — tikra realybe konkretų individą telaikė. Todėl ir kovojo su panteistiniu neoplatonininkų realizmu ir, pats to nesuprasdamas, skyrė nuo Dievo, nuo absoliutaus gyvenimo ir absoliučios tiesos, Dievo sutvertą ir gaivinamą pasaulį. Bet mistinė, labai neoplatonizmui artima, filosofija išugdė krikščionybės dogmatiką; ir be tos filosofijos, be mistinės patirties nebegalima buvo suprasti nei Šv. Trejybės tiesos, nei Dievo santykių su žmonėmis ir pasauliu, nei Dievo įsikūnijimo. Čia negalėjo padėti nei Aristotelio logika, nei visa jo sistema, kad ir kaip reikėjo jų Europos mokslui augti. Vakarų aristotelizmui dar neišaugus, Abelardas buvo jau aristotelininkas. Kur tik imdavo jis aristoteliškai dogmą aiškinti, ten ir klysdavo.

Mistika pagrįsta dogmatika tokiems žmonėms, kaip Abelardas, tapo nebesuprantama, o jis, kaip minėta, daugeliui savo amžininkų atstovavo. Tiesa, žmogus nuo Dievo, žmogaus protas nuo Dieviškojo atskyrus, kaipgi begalima buvo suprasti, kas Dieviška? Ir kaipgi, dogmos nebesuprantant, begalima buvo ja tikėti? — Viena išeitis beliko: reikėjo nusakyti dogmos, kaip teisininkai nusakydavo kanoniškosios teisės normas, vadinasi, surinkti, sulyginti ir suderinti Šv. Rašto ir Šv. Tėvų žodžiai. Argi nebuvo jau Vakarų teologai vadinę dogmų tikėjimo taisyklėmis ar įstatais (r e g u l a f i d e i)? ar nebuvo laikę krikščionies p a r e i g a dogmomis tikėti? Ar trūko juridinės dvasios pačiam Šv. Anselmui? Žinoma, iš čia galėjo išeiti tik pozityvinė

tradicija, autoritetais tesiremianti teologija, o pozityvinė teologija neišvengiamai turėjo apkapoti sparnus mistinių idėjų įkvėptiems teologams ir užkirsti kelią laisvajai teologų kūrybai, bent apstabdyti ją. Pozityvinės teologijos pradžia — anselmiškosios galas. Užtai viena pozityvinė teologija tegalėjo susisteminti dogmatiką ir išaiškinti, kuo reikia tikėti. Pozityvinė teologija buvo susisteminta garsiųjų XIII-ojo amžiaus „Summų".

Nemažai klysdavo Abelardas dïalektiškai dogmas aiškindamas, bet aiškiai tvirtino, kad ne filosofų knygos — Šv. Raštas gelbėjąs žmogaus sielą nuo amžinosios mirties. Dïalektikos uždavinys esąs tikėjimas aiškinti ir su stabmeldžiais kovoti, bet pirma einąs autoritetas, paskui — protas. Be to, susipažinęs buvo Abelardas ir su kanonistų veikalais; jų įpėdžiui skyrė Šv. Tėvų „nuomones" (o p i n i o) nuo jų „sententijų", kuriomis abejoti nebegalima esą. Teologiją dėstydamas, išdirbo jis pozityvinės teologijos metodą. — Norint dogmos išsiaiškinti, reikią surinkti visi aliai vienas Šv. Tėvų ir Šv. Rašto tekstai, kurie tik kalbą apie kokią dogmą. Bet dažnai autoritetai vienas kitam prieštaraują, bent atrodą, kad prieštaraują. Todėl reikią tyrinėti autoritetai abejojant: „atidus ir dažnas klausinėjimas yra išminties raktas". Autoritetai reikią vieni su kitais lyginti ir dïalektiškai aiškinti, nes dažnai su dïalektikos pagelba galima esą įrodyti, kad Šv. Tėvai vieni kitiems neprieštaraują, bet apie įvairius dalykus tekalbą. Antra vertus, reikią skirti Tėvų sententijos nuo Tėvų nuomonių ir nusakyti, kurie Tėvai už kuriuos autoritetingesni. Pats Abelardas surinko savo veikale S i c e t N o n daug Tėvų sententijų ir nuomonių, kurios atrodo nesuderinamos. Norėjo tuo padėti savo mokiniams, kad dïalektiškai tas nuomones analizuodami ir derindami greičiau išsilavintų. Daug klausimų, savaime suprantama, ir pats išsprendė. Kaip daug Abelardo nusipelnyta, galì matyti ir iš to, kad „taip ir ne" metodu parašė savo S u m m a T h e o l o g i c a Šv. T o m a s A k v i n i e t i s.

Abelardo mokiniai — jų tarpe buvo ir magistras R o l a n d a s (popiežius A l e k s a n d r a s III, 1159—1181 m.) — greit praplėtė savo mokytojo pažiūras ir pozityvinės teologijos metodą, ypačiai 1159 m. Paryžiaus vyskupu tapęs mokytasis italas P e t r a s L o m b a r d a s. Jis apie 1147—1150 m. parašė didelį sisteminį veikalą — L i b r i IV s e n t e n t i a r u m, kur pasinaudojo J o n o D a m a s k i e č i o veikalo planu, H u-

gono „Sakramentų“ ir Gratïano „Dekreto“ medžiaga ir Abelardo metodu. Šitas teologijos kursas ilgai buvo dėstomas ir komentuojamas mokyklose; komentavo jį tokie garsūs profesoriai, kaip Albertas Didysis, Tomas Akvinietis ir Dunsas Skotas. Tik Šv. Tomo „Summos“ pakeitė pagaliau magistri sententiarum veikalą.

Lombardo „Sententijoms“ įsigalėti padėjo kaip tik nuosekliai jo vartojamas, bet Abelardo išgalvotas metodas, nes pati mintis sistemiškai teologiją išdėstyti Lombardui ne pirmam galvon atėjo. Žinome jau apie Anselmo Laoniečio (II t. § 85) ir viktoriečio Hugono veikalus. Be jų, tokių pat veikalų rašę buvo ir daugelis kitų teologų — Paryžiaus profesorius, vėliau kardinolas Robertas (Robertus Pullus, numirė Romoj 1150 m.), Alanas (Alanus ab Insulis, Alain de Lille, numirė apie 1203 m., veikalas vadinasi De fide catholica contra' hereticos), Nikalojus iš Amiens (Ars catholicae fidei, apie 1185 m.). Alanas ir Nikalojus dėstė teologiją norėdami įrodyti muslimų, žydų ir eretikų (katharų bei valdensų) mokslą klaidingą esant; tiesė kelią garsiajai Akvinato Summa contra gentiles.

Visu tuo sistematizavimo darbu reiškėsi bendroji XII amžiaus tendencija; pats gotiškasis menas galima pavadinti sisteminiu. Kanoniškosios teisės žinovai ne tik teberinko Bažnyčios kanonus ir popiežių dekretalijas. — Bolognos vienuolis Gratïanas papildė savo išleistąjį rinkinį trumpu komentaru, kur stengėsi suderinti nesutinkančius savybėj kanonus ir išviso susisteminti Bažnyčios teisę (apie 1140 m.). Gratïano veikalas pavadintas buvo Concordia, arba Concordantia discordantium canonum (taip pat galima būtų pavadinti summas — concordantia discordantium sententiarum), bet jau XII amžiuje imta jis vadinti paprastai Decretum. Vėliau iš šio Dekreto ir išaugo Corpus juris canonici. Tačiau Gratïano Dekretas ir teologų Summos buvo ne tik tos pačios sistematizavimo tendencijos reiškiniai. — Viena, Abelardo perdirbtasis ir teologijai pritaikytasis teisininkų metodas savo rėžtu turėjo įtakos kanonistų darbui. Antra, Dekretas tapo pagaliau ir teologijos šaltiniu. Nuosekliai popiežiaus pirmenybę gindamas, Gratïanas tvirtino ir

falsifikuotu Augustino tekstu įrodinėjo, kad popiežiaus dekretalijos savo reikšme lygios esančios Šv. Raštui: inter canonicas Sripturas decretales epistolae connumerantur (P. 1 dict. 19 c. 6, edit. Friedberg pag. 61). Galimas dalykas esą, kad Augustinas arba Jeronimas geriau už popiežius aiškinęs kai kurias Šv. Rašto vietas. Bet praktiškai imant tai nesvarbu, nes popiežiaus valdžios jie neturėję. Aš manau, kad ir pačios popiežių ideologijos augimas, ir XII-XIII amžiaus popiežių mėginimai monarchiškai sutvarkyti Bažnyčią, vadovauti švietimo darbui ir apginti tiek bažnytinę, tiek politinę savo pirmenybę nuo imperatorių ir kitų valdovų, reikia laikyti tos pačios sistematizavimo tendencijos reiškiniais. Stengėsi susitvarkyti pati Europos kultūra. Gal būt, neatsitiktinai XI-XII amžiuje unisoninis gregorijoniškas giedojimas imta keisti polifoniniu.

74

Bernardas ir viktoriečiai sukonkretino mistinį gyvenimą, susydino jį su Kristum ir nupanteistino neoplatoniškąją mistiką; tuo padarė ją teologijai nebepavojingą, nes tikrai ir visai su Dievu nesusijęs mistikas galėjo, žinoma, tradicinę dogmą emocijonaliai aiškintis, bet nebegalėjo naujų dogmų kurti: neperžengiamom savo individualybės ribom nuo Dievo atskirtas, turėjo jis, dogmatizuodamas, autoritetu ir tradicija remtis. Tą tradiciją ir autoritetus padėjo teologijos pamatan Abelardas. Naują pozityvinę teologiją kurdamas, principijaliai nuveikė jis mistinę platonizuojančių teologų metafiziką, su kurios panteizmu, kiek begalėdamas, ir kovojo. Čia išvien ėjo su didžiausiu savo priešu Bernardu ir net geriau už jį aiškino ypatingas vakarų krikščionybės, romaniškosios krikščionybės, tendencijas.

Bet nevisai dar buvo išnykęs ir senasis teologizavimas. Abelardo ir Petro Lombardo laikais tebegyvavo jis Vokietijoj, kur, be to, sutiko ir su prigimtąja vokiečių dvasia.

Pamaldusis Deutz vienuolyno abatas ir daugelio dogmatikos, liturgikos ir Šv. Rašto eksegezės veikalų autorius Rupertas (—1070—1130 m.) kovojo tiek su teologijos mokslo nenorinčiais pripažinti tradicijonalistais, tiek su dialektikais, Anselmo Laoniečio ir Abelardo mokiniais. Gyveno vienuolio širdyje varg-

šas Kristus, Nukryžiuotasis, bet džiaugėsi Rupertas ir Dievo leistąja gamta, ir menais, gražiomis Dievo dovanomis. Parašė didelį veikalą apie „Šv. Trejybę ir Josios darbus". Tik ne Šv. Trejybės paslaptis ir dogma čia jam rūpėjo, bet Dievo auklėjamosios žmonijos istorija. Augustino D e C i v i t a t e D e i remdamasis, pasakojo Rupertas, kaip Dievas Tėvas įsteigęs Savo karalystę — sutvėręs pasaulį. Paskum ėjo Dievo Sūnaus laikai — Augustino aprašytieji septyni pasaulio amžiai. Pagaliau turėsianti vadovauti žmonėms Šv. Dvasia. Visai augustiniškai suprato Rupertas žmonių istoriją, kaip Dievo kovą su Šėtonu, ir tvirtai tikėjo, kad nuveiks jį pagaliau Dievas. Apibūdino kiek Šv. Dvasios viešpatavimo gadynę — daug Šv. Rašto pasakojimų įterpė į septynių Šv. Dvasios dovanų schemą; bet eschatologijos klausimais mažai tesidomėjo. Kaip ir didžiausiam XII amžiaus istorininkui O t t o n u i F r e i s i n g i e č i u i, kaip, vėlėliau, ir G i o a c c h i n o d e l F i o r e, labiausiai rūpėjo Rupertui žmonijos istorija. Ji buvo, galì sakyt, centralinė vìso jo teologizavimo tema, taip pat ir kito vokiečio — A n s e l m o H a v e l b e r g i e č i o. Tas teologiškosios problematikos konkretumas gražiai sutiko su tūlomis vokiečių poezijos ypatybėmis ir su realistiškomis vokiečių meno (skulptūros ir minijatiūros) tendencijomis.

Mielai savinosi vokiečių teologai (ypačiai H o n o r i u s A u g u s t o d o n e n s i s) Šv. Anselmo mokslą ir Šv. Bernardo (kölniškojo S a n k t - P a n t a l e o n o vienuolyno abatas W o l b e r o n a s, Elžbietos iš Schönau brolis E k b e r t a s ir kt.) ir viktoriečių mistiką, bet ilgai priešinosi dïalektikams. H o n o r i j u i turėjo įtakos ir Šv. Augustinas, ir E r ï u g e n a, o jiems tarpininkaujant, rytiečių teologija. Gaivino jis senąją krikščionių idėją, kad žmonės turį sudievėti. O žmogaus prigimtis iš esmės esanti jau sudievėjus, nes įsikūnijęs Dievas. Savo įsikūnijimu Dievas ne tik išganęs ir atpirkęs žmoniją, kaip buvo mokęs Šv. Anselmas, bet ir sudievinęs ją. Kristaus sudievintasis žmogaus kūnas nebepriklausąs nei erdvės, nei laiko. Aukštesnis jis esąs už dangų, už visus Dievo kūrinius, už visa, kas tik galima įsivaizduoti. „Žmogiškoji Kristaus prigimtis ir visa Bažnyčia karaliaus Dievybėj", gražiai sako Honorijus, C h r i s t i h u m a n i t a s e t t o t a e c c l e s i a i n d i v i n i t a t e r e g n a b u n t.

Tos Honorijaus mintys sutiko su teologinėmis rytiečių pažiūromis. Su jomis pažindino kiek vakariečius Augustino ir kai kurių kitų teologų, ypačiai H i l a r i j a u s i š P o i t i e r s veikalai, Erïugenos išverstieji Pseudo-Dïonysijaus raštai ir daugybė citatų. Bet svarbiausia, kad pati vokiečių liaudis daug kuo visai rytiškai tikėjo. Visi pasaulininkai, anot Gerhoho brolio Arno, tikėję, kad Kristus Žmogus esąs tikrasis Dievo Sūnus ir gimęs iš Šv. Dvasios ir Panelės Švenčiausios. Poetai kalbėjo apie D i e v o kančias. Kartojo tai ir Rupertas, tik pridėdavo: „kentėjo nekentėdamas". M o t i n a A v a aprašinėjo dangaus soste sėdintį Ž m o g ų Kristų, o F r i g e d a n k džiaugėsi, kad pati žmonija (vadinasi, Kristaus kūnas) vainikuota. Vienas vokiečių autorius rašė, kad, numirėliams atsikėlus, ne tik Kristaus, bet ir visų išganytųjų substancija virsianti dieviška; tad kiekvienas šventasis visas visur būsiąs, kaip ir Dievas visur visas esąs.

Panašiai — rytiškai ir liaudiškai-vokiškai — teologizavo ir kanonikatų reformatorius G e r h o h v o n R e i c h e r s b e r g (—1094—1169 m.), karštas dïalektikų priešas. Kaip Šv. Anselmas ir Šv. Bernardas, visa sydino su Kristum ir su Kristaus darbu. Tačiau nerūpėjo jam, kaip Bernardui, mistinis individualios sielos gyvenimas, nei, kaip Anselmui, gili, bet abstrakti kiek dïalektika. Trūko jam ir mistinio, ir metafizinio genijalumo. Užtai vaizdavosi jis Kristų metafiziškiau ir istoriškiau, kaip Anselmas ir Bernardas. — Nekintamoji ir tikroji Būtis, Dievas Sūnus ir Logos sukūręs visą pasaulį ir žmoniją. Visa, kas esą, egzistuoją todėl, kad Jo būtyje dalyvaują. Ir tas pats Logos, įsikūnydamas ir žmogum tapdamas, išganęs ir atgaivinęs nusidėjėlius, nuveikęs mirtį. Įkvėpęs Jis žmonėms Savo Meilės ir tuo leidęs jiems Dieviškame Savo gyvenime dalyvauti. Ištikrųjų, baisią savo kaltę matydami, nedrįsę žmonės mylėti Dievo, bet Dievas Sūnus tiek juos mylėjęs, kad, pats jiems pasiaukodamas, įsikūnijęs, drauge su jais kentėjęs ir už juos numiręs. Įdrąsinęs juos mylėti Dievą ir įkvėpęs jiems naujo gyvenimo dvasią, gyvenimo, kuris esąs daug tobulesnis už Adomo gyvenimą. Mat, ir žmogiškąja Savo prigimtimi buvęs Kristus tikras Dievo Sūnus, D e i n a t u r a l i s e t p r o p r i u s f i l i u s e t i a m s e c u n d u m q u o d h o m o e s t. „Prieš amžius gimdė Jį Tėvas; ir tas pats Tėvas Savo meile, vadinasi, Šv. Dvasia, apvaisino pagaliau nekaltą mergelę, kad pagimdytų žmogų, kurio tėvas pats Dievas yra". Ir

„pagimdė Panelė Švenčiausia Jėzų Kristų, kuris visas jos yra, bet visas ir Dievo". Taigi, tuo pačiu ir vienu aktu žmogus suėmęs savin Dievą, o Dievas — žmogų: una conceptione Deus in hominem et homo in Deum conceptus est. Tokio žmogaus — Kristaus, o Jame pačios žmogiškosios prigimties — nebegalima laikyti tiktai Dievo kūriniu, nes čia Dievas ir Žmogus tapę vienu nekintamu Asmeniu, una impermutabilis persona. Ne metaforiškai, bet tikrai tas Žmogus esąs Dievas. Ir žmogiškoji Kristaus prigimtis reikią garbinti nemažiau, kaip Dieviškoji. Žinoma, Dievas, kuris dievinąs Sūnų, esąs už Jį didesnis, bet sudievintas, sudievėjęs Sūnus nemažesnis už Tėvą. Tikrąjį Avinėlį valgydami, valgą žmonės Dievybę kartu su visa žmogybe, in vero agno... divinitas cum tota humanitate voratur.

Savaime suprantama, kad Gerhohas susidūrė su dïalektikais. Abelardo ir Petro Lombardo mokiniai nebegalėjo laikytis suprantamesnių ir racijonališkesnių, kaip transubstancijacijos dogma, bet Bažnyčios pasmerktųjų Berengaro pažiūrų, pripažino transubstancijaciją. Bet negalėjo, antra vertus, sutikti su Gerhoho teorijomis. Individualus, empirinis Kristaus kūnas, dïalektikų manymu, esąs danguje; taigi, eucharistijos sakramentu teikiama žmonėms ne tas kūnas, bet tiktai Kristaus kūno substancija. Taip pat negalėjęs Dievas tapti žmogum, nes Dievo prigimtis nekintanti. Dievas tik susijungęs su žmogum, ir tesydinąs juos vienas jų valių sutikimas, voluntatum conjunctio. Taigi, Kristaus kūno nevalia esą garbinti Kristaus Dievybei tetinkančia garbe. Iš čia išeina, kad ir žmonijos sudievėjimas reikia suprasti tiktai metaforiškai.

Dïalektikų pažiūromis reiškėsi esminė vakarų krikščionybės tendencija, kurią kadai kitkart vaizdavo teologiškieji Karolingų imperijos ginčai ir kuri įsigalėjo kaip tik XII amžiuje, kultūringesniuose Europos kraštuose ir pirmiausia Prancūzijoj. Pats Šv. Bernardas — su jo christologija taip pat nesutiko Gerhohas — bergždino sudievėjimo idėją: panteizmo bijodamas, tą idėją darė metaforišku posakiu. Aiškiai sakė, kad deificatio, sudievėjimas, non substantiarum, sed voluntatum conjunctio tėra. Ne visiškai vienijo žmogų su Dievu. Tiek Bernardas, tiek dïalektikai griežtai skyrė Dievą nuo žmogaus, Kūrėją nuo kūrinio, ir sakė jų skirtumą amžinai nesunaikinamą esant.

Taip samprotaudamas žmogus ne tik prilygti Dievui ir susivienyti su Juo išsižada. — Tikrai su Dievu nesusivienydamas negali jis tikrai žinoti, kas Dieviška, nes savo paties mintis ir jausmus tepažįsta. Pats mistinis aktas yra toks pat žmogaus susivienijimas su Dievu, koks sudievėjimas yra sudievėjimas. Posakiai — „Dievas liečia širdį", „nužengia į širdį", „dvasia kyla į Dievą", „tirpsta Dievuje", „susilieja su Dievu" ir pan., virsta paprastomis metaforomis, gražia retorika, nes tereiškia viena — kad mistikas taip vadina subjektyvius savo paties jausmus. Gali būti, kad tie jausmai ir atitinka ontinį faktą, bet mistikas negali to nei įrodyti, nei sakyti. Mistinis apreiškimas yra subjektyvus aktas, ir nėra jame jokios garantijos, kad jis ne paties mistiko vaizduotės vaisius. Norint to apreiškimo ir juo matomųjų dalykų tikrumas įrodyti, reikia išorinio autoriteto — Bažnyčios, nes tik Bažnyčia tegali įrodyti, kad ir Šv. Raštas tikrai Dievo įkvėptas. Tiesa, Bažnyčia pati Šv. Raštu remiasi, bet — tik todėl, kad pirma sako jį, Šv. Raštą, Dievo įkvėptą esant ir tuo jo tikrumą bei šventumą įrodo. Negali nieko tikro pasakyti apie Dievą ir žmogaus protas, nes atskirtas jis nuo Dieviškojo, kaip ir visas žmogus — nuo Dievo. Protas gali protauti tik tai, ką turi, o teturi tik pats save, psichinę individo būtį ir, daugiausia, empirinę būtį. Taigi, ir proto samprotavimai bei išvedžiojimai negali peržengti empirijos ribų. Protu pažįsta žmogus empiriją ir išsiaiškina jos reikšmę ir vertę. Bet paties protavimo, proto principų reikšmę ir vertę išsiaiškinti norėdamas turi jis susijungti su absoliučiai reikšminga bei vertinga Būtimi, su Dievu, arba remtis autoritetu ir jo absoliučia reikšme. Tai ir buvo pozityvinės teologijos principas. Deja, ir tikėjimas galima laikyti subjektyviu ir tik subjektyvią reikšmę teturinčiu aktu.

Nenuostabu, kad, atsiskyręs nuo Dievo, žmogus imdavo abejoti Dievo Apvaizda, pomirtiniu gyvenimu, Šv. Raštu ir Bažnyčia. Petras Damïani XI amžiuje skundėsi, kad priviso tokių skeptikų, ir tragiškai skamba jo amžininko O t l o h o žodžiai: „Viešpatie! jei Tu esi ir visur esi, tai, meldžiu Tave, sakyk man, kas esi ir ką gali. Išvaduok mane iš šitų pagundų, nes nebegaliu jų pakelti!" Rupertas sakė, kad daug yra netikinčių, kurie tvirtina visa atsitiktinai atsiradus. Daug kuo buvo čia kalti dïalektikai. Atskyrus pasaulį nuo Dievo, nebelengva rados vėl suderinti empirinė būtis su absoliučia būtimi, žemė su dangumi. Tai ir rodo Pran-

cūzija, kur riterijos kultūra savarankiškai augo ir savo idealus aiškinosi, tarytum nebūtų buvę čia bažnytinės kultūros, ir kur ypač įsigalėjo asketizmas, tarytum nebūtų buvę pasaulininkų kultūros. Labai simptomatinga, kad prancūzai gyveno čia Bažnyčios, čia pasaulio idealais, bet mažai tesistengė sintetinį idealą formuluoti. Vienas menas teįkūnydavo sintetinės darnos troškimą, svajonę, bet menu ir tebuvo laikomas. Prancūzijos valdovų ir suprancūzėjusių Anglijos karalių neuždegdavo žemiškosios Dievo karalystės idealas, nors Plantagenėtai didelę imperiją susikūrė. Nenuostabu — asketams žemiškoji imperija mažai terūpėjo, o pasauliečiai žmonės empiriškai, žemiškai tą imperiją suprato. Valdovų politika reiškėsi visuomenės ir, pagaliau, romaniškosios tautos pažiūros ir norai.

Iki XIII amžiaus priešabelardiškoji ir paties Abelardo dialektika mažai tepaveikė vokiečius. Vokietijos teologai jai priešinosi ir tebegyveno teologinėmis Karolingų Renesanso ir XI amžiaus idėjomis; iš senųjų autorių skaitė Hilarijų, Augustiną, Jeronimą, Ambraziejų, Grigalių Didįjį, Bedą, iš naujųjų — domėjosi Anselmo, Bernardo ir Hugono veikalais. Kaip minėta, jiems daugiau, nei prancūzams, įtakos turėjo rytiečių teologija — todėl, kad sutiko ji su stipriomis tautiškomis vokiečių pasaulėžiūros tendencijomis. Ruperto ir Gerhoho teologija visai rytinio, net aleksandrijiečių pobūdžio buvo. Ant šakių kilojo vokiečiai Dievo vienovę su žmogum — kaip Šv. Kirilas Aleksandrijietis ir net monofizitai, tvirtino, kad Dievo ir žmogaus prigimtis tapusios vienu Kristaus Asmeniu. Iš čia išvedžiojo ne metaforinį, bet tikrą žmonių sudievėjimą.

Dievo vienovė su žmogum ir žmogaus sudievėjimas pripažįstant, galima buvo laikyti mistinis aktas tikru Dievo ir žmogaus susivienijimu ir remti mistinis apreiškimas ne autoritetu, bet pačiu Dievu. Tuo būdu mistinė patirtis rados kūrybinė teologizavimo jėga ir dogmatizavimo šaltinis. Tai gražiai sutiko su teologiškuoju Šv. Anselmo, net Eriugenos metodu ir vėliau pasireiškė vokiškąja XIII amžiaus mistika. Taip pat ir su Dievu susivienijęs žmogaus protas tapo ne tik žmogišku, bet dar ir Dievišku; žmogaus protavimas iš esmės buvo Dievo Protavime, Dievuje-Logose, dalyvavimas. Nebereikėjo žmogui abejoti savo proto principais ir pamatuoti jų tikėjimu bei autoritetu, nes žmogaus protu, tam tikra prasme, pats absoliutus Protas (Logosas)

protavo. Šv. Raštą skaitydamas, žmogus galėjo pats, kad ir Dievo protu, įsitikinti, ar jis tikrai Dievo įkvėptas. Taip pat Dievas, vadinasi, mistinė patirtis ir su Dievu susivienijęs protas, įrodydavo žmogui Bažnyčios, jos mokslo ir sakramentų šventumą. Visas tas tendencijas suaktualino tik Reformacija ir idealistinė XIX amžiaus Vokietijos filosofija, bet ir XII amžiuje tos tendencijos kai kur reikšdinos ir motyvavo teologizavimą.

Viktorietis Hugonas pamatavo dorą Dievo valia. Dora esą tai, ko Dievas norįs ir įsakęs. Ne tiesa, kad norįs Dievas to, kas esą dora ir teisinga, bet — dora ir teisinga esą tai, ko Dievas norįs. Negalima esą klausti, kodėl Dievo valia esanti teisinga ir dora, nes Dievas esąs pirmoji visko priežastis, o pirmoji priežastis savo priežasties nebeturinti. Žmogaus vienovė su Dievu pripažįstant, tokio samprotavimo nebereikėjo. Su pačia Pirmąja Priežastimi susydamas, žmogus suimdavo savin Hugono aiškinamą pirmutinį faktą — Dievo Valios ir Teisybės tapatybę. Dievo Dora ir Teisybė virto „kategoriniu" paties žmogaus „imperatyvu", heteronominė Hugono moralė — autonomine. Tuo būdu aiškėjo absoliuti žmonių doros esmė bei vertė, ir galėjo atgyti moralinis senųjų germanų absoliutizmas. Doros idealų siekdamas ir juos vykdydamas, žmogus jautėsi tikrai Dievo darbą dirbąs. Čia teologijos tendencijos sutiko su vyraujančiais kurtuazinės vokiečių poezijos motyvais.

Mistine savo patirtimi, protavimu ir moraline savo veikla sydamas su Dievu, žmogus nebegalėjo griežtai skirti žemiškojo gyvenimo nuo dangiškojo; pats dievėdamas, norėjo ir empirinį pasaulį dievinti. Todėl ir teisino (ne praktiškai ir be Bažnyčios, kaip prancūzai, bet teoriškai ir religiškai) vokiečiai empirinį gyvenimą; todėl ir stengėsi bažnytinę pasaulėžiūrą su kultūriniu pasaulininkų darbu suderinti; todėl pagaliau ir brangi jiems buvo imperijos, žemiškosios Dievo karalystės, idėja.

Visas tas vokiečių ypatybes gražiai iliustruoja ir vokiečių menas. Palyginti su prancūziškuoju, buvo jis didžiai atsilikęs. Prancūzijoj romaniškajam menui išsirutulojus, Vokietijoj tebevyravo karolingiškojo, bizantiškojo ir net primityviškojo meno motyvai. Patys romaniškieji vokiečių pastatai skyrėsi nuo romaniškųjų Prancūzijos pastatų, greičiau panašūs buvo į senąsias bazilikas ir bizantiškąsias centralinio plano bažnyčias. Vokiečių architektoriai pabrėždavo iškilmingą bažnyčios ramybę, įspūdingą

jos masę ir centralinę jos dalį, kur dangų simbolinąs kupolas (bokštas) gaubdavo ties Dievo Stalu susigrūdusius žmones. Tuo tarpu, kai Prancūzijos architektoriai orijentavo bažnyčią į rytų absidą ir pabrėždavo viso trobesio judėjimą tos absidos link, vokiečiai tebesilaikė kupolu sucentralintojo plano arba statydavo du transeptus ir vakarų bažnyčios galą darė visai panašų į rytiškąjį. Architektūrinė vokiečių idėja aiškino ne dangaus troškimą, bet šventą dangaus ir žemės darną. Prancūzijoj gotiškajam menui susiformavus, vokiečiai tebesistatė suvokietintojo romaniškojo stiliaus bažnyčias; tik pačiame XII-ojo amžiaus gale ėmė plisti Vokietijoje gotiškasis menas (St. Godehard in Hildesheim, Magdeburgo katedra, 1209 m.). Prancūzai pritaikydavo skulptūrą ir tapybą (stiklų mozaiką) architektūrinei trobesio idėjai ir visą ornamentų ir statulų kompleksą derino su architektūra, visa vertė meniška visuma, menišku vienetu. Vokiečiams nerūpėjo derinti skulptūros su architektūra ir derinti vienų su kitais atskirų motyvų ir statulų. Užtai buvo jų skulptūra ir (minijatiūrų) tapyba daug realistiškesnė, griežčiau vaizdavo žmonių judesius, charakterį ir nuotaiką. Ekspresyvumas ir idėja turėjo vokiečių skulptoriams didesnę reikšmę, kaip stilius ir meniškumas. Kristų vaizduodami, darė Jį panašų į šiaipjau žmogų, net į kaimietį, ir religinė menininko nuotaika sijo su jo liaudiškumu. Čia skyrėsi Vokietijos menas ir nuo bizantiškojo. Mat, bizantijiečiai dievino ir transformavo realybę, bet atmesdavo visa, kas perdaug konkretu ir empiriška buvo. Vokiečiai kaip tik tą konkretumą ir pabrėždavo, galì sakyti, jį ir laikė dievišku dalyku. Dievą su žmogum sydindami, rytiečiai kėlė aikštėn Dieviškąją jų vienovės pusę, vokiečiai — žmogiškąją. Kaip tik čia vokiečiai ir buvo europiečiai.

75

Kaip romaniškosios krikščionybės negalima pavadinti dualizmu, taip germaniškosios — monizmu arba panteizmu. Bet romaniškose tautose vyravo dualistinis, germaniškose — panteistinis krikščionybės momentas. Panteizmas yra ten, kur visai nebeskiriama Dievo nuo Jo kūrinių, o dievėjimas ir sudievėjimas jokiu būdu neprieštarauja tam, kad žmogus yra ir kad amžinai bus ir iš nieko Dievo sukurtas kūrinys. Net formaliai negalima prikišti vokiečiams panteizmo — jų teologai niekur ne-

sako, kad Dievo ir žmogaus substancija sutampa. Gerhohas visai ortodoksaliai kalba apie vieną Kristaus p e r s o n ą (asmuo, hypostasis). Gynė vokiečių teologus nuo panteizmo ir Kristus, nes jų teologijos šaltinis ir pagrindas buvo christologija, ir sakė jie žmoniją dievėjant per konkretų Dievą Žmogų Kristų.

Tačiau panteistinis krikščionybės momentas lengvai galėjo išvirsti ir panteizmu. — Paryžiaus profesorius A m a l r i k a s (A m a u r i d e B è n e s, numirė 1206 ar 1207 m.; B è n e s — Chartrės apskrities miestelis) išrutulojo panteistinę metafizikos sistemą. Turėjo jam įtakos iš dalies Eriugenos veikalas, iš dalies (chartriečių?) platonizmas. Ištikro, natūralu buvo Dievo idėjos sutapdinti su pačiu Dievu, o, laikant idėjos žmonių esme, sutapdinti su Dievu ir žmonės. Argi nevadino chartrietis T h i e r r i Dievo Sūnaus formalia visko priežastim (c a u s a f o r m a l i s), o Dievybės — f o r m a e s s e n d i? Amalrikas toja tapdino idėjas su Dievu: i d e m s u n t q u o d D e u s. O kadangi idėjos esančios visų kūrinių esmė, tai ir pats Dievas turįs ta esmė būti: c r e a t o r e m e t c r e a t u r a m i d e m e s s e. Tačiau nemanė Amalrikas, kad Dievas kinta (m o t u m D e o d a r e n o n p o s s u m); ir ne jis, bet jo mokinys D o v y d a s D i n a n t i e t i s mokė, kad Dievas esąs tiek dvasios, tiek kūno materija. Amalrikas įsivaizdavo aukščiausią esybę, kuri nėsanti nei Dievas — nei sutvėrimas, nei amžina — nei laikinė, e n s u n u m t r a n s c e n d e n s i n r e, q u o d n e c e s t D e u s n e c c r e a t u r a, n e c a e t e r n u m n e c t e m p o r a l e. Galima buvo taip aiškinti Eriugenos sistema, ir Dovydas tik sutikslino Amalriko mokslą. Bet mažai apie Amalriko ir Dovydo teorijas težinome, nes jų pačių raštai žuvo. Amalriko ir Dovydo sekėjai manė, kad pasibaigę Kristaus viešpatavimo, Naujojo Įstatymo, laikai ir kad prasidedanti Šv. Dvasios karalystė. Sakėsi Dievo dalelytės esą, nes juose Šv. Dvasia įsikūnijus. Paryžiaus sinodas (1210 m.) pasmerkė ereziją, liepė iškasti ir ekskomunikavo Amalriko lavoną, vienus jo sekėjus sudegino, kitus pasmerkė amžinai kalėti. Kadangi Amalriką ir Dovydą Aristotelio sekėjais laikė, sinodo tėvai uždraudė skaityti ir paties Aristotelio knygas d e m e t a p h y s i c a e t n a t u r a l i h i s t o r i a n e c s u m m a d e i i s d e m.

Vokiečių teologai nebuvo panteistai, greičiau atstovavo senajai teologizavimo tradicijai, su kuria kovojo ir kurią nuveikė

Abelardas ir kiti prancūzų teologai. Toji pergalė ir reiškė, kad susiformavo pagaliau ypatinga vakariečių ir pirmiausia romaniškoji krikščionybės sistema, ne tik teologinė, bet ir juridinė. Teologai čia bendradarbiavo su kanoniškosios teisės žinovais ir sistematikais, o kanoniškoji teisė vaizdavo, kaip objektyviai augo monarchinė popiežiaus Bažnyčia, kaip norėjo santykiauti ir iš dalies kaip santykiavo su valstybėmis. Popiežiaus Bažnyčia stengėsi monarchiškai tvarkyti ir valdyti teologiją, filosofiją, išviso švietimo darbą ir dvasios kultūrą: XII amžiuje popiežiai ėmė globoti universitetus, XIII-ojo pradžioj kryžiaus karu panaikino katharų ereziją ir įsteigė inkviziciją. Naujoji teologų karta suprato, kad teologijai susisteminti reikėjo Bažnyčios autoriteto, o tikrai autoritetiška tik monarchinė popiežiaus Bažnyčia tegalėjo būti. Gal, todėl ir kreipėsi į autoritetą teologai, kad to autoriteto jau būta. Iš pat pradžios popiežiaus pirmenybė charakterizavo Vakarų Bažnyčią ir pamatavo dogmatinę jos tradiciją; pagaliau taip su ja susijo, kad tradicijonalistas nebegalėjo nebūti ir popiežininkas. Nebe dėl bažnytinės popiežių pirmenybės, bet dėl politinių jų pretenzijų kovojo su popiežiais Salijai ir Staufenai.

Visų vakariečių tikėjimo tradicijonalizmas, toji reikšmė, kurią turėjo tam tikėjimui autoritetas, ir popiežiaus pirmenybės idėja iš anksto nulėmė vokiečių teologijos likimą. Be to, Europos kultūrai Prancūzija vadovavo.

Rupertas buvo tradicijonalistas. Šv. Tėvų mokslą lygino su šiaurės žvaigžde, kuri rodo kelią jūreiviams. Bet laisvai aiškino jis Bažnyčios tradiciją, kartais nesutiko su pačiu Šv. Augustinu ir nebijojo savo nuomonių reikšti. Gerhohas norėjo ne savo nuomones skelbti, bet — Šv. Tėvų mokslą. Maža to: bijojo jis nukrypti nuo tikrojo Bažnyčios mokslo, kurį vienas popiežius tegalįs formuluoti. Prašė popiežių tvirtinti, ko pats mokė; bijojo savo nuomonėmis tikėti. Savo priešų „erezijas" Romai skųsdavo. Deja, Roma Gerhoho priešams palankesnė rados, ir 1159 m. Šv. Petro sostan įžengė dïalektiko Abelardo mokinys Rolandas (Aleksandras III). Netrukus ir pačioj Vokietijoj priviso Paryžiuje išsimokslinusių dïalektikų, ir ėmė plisti Petro Lombardo Sententijos. Dvyliktojo amžiaus gale ir čia įsigalėjo dïalektinė-pozityvinė teologija; tam didžiai padėjo cistercijiečių ir prémontriečių vienuolynai; XIII amžiuje naujoji teologija nuveikė senąją, o ši senoji ėmė syti su eretiškąja mistika.

IX

Erezijos ir jų subažnytėjimas

76

Tik sisteminis teologų ir filosofų darbas tegalėjo suderinti įvairias kultūros tendencijas, nuveikti idėjinę anarchiją ir aiškiai apibūdinti Europos dvasią. Mat, filosofai ne tik ginčijosi tarpusavy dėl europiškosios kultūros principų. — Kad ir kaip abstrakčiai ir šiaipjau žmonėms nebesuprantamai savo pažiūras dėstė, filosofai aktualino tomis pažiūromis įvairias Europos tautos potencijas; ir jų, filosofų, kova vaizdavo pačios kultūros antinomijas. Todėl XII-ojo amžiaus mistikai ir net abelardiškoji dialektika ir sijo su religiniais, socijaliais ir politiniais sąjūdžiais; todėl, antra vertus, tie sąjūdžiai ir motyvavo mistines ir filosofines sistemas.

Esam jau matę, kaip Bažnyčios reforma tapo liaudies sąjūdžiu, Italijoj — patarija, Vokietijoj — hirsaujiečių veikla. Reformatoriai aiškino liaudžiai šventosios, apaštališkosios Bažnyčios idealą, kurstė ją prieš supasaulėjusią dvasininkiją ir valdžią, nebijojo — patys popiežiai! — skelbti donatininkų idėjų. Ir tas religinis sąjūdis sijo su socijaline ir politine kova.

Prancūzija, išskyrus Normandiją, Ile-de France, Flandriją ir Champagnę, XII amžiuje baisiai kentėjo nuo feodalinės anarchijos. Visą kraštą naikino Plantagenėtų karai su Kapetingais ir nuolatinės viduramžių nelaimės — maras ir badas. Iš 43 Pilypo II karaliavimo metų 11 buvo bado metų. Net vienuoliai dažnai neturėdavo nei vyno, nei alaus ir mito avižine duona; turtuoliai priversti būdavo dvėseną valgyti; daug feodalų plėšikavimu versdavos. Karui aprimus, kariai samdininkai imdavo plėšikauti. Šie r o u t i e r s, arba c o t t e r e a u x, puldavo bažnyčias ir vienuolynus, sudegindavo pačią bažnyčią, jos žemes išniokodavo, o kunigus ir vienuolius paimdavo nelaisvėn ir par-

duodavo. Kaip bandą juos gindavo. „Juokais vadino juos giedotojais. — Nagi! pradėkite giedoti! — sakydavo jiems ir daužydavo per ausis arba pagaliu mušdavo. Daug nuo tų smūgių ir numirdavo; kiti išsipirkdavo. Švenčiausią mindžiojo tie velniai kojomis, o iš altoriaus apdangalų savo kekšėms drabužius siūdavo.“ Žinoma, nesigailėjo plėšikai ir šiaipjau žmonių. Visokie valkatos, pabėgėliai, vienuoliai ir kunigai nuolat papildinėjo plėšikų būrius. Karui prasidėjus, samdydavosi jų tiek Richardas Liūto Širdis, tiek Pilypas II; karui pasibaigus — su jais šiek tiek kovodavo. Bet mažai ką ta kova tereiškė, nes ir galingieji baronai arba bijojo plėšikų, arba patys išvien su jais ėjo. Innocentijus III 1204 m. kaltino Bordeaux arkivyskupą, kad geruoju gyvena su savo diecezijos plėšikais, patardinėja jiems kas pulti ir nemaža iš to pelno turi.

Pagaliau, 1182 m., pati Panelė Švenčiausioji apsireiškus vienam Pui-en-Velai (dép. Haute-Loire) dailidei Duranduі, parodžius jam paveikslą, kur buvus ji atvaizduota kūdikiu Kristum nešina ir kur parašyta buvę: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, dona nobis pacem. Liepus jam įsteigti broliją taikai saugoti. Pui vyskupas palaimino Durando sumanymą, ir greit naujoji capuciati brolija, tikra taikos saugotojų kariuomenė, paplito po pietų ir vidaus Prancūziją. Broliai maudavo sau ant galvos ypatingą baltą kapiušoną su minėtojo pavidalo paveikslėliu; siekė eiti išpažinties, dorai gyventi, kukliai dėvėti, vieni kitiems skriaudas dovanoti ir klausyti savo vadų. Daug kaimiečių, miestelėnų, vienuolių, vyskupų ir feodalinių senjorų įstojo į broliją arba į kitas jos pavyzdžiu įsteigtąsias brolijas — tapo „kapucijatais“, „taikdariais“, „juratais“ ir t. t.

Visos tos brolijos ėmė sistemiškai kovoti su plėšikais; nemaža jų būrių išmušė ir išžudė. Bet, kadangi daugumas brolių buvo miestelėnai ir kaimiečiai, kova su plėšikais savaime virto kova dėl socijalios santvarkos, ir kapucijatai greit susidūrė su feodalija. „Senjorai ėmė bijoti, nebedrįso reikalauti, kad jų žmonės mokėtų jiems daugiau, kaip reikia; nebeišverždavo iš jų pinigų; noroms nenoroms turėjo tenkintis tuo, kas papročiu buvo jiems mokama. Kvaila ir nedrausminga liaudis visai iš proto išėjo. Išdrįso pareikšti grafams, vikomtams ir valdovams, kad jie turi švelniau su žmonėmis elgtis. Kitaip, girdi, pamatysią,

kas esą liaudies pyktis?“ Tiek baronai, tiek vyskupai išsigando beprotiško kapucijatų įniršio, insana rabies capuciatorum, o jiems pataikaują metraštininkai ėmė kalbėti apie secta capuciatorum. „Visoj Galijoj pradėjo liaudis kilti prieš valdžią. Pradžioje tas žmonių darbas atrodė neblogas, bet iš esmės buvo jis šviesos angelu apsimetusio Šėtono darbas. Pui juratų sąjungos dijaboliškos ir pražūtingos būta. Nustota ir gerbti vyresnieji. Visi stengėsi išsikovoti laisvę, sakėsi paveldėję ją iš pirmųjų žmonių, iš Adomo ir Jievos, pačią pirmą pasaulio dieną. Nežinojo, kad vergystė yra bausmė už nuodėmes. Taigi, imta nebeskirti didesnieji nuo mažesniųjų, ir viskas sumišo. O tai griauna tąsias įstaigas, kurios Dievo valia ir šio pasaulio galiūnų tarnavimu visus mus valdo.“ Auxerrės vyskupas Hugonas (1183—1206 m.) su didele kariuomene įėjo į vyskupišką savo miestą, kuris buvo tuo maru užsikrėtęs, suėmė kapucijatus, kuriuos tik rado, apdėjo juos baudomis ir atėmė iš jų kapiušonus. Paskui, norėdamas, kad visi žinotų, kaip baudžiama akiplėšos, ir kad nuprastų servai maištininkauti prieš savo senjorus, liepė jiems visus metus vaikščioti be kepurių — kęsti ir karštį, ir šaltį, ir darganą. Galima buvo matyti tie nelaimingieji vasaros metu, kaip dirbo jie laukuose saulei kaitinant, o žiemos metu — kaip jie nuo šalčio drebėjo. Visus metus būtų servai taip kentėję, kad nebūtų jų užjautęs vyskupo dėdė Senso arkivyskupas Guïdonas ir kad nebūtų paprašęs Hugono atleisti jiems bausmę. Tuo būdu išnaikino Hugonas tą fanatikų sektą savo diecezijoj. Taip pat buvo padaryta ir kitose diecezijose; ir Dievo malone sekta visai išnyko.“ Atrodo, kad su kapucijatais kovodami, baronai kai kur susidėjo net su plėšikais. Šiaip ar taip, tie plėšikai netrukus vėl įsigalėjo.

Kapucijatų sąjūdis panašėjo į tas XI amžiaus sąjungas, kurių pristeigus buvo Bažnyčia Dievo Taikai ir Dievo Paliauboms saugoti. Tik nebe vyskupai ir nebe diduomenė, bet žemesnieji visuomenės sluoksniai tam sąjūdžiui vadovavo. O tie sluoksniai sydino jį su socijalinės revoliucijos idėja. Tad viso sąjūdžio greičiau socijalinio, kaip religinio būta; ir visai suprantama, kodėl numalšino jį vyskupija ir feodalija. Iš esmės religiškesnė ir tradicijonalesnė buvo kryžiaus karo idėja, juoba, kad organizavo kryžiaus karus — tiek su muslimais, tiek su eretikais — Bažnyčia ir feodalai. Tačiau ir kryžiaus karai iš dalies buvo pačios tautos, visų jos sluoksnių sąjūdis.

Netoli nuo Vendôme miesto (dép. Loire-et-Cher) 1212 m. piemenukui Steponui pasirodęs vargšo piligrimo rūbais apsivilkęs Dievas, paprašęs jo duonos kąsnelio ir davęs jam laišką, kuriuo įsakęs jam eiti Šv. Grabo išvaduoti. Paabejojęs pirma piemenukas, bet, kai ėmusios prieš jį klūpčioti avys, įtikėjęs savo regėjimu, ėmęs vaikščioti po kraštą ir šaukti: „Viešpatie Dieve, išgelbėk krikščionis! Viešpatie Dieve, grąžink mums tikrąjį Kryžių!“ Kadangi piemenukas ir stebuklus daręs, susispietę apie jį kiti piemenėliai, 12—13 metų vaikai, ir išsirinkę jį savo vadu.

Gal būt, ne tik nebuvo jokio Dievo laiško, bet piemenukas Steponas ir stebuklų nedarė. Tačiau visoj Prancūzijoj, o paskui ir Vokietijoj atsirado daug vaikų kryžiuočių. Sudarė jie ištisą kariuomenę ir nuėjo Marseillės link. Manė iš čia į Šv. Žemę nuplaukti. Kai klausdavo jų žmonės, kur eina, atsakydavo: „Pas Dievą“. Ir tikėjo žmonės, kad nekaltieji vaikai atims iš muslimų Šv. Žemę. Karalius Pilypas, pasitaręs su vyskupais ir Paryžiaus profesoriais, įsakė vaikams grįžti namo; bet mažai kas karaliaus tepaklausė. Popiežius Innocentijus III vaikams nesipriešino. „Gėdą mums daro“, sakė, „tie vaikai. Mums užmigus, linksmai jie eina Šv. Grabo išvaduoti.“ Deja, ne popiežius, bet karalius Pilypas geriau įvertino fantastišką žygį. „Dievo garbei“ sutiko du marseilliečiai perkelti vaikus į Siriją; bet du laivai žuvo, o kitus kryžiuočius marseilliečiai muslimams vergystėn pardavė.

77

Kapucijatų sąjūdis ir nelaimingasis vaikų žygis į Šv. Žemę rodo mums, kokią reikšmę turėjo XII amžiuje religinės idėjos ir kaip greit virsdavo jos liaudies sąjūdžiu. Atidžiau religinę tų laikų evoliuciją tyrinėdami, galime aiškiai matyti jos ryšius su XI amžiaus reformatorių veikla ir pasaulėžiūra. Romos kurijai ir išviso bažnytinei hierarchijai ištirpus, reformos idėjos neišnyko ir jų sujaudintoji visuomenė nenurimo. Tebegyveno toji visuomenė šventosios, apaštališkosios Bažnyčios idealu, kurį — iš dalies demagogiškai — buvo skelbę reformatoriai, ir nebegalėjo apsiprasti su reliatyvia, kompromisine Bažnyčios reforma. Bažnyčios vadams kas įvykdoma rūpėjo, o liaudis neįvykdomų idealų tebetroško.

Utrechto diecezijoj, Reino ir Scheldės žiotyse, paskui Anverse (Antwerpene), Brügės mieste, Liègės diecezijoj ir Prancūzijoj pragarsėjo Tanchelmas. Tūkstančiai žmonių klausydavo jo pamokslų, kuriuos dažnai aikštėse ir net laukuose sakydavo. Baisiai puolė jis supasaulėjusią kunigiją. Nepripažino blogo kunigo teikiamųjų sakramentų; tvirtino, kad sakramentai kunigo doros ir šventumo priklausą, ex meritis et sanctitate ministrorum virtutem sacramentis accedere. Čia Tanchelmas tiktai sugriežtino donatistines tūlų XI amžiaus reformatorių idėjas. Bet, Romą aplankęs ir kuriją pamatęs, ėmė jis ir pačia Bažnyčia nebetikėti, bent jos hierarchija. Pasitikėjo savimi, nes laikė save Šv. Dvasios įkvėptu. Vienas kunigas 1115 m. nužudė Tanchelmą. Tačiau „šventojo pranašo" sekėjai įsteigė Utrechto mieste savo broliją. Buvo jų dvylika; gal, tikėjosi nauji apaštalai būsią.

Po 20 m. kiti Liègės diecezijos eretikai nepripažino mišių už numirėlius, kūdikių krikšto ir vedybų; patys šventai gyveno. Liaudis norėjo juos akmenimis išmušti. Triero diecezijoj Bažnyčios sinodas pasmerkė kunigų ir pasaulininkų broliją, kurie nepripažino kūdikių krikšto ir transubstancijos mokslo. Mat, ne tik trokšta jų Bažnyčia reformuoti, bet ir jos kultas bei mokslas kritikuota. Nebe vienų filosofų tegalvota.

Cluni abatas Petras Gerbiamasis parašė traktatą prieš Petro iš Bruis ir jo mokinių ereziją (Adversus Petrobursianos haereticus). Tie eretikai įrodinėjo savo mokslą Evangelija, kurią patys (nebe simboliškai, kaip Bažnyčioj įprasta buvo) ir aiškino. Neigė petrobursijonai Bažnyčios tradiciją ir kultą: giesmes, bažnyčias ir kryžių. Kryžius esąs kančių įrankis; ne garbinti jis reikią, bet greičiau — nekęsti. Petras iš Bruis net degino kryžius, už tai ir pats karštų katalikų minios sudegintas buvo (apie 1120 m. Saint-Gil miestely, pietų Prancūzijoj). Nepripažino eretikai nei vaikų krikšto, nei mišių, nei eucharistijos. Kristus tik vieną kartą tedavęs Savo mokiniams Savo kraujo ir kūno; negalima esą to sakramento pakartoti.

Petrobursijonai veikė senojoj Septimanijoj (dép. Pyrénées - Orientales, Audes, Hérault); netrukus atsidūrė ir Gascognėj. Vėliau susidėjo jie su Heinricho Lausanniečio sekėjais. Heinrichas buvo benediktinų vie-

nuolis, griežtas asketas ir geras pamokslininkas, mirum in modum facundus. Šaukė jis žmones atgailoti, ir lydėjo jį visur atgailos rūbais apsivilkę mokiniai. Le Mans miesto vyskupas leido jam sakyti pamokslus (1101 m.). Bet kadangi Heinrichas ir kunigiją puolė — reikalavo, kad apaštališkai ji gyventų, tai buvo jis pagaliau ištremtas iš Le Manso diecezijos. Per Poitiers ir Bordeaux priėjo jis Provencę ir ėmė čia skelbti savo mokslą; prisiviliojo ir daug petrobursijonų, nors, rodos, dar neeretikavo. Mat, suėmė jį 1135 m. Arlės arkivyskupas ir uždraudė jam pamokslus sakyti Pisos sinodas, bet leido jam įstoti į Clairvaux vienuolyną. Ar ilgai čia gyveno, ir išviso ar gyveno čia Heinrichas, — nežinia. Šiaip ar taip, greit vėl atsidūrė jis Prancūzijos pietuose. Tebeplėtė savo mokslą, kol 1145 m. suimtas buvo ir netrukus numirė. Šv. Bernardas sako, kad nepripažinęs Heinrichas Bažnyčios sakramentų, švenčių ir bažnyčių ir kad savo sekėjus telaikęs išganytais, ad solos quos decipit totas miserationum Dei divitias pervenire. Tačiau, Bažnyčią gindamas, Šv. Bernardas nelabai sąžiningas kaltintojas buvo; dažnai primesdavo priešams tas jų mokslo išvadas, kurias pats buvo padaręs. Tiesa, donatistinės idėjos natūraliai virto principijalia kova su empirine Bažnyčia. Tiek Petro iš Bruis, tiek Heinricho mokiniai sumišo su įsigalėjusiais pietų Prancūzijoj katharais.

78

Katharizmas (II, § 92) buvo ne tiek krikščionių sekta, kiek savarankiška, iš esmės ne krikščioniška bažnyčia. Ji turėjo savo dogmą, savo kultą ir savo hierarchiją — vadinamuosius perfectus (perfecti = tobulieji). Perfektai, arba consolati (gavusieji guodžiamąjį (consolamentum) sakramentą), išsižadėdavo pasaulio, į moteris nė nežiūrėdavo, nevalgė mėsos, gyveno asketiškai ir, kaip tikri apaštalai, klajodami po kraštą, skelbė savo mokslą. „Dėjosi teisūs ir skaistūs esą. Visuomet liūdnas buvo išbalęs jų veidas“. Kiekvienos katharų bažnyčios hierarchijai vadovavo vyskupas ir du jo padėjėjai, arba sūnūs (filius maior et filius minor). „Juodu drauge arba atskirai vizituodavo katharus ir kathares, visus, kas priklausė vyskupo, ir visi turėjo jųdviejų klausyti.“ Be sūnų vizituodavo katharų brolijas ir perfektai - dïakonai. Vyskupas, sūnūs, dïa-

konai ir išviso perfektai buvo katharų hierarchija, kuri reikia skirti nuo „tikinčiųjų", credentes, nuo katharų pasaulininkų. Tik paguostasis (consolatus, per consolamentum nuodėmių atleidimą ir Šv. Dvasios gavęs) ir apaštališkai gyvenantis, vadinasi, tik perfektas tegalėjęs būti išganytas: guodžiamasis sakramentas ir šventumas liudijęs, kad jo, perfekto, siela tikrai gerojo Dievo dalelytė esanti. Tik per consolamentum tegalima esą po mirties susivienyti su Dievu; be to, ir konsolamentumą turėjęs teikti nuodėmėm nesuteptas ir šventas, tikras perfektas. Katharų consolamentum (manuum impositio) turėjo tą pačią reikšmę, kaip keturi katalikų sakramentai — krikštas, išpažintis, eucharistija ir įšventinimas (be to, įšventinami buvo dïakonai, „sūnūs" ir vyskupai). Tačiau negalima buvo konsolamentumo kartoti, o paguostasis turėjo kuoasketiškiausiai gyventi, nes ir mažiausia nuodėmė išdilindavo tą sakramentą, tiksliau sakant, rodė, kad tikrovėj jo nebuvo buvę. Sakramentalinis žmogaus išganymas katharų manymu kartinis aktas tebuvęs. Tuo būdu kėlė jie aikštėn labai stiprią (tačiau ne vienintelę) to meto krikščionių idėją: manė, kad reikią ne pasaulis išgelbėti ir transformuoti, bet Dievo sūnūs (gerojo Dievo dalelytės) iš pasaulio išgelbėti. Tai sutiko su asketinėmis amžiaus pažiūromis ir nuotaika, dar labiau, žinoma, su dualistiniu pačių katharų mokslu, o apšvelnintas kai kurių kathariškųjų bažnyčių dualizmas iš esmės mažai tesiskyrė nuo griežčiausiųjų krikščionybės asketų pasaulėžiūros. Tačiau nė vienas krikščionis, nė pats griežtasis asketas, nedrįso principijaliai smerkti pasaulio ir šiaipjau žmonių gyvenimo, žemiškojo jų darbo. Kad ir krikščioniškiausiu asketo gyvenimą laikė, pasaulininkas tikėjosi betgi išganytas būsiąs; nusidėdamas pasikliaudavo Dievo malone ir išpažinties sakramentu, kurio niekam ir niekuomet nenustodavo teikus Bažnyčia. Nuodėmes išpažinęs ir atgailojęs, vėl imdavo jis nusidėti, bet vilties nenustodavo. Tik perfektais tapdami tegalėjo išsigelbėti, išsivaduoti iš pasaulio ir blogojo dievo valdžios katharų pasaulininkai, tikintieji (credentes). Neverta buvo jiems nuodėmės išpažinti ir gerai gyventi; viena jiems tereikėjo — laukti konsolamentumo. Pasaulio vertės nepripažindami, nepripažino katharai ir moralinės žmogaus pažangos, tik — kartinį moralinį perversmą. Jų tikintieji „kvaršina patys save klausimu, ar jie yra atskilę angelai, kuriuos

eretikai sako paskirtus esant amžinai gyventi, ar blogieji angelai, amžinai mirčiai paskirtieji. Todėl begalėj nuodėmių ir įklimpsta.“ Mat, konsolamentumas visas nuodėmes išdilinąs, o mirčiai paskirtajam jokie geri darbai nepadėsią, ir tikrojo konsolamentumo jis vistiek negausiąs.

Nedoru gyvenimu kaltino katharų tikinčiuosius jų priešai, katalikų rašytojai. Bet savo kaltinimų jie anaiptol neįrodinėjo; tik išpūtė visokius gandus ir taisyklingai padarytas išvadas iš katharų mokslo pavertė tarytum buvusiais faktais. Patys katharų perfektai nenuoseklūs buvo. Katharų diakonai, vizituodami tikinčiuosius, klausydavo išpažinčių, užduodavo jiems atgailą, aiškino jiems Evangeliją ir mokė dorai gyventi. Ne visiems ir atsargiai, pamažėle skelbė katharai savo mokslą. — Prisiviliojęžmogų asketiniu savo gyvenimu, imdavo kaltinti turtuolius, o ypačiai kunigus; sakydavo, kad kunigai turį gyventi apaštališkai ir padėdinėti vargšams ir kad neturį būti Bažnyčioj vargšų, kaip nebuvo jų buvę senojoj Bažnyčioj. Paskui skelbė, kad kunigai atsimetę nuo tikrojo tikėjimo ir patapę teisiųjų persekiotojais. Taip pat, girdi, ir žydų kunigai persekioję apaštalus. Pagaliau sakydavę žiną žmonių, kurie visai apaštališkai gyvena. Jų tarpe nėsą vargšų, o kai užklystąs pas juos koks, tuoj turtingu jis tampąs. Tikroji Dievo Bažnyčia niekuomet nepersekiojus žmonių, bet visuomet pati buvus persekiojama. Kristaus mokiniai ne vilkai esą — avinėliai. Povilas avinėlis buvęs, bet vilkus iš Bažnyčios išvydavęs, ginčydavos su katharais katalikų pamokslininkai. Bent nežudydavęs jų, atsakydavo eretikas. „Petras prakeikė Ananiją, ir tas parpuolė ir numirė.“ — „Petras jį nužudė ar pats Dievas?“ — „Petras, sakau, savo žodžiu.“ — „Daryk taip ir tu!“ — „Ar ne vistiek, kuo žudoma: žodžiu ar kardu?“ — ginčijasi katalikas, bet, žinoma, negali katharo nuveikti. Evangelijoj pasakyta, vėl tvirtina eretikas, kad vyskupas būtų be kaltės, teisus ir šventas. Argi tokie esą Romos Bažnyčios vyskupai ir kunigai. Aišku, kad Romos Bažnyčia nėsanti Dievo Bažnyčia, nes Romos kunigai blogi. Tikrojoj Bažnyčioj nėsą blogųjų ir gerųjų — vieni gerieji. Romos Bažnyčia, tai e c c l e s i a m a l i g n a n t i u m. Garbinanti jį Kryžių. Argi garbintų sūnus kryžių, ant kurio būtų nukryžiuotas jo tėvas? Beprasmis esąs kryžiaus kultas. Neturį prasmės ir Bažnyčios sakramentai. Jeigu būtų buvęs Kristaus kūnas sulig kalnu didumo, ir tai seniai jau

būtų žmonės visą jį suvalgę. Neturinčios prasmės ir Bažnyčios dogmos. — „Ką gali padaryti Tėvas, tą gali padaryti ir Sūnus. Bet Tėvas gali pagimdyti Sūnų; taigi — ir Sūnus. Taigi, reikia pridėti ketvirtasis Šv. Trejybės asmuo; paskui — penktasis, šeštasis ir t. t." „Daug kur Evangelijoj pasakyta, kad Dievas nusiuntė Savo Sūnų. Bet, jeigu Sūnus yra Dievas, tai, kaip ir tu pats manai, turėjo Jis būti visur; taigi, buvo Jis ir Panelės Švenčiausios įsčiose, ir negalima buvo Jo atsiųsti. O jis nusiųstas; taigi, Jis ne Dievas." Ne tikrąjį Dievą skelbianti Romos Bažnyčia, Apokalipsio minimoji „didžioji paleistuvė", bet — blogąjį Dievą. Tas blogasis Dievas liepęs, kad ugnis degintų šventuosius ir vargdienėlės lūšnelę. Jis sukūręs Judošiaus sielą. Jis, Senojo Įstatymo Dievas, liepęs nekęsti priešų ir jiems keršyti; apakinęs netikėlius, kad nešviestų Evangelijos šviesa. O gerasis Dievas sakęs: „Mano karalystė ne iš šio pasaulio" ir kad tai karalystei nebūsią galo. Taigi, visai nepanaši ji esanti į šio pasaulio karalystę, kur blogasis Dievas viešpataująs.

Perfektai buvo katharų bažnyčios dvasininkija. Ji konkuravo ir kovojo su katalikų Bažnyčios dvasininkija dėl tos pačios krikščionių tautos, dėl tų pačių pasaulininkų. Kad ir ne krikščionys buvo, perfektai aiškino Evangeliją ir jos žodžiais įrodinėjo savo mokslą; manichiejišką savo dogmą sydino kiek su krikščioniškąja; kalbėjo apie tikrąjį Kristų ir tikrąją Bažnyčią; dėjosi krikščionys esą. Ne visiems, ne iškarto ir ne lygia dalia dėstė jie savo tikybą. Daug žmonių kartu buvo ir katalikai, ir katharų c r e d e n t e s: nesigilino į katharų mokslą, bet paprastai gerbė „šventus" žmones ir, prireikus, jiems padėdinėjo. Kiti nebenorėjo pripažinti blogųjų kunigų ir laikė perfektus tikrais kunigais bei apaštalų sekėjais. Daugelis atmesdavo visą supasaulėjusią Bažnyčią, užuot jos klausė katharų kunigijos ir suimdavo savin kai kuriuos kathariškojo mokslo elementus. Retas tapdavo pagaliau perfektu, dažniausiai — prieš mirdamas. Norint suprasti katharų bažnyčia, reikia turėti galvoj, kad teologai tik pradėdavo sisteminti Bažnyčios mokslą, kad tas mokslas ne tik pasaulininkams, bet ir daugumui kunigų tebebuvo neaiškus ir kad Bažnyčios reformatoriai nenoroms patys kurstė liaudį prieš Bažnyčią. Jungė krikščionis Kristaus vardas, Bažnyčios sakramentai, kultas ir hierarchija ir kai kurios krikščioniškosios idėjos; bet, norint atskirti krikščionybė nuo erezijų ir nuo apkrikš-

čionėjusio manichiejizmo, visa to permaža tebuvo. Liaudies tikėjimu tik tebeaugo krikščionybė, dar nebuvo išaugus. Ir Bažnyčios kova su eretikais rodo mums, kokia linkme augo krikščioniškoji Bažnyčia, kokiomis problemomis toji Bažnyčia sirgo, į kokius klausimus turėjo atsakyti.

79

„Kai ėmė katharai plisti Lombardijoj, atsirado čia ir pirmas jų vyskupas Morkus, kuris valdė visus lombardus, toskaniečius ir Anconos Markoj gyvenančius. Tas Morkus Bulgarų įšventintas buvo“, ordinem suum habebat de Bulgaria, vadinasi, atstovavo apšvelnintam katharų dualizmui. Bet 1167 m. atvyko Italijon iš Konstantinopolio kraštutinio dualizmo atstovas „popiežius Nikita“ ir ėmė peikti bulgariškąją hierarchiją, ordinem Bulgariae. Išsižadėjo Morkus bulgariškųjų šventimų ir su savo sekėjais gavo iš „popiežiaus Nikitos“ Drugarijos (Druguria, Drugaria, ties Philippopolio miestu) šventimus. Bet Morkaus įpėdiniui Jonui Žydui vyskupaujant, atėjo iš rytų Petrakas ir papasakojo daug blogų dalykų apie vyskupą Simoną, iš kurio buvo gavęs šventimus minėtasis Nikita. Todėl daug katharų atskilo nuo Jono. Tuos atskalūnus ėmė valdyti vyskupas Petras Florencijietis. Buvo tais laikais Italijoj ir dar viena katharų hierarchija, arba bažnyčia, — ordo Sclavoniae; XIII amžiuje Italijos katharai turėjo jau 7 hierarchijas (ordines), arba bažnyčias, išviso 2000—3000 perfektų. Daugumas jų gyveno ir veikė Lombardijoj, Anconos ir Treviso Markose, Romagnoj, Emilijoj ir Toskanoj; mažiau eretikų buvo Umbrijoj, Romos Kampanijoj ir Italijos pietuose bei Sicilijoj.

„Visos katharų bažnyčios vienos su kitomis bendrauja, kad ir skiriasi vienos nuo kitų savo mokslu. Tik Konkorriečiečiai ir Albaniečiai*) vieni kitus smerkia.“ Bendravo Italijos bažny-

*) Concorrezenses, Concorricii, Ecclesia de Concorezzo vadinosi XIII amžiuje didžiausia „bulgariškoji“ (ordo Bulgariae) bažnyčia, kuri turėjo maždaug 1500 perfektų. Ecclesia Albanensis vel de Donnezacho (Desenzano, Gesezano, illi de Blasmenta) — kraštutiniai „drugariškosios“ (ordo Drugariae) bažnyčios dualistai. Vyresnysis jų vyskupo Blasmentos (Belasmansos, Balasinansos) „sūnus“ Johannes de Lugio sukūrė savo teologiškąją sistemą ir įsteigė pagaliau atskirą bažnyčią.

čios ir su rytų bažnyčiomis (ordo Bulgariae, o. Drugariae, o. Sclavoniae, ecclesia Philadelphiae in Romania, 2 Konstantinopolio bažnyčios, graikų ir lotynų) ir su 3 Prancūzijos (Toulousės, Carcassonės ir Albi miesto) bažnyčiomis. „Popiežius Nikita" ir vyskupas Morkus 1167 m. dalyvavo katharų sinode, kurį Saint-Félix de Caraman mieste sušaukė Prancūzijos eretikai. Nekartą susivažiuodavo su Albaniečiais ir Konkorreciečiai, bet negalėjo susikalbėti ir susitaikinti.

Kiekviena katharų bažnyčia gerai sutvarkyta buvo. Jos vyskupas ir abu sūnūs turėjo savo buveines. Taip antai, bulgariškosios bažnyčios vyskupas gyveno arba ties Milanu, arba pačiame Milane, o jo sūnus — Brescijoj ir Concorezzo; ordo Sclavoniae centrai buvo — Milanas, Bagnolo ir Mandello (arba Mantova): ordo Drugariae centrai — Vicenza ir Seriate (ties Bergamo) ir t. t. Susirinkdavo perfektai tikinčiųjų namuose; čia ir skelbė savo mokslą. Kai kur — Prancūzijoj ir Italijoj — steigdavosi jie bendrabučių, kur gyveno katharės, arba dirbtuvių, kur amatninkavo credentes; kai kur turėjo eretikai net savo mokyklų, taip antai, Milane, Florencijos apylinkėse, daugely Lombardijos miestų ir net pačioj Romoj. Be to, „kuone iš visų Lombardijos miestų ir iš daugelio Toskanos siunčia jie paklusnius savo mokinius Paryžiun. Čia vieni mokiniai mokosi logikos gudrybių, kiti — teologijos. Mat, nori savo sekėjus klaidinti ir su apaštalų tikėjimu kovoti." Visa tai galima buvo todėl, kad turėjo katharai daug įtakingų globėjų (fautores) bei tikinčiųjų (credentes, amici) ir kad erezija sijo su politiniais bei socijaliniais sąjūdžiais.

Nuo XII amžiaus pradžios Orvieto mieste imperatorininkai kovojo su popiežininkais. Imperatorininkų globojamas, ėmė apie 1160 m. skelbti čia ereziją katharas Hermaninas. Po jo atsirado mieste kiti du eretikai Gerardas ir Dïotesalvi. „Kaip Šėtonas, apsimetė Dïotesalvi šviesos angelu ir dėjosi garbingas ir doras žmogus esąs; pasėjo jis Orvieto mieste blogiausią manichiejų mokslą". Tiesa, išvijo vyskupas abu eretikus. Bet tebeskelbė ereziją „dvi moterys, blogybės dukros, Milita iš Monte-Meato ir Julitta Florencijietė." Lankė jos bažnyčią, pildė bažnytines savo pareigas ir rodėsi karštos krikščionės

esančios. Vyskupas net priėmė jas į kunigų broliją, kuri įsteigta buvo ypatingoms maldoms atlikinėti." „Viena, Milita, kaip kokia antroji Morta, buvo bemananti pataisyti didžiosios bažnyčios stogą; antroji, Julitta, kaip kokia antroji Marija, dėjosi kontempliatyviam gyvenimui atsidavus. Daugumas mūsų miesto moterų ir kai kurie tų moterų draugai ėmė laikyti Militą bei Julittą šventomis ir didžiai jas garbinti." O jiedvi, „kaip žolėse slypinti šaltoji gyvatė, daug vyrų ir moterų įviliojo į minėtosios erezijos labirintą." Suprato pagaliau vyskupas, kokių jųdviejų esama, ir, „su teisėjais ir su kitais išmintingais žmonėmis pasitaręs, ėmė persekioti eretikus. Vienus pakorė, kitiems galvas nukapojo, trečius kerštingai ugniai atidavė. Dar kitus ištrėmė iš miesto." Tačiau, tik ką išvažiavus vyskupui į Romą, iš Viterbo atvykęs „manichiejų daktaras" Petras Lombardas ir ėmęs sakyti slaptus pamokslus; aibė garbingųjų ir šiaipjau žmonių suseidavę jo pasiklausyti. Tiek įsidrąsinę eretikai, kad ėmę pagaliau ir viešai savo mokslą skelbti, o katalikus norėję visai iš miesto išjoti. Taip rašo metraštininkas. Ištikrųjų gi ne eretikai norėjo išvyti katalikus, bet imperatorininkai — popiežininkus, o su imperatorininkais, savaime suprantama, susidėjo eretikai. Popiežiaus paskirtasis miesto rektorium Petras Parenti visų pirma, kaip ir pats metraštininkas sako, sutaikino bekovojančias tarpusavy partijas, tik paskui ėmė persekioti eretikus; čia padėjo jam ir grįžęs vyskupas.

Taip pat susidėdavo eretikai su politiniais popiežiaus ir Romos Bažnyčios priešais ir kituose Italijos miestuose. Nenuostabu, kad beveik visur turėta katharų turtingų, įtakingų ir kilnių globėjų. Florencijoj Baroni, Pulci, Cavalcanti ir kiti kilnieji miestelėnai globojo eretikus, ir eretikai susirinkdavo jų namuose. Florencijos konsulas (1218 m.) daktaras ir riteris Gherardo pats buvo katharas, kaip ir Viterbo miesto camerlengo Tignosi (1205 m.). Gatos tvirtovėlės (ties Milanu) senjoras Robertas Pakta ne tik globojo eretikus, bet pastatė jiems ir kelerius namus. Gatos tvirtovėlėj palaidoti buvo du katharų vyskupai. Patį Milaną katalikų rašytojai vadino fovea haereticorum. „Jūs", rašė milaniečiams popiežius Innocentijus III (1213 m.), „ypačiai globojate eretikų šunmokslį. Ne tik tų vilkų nečiumpate, bet taip juos ginate ir šildote, kad tie vilkai liūtais pavirto, tie skėriai — karo

žirgais. Jūsų globojami, nebebijo jie viešai skelbti savo mokslo, nebesislėpdami sėja pelus Viešpaties laukuose. Uoliu tikėjimu besirūpinančių iš kitų kraštų išvyti, jie susibėga, kaip į kokią pamazgų duobę, į jūsų miestą, kur religija laikoma tai, kas aiškiai nesutinka su katalikų tikėjimu. Žinokite — plačiai kalbama apie jūsų ereziją; ir tos kalbos, ta aimana tiek gąsdina visas tautas, jog jos nekartą jau yra prašiusios mūsų, kad nusiųstumėm jas į jūsų kraštą to pražūtingo mokslo išnaikinti, kaip esam jau nusiuntę į Provencę."

O Provencėj ir išviso pietų Prancūzijoj iki Albigiečių (Albiečių) karo katharų erezija buvo ne silpnesnė, kaip Italijoj. Toulousės grafas Raimondas V 1177 m. skundėsi cistercijiečiams: „Erezija visur įsiskverbė. Visas šeimas suardė, nes vyrą suvaidijo su žmona, sūnų — su tėvu, marčią — su uošve. Patys kunigai užsikrėtė. Bažnyčios liko tuščios ir griūva. Kiek begalėdamas kovoju su šita nelaime, bet jaučiu, kad mano jėgų tam permaža. Garbingiausi mano krašto žmonės pasidavė eretikams. Liaudis eina jų pėdomis ir išsižada tikėjimo. Taigi, nebedrįstu ir nebegaliu blogybės nuveikti."

Ištikrųjų, grafo sūnus ir įpėdinis Raimondas VI mielai apdovanodavo bažnyčias ir vienuolynus; sutikęs Švenčiausią nešantį kunigą, nulipdavo nuo žirgo, pagarbindavo Kristų ir pėsčias lydėdavo kunigą; žadėjo pats tapti hospitalininku, o viena jo duktė įstojo vienuolynan. Tačiau eretikų jis ne tik nepersekiojo, bet globojo; duodavo jiems visokių dovanų; katharai naktį susirinkdavo ir sakydavo pamokslus jo rūmuose, auklėjo jo sūnų. Sakoma buvo, kad karo metu važinėję su juo persivilkę katharų vyskupai, nes norėjęs jis prieš mirdamas gauti konsolamentumą. Kol kas gyveno Raimondas linksmai ir zbitkydavo su savo meilužėmis, kaip ir daugumas to meto baronų. Foix grafas Raimondas Rogeras ir visai sukatharėjo, bičiuliavosi su savo palydovais perfektais. Viena jo sesuo buvo katharų tobuloji, antroji ir žmona valdensėmis tapo. Vieną dieną atvyko jis su savo kariais, dvariškiais ir juokdariais į Šv. Antonino vienuolyną (Pamiers mieste) ir įsikūrė čia gyventi. Abatą ir vienuolius užrakino bažnyčioj, o po trijų dienų visai iš vienuolyno išgujo ir uždraudė Pamiers gyventojams jiems prieglaudą duoti. Urgel miesto bažnyčią begėdiškai apdraskė — nuogi mūrai beliko, o jo kariai „atmušė Nukryžiuotajam kojas bei rankas ir pavertė

jas grūstuvais žolėms ir pipirams grūsti, kuriais savo valgį gardindavo." Mielai žiūrėjo grafas, kaip kitoj bažnyčioj jo ginklanešys apginklavo Kristaus statulą šalmu, skydu ir pentinais ir badė ją jietimi šaukdamas: „Išsipirk! išsipirk!" Daug baronų buvo tokie pat atviri Bažnyčios priešai ir slapti eretikai, kaip grafas Raimondas Rogeras. Eretikavo arba globojo ereziją bei padėdinėjo perfektams ir miestelėnai.

Katharų perfektui išsižadant pasaulio, katharų tikintis lengviau, kaip katalikas, suderindavo asketinę-dualistinę pasaulėžiūrą su gyvenimo džiaugsmais ir su kurtuazine kultūra. Čia pasireiškė savotiškas romaniškosios tautos būdas. Romanas, prancūzas ar italas, nekvaršino sau galvos, kaip vokietis, religijos sinteze su gyvenimu; viena nuo antra griežtai, „dualistiškai" skyrė, bet praktiškai juos gražiai suderindavo, nes — gyvendamas nusidėdavo, atgailodavo nuodėmes ir vėl nusidėdavo; čia gyveno — čia krikščionis buvo. Nė nemanė jis pasaulio transformuoti ir sudievinti; tikėjosi išsigelbėsiąs iš jo pagaliau ir amžinai gyvensiąs; bet norėjo kol kas empirišku gyvenimu pasidžiaugti ir jį tam reikalui kuogeriausiai sutvarkyti. Visa tai sutiko su katharų pasaulėžiūra ir su tuo, kad katharai griežtai skyrė perfektą nuo tikinčiojo, ir kad nepripažino jie laipsniais einančios moralinės žmogaus pažangos. Katharai rodė žmogui patogiausią ir lengviausią kelią į dangų: tereikėjo gauti consolamentum prieš mirštant, iki konsolamentumo (vadinasi, iki pat mirties) galima buvo kiek tik norint nusidėti. Bet iš asketiškai gyventi norinčio reikalavo katharai griežčiausios savimaršos, tikro šventumo, ir atrodė patys tą idealą įkūniję.

Tačiau normalus žmogus ne katastrofiškai, bet palaipsniui auga ir išlėto tobulėja. Religija ne magiška, doros atžvilgiu indiferenti priemonė: tik auklėdama žmogų gali religija jį išganyti, o auklėjimas ir yra paties žmogaus ir viso pasaulio transformavimas. Kad ir kaip panašūs buvo tūlų asketų pamokslai į kathariškuosius, kad ir kaip niekino pasaulį atskiri Bažnyčios atstovai, pati Bažnyčia negalėjo keikti ir niekinti šio Dievo sutvertojo pasaulio. Skelbė ji Kristaus ir žmonių kūno atsikėlimą, taigi — kūno ir pasaulio transformavimą. Žinoma, sakė Bažnyčia žemiškąjį gyvenimą laikiną esant, mokė betgi, kad jo tikslas ir esmė turi absoliučią reikšmę ir kad galima tas tikslas pasiekti tik žemėje gyvenant ir dirbant. Absoliutus Bažnyčios tikslas,

žmonių išganymas, iš esmės neprieštaravo tam, kad stengėsi jį įsteigti žemiškąją Dievo karalystę. Bažnyčia gynė ir teisino kultūrą, kurią neigė katharai. Tik sunku buvo tos pagrindinės krikščioniškojo mokslo idėjos išaiškinti ir suformuluoti, o aiškinant — išvengti dualizmo. Vis dėlto gyveno tos idėjos ir katharizmo tikinčiųjų, ir pačių katharų sieloj. Perdaug jau sukrikščionėjus buvo visuomenė, kad galėjus būtų išsižadėti krikščionybės. Bažnyčios išauklėta ir tebeauklėjama, užsidegdavo ji, visuomenė, katharizmu todėl, kad keldavo jis aikštėn kai kurias tais laikais vyraujančias idėjas ir iš dalies sutikdavo su krikščionybe. Bet ir katharais tapdami, žmonės nenusikratydavo nei krikščionybe, nei Bažnyčios tradicijomis. Tebebuvo jiems brangus Bažnyčios kultas; nebegalėjo visai ir ilgam nuo jos atskilti.

80

Tiek Italijoj, tiek pietų Prancūzijoj Bažnyčia iš pat pradžios kovojo su katharais. Vienuoliai ir kunigai viešai disputuodavo su eretikais. Kadangi daug įtakingų globėjų turėjo, propter potentiam et multitudinem fautorum ipsorum, kalbūs, eloquentia garrulosi, katharai nebijojo tokiuose disputuose dalyvauti, mielai ir patys juos rengdavo. Net XIII amžiuje, kai buvo išnaikinta erezija Provencėj ir įsteigta inkvizicija, disputavo su eretikais Milane ir kituose Italijos miestuose Petras Martyras. „Kaip galingiausias žvėris liūtas, nieko jis nebijojo. Dažnai siūlydavo priešams susirinkti ir ginčytis tokiomis sąlygomis, kad jie remtųsi bet kurių šv. rašytojų veikalais“ (kaip minėta, katharai mokėsi net Paryžiaus universitete; be to, daug Šv. Rašto knygų jie patys išvertė į provansalų ir italų kalbą), „o jis šauktųsi pagelbos vieno kario, Šv. Povilo, nenugalimo kovotojo su visais, kas tikėjimą kraipo“. Popiežiai ir vyskupai šaukėsi miestų, senjorų ir karalių pagelbos. Bet daug miestelėnų ir senjorų arba patys eretikavo, arba buvo palankūs eretikams. Taip antai, XII-jo amžiaus pusėj, pietų Prancūzijos senjorai atkakliai atsisakinėdavo padėti kovojantiems su erezija vyskupams.

Heinrichas II Plantagenėtas ir Liudvikas VII 1178 m. ruošėsi numalšinti pietų Prancūzijos eretikus. Bet iš sumanytojo žygio maža kas teišėjo. — Nusiųsti buvo į Languedocą popiežiaus

legatas Petras Pavijietis, Clairvaux abatas Heinrichas ir keturi vyskupai su daugeliu pamokslininkų, o padėti jiems turėjo nedidelė Tousousės grafo Raimondo V ir dviejų kitų senjorų vadovaujamoji kariuomenė. Tie katalikybės gynėjai pasmerkė ir nubaudė kai kuriuos eretikus Touslousės, Albi ir Carcassonės apskrity, bet erezijos nenugalėjo — parum profecerunt. Dar mažiau padarė 1180 m. popiežiaus nusiųstoji ir Clairvaux abato (dabar ir popiežiaus legato) Heinricho vadovaujamoji misija.

Osmos vyskupas Dïego ir jo draugas augustinininkų kanauninkas Dominykas sumanė (1203 m.) kaip kovoti su katharais. Drauge su trimis cistercijiečių abatais (Dïego ir pats įstojo į cistercijiečių ordeną) ėmė jie apaštališkai gyventi, basinėdami po kraštą, iš išmaldų gyvendami, sakydavo pamokslus ir disputuodavo su eretikais. Netrukus Dïego įsteigė panašų į katharių bendrabučius moterų vienuolyną, kurio prijoru, Dïegui numirus (1207 m.), tapo Dominykas. Dominykas ir Dïego norėjo kovoti su eretikais jų pačių ginklais — apaštališku gyvenimu ir žodžiu, bet kiti katharizmo priešai labiau pasitikėjo jėga. Jų kurstomas, popiežius Innocentijus III 1204, 1205 ir 1207 m. prisispyręs reikalavo Pilypo II Augusto, kad paskelbtų eretikams kryžiaus karą. Tačiau, su Anglija tebekariaudamas, Pilypas atsikalbinėjo. Popiežiaus legatą Petrą iš Castelnau nužudžius, karingieji katharų priešai apsėjo ir be Prancūzų karaliaus.

Karštas eretikų persekiotojas, Petras, dukart ekskomunikavo jų globėją Toulousės grafą Raimondą VI. Norėdamas atkeršyti legatui, nužudė jį grafo ginklanešys (1208 m.). Daug kas kaltino ir patį grafą, laikė jį nužudytojo kurstytoju. „Toulousės grafas", rašė Innocentijus III, „jau seniai yra ekskomunikuotas už daug baisių nusikaltimų, ir yra pagrindų manyti, kad kaltas jis šventojo žmogaus mirtimi. Viešai grąsino jis nužudyti šventąjį, spendė jam spąstus; draugavo, kaip sako žmonės, su nužudytoju ir dosniai jį apdovanojo. Todėl mes skelbiame jį ekskomunikuotą esant. O kadangi šventieji kanonai sako, kad nereikia ištikimam būti tam, kas pats Dievui neištikimas, mes, atskyrę grafą nuo tikinčiųjų bendrijos, apaštalų autoritetu panaikiname visų tų priesaiką, kurie yra žadėję grafui būti jam ištikimi arba su juo sąjungininkauti ir bendrauti. Visi katalikai gali dabar jį ne tik persekioti, bet ir užimti bei valdyti jo žemes, kad tik saugojama būtų vyriausiojo senjoro teisė".

Sunku buvo įrodyti, kad žmonės teisingai kaltino Raimondą; ir pats popiežius labai atsargiai savo kaltinimą formulavo. Bet tebebuvo jis ekskomunikuotas, o daugumas katalikų senjorų ruošėsi pasinaudoti popiežiaus leidimu ir pulti grafo žemes. Taigi, pasiryžo grafas atgailoti savo kaltes ir susitaikinti su Bažnyčia. Sutiko atiduoti Romos Bažnyčios atstovams septynias savo tvirtovėles ir vieną grafystę, prisiekė išvyti iš savo krašto eretikus ir dalyvauti sumanytajame kryžiaus kare su jais. Pusnuogis atėjo prie Saint-Gilles miesto bažnyčios. Čia sutiko jį popiežiaus legatas; rykšte plakdamas, įvedė į pačią bažnyčią ir atšaukė ekskomuniką (1209 m.).

Deja, ir Bažnyčia nebegalėjo apginti Raimondo nuo įsibrovusių į kraštą kryžiuočių, kuriems ne tik tikėjimo, bet ir žemiškieji dalykai rūpėjo. Popiežiaus legatas Arnaldas Amalrikas (Arnaud Amauri) vadovavo 50.000 kariuomenei. Ėjo su legatu Reimso, Senso ir Roueno arkivyskupai, 6 vyskupai, Burgundijos dukas ir aibė baronų, jų tarpe Monfort-l'Amauri senjoras ir Leicestero (Anglijoj) grafas Simonas, fanatiškas katalikas, drąsus karvedys ir gabus politikas. Susidėję su Bordeaux arkivyskupo ir Pui vyskupo armijomis, kryžiuočiai apsiautė Béziers miestą, paėmė, apiplėšė ir sudegino jį ir žiauriai išžudė daugumą gyventojų; nepasigailėjo nei senių, nei moterų, nei vaikų, kurie susigrūdę buvo Šv. Magdalenos bažnyčioj. „Žudykite juos visus", sakęs popiežiaus legatas, „Dievas atskirs savuosius". Greit pavergė kryžiuočiai ir Carcassonne miestą, ir visą Béziers-Carcossonne vikomtystę. Jos vikomtas buvo paimtas, pasodintas kalėjiman ir čia „nežinia kaip žuvo". Žiauriai naikino nugalėtojai eretikus, vienus pakorė, kitus nusmaugė arba sudegino. Laikė save paties Dievo kariais ir, Veni creator Spiritus giedodami, drąsiai puldavo priešų tvirtoves. Visur kalbėjo žmonės apie Dievo vėl daromus stebūklus. — Atrastas buvęs nužudyto Petro iš Castelnau kūnas; jis visai nesudulėjęs ir gardžiai kvepiąs. Simonas paliepęs sudeginti du eretikus. Vienas iš jų buvęs katharų perfektas, o antras sakęsis apgautas esąs ir noris grįžti Bažnyčion. Grafas sakęs: jeigu nusidėjėlis tikrai atsivertęs, tai atgailosiąs savo nuodėmes ugnyje, kuri visa skaistinanti, o jeigu jis meluojąs, tai būsiąs teisingai nubaustas. Uždegtas buvęs laužas. Vienumat sudegęs perfektas, o atgailininkas išėjęs iš laužo sveikas, tik pirštus tenudegęs.

Simonas Montfortietis gavo iš kryžiuočių užkariautąją vikomtystę ir tapo vyriausiu jų vadu. Norėjo jis visai išnaikinti ereziją ir pavyzdingai nubausti eretikų globėjus; antra vertus, stengėsi ir naująją savo valstybėlę praplėsti. Tad susivaidijo su Toulousės grafu Raimondu VI, kuris vis nepildė savo priesaikos ir kare nedalyvavo. Kad ir buvo jis susitaikinęs su Bažnyčia, kryžiuočiai tebelaikė jį eretikų globėju, o gal — ir eretiku. Simonas sumušė jį ir jo sąjungininką Foix grafą, ruošėsi užpulti Toulousės miestą. Bet į karą įsikišo Raimondo svainis Aragono karalius Petras II. Vienos kalbos literatūra, išviso kultūra ir politika jungė Aragoną ir Kataloniją su Languedocu. Daug baronų kartu buvo ir Aragono karaliaus, ir Toulousės grafo vasalais. Negalėjo Petras sutikti, kad Raimondo vietoj įsiviešpatautų ir taptų net galingesniu už Raimondą valdovu Simonas. Pirma mėgino sutaikinti Simoną su Raimondu, kreipėsi net į popiežių, kuris ir pats benorįs buvo jau sustabdyti žiaurųjį karą. Bet kai nusileido Innocentijus karo partijai, o iš Petro derybų su vėl Raimondą ekskomunikavusiais vyskupais ir su Prancūzijos karalium nieko neišėjo, Petras ir Raimondas drauge puolė Toulousę apgulantį Simoną. Ties Muret (1213 m.) pralaimėjo jie kautynes, kur žuvo ir pats Petras. Netrukus (1214—1215 m.) Simonas užkariavo kuone visą Toulousės grafystę ir naujais įstatymais (Pamier Statutais, 1212 m.) sutvarkė Languedocą, suvaldė feodalus ir padidino savo ir Bažnyčios valdžią. Kad ir visai nebuvo dalyvavęs kryžiaus kare, Pilypas II Augustas laikė betgi Simoną savo vietininku ir 1215 m. leido savo sūnui Liudvikui žygiuoti su kariuomene į Languedocą ir padėti Simonui.

Tačiau Innocentijus III užstojo pagaliau Raimondą VI ir jo įpėdinį. Popiežiui pasiūlius, Laterano sinodas (1215 m.) pripažino jų valdžią Rhonės upės slėny ir anapus Rhonės (Beaucaire, Nîmes ir Provence). Greit sukilo prieš Simoną ir pati Toulouse (1217 m.). Kai stengėsi ją vėl paimti, Simonas buvo nužudytas, o jo sūnus Amauri nebegalėjo apsiginti nuo Raimondo. Nepadėjo kryžiuočiams ir princo Liudviko vadovaujamoji prancūzų kariuomenė, tik vėl baisiai apiplėšė kraštą. (1219 m.). Didžiai apkarpytą savo tėvo valstybę Amauri testamentu paliko Prancūzijos karaliui (1221 m.), ir nauju kryžiaus karu Liudvikui VIII pasisekė beveik prijungti Languedoc

prie karališkojo savo domėno (1226 m.). Karaliaus įstatymas skelbė, kad eretikai turi būti deginami.

Kryžiuočiai nejučiomis dirbo Kapetingų karalystei suvienyti ir sustiprinti. Sunaikino jie anarchinę ir savavališką pietų Prancūzijos feodaliją, bet sunaikino ir provansalinę jos kultūrą. Prancūzų kultūrai ėmė vadovauti šiaurės Prancūzija, ir langue d'oïl tapo tos kultūros kalba. Žinoma, nušluota buvo ir katharų erezija. Prancūzijos eretikai, tiek katharai, tiek valdensai, nebeturėjo Prancūzijoj stiprių ir Bažnyčiai pavojingų organizacijų; XIII amžiuje slapta tebeskelbė savo mokslą, bet buvo baisiai ir valdžios, ir inkvizicijos persekiojami. Daugumas bėgo į Italiją, kur lengviau jiems buvo gyventi ir mokyti.

Italijoj tebekovojo tarpusavy feodaliniai senjorai, miestelėnų respublikos, miesto partijos, imperatoriai ir Bažnyčia. Bendrosios politinės valdžios faktiškai čia nebuvo, bet popiežių kova su imperatoriais skyrė valdovus ir miestelėnus į dvi partijas — į guelfus ir ghibellinus. Savaime suprantama, ghibellinai, imperatorininkai, turėjo remtis visais Bažnyčios priešais ir daug kur globojo eretikus, bendravo su jais ir sijo. Viešai eretikus smerkdami ir persekiodami, imperatoriai dažnai jiems ir nusileisdinėjo. Savo žemes ir teises nuo Bažnyčios gindami, vadovai ir miestai ėjo išvien su eretikais. Antra vertus, dėl politinės savo programos su imperatoriais kovodami, turėjo politikuoti ir patys popiežiai, dažnai pro pirštus į eretikuojančius savo sąjungininkus žiūrėti.

Vis dėlto, Innocentijui III popiežiaujant, ir Italijoj imta sistemiškai kovoti su erezija. Bažnyčia atgijo; nauji elgetaujantieji pranciškonų ir dominikonų ordinai pačioj Bažnyčioj įkūnijo apaštališką idealą ir įsigijo didelės įtakos liaudžiai; 30-aisiais metais įsteigtoji inkvizicija greit paplito po visą pusiausalį ir ėmė sėkmingai ravėti Viešpaties dirvą. Staufenų imperijai suirus, niekas nebegalėjo užstoti Bažnyčios persekiojamų eretikų. Pirma sugriauta buvo katharų bažnyčia Šv. Petro tėvonystėj, paskui (40-aisiais XIII amžiaus metais) Toskanoj, pagaliau, amžiaus gale, ir Lombardijoj. Tik mažomis grupėmis tebegyveno katharai XIV amžiuje Piemonte, pietų Prancūzijoj, Alpių kalnuose ir Sicilijų karalystėj. Labai simptomatinga, kad visuomet maža jų tebuvo Vokietijoj. Mat, katharizmu reiškėsi romaniškosios krikščionybės tendencijos.

81

Dualistinius krikščionybės momentus pabrėždami ir sydindami juos su gnostiškuoju savo mitu, katharai plėtė savo bažnyčią, stengėsi įtraukti į ją katalikų hierarchijos ganomuosius. Erezija virto dviejų bažnyčių, dvieųj religijų kova, ir nėra ko stebėtis, kad tą kovą laimėjo katalikybė. Kiti eretiški XII-ojo amžiaus sąjūdžiai iš oro pusės labai panašūs buvo į katharizmą, bet buvo daug katalikiškesni ir rėmėsi moraline - bažnytine XI-ojo amžiaus problematika, evangelinės Bažnyčios ir apaštališkojo gyvenimo idealais. Čia tautėjo, tebeaugo ir aiškėjo XI amžiaus reformatorių ideologija.

Gal būt, Lombardijos p a t a r ų dvasia, jų idėjos ir nuotaika, turėjo įtakos Brescijos Bažnyčios lektoriui A r n a l d u i. Kaip ten bebūtų, bet mokėsi jis pas A b e l a r d ą (prieš 1125 m., Paryžiuje ar Šv. Paraklėto tyruose) ir suėmė savin kai kurias savo mokytojo idėjas: kritiškai žiūrėjo į tradicinę dogmatiką, dar kritiškiau — į Bažnyčios hierarchiją. Buvo jis mokytas žmogus, v i r m u l t a e l i t t e r a t u r a e, drąsus mąstytojas, i n g e n i o p e r s p i c a x, geras pamokslininkas ir griežčiausias asketas. Patys priešai neabejojo jo gyvenimo šventumu. Tiesa, Bernardas mažai tą šventumą tevertino: „Arnaldo žodžiai — medus, o mokslas — nuodai; turi jis balandžio galvą, bet skorpijono uodegą“. Tačiau ir Šv. Bernardas ne iškarto tą uodegą pastebėjo. Grįžes iš Prancūzijos savo tėviškėn, Arnaldas tapo pirma regulariniu kanauninku, paskui vienuolyno abatu (a b a t a s a p u d B r i x i a m). Ėmė jis sakyti pamokslus ir peikti supasaulėjusią kunigiją. „Nieko neglostė... Pasaulininkus puolė už tai, kad nebemoka Bažnyčiai dešimtinės. Skelbė, kad neturi būti, kaip moką s Šv. Raštas, iš procentų gyvenančių turtuolių, plėšikų, karių, priesaikos laužytojų, galvažudžių, vagių, karų, svetimoterystės ir paleistuvystės“. Bet daugiausia barė Arnaldas kunigus. Beveik visus laikęs to paties Simono sekėjais, kuris už pinigus norėjęs buvo gauti, kas Dieviška. Sakydavęs: „Negali būti išganyti kunigai, kurie turi turtų, vyskupai, kurie turi regalijas, vienuoliai, kurie turi savastį“. Norėjęs jis, kad kunigija tik dešimtine tegyventų, ir baisiai puolęs pasaulinę Bažnyčios valdžią. Negalima esą statyti Dievo Bažnyčios ant kraujo. Deja, užmiršus Bažnyčia Kristaus įsakymus; „savo puikybe ir gobšumu, veidmainyste ir

begėdiškumu panaši ji nebe į Dievo Bažnyčią, bet į prekybos namus ir į plėšikų lindynę". Jos kunigai esą nauji farisiejai. Pats popiežius „nebe apaštališkas vyras ir sielų ganytojas, bet kruvinas vyras, ... Bažnyčių kankintojas ir nekaltųjų persekiotojas. Nieko jis nedaro, tik savo kūną gano, savo piniginę kemša, o kitų išpurto.... Nereikia jo klausyti ir gerbti". Taigi, norėjo Arnaldas, kad vyskupai ir kunigai gyventų apaštališkai ir kad nebeturėtų pati Bažnyčia nei turto, nei politinės valdžios. Evangeliškąjį idealą skelbdamas, manė jis reformuoti ir Bažnyčią, ir visuomenę; kaip kadai kitkart patarai, bažnytinę reformų programą sydino su politine ir socijaline. Pats su savo mokiniais savo skelbiamąjį idealą ir stengėsi įkūnyti: „didžiai visi jie patiko liaudžiai doru savo gyvenimu ir savimarša, ypačiai padėdinėjo jiems davatkos". Bet, pasak Ottono Freisingiečio, avele apsimetusio Arnaldo iš esmės vilko būta. Mat, kaip ir minėtieji patarai, nepripažino Arnaldas blogųjų kunigų sakramentų. „Neturi žmonės eiti išpažinties pas tokius kunigus; geriau jau, kad vienas kitam savo nuodėmes išpažintų. Nereikia priimti sakramentų iš tokių kunigų". Sakoma buvo, kad negerai aiškinęs Arnaldas ir krikšto sakramentą; manęs, kad nereikią krikštyti kūdikių. Jo nuomone, reikėję visų pirma reformuoti Bažnyčia, o prieš reformuojant — nebebendrauti su ja.

Brescijoj Arnaldas ir arnaldininkai įsikišo į miesto partijų kovą ir drauge su politiniais savo sąjungininkais neįleido į miestą popiežiaus Innocentijaus II paskirtojo vyskupo. Bet greit katalikai nugalėjo priešus ir ištrėmė iš Brescijos Arnaldą ir visus „eretikus bei veidmainius". Bažnyčios sinodo nutarimu pats Arnaldas turėjo palikti ir Italiją (1139 m.). Vėl atsidūrė jis Prancūzijoj. Čia susidėjo su savo mokytoju Abelardu, kuris tuo metu gynėsi nuo Šv. Bernardo puolimų. Kurį laiką mokytojavo Paryžiuje. Bet Šv. Bernardui pasisekė išvyti „Abelardo ginklanešys" ir iš Prancūzijos, ir iš Züricho, kur buvo atsidanginęs Arnaldas. Pagaliau ėmė jį globoti popiežiaus legatas Guïdonas. Su jo pagelba grįžo Arnaldas Italijon ir susitaikino su Bažnyčia. Atvyko 1147 m. Romon; gyveno čia katakombose ir vėl ėmė skelbti savo idėjas. Romėnams įsteigus respubliką, išsirinkus senatą ir, popiežiaus prefekto vieton patricijų, susidėjo Arnaldas su respublikonais. Prisiekė Romos respublikai, o Romėnai savo rėžtu prisiekė ginti reformatorių nuo jo priešų, vadinasi, pirmiausia

nuo popiežiaus. Bažnyčios reformatorius tapo naujosios respublikos ideologu ir jos tautos tribunu. Karštus pamokslus sakydavo susirenkančiai ant Kapitolijumo miniai. Primindavo jis romėnams garsiąją Romos praeitį, garsino „šventąją Romą, žemės viešpačią, visų imperatorių motiną". Tvirtino, kad vieni pačią imperiją įsteigę Romėnai teturi teisę rinkti imperatorių. Tam imperatoriui priklausanti visa valdžia, visa honor curae popularis, imperatoriui, o ne popiežiui. Klementą Romos popiežium skirdamas, Šv. Petras liepęs jam išsižadėti visų turtų ir gyventi tik jo ganomųjų krikščionių dovanomis. Konstantino Didžiojo Konstitucija — išmislas: Romoj net bobos tą Konstituciją pajuokiančios, ir apaštališkasis vyras su savo kardinolais iš gėdos nebedrįstą gatvėse pasirodyti. Romėnai siūlė imperatoriui valdžią omni clericorum remoto obstaculo. Arnaldas tikėjosi, kad imperatorius reformuos Bažnyčią.

Bet Friedrichas Barbarossa buvo tradicinių pažiūrų žmogus ir popiežių didžiau už Arnaldą ir Romos Respubliką vertino. O popiežius jau 1148 m. paskelbė Arnaldą schizmatiką esant. Nusileido pagaliau popiežiui ir Romėnai: 1149 m. Romos senatas pripažino vyriausiąją popiežiaus valdžią ir, kai Hadrïanas IV 1154 m. interdiktu privertė Romėnus išsiskirstyti su Arnaldu, ištrėmė jį iš miesto. Barbarossos karių sugautas Arnaldas buvo išduotas vėl popiežiaus paskirtam Romos prefektui, kuris jį pakorė, o kūną sudegino.

Arnaldas žuvo, bet neišnyko jo mokslas. Arnaldininkai paplito Lombardijoj ir tebeskelbė čia savo idėjas. Tiktai tų idėjų neaiškių būta. — Nepripažino arnaldininkai Bažnyčios sakramentų ir hierarchijos, patys vieni kitiems išpažindavo savo nuodėmes ir apseidavo be kitų sakramentų. Kaip ir Arnaldas, abejojo, ar reikia krikštyti kūdikiai, ir ėmė kalbėti apie manus impositio (rankų uždėjimą, vadinasi, palaiminimą), kas panašu buvo į katharų ereziją. Nedrįso betgi neigti Bažnyčios ir įsteigti savosios. Pradžioj, gal būt, kaip ir pats Arnaldas, laukė Bažnyčios reformos. Tačiau jų įsivaizduojamoji Bažnyčios reforma, savaime suprantama, neįvykdomas dalykas buvo, nes nebegalima buvo XIII amžiuje beatgaivinti I-ojo krikščionybės amžiaus ir Bažnyčios hierarchijos paversti apaštalų brolija. Kadangi aiškios ideologijos ir programos neturėjo, arnaldininkai negalėjo prisivilioti daug žmonių. Kadangi nedrįso pripažinti savęs tikrąja Baž-

nyčios hierarchija, turėjo jie noroms nenoroms arba grįžti į Bažnyčią ir išsižadėti savo donatizmo, arba sumigzti su kitais eretikais, su katharais arba su valdensais.

82

Turtingas lyonietis Valdas, našlys, buvo didelis Šv. Rašto mėgėjas; nuolat skaitė vieno kunigo jam išverstąją Evangeliją. Skaitydamas, užsidegė pagaliau išpildyti Kristaus žodžius: „Jei nori būti tobulas, eik, parduok, ką turi, ir atiduok beturčiams, ir turėsi turtą danguje; paskui ateik ir sek Mane" (Mt. XIX, 21). Parūpo Valdui tapti tobulu Kristaus mokiniu, apaštalu. Atidavė jis savo dukteris vienuolynan, pardavė visą savo turtą, o pinigus išdalino vargšams (1176 m.). Pats ėmė elgetauti ir, vaikštinėdamas po Lyono miestą ir apskritį, skelbė žmonėms atgailą ir mokė juos evangeliškai gyventi. Susispietė apie Valdą daug mokinių, vyrų ir moterų. Tie bemoksliai ir beraščiai, idioti et illiterati, žmonės taip pat išsirinko apaštalų gyvenimą ir veiklą. Valdo siunčiami, sakydavo pamokslus kaimuose, miesto aikštėse, net bažnyčiose, aiškino visiems Evangeliją ir skelbė atgailą. Norėjo jie išpildyti visa, ką buvo įsakęs Kristus savo mokiniams: nieko neimdavo su savim kelionėn, tiktai lazdą, nei delmono, nei duonos, nei pinigų, po du vaikštinėjo. Paraidžiui, gali sakyt, pedantiškai kiek, suprato Kristaus patarimus (consilia). Todėl ir negalėjo nesakyti pamokslų. Mat, tobulojo gyvenimo (status perfectionis) apaštalų gyvenimo esama, o apaštalas turįs skelbti žmonėms Evangeliją. Pamokslus sakydami ir žmones mokydami, puldinėjo, žinoma, ir kunigus. Tad Lyono arkivyskupas uždraudė jiems pagaliau Šv. Raštą aiškinti ir pamokslus sakyti. Bet Valdas atsakė arkivyskupui paties Šv. Petro žodžiais: „Dievo reikia labiau klausyti, kaip žmonių" (APD V, 29), ir paaiškino: „Dievas įsakė apaštalams skelbti Evangeliją visam sutvėrimui" (Mor. XVI, 15).

Kadangi arkivyskupo valdensai, savaime suprantama, neįtikino, tai kreipėsi jie į patį popiežių, prašydami palaiminti jų veiklą. Ištyrė dalyką posėdžiaująs tuo metu (1179 m.) Laterano Sinodas, išaiškino, kad valdensų neišlavintų teologiškai žmonių esama. Vis dėlto palaimino popiežius jų norą apaštališkai gyventi, Waldesium amplexatus est papa, tik uždraudė jiems pamokslininkauti be kunigijos sutikimo. Bet kuni-

gija, žinoma, nenorėjo padėdinėti „nekviestiesiems“ pamokslininkams, tiesa sakant, ir norėdama negalėjus būtų, nes pavojingi atrodė jai nemokšų pamokslai. O valdensai, savo rėžtu, negalėjo nustoti pildyti apaštališkųjų savo pareigų. „Tapo jie neklaužadomis“, o pagaliau ir eretikais.

Veltui kalbėjo kunigai valdensams, kad pasaulininko pamokslas esąs labai pavojingas dalykas. „Jei pavojingas yra išmintingo ir švento žmogaus pamokslas, tai daug pavojingesnis — nemokšos, nes nežino jis, kas, kam, kaip ir kur sakyti.“ Neišmanėlio pamokslas dažnai ne ūgdąs, bet griaunąs tikėjimą. „Apaštalas“, atsakydavo valdensai, „džiaugiasi, kai Kristus skelbiamas, vistiek, ar pavydūs žmonės Jį skelbia — ar geri, ar tikra širdimi — ar netikra“ (Pal. P i l. I, 15). „Kodėl gi vyskupai nesidžiaugia, kai mes Kristų skelbiame, bet draudžia mums tai daryti?“ „Pirmieji apaštalai taip pat nemokšos ir beraščiai buvo; ir skelbė jie Dievo žodį, kad ir pasaulininkai buvo.“ Dievas ne tik leidžiąs valdensams pamokslus sakyti, bet stačiai liepiąs (M o r. IX, APR XXII); ir jeigu jie nuo to atsisakytų, tai didžiai nusidėtų. Ne naujiena esą ir tai, kad skelbiančios Dievo žodį valdensės, nes Šv. Raštas sakąs Oną pranašavus, o apaštalas Povilas norėjęs, kad „senelės“ „gerai mokytų jaunąsias“ (T i t. II, 3.). Tačiau didžiausias valdensų argumentas buvo apaštališkas jų gyvenimas: „kas yra apaštalų padėjėjas, tas turi ir jų teises“, q u i s e d i c u n t a p o s t o l o r u m v i c a r i o s, p e r m e r i t a h a b e n t e o r u m o f f i c i a.

Nepripažindavo visų tų argumentų kunigai; be to, prikaišiodavo valdensams, kad draudžiama jiems pamokslai sakyti ir vyskupų, ir paties popiežiaus. „Dievo reikia labiau klausyti, kaip žmonių,“ kartodavo valdensai Šv. Petro ir Valdo žodžius. „Jeigu reikia klausyti žmogaus, tai tik dėl Dievo, o ne dėl paties žmogaus. Taigi, vieno Dievo tereikia klausyti. Jeigu klauso žmogus kito žmogaus, kur nereikia, tai nusideda, nes čia Dievo jis neklauso.“ Šitą valdensų mintį jų priešai formulavo dar griežčiau: „nereikia klausyti popiežiaus ir kitų pralotų“; ir nuo tokios išvados iš jų mokslo valdensai apsiginti negalėjo. Savo apaštalavimą pabrėždami, s u p e r b i, p r o p r i a o p e r a j a c t a n t e s, valdensai ėmė Evangelijos idealu matuoti ir kunigų gyvenimą, reikalauti jų, kad bent dori būtų. Skyrė jie gerus kunigus nuo blogų ir, ypač Italijoj, kur turėjo valdensams įtakos

ir arnaldininkai, nebenorėjo blogųjų pripažinti. Kai kurie iš jų abejojo, ar turi reikšmės tokių kunigų teikiamieji sakramentai.

Vis sunkiau darėsi valdensams atsisakyti nuo savo apaštalavimo, nes rūpėjo naujiesiems apaštalams ir jų ganomieji, „draugai" (amici), arba „tikintieji" (credentes). Su tais draugais nuolat jie bendraudavo, sakydavo jiems pamokslus, mokė juos dorai gyventi, klausydavo išpažinčių ir, kaip kunigai, juos laimindavo. Apaštalai ėmė kunigauti ir noroms nenoroms tapo sėslesni, nes sėslūs buvo jų draugai. Ginčai su kunigija virto kova su ja dėl ganomųjų. O tie ginčai vertė valdensus apaštalus, arba tobuluosius (perfectus) aiškinti beaugančią jų apaštalavimo ideologiją.

Valdensai manė, kad apaštališkasis gyvenimas duodąs jiems teisę skelbti Dievo žodį, mokyti žmones, klausyti išpažinčių ir laiminti juos (benedicere modo sacerdotali). Su valdensais polemizuodami, kunigai, žinoma, pabrėždavo, kad, norint kunigauti, reikia būti įšventintam. Rodos, kad ir patys valdensai tai pripažino, nes iš visų sakramentų teikdavo savo draugams tik išpažinties sakramentą, bet nedrįso duoti jiems šv. komunijos, šventinti kunigų ir t. t. Valdensų priešų nuomone, iš čia aišku buvę, kad apaštališkas gyvenimas visai nelygus esąs kunigystės sakramentui ir kad patys valdensai tylomis tai pripažįstą. Šiaip būtų jie teikę žmonėms visus sakramentus. Tokiais argumentais katalikai norėjo priversti valdensus atsisakyti nuo bet kokio kunigavimo ir pasiduoti Bažnyčios hierarchijos valdžiai. Tačiau valdensai savo priešų samprotavimu kitam reikalui pasinaudojo: ėmė tvirtinti, kad ištikrųjų turį teisę ne tik rišti bei išrišti nuodėmes, bet ir eucharistiją bei kitus sakramentus teikti. Nežinia, ar dalino Švenčiausią savo draugams (gal būt, labai retai, in necessitate), bet patys kasmet, Didįjį penktadienį, palaimindavo duoną ir vyną, kaip buvo įsakęs daryti savo apaštalams Kristus, ir laikė tai šv. komunijos sakramentu; be to, duodavo draugams savo palaimintosios duonos ir žuvies. Pripažino betgi sakramentalinę kunigų bei vyskupų valdžią ir jų teikiamuosius sakramentus; tik Italijoj kai kurios valdensų grupės, vadinamieji lombardai (pauperes lombardi), XIII amžiaus pradžioj ėmė sakyti, kad neturį reikšmės blogųjų kunigų sakramentai. Bet visų valdensų nuomone, sakramentams teikti teisumas esą svarbiau, kaip šventi-

mai: magis operatur meritum ad consecrandum, quam ordo vel officium. Esą Dievo ir žmonių įšventintų (= geri kunigai ir vyskupai), esą tik žmonių (= blogi) ir, pagaliau, tik Dievo teįšventintų (teisūs žmonės, pirmiausia — apaštalai valdensai).

Su bažnytine hierarchija kovodami ir Šv. Raštą tyrinėdami, „pataisė“ kiek valdensai ir Bažnyčios mokslą. Mokė jie, kad Šv. Raštas draudžia priesaiką ir mirties bausmę. Kai kurie valdensai nepripažino maldų už numirusius, kiti — kūdikių krikšto. Gal būt, dažnas užsikrėtė ir kitų eretikų, ypačiai katharų, mokslu. Bet išviso valdensai ne tiek eretikai, kiek schizmatikai buvo. Be to, blogųjų kunigų nepripažindami, nenorėjo dėl to atskilti nuo Bažnyčios, tikėjo ja ir nenorom schizmatikais tapo: pati Bažnyčia juos ekskomunikavo.

Iš Lyono valdensai paplito po Provencę ir Lombardiją, iki 1208 m. įsiskverbė Ispanijon, apie 1208 m. atsidūrė Strasburge, apie 1218 m. — Austrijoj. Kiekviena valdensų brolija, arba societas, surišta buvo su savo draugais ir turėjo tam tikrą savo veikiamąją apskritį. Joj buvo brolijos namai (pirma jie vadinosi gymnasia, scholae, vėliau — hospitia), kur gyveno nustojusios klajoti sesers ir jaunieji (nuper conversi, vėliau — novellani) valdensai, nes, prieš pradėdami apaštalauti, turėjo jie kurį laiką mokytis. Tuose namuose susirinkdavo ir broliai - apaštalai, ir draugai; kitus draugus patys broliai aplankydavo. Buvo ir brolių - misijonierių, kurie plėtė valdensų mokslą ir steigė naujų brolijų. Visos brolijos viena su kita bendravo, susirašinėjo, ir kartais jų atstovai susivažiuodavo drauge apsvarstyti bendrųjų reikalų. Ilgai broliai klausė Valdo, kad ir visi jie, apaštalai, lygiais laikomi buvo. Tačiau ryšiai su draugais ir vietos reikalai silpnino bendrąją visų valdensų organizaciją, ir ilgainiui brolijos ėmė skirtis vienos nuo kitų ir mokslu, ir kitomis ypatybėmis. Taip antai, minėtieji lombardai karščiau puolė supasaulėjusią kunigiją, kaip electi Valdesio socii arba leonistai (= lyoniečiai), o lombardų draugai būrėsi amatninkų bendruomenėmis, congregaciones laborantium. Apie 1185 m. nuo leonistų atskilo Ugono Sperono vadovaujamoji Italijos valdensų brolija, speroninkai, apie 1205 m. — lombardai, pauperes lombardi. Kaip ir speronininkai, lombardai, arba rhuncarii,

išsirinko atskirą vadą — *Joną iš Roncho*. Po trejų metų (1208 m.) *Durandas* ir Prancūzijos (tiksliau — Katalonijos) valdensų dalis, o 1210 m. Bernardo vadovaujamoji Italijos valdensų grupė grįžo į Bažnyčią. Popiežius Innocentijus III leido durandininkams apaštalauti, patvirtino jų įstatus, ir abi grupės ėmė vadintis *pauperes catholici*. Bet maža įtakos teturėjo jiedvi žmonėms. Įdomesnė ir svarbesnė yra valdensų eretikų evoliucija.

Tiek leonistai, tiek lombardai laikė save katalikais ir pripažino Romos Bažnyčią. Tiesa, jie „nepaklusnūs" jai buvo: jos draudimų nežiūrėdami, tebeapaštalavo ir atmesdavo kai kuriuos jos papročius ir dogmas (priesaiką, maldas už numirusius, skaistyklą), bet — tiktai todėl, kad verste vertė juos taip daryti Šv. Raštas ir apaštališkasis idealas. Savo apaštalavimu įrodinėjo savo teisę teikti sakramentus, bet — naudojosi ta teise tik tiek, kiek būtinai reikalinga buvo; principijaliai pripažino Bažnyčios sakramentus ir hierarchiją, siuntinėjo savo draugus sakramentų pas Bažnyčios kunigus. Pripažino jie ir kunigystės sakramentą. (*sacramentum ordinis*, arba *manus impositio*), o kadangi, naują brolį į savo apaštalų broliją priimdami, patys palaimindavo jį — uždėdavo jam ant galvos savo rankas, tai šitą palaiminimą, šitą *manus impositio*, arba *consolamentum*, ir ėmė ilgainiui laikyti kunigystės sakramentu, *sacramentum ordinis*. Jų nuomone, Kristus pats duodąs sakramentalinę valdžią savo apaštalams, taigi, jų brolija galinti šventinti žmogų kunigu. Tuo būdu apaštalų brolija pripažino save pagaliau turinčia vyskupų valdžią, ir senieji perfektai, arba *sandaliati*, XIII amžiaus pradžioj atsiskyrė jau nuo jaunųjų perfektų, arba *nuper conversi*, *novellani*, ir sakramentalinės valdžios atžvilgiu. *Perfektai-sandaliati* turėjo vyskupo valdžią, o į sektą tik ką įstoję ir tik ką perfektais įšventinti *nuper conversi* (*novellani*) tapdavo Dievo „tarnautojais" (*ministri*), arba kunigais. Bet valdensai norėjo būti tikra hierarchija, tikra Dievo Bažnyčia, o tikroji Bažnyčia turinti tris hierarchijos laipsnius, tris *ordo*: vyskupą, kunigą ir dïakoną. Todėl XIII-ojo amžiaus pusėj perfektų brolija ėmė šventinti vieną vyskupą (vadinamąjį *majoralis*). Tas *majoralis* drauge su kitais, kunigais tapusiais, perfektais (*sandaliati*) šventindavo naujus perfektus - kuni-

gus ir vienas tepriimdavo naujus brolius į sektą, šventindavo juos dïakonais. Majoralis buvo lygus Romos popiežiui vyskupas, sandaliati — kunigai (nors majoralis neleidęs jiems teikti draugams eucharistijos, pats ją teteikė), o novellani— dïakonai.

Prancūzai buvo katalikiškesni už lombardus ir visuomet pripažino ir Romos Bažnyčios hierarchiją. Sakė Bažnyčią vieną esant ir turint vieną hierarchiją. Tiktai viena tosios hierarchijos dalis (Romos popiežius, vyskupai, kunigai ir dïakonai) esanti bloga, o antroji (valdensų majoralis, sandaliati - kunigai ir perfektai - dïakonai) gera. Majoralis būtų, girdi, pripažinęs Romos popiežiaus valdžią, jeigu popiežius būtų leidęs jam ir valdensams gyventi bei veikti apaštališkai.

Pats Valdas nustojo bendravęs su lombardais, nes buvo jie nukrypę nuo apaštališkojo idealo. Mat, perdaug kišosi į žemės reikalus — steigdavo savo draugų congregaciones laborantium ir jas valdė; gal būt, tuos draugus net į savo broliją priimdavo; bent vėliau savo draugus tiesiog kunigais šventindavo. Be to, išsirinko lombardai pastovų viršininką (praepositus aeternaliter), o Valdo nuomone visi valdensai - apaštalai lygūs buvę. Valdui numirus, lombardai mėgino vėl susijungti su leonistais, susirašinėjo su jais, ir pagaliau Bergamo mieste susivažiavo abiejų brolijų atstovai. Bet nieko iš visų tų derybų neišėjo, ir 1215 m. lombardai baigtinai atsiskyrė nuo leonistų. Nemažiau už leonistus vertino jie hierarchinį principą. Bet svarbiau yra tai, kad buvo jie daug radikalesni, arnaldiškesni. Apie 1212 m. nepripažino jie blogųjų Bažnyčios kunigų ir jų teikiamųjų sakramentų. Vėliau visai atmetė Romos Bažnyčios hierarchiją, sakramentus, kultą ir traditionem humanam. Vadino Romos Bažnyčią ecclesia malignantium et bestia et meretrix, quae leguntur in Apocalypsi. Patys save laikė jie tikrąja ir vienintele Kristaus Bažnyčia. Jų doctor perversus Thomas nomine stengėsi pamatuoti sakramentalinę valdensų hierarchijos valdžią štai kokia teorija. — Broliai - apaštalai turėję tą valdžią (gavę buvo ją iš Dievo?) ir galėję duoti ją ir davę Valdui. Davę jie, tota congregatio illa, Valdui regimen omnium et sic creaverunt illum omnium pontificem et praelatum. Gali būti, kad

lombardai nebelaikė apaštališko gyvenimo būtina hierarchinės valdžios sąlyga. Bent kaltino juos katalikų rašytojai tuo, kad kiekvieną mirštamąja nuodėme nesuteptą žmogų sakė jie galint dalinti Švenčiausią, concessum est cuilibet homini sine peccato mortali consecrare Corpus Domini.

83

Katharams pasisekė prisivilioti daug krikščionių todėl, kad aktualino jie tų krikščionių norus ir idealus: savo mokslu aiškino dualistines krikščioniškojo asketizmo tendencijas ir apaštališkai gyvendami įkūnijo šventosios hierarchijos idealą. Apie Arnaldą ir arnaldininkus spietėsi ne tik politiniai kurijos priešai, bet ir kas nebenorėjo ar nebegalėjo tikėti supasaulėjusia Bažnyčia. Tačiau Arnaldas ir arnaldininkai nepripažino Bažnyčios hierarchijos todėl, kad jų viltis buvo tos hierarchijos reforma. Kai nepasisekė arnaldininkams Bažnyčios reformuoti, nebežinojo jie, kas reikia daryti, ir išnyko, nes žmonės negalėjo gyventi be Bažnyčios. Kaip ir katharai, Valdo mokiniai apaštališkai gyveno ir apaštalavo; bet, viena, patys apaštalais tapdami, nereikalavo, kad jų „draugai" išsižadėtų pasaulio, laimino žemiškąjį jų gyvenimą ir darbą, tik mokė krikščioniškai gyventi ir tobulėti; antra, išskyrus lombardus, pripažino jie Bažnyčios mokslą ir hierarchiją. Norėjo tapti antra, evangeliškai gyvenančia tos pačios Bažnyčios hierarchija, ir tik šventumu, tik apaštališku gyvenimu nuo Romos hierarchijos, jų nuomone, ir tesiskyrė. Deja, nepaklusnūs Romai buvo, ir turėjo Roma juos pasmerkti.

Bet iš esmės valdensų idėja Bažnyčios mokslui neprieštaravo. Žinoma, nebegalima jau buvo panaikinti vienuolynų bei kanonikatų ir priversti visų kunigų gyventi apaštališkai. Patys valdensai to daryti nė nemanė. Bet kodėlgi negalėjo gyventi apaštališkai kunigijos dalis? Kodėlgi negalima buvo įkūnyti ir sukrikščionėjusios tautos idealo, jeigu tas idealas buvo įkūnytas pirmaisiais krikščionybės laikais ir Evangelijos tebeskelbiamas? Apaštališkasis gyvenimas nedaro dar žmogaus kunigu: norint kunigauti, ir apaštalui reikėjo būti Bažnyčios įšventintam. Bet šitą Bažnyčios mokslą pripažino pagaliau ir valdensai. Būtų, be abejo, sutikę — patys tai tvirtindavo — kad įšventintų juos Romos Bažnyčia.

Be to, ne vieni eretikai apaštalauti tenorėjo. Mėgino įsteigti kunigų-apaštalų broliją Šv. Norbertas; kurijos teverčiamas, vietoj tos brolijos įsteigė kanauninkų - prémontriečių ordiną. Su Languedoco katharais kovodami, vyskupas Dïego ir Šv. Dominykas taip pat ėmė apaštališkai gyventi: suprato, kad tai buvo geriausia priemonė Bažnyčiai nuo eretikų apaštalų apginti. Pats popiežius Innocentijus III 1208 ir 1210 m. patvirtino grįžusių į Bažnyčią valdensų brolijas (pauperes catholici) ir jų kunigams leido apaštalauti. Tais pačiais 1210 m. palaimino Innocentijus ir Šv. Pranciškaus Assisiečio įsteigtąją apaštalų broliją, viri poenitentiales de civitate Assisii. Įtakingas kardinolas ir Innocentijaus padėjėjas kovoj su katharais Jonas (Giovanni di San Paolo) ėmė globoti Šv. Pranciškų ir jo brolius. Evangeliškojo gyvenimo ir apaštalavimo idealas pagaliau subažnytėjo. Apylankomis — per erezijas — grįžo Bažnyčion tasai — pirmųjų jos amžių — idealas.

Visi eretikai, net katharai, savo gyvenimo pavyzdžiu, savo pašnekesiais ir pamokslais dorino ir krikščionino žmones, iš dalies Bažnyčios darbą dirbo ir Bažnyčiai padėdinėjo. Tiek katharai, tiek valdensai organizuodavo savo draugus, steigdavo scholas, gymnasia, kurie buvo perfektų bendrabučiai, bet ir propagandos centrai, ir ekonomines draugų bendruomenes — operatoria haereticorum, congregaciones laborantium. Čia eretikai, tiesa sakant, tik prisitaikė prie senųjų socijalaus gyvenimo tendencijų. Nuo sena parapijiečius sydino bendrieji jų bažnyčios ir jų steigiamųjų labdaringų įstaigų reikalai. Rūpintasi parapijos vargšais, dalyvauta visokiose iškilmėse ir laidotuvėse. Antra vertus, kiekvienas cechas turėjo savo šventąjį patroną, savo šventes, savo bažnytėlę ar bent koplyčią. Be to, buvo ir nuolat dygo daug kitų labdaringų ir religinių asocijacijų — geldoniae, scholae, sodalitia, fraternitates. Jų tikslas buvo religinė ir ekonominė savišalpa. Taigi visai natūralu, kad kiekvienas religinis sąjūdis reiškėsi ir naujomis asocijacijomis.

Pamaldusis Piacenzos amatninkas Raimundas Palmarijus aplankė Šv. Žemę; grįžęs vedė ir vėl ėmė amatninkauti. Karštai įkalbinėdavo jis savo cecho nariams atprasti nuo blevyzgų ir nuo tuščių žaidimų. Kas šventadienis bet kokioj

dirbtuvėj skelbė jiems Dievo žodį ir mokė juos dorai gyventi. Tiktai, kuklus būdamas, nenorėjo viešų pamokslų sakyti. Daug žmonių apie jį susispietė ir laikė jį dvasiškuoju savo vadu; gali sakyt, ordiną įsteigė. Žmonai numirus, nutarė Raimundas gyventi, kaip vargšai, ir vargšams tarnauti, p a u p e r e m v i t a m a g e r e ir p a u p e r i b u s i n s e r v i r e. Miesto kanauninkai davė jam namus, ir čia įsteigė jis ksenodochïumą ir įkurdino vargšus. Kalėdodamas maitino juos ir pats gyveno. Pamatęs, kad atšalo geradariai, „užsidėjo jis ant pečių kryžių ir ėmė su savo vargšais vaikštinėti gatvėmis, šaukdamas: „Padėkite! Padėkite, kietaširdžiai krikščionys, nes aš badu mirštu, o jūs prašmatniai gyvenate." O kai sutiko jam padėti miestelėnai, prašė pašalpos ir savo vargšams. Numirė Raimundas 1200 m.

Apie 1135 m. M i l a n e ir, gal, ne be Milaną aplankiusio Šv. Bernardo įtakos susiformavo religinė amatninkų draugija. Tai buvo neturtingi darbininkai. Milaniečiai paniekinamai vadino juos p a t a r a i s, arba p a t a r ė n a i s, jie patys save — gerais žmonėmis ir romiaisiais, h u m i l i a t i. Netrukus atsirado humilijatų visoj Milano diecezijoj. Po 10—20 metų C o m o mieste gyvenantiems humilijatams ėmė vadovauti kunigas J o n a s i š M ė d o s. Como priemiesty Rondenarijuj (R o n d i n e t o) pastatė jis bažnytėlę Panelės Švenčiausios garbei ir kelis namukus. Greit buvo pastatyta ir kitų naujosios brolijos namų. Juose vienuoliškai gyveno tie humilijatai, kurie išsižadėdavo pasaulio; kiti tebeamatninkavo ir tebegyveno su žmonomis ir vaikais, bet skyrėsi nuo pasaulininkų savo papročiais, religingumu ir, gal būt, kai kuriomis eretiškomis savo nuomonėmis.

Sunt et in Italia fratres humiliati,
Qui jurare renuunt et sunt uxorati.

Kai kurie humilijatai, be abejo, eretikavo. Bet sunku dabar pasakyti, koks buvo jų mokslas. Žinome, kad atsisakydavo siekti (j u r a r e). Galima manyti, jog apskritai norėjo pildyti Evangeliją, kiek tai galima pasaulininkui. Norintieji asketiškiau gyventi užsidarydavo minėtuose namuose. Gynė humilijatai katalikų tikėjimą, p r o f i d e c a t h o l i c a s e o p p o n u n t, vadinasi, skelbė Dievo žodį. Yra žinių, kad polemizavo jie su kunigais ir jų neklausė. Gal būt, tai buvo ginčai dėl blogojo kunigo teikiamųjų sakramentų...

Šiaip ar taip, daugumas humilijatų nuo Bažnyčios neatskilo, ir 1201 m. popiežius Innocentijus III patvirtino jų ordiną, tiksliau sakant — tris ordinus. Pirmojo ordino broliai (kunigai ir pasaulininkai) gyveno pagal kanauninkų įstatus; kiekviena jų brolija turėjo savo bažnyčią ir namus, ir vadovavo tai brolijai iš kunigų visam laikui renkamas praepositus. Buvo tose brolijose ir konversų, kurie vadinosi „pasaulininkais“ (laici); patys broliai, net tie, kurie netapdavo kunigais, vadino save kanauninkais. Antrojo ordino broliai buvo pasaulininkai, laici claustrales, bažnyčių savo namuose neturėjo ir gyveno švelnesniais kiek įstatais, institutio regularis. Kiekvienus namus valdė vieneriems metams renkamas praelatus. Trečiąjį ordiną sudarė vedusių ir išviso pasauliškai gyvenančių žmonių brolijos. Keturių svarbiausiųjų I ordino namų prepositai vizituodavo kitus namus ir III-ojo ordino, tercijarijų, brolijas. Drauge su keturiais II-ojo ordino namų prelatais kasmet sušaukdavo jie bendrą visų trijų ordinų susirinkimą.

Pirmasis ir antrasis ordinas išaugo iš trečiojo, o tercijarijai pradžioje buvo paprasti amatninkai, iš dalies net stambiųjų pramonininkų (gelumbininkų) darbininkai, lavoratori. Visai natūralu, kad aukštesniųjų ordinų, ypač antrojo, broliai taip pat ėmė verstis amatu ir kaip tik gelumbių audimu, lanae exercitium. Kadangi pamaldieji žmonės dovanodavo humilijatų namams ir žemių, ir pinigų, humilijatų ordinas greit pats tapo stambiu pramonininku. Antrojo ordino broliai organizavo savo namuose gelumbės gamybą, pasinaudojo, žinoma, ir tercijarijų darbu. Pirmasis ordinas ne tiek dalyvavo pačioj gamyboj, kiek prekiavo jos gaminiais. Tie produktai, gelumbės, pragarsėjo visoj Italijoj. „Ne daug žemių teturi humilijatai, bet tiek vyrai, tiek moters atsidėję dirba, ypačiai gamina gelumbes. Iš to ir gyvena, ir išmaldas vargdieniams dalina, ir pamaldžiai vaišina vargšus vienuolius.“

Humilijatai tai, gali sakyt, subažnytėjęs cechas. Haereticorum operatoria ir congregaciones laborantium tapo Bažnyčios įstaiga.

X

Hohenstaufenų imperija

84

Su Islamo ir Bizantijos kultūromis susidūrus, Europos kultūra XI—XII amžiuje ir pati susiformavo, ypačiai romaniškuose kraštuose ir pirmiausia Prancūzijoj. Pasireiškė Europos augimas nauja socijaline santvarka, naujo tipo valstybėmis, nauju menu, dvasine kultūra, ypačiai Šv. Anselmo metafizika ir dïalektikų ginčais, ir stipriu asketų sąjūdžiu, kuris susijęs buvo su Bažnyčios reforma. Bet, pati save ir visuomenę reformuodama, Bažnyčia susidūrė su Vokiečių imperija. Ta imperija rėmėsi primityviausia visoj kultūringojoj Europoj tauta, Vokiečių tauta, ir Karolingų imperijos tradicija, kuri pusiau romėniška, pusiau europiška buvo. Kad ir pati daug kur atstovavo senajai Romėnų kultūrai ir imperijai, Bažnyčia nuveikė politinę-religinę Karolingų ideologiją: imperatoriaus valdomosios Dievo karalystės vietoj iškėlė aikštėn popiežiaus imperijos idealą. Todėl ir prasidėjo popiežių kova su imperatoriais, kur H e i n r i c h a s III kuo tik neatgaivino Karolingų monarchijos, o G r i g a l i u s VII išrutulavo popiežių programą. Su popiežiaus pretenzijomis kovoti Heinricho III įpėdiniams dar sunkiau buvo, nes tuo metu sustiprėjo Prancūzija, Anglija ir kitos Europos valstybės. Faktiškai v i s ą Europą tik bažnytinė hierarchija ir popiežius tevienijo.

Popiežių kovą su Vokiečių imperatoriais motyvavo dvi principijaliai skirtingos pažiūros į žemiškąją Dievo karalystę: karolingiškoji ir popiežiškoji. Tiesa, pirmoji, labai panaši į bizantiškąją, tapo pagaliau tik priemone politinei-bažnytinei imperatorių valdžiai apginti, o antroji, Bažnyčią reformavus, bebuvo labiau teorinė, kaip praktinė. Vis dėlto antinomijos ir principijalios būta. Mat, krikščioniškos, bet pasaulietiškos kultūros principas susidūrė čia su bažnytinės kultūros principu. Pasaulininkų dvasios

kultūra, kaip ir karolingiškasis Dievo karalystės idealas, įsikerėjus buvo vadinamajame Karolingų Renesanse ir tautosakoje, kurios daugiausia išliko Vokiečiuose. Toji kultūra pasireiškė c h a n s o n s d e g e s t e, kurtuazine poezija ir stipriomis filosofijos, mokslo ir literatūros srovėmis. Jos atstovai iš dalies abejingai žiūrėjo į bažnytinės kultūros problemas, iš dalies — Vokietijoj — stengėsi abi kultūras susintetinti. Bažnytinės dvasios kultūrą gaivino asketinis - mistinis sąjūdis, pasaulininkų kultūrai iš esmės priešingas. Daugumas bažnytinės kultūros atstovų, žinoma, neneigė, kad pasaulininkų kultūra turi savo reikšmę; tik pripažino jie tą reikšmę antraeile, laikina ir reliatyvia. Bet negalima kurti kultūros netikint absoliučia jos reikšme. Juo labiau klestėjo pasaulininkų kultūra, juo labiau rūpėjo jiems absoliuti jos vertė įrodyti. Tam reikėjo arba visai supasaulinti kultūra ir atsiskirti nuo Bažnyčios, arba formuluoti sintetinis kultūros idealas, kuris vistiek su asketizmu nesutiko.

Nuo Bažnyčios XII-ojo amžiaus žmonės atsimesdavo ne tik praktiškai, bet ir teoriškai. Žinoma, tokių atsimetėlių maža tebuvo. Antra vertus, pasaulininkų dvasia skverbėsi ir į bažnytinę kultūrą. Abelardiškosios teologijos pergalė yra aiškus tos dvasios įsigalėjimo simptomas. Nenutildavo ir abiejų kultūrų kova. Imperatorių ginčai su popiežiais tam tikra prasme buvo dviejų kultūrinių idealų kovos, esminės kultūrinės antinomijos reiškinys. Vis dėlto imperatorių ginamoji idėja labiau sutiko su bažnytine kultūra, kaip kitų Europos valdovų politika. Pastarieji juo toliau, juo daugiau atstovavo pasaulininkų dvasios valstybei ir kultūrai, o imperatoriai — kad ir kaip kovojo su popiežiais — norėjo betgi kurti vieną žemiškąją Dievo karalystę.

Vokiečių literatūra ir net teologija pasireiškė sintetinės kultūros idealas, kur žmonija ir pasaulis įgydavo absoliučios reikšmės, nors Bažnyčios bei religijos reikalai ir nebuvo savo reikšmės nustoję. Tačiau tas idealas visai nebenaujas buvo ir nesutiko su Europos kultūros esme bei uždaviniais. Vokiečiai gaivino Karolingiškojo Renesanso ir rytų krikščionybės idealus, be to, vykdė esmines dar nesukultūrėjusios, vadinasi, mažai tesuromanintos, tautos potencijas. Kultūriškai atsilikę, konservatoriai rados. Jų kildinamam idealui prieštaravo vyraujančios vakarų krikščionybės tendencijos. Norint sintetinės kultūros idealas nusakyti, sunku buvo pripažinti monarchinės Bažnyčios autoritetas ir reikėjo

įrodyti, kad pasaulininko darbas nemažiau vertingas, kaip asketo savimarša. Kaipgi begalima buvo tai įrodyti, kad asketizmą visi laikė krikščioniškiausia gyvenimo forma ir, braižydami etinę-religinę žmonių hierarchiją, brėždavo pasaulininkus jos apačioj? Niekas nedrįso nė lyginti žemiškojo gyvenimo su dangiškuoju; niekas nė nemanė, kad žemiškasis taip pat amžinai truks.

Ne Vokiečiai, bet Prancūzai kūrė tikrai europišką kultūrą ir formulavo jos idealus. O romaniškosios tautos iš pat pradžios bodėjosi panteizmo — skyrė Dievą nuo žmogaus, dvasią nuo kūno ir dangų nuo žemės. Romaniškosios, tad ir europiškosios, krikščionybės dualistinės esama. Religingam būti reiškė čia dėl Dievo, dvasios ir dangaus kovoti su žmogumi, kūnu ir žeme. Žinoma, tie „priešai" turėjo reikšmės — buvo laikinos priemonės dangiškajam gyvenimui pasiekti, be to, neišvengiamos priemonės — tačiau niekam neatrodė principijaliai ir absoliučiai reikalingi. Dualistinės religijos sąvoka būtinai virsta asketiniu etikos idealu.

Kaip ir Vokiečių imperija, sintetinis kultūros idealas turėjo žūti.

85

Imperatoriui Heinrichui V numirus, paveldėtines Salijų žemes, jų alodą, gavo Heinricho sesers Agnietės sūnus Švabijos hercogas Friedrichas II Staufenas. Kadangi velionies giminaitis buvo, Friedrichas, kaip ir antras Agnietės vyras Austrijos markgrafas Leopodas III, rados natūralus našliaujančios karūnos paveldėtojas. Apie Friedrichą ir spietėsi Salijų dinastijos ir politikos šalininkai; pats jis, žinoma, norėjo sostą gavęs sališkai politikuoti. Bet kiti, kovų dėl investitūros laikais įsigalėję, kunigaikščiai nelinkę buvo pripažinti, kad paveldėjimo principas mažintų jiems priklausančią renkamąją teisę; tad priešinosi Staufeno kandidatūrai. Antra vertus, nesnaudė ir Salijų bei bažnytinės jų politikos priešai. Nuo 1112 m. nuolat kovojo su Heinrichu V galingasis Saksonijos hercogas (nuo 1106 m.) Lotharas von Supplinburg, drąsus karvedys, neblogas politikas ir karštas Bažnyčios reformatorių sąjungininkas. Sukako jam 50—60 metų, ir pats, rodos, nelabai norėjo imperatoriauti. Bet laikė jį savo kandidatu reformatoriai ir jiems vadovaująs kitas atkaklus Salijų priešas Mainzo arkivyskupas, Germaniae primas, Adal-

bertas I. Lotharą rėmė ir įtakingas Vokietijos reformatorių draugas Clairvaux abatas Šv. Bernardas, ir Saksonijos galiūnai. Kitiems kunigaikščiams Lotharas atrodė nepavojingas, nes sūnaus neturėjo. Adalbertas kuogudriausiai intrigavo, ir 1125 m. kunigaikščiai išsirinko Vokiečių karalium Lotharą. Rinkimuose dalyvavo popiežiaus legatai, o kraštutiniai reformatoriai paskelbė net Wormso Konkordatą siaurinantį manifestą, kurį bent bendrais žodžiais patvirtino Lotharas. Pats jis prašė popiežių Honorijų II patvirtinti rinkimus.

Laimėjo Salijų priešai — kunigaikščiai-partikuliaristai ir Bažnyčia. Jai pirmiausia ir turėjo nusileisti Lotharas, juoba, kad senieji Heinricho V patarėjai pasišalino, o nepritytusiems Saksonijos raštininkams ėmė vadovauti faktiškai tapęs archikancleriu Adalbertas. Be jo daug įtakos turėjo Lotharui 1126 m. Magdeburgo arkivyskupystę gavęs Norbertas ir kiti asketų sąjūdžio vadai, jų tarpe ir Šv. Bernardas. Tuo metu Bernardas tikrai buvo nevainikuotas Europos valdovas, autoritetingai pamokydavo ir karalius, ir patį popiežių, valdingai kišosi į visus reikalus, kurie, jo nuomone, lietė Bažnyčią. Tiesa, Bernardas manė, kad Bažnyčia pasiekė jau savo, nenorėjo, kad ir toliau kovotų su vasltybe, nes bijojo šventasis Bažnyčios pasaulėjimo. Bernardiškosios nuotaikos buvo ir kiti asketinio sąjūdžio vadai — griežtai kritikavo, taip antai, Gerhoh von Reichersberg, supasaulėjusią kuriją. Taigi, su Bažnyčia susikalbėti Lotharui ne tiek jau sunku rados, ir Bažnyčia daug kur jam padėjo. Bet sąjungininkauti su Bažnyčia reiškė padėti popiežiui, o to negalima buvo padaryti nesikišant į Italijos reikalus.

Kalikstui II (1119—1124 m.) ir Honorijui II (1124—1130 m.) popiežiaujant, Romoj vėl prasidėjo partijų kova. Vienai vadovavo Frangipani, antrai — Pierleoni (žydo Benedikto Krikščionies ir popiežiaus Grigaliaus VI giminė). Kaliksto laikais galingesni buvo Pierleoni; jam numirus įsigalėjo Frangipani; ir iš anksto aišku buvo, kad naujojo popiežiaus rinkimai be karštų kivirčų neapseis. Taip ir atsitiko: Honorijuj numirus, Frangipani partija išsirinko popiežium kardinolą dïakoną Grigalių, Innocentijų II (1130—1143 m.), o Pierleoni partija — kardinolą kunigą Petrą (Petrus Leoni), Anakletą II (1130—1138 m.). Abu ne visai kanoniškai išrinkti buvo; Anakletas, gal, truputį kanoniškiau. Bu-

vo jis mokytas ir gabus žmogus, pirma Cluni vienuolis, paskui kardinolas legatas Prancūzijoj ir Anglijoj. Didžiai visi jį gerbė ir vertino politinius jo gabumus, prudentia saecularis, iškalbingumą, gratia labiorum, ir.... turtus, rerum copia terrenarum. Didžiausios įtakos turėjo jis Romoj, ir atrodė, kad nereikėjo geresnio popiežiaus; tiktai ne visiems patiko, kad jis ir iš veido į žydą panašus buvo, judaicam facie repraesentat imaginem. Innocentijaus II šalininkai ir jį vadino „didžiu ir niekam nelygiu žmogum", bet pasižymėjo jis tik savo maloningumu — kalbėdamas visuomet šypsodavos — ir tuo, kad nuosekliai Anakletą šmeižė; politikas buvo nesavarankiškas, o žmogus — menkas.

Anakletas įsiviešpatavo Romoj, patraukė savo pusėn (senąsias jos privilegijas patvirtinęs) Milano Bažnyčią ir Rogerą II, kuriam davė per feodą Sicilijos, Kalabrijos ir Apulijos karalystę ir kurį pats karūnavo Palermo mieste (1130 m.). Innocentijus turėjo palikti Romą: pabėgo pirma Pisos miestan, paskui Prancūzijon. Abu popiežiai šaukėsi Lotharo pagelbos: prašė jo padėti Bažnyčiai, siūlė jam imperatoriaus karūną ir kvietėsi Romon. Daug kas — tiek Italijoj, tiek Vokietijoj — manė, kad Lotharas pasinaudos schizma savo valdžios naudai ir kad, gal, paskirs naują popiežių. Kai kurie Vokietijos pralotai primygę ragino karalių išgelbėti Bažnyčią, nes tai esą jo teisė ir pareiga. Vieni palankūs buvo kanoniškiau išrinktam Anakletui, kiti — pirmiau išrinktam Innocentijui. Innocentijų gynė ir Norbertas.

Lotharas turėjo geriausią progą sustiprinti bažnytinę savo valdžią; ir, be abejo, puikiai būtų pasinaudojęs schizma Heinrichas IV ar Heinrichas V. Bet Lotharas buvo tam perdaug maldingas valdovas: nedrįso griežtai į Bažnyčios reikalus kištis, gal, ir savo patarėjų, karštai Bažnyčios laisvę ginančių reformatorių, žiūrėjo. Laukė, kas bus. Kas buvo tikras popiežius, išsprendė Šv. Bernardas. Sunku pasakyti kodėl, bet visu savo autoritetu ir visomis savo jėgomis palaikė jis Innocentijų; įtikino Prancūzijos kunigiją ir dvarą. Liudvikas VI ir Anglijos karalius Heinrichas I pripažino (1130 m.) Innocentijų popiežium. Pagaliau, pasitaręs su savo vyskupais, pripažino jį ir Lotharas.

L i è g e mieste susitiko su popiežium Vokietijos karalius; iškilmingai jis vedė žirgą, ant kurio sėdėjo popiežius, kaip kadaise ir imperatorius Konstantinas Didysis daręs. Veltui stengėsi Lotharas praplėsti bažnytines savo teises: pervėlu buvo, ir nusileido jis čia popiežiui, kurį karštai palaikė Šv. Bernardas ir paties Lotharo vyskupai. Popiežius tik savo pažadus karūnuoti Lotharą imperatorium tepakartojo. Tiesa, neišpildė visa, ką buvo žadėjęs, ir pats Lotharas.

Perdaug rūpesčių turėjo jis pačioj Vokietijoj, kur reikėjo kovoti su S t a u f e n a i s, o vienas iš jų, Friedricho brolis K o n r a d a s buvo savo šalininkų paskelbtas Vokietijos karalium (1127 m.) ir 1128 m. gavo iš M i l a n o arkivyskupo rankų ir Italijos karūną. Tiesa, Lotharas nudavė savo dukterį už B a v a r i j o s hercogo W e l f o H e i n r i c h o I š d i d ž i o j o, ir, tikėdamasis ir Vokietijos sostą paveldėti, Heinrichas sėkmingai kovojo su Staufenais. Vis dėlto Italijon žygiuoti didelės kariuomenės Lotharas sušaukti negalėjo. Su maža 1132 m. perėjo Alpes ir, priešingus jam miestus atsargiai aplenkdamas, 1133. IV pasiekė pagaliau Romą. Čia Laterano bazilikoj — Šv. Petro bazilika ir Pierleoni burgai tebepriklausė Anakletui — karūnavo Innocentijus Lotharą imperatorium.

Ir šįkart nepasisekė Lotharui susiaurinti Wormso Konkordato reikšmės. Priešinosi tam ir popiežius, ir Italijos kancleriu tapęs N o r b e r t a s. Bet tiek popiežius, tiek imperatorius lygia dalia nenorėjo, kad Staufenai gautų T o s k a n ą, kurią buvo mėginęs įsigyti Konradas. — Lotharas pasiėmė Toskaną, bet pripažino ją popiežiaus žeme: gavo ją iš popiežiaus per feodą. Tiesa, popiežiui neprisiekė ir vienu žiedu investintas tebuvo. Tačiau, viena, greit perdavė Lotharas Toskaną savo žentui Heinrichui Išdidžiajam, o šis tikru popiežiaus vasalu tapo; antra, pats Lotharas, prieš gaudamas iš popiežiaus imperatoriaus karūną, prisiekė gerbti popiežiaus teises, ir toji priesaika galima buvo visokeriopai aiškinti. Šiaip ar taip, Lotharui numirus, Innocentijus liepė atvaizduoti Laterano freskoj klūpantį ties popiežium ir iš jo rankų imperatoriaus karūną gaunantį Lotharą; be to, įrašyta buvo: p o s t h o m o (=vasalas) f i t p a p a e.

Kad ir silpnino tuo pat metu Anakleto sąjungininką R o g e r ą II kova su maištininkais, Lotharas nenusileido betgi Innocentijui — atsisakė žygiuoti pietų Italijon ir skubotai grįžo Vo-

kietijon. Reikėjo ir popiežiui vėl palikti Romą: atsidūrė jis Pisoj. Popiežiui, Bernardui ir kitiems Bažnyčios vadams aišku buvo, kad vienas imperatorius tegalėjo panaikinti schizmą ir nuveikti Rogerą, bet — kad turėjo jis pirma nuraminti ir aptvarkyti Vokietiją. Energingai ėmė Bernardas taikinti imperatorių su jo priešais, visų pirma — su abiem Staufenais.

Pats Lotharas ir Heinrichas Išdidusis 1134 m. susyk iš dviejų pusių įsibrovė Švabijon, ir Fridrichas priverstas buvo pasiduoti nugalėtojo valiai. Bambergo seime (1135 m.) Lotharas atleido jam, grąžino net Švabijos hercogystę ir Salijų žemėmis padidintą alodą. Friedrichas turėjo išsirūpinti, kad popiežius atšauktų paskelbtą jau ekskomuniką, ir dalyvauti naujame imperatoriaus žygyje Italijon. Tais pačiais metais susitaikino su Lotharu ir antras Staufenas Konradas. Pilietinis karas pasibaigė Lotharo ir Vokietijos naudai. Imperatorius tikėjosi, kad po jo mirties Bavarijos hercogas ir jo žentas Heinrichas paveldės ir Saksonijos hercogystę, ir Vokietijos karūną.

Karalium, paskui ir imperatorium tapęs, Lotharas neužmiršo savo Saksonijos, kuri tuo metu greit kultūrėjo, nes ėmė į ją skverbtis vokiečiai iš pertirštai gyvenamo Pareinio. Savaime suprantama, kad visa vokiškoji Lotharo politika saksoniško antspalvio buvo, priminė kiek Heinricho I laikus. Energingus žmones paskyrė Lotharas Saksoniją ginančių markų valdyti: šiaurinę Brandenburgo marką atidavė Albrechtui Meškai (der Bär, der Schöne, Askanijų giminės, 1134 m.), Meisseno marką ir Luzaciją (Lausitz) — Konradui von Wettin, o Holsteino ir Stormarno grafystes — Schauenburgeriams. Kaip kadaise Saksonų dinastijos karaliai, labai rūpinosi Lotharas Bremeno arkivyskupyste, kovojančia dėl savo pirmenybės šiaurinėj Europoj su švedų Lundo arkivyskupyste, ir stengėsi grąžinti Magdeburgo arkivyskupui senąsias jo teises Lenkijoj. Ne tik bažnytiniais, bet ir politiniais sumetimais rėmė imperatorius Bambergo vyskupą ir kitus vokiečų misijonierius.

Pačioj savo karaliavimo pradžioj įsibrovė Lotharas į Čechiją. Šįkart hercogas Sobieslovas I (1125—1140 m.) baisiai sumušė jo kariuomenę, bet netrukus pripažino save Vokietijos vasalu. Taip pat vasališkai prisiekė Lotharui Danijos karalius Erikas (1135 m.) ir Lenkijos kunigaikštis

B o l e s l o v a s III (1102—1139 m.), kurį Lotharas buvo sutaikinęs su V e n g r i j o s karalium B i e l a II (1131—1141 m.). Žodžiu, atgaivino pagaliau Lotharas ir nacijonalią Vokietijos politiką, ir politinę savo karalystės reikšmę rytuose. Tariamasis jo įpėdinis Heinrichas Išdidusis turėjo sujungti Saksoniją su Bavarija, tuo pačiu ir su Italija, ir tapti galingu valdovu.

Šiaip ar taip, bet 1135 m. Lotharas galėjo vėl žygiuoti Italijon. Kvietėsi jį čia Innocentijus II. Nuolat ragino imperatorių padėti Bažnyčiai jos vadai, ypačiai Šv. B e r n a r d a s, kuris buvo jau sutaikinęs su popiežium ir su Lotharu Milaną, ir siūlėsi talkon prieš Rogerą II pati Bizantija. Su didele kariuomene perėjo imperatorius Alpes (1136 m.), lengvai pavergė priešus ir ėmė kariauti su Rogeru. Padėjo jam čia ir P i s o s bei G e n o v o s laivynai. Vokiečiai pasiekė Apuliją, paėmė B a r i, M e l f i ir apsiautė S a l e r n o. Rogeras sutiko išduoti Anakletą, kad tik paliktų jam nugalėtojai karalystę ir titulą. Bet Innocentijus taikintis nenorėjo. Deja, nebenorėjo kariauti ir imperatoriaus pulkai, o A m a l f i miestą, savo priešą, sudeginę Pisiečiai susitaikino su Rogeru. Antra vertus, vis sunkiau buvo Lotharui susikalbėti su popiežium. Pagaliau, abu, popiežius ir imperatorius, drauge atidavė Apuliją per feodą R a i n u l f u i A v e r s i e č i u i, ir imperatorius, grįždamas Vokietijon, pakeliui numirė (1137 m.).

Didelės reikšmės jo žygis neturėjo. Tiesa, Anakletas 1138 m. numirė, ir schizma pasibaigė. Bet Rogeras atgaivino savo karalystę, sumušė paties popiežiaus vadovaujamą kariuomenę ir privertė nelaisvėn paimtąjį patvirtinti Anakleto nutarimą: pripažinti jį, Rogerą, karalium ir Romos Bažnyčios vasalu (1139 m.).

86

Nei Vokietijos kunigaikščiai, nei Romos kurija ir Bažnyčios vadai nenorėjo, kad įsikaraliautų H e i n r i c h a s I š d i d u s i s. Perdaug jau galingas buvo šitas Bavariją su Saksonija ir Toskana sujungęs Welfas. Pats gyrėsi viešpataująs nuo jūrių lig jūrių, nuo Danijos iki Sicilijos. Kad ir negalėjo popiežius apseiti be imperatoriaus pagelbos, netiko jam betgi stipri ir sutvarkyta Vokiečių imperija; be to, valdingas ir griežtas Heinrichas visai nepanašus buvo į Lotharą: nemanė atsisakyti nuo savo tei-

sių Bažnyčios naudai; nekartą 1136 - 1137 m. kramtėsi su popiežium Italijoj ir savo „išdidumu“ visus popiežininkus prieš save sukurstė, pro nota superbiae pene omnium, qui in expeditione Italica cum Lothario fuerant, odium contraxerat. Taigi, savo geradariui gyvam tebėsant, ėmė kurija slapta priešintis jo žento kandidatūrai ir intriguoti; susiuostė popiežininkai su paties popiežiaus kadaise ekskomunikuotu Staufenu Konradu. Jis nebepavojingas atrodė, nes menkas kunigaikštis bebuvo, Rytų Frankonijos hercogas, o su Welfu kovoti galėjo jam padėti jo brolis Švabijos hercogas Friedrichas ir giminaičiai Austrijos Babenbergai. Vadovavo konradininkams įtakingiausias po Adalberto mirties (1137 m.) Vokietijos pralotas Triero arkivyskupas ir popiežiaus legatas Alberonas. Susitaręs su kitu popiežiaus legatu, Alberonas skubotai sušaukė savo šalininkus, ir 1138 m. Koblenzo mieste Konradas III paskelbtas buvo, o po savaitės legato pateptas ir karūnuotas Vokietijos karalium (1138 - 1152 m.). Bažnyčia ir kunigaikščiai griovė tik ką tepradėjusią vėl tvarkytis Vokietijos karalystę.

Heinrichas Išdidusis pripažino pagaliau „kunigėlių karalių“, bet nenorėjo, žinoma, atsisakyti nei nuo Bavarijos, nei nuo Saksonijos. Konradui savo rėžtu reikėjo arba visur Welfui nusileisti ir faktiškai nebekaraliauti, arba atimti Welfui golės. Konradas paskelbė, kad karalystės įstatymais negalįs hercogas valdyti dviejų hercogysčių; investino Saksonija Brandenburgo markgrafą Albrechtą Mešką (Albrecht der Bär) ir, kadangi Heinrichas tebegynęs savo teises, Würzburgo seime karalystės banu jį iškeikė ir pačią Bavariją savo pusbroliui Austrijos markgrafui Leopoldui IV paskyrė (1139 m.). Tuo ir prasidėjo ilgametė Welfų, arba guelfų, kova su Staufenais, arba waiblingais, ghibellinais (Waibling — Staufenų burgas). Dviem partijom suskaidė ji Vokietijos ir Italijos galiūnus bei miestus, o Italijos miestuose sumizgo su politine ir socijaline miestelėnų kova. Kadangi ghibellinai imperatorių Staufenų šalininkai buvo, guelfai greit tapo popiežininkais.

Bepigu buvo Konradui įstatymai prieš Heinrichą skelbti. Nuveikti jo karalius vistiek negalėjo. Saksonai rėmė savo hercogą, jam numirus (1139 m.) — jo sūnų Heinrichą

Liūtą (Heinrich der Löwe, 1142-1180 m.), kuris 1156 m. susigrąžino ir savo tėvonystę Bavariją. Saksonijos hercogu turėjo jį pripažinti Konradas jau 1142 m. Taigi, iš visų karaliaus planų teišėjo pilietiniai karai, kas didžiai susilpnino Vokietiją ir pakenkė politiniam jos autoritetui rytuose ir šiaurėj. Čia Vokietijos reikalais rūpinosi nebe karalius, bet Heinrichas Liūtas, Albrechtas Brandenburgietis ir kiti Saksonijos vasalai.

Tokio jau Konrado III būta: drąsaus riterio, bet menko valdovo. Viliojosi jis žmones savo dosnumu, linksmu būdu ir riteriškumu; mokytas ir religingas buvo, susirašinėjo su Hildegarde Bingeniete, klausė Bernardo ir kitų šventųjų žmonių patarimų, bet nesuprato, kas ir kaip reikia daryti, ir nemokėjo nuosekliai siekti savo tikslų. Politikavo jo patarėjai, griežtų bažnytinių pažiūrų, bet nevisuomet sąžiningi žmonės, kaip antai, Korvey ir Stablo abatas garbėtroška Wibaldas, o Konradui į Šv. Žemę nužygiavus, Triero mieste gyveno (1147 - 1148 m.) ir kišo savo nosį į visus Vokietijos reikalus ir pats popiežius Eugenijus III.

Visiems aišku buvo, kad nereikėjo Konradui dalyvauti tame Šv. Bernardo organizuojamame kryžiaus kare. Perdaug neramu buvo Vokietijoj ir Italijoj, tad niekaip negalėjo karalius į tolimus rytus žygiuoti. Pats jis tai matė; be to, ir kurija, kryžiaus karui priešintis negalėdama, prašė betgi Konradą padėtį jai Romoj. Tačiau padarė Šv. Bernardas, kaip pats gyrėsi, „stebuklų stebuklą": ašarodamas pasiėmė karalius kryžių (1146 m.). Tiesa, netikėtai čia ir laimėjo: kunigaikščiai išsirinko karalium mažą jo sūnelį Heinrichą, ir Heinrichas Liūtas sutiko laikinai atsisakyti nuo Bavarijos ir dalyvauti kryžiaus kare. Visoj Vokietijoj paskelbta buvo Žemės Taika (Landfrieden). Tiesa, subrendo kiek politiškai rytuose Konradas ir išsivadavo iš popiežininkų įtakos; susitarė su Bizantijos imperatorium Manuïlu I Komnėnu drauge kovoti su Rogeru. O visų svarbiausia tai, kad kryžiuočių pralaimėjimas tiek Vokietijoj, tiek visoj Europoj paklibino Bažnyčios vadų autoritetą ir padėjo augti pasaulininkų dvasiai.

Nenoromis sąjungininkavo su savo vasalu Rogeru II Innocentijus II; ne be pagrindo bijojo jis naujų Rogero puolimų ir turėjo remtis Vokiečiais. Bet Konrado III galia ir Italijoj mažėjo. Formaliai tebepriklausė jam Toskana, prak-

tiškai ji byrėjo, ir visoj šiaurinėj bei vidurinėj Italijoj augo ir vis savarankiškėjo miestai. Imperatoriaus teisės visur nyko, ir nebe jų, bet savo kaimynų galios težiūrėjo miestelėnai. Miestelėnų sąjūdžio idėjomis užsikrėtė pagaliau ir Roma, kur susijo tos idėjos su senosios amžinojo miesto istorijos atsiminimais ir su tarpusave didikų kova. Atgaivintas (1144 m.) ir patricijaus Jordano Pierleoni vadovaujamasis senatas reikalavo popiežiaus, kad atsisakytų nuo politinės valdžios, kaip buvo atsisakę Lombardijos miestų vyskupai. Kovoj su maištininkais žuvo antrasis Innocentijaus įpėdinis Lucijus II (1144 - 1145 m., pirmasis buvo Coelestinas II, 1143 - 1144 m.). Naujasis popiežius Eugenijus III (1145 - 1153 m., cistercijietis kardinolas kunigas Bernardas) įmanė geriau palikti Romą ir įsikurdino su savo kurija Viterbo mieste. Kadangi Konradas, užuot žygiavęs Italijon, nukeliavo į tolimuosius rytus, popiežius nusikraustė (1147 m.) Prancūzijon.

Innocentijus II ir jo įpėdiniai prastai popiežiavo, bet popiežiaus autoritetas visoj Europoj tebeaugo. — Visur veikė pilnateisiai popiežiaus vietininkai — legatai. Jie pirmininkaudavo sinodams, vizituodavo vyskupystes, teisdavo kunigiją, kišdavosi į vyskupų rinkimus, spręsdavo visokius ginčus; Vokietijoj dukart dalyvavo paties karaliaus rinkimuose. Bet legatai buvo iš esmės ekstraordinariniai popiežiaus įgaliotiniai. Todėl daugiau reikšmės turėjo tai, kad į Bažnyčios valdymą nuosekliai kišosi pati kurija. Popiežiai sakėsi galį spręsti savo kurijoj visas svarbesnes bylas, bet taip ir nenusakė, kuo causae maiores skyrėsi nuo causae minores. Popiežius — rašė Vokietijos vyskupams Innocentijus II — turįs stiprinti savo brolius, taisyti klaidas, kiekvieno vyskupo teises saugoti. Popiežiaus kurija globojanti kitų skriaudžiamus, baudžianti už kiekvieną nusikaltimą. Į savo motiną Romos Bažnyčią turinčios kreiptis visos kitos Bažnyčios, kad penėtų jas savo pienu ir gintų savo autoritetu. O kas popiežiaus nutarimui priešinąsis — paties Šv. Petro priešas esąs.

Taip sucentralinti Bažnyčios, tokios plačios programos įvykdyti, žinoma, negalima buvo. Vadovavosi kurija ne teisės normų sistema, bet bendruoju absoliutinės popiežiaus valdžios principu. Juo besiremdama ir kiekviena proga naudodamos, kišosi į visus reikalus, kūrė precedentus; tuo būdu baisiai klibino senąją santvarką ir popiežino Bažnyčią. Popiežiai, kiek tik galima buvo,

teisė pralotus, tvirtino rinkimus, dažnai įšventindavo vyskupus Romoj, išvaduodavo vienuolynus ir bažnyčias iš vyskupų valdžios, vadinasi, plėtė kurijos jurisdikciją, patys steigė naujas vyskupystes ir mažino arba didino senųjų teritorijas. Ragino dvasininkus ir šiaipjau žmones apeliuoti kurijos teismui ir išviso kurijoj ginčus spręsti. Kurija tapo vyriausiu Bažnyčios (ir ne tik Bažnyčios) tribunolu. Sprendžiami buvo čia tiek bažnytiniai, tiek civilinės, kriminalinės ir valstybinės teisės klausimai. Į popiežiaus kuriją kreipėsi visokie garbėtroškos ir karjeristai, simonininkai, Bažnyčios turtų grobėjai ir išviso abejotinos doros žmonės, nes globojo kurija, kas tik pripažino jos valdžią ir nešykštėjo pamelžti; dažnai be kaltinamojo bylą išspręsdavo. „Romos Bažnyčia", kaip nayviai sako Wibaldas, „sugebėjo švelninti ir mainyti savo dekretus atsižvelgdama į laiko bei vietos reikalus ir į žmonių bei reikalų kokybes." Nuo ryto lig vėlaus vakaro, anot Šv. B e r n a r d o, užimtas buvęs popiežius visokiais klausimais, nė pasilsėti negalėdavęs. Nebebuvę laiko baigti, kas pradėta, skundėsi G e r h o h.

Visa tai nėjo, žinoma, Bažnyčiai sveikaton, demoralizavo žmones, o pirmiausia — pačią kuriją. Bet tiktai tuo būdu ir tegalėjo susiformuoti naujoji Bažnyčios santvarka ir teisė, o pati popiežiaus pirmenybės idėja — sukonkretėti ir virsti faktu. Tą, praktiškai kurijalių pamatuojamą pirmenybę teoriškai aiškino kanoniškosios teisės sistematizatoriai. — Innocentijaus II laikais išleido savo „Dekretą" G r a t ï a n a s (1139—1142 m.).

Pagal „Dekretą" popiežiaus valdžia yra tikrai absoliutinė. Jis, popiežius, tvirtinąs sinodų nutarimus, o sinodai nebeturį teisės naujų įstatymų skelbti: teskelbią ir tevykdą tik tai, kas jau įsakyta, h a b e n t a u c t o r i t a t e m i m p o n e n d i e t i n d i c e n d i, q u o d a l i a s s t a t u t u m e s t e t g e n e r a l i t e r s e u s p e c i a l i t e r o b s e r v a r i p r a e c e p t u m. Sinodų valdžios grynai administratyvinės esama: a d e x o r t a t i o n e m e t c o r r e c t i o n e m. Kas esą Bažnyčios įstatymai ir teisė, nusakanti Romos Bažnyčia, tariant, popiežius, nes jis esąs toks pats įstatymų viešpats, kaip Kristus — sabato viešpats. Popiežius aiškinąs visus kanonus ir patį Šv. Raštą, galįs ir savo pirmtakūnų įstatymus pakeisti. Todėl kiekvienos bažnytinės įstaigos aktas turįs reikšmės tiktai s a l v o i n o m n i b u s j u r e s. R o m a n a e e c c l e s i a e.

Ne tik popiežius, bet ir visa Bažnyčia jokiu būdu nepriklausanti valdovų ir valstybės. „Jokio autoriteto neturi valdovų dekretai vienuolynams ir bažnyčioms, jei tik nėra tų dekretų pats popiežius patvirtinęs.“ Valdovai neturį teisės dalyvauti sinoduose ir vyskupų rinkimuose arba valdyti Bažnyčios turtų. Tiesa, senieji imperatoriai gavę buvo privilegijų, kurios duodavę jiems teisę turėti įtakos paties popiežiaus rinkimams. Bet tos privilegijos nustojusios savo prasmės. Reikią visai jos panaikinti, kaip Hiskija buvo panaikinęs vario žaltį, kai ėmę jį garbinti žydai. Bažnyčia nepriklausanti valstybės, ir pats imperatorius esąs popiežiaus valdinys. Neturį reikšmės įstatymai, kurie prieštarauja popiežiaus dekretams. Ir Bažnyčios pareiga esanti reikalauti, kad valdovai klausytų kunigų.

Visa tai nebe pretenzijos buvo, kurias kadai kitkart vaizdavo Pseudo - Izidoriaus Dekretalijos ir Grigaliaus VII Diktatas, bet kanoniškosios teisės normos, kad ir ne visuomet ir ne visur vykdomos. Ir popiežiaus monarchijos idėją rėmė galingasis asketų ir mistikų sąjūdis. Neatsitiktinai Europoj, gali sakyt, imperatoriavo Šv. Bernardas. Įtakingiausias Bažnyčios vadas būdamas, Bažnyčios ir paklusniųjų jam popiežių vardu vadovavo jis ir valdovams. Popiežiaus pirmenybė tapo visos religinės pasaulėžiūros principu ir vienijo politiškai nesuvienytą Europą. Naująją kovą su stabmeldžiais, antrąjį kryžiaus karą skelbdamas, Bernardas tik teformulavo visiems aiškią išvadą iš tos pasaulėžiūros. Todėl ir negalėjo priešintis šventojo žodžiams nei Konradas III ir Liudvikas VII, nei patys popiežiai. Kaip ir XI amžiaus gale, krikščioniškoji Europa norėjo atremti Islamą ir visam pasauliui (gal, ir pati sau) įrodyti, kad Kristaus Kryžius galingesnis už pusmėnulį.

87

Pralaimėjo ir negarbingai grįžo kryžiuočiai. Nieko nepasisekė jiems įrodyti. Popiežiaus vadovaujamoji krikščionybė buvo nestipresnė už feodalinę XI amžiaus Europą, net silpnesnė. Ėmė žmonės abejoti ir pergalę pranašavusiu Bernardu, ir išviso Bažnyčios vadais. Aiškiau pamatė ir skaudžiau pajuto, kad ne visai krikščioniškai gyvena dvasininkai, kad kurijai pinigai ir politika labiau rūpi, kaip dora ir krikščionybės reikalai. Įsigalėjo eretikai ir pasaulininkų dvasia. Heinrichas II Plantagenėtas ir

Pilypas Augustas nebe Bažnyčios, bet savo valstybės reikalų težiūrėjo. Karalių ir feodalinių senjorų dvaruose ėmė klestėti kurtuazinė literatūra, pirma Prancūzijoj ir Anglijoj, paskui ir Vokietijoj.

Vokiečiai suprato, kad, politinę savo valdžią padidinti norėdami, griovė popiežiai imperiją. Pats Konradas III nebenorėjo popiežiaus labui politikuoti ir kaltino jį kryžiaus karo pralaimėjimu. Susidėjo į sąjungą su Bizantijos imperatorium Manuïlu ir pripažino jo teises į pietų Italiją, nors priklausė ji popiežiaus vasalui Rogerui, tariant, ir pačiam popiežiui. Žadėjo Konradas Manuïlui kariauti su Rogeru, tik — negalėjo, nes nepasibaigus dar buvo kova su Welfais. Eugenijui III taip ir nepasisekė sutaikinti Konrado su Rogeru. Iš lėto, bet kitėjo Vokietijos politika.

Gražiai teisino pats save Šv. Bernardas: ir Mozei neleista buvo ištesėti savo pažadų ir įvesti žydų į Šv. Žemę, nes buvo jie užrūstinę Dievą savo nuodėmėmis. Suprato betgi šventasis žmonių nuotaiką ir kad teisingai kaltino jie Bažnyčią. Kaip tik tuo metu parašė jis ir nusiuntė Eugenijui III savo traktatą De Consideratione, kur reikalavo, kad reformuotų, sudorintų popiežius kuriją ir visą Bažnyčią. Tuo būdu pakelsiąs popiežius savo autoritetą ir galėsiąs tikrai valdyti krikščioniškąją tautą. Šv. Bernardas gaivino XI amžiaus reformatorių, grigalininkų, ideologiją, tik manė, kad pati Bažnyčios hierarchija ir tik ji viena teturi imtis reformos darbo. Demagoginės grigalininkų politikos jis bodėjosi: nebesutiko ji su hierarchinės ir monarchinės Bažnyčios dvasia. Bet paties Grigaliaus VII ir kitų reformatorių sukurstytoji liaudis toli gražu nenurimo, tebegyveno šventosios Bažnyčios idealu. Tai aiškiai rodo socijaliniai - religiniai XII-ojo amžiaus sąjūdžiai ir erezijos: Prancūzijoj — taikos sąjungos ir kapucijatai, Vokietijoj — Tanchelmas, Italijoj — Arnaldas Brescijietis, nebekalbant apie katharų bažnyčią. Religinis sąjūdis sijo su socijaline ir politine kova, šventosios Bažnyčios idealas — su socijalinių reformų programa.

Nenuostabu, kad naujasis sąjūdis įsivyravo kaip tik Italijoj. Čia popiežius buvo vienas iš valdovų; taigi, politiniai ir ekonominiai kurijos tikslai visiems aiškūs buvo, pjudydavo kurija kitus valdovus ir miestus ir pirštu prikišamai rodė, kiek supasaulėjo Bažnyčia. Bepigu buvo popiežiaus priešams savo kova su juo

pačios Bažnyčios idealais teisinti. Be to, pačiuose miestuose silpnėją feodalai tebekovojo su turtėjančia borghesija, o borghesija, popolo grasso, turtingieji pirkliai ir pramonininkai — su žemesnėmis miesto klasėmis, su popolo minuto. Kiekviena partija šaukdavos kitų miestų ir svetimų valdovų, čia popiežiaus — čia imperatoriaus, pagelbos. Popiežininkų ir imperatorininkų kova ėmė grupuoti Lombardijos ir vidurinės Italijos miestus. Friedricho I laikais imperatorininkai ėmė vadintis ghibellinais, popiežininkai — guelfais. Visai natūralu, kad popiežiaus priešai mielai klausydavo kraštutinių reformatorių ir eretikų kalbų, prireikus juos gindavo ir jais remdavos. Ypač užsidegdavo kovoti su Bažnyčia popolo minuto. Miesto galiūnai jį spaudė, politinių teisių jis neturėjo, ir vargu bau galima buvo tikėtis, kad padės kas jam įsigyti tų teisių. Pats savimi tepasitikėdamas, žemesnysis miestelėnų sluoksnis revoliucijonėjo, radikaliausių socijalinių-politinių reformų troško, o su tuo radikalizmu visai sutiko ir religinis radikalizmas.

Esam jau matę, kaip atsidūręs tais lakais Romoj Arnaldas Brescijietis susidėjo su Romos Senatu ir tapo liaudies tribunu. Veltui Eugenijus III kovojo su Senatu, ekskomunikavo „schizmatiką" Arnaldą ir grąsino nuversiąs bendraujančius su juo kunigus (1148 m.). Romos Senatas gynė savo pranašą; nebijojo popiežiaus pasiųstosios prieš Romą ir kardinolo vadovaujamosios kariuomenės. Bemėginą buvo Romėnai palenkti savo pusėn per Italiją (per Akvilėją) grįžtantį Vokietijon Konradą III. Įspūdingai parašytu laišku kvietėsi Senatas karalių Romon. — Nuo Grigaliaus VII laikų kunigai vienoj rankoj tebeturį šv. taurę, antrojoj — kardą. Reikią tas kardas iš jų atimti. Dabar Romos tauta pati jau siūlanti Konradui imperatoriaus karūną. Ją užsidėdamas galįs jis atgaivinti Konstantino ir Justinïano valdžią, kurios nebevaržysianti jokia kunigų valdžia. Kad ir neatsakė Konradas, Senatas nenustojo siūlęs jam dėtis prieš popiežių; ypatingoji Senato pasiuntinybė aplankė karalių.

Tuo tarpu Konrado politika, kaip minėta, apkito. Rytuose susibičiuliavo jis su imperatorium Manuïlu, pastebėjo, kokią bažnytinę valdžią turėjo Romėjų basiliejus, ir parūpo jam savoji padidinti. Popiežių kryžiaus karo pralaimėjimu kaltino ir suprato pagaliau, kad popiežininkams nusileidžiant negalima sustiprinti karališkosios valdžios. Ėmė jis ir be vyskupų patarimo

bažnytinius reikalus spręsti, o jo sūnus Heinrichas šiuo atžvilgiu dar griežtesnių pažiūrų buvo. Eugenijaus protestų nebežiūrėdamas, laikėsi Konradas sąjungos su Manuïlu; susikalbėjęs su kunigaikščiais, sumanė tartis su Romos Senatu.

Tačiau nepatvarus valdovas buvo Konradas ir perilgai delsė. Eugenijus III susitaikino 1149 m. su Senatu (tiesa, neilgam: greit vėl pabėgo iš Romos), ir reikėjo Konradui kalbėti apie imperatoriaus karūną su pačiu popiežium. Bet iš sumanytojo žygio į Italiją vėl nieko neišėjo: karalius tebekovojo su Heinrichu Liūtu ir sirguliavo. Be to, 1150 m. numirė jo sūnus ir įpėdinis Heinrichas. Prieš mirdamas nusiuntė pats Konradas karališkosios savo valdžios insignijas savo sūnėnui, Švabijos hercogo Friedricho II ir Heinricho Liūto sesers Juditos sūnui, Friedrichui (1152 m.). — Matė, kad nebegalėjo perduoti karūnos antrąjam savo sūneliui, 7-rių metų vaikui, ir paskyrė įpėdiniu energingą ir populiarų Friedrichą. Galima buvo tikėtis, kad šitas Staufeno ir Welfės sūnus, Heinricho IV ainis, sutaikins Welfus su Staufenais ir sustiprins karalystę. Bet visa priklausė to, ar išsirinks Friedrichą ir kunigaikščiai. Konrado šalininkai Friedrichą palaikė, pats jis susikalbėjo su Heinricho Liūto vadovaujamąja opozicija ir 1152. VII. 4 buvo Frankfurto mieste išrinktas, o 5 d. Aachene karūnuotas Vokietijos karalium.

88

Netikėtai paskyrė Konradas III savo įpėdiniu 28 metų sūnėną. Ne karaliauti buvo auklėjamas Friedrichas; lotyniškai vos tegrabaliojo. Užtai pavyzdingu riteriu išaugo. Vidutinio ūgio, bet gražus, lieknas ir stiprus buvo; žygiuodamas nenuilsdavo ir visus vargus su savo kariais dalinosi; be galo džiugino jį kautynės — „linksmoji medžioklė“, ir pirmas puldavo jis priešus. Buvo nepaprastas ir karo meno mokovas, puikus kariuomenės organizatorius. Baisiai papliupdavo gaivališku įniršimu; žiauriai keršijo priešams ir malšino sukilėlius. Valdė vis dėlto Friedrichas savo aistras; šėlo tik tada, kai netrukdė tai jo planams, o tuos planus atkakliai, nesvyruodamas vykdė, prireikus ir nusileisdavo. Meistriškai politikavo. Nors valdingas ir išdidus buvo, maloniai ir atlaidžiai elgėsi su žmonėmis; žavėjo juos linksmu savo būdu, glaudumu ir riteriškumu. Dėvėjo, kaip tų laikų mada reikalavo;

ilgais rusvais plaukais ir barzda (todėl ir praminė jį italai Barbarossa) apaugęs buvo gyvas ir energingas jo veidas.

Amžininkų nuomone, Barbarossa įkūnijo riterijos ir kurtuazinio jos gyvenimo idealus — drąsumą, dosnumą, ištikimybę ir, visų pirma, diu mâze. Mėgo ir globojo jis menininkus, istorininkus ir poetus, pats buvo iškalbus. Bet svarbu, kad žiejo jis tuos idealus su tautiškojo valdovo ideologija; primindavo tuo pirmąjį Salijų dinastijos imperatorių Konradą II. Kaip ir pats jis Hildegardei Bingenietei rašė, didžiai rūpėjo Friedrichui valstybės garbė. Uoliai saugojo valdovo teises, gynė jas nuo popiežių ir gaivino užmirštąsias. Bet ištikimai tarnavo teisybės ir teisės idėjai, iniuriae omnino impatiens. Nežiūrėjo čia nei giminių, nei galiūnų; net savo paties norui priešingam papročiui nusilenkdavo, jei buvo tas paprotys senosios teisės norma. Taip antai, sutiko pagaliau popiežiaus žirgą kaip arklininkas vesti, nes įrodė jam kunigaikščiai, kad taip darę jo pirmtakūnai. Barbarossa, gali sakyt, aktualino Vokietijos epikų garsinamą kilnių riterio pareigų idėją. Bet toji absoliučiai reikšmingos pareigos idėja ir tikrai vokiška buvo. Įkūnydamas ją, Friedrichas tapo tautišku ir populiariu valdovu. Tik ką įžengęs sostan, paskelbė jis Žemės Taiką (Landfrieden), bendrosios imperatoriaus teisės branduolį, ir geruoju susitaikino su Welfais; visus privertė gerbti karaliaus teismą; panaikino neteisingus muito mokesčius ir ėmė gaivinti karališkąsias savo teises. Visi pajuto tikro karaliaus buvimą.

Tačiau luominės feodalų pažiūros siaurino kiek Barbarossos akiratį, nes, dirbtinę savo kultūrą kurdama, feodalija atsiknodavo nuo kitų visuomenės sluoksnių ir nebegalėjo suprasti, kad tik su jais bendraujant ir jais tesiremiant galima buvo ilgam sutvarkyti Vokiečių valstybė. Lotharo ir Konrado laikais paliegusią valdžią stiprindamas, Friedrichas gaivino senąsias karaliaus teises, kurių Vokietijoj nemaža tebebuvo: niekino jas galiūnai, bet principijaliai tebepripažino. Didino Friedrichas savo žemės fondą: praplėtė jį nuo Švabijos į vasaros rytus už Nürenbergo ir Egero, o vakaruose savo pusbrolį Konradą padarė Reino pfalzgrafu (1156 - 1195 m.), be to, Aukštutinės Burgundijos grafaitę Beatriksą vedęs (1156 m.), įsigijo tą grafystę ir įsiviešpatavo pačioj Burgundijoj. Tarėsi ir kovojo Friedrichas su kunigaikščiais: atidavė pagaliau

Bavariją Heinrichui Liūtui (1156 m.) ir, kadangi reikėjo atsilyginti už tai su Babenbergais (1138 - 1156 m. šie Austrijos markgrafai buvo ir Bavarijos hercogai), pačią Austriją padidino ir padarė hercogystę (privilegium minus 1156 m., pirmas hercogas Henrichas II Jasomirgott, 1141 - 1156 - 1177 m.). Visa ta politika iš esmės nesiskyrė nuo sališkosios. Taip pat sališka buvo ir bažnytinė Friedricho politika. Čia ne tik gynė jis Wormso Konkordato nusakytąsias karaliaus teises, bet gaivino ir kitas užmirštąsias regalijas; vėl ėmė kištis į vyskupų bei abatų rinkimus ir skyrė vyskupais savo šalininkus. Kaip ir Salijai, norėjo remtis vyskupija. Ne naujiena buvo, kad rėmėsi ir imperijos ministerïalais: taip buvo jau daręs Konradas II, o ministerïalai sijo su laisva riterija. Žodžiu, vėl ėmė Friedrichas dirbti dviejų savo pirmtakūnų laikais nutrauktąjį Salijų darbą. Principijaliai naujų valstybinių idėjų visai neturėjo. Rūpinosi visų luomų gerove, globojo ir miestelėnus, bet, riteriškosios visuomenės išauklėtam, nė galvon neatėjo, kad gali jis sustiprinti savo valdžią ir pertvarkyti karalystę su tebeturtėjančių miestų pagelba. Mat, prekyba ir amatai, visas pinigų ūkis ir jo centrai, miestai, buvo feodalinei visuomenei priešingos jėgos.

Kad ir nebūtų buvusi imperijos ideologija glaudžiai susijus su Vokiečių karaliaus valdžia, bažnytinė Friedricho politika vistiek vertė jį įsiviešpatauti Italijoj ir valdyti Romos Bažnyčią. Tuo būdu, Friedricho imperija, kaip sališkoji, būtinai tapo internacijonalia, kas irgi sutiko su internacijonalia feodalijos tendencija. Iš pat pradžios Friedrichas orijentavosi į Italiją; tautiškiems Vokiečių valstybės uždaviniams labiau atstovavo Saksonijos, o nuo 1156 m. ir Bavarijos hercogo Heinricho Liūto politika. Heinrichas iki 1180 m. gynė Vokietiją nuo Danijos ir, drauge su Schauenburgeriais ir Albrechtu Meška, kolonizavo slavų žemes.

Italija galėjo tapti nauju imperatoriaus valdžios pamatu. Tačiau sunku buvo besuvienyti daugelio nuolat savybėj kovojančių valstybių ir miestų pasidalintas pusiasalis, kurio pietinė dalis ir Sicilija sudarė galingą Rogero II karalystę. Pats Friedrichas 1152 m. Toskaną, Spoleto ir visą Matildės palikimą atidavė Heinricho Liūto broliui Welfui VI, kuris ilgai buvo kovojęs su Babenbergais dėl Bavarijos ir su kuriuo

Italijos žemėmis norėjo atsilyginti Friedrichas. Taigi, savo valstybės Italijoj nebeturinčiam Friedrichui reikėjo remtis tiktai bendromis imperatoriaus ir Italijos karaliaus teisėmis. O tų teisių faktiškai nedaug bebuvo likę, nes beveik visas jas išsidalino vietos valdovai ir miestai. Jas atgaivinti norėdamas, turėjo Friedrichas kovoti su miestais, juoba, kad rėmėsi, kaip ir Vokietijoj, feodalais. Negalima buvo apseiti ir be kovos su popiežium, su kuriuo ir pačioj Vokietijoj jis susidūrė.

89

Triero arkivyskupui Alberonui numirus (1152 m.), kurijališkoji Vokiečių vyskupijos partija ėmė irti. Nebeturėjo ji tikrojo vado, o po nelaimingojo kryžiaus karo nebeteko įtakos ir jos įkvėpėjas Šv. Bernardas. Netrukus, 1153 m. jis numirė. Vis garsiau buvo kalbama apie nedorą kurijos gyvenimą, jos daromąsias neteisybes ir Vokietijai kenksmingą jos politiką. Tūli vyskupai patrijotais tapo; kiti suprato, kad jaunas ir energingas karalius labiau gali juos apginti, kaip tolimas ir silpnas popiežius. O karalius savarankiškai rinkdino vyskupais savo šalininkus, ne dievažin kokius dvasininkus, bet gerus politikus, praktiškus žmones, kartais neblogus ir karvedžius. Įtakingiausiais vyskupais tapo Bambergo vyskupas Eberhardas ir Ottonas Freisingietis. Pirmasis buvo žymus teologas ir nemėgo politikuoti; bet sąžiningai tarnavo karaliui, norėjo jam ir popiežiui tarpininkauti ir žiūrėjo valstybės teisių. Ottonas, tolimas Barbarossos giminaitis, manė, kad, Friedrichui įsikaraliavus, šviesusis rytas nuvijęs tamsią, lietingą naktį. Mokytas augustinininkas ir žymiausias tų laikų istorininkas, Ottonas nesutiko su Eugenijaus III ir popiežininkų ideologija, kurie sakė Šv. Petrą turint terreni simul et caelestis imperii jura.

Tokie žmonės netrukdė, žinoma, bažnytinės Friedricho politikos, nes Friedrichas visai neneigė popiežiaus pirmenybės, tik gynė valstybės ir valdovo teises. Sakė net Romanae ecclesiae specialis advokatus ac defensor esąs, todėl norėjo ir vieno popiežiaus tepriklausomų vienuolynų „advokatas“ (Vogt) būti. Bet laikė savo valdžią Friedrichas paties Dievo jam duota ir nekentė politinių popiežiaus pretenzi-

jų. Kad ir buvo Vokietijoj popiežiaus legatas, nepakvietė jo dalyvauti nei Friedricho rinkimuose, nei karūnavimo apeigose. Pranešė popiežiui Friedrichas apie savo rinkimus, bet neprašė, kad popiežius juos patvirtintų. Tiesa, atsakydamas jam, Eugenijus III patvirtino ir neprašomas. Tuojauties po karūnavimo keli vyskupai siūlė karaliui žygiuoti į Romą popiežiaus apginti ir imperatorium karūnuotis. Bet Friedrichas sutiko su kunigaikščiais ir atidėjo žygį, nes geriau derą, kad ne savo noru, bet popiežiaus prašomas žygiuotų karalius į Romą.

Eugenijus III, Anastasijus IV (1153 - 1154 m.) ir Hadrïanas IV (1154 - 1159 m.) ne tiktai priešinosi bažnytinei Friedricho politikai Vokietijoj. — Visai nenorėjo jie atsisakyti ir nuo politinės savo pačių programos, nuo imperium mundi. Bet politinė popiežių buitis pačioj Italijoj vertė juos kol kas nusileisti karaliui, nes vienas karalius, tegalėjo apginti popiežius nuo sukilusių Romėnų ir nuo Normanų. Neilgai tetruko Eugenijaus Taika su Romos Senatu: vėl turėjo palikti Romą. Antra vertus, nepasisekė jam susikalbėti ir su Rogeru, kurio nesutiko Eugenijus pripažinti karalium. Rogero sūnus Vilhelmas (1154 - 1166 m.) ėmė net kariauti su Hadrïanu IV.

„Negalime, nė neturime kęsti, kad laisvoji Bažnyčia pavergta būtų“, rašė Eugenijus, atsisakydamas pripažinti Friedricho paskirtąjį vyskupą; kurstė, tiesa — be pasekmės, prieš karalių kitus vyskupus. O tuo pat metu kvietėsi karalių Romon jam, popiežiui, padėti ir imperatorium karūnuotis. Žinoma, mažai tesvėrė popiežiaus protestai, juoba, kad Vokiečių vyskupai išvien su Friedrichu ėjo. Pagaliau, 1153 m. surašyta buvo vadinamoji Konstanzo sutartis, kur popiežius žadėjo karūnuoti karalių, o karalius — be popiežiaus nesitaikinti nei su Romėnais, nei su Normanais, nei su Graikais. Sutiko Friedrichas kuogreičiausiai žygiuoti Italijon ir gražinti popiežiui politinę jo valdžią Romoj, bet nedykai: ne tik karūnos — ir tam tikrų pažadų iš popiežiaus reikalavo. Žadėjo jam popiežius padėti su visais jo priešais apsidirbti, niekinančiais valstybės garbę ir valdovo teises. Be to, popiežiaus legatai turėjo nuversti kelis karaliui nebetinkančius vyskupus.

Eugenijus žygio nesulaukė — numirė. Jo įpėdiniui Anastasijui IV mirštant, 1154 m. atsidūrė Friedrichas Italijoj, ir

ne su didele kariuomene: tik 1700 riterių vedė. Permaža jų buvo su Vilhelmu kovoti. Pirma ėmė Barbarossa gaivinti imperatoriaus (dar nebūdamas karūnuotas vadino save imperatorium) valdžią Italijoj. Paėmė ir sugriovė kelis besipriešinančius jam miestus. Apgynė Como ir Lodi nuo Milano, o patį Milaną nubaudė imperijos banu, nors įvykdyti to bano ir negalėjo. Tuo tarpu naujasis popiežius Hadrïanas IV ekskomunikavo Romą ir tuo privertė Senatą išvyti Arnaldą.

Kad būtų norėjęs Friedrichas pavergti kuriją, būtų susidėjęs jis su Arnaldu ir Romėnais. Seniai jau siūlęs jam buvo karūną Senatas, o vienas Arnaldo šalininkas, vokietis, išdėstė jam ilgu laišku, kiek naudinga galėjo būti imperijai sąjunga su Arnaldu ir Romėnais. Suprato tai ir kurija. Friedrichu nepasitikėdamas, Hadrïanas reikalavo jo, kad išduotų Arnaldą ir kad priesaika patvirtintų Konstanzo sutartį. Klydo čia ir popiežius, ir karštieji imperatorininkai. Neapsiviežė Friedrichas sąjungininkauti su miestelėnais: tik ką buvo paskelbęs Lombardijoj naują įstatymą dėl feodų, kuris mažino miestų teises. Nenorėjo ir popiežiaus teisių bei valdžios naikinti, tik — imperatoriaus valdžią atgaivinti ir nuo popiežiaus valdžios tiksliau atitverti. Todėl ir prisiekė, ir Arnaldą Romos prefektui išdavė. Sutri mieste Friedrichas susitiko su popiežium, ir 1155. VI. 18 Hadrïanas karūnavo jį Šv. Petro bazilikoj. Pačiame mieste bruzdėjo romėnai.

Negalėjo betgi ištesėti savo pažadų Barbarossa. Kad ir silpnino tuo metu Vilhelmą prasidėjusi jo karalystėj suirutė, kunigaikščiai atsisakė su juo kariauti, o Friedrichas turėjo skubotai grįžti Vokietijon, nes ėmė kilti Lombardijos miestai. Ties Verona vokiečiai, vos teprasikovė. Reikėjo popiežiui pačiam save gelbėti. Pamėgino pirma prisikariauti žemių su Vilhelmą užpuolusių Graikų pagelba, paskui, kai sumušė juos Vilhelmas, pripažino jį vasaliniu kurijos karalium (1156 m.). Friedrichas rados jam nebereikalingas. Lengviau dabar buvo kurijai kovoti su imperatorium ir pačioj Vokietijoj, kur Hadrïanas tebeviliojo vyskupus ir stengėsi atgaivinti kurijališkąją partiją. Mėgino patraukti savo pusėn ir kunigaikščius, jų tarpe — Heinrichą Liūtą.

Nelabai tesisekė Hadrïanui Vokietijoj: daugumas vyskupų tebesilaikė imperatoriaus, o patį Friedrichą toji popiežiaus politika vis labiau erzino. Bolognos teisininkai, su kuriais daug bu-

vo kalbėjęs imperatorius Italijoj, Romėnų imperatorių pavyzdžiais ir teisės formulėmis stiprino ir didino imperatoriškąją jo ideologiją. O Romoj, minėtąją jau (Lotharą, kaipo popiežiaus vasalą, vaizduojančią) freską pamatęs, galėjo ir pats įsitikinti, kad nesutiko ta ideologija su popiežių pretenzijomis. Freską liepė jis sunaikinti, bet gerai suprato, kad kurijos pretenzijų tuo nepanaikinsi. Be to, 1156 m. paskyrė Friedrichas savo kancleriu karštą imperatorininką ir kurijos priešą Rainaldą von Dassel.

Saksonijos grafo sūnus Rainaldas priklausė naujajai dvasininkų kartai. Mokėsi Paryžiuje, bet domėjosi ne tiek teologija, kiek Senekos, Cicerono ir Aulo Gellijaus veikalais; mėgo ir linksmus savo globojamojo archipoeto eilėraščius, golijardų kūrybą. Puikiais pastatais pagražino kelis vienuolynus ir, Kölno arkivyskupu tapęs, Kölno miestą. Kurtuazinės kultūros žmogus buvo, bet ir geras organizatorius. Aiškiai matė žmonių motyvus ir greit susimesdavo politinėj situacijoj, o veikė griežtai ir energingai. Prireikus, kautynėse dalyvavo, drąsiai kovėsi ir smarkiai puldavo priešus. Politinės Reinaldo pažiūros sutapo su paties Friedricho, tik buvo jis griežtesnis už Friedrichą politikas; nekentė kurijos ir stengėsi visiškai ją nužeminti.

Taigi, naujoji imperijos kova su kurija tapo nebeišvengiama. Nenorėjo nusileisti nei imperatorius popiežiui, nei popiežius imperatoriui. Į Besançono seimą (1157 m.) atvyko du popiežiaus legatai su paties Hadriano laišku, kur skundėsi jis, kad neapgynęs imperatorius Burgundijos plėšikų nelaisvėn paimtojo Lundo arkivyskupo Eskilo, didelio Vokiečių priešo. Be kitko rašė popiežius, kad nesigaili vis dėlto davęs Friedrichui imperatoriaus karūną, ir žadėjo kitų, didesnių malonių, beneficia. Žodis beneficium dviprasmiškas buvo: reiškė ir malonę, ir feodą. Sunku pasakyti ar manęs buvo popiežius suerzinti imperatorių, vadindamas jį savo vasalu, ar tikėjosi, kad supras vokiečiai tą žodį bendra jo prasme, o paskui galės jau kurija, prireikus, ir specijalia prasme jį vartoti, be to — oficijaliu laišku remdamos. Šiaip ar taip, bet kancleris Rainaldas beneficium išvertė žodžiu Lehn (= feodum), kas visai sutiko su Grigaliaus VII, Innocentijaus II bei Eugenijaus III žodžiais ir su Barbarossos įsakymu sunaikintąja Laterano freska. Sujudo visas susirinkimas, ypač kai vienas popiežiaus legatas patvirtino

Rainaldo vertimą. „Kas gi“, šaukė, „davė imperatoriui valdžią, kad ne popiežius?“ Ottonas von Wittelsbach išsitraukė net kardą. Pats Friedrichas užstojo popiežiaus pasiuntinius, bet liepė legatus iškrėsti ir kitą dieną išvijo juos iš Vokietijos. Atskiru manifestu kreipėsi į visą tautą. Sakėsi Friedrichas gavęs valdžią iš Dievo ir kunigaikščių išrinktas esąs. Savo feodu imperiją vadindamas įžeidžiąs popiežius imperijos garbę ir pačiam Dievui priešinąsis. „Į aukštybes per imperiją iškėlė Dievas Bažnyčią. Dabar, tose aukštybėse būdama, nori Bažnyčia — ne Dievo, mūsų manymu, įkvėpta — sugriauti imperiją. Paveikslu pradėta, paskui žodžių prirašyta, pagaliau dokumentu dalykas įrodyti trokštama. Negalime visa to pakęsti. Greičiau mes patys nusiimsime karūną, kaip leisime, kad imperijos karūną ir mus mindžiotų kas purvyne. Galima, manau, panaikinti, kas nupiešta, ištrinti, kas parašyta, kad amžinieji paminklai nekurstytų imperatoriaus ir popiežiaus vieno prieš antrą.“ Hadrïanas tarėsi rasiąs šalininkų Vokietijos vyskupų ir vienuolių tarpe. Bet, viena, nė karščiausieji popiežininkai nemanė, kad didesnis už imperatorių popiežius turi pats ir imperatoriauti, feodais ir karais rūpintis; antra, legatus suvaldydamas ir Romai be reikalo apeliuoti drausdamas Friedrichas, tūlų popiežininkų nuomone, geriau už patį popiežių gynė Bažnyčios tvarką. Be to, visi bijojo naujos schizmos. Vokietijos vyskupų vardu Eberhardas Bambergietis prašė popiežių, kad atšauktų jis savo žodžius. Heinrichas Liūtas, į kurį toja buvo kreipęsis Hadrïanas, patarė jam nusileisti. Kadangi tuo pat metu pats Friedrichas ruošėsi žygiuoti Italijon, ir Lombardijos vyskupai tapo imperatorininkais, o kurijai pinigų pritrūko, — Hadrïanas sukomentavo savo laišką: rašydamas beneficium turėjęs jis galvoj benedictio (palaiminimą). Diplomatinę kovą kurija pralaimėjo; viena tepešė — imperatorių ir jo patarėjus padarė įtaresnius ir įžeidė. Itališkoji paties Friedricho politika natūraliai virto politine kova su popiežium.

90

Pralaimėjo diplomatinę kovą popiežius todėl, kad Vokietijos kunigaikščiai ir vyskupai spietėsi apie savo karalių. Mat, 1152 - 1157 m. pasisekė Friedrichui aptvarkyti Vokietija. Praplėtė jis ir politinę Vokietijos galią. Čechijos hercogo Vla-

dislovo II padedamas įsibrovė į Lenkiją ir privertė Boleslovą IV pripažinti save Vokiečių vasalu (1157 m.). Vladislovui davė už tai karaliaus karūną. Taigi, ramiai galėjo vėl imtis Italijos reikalų.

Milanas jokio dėmesio nekreipė į paskelbtą prieš jį 1154 m. imperijos baną, vergė mažesniuosius miestus, naikino jų prekybą ir amatus, plėtė savo teritoriją ir galią. Su Brescia ir Piacenza susidėjęs, tapo galingiausia Lombardijos valstybe. Nebegalėjo su Milanu kovoti toja susidėjusios Cremona ir Pavija. Atstatyta buvo ir Friedricho sugriautoji Tortona (1155 m.). Milano nenuveikus negalima buvo įsiviešpatauti Lombardijoj; ir kova su Milanu buvo svarbiausias antrojo itališkojo karo tikslas (1158 - 1162 m.). Popiežiui susitaikinus su Vilhelmu, nustojo savo reikšmės pietų Italijos klausimas.

Pirmučiausia norėjo Friedrichas atgaivinti Italijos karalystę — karališkąsias Salijų ir Ottonų teises (iš kurių, be to, daug pinigų galėjo gauti) ir išviso senąją politinę santvarką. Ir čia ne reformatorius, bet restauratorius buvo. Pats jis ir jo patarėjai įsivaizdavo minėtąją santvarką visai feodališkai. Turėjo galvoj karaliui ištikimą bei hierarchiškai sutvarkytą feodaliją ir feodališkai valdininkaujančią vyskupiją; į miestus ir miestelėnus paniekinamai žiūrėjo. Juokėsi Ottonas Freisingietis, kad Italijoj ir amatninkai tapo riteriais. Miestų turtai visus žavėjo ir masino, bet politinės miestų reikšmės niekas nesuprato. Niekam nė galvon neatėjo, kad be ekonominės inicijatyvos miestai negalėjo turtėti bei augti ir kad savivaldybė ir politinė laisvė buvo būtina tos inicijatyvos sąlyga.

Kovos dėl investitūros ir Lotharo bei Konrado III laikais Italijos miestai nuolat turtėjo ir išsivadavo iš feodalinių savo senjorų valdžios. Pasisavino jie tą valdžią ir tas teises, kurias vyskupai ir kiti senjorai buvo — bent teoriškai — gavę iš karalių. Nuo XI amžiaus patys rinkosi konsulus, kurie (čia buvo jų 2, čia — 21) perijodiškai (paprastai — kasmet) keitėsi, o svarbiausiais klausimais tarėsi su tarybomis (consilium credentie, prudentes, sapientes, savi, senatores) ir su piliečių susirinkimu (concione, arringo, parlamento, massa, assemblea del popolo). Karo ir suiručių metu atsirasdavo kai kur ir vienas vyriausias magistratas — rector arba potestas (=valdžia), podestà.

O tų suiručių visur daug buvo, nes politinę valdžią (komuną) savinosi pirmiausia patricijatas (didikai ir su jais syją turtuoliai), o kiti pirkliai bei amatninkai patys būrėsi, steigė savo cechus, rinko savo konsulus ir reikalavo savo teisių iš patricijato. Miesto buržuazija (p o p o l o g r a s s o) kovojo dėl valdžios su patricijatu ir prireikus rėmėsi beteisių miesto gyventojų sluoksniu, p o p o l o m i n u t o, arba spietėsi apie kokį garbėtrošką didiką. Šiaip ar taip į miesto magistratų rankas ir pateko beveik visos teoriškai imperatoriui - karaliui tebepriklausančios teisės, arba regalijos: teismas, teisė mokesčius rinkti, rinkas, muges ir muitines steigti, pinigus kaldinti ir t. t. Politikavo miestai visai savarankiškai, ir karaliaus - imperatoriaus valdžia tapo vis greičiau užmirštama teorija; irgi daugiau teoriškai, kaip faktiškai imperatoriaus tebepriklausanti, feodalija pati atsisakė nuo tos valdžios miestelėnų labui arba priversta buvo atsisakyti.

Taigi, Barbarossos sumanytoji karalystės restauracija reiškė tikrą revoliuciją ir nesutiko nei su politine - socijaline, nei su ekonomine Italijos buitimi. Prisidėjo čia dar vienas dalykas. — Friedrichas buvo, tam tikra prasme, ideologas. Rūpėjo jam ne tik valdžia, bet teise pagrįstoji valdžia ir pati teisė. Atkakliai dėl kiekvienos teisės kovojo ir visas, gali sakyti visą senųjų teisių sistemą, atgaivinti norėjo. Tai didžiai padėjo Friedrichui Vokietijoj, kur tesusidurdavo tik teisės subjektai (karalius, kunigaikščiai, Bažnyčia), bet ne dvi iš esmės skirtingos teisės sistemos. Senosios Vokiečių karaliaus teisės neužmirštos dar buvo ir principijaliai galima buvo jos suderinti su pusiau feodaline santvarka. Net popiežių pretenzijos feodaline terminologija reiškėsi. Kultūringesniuose Europos kraštuose, Prancūzijoj ir Italijoj, augo, susidurdavo su feodališkąja ir nugalėdavo ją naujoji teisė. Jos niekas nebuvo dar formulavęs, bet jos principai rėmėsi naujuoju ekonominiu gyvenimu, prekybos bei pramonės reikalais ir iš esmės prieštaravo feodalinei pasaulėžiūrai. Nesutiko tie principai ir su valstybine Romėnų teise, kurią tebegaivino B o l o g n o s teisininkai, Barbarossos šalininkai, greit — ir patarėjai.

R o n c a g l i j o s seimą aprašydamas, Ottono Freisingiečio G e s t a F r i e d e r i c i tęsėjas R a h e w i n a s cituoja charakteringus Barbarossos žodžius; gal, jis juos ir pramanė, bet neiškraipė imperatoriaus minčių. — „Kad ir imperatoriaus

vardą turime", sakęs Friedrichas, „kiekvieno laisvę ir teisę giną įstatymai mums betgi labiau knieti, kaip (kai kurie laiko tai valdovo dalyku) neatsakingai daryti kas tik parūpsta, nieko nevaržomam didžiuotis ir valdymo pareiga išdidumu ir valdžios troškimu versti." Mat, rėmėsi Barbarossa senąja imperatorių, Vokietijos ir Italijos valdovų, teise. Ji buvo didelė, bet ne absoliuti — įstatymų ir papročių tvardoma. O Romėnų teisės žinovai rėmė, aiškino ir absoliutino Barbarossos valdžią tos teisės normomis. Sakė visas valdovo teises amžinas ir niekuo nesunaikinamas esant. Net visų užmirštoji ir niekinamoji teisės norma nenustojanti buvus teisė, ir visuomet galįs imperatorius ją atgaivinti. Jokia uzurpacija, joks naujas faktas neturįs juridinės reikšmės, negalįs teisės atmainyti. Romėnų tauta visą savo valdžią ir visas savo teises buvo atidavus imperatoriui. Todėl imperatoriaus valdžia esanti absoliuti, ir jo noras lygus esąs įstatymui: q u o d p r i n c i p i p l a c u i t, l e g i s h a b e t v i g o r e m. Negali sakyt, kad Barbarossa suėmė savin visas tas idėjas ir kad ėmė laikyti savo valdžią absoliučia. Feodalinę teisę jis gerbė ir tada, kai nesutiko ji su Romėnų teisės principais, jais mielai rėmė feodalines normas; bet, tais pačiais principais besiremdamas, kovojo su nauja miestelėnų teise, su jų „uzurpacijomis". Ir ne tiek čia svarbu atskiros Romėnų teisės normos, kiek josios dvasia ir metodai. Teisininkai juridiškai aiškino, formulavo ir pamatuodavo imperatoriaus pretenzijas, sistemino normas ir kūrė imperatoriaus teisės sistemą. Ant šakių kilojo pačią teisės idėją; imperatoriaus kovą su miestais aiškino juridinio ginčo prasme. Imperatorius tapdavo teisės gynėju, o miestai atrodė uzurpatoriai esą. Italijos miestuose susiformavo naujoji teisės santvarka, bet ji faktas tebuvo, nepasireiškė dar teisės sistema, kuria galima būtų atremti Vokiečių valdovų arba Romėnų teisė.

Minėtajam konfliktui su popiežium dar nepasibaigus, nusiuntė Friedrichas Lombardijon savo kanclerį R a i n a l d ą ir pfalzgrafą O t t o n ą v o n W i t t e l s b a c h. Daugelis miestų prisiekė imperatoriui, pripažino jo regalijas ir žadėjo jam savo pagelbos kitoms „pagrobtoms" regalijoms atgaivinti. M i l a n a s, žinoma, neprisiekė ir tebesipriešino. Jį ir apsiautė su didele kariuomene įsibrovęs Lombardijon Friedrichas. Po kelių savaičių epidemija ir badas privertė Milaniečius pasiduoti impe-

ratoriui. Išvadavo jis iš Milano valdžios Lodi ir Como, sumažino jo teritoriją, prisiekdino Milaniečius pripažinti imperatoriaus regalijas, bet leido po senovei laisvai rinktis konsulus, tik sakėsi pats juos tvirtinsiąs ir investinsiąs.

Bet imperatoriui mažoka buvo Milano, palyginti su kitais Lombardijos miestais: norėjo išsiaiškinti visas savo teises ir sutvarkyti visą karalystę. Sušaukė tam reikalui seimą Roncaglijos slėny (į vasaros vakarus nuo Piacenzos, ties Po upe, 1158. XI. 11). Ko čia norėta, gražiai paaiškino savo prakalba imperatoriui pataikavęs, o gal — ir savo valdžią padidinti troškęs Milano arkivyskupas. Vadino imperatorių net jūros žuvų ir dangaus paukščių valdovu. „Laiminga yra diena", sakė, „džiaugsmo diena, kai garsusis nugalėtojas ir taikingasis trijumfatorius maloningai sutinka tartis su savo tauta! Laiminga yra Italija! Po tiek amžių duota jai pagaliau malonė sutikti valdovą, kuris pripažįsta mus ne tik žmonėmis, bet savo artimais ir broliais. Sveikas, garsusis viešpatie, amžinojo miesto ir pasaulio valdove!.. Parūpo tau, išmintingajam, tartis su mumis, su savo ištikimaisiais, su savo tauta, apie imperijos įstatymus, teisybę ir garbę. Žinok, kad tauta atidavė tau savo valdžią įstatymus skelbti. Tavo valia kuria teisę, nes pasakyta: kas valdovui parūpo, turi įstatymo galią, jeigu davusi yra jam tauta imperiją ir valdžią, ir kiekviena konstituciją, kiekvienas ediktas laikomas įstatymu, kai skelbia jį imperatorius."

Pats Barbarossa pavedė 28-iems miestų įgaliotiniams ir 4 Bolognos teisininkams, „keturioms teisės lelijoms", išaiškinti, kas yra imperatoriaus regalijos. Kad ir kaip priešinosi miestų įgaliotiniai tų teisininkų suprojektuotam įstatymui, imperatorius viešai jį paskelbė kartu su naujuoju feodų įstatymu. — Regalijomis, amžina ir nepanaikinama valdovo teise pripažinta buvo visa, ką įsigijo ar iš sena turėjo jis pats ir jo pirmtakūnai, Italijos karaliai: dukų, markgrafų, grafų, išviso feodalinių senjorų ir miesto magistratų, valdžia, banalitetai, uostų ir visokių muitinių mokesčiai, teisė kaldinti pinigus, steigti rinkas ir muges, naudotis vandens keliais ir t. t. Visos tos regalijos turėjo būti grąžintos imperatoriui. Bet jis sutiko vėl investinti jomis, kas galėjo raštais įrodyti, kad teisingai buvo jas įsigijęs, arba kas mokės už jas tam tikrą mokestį. Tais principais remdamasis ir ėmė Friedrichas tvirtinti konsulus, dažnai juos pats ir skirdavo.

Kai kur konsulų vieton skyrė jis savo „podestàs“ (kartais net vokiečius), kurie ir tapdavo tikrais imperatoriaus valdininkais. Be to, stengėsi atgaivinti senąsias savo teises ir vyskupai bei kiti senjorai: kaip tik jie ir galėjo įrodyti tas teises dokumentais.

Friedrichas nemanė feodalinti miestų, greičiau — savo ministerïalus podestomis skirdamas — kūrė naują, karaliaus tepriklausančią, valdininkiją. Bet tie ministerïalai nepritvrę ir feodalinio pobūdžio valdininkai buvo, ardė miesto santvarką, trukdė jam ekonomiškai augti ir drauge su savo teises gaivinančiais senjorais vertė imperatoriaus politiką feodaline reakcija. Imperatoriaus politika ardė politinę, socijalinę ir ekonominę miestų santvarką ir įžeisdavo savo tradicijomis bei laisvėmis išdidžiuosius miestelėnus, juo labiau, kad negalėjo toji politika būti nepartyvi: kai kuriuos miestus imperatorius perdaug nužemino, kitiems perdaug nusileido. Taip antai, palankus jis buvo Genovai ir, nusileisdamas ištikimai jam Cremonai, liepė sugriauti Cremos sienas. Milaniečiai sakė imperatorių juos apgavus, išvijo jo įgaliotinius, norinčius paskirti jiems podestą, ir sukilo (1159 m.); susidėjo su Crema, Brescia ir Piacenza ir užpuolė imperijos burgą. Septynis mėnesius puldinėjo Friedrichas mažą Cremos miestą ir tik 1160 m. pradžioj paėmė jį ir sugriovė.

91

Sukilusieji Lombardijos miestai pasikliovė — ir ne be reikalo — kurijos pagelba. — Popiežių valstybė atsidūrė tarp dviejų galingų valstybių: iš pietų spaudė ją Abiejų Sicilijų karalystė, iš šiaurės — Barbarossos Italija. Sicilijos karalius, kad ir kurijos vasalas buvo, atrodė jai labai pavojingas; nenuostabu, kad kai kurie kardinolai — vadovavo jiems įtakingas ir populiarus kardinolas Oktavïanas — įmanė labiau dėtis su imperatorium ir jam ištikima Vokietijos vyskupija. Bet imperatorius nuosekliai plėtė savo valdžią į pietus. Toskanos hercogas Welfas vadino save Sardinijos ir Korsikos valdovu, nors kurija laikė tas salas savo valstybės dalimi; 1158 ir 1159 m. imperatoriaus įgaliotiniai aplankė net Romos Kampaniją. Friedrichas kaltino popiežių tuo, kad, su Vilhelmu taikindamasis, sulaužė jis Konstanzo sutartį ir norėjo, kaip ka-

daise Karolius Didysis ir Ottonai, valdyti pačią Romą. Šiaip būtų buvusi, girdi, jo, imperatoriaus, valdžia tuščias titulas. Bet savo valstybės ir politinės nepriklausomybės nebetekus, nebegalėjus būtų kurija laisvai nė Bažnyčios valdyti. Ko reikėjo popiežiui laukti, aiškiai rodė bažnytinė Friedricho politika: pačioj Italijoj ėmė jis skirti vyskupus ir, feodus jiems duodamas, reikalauti jų feodalinės priesaikos. Kova dėl politinės valdžios virto kova dėl Bažnyčios laisvės. Bažnyčiai apginti geriau buvo laikytis Grigaliaus VII, Innocentijaus II ir paties Hadrïano IV politikos — sąjungininkauti su Sicilijų karalium prieš Barbarossą. Taip ir manė siciliškoji kardinolų partija, kuriai vadovavo kardinolas Rolandas, įtakingiausias Hadrïano IV patarėjas. Jis buvo Abelardo mokinys, garsus teologijos ir teisės žinovas, gudrus diplomatas ir nepaprastos energijos žmogus. Bažnyčią tapdino su popiežium ir, savo mokytojo idėjas savotiškai aiškindamas, manė, kad Dievas ne gerų darbų, bet gero noro ir gero tikslo tepaiso. Panašėjo jis tuo į Grigalių VII. Daugumas kardinolų priklausė siciliškajai Rolando partijai.

Toji partija, Friedrichui įsibrovus Italijon, kurstė popiežių ekskomunikuoti imperatorių ir jo patarėjus. Bet Hadrïanas veikė atsargiau: tebesiginčijo su Friedrichu dėl bažnytinių dalykų, netvirtino jo skiriamų vyskupų, gynė ir politines savo teises, o slapta kurstė Milaną ir kitus miestus sukilti prieš imperatorių. Tarėsi su jais dėl sąjungos, ir 1159 m. susitarė: žadėjo jis ekskomunikuoti Fiedrichą, o sukilusieji miestai savo rėžtu žadėjo popiežiui be jo žinios su Friedrichu nesitaikinti. Žinoma, ir Friedrichas ne pėsčias buvo: pervėlai, bet ėmė tartis su Romėnais. Tačiau nei kurija, nei imperatorius nenorėjo dar pradėti kovos — laukė naujojo popiežiaus rinkimų.

Deja, tie rinkimai klausimo neišaiškino. Hadrïanui IV numirus (1159 m.), atsirado susyk du popiežiai. Siciliškoji partija, daugumas kardinolų, išsirinko Rolandą-Aleksandrą III (1159—1181 m.). Imperatorininkai sukurstė daugelį kunigų ir romėnų, išvijo iš bazilikos Rolandą ir pasodino popiežiaus sostan Oktavïaną-Viktorą IV (1159—1164 m.). Abu popiežiai paliko Romą ir vienas antrą prakeikė.

Sunku pasakyti ar buvo kaltas naująja Bažnyčios schizma pats imperatorius. Jo įgaliotinis Ottonas von Wittelsbach intrigose, be abejo, dalyvavo, o pačių muštynių metu sto-

vėjo su kardinolais Šv. Petro bazilikoj ties altorium. Kaip ten bebūtų, nenorėjo Barbarossa pripažinti popiežium senojo Vokietijos priešo Rolando, nors jis ir kanoniškiau už Oktavïaną buvo išrinktas. Bet Heinricho III laikai nebegrįžtamai buvo praėję: reikėjo imperatoriui žiūrėti ir Vokietijos bei Italijos vyskupų, ir kitų Europos valdovų. Todėl elgėsi jis labai atsargiai, dėjosi nepartyvus esąs. Šaukė Pavijon savo karalysčių vyskupus ir prašė Anglijos, Prancūzijos, Ispanijos, Danijos ir Vengrijos karalių, kad atsiųstų čia savuosius. Tas susirinkimas — ne imperatorius — turėjęs išspręsti abiejų popiežių ginčą. Kviečiami buvo ir juodu. Bet Aleksandras III griežtai atsisakė, nes negalima esą teisti Romos vyskupo. Toks teismas nesutinkąs su Bažnyčios laisve ir visoms Bažnyčioms blogas pavyzdys būsiąs.

Susirinko vis dėlto 1160 m. Pavijos sinodas. Dalyvavo jame keletas kardinolų, kai kurie svetimieji vyskupai, kitų karalių įgaliotiniai, bet daugumas buvo imperijos vyskupų. Nėra ko stebėtis, kad sinodas pripažino popiežium Viktorą, o Aleksandrą III ekskomunikavo. Aleksandras atsakė ekskomunika: atskyrė nuo Bažnyčios patį sinodo ekskomuniką vykdyti ėmusį imperatorių. Bažnyčios schizma prasidėjo, bet imperatorius Aleksandro III nenuveikė, nes nebe vieno imperatoriaus, bet ir kitų valdovų, o pirmiausia pačios Bažnyčios priklausė, kas bus pagaliau pripažintas tikruoju popiežium. Kovodamas su Italijos miestais susidūrė Friedrichas su Romos Bažnyčia; o su ja kovodamas — su Europos karaliais. Galėjo juos laikyti savo vasalais, galėjo Rainaldas paniekinamai vadinti juos „karaliukais". Svarbu, kad jie patys laikė save nepriklausomais ir toli gražu ne visi karaliukai buvo.

„Kas leido Vokiečiams", rašė Jonas Salisburietis, „tautas teisti? Kas davė šitiems luinoms ir laukiniams žmonėms teisę savo noru skirti žmonijai valdovų viešpatį?" Tai buvo silpnesnių, bet kultūringesnių už Vokiečius tautų nuotaika. Ja sumaningai pasinaudojo Aleksandras III, ir su ja sunku buvo kovoti Friedrichui. Mat, sijo ta nuotaika su tebeaugančia reformuotos Bažnyčios savižina ir su kitų Europos valdovų bei tautų patrijotizmu. O kitiems valdovams popiežiaus pirmenybė nebuvo tiek pavojinga, kaip imperatoriui, nes nekovojo su jais popiežius dėl itališkosios savo valstybės ir dėl grynai politinių savo teisių. Be to, popiežius šaukėsi Europos karalių pagelbos prieš Friedri-

chą, tad daug tiems karaliams ir nusileisdavo. Esam jau matę, kad mažai tepadėdavo pačiam Tomui Beketui.

Tiktai imperijos vyskupų (kad ir ne visų) pripažintas tebuvo Viktoras. Užtai laimėjo Friedrichas kovą su Lombardijos miestais, kurijos sąjungininkais. Paėmęs ir su Cremonos pagelba sugriovęs Cremą (1160 m.), apsiautė jis patį Milaną. Ilgai gynėsi miestas, bet pagaliau badu priverstas buvo pasiduoti imperatoriui (1162 m.). Friedrichas norėjo pavyzdingai nubausti sukilimui vadovavusį miestą; kiti kadaise Milano prislėgtieji miestai troško jam atkeršyti ir sunaikinti pavojingąjį priešą. Imperatoriaus įsakymu sugriautas buvo visas miestas, kad Milaniečiai „nebeturėtų progos maištininkauti". Juos pačius imperatorius sugrūdo į keturis kaimus, privertė žemdirbiauti ir apdėjo mokesčiais bei prievolėmis. Buvusiojo miesto teritoriją prijungė Friedrichas prie itališkųjų savo domėnų, kurių ypačiai daug buvo dabartiniame Piemonte.

Milaną sugriovus, kiti miestai nebegalėjo priešintis Barbarossai ir ištikimiems jo miestams. Brescia, Piacenza, Bologna pasidavė žiauriam nugalėtojui. Roncaglijos įstatymus vykdydamas, Friedrichas nuosekliai ėmė skirti miestams savo podestas; tik ištikimiems savo sąjungininkams leido už tam tikrus mokesčius naudotis regalijomis ir rinktis konsulus, kuriuos betgi pats investindavo valdžia. Baisiai įsigalėjo imperatorius. Rainaldo vadovaujamoji valdininkija pavergė imperatoriui visą Lombardiją, netrukus ir visą Romagną. Toskanoj nominalinio valdovo Welfo vietoj šeimininkavo pats Rainaldas. Imperatoriaus globojamųjų Pisos ir Genovos laivynai plėtė jo valdžią ir jūroj. Vienos regalijos duodavo jam kasmet apie 30.000 svarų aukso. Išdidžiai skelbė Barbarossa greit visai atgaivinsiąs imperiją. Nužygiavęs buvo jau su kariuomene į pietus vėl subruzdusios Romos pavergti ir su Sicilijų karalium kariauti, bet 1162 m., vasaros metu, staiga iškeliavo į Burgundiją: norėjo pirma susitarti su Prancūzijos karalium, kad pripažintų jis popiežium Viktorą IV.

Friedrichas ir Rainaldas tikėjosi laimėti, nes, su Plantagenėtu tebekovodamas, Liudvikas VII (1137—1180 m.), žinoma, bijojo, kad imperatorius nesusidėtų su jo priešu, ir pats linkęs buvo su imperatorium sąjungininkauti. Aleksandras III 1162 m. pradžioj atvyko Prancūzijon jos vyskupijos ir kara-

liaus savo pusėn palenkti. Bet atrodė, kad karaliui gardžiau kvepėjo Barbarossos pasiūlymai. Nutarė abu valdovai susivažiuoti Saint-Jean-de-Losne mieste (ties Saône upe) ir drauge su savo pralotais ir didikais išspręsti popiežių ginčą. Siūlė Barbarossa, kad abu popiežiai taip pat atvažiuotų ir išaiškintų savo teisę (ut.... de sua electione in conspectu totius ecclesiae conferrent) ir kad atsisakiusis tai padaryti tuo pat pripažintas būtų nebeturinčiu teisės popiežiauti. Imperatorius gerai žinojo, kad Aleksandras III jokiu būdu nesutiks taip nužeminti popiežiaus valdžios, ir iš anksto džiaugėsi savojo popiežiaus ir savo paties laimėjimu. Ištikrųjų, tvirtai tebegynė Aleksandras popiežiaus katedrą, kurios niekas negalįs teisti; tik nieko nelaimėjo Friedrichas, nes religingasis Prancūzijos karalius nedrįso dėl politinių sumetimų priešintis Bažnyčiai. Be to, su Aleksandro pagelba susikalbėjo pagaliau Liudvikas VII su Plantagenėtu, toja pripažįstančiu Aleksandrą. Tiesa sakant, ir anksčiau nebuvo Liudvikas manęs atsiskirti nuo tikrojo popiežiaus, bet apgavo karalių jo įgaliotiniai, Friedricho šalininkai, ypačiai Champagnės grafas: jis žadėjo imperatoriui daugiau, kaip kad būtų žadėjęs pats Liudvikas. Taigi, karalius stengėsi nepildyti savo sutarties su Fiedrichu; ir čia padėjo jam karštas Friedricho kancleris Rainaldas. Savotiškai minėtąją sutartį aiškindamas, sakė Rainaldas Liudvikui, kad vienas imperatorius ir jo vyskupai teturį teisę spręsti popiežiaus rinkimų klausimą. Prancūzijos karalius ir vyskupai sušaukti, girdi, tik tam, kad išklausytų imperatoriaus nutarimo ir pasižadėtų jį pildyti.

Tuo patys Vokiečiai sulaužė sutartį. Reikėjo dabar imperatoriui pasitenkinti savo vyskupų bei kunigaikščių nutarimu. Dôle mieste jų susirinkimas vėl paskelbė popiežium Viktorą, o Aleksandrą ekskomunikavo. Imperatorius ir Rainaldas pridūrė, kad visas dalykas vienam imperatoriaus teismui tepriklausąs ir kad „karaliukai“, vadinasi, Anglijos ir Prancūzijos valdovai, neturį teisės tame teisme dalyvauti. Žodžiai buvo išdidūs, bet iš Europos valdovų vienas imperatorius tebepripažino Viktorą, ir pačioj imperijoj daugėjo Aleksandro šalininkų. Kovą su popiežium Friedrichas iš esmės buvo jau pralaimėjęs, o dar blogiau rados, kad, Viktorui numirus, paskyrė Friedrichas ir Rainaldas naująjį popiežių Paschalį III (1164 m.). Tebeviešpatavo

imperatorius Italijoj, bet ir čia, ir pačioj Vokietijoj ėmė burtis jo priešai. — Barbarossos galios bijodama, Venecija susidėjo su Sicilijų karalium ir su Bizantijos imperatorium Manuïlu, pinigais ir diplomatija patraukė savo pusėn Veroną, Vicenzą ir Padovą. Tuo būdu 1163—1164 m. susidarė vadinamoji Veronos Sąjunga, kuri ėmė kovoti su imperatorium ir tuo drąsino kitus Lombardijos miestus.

Tiesa, Rainaldui pasisekė sudaryti sąjungą su galingiausiu po Friedricho Europos valdovu — su Heinrichu II Plantagenėtu, kuris kaip tik tuo metu kovojo dėl Clarendono Konstitucijų (1164 m.) su Beketu ir Aleksandru III. Heinrichas sutiko pripažinti antipopiežių ir sutuokė savo įpėdinį su Barbarossos dukteria, o savo dutkerį — su Heinrichu Liūtu. Tačiau tas laimėjimas neilgametis buvo, be to — Friedrichui greičiau kenksmingas, nes be reikalo jį ir Rainaldą įdrąsino. — Würzburgo seime (1165 m.) imperatorius, Anglų karaliaus pasiuntiniai ir visi kunigaikščiai bei vyskupai pasižadėjo ir prisiekė niekuomet nepripažinti popiežium Aleksandro. Imperijos banu pasmerktas buvo, kas per šešias savaites neprisieks. Griežtai imta vykdyti tie nutarimai, kas padidino aleksandrininkų partiją.

Bet pačiam popiežiui visai riesta rados. Prancūzijos karaliaus galia nebepasitikėdamas, grįžo jis Romon (1165 m.). Deja, čia dar didesnio pavojaus būta. Imperatoriaus kariuomenė užėmė Viterbo miestą, kur atvyko ir antipopiežius, ir grėsė pačiai Romai. Sicilijos karalystėj, Vilhelmui I numirus, įsikaraliavo jo sūnus Vilhelmas II, dvylikos metų vaikagalis (1166—1189 m.), o imperatorius Manuïlas buvo bemanąs užkariauti Italiją (buvo jau paėmęs Anconos miestą) ir sujungti Rytų ir Vakarų Bažnyčias. Pagaliau, 1166. XI, Friedrichas pradėjo naująjį savo žygį į Italiją (1166—1168 m.).

92

Kad ir skundėsi Lombardijos miestai griežta imperatoriaus ministerïalų valdysena, imperatorius į tai nė dėmesio nekreipė. Nužygiavo su didele kariuomene per Romagną bizantijiečių 1161 m. paimtosios Anconos link, apsiautė ir paėmė miestą (1167 m.). Tuo tarpu kita Rainaldo ir

Mainzo arkivyskupo Kristijono vadovaujamoji kariuomenė per Liguriją ir Toskaną įsibrovė į pačią Romos valstybę (patrimonium), ties Tuskulumu (Frascati) sumušė Romėnus ir apgulė Romą. Netrukus atėjęs su savo pulkais Friedrichas pultim paėmė vadinamąjį Leono miestą (Civitas Leonina) ir intronizavo savo popiežių Paschalį, kuris vainikavo imperatoriaus karūna patį Friedrichą (antrą kartą) ir jo žmoną Beatriksą (1167. VIII. 1). Bet maža tie įvykiai tereiškė, nes, prieš paimant Friedrichui patį Romos miestą, suspėjo Aleksandras III pasprukti į Beneventą. Tik Sicilijų karalystę pavergęs tegalėjo dabar Barbarossa laimėti kovą su popiežium.

Kadangi imperatorius Lombardijos miestams nenusileido — nesušvelnino Roncaglijos įstatymų, nutarė tie miestai — Mantova, Bergamo, Brescia, greit ir ištikimoji Barbarossai Cremona — kovoti dėl senosios Konrado III laikų santvarkos; norėjo susigrąžinti savivaldybę ir regalijas, o naująją imperatoriaus valdininkiją pašalinti. Pirma tikėjosi miestai susitarsią su Friedrichu, bet neatstodami kurstė juos prieš imperatorių Aleksandro III įgaliotiniai ir Venecija, kuri bijojo įsigalėjusio Barbarossos. Sudarė minėtieji miestai Lombardijos Sąjungą, susidėjo su Ferrara ir su Milaniečiais, o, imperatoriui tebepuolant Anconą, savavališkai atstatė Milano miestą, užkariavo Lodi ir privertė Piacenzą dėtis su naująja Sąjunga. Įsteigė net bendrąją Sąjungos valdžią, kurią sudarė visų miestų konsulai ir kuri turėjo vesti karą ir spręsti tarpusavius sąjungininkų ginčus. Imperatoriaus sujungtosios Lombardijos vietoj ėmė kilti Lombardijos miestų federacija.

Vargais negalais pasiekė Barbarossa Paviją. Paskelbė čia sukilėliams imperijos baną, bet ir su Lombardijos feodalų ir su kai kurių kitų miestų pagelba nebegalėjo jų nuveikti. Sumušė jo kariuomenę sąjungininkai ir, susidėję su Veronos Sąjunga, viešai paskelbė didelę Lombardijos Sąjungą įsteigtą esant. Buvo jau toj Sąjungoj 22 miestai ir naujojo Milaniečių arkivyskupo Galdino patariama, susidėjo ji su popiežium. Tarp Tortonos ir Asti įkūrė sąjungininkai naują miestą ir popiežiaus garbei pavadino jį Alessandrija (1168 m.).

Nieko nepešęs imperatorius grįžo Vokietijon. Čia jo valdžia stipri tebebuvo, net paūgėjo. Pasisekė jam atiduoti Švabija savo sūnui Friedrichui ir įkalbėti kunigaikščiams, kad išrinktų Vokietijos karalium antrą jo sūnų Heinrichą (1169 m.). Užtai pralaimėjo Barbarossa Europoj. — Atsimetė nuo jo Čechijos karalius Vladislovas II (1140—1173 m.) ir tapo Aleksandro III vasalu. Plantagenėtas, Beketą nužudžius (1170 m.), susitaikino pagaliau su popiežium. Ėmė vėl kariauti su Prancūzija ir, savo sūnų Joną su Savojos grafo Humberto III dukteria sutuokęs, įsiviešpatavo Prancūzijos, Vokietijos ir Italijos pasieny — Jonas gavo kraičio Maurienne, Chambéri, Aix ir Toriną ir buvo pripažintas Humberto įpėdiniu. Nuo 1169 m. Heinrichas II slapta šelpė Lombardijos miestus, ir jo pagelbos šaukėsi tiek Lombardai, tiek Romėnai. Kalbama buvo, kad nori jis pats tapti imperatorium. Tikrai, Sicilijų karalius Vilhelmas II vedė jo dukterį. Be to, turėjo Heinrichas įtakos Kastilijai, kur karaliavo kitas jo žentas Alfonsas III, ir Portugalijai. Bendrasis pavojus suartino Friedrichą su Liudviku VII; bet kol kas iš jų derybų (1171 m.) nieko dora neišėjo: trukdė karaliams susitaikinti Friedricho kova su Aleksandru III, ir tik Pilypas II Augustas tapo tikru Barbarossos sąjungininku (1186 m.).

Barbarossa nė nemanė atsisakyti nei nuo kovos su popiežium, nei nuo itališkųjų savo planų. Paschaliui III numirus (1168 m.), kardinolai imperatorininkai išsirinko naują antipopiežių — Kalikstą III. Jį ir palaikė imperatorius. Vis dėlto po Rainaldo mirties pasidarė jis kiek atlaidesnis: ėmė derėtis su Aleksandru jo įgaliotieji Bambergo vyskupas Eberhardas ir Citeaux bei Clairvaux abatai. Tik todėl negalėjo Friedrichas susikalbėti su Aleksandru, kad tebesąjungininkavo popiežius su Lombardais, o Friedrichas nenorėjo atsisakyti nuo karališkųjų savo teisių Italijoj ir nusileisti Lombardijos Sąjungai. Toji Sąjunga įsiterpusi buvo tarp Vokietijos ir itališkųjų imperatoriaus žemių (Ligurijos, Toskanos ir Spoleto; Toskaną ir visą „Matildės Palikimą“ buvo pardavęs Friedrichui senasis hercogas Welfas VI 1174 m.). Atrodė, kad nesunku buvo Friedrichui laimėti, nes imperatorininkai tebeviešpatavo pačioj Romoj ir didžiojoj Romos valsty-

bės dalyje, o Lombardijos Sąjunga ne tiek jau stipri buvo. Vėl įsigalėjęs Milanas susidūrė su tebevadovaujančia Sąjungai Cremona; kariaudama su Graikais, Venecija linko sąjungininkauti su imperatorium.

Daug kunigaikščių (jų tarpe ir Heinrichas Liūtas) nebenorėjo dalyvauti naujame žygyje į Italiją, ir tik su 8000 riterių teįsibrovė Barbarossa 1174 m. į Lombardiją. Greit atsikariavo visą vakarinę jos dalį ir apsiautė Alessandriją, „šiaudinį miestą". Tačiau šešis mėnesius atspariai gynėsi Alessandrijiečiai, o pagaliau atėjo jų gelbėti ir Lombardų Sąjungos kariuomenė, didesnė už imperatoriškąją. Staiga atsisakė Barbarossa nuo griežtų savo reikalavimų ir pasiūlė Lombardams taikintis: pripažino Sąjungą ir miestų savivaldybę. Patys savimi nepasitikėdami sutiko su imperatoriaus pasiūlymu ir Lombardai. Abiejų pusių pasirašyta buvo Montebello Taika (1175 m.), kurios sąlygas turėjo formuluoti Cremonos konsulai. Kad ir tebevadovavo Sąjungai, Cremona buvo vis dėlto palanki imperatoriui. Ištikro, imperatoriaus naudai išsprendė ginčijamuosius klausimus Cremonos konsulai, nutarė net, kad Alessandrija nebe miestas esąs. Tačiau nepripažino kremoniečių nutarimo kiti miestai: nenorėjo nei Alessandrijos išduoti, nei — kas Barbarossai ypačiai svarbu buvo — nustoti sąjungininkavę su popiežium. Vyskupai ėmė kurstyti miestelėnus, ir vėl prasidėjo karas. Kadangi Montebello sutartimi pasitikėdamas Friedrichas buvo paleidęs didelę savo kariuomenės dalį, o Vokietijos kunigaikščiai mažai tesirūpino itališkąja jo politika ir nedaug jam teatsiuntė naujų pulkų, Heinrichas Liūtas ir visai atsisakė jam padėti, tai karas imperatoriui nebesisekė. Ties Legnano sąjungininkai, ypačiai Milano riteriai, baisiai sumušė Barbarossą. Daug kunigaikščių paimta buvo nelaisvėn (1176 m.). Vos paspruokęs imperatorius vėl ėmė derėtis su Lombardais. Tačiau jie ne tik nenorėjo atsiskirti nuo popiežiaus, bet net daugiau, kaip pirmą kartą, reikalavo.

Iš Lombardų nieko nepešęs, kreipėsi Barbarossa į patį popiežių. Nors baigtinės taikos su imperatorium be savo sąjungininkų daryti ir nesutiko, popiežius pradėjo betgi tartis su imperatorium. Sumaningajam seniui pirmiausia rūpėjo Bažnyčios schizma pabaigti. Antra vertus, Roma tebepriklausė imperatorininkams, Friedricho karvedys Mainzo arkivyskupas

Kristijonas sumušė Siciliją karalių Vilhelmą II, o pačiai kurijai ne tik politinės galios, bet ir pinigų pritrūko. Sutiko Aleksandras nuimti imperatoriui savo paties paskelbtąją ekskomuniką ir pripažinti daugumą imperatoriaus paskirtųjų vyskupų. Užtai reikalavo, kad grąžintų jam imperatorius ir Šv. Petro patrimonium, ir kitas žemes, kurios priklausiusios buvo kurijai Innocentijaus II laikais, ir kad pripažintų popiežių „Matildės Palikimo" siuzerėnu. Aleksandro manymu, tai buvo tik preliminarinė taika. Ji, vadinamoji Anagni sutartis (1176 m.), turėjus virsti tikrąja taika tiktai susitaikius imperatoriui su Lombardais ir su Vilhelmu II. Tam reikalui sušaukė popiežius taikos susirinkimą Venecijos mieste.

Čia 1177 m. pavasarį atvažiavo senasis popiežius. Venecijos duko (doge) gondola priplaukė imperatorius prie puikiai išpuoštos Šv. Morkaus aikštės, kur priešais katedrą pastatytas buvo aukštas popiežiaus sostas. Keliais įlipo imperatorius į sostą ir pabučiavo popiežiui koją. Pakėlė jį popiežius ir pasibučiavo. Puikiai laimėjo Bažnyčia ir tikrasis popiežius. Tretysis Laterano Sinodas (XI visuotinis, 1179 m.) vėl parodė popiežių pirmininkaujant visai Bažnyčiai, atgaivino jos kovą su erezija ir pabaigtinai sutvarkė popiežiaus rinkimus. Niekas nebegalėjo į tuos rinkimus kištis, ir popiežius turėjo būti renkamas ⅔ kardinolų kolegijos. Tačiau maža tepralaimėjo ir Friedrichas: pripažino popiežiaus nepriklausomybę ir moralinę jo pirmenybę, bet nuo bažnytinių savo paties teisių neatsisakė: jis tebeskyrė vyskupus; neatsisakė ir nuo politinės savo valdžios Italijoj. Tiesa, žadėjo popiežiui grąžinti Toskaną ir Matildės Palikimą ir susitaikinti su Vilhelmu II bei Lombardais. Tačiau tik su imperatoriaus pagelba tegalėjo popiežius grįžti į pačią Romą (1178 m.), o senųjų savo sąjungininkų Lombardų pagelbos nebeteko. Tarpininkavo jis jiems ir imperatoriui, bet imperatorius perdaug reikalavo, o Lombardai permažai nusileisdinėjo ir kaltino popiežių vienašališkumu. Tiesa sakant, kitaip daryti popiežius negalėjo, nes, susitaikinęs su Friedrichu, pats atsisakė nuo bažnytinių ginklų, o politiškai Friedricho priklausė.

Todėl ir Venecijos Taika (1177 m.) laimėjo imperatorius daugiau, kaip pats jis buvo manęs preliminarinę Anagni Taiką pasirašydamas. — Popiežius sutiko pagaliau, kad užuot taikęsis padarytų imperatorius paliaubas su Vilhelmu II

15 metų, su Lombardais — 6 metams. Tuo pasinaudojęs Friedrichas tiksliai formuluotuosius Anagni Taikos punktus dėl grąžintinų popiežiui žemių, pakeitė bendrais ir neaiškiais pažadais. Nieko negrąžino, bet žadėjo grąžinti, ką pripažins popiežiaus žemėmis popiežiaus ir imperatoriaus atstovų komisija. Kol kas tebestiprino Barbarossa savo valdžią vidurinėj Italijoj, o Lombardų Sąjunga tebeiro. Galutinė imperatoriaus pergalė atrodė netoli esanti.

93

Paliaubomis pasinaudojęs, Friedrichas atidėjo kovą su Lombardų Sąjunga. Matė, kad ji pati iro ir vis silpnyn ėjo, o jam kol kas rūpėjo ir kiti svarbūs reikalai. Tebebuvo jis galingiausias Europos valdovas ir 1178 m. iškilmingai užsidėjo A r e l a t o karūną, bet pačioj Vokietijoj vis pavojingesnis jam darės ir vis atspariau jo politikai priešinosi H e i n r i c h a s L i ū t a s.

Saksonijos ir Bavarijos hercogas, Heinrichas turėjo dveja tiek žemių, kiek pats Friedrichas. Vokietijos, Arelato ir Italijos karalius būdamas, Friedrichas ne tiek jau bijojo tos Heinricho galios; bent iki 1178 m. nekartą padėdinėjo jam kovoj su kitais kunigaikščiais. Antra vertus, ir ne aistringu bei išdidžiu paties Heinricho būdu reikia aiškinti tai, kad nustojo jis padėdinėjęs imperatoriui ir kad pagaliau susivaidijo su juo. Mat, Friedrichui besirūpinant visos internacijonalios savo imperijos reikalais, Saksonijos valdovas atstovavo nacijonaliai Vokiečių politikai. Friedricho internacijonalizmu ir Heinricho nacijonalizmu pasireiškė dvi besipriešinančios Vokiečų politikos tendencijos, amžinoji jos tragedija. Ne šių valdovų būdo ir pasaulėžiūros priklausė jųdviejų politikos skirtumas. Ėjo jis iš to, kad Friedrichas buvo imperatorius, o Heinrichas valdė kultūriškai atsilikusią, bet kaip tik todėl tautiškiausią hercogystę.

Iš pat pradžios ėmėsi Heinrichas tikrai tautiško Vokiečių darbo: savo hercogystę plėsdamas ėmė krikščioninti ir vokietinti s l a v u s. H o l s t e i n e, L a u e n b u r g e ir M e c k l e n b u r g e įkurdindavo jis saksonus, ir greit atsirado čia daug vokiškų kaimų bei miestų, vokiškosios kultūros židinių. Heinrichas globojo miestus ir pristatė daug naujų. Kadangi A d o l f o II S c h a u e n b u r g e r i o 1143 m. įsteigtasis L ü b e c k konkuravo su Heinricho miestu — B a r d o w i e k u,

Heinrichas atėmė iš Schauenburgerio Lübecką, padidino ir pagražino jį, pavertė net Oldenburgo vyskupystės sostine. Be to, įkūrė Schweriną, Hagen-Braunschweigą ir kitus miestus, o Bavarijoj — Müncheną. Jau 1154 m. buvo gavęs iš Barbarossos teisę investinti Oldenburgo, Ratzeburgo ir Mecklenburgo vyskupus. Taigi, savo Bažnyčią valdydamas, galėjo pasinaudoti ja kolonizacijos ir savo valstybės tikslams. Suprato miestelėnų savivaldybės reikšmę ir apdovanodavo juos laisvėmis ir teisėmis. Rūpinosi prekyba: padėjo savo pirkliams skverbtis į Danijos, Švedijos, Norvegijos ir Rusijos rinkas. Išvaikė Baltijos pajūrio piratus ir gynė Gotlando salos pirklius. Galingajam hercogui nusileisdinėjo ir pats, susigiminiavęs su juo, Danijos karalius. Plantagenėtas buvo Heinricho uošvis.

Savo užkariaujamas ir kolonizuojamas slavų žemes Heinrichas valdė centralistiškai — ministerïalais-valdininkais, vyskupais ir miestelėnais remdamasis. Steigė jis čia tokią pat valstybę, kokią stengėsi įsteigti Italijoj pats Barbarossa. Natūralu, kad norėjo Heinrichas suvienodinti ir sucentralinti visų savo žemių valdyseną, tiek Saksonijos, tiek Bavarijos hercogystę. Susidurdavo, žinoma, su savo vasalais ir su kitais mažesniais valdovais, juoba, kad kiek begalėdamas didino savo žemes ir griežtas žmogus buvo, tikras liūtas. Bavarijoj Heinricho politika slidžiai ėjo, bet Saksonijoj ir dėl Saksonijos daug reikėjo jam kovoti — su Schauenburgeriais, su Branderburgo ir Meisseno markgrafais, su Thüringijos landgrafu, su Bremeno, Magdeburgo ir Kölno arkivyskupais. Čia ir padėdinėjo Heinrichui Friedrichas.

Bet, viena, su Heinrichu tebekovojančių mažesnių kunigaikščių pagelba svarbi buvo ir pačiam Friedrichui; antra, nuolat stiprėdamas Heinrichas vis išdidžiau niekino imperijos teisę ir imperatoriaus autoritetą, vis atkakliau priešinosi imperatoriaus politikai. Patraukė jį pagaliau imperatorius savo teisman (1179 m.), o kai nekreipė į tai dėmėsio Heinrichas ir neatvyko, imperijos banu paskelbė jį Friedrichas be teisių esant ir atėmė iš jo visas jo žemes (1180 m.). Labai gudriai imperatorius tas žemes tuoj ir išdalino. — Apkarpęs Bavariją, atidavė ją ištikimajam savo Ottonui von Wittelsbach (1180 m.), o antrąją jos dalį pavertė nauja Štirijos (Steiermark)

hercogyste. Vakarinę Saksonijos dalį ir Westfalijos hercogo titulą gavo Kölno arkivyskupas Pilypas, senasis Heinricho priešas, o rytine dalimi, Saksonijos hercogyste, investino Friedrichas Albrechto Meškos jaunį sūnų Bernhardą von Anhalt (1180—1212 m.).

Tuo būdu sugriovė Barbarossa paskutiniąją padermės hercogystę. Apgnaibytoji Saksonija nebepavojingesnė buvo imperatoriui, kaip kitos hercogystės — toja sumažintoji Bavarija, naujai įsteigtoji Štirija ir Kroatija, Dalmatijos bei Meranijos hercogystė, Austrija (hercogystė nuo 1156 m.) ir Rytų Frankonija (1168 m.), nebekalbant apie Lotharingijas (Aukštutinę Lotharingiją ir Žemutinę Lotharingiją, arba Brabantą) ir Švabiją, kuri priklausė patiems Staufenams. Nuo tų laikų Vokietijos evoliuciją ėmė veikti nebe padermės, bet dirbtinės hercogystės.

Bavarijos ir Saksonijos žemėmis apdalintieji kunigaikščiai ir padėjo imperatoriui nuveikti Heinrichą. Senasis Heinricho sąjungininkas Danijos karalius Waldemaras į kovą nesikišo, o Heinrichui II Plantagenėtui nepasisekė sukurstyti prieš Friedrichą Pilypo II Augusto. Friedrichui atžygiavus su savo kariuomene Saksonijon, atsimetė nuo Heinricho daugumas jo ministerïalų, ir 1181 m. Lübecko miestas pasidavė imperatoriui. Erfurto seime pasidavė jam ir pats Heinrichas, bet atgavo tik saksoniškąjį savo alodą (Lüneburgo-Braunschweigo, Nordheimo ir Hallės apskritis) ir turėjo 3 metams palikti Vokietiją.

Pavojingą Heinricho galią Friedrichas sunaikino, bet didžiai pakenkė tuo nacijonaliam Vokietijos darbui. Žinoma, sumažintosios Saksonijos hercogais tapę, Brandenburgo markgrafai ir kiti mažesnieji kuingaikščiai tebepuolė slavus ir tebekolonizavo jų kraštą. Nenustojo savo reikšmės ir Bremeno arkivyskupystė, o paties imperatoriaus globojamasis Lübeck tapo imperijos miestu (Reichstadt) ir didžiausiu Baltijos pajūrio uostu. Bet kad ir kaip rūpinosi Barbarossa krašto reikalais (neilgam pasidaręs buvo net Pomeranijos siuzerėnu, 1181 m.), negalėjo jis pavaduoti vieno vietinio valdovo, nes visos imperijos uždaviniai tebebuvo jam svarbesni,

kaip Vokietijos pakraščio. Danija vėl ėmė visai savarankiškai politikuoti, ir Vokiečių autoritetas slavuose nusmuko.

Užtai, Friedrichui suvienijus ir sutvarkius Vokietiją, nebedrįso Lombardų Sąjunga kovoti su galinguoju valdovu. Ėmė, paliauboms pasibaigus, tartis su imperatorium dėl taikos. O imperatorius seniai jau suprato, kad neįvykdomi Roncaglijos įstatymai, ir linkęs buvo daug kur nusileisti. Taigi, 1183. VI. 25 ir pasirašyta buvo Konstanzo Taika. — Imperatorius pripažino ir Lombardų Sąjungą, ir miestų savivaldybę. Atidavė jiems regalijas iš dalies dykai, iš dalies už tam tikrus mokesčius. Bet miestelėnų renkamieji konsulai turėjo, kaip ir patys miestelėnai, imperatoriui prisiekti ir jo investinami buvo. Imperatoriaus teismas tapo apeliacine instancija. Be to, turėjo miestai, prireikus, duoti imperatoriaus kariuomenei maisto bei pašaro (fodrum) ir kasmet mokėti 2000 svarų sidabro, o pasirašydami taiką, užmokėti 16.000 svarų. Alessandrija nebuvo sugriauta, bet — grynai formaliai — išnaujo įsteigta ir Cesarija pavadinta.

Be abejo, daug teisių išsikovojo Lombardijos miestai ir savo galia rados panašūs į Vokietijos kunigaikščius, o Lombardijos Sąjunga buvo imperijai stačiai pavojinga. Pasisekė vis dėlto Barbarossai apsaugoti ne tik savo suverenitėto principą, bet visai reali aukščiausioji savo valdžia ir nemažos pajamos. Be to, Lombardijoj buvo daug pakrikusių tarp miestų žemių, daug visokių feodų ir pačiam imperatoriui priklausančių dvarų bei tvirtovėlių, o Piemonte ir Romagnoj valdė imperatorius didelius žemių kompleksus. Konstanzo Taika suvaržė imperatorių tik pačioj Lombardijoj; Piemonte, Treviso markoj, Romagnoj, Anconos markoj, Toskanoj ir Spoleto tebecentralino jis, kaip ir anksčiau, valdyseną ir pavedė ją savo ministerïalams.

Čia pajėga, čia tikrai nepaprastu diplomatijos menu gaivino Friedrichas senąją Italijos karalystę. Kad ir buvo žadėjęs grąžinti kurijai Matildės Palikimą, savo pažadų nepildė ir be galo derėjosi dėl jo su Aleksandro III įpėdiniais — Lucijum III (1181—1185 m.), Urbanu III (1185—1187 m.), Grigalium VIII ir Klementu III (1187—1191 m.). Kadangi nesutiko kurija su imperatoriaus pasiūlymu kasmet mokėti jai už tą Palikimą $^1/_{10}$ itališkų imperijos pajamų, jis ir be

jokių mokesčių tas žemes tebevaldė. Romos valstybei ir visai kurijos politikai dar pavojingesnės buvo Barbarossos jaunio, 1169 m. Vokietijos karalium išrinkto Heinricho VI vedybos su 11 metų už jį senesne Rogero II dukteria Konstancija, Vilhelmo II teta (1184 m.). Sicilijos karalius tebebuvo jaunas, bet nuolat sirginėjo ir neturėjo vaikų. Taigi, galima buvo manyti, kad Vilhelmo karalystę paveldės jo teta ir josios vyras. Savaime aišku, ką reiškė kūrijai tokia unio regni ad imperium, toks nepaprastas imperijos įsigalėjimas. O Friedrichui ir tų vilčių maža tebuvo: 1186 m. Akvilėjos patriarchas karūnavo Heinrichą Italijos karalium; imta vadinti Heinrichas „caesariu“, ir tėvas sumanė karūnuoti jį antruoju imperatorium.

Puikiausiai suprato kurija, kur vedė visa ta Friedricho politika. Maža čia teparėjo nuo to, koks popiežius popiežiavo: visi priešinosi imperatoriui ir kurstė prieš jį Vokietijos vyskupus. Friedrichui nepasisekė susikalbėti net su palankiu sau Lucijum III, ir iš jų pasimatymo Veronoj (1184 m.) nieko neišėjo. O Lucijaus III įpėdinis Urbanas III (Milano arkivyskupas Hubertas) buvo, be to, senas Milano griovėjo priešas. Griežtai reikalavo jis, kad Friedrichas nebesikištų į Vokiečių Bažnyčios reikalus ir atsisakytų nuo jo atgaivintų ar įsigytų bažnytinių teisių; kurstė Vokietijos vyskupus prieš imperatorių; manė vėl sukurstyti ir Lombardus. Sutiko Urbanas karūnuoti Heinrichą VI imperatorium, bet ta sąlyga, kad pats Friedrichas pirma karūnos išsižadėtų. Esam jau matę, jog Friedrichas čia ir be popiežiaus apsėjo. Pagaliau liepė jis caesariui Heinrichui įsibrauti su kariuomene į pačią Romos valstybę, o Veroną, kur gyveno Urbanas, apsiautė savo pulkais ir iki pat popiežiaus mirties neleido nei jam, nei jo kardinolams su pasauliu bendrauti. Urbanas nenusileido, bet nusileido jo įpėdiniai. Klementas III sutiko net karūnuoti Heinrichą ir užtai galėjo grįžti Romon (1188 m.). Strasburgo Taika (1189 m.) gavo jis atgal ir Romos valstybę.

94

Aštuoniasdešimtais XI amžiaus metais įkūnijo, gali sakyt, Friedrichas Barbarossa didingą savo sumanymą. Heinricho Liūto galią sunaikinęs ir jį patį ištrėmęs, vienas tevaldė jis Arela-

to karalyste padidintą Vokietiją; atgaivino ir Italijos karalystę, tikėjosi, kad jo sūnus Heinrichas, Vilhelmui II numirus, praplės ją iki Italijos ir Sicilijos ribų. Imperijos Bažnyčia klausė galiūno, ir patys popiežiai nebedrįso jam priešintis. Visoj Europoj vienas Plantagenėtas tebebuvo pavojingas Barbarossai valdovas. Bet paseno galingasis Anglijos karalius, ir vis sunkiau rados jam kovoti dėl prancūziškųjų savo žemių su jaunuoju gudruoliu, Prancūzijos karalium ir Barbarossos sąjungininku Pilypu II Augustu. Silpnasis sąjungininkas silpnino stiprųjį priešą.

Ottonas Didysis atgaivino Vakarų imperiją, Heinrichas III vėl ją religiškai suprasmino, bet, jam numirus, bažnytiniais ir net politiniais Europos vadais tapo reformuotosios Bažnyčios popiežiai. Nuo jų gynė Vokietijos nepriklausomybę Heinrichas IV ir Heinrichas V; Lotharas III ir Konradas III ir čia popiežiams nusileisdinėjo. Friedrichas ne tik vėl atgaivino Vokietijos karalystę ir imperiją. — Pačią imperijos idėją jis sunacijonalino, susydino ją su vokiečių patrijotizmu. Tąja idėja įkvėpė ir savo ministerïalus, kuriais ypač rėmėsi, ir vyskupiją — neatsitiktinai jo giminaitis Ottonas Freisingietis buvo karštas imperatorininkas ir augustinininkas, — ir daugelį bajorų.

Nacijonaliu vokiečių idealu tapdama imperijos idėja sijo ir su pasaulininkų kultūra. Romėnų teisės išauklėti Bolognos mokslininkai lygino Friedrichą su Romėnų imperatoriais ir Romėnų įstatymų tekstais prasmino imperatoriškąją jo valdžią. Pats Friedrichas, kaip minėta, atstovavo riterijos idealams. Poetai garsino riteriškas iškilmes, kurias rengdavo Barbarossa (ypačiai — 1184 m. Sekminių metu Mainze surengtąsias). Susirinko Mainze, pasak vienų, 40.000, pasak kitų — net 70.000 riterių ir daug poetų, jų tarpe Provencės trubadūras Guiot ir iškilmes aprašęs Heinrichas von Veldeke. Abu imperatoriaus sūnūs tapę riteriais, ir pats senasis imperatorius, naujasis Artūras, Aleksandras ir Caesaris, dalyvavęs turnyre. Apie imperatorių ir jo dvariškius ėmė spiestis poetai. Kurtuazinė literatūra užplūdo Vokietiją ir suvokietėjo. Friedricho laikais brendo — Walther von der Vogelweide, Wolfram von Eschenbach, Nibelungų Dainos autorius. Friedricho sūnus Heinrichas VI pats buvo minnesängeris.

Kad ir reiškėsi ta literatūra kultūrinės Vokiečių ypatybės, buvo ji betgi, kaip ir visa riterijos kultūra, prancūziško kilimo, o savo pobūdžiu internacijonali. Taip pat vokietėjo, bet negalėjo visai suvokietėti ir imperijos idėja. Faktiškai imperijai priklausė Italija, pusiau prancūziškos — Arelato karalystė, Lotharingija, Brabantas bei Flandrijos dalis ir pusiau slaviškos — šiaurinės bei rytinės markos, nebekalbant apie vasalines Lenkijos ir Čechijos valstybes. Teoriškai imperija vienijo visas krikščionių tautas, o imperatorius buvo vyriausias visų karalių valdovas. Imperija turėjo būti internacijonali ir religinė įstaiga. „Nevisai pasaulininku“ laikomas buvo imperatorius, ir kunigo rūbais dėvėjo karūnavimo metu.

Friedrichas, žinoma, nebemanė vadovauti pačiai Bažnyčiai, kaip kadaise Karolius Didysis. Bet norėjo valdyti ją tiek, kiek susijus ji buvo su valstybe ir kiek ja imperija rėmėsi. Kad ir pasaulininkų kultūrai ir valstybei atstovavo, Friedrichas laikė dėlto save visos krikščionybės vadu, o geras politikas būdamas, suprato, kad, norint imperija pakelti, reikia imperatoriui ta krikščionybe ir rūpintis. Todėl ir užsidegė jis naujojo kryžiaus žygio mintimi; uoliai ruošė visa, ko tam žygiui reikėjo, ir pats norėjo kariuomenei vadovauti.

Imperatoriui su popiežiais, Plantagenėtui su Kapetingų bekovojant, garsusis Saladinas nuvertė nuo sosto Aigipto Fatimidus (1171 m.), užsikariavo Siriją, ties Hittinu sumušė Jeruzalės karalių Guïdoną Lusignanietį (1187 m.), paėmė jį nelaisvėn ir atėmė iš krikščionių pačią Jeruzalę bei kitas tvirtoves. Krikščionims beliko tik Tyras, kurį apgynė Staufenų šalininkas Montferrato markgrafas Konradas, Antïochija ir Tripoli. Atrodė, kad ir juos netrukus užkariaus Saladinas. Tos nelaimės sujaudino visą Europą. Paskelbtas buvo naujas kryžiaus karas. Išplaukė krikščionims padėti lombardų, genoviečių ir toskanų laivynai. Žadėjo žygiuoti Anglijos ir Prancūzijos karaliai. Savaime suprantama, kad imperatorius turėjo ir norėjo būti pirmas. — Mainzo mieste 1188. III su savo priešais susitaikinęs Friedrichas, vyresnysis jo Švabijos hercogas Friedrichas ir daug kunigaikščių bei didikų pasiėmė kryžių. Tai buvo vadinamasis Hoftag Jesu Christi. Imperijos regentu paskyrė Barbarossa antrąjį savo sūnų Heinrichą VI.

Kaip ir XI amžiaus gale, įsiliepsnojo krikščioniškasis vakariečių patrijotizmas ir sujaudino feodalinę visuomenę, šįkart — jaunąją Vokiečių riteriją. Tačiau nebe popiežius, bet imperatorius organizavo įspūdingąjį žygį. Giliai ir smulkiai jis tą žygį apsvarstė. Sušaukė nedidelę, bet gerai išlavintą riterių kariuomenę. Kadangi abejojo, ar išlaikys muslimų puolimą Tyras ir kitos paskutiniosios krikščionių tvirtovės, nutarė jis žygiuoti per Austriją, Vengriją, Serbiją, Bizantiją ir Mažąją Aziją, kur žadėjo jam padėti Ikonïumo sultonas Kilidž Arslan. Čia Friedricho vėl gabiausio diplomato būta. — Didieji Serbijos županai Nemania ir Krazimiras pripažino jį savo siuzerėnu, o klastingasis ir vakariečiais nepasitikįs basiliejus Izaokas Angelas (1183—1195 m.) nusileido pagaliau Barbarossai (Adrïanopolio Taika, 1190. II). Tik Ikonïumo sultonas apgavo Friedrichą, ir tik vargais negalais pasisekė kryžiuočiams prasikauti per jo sultonystę į Kilikiją. Čia, šaltame Salefo upės vandeny maudydamasis, staiga numirė senasis kryžiuočių vadas (1190. VII. 10; buvo užkliudęs 66 m.). Jo sūnus Friedrichas ėmė vadovauti kariuomenei, kuri pasiekė krikščionių apsiaustą jau Akkoną (Ptolemaïdą, arba Saint-Jean-d'Acre). Bet ir Friedrichas numirė (1191. I. 20), o su atvykusiais prancūzais ir anglais susivaidiję, vokiečiai greit grįžo namo. Nieko neišėjo iš didžiai sumanyto žygio, ir nepakėlė jis imperijos autoriteto Europoj. Nebe imperatorius, bet Richardas Liūto Širdis ir Pilypas Augustas ėmė vadovauti kryžiuočiams. Tiesa, ir jie nenuveikė muslimų.

95

Kad ir negalėjo visai nusikratyti religine imperijos ideologija, Friedrichas Barbarossa atstovavo betgi pasaulininkų kultūrai. Jo padidintoji ir sustiprintoji imperija nebebuvo bažnytinė, iš esmės skyrėsi nuo karolingiškosios ir panašėjo greičiau į Plantagenėto valstybę. Dar labiau supasaulėjo ji Heinrichui VI imperatoriaujant (1190—1197 m., gimė 1165 m.).

„Visuomet buvo jis susirūpinęs ir pomėgių nemėgo. Norėjo tikrą monarchiją įsteigti ir visas kaimynų valstybes pavergti. Visada turėjo jis dvasioj caesarius Antonijų ir Augustą, troš-

ko jų imperijos ir kuo tik nesakė, kaip Aleksandras: — šita štai ir šita, viskas mano. — Atrodė išbalęs ir susimąstęs." Nepanašus buvo į savo tėvą žemo ūgio ir silpnas jaunikaitis; šnekėti nemėgo, nė linksmintis, greičiau buvo niaurus; visur žiūrėjo savo valdžios ir titulo didybės. Tarytum įkūnijo Staufenų imperijos idėją. Imperijai valdyti ir išauklėtas buvo; mokėjo lotyniškai, gerai žinojo Romėnų ir kanoniškąją teisę. Pavedė jam, 21 metų vaikui, tėvas Italiją valdyti (1186—1187 m.), o prieš žygiuodamas į Šv. Žemę, paskyrė jį savo vietininku. Taigi, gerai susipažino Heinrichas su imperijos valdysena ir su visa tėvo politika; savo diplomatijos gudrybėmis pranešė net jį. Ramiai ir tiksliai apskaičiuodavo jis savo priešų ir savo paties galią; lig laiko gudriai slėpdavo savo planus ir siekdavo tik to, ko galėdavo pasiekti. O tikrieji jo planai, jam vienam ir težinomi, milžiniški buvo. Imperiją su Sicilijų karalyste sujungęs, paveldėjo jis tarytum normaniškųjų savo pirmtakūnų imperijalizmą. Manė kovoti su Bizantija, o Europos valdovus laikė savo vasalais; Richardą Liūto Širdį ištikrųjų privertė pripažinti Angliją Vokiečių feodu.

Pirmiausias Heinricho VI tikslas buvo įsikaraliauti pietų Italijoj ir Sicilijoj. Vilhelmas II 1189 m. numirė, bet karalystės baronai nebežiūrėjo savo priesaikos Konstancijai ir paskelbė karalium Lecce grafą Tankrėdą, mirusio karaliaus giminaitį. Jį pripažino ir popiežius Klementas III. Mat, išsijuosus priešinosi kūrija Staufenų sumanytajai unio regni ad imperium, ir tiek Klementas, tiek Coelestinas III (1191—1198 m.) kaip įmanydamas kovojo su Heinrichu. Mažai juodu tegalėjo padaryti, bet nei intrigomis, nei sąmokslais nesibjaurėjo. Kurijos sąjungininkai buvo Tankrėdas, o jam numirus (1194 m.), jo sūnaus, popiežiaus investintojo vaiko Vilhelmo III šalininkai ir Heinrichui priešingi Vokietijos kunigaikščiai, jų tarpe 1189 m. savavališkai grįžęs į savo alodą Heinrichas Liūtas. Heinrichą Liūtą palaikė jo svainis Richardas Liūto Širdis, kuris sąjungininkavo ir su Tankrėdu. Be to, susidėjo su Heinricho VI priešais ir Čechijos karalius Premyslas Otakaras I (1192—1220 m.). Heinrichas VI turėjo pasitikėti sąjunga su Prancūzijos karalium Pilypu II, ištikimais sau kunigaikščiais, o pirmiausia — diplomatiniu savo menu.

Pasirašęs Fuldos Taiką su Heinrichu Liūtu ir atidavęs jam Braunschweigo-Lüneburgo alodą bei pusę Lübecko miesto (1190 m.), Heinrichas VI pats nužygiavo Italijon. Karūnavo jį imperatorium tik ką įžengęs sostan Coelestinas III, bet Sicilijų karalystės užkariauti šįkart Heinrichui nepasisekė: kariuomenėn įsimetė maras, o Vokietijoj susidėjo prieš Heinrichą Welfų ir popiežiaus sukurstytieji kunigaikščiai. Tačiau popiežius atvirai kovoti su imperatorium nedrįso, o sukilėliai nebeteko galingiausio savo sąjungininko Anglijos karaliaus: grįžtantį iš kryžiaus karo Richardą paėmė nelaisvėn (1192 m.) ir išdavė Heinrichui (1193 m.) Austrijos hercogas Leopoldas V. Tik 1194. II. 4 paleido imperatorius Richardą, o Richardas padėjo jam užtai susitaikinti su kunigaikščiais, sumokėjo išsiperkamuosius pinigus (50.000 sidabro markų) ir pripažino save imperatoriaus vasalu.

Po tokio laimėjimo Heinrichas ramiai galėjo pats žygiuoti Sicilijų karalystės užsikariauti, kuri, Tankrėdui numirus, greit susilpnėjo ir į kurią nuo 1193 m. buvo jau įsibrovę imperatoriaus pulkai. Pisos ir Genovos laivynams padedant, pavergė Heinrichas pietų Italiją ir 1194 m. gale iškilmingai įžengė į karalystės sostinę Palermo. Viskas jam sekėsi, net apysenė žmona Konstancija pagimdė jam įpėdinį (1194 m.). Norėjo pirma Heinrichas pavadinti jį Konstantinu, bet apkrikštijo pagaliau Rogeru-Friedrichu, garsiausiais abiejų dinastijų vardais.

Heinrichas pasiekė savo galios apogiejų. Anglijos siuzerėnu tapęs, manė jis paversti savo feodu ir Prancūziją. Kišosi į Ispanijos reikalus: Kastilijiečių nuveiktą chalifą Al-Mansūrą mielai pripažino savo vasalu, kurstė Genoviečius užkariauti Aragono karalystę, o pats norėjo išvyti saracėnus iš Valencijos ir Balearų salų. Pats Bizantijos basiliejus Izaokas Angelas šaukėsi Heinricho pagelbos. Bet ne padėti Izaokui norėjo Heinrichas. Palermo rūmuose suėmė jis Izaoko dukterį Irėnę, Tankrėdo sūnaus sužadėtinę. Sutuokė ją su savo broliu Švabijos ir Toskanos hercogu Pilypu, manė tuo Staufenams ir Bizantijos karūną įgyti. Lig laiko leido vokiečiams kariauti samdiniais pas basiliejų, bet reikalavo, kad mokėtų užtai Izaokas duoklę, kad padėtų kryžiaus kare savo laivynu ir atiduotų visą Balkanų pusiasalį nuo Epi-

dauro iki Thessalonikų. O kai Izaoko brolis Aleksiejus jį nuvertė, B a r i mieste sušauktame seime (1195. III.) Heinrichas viešai paskelbė, kad atėjęs laikas atkeršyti Bizantijai už basiliejaus Manuïlo intrigas prieš Barbarossą. Dar ankščiau (1194 m.) Heinrichas buvo tapęs A r m ė n i j o s karaliaus L e o n o ir K i p r o salos karaliaus A m a l r i k o L u s i g n a n i e č i o siuzerėnu.

Tikrai d o m i n i u m m u n d i virto Staufenų imperija. Tačiau, prieš milžiniški savo sumanymai įkūnijant, reikėjo Heinrichui sustiprinti imperatoriškoji savo valdžia. Kurija jokiu būdu negalėjo sutikti, kad Sicilijų karalystė amžinai susijungtų su imperija ir kad imperatoriaus žemės kaip replėmis suspaustų Šv. Petro valstybę. O Heinrichas, nebekalbant apie imperijalistinius jo planus, kaip tik ir manė padidinti karališkąją savo valdžią Vokietijoj su Sicilijų karalystės pagelba. Be to, pačią imperatoriaus valdžią norėjo jis atiduoti savo sūnui ir padaryti ją paveldimą. Tam sumanymui priešinosi tiek kurija, tiek Vokietijos kunigaikščiai, kuriuos kurija, savaime suprantama, ir palaikė. Deja, nedaug tegalėjo ji padaryti. — Aukštutinę Italiją su Sicilijų karalyste jungiantį S p o l e t o dukatą tebevaldė Friedricho I paskirtasis K o n r a d a s v o n U r s l i n g e n; R a v e n n o s dukatą, R o m a g n ą ir A n c o n o s marką atidavė Heinrichas ištikimajam M a r k w a r d u i v o n A n w e i l e r; o Toskaną ir M a t i l d ė s P a l i k i m ą gavo Heinricho brolis Š v a b i j o s hercogas P i l y p a s; užėmė jis žemes iki paties Romos miesto ir net T r a s t e v e r e. Norėdamas pasyviai besipriešinantį popiežių visai nuginkluoti, Heinrichas B a r i miesto seime (1195. III. 20) staiga paskelbė kryžiaus karą muslimams. Nebegalėjo popiežius atvirai kovoti su imperatorium kryžiuočiu ir trukdyti jam dėl visos krikščionybės kariauti, o pats imperatorius ramiai galėjo grįžti Vokietijon, kur, daugeliui kunigaikščių tapus kryžiuočiais, opozicija savaime susilpnėjo; be to, kaip ir tėvas, pabrėžė tuo karu Heinrichas europišką imperijos reikšmę, tikėjosi pavergsiąs pakeliui ir Bizantiją.

Tačiau, kad ir nusileido kunigaikščiams (pripažino jų valstybes ir iš moterų pusės paveldimomis) imperatorius, nesutiko kunigaikščiai su jo noru padaryti paveldimą ir imperatoriaus valdžią. Kadangi popiežius čia dar kietesnis buvo, Heinrichas tu-

rėjo pagaliau pasitenkinti tuo, kad kunigaikščiai 1196 m. Frankfurto mieste paskelbė mažąjį Konstantiną (Rogerą-Friedrichą) Vokietijos karalium. Be abejonės, ir tai buvo nemažas Heinricho laimėjimas; tačiau daug priklausė to, koks bus jo įpėdinis ir kiek jis pats gyvens. Mat, turėjo imperatorius nuolat žiūrėti ir Vokietijos kunigaikščių, ir Sicilijos baronų, ir klastingosios popiežių politikos.

Popiežius nenustojo kovojęs su imperatorium ir Vokietijoj, kur trukdė jam bažnytinę politiką ir kurstė jo priešus, ir Italijoj. Kaltino patį imperatorių visokiomis skriaudomis, Romos Bažnyčiai padarytomis, skundėsi jam, bet nė žodžio nesakė apie Sicilijos baronų sąmokslą, nors Romoj tas sąmokslas visiems buvo žinomas. O sąmokslininkai, rodos, su pačia imperatoriene Konstancija susidėję, sumanė nužudyti Heinrichą bei visus vokiečius ir išsirinkti naują karalių. Tiktai paskutinę valandą Heinrichas visa sužinojo. Suspėjo pasprukti iš sąmokslininkų nagų ir pasislėpė M e s s i n o j, kur buvo susirinkę daug riterių ir geriausieji Heinricho generolai. Taigi, greit numalšino imperatorius sukilėlius. Vienus vadus liepė nužudyti, kitus prigirdyti jūroj, trečius apakinti; žiauriai nubaudė ir anksčiau į Vokietiją ištremtuosius. Pačiam pretendentui imperatorienės akivaizdoj uždėta buvo ant galvos ir prikalta įkaitinta karūna.

Niekas nebedrįso priešintis baisiajam valdovui. Jau normaniškųjų Heinricho pirmtakūnų sucentralintoji Sicilijų karalystė patapo Italijos karalystės branduoliu. O Italiją valdė, centralino ir didino čia imperatoriaus valdžią kaip tik tuo metu padaugėję ir įsigalėję ministerïalai, naujoji imperatoriui paklusni ir vokiškosios imperijos idėja užsidegusi valdininkija. Viena Lombardija tebegyveno Konstanzo Taikos sąlygomis; bet ir čia pasisekė Heinrichui susilpninti Lombardų Sąjunga: gudriai pasinaudojo jis tarpusave miestų neapykanta. Atgijo imperijalistiškoji R a i n a l d o v o n D a s s e l ideologija. Pats Heinrichas ir jo ministerïalai paniekinamai žiūrėjo į kitus Europos „karaliukus“; laikė juos Vokietijos vasalais; troško d o m i n i u m m u n d i. Puikiais eilėraščiais išgarsino W a l t h e r i s v o n d e r V o g e l w e i d e Vokiečių tautos imperiją.

Atrodė, kad su ta nacijonaliai imperijalistine ideologija sutiko ir Heinricho galia. Italija remdamasis, galėjo jis dabar ir Vokietijos kunigaikščius nuveikti. Tik nemanė kol kas Vokie-

tijos pertvarkyti, nes pirmiausia rūpėjo jam milžiniškos savo svajonės įkūnyti. Rugsėjo mėnesio 1 dieną Messinos uoste susirinko imperatoriaus laivynas. Iš Messinos nuplaukė jis į Apuliją, iš čia, paėmęs kryžiuočių kariuomenę, turėjo plaukti į rytus. Imperatorius gerai buvo apgalvojęs ir paruošęs ekspediciją, nutaręs buvo įsteigti net naują dvasinį riterių ordiną — pačioj Sicilijoj gausiai žemėmis ir privilegijomis apdovanotą teutonų broliją (ji tapo ordinu tik po Heinricho mirties, 1198 m.). Bet pats imperatorius kariauti neplaukė: norėjo vadovauti žygiui iš Sicilijos. Čia, Messinos mieste, 1198. IX. 28 ir numirė nuo dezinterijos ar nuo nuodų.

96

Prieš mirdamas, davė Heinrichas VI ištikimajam savo Markwardui von Anweiler ir pavedė jam išpildyti tam tikrą instrukciją, kuri negerai vadinama testamentu. Težinome to „testamento" tik dalį, Gesta Innocentii papae III pacituotą. — Turėjo Markwardas susitarti su kurija, kad pripažintų popiežius mažąjį Friedrichą imperatorium ir Sicilijos karalium. Užtai siūlė Heinrichas atgaivinti siuzerėniškąsias popiežiaus teises Sicilijos karalystėj. Be to, turėjo Markwardas grąžinti popiežiui okupuotąsias patrimonïumo dalis bei Matildės žemes ir pripažinti popiežių Ravennos ir Anconos siuzerėnu.

Visi tie pasiūlymai nelabai sutiko su milžiniškais Heinricho planais. Todėl daug istorininkų ir ginčijo „testamento" tikrumą, laikė jį kurijos falsifikacija. Bet nėra rimto pagrindo abejoti dokumento tikrumu; ir rodo jis, kad lakią savo vaizduotę sydino Heinrichas su realaus politiko gabumais. Suprato jis, kad sunku bus trejų metų vaiko vardu valdyti tik ką numalšintoji Sicilijos karalystė ir kovoti kartu ir su popiežium, ir su Vokietijos kunigaikščiais. Taigi ir siūlė susidėti su popiežium prieš kunigaikščius.

Mat, Heinricho VI imperijos ne tiek galingos, kiek įspūdingos būta. Gudria diplomatija ir prievarta pasisekė Heinrichui nuveikti kurija. Bet bažnytinės, net politinės popiežiaus reikšmės sunaikinti jis nepajėgė, juoba, kad imperijos idėja supasaulėjo, ir vienas popiežius tebesaugojo bažnytinę Europos vie-

novę. Prievarta ir diplomatijos gudrybės mažai tesvėrė palyginti su paaiškėjusia kurijos ideologija ir su kurijos pretenzijomis, kurios teisėmis virto. Kurija ramiai galėjo laukti silpnesnio imperatoriaus ir jai palankesnės politinės konjunktūros. O Heinrichui mirštant toji konjunktūra nebloga buvo. — Kaip ir Friedricho I laikais, kurija tapo nacijonaliosios italų opozicijos vadu. Su pasitikėjimu žiūrėjo į ją ir Sicilijų karalystės baronai, ir centralinės bei šiaurinės Italijos miestai. Sužinojęs apie Heinricho mirtį, senasis Coelestinas III tuoj ėmė kurstyti prieš svetimšalius Italijos miestus. Popiežiaus legatas įkalbėjo Toskanos miestams (išskyrus Pisą) susiburti į sąjungą (1197. XI. 11). Reikalavo jie sau tų pačių teisių, kurias Konstanzo Taika turėjo Lombardų Sąjungos miestai, ir pasižadėjo be popiežiaus sutikimo nieko nepripažinti imperatorium. Netrukus (1198. IV. 28) su popiežiaus legato pagelba atgijo ir pati Lombardų Sąjunga. Sąjungininkai miestai žadėjo nieko neleisti Italijon imperatoriaus karūnos ieškoti be bendro sutikimo. Kurijos kurstomieji Spoleto ir Anconos markos gyventojai ėmė savintis regalijas bei imperijos žemes ir priešintis imperijos valdininkijai. Pati imperatorienė Konstancija tapo nacijonaliosios Sicilijos baronų partijos vadu. Išvijo Markwardą ir visus vokiečius ir surašė konkordatą su naujuoju popiežium Innocentijum III (1198—1216 m.). Konstancija ne tik pripažino jo siuzerėnitetą, bet ir nusileido jam daugiau, kaip kadai Tankrėdas. Užtai popiežiaus legatas karūnavo mažąjį Friedrichą Sicilijų karalium (1198. V. 17), ir, Konstancijai numirus (1198. XI. 27), pats popiežius pasidarė vaiko-karaliaus globėju.

Nuostabiai greit ėmė irti vokiškoji Italijos karalystė. Kai pasklido gandai apie Heinricho mirtį, Friedricho palydėti Vokietijos karalium karūnuotis atvykęs Italijon Pilypas Švabas turėjo skubotai grįžti Vokietijon ir vos paspruko iš italų sukilėlių nagų. Apie vaiko karaliavimą nebegalima buvo nė galvoti: daugelis kunigaikščių sulaužė savo Heinrichui duotuosius pažadus, o Richardo Liūto Širdies palaikomi Welfai susidėjo su Kölno arkivyskupu Adolfu ir nutarė paskelbti karalium Heinricho Liūto sūnų Akvitanijos duką ir Poitou grafą Ottoną. Beveik kartu 1198 m. buvo išrinkti du karaliai: Pilypas Staufenas (1198. III. 8 — 1208. VI.

21) ir Ottonas IV Welfas (1198. VI. 9 — 1218. V. 19). Pastarąjį palaikė jo dėdė Richardas, pirmąjį — Richardo priešas Pilypas Augustas. Abu noroms nenoroms turėjo tarnauti kiekvienas savo sąjungininko, gali sakyt, net globėjo politikai, o tarpusavy bekovodami, nusileisdinėjo juodu kunigaikščiams ir griovė Barbarossos atgaivintąją Vokiečių karaliaus valdžią.

Europiškoji imperijos reikšmė staiga baisiai sunyko. Kiek Barbarossa ir Heinrichas VI vadovavę buvo vakarų krikščionybei, tiek ėmė juos pavaduoti Romos popiežius, jaunas ir energingas Innocentijus III. Konstantino Konstituciją ir politinę Grigaliaus VII programą įkūnydamas, stengėsi jis tapti ir imperijos, ir kitų Europos valstybių siuzerėnu. Kaip ir Grigalius VII, autoritetiškai sprendė, kas turįs būti Vokietijos karalius. Nusprendė slaptame savo „konsistorijos" (tarybos) posėdy, kas iš trijų kandidatų (vadinasi, Pilypas, Ottonas, ar „vaikas" Friedrichas) bus naudingesnis Bažnyčiai, pasmerkė Staufenus, Bažnyčios persekiotojų giminę, net savo globojamąjį Friedrichą nuskriaudė, ir paskyrė karalium Ottoną (Deliberatio super facto imperii de tribus electis. 1201. I. 5). Ottoną rėmė popiežius Pilypą ir jo šalininkus smerkiančiomis ekskomunikomis. O kai, Pilypą nužudžius, ir Ottonas ėmė gaivinti imperatoriaus teises bei pretenzijas, Innocentijus ir jį nuo Bažnyčios atskyrė. Jo vietoj pripažino jis pagaliau karalium Ottono priešų vėl išrinktą (1211 m.) Pilypo Augusto kandidatą — „Apulijos vaiką" Friedrichą II Staufeną. Tačiau turėjo užtai Friedrichas išsižadėti Sicilijų sosto. Kaip ir Konradas III, buvo jis popiežiaus imperatorius, bet didžiausiu popiežių priešu pavirto.

Visa tai pirštu prikišamai rodo, kad net savo „testamentą" rašydamas Heinrichas VI perdaug išpūtė imperijos galią. Tos galios iliuzinės būta. Iš esmės stipresnės už imperiją, geriau sutvarkytos ir organiškesnės buvo iš feodalinės anarchijos išaugusios ir nuo Dievo karalystės ideologijos laisvos, visai empirinės valstybės — Plantagenėtų Anglija ir Kapetingų Prancūzija. Anglijoj, o ypačiai Pracūzijoj, dėl kurios Kapetingai kovojo su Plantagenėtais, XII amžiaus gale — XIII pradžioj atsidūrė ne tik kultūrinis, bet ir politinis Europos centras.

XI

Plantagenėtai ir Pilypas II Augustas

97

Nepasisekė Henrichui II Plantagenėtui imperijalistinė kontinentalinė politika: Prancūzija ėmė jau spiestis apie Kapetingų dinastiją, ir Pilypo Augusto pergalė vieno laiko bepriklausė. Be to, trukdė toji politika tautiškai Anglijai augti, trukdė tam darbui, kurį pats Heinrichas II sėkmingiausiai dirbęs buvo. Anglijoj ir išėjo aikštėn visas organizacinis ir valstybinis Heinricho galvotumas. Tačiau ne tiek čia tas galvotumas svarbos turėjo, kiek tai, kad rėmėsi Heinrichas valstybine Vilhelmo I ir Heinricho I tradicija ir pačios tautos įstaigomis bei tendencijomis. Todėl, norint politinis - socijalinis Anglijos augimas suprasti, ir reikia turėti galvoj ne tiktai Heinricho II, bet iš vienos pusės Heinricho I, o iš kitos — Heinricho III (1216—1272 m.) laikai.

Kaip galima matyti iš Domesday Book, XI amžiaus gale Anglijoj buvo maždaug 1¼—1½ milijono gyventojų. Iki Didžiojo Maro (Black Death 1348 m.) skaičius jų nuolat didėjo ir pasiekė pagaliau 3½—4 mil. Tai aiškiai rodo kraštą turtėjus ir kultūrėjus. Bet daugumas tų gyventojų vertėsi žemdirbyste. Pinigai visą XII amžių buvo svetimšalių, žydų ir italų, toskanų bei lombardų, rankose. Dažniausiai svetimšaliai ir prekiavo: tie patys italai, prancūzai, normandijiečiai ir Pareinio vokiečiai. Jie išgabendavo žaliavą, ypačiai vilnas, kurias pardavinėjo jiems avių augintojai, pirmiausia vienuoliai cistercijiečiai. Prekybą monopolizavo pirklių draugijos, arba hansos. O daugumą tų hansų įsteigdavo irgi svetimšaliai; flandrijiečiai dalyvavo net pačioj Londono hansoj. Karaliai globojo svetimšalius pirklius, nes daug pinigų iš jų gaudavo ir brangiai pardavinėdavo jiems visokias privilegijas. Tačiau sa-

vaime aišku, kad visa tai padėjo ir čionykščiams pirkliams bei amatninkams turtėti, o Anglijos miestams augti.

Išskyrus Londoną, Bristolį, Norvichą ir kai kuriuos kitus didesnius miestus, Anglijos miestai XII amžiuje tesiskyrė nuo didelių kaimų tik savo mūrais. Turtingiausi 7000—8000 gyventojų teturėjo. Iš lėto išsivaduodavo jie iš senjorų arba karaliaus valdžios, nors nuo anglosaksų laikų tebegyvavo dar miestelėnų asocijacijos, vadinamosios miesto gildijos, town guilds. Ilgainiui, XII amžiuje ir vėliau, daugelis tokių gildijų virto pirklių gildijomis, merchant guilds, arba — kai prekiavo su užsieniu — hansomis. Netrukus, jau XII amžiuje, ėmė burtis ir amatninkai — steigė savo craft guilds, cechus.

Heinrichas I duodavo pirklių gildijoms globojamuosius laiškus: pripažindavo jas ir tvirtindavo. Be to, ne tik Londone, bet ir visur karaliaus valdininkai tik prižiūrėdavo šiokią tokią miesto savivaldybę. Heinrichas II uoliai saugojo savo prerogatyvas; tad ne tik į baronus — ir į miestus, kaip driežlas į kiaušinius žiūrėjo. Jam numirus, o jo įpėdiniui Richardui tebekovojant Prancūzijoj, Canterbury arkivyskupas ir justicijarijus Hubertas Walteris sumanė sustiprinti feodalų gresiamą karaliaus valdžią sąjunga su miestelėnais. Daugeliui miestų suteikė jis savivaldybės teisę, nors, kaip ir Heinrichas II, pribijojo kiek įsigalėjusių ir pradėjusių rinktis savo mayorą londoniečių. Dar daugiau teisių bei privilegijų išsikovojo miestelėnai iš Jono Bežemio (1199-1216 m.). O kadangi Plantagenėtų laikais Anglų feodalijoj įsigalėjo primogenitūros principas (vyresnysis tepaveldėdavo tėvo feodą), tai diduomenė daugiau ir greičiau, kaip kontinente, ėmė syti su miesto patricijatu. Tuo tarpu, kai Prancūzijos karaliai dėjosi su miestelėnais prieš feodalus, didieji Anglijos miestai, pirmiausia Londonas, ėjo išvien su Joną Bežemį puolančiais baronais. Tuo ir pats Jonas buvo kaltas. Mat, kad ir kaip daug nusileido miestams, Jonas jų neprisiviliojo, o su baronija ir vyskupija susivaidijo.

Nuo Vilhelmo I laikų priešai nebesibrovė į Angliją, o Heinrichas II uždraudė ir vidujinius feodalų karus. Esam jau matę, kad mažesniųjų feodalų (riterių, knight) karo tarnybą iš dalies pakeitė jis ypatingu skydo mokesčiu (scuta-

g i u m). Taigi, riteriai ilgainiui atprato kariauti ir tapo taikingais dvarininkais, kuriems žemės ūkis labiau nei karas rūpėjo. Riteris virto c o u n t r y g e n t l e m a n. Aprimo kiek ir visa feodalija. Gyveno dabar feodalas nebe d o n j o n e ir tvirtovėlėj, bet gražiuose mūro namuose, m a n o r - h o u s e. Tie namai galima buvo apginti nuo netikėtų priešo įpuolių, bet reguliarinei kariuomenei priešintis jie nebegalėjo. Tik W a l e s o ir S k o t i j o s pasieniu tebestūksojo tvirtų pilių bokštai.

Daug riterių, žinoma, neatsisakė nuo karingo gyvenimo: tarpais tapdavo karaliaus kariais - samdininkais. Jaunesni, feodo nepaveldėję, sūnūs mielai važiuodavo į prancūziškąsias karaliaus žemes šlovės, turto ir feodo įsigyti. Bet daugumui karą atstojo medžioklė, sportas, malonus dvarininko gyvenimas ir šeimininkavimas. Tapo m a n o r a i ir dvasinės, kol kas — prancūziškos, riterių kultūros centrais. Feodalo dvare, m a n o r e, be paties feodalo ir jo šeimynos gyveno ir jo žemę dirbo priplaktieji prie žemės žemdirbiai. V e r g ų, kurie sudarę buvo 9% D o m e s d a y B o o k minėtųjų žemdirbių, visai maža beliko. Daugumas jų tapo v i l a n a i s. Antra vertus, vilanais tapo daugumas ir laisvųjų žemdirbių (f r e e h o l d e r s). Su vilanais dalinosi savo žemę ir jos vaisius manoro savininkas ir ponas, lordas. Jis leisdavo vilanams naudotis giria ir pievomis. Kadangi ūkis trilaukis buvo, kiekvienas žemdirbys (laisvas, vilanas ar servas) turėjo savo rėžių (jų būdavo apie 30) kiekviename lauke ir ne vienoj vietoj. Be to, eidavo lažą, mokėdavo tam tikrus mokesčius ir atlikdavo tam tikras prievoles. Paprastai visi, dažnai kokie 200 - 500 žmonių, gyveno viename bažnytkaimy. Tik neturtingoj šiaurės ir vakarų Anglijoj pakriko žemdirbiai grupėmis po 1 - 2 - 3. . . - 6 fermas.

Kaip ir kaimas, vilano buitis, apskritai imant, nesiskyrė nuo kontinente gyvenančio vilano buities. Buvo jis apylaisvis žmogus, ir ne jį minėjo D i d ž i o j i C h a r t i j a gindama laisvojo teises. Sunku buvo jam gyventi: eksploatavo jį lordas ir lordo b a i l i v a s (b a i l i f f); betgi ne be galo. Viena, norint gerai šeimininkauti, reikėjo lordui žiūrėti kiek ir savo žmonių noro bei patogumų. Antra, gynė kiek vilaną manoro papročiai, t h e c u s t o m o f t h e m a n o r, ir manoro teismas, t h e M a n o r C o u r t. Žinoma, tai buvo ne karaliaus, bet lordo teismas, — vis dėlto — teismas; ir galima spėti, kad net patys vilanai (ne

tik freemen) jame dalyvavo, vadinasi, būdavo asesoriais ir teisėjais. Be visa to, Anglijoj ir privatus lordo teismas valstybiškesnis buvo, kaip kontinente, nes karaliai labiau sutvardė feodaliją ir rūpinosi teismo ir teisės dalykų centralizavimu.

Žinoma, nei lordų, nei grafysčių ir šimtinių teismai, kur teisė ir teisiami buvo mažesnieji feodalai (gentry), nei, pagaliau, Bažnyčios teismai negalėjo suvienodinti karalystės teisės ir teismo procedūros. Perdaug skyrėsi apskritys vienos nuo kitų savo papročiais. Vienodino teisę, kūrė garsiąją bendrąją Anglų teisę, Common Law, paties karaliaus teismas ir teisėjai. To teismo procedūra nuo Heinricho II iki Edwardo III (1327—1377 m.) įsigalėjo visame krašte. To teismo precedentai sudarė bendrąją teisę. Teisė karaliaus teisme karaliaus teisininkai, pradžioje — Prancūzijoj mokslus ėję žmonės. Tai galima matyt iš Common Law tebevartojamų prancūziškųjų žodžių (debt, heir, trespass, pay, court, judge, jury ir kt.).

Maža tepaėmė Common Law kūrėjai iš Anglų ir Danų teisės, daugiau — iš visai Europai bendrų feodalinių papročių, daugiausia — iš civilinės Romėnų ir iš kanoniškosios teisės. Tačiau atidžiai kanoniškąją ir Romėnų teisę tyrinėdami, Anglijos juristai suėmė savin tų dviejų teisių dvasią ir metodą, bet ne pozityvų jų turinį. Pozityvų Common Law turinį sudarė devynios galybės precedentų, įvairiausi karaliaus teismų nutarimai. Čia ir išėjo aikštėn savotiškas Anglų būdas — jų konkretumas ir tradicijonalumas.

Svarbi buvo ir pati bendrosios teisės idėja. Sydino ji įvairių sluoksnių žmones, darė juos viena Anglų tauta ir gražiai sutiko su tuo, kad socijalinės priešybės buvo Anglijoj švelnesnės kiek, kaip kontinente. Turėjo čia reikšmę ir legendinis Edwardo Išpažintojo vaizdas, ir abiejų Heinrichų veikla. Tautos teisė buvo anglams didesnis dalykas, kaip karalius; ir tos teisės idėja sijo su feodaline pasaulėžiūra. Mat, feodalizmas rėmėsi laisva žmonių sutartimi, o toji sutartis gynė, bent turėjo ginti tiek siuzerėno, tiek vasalo teises. Vasalas turėjo pildyti savo pažadus ir pareigas; bet siuzerėnas, net pats karalius negalėjo reikalauti iš jo daugiau, kaip papročių ir sutarties buvo nusakyta. Kovodami su absoliutinėmis karaliaus tendencijomis, feodalai pirmiausia savąsias teises gynė. Bet tuo pat gynė jie ir

bendrosios teisės principą, taigi ir kitų visuomenės sluoksnių teises. Bent galėjo šitaip baronijos (ne atskirų feodalų ir ne atsitiktinių jų grupių, kaip kontinente) kovą su karalium prasminti ir kunigija, ir riterija, ir miestelėnai. Kitą galą atvertus, savo sluoksnio teises gindami, baronai kovojo dėl esančios politinės - socijalinės santvarkos. Kadangi tąja santvarka reiškėsi normalus tautos augimas, kovojo baronai su karalium ir dėl tautiškosios karaliaus politikos, nors patys to ir nesuprato. Ištikro, pamynė Jonas Bežemis po kojų baronų teises todėl, kad reikėjo jam pinigų; o pinigų jam reikėjo todėl, kad kovojo jis su Kapetingu dėl prancūziškųjų savo žemių. Tačiau su tautiškąja politika nebegalima buvo suderinti imperijalistinių sumanymų. Pats Heinrichas II turėjo pagaliau nusileisti kiek Kapetingui. Jono Bežemio laikais Heinricho politikos antinomija virto vidujine Anglijos antinomija — baronų kova su karalium.

98

Visą imperijalistinės Heinricho II politikos netautiškumą netyčia iškėlė aikštėn vyresnysis jo sūnus Richardas Liūto Širdis (1189-1199 m.).

Richardas augo ir mokėsi Akvitanijoj; suėmė savin pietų Prancūzijos riterių kultūrą. Mėgo muziką ir poeziją, bendravo su trubadūrais ir pats rašė eilėraščius. Buvo jis drąsus ir nežmoniškai dosnus, tipiškas riteris, geras karvedys ir neblogas diplomatas, kad ir blogesnis už didžiausią savo priešą Pilypą Augustą. Jaunas tebebūdamas, gavo iš tėvo Akvitaniją ir, vyresniam Heinricho II sūnui Heinrichui numirus, tapo visos tėvo valstybės įpėdiniu; tik tėvas labiau mylėjo jaunį Joną. Bijojo Richardas, kad, Heinrichui II numirus, nebeteks Anglų karūnos; be to, pats perdaug akvitaniškai politikavo. Tad susidėjo pagaliau prieš tėvą su Pilypu Augustu ir viešai pripažino jį savo siuzerėnu. Ne be Richardo pagelbos laimėjo Pilypas paskutinį savo karą su Heinrichu.

Heinrichas II numirė 1189. VII. 6. Po dviejų savaičių apsikarūnavo Richardas Rouen mieste Normandijos duku, ir Pilypas priverstas buvo atiduoti jam feodu beveik visas prancūziškąsias Heinricho II žemes. Netrukus (IX. 3) apsikarūnavo Richardas ir Anglijos karalium. Su Anglijos karalium kovojęs

Akvitanijos dukas tuoj pavirto tikruoju to karaliaus įpėdiniu. — Iš savo vasalų prancūzų, kuriems, kovodamas su tėvu, pats buvo davęs feodų, atėmė juos: mat, „nemėgęs išdavikų, ir savo siuzerėnui neištikimi vasalai neverti esą atpildo". Priešingai, maloniai elgėsi su ištikimaisiais savo tėvo šalininkais; daugelį jų dosniai apdovanojo. Išpildė Heinricho II norą, — savo brolį G e o f f r o i paskyrė Y o r k o arkivyskupu ir pačiam J o n u i atidavė šešias grafystes. Karūnavimosi metu iškilmingai prisiekė saugoti Anglų karalystės papročius ir teisingai teisti.

Bet nei tos teisės, nei išviso Anglija nerūpėjo Richardui. Svarbiau jam buvo prancūziškosios savo žemės nuo Pilypo Augusto apginti. Be to, sumanė jis į Šv. Žemę žygiuoti Jeruzalės ir Viešpaties kapo iš Saladino išvaduoti. Tiek Pilypas, tiek, Heinrichui II numirus, Richardas nebegalėjo priešintis popiežiaus ir visuomenės reikalavimams, kuriems buvo nusileidęs ir pats F r i e d r i c h a s B a r b a r o s s a (§ 94). Richardas tikrai užsidegė krikščioniško riterio verto karo idėja. Skubėjo susitaikinti su Pilypu.

Karaliai susitaikino (1189 ir 1190 m.) — „Viešpaties vadovaujami drauge žygiuosim į Jeruzalę. Abu vienas antram žadame ištikimybę ir bičiulystę, aš, Prancūzijos karalius Pilypas, Anglijos karaliui Richardui, ištikimam savo bičiuliui, o aš, Anglijos karalius Richardas, — Prancūzijos karaliui Pilypui, savo senjorui ir bičiuliui." Neilgai tetruko toji bičiulystė: nepasitikėjo vienas antru karaliai, o Sirijoj ir visai susivaidijo. A k k o n u i pasidavus pagaliau (1191 m.), Pilypas skubotai sugrįžo, o atsidūręs Prancūzijoj, nebesirūpino savo pažadais: atgaivino priešanglišką savo politiką ir apšmeižė Richardą visokiais nebūtais dalykais. Richardo kurstomi norėję anglai nunuodyti Pilypą; Richardas sukurstęs muslimus nužudyti ir K o n r a d ą M o n t f e r r a t i e t į. Net Paryžiun nusiųsti esą muslimai karaliaus nužudyti, pats Richardas tuo tarpu slapta su Saladinu susitaręs.

Ištikrųjų gi, Richardas drąsiai ir sėkmingai kariavo, sumušė Saladino kariuomenę, paėmė A s k a l o n ą ir J a f f ą. Pagaliau, nuvedė Richardas savo pulkus Jeruzalės link, bet kariuomenė ėmė maištininkauti, o iš Europos atėjo žinia, kad P i l y p a s neištesėjo savo pažadų ir kad susidėjęs su juo J o n a s pasigrobė valdžią Anglijoj. Todėl pasirašė Richardas

trejiems metams paliaubas su Saladinu ir paliko Šv. Žemę (1192 m.). Netikėtai laimėjo Pilypas: laivui sudužus, priverstas buvo Richardas sausuma grįžti ir pakliuvo į baisiai jo įžeistojo Austrijos hercogo Leopoldo V rankas. Tas išdavė jį imperatoriui Heinrichui VI, o Heinrichas pareikalavo iš Richardo, kad pripažintų jį savo siuzerėnu ir užmokėtų išsiperkamuosius pinigus. Kadangi daug pinigų siūlė imperatoriui Pilypas ir Jonas, kad tik neišleistų Richardo, turėjo Richardas nusileisti. Anglai užmokėjo imperatoriui, kiek tas reikalavo, Richardas prisiekė jam ir 1194 m. grįžo Anglijon.

Laimė, kad karalystės justicijarijui Hubertui Walteriui pasisekė tuo tarpu numalšinti Jono sukilimas. Richardas antrą kartą apsikarūnavo, bet dovanojo savo broliui. Anglijoj vėl nepasiliko: turėjo kariauti su Pilypu. Penkerius metus (1194—1199) užtruko tas karas, ir tik popiežiaus Innocentijaus III prašomas sutiko Richardas pasirašyti 5 metams paliaubas. Prancūzijos karalius pralaimėjo visa, ką buvo užkariavęs. Bet ir čia padėjo jam laimė: vasalo maištininko pilį puldamas, Richardas buvo mirtinai sužeistas (1199 m.). Angliją ir Prancūzijos feodus paveldėjo Jonas Bežemis (1199—1216 m.).

Richardui pasisekė apginti Plantagenėtų valstybė, bet Anglijoj jis, gali sakyt, nekaraliavo. Tiesa sakant, formaliai senosios karalienės Alïènoros, o faktiškai Huberto Walterio vadovaujamoji vyriausiųjų valdininkų taryba geriau valdė kraštą, kaip galėjęs būtų svetimas jam karalius. Toji taryba ir karalių iš nelaisvės išvadavo, ir visas Jono intrigas nieku pavertė. Hubertas, kaip minėta, stengėsi net sustiprinti karaliaus valdžią ir ėmė remtis miestelėnais bei smulkesniąja bajorija. Grafystės riterius darė jis karūnos valdininkais, coroners: pavedė jiems ginti grafystėse tas finansines ir teismo teises, kurios priklausė karaliui. Nebe grafai (šerifai), bet koroneraі šaukdavo karaliaus placita. Tuos (kiekvienoj grafystėj — keturis) koronerus rinkdavos patys grafystės bajorai. Taip pat ir teisėjus rinkdavo nebe grafai, bet keturi riteriai.

Tos Huberto reformos labai svarbios buvo ir turėjo didelės įtakos Anglų savivaldybei augti. Bet karaliaus valdžios sustiprinti Hubertui nepasisekė, nes pats karalius turėjo žiūrėti

ne Anglijos, o prancūziškųjų savo žemių. Anglijoj tik dukart tepasirodęs, Richardas bent nepadarė jai ir nieko bloga, netrukdė savo vietininkams ir valdininkams jos valdyti; tik pinigų reikalaudavo. Jo brolis ir įpėdinis J o n a s ir Anglams kenksmingai prancūziškai savo politikai begėdiškai iš visų čiulpte čiulpė pinigus, ir kovą su Pilypu pralaimėjo.

Kaip ir visi Plantagenėtai, Jonas buvo apsišvietęs, sąmojingas ir labai gabus žmogus, gudrus politikas. Bet trūko jam tų riteriškų ypatybių, kuriomis prisiviliodavo žmones jo brolis. Jokiais idealistiniais motyvais jis nesivadovavo, priešams žiauriai keršydavo, o draugais nepasitikėdavo; klastingai ir nesąžiningai politikavo; čia patį Pilypą Augustą pralenkė. Tačiau Pilypą, kaip ir Heinrichą II, rėmė tautos instinktas; pirmasis prancūziškai politikavo, antrasis bent pačioj Anglijoj angliškai. Jonas ne tik nesirūpino Anglija, bet po kojų pamynė feodalines jos baronų teises ir — ne vieniems baronams brangias — valdymo ir teisės tradicijas. Imperijalistinės savo politikos tikslams spaudė jis visus, norėdamas kuodaugiausia pinigų gauti. O anglai vis geriau suprato, kiek toji politika nesutiko su jų interesais. Brangiai atsiėjo kraštui Richardo I karaliavimas: daug reikėjo Heinrichui VI užmokėti. O Jonui, be to, minėtoji politika ir nesisekė.

Kad ir gudriausias diplomatas buvo, nemokėjo jis krašto valdyti. Kadaise Heinrichas II norėjo padaryti jį užkariautosios A i r i j o s (ne visos) karalium, ir Airijos valdovai pripažino Joną savo siuzerėnu. Bet kai atvažiavo Jonas Airijon ir ėmė viešpatauti, — visus savo žiaurumu prieš save sukurstė, ir reikėjo Heinrichui jis parsišaukti. Tada ir pavadino mylimąjį sūnelį Bežemiu. Žinoma, nė manyti nemanė, kad sūnelis nebeteks pagaliau ir visų prancūziškųjų žemių.

Prieš mirdamas, Richardas paskyrė savo įpėdiniu Joną, nors buvo ir kitas kandidatas — vyresniojo brolio G e o f f r o i sūnus A r t ū r a s, B r e t a g n ė s grafas. Anglija ir Normandija tuoj pripažino Joną. Bet atsirado ir Artūro šalininkų. A n j o u grafystės feodalija labiau pageidavo, kad įsikaraliautų jaunasis Artūras; antra vertus, Artūrą palaikė ir P i l y p a s. Šįkart Jonas susitarė su Pilypu, bet greit Prancūzijos karalius pasinaudojo Jono ginču su keliais kontinentaliniais jo vasalais ir pasišaukė jį į feodalinį savo teismą

(1202 m.). Kadangi Anglijos karalius Paryžiun neatvyko, Pilypo baronai nutarė, kad „visos žemės, kurias Anglijos karaliaus pirmtakūnai buvo gavę iš Prancūzijos karaliaus, turi būti iš jo atimtos, nes paniekino tarnauti savo siuzerėnui, kaip turi tarnauti vasalas, ir beveik niekuomet neklausė karaliaus įsakymų.“ Prasidėjo karas. Jonas, tiesa, sumušė ir paėmė nelaisvėn Artūrą, liepė jį net nužudyti. Bet 1202—1207 m. Pilypas atėmė iš Anglų Normandiją, Bretagnę, Anjou, Maine ir Tours grafystes, o 1207—1208 m. perėjo net Loire upę: Jonui beliko Gascogne ir Bordeaux uostas. Veltui stengėsi sutaikinti karalius Innocentijus III. Pilypas griežtai neigė, kad popiežius turi teisę kištis į karaliaus santykius su vasalais, o Jonas nebepasitikėjo popiežiaus jėgomis. Be to, Innocentijus norėjo išsiaiškinti, ar nenusidėjo Pilypas nepripažindamas savo vasalo Anglijos karaliaus teisių, ir bijojo, kad neįsigalėtų Europoj Prancūzija; bet Jono Bežemio toja neglostė.

99

Plantagenėtų imperija iro. Nuosekliai ir sėkmingai kovojo su ja dėl Prancūzijos žemių gudrusis politikas ir sumaningasis karalius Pilypas II Augustas (1180—1223 m.).

Tėvui gyvam tebėsant, 1179 m. buvo jis karūnuotas Reimso katedroj ir ėmė valdyti kraštą. Tačiau nelengva buvo jam įsikaraliauti. Paskutiniaisiais savo gyvenimo metais Liudvikas VII sirginėjo, bet jo žmona Adėlė Champagnietė nenorėjo atiduoti valdžios savo sūnui, o ją palaikė ir josios broliai — Reimso arkivyskupas, kardinolas ir popiežiaus legatas Vilhelmas, Champagnės grafas Heinrichas I Dosnusis, Blois ir Chartrės grafas Prancūzijos senešalas Thibaut V ir Sancerrės grafas Steponas, menkas, bet karingas senjoras. Susidėjo jie su Burgundijos duku Hugonu III. Tuo būdu mažas karaliaus domėnas, Ile-de-France, tapo iš visur priešų apsiaustas; tik Vermandois grafystė, kurią tikėjosi paveldėsiąs Flandrijos grafas Pilypas Alsasietis, sydino Ile-de-France su galingąja Flandrija ir su jos vasalu Hainaut grafu. Flandrijos gra-

fas pats norėjo užimti Prancūzijoj pirmą vietą po karaliaus, o jaunasis karalius — išsivaduoti iš motinos ir dėdžių įtakos. Taigi, 1180 m. ir vedė Hainaut grafo dukterį, o Pilypo Alsasiečio dukterėčią Izabėlę (Elžbietą). Kraičio gavo visą Artois provinciją. Veltui karalienė Adėlė kreipėsi į Heinrichą II Plantagenėtą: Plantagenėtas ne jai su nepaklusniu sūnumi padėjo kovoti, bet Pilypą apgynė nuo jos ir dėdžių.

Šitą Gisors sutartį (1180. VI. 20) pildė Heinrichas iki 1187 m. Jo dėka tepasisekė Pilypui nuveikti savo vasalų koalicija (1181—1185 m.). — Pilypo apgautas Flandrijos grafas susidėjo su Hainaut grafu, Pilypo uošviu, su Burgundijos duku ir su Pilypo dėdėmis. Mėgino Pilypas Alsasietis įvelti į karą su Pilypu Augustu ir antrąjį savo siuzerėną Friedrichą Barbarossą; siūlė jam „praplėsti imperiją iki Britanijos jūros". Bet Friedrichą patraukė pagaliau savo pusėn Prancūzijos karalius. Laimėjo jis ilgąjį karą ir Bovės traktatu padidino savo paties senjoriją: įsigijo Amiens miestą ir 65 Vermandois grafystės tvirtoves.

Nežinia kodėl Heinrichas II nepasinaudojo tokia puikia proga prancūziškai savo valstybei padidinti. Pilypas Augustas nebuvo jam už tai dėkingas. Esam jau matę, kaip kurstė jis prieš Heinrichą jo sūnus ir kaip kovojo pirma su pačiu Heinrichu, o paskui su tais jo sūnumis. Viena galvoj teturėjo — atimti iš Plantagenėtų jų žemes ir suvienyti visą Prancūziją; buvo bemanąs, kaip Vilhelmas I, net užkariauti pačią Angliją. Todėl, pirmajai savo žmonai numirus (1190 m.), vedė jis Danijos karaliaus Knudo VI seserį Ingeburgą (1193 m.). Knudas buvo Knudo Didžiojo ainis ir galėjo savo laivynu padėti jam kovoj su Anglija. Staiga šlykšti pasidarė karaliui jaunoji ir gražioji žmona. Kitą dieną po vestuvių, vos tik ją pamatęs, nebegalėjo suvaldyti savo pasibjaurėjimo — ėmė drebėti ir visas išbalo. Norėjo tučtuojau su ja persiskirti ir pasiųsti ją namo; privertė savo vyskupus panaikinti vedybas. Bet nesutiko naujoji karalienė, ir užstojo ją popiežius. Dvidešimt metų priešinosi popiežiui karalius ir niekino jo interdiktus. Nelaimingoji kalėjo. Bet 1213 m. vėl gavo Pilypas atgaivinti užkariaujamąjį Anglijos planą ir vėl prireikė jam popiežiaus ir Danų talkos. Tad pripažino Ingeburgą kad ne žmona, tai bent

karaliene. Tais pačiais politiniais sumetimais su ja susitaikino, kaip buvo ir Izabėlę, ir ją vedęs. Gal, tik Ingeburga bjaurėdamasis vienintelį kartą per visą gyvenimą Pilypas nepolitikavo.

Taip pat tik vienas Pilypo planas tebuvo nepraktiškas, imperijalistinė svajonė, — žygis į Angliją.

Nespėjo, kaip reikia, pradėti šventojo karo kryžiuočiai: tik ką, Akkoną paėmę, besiruošią buvo žygiuoti Jeruzalės link, o Pilypas apsimetė ligoniu. Sakėsi mirsiąs, jei liksiąs Palestinoj, ir, nei Richardo, nei savo baronų neklausydamas, grįžo Prancūzijon. Susirgo karalius dėl to, kad Flandrijos grafas numirė, ir rūpėjo Pilypui kuogreičiausiai ir kuodaugiausia jo žemių prisisavinti. Norėjo be to ir savo sąjungininko Richardo žemes apkarpyti. Atvyko „gyvas ir sveikas" ir „begėdiškai ėmė girtis, kad netrukus užkariausiąs Anglijos karaliaus žemes", o patį karalių šmeižė, negirdėtais dalykais kaltino. Bet apsiriko čia gudruolis. — Išsivadavęs iš nelaisvės, Richardas jį nuveikė, susidėjo su didžiaisiais Prancūzijos feodalais ir kuo tik nesunaikino Pilypo valstybės (1197—1199). Tik popiežius teišgelbėjo Prancūzijos karalių. Bet Pilypas mokėjo laukti ir, Richardui numirus, sėkmingiau ėmė kariauti su buvusiu savo sąjungininku Jonu Bežemiu. Gal, ir atsargesnis kiek tapo. —

Kai Innocentijus III pasiryžo pagaliau kardu ir ugnimi išnaikinti katharų ereziją pietų Prancūzijoj, kreipėsi jis į Pilypą; triskart (1204, 1205 ir 1207 m.) prašė jį vadovauti kryžiaus karui su eretikais. Pamaldus krikščionis buvo Pilypas ir mielai degino eretikus; bet tuo metu grobė jis Jono žemes. — „Negaliu sušaukti ir maitinti dviejų kariuomenių, vienos — nuo Anglijos karaliaus apsiginti, antros — prieš Albiečius žygiuoti. Tegul viešpats popiežius surenka pinigų ir karių, o pirmiausia tegul priverčia Anglus ramiai gyventi. Tada ir pamatysim." Tačiau, kai popiežius ekskomunikavo Toulousės grafą ir, kryžiaus karą skelbdamas, pasiūlė visiems savintis grafo žemes, Pilypas rašė Innocentijui jau kitaip. — „Pasmerkite grafą kaip eretiką. Tik tada turėsite teisę skelbti nutarimus ir siūlyti man, grafo siuzerėnui, teisingai konfiskuoti jo, mano vasalo, žemes. Ištikrųjų gi, Jūs nesate dar pripažinę grafo eretiku." Mat, kariauti dėl tikėjimo nenorėdamas, Pilypas nesutiko, kad ne jis pats, bet kas kitas įsiviešpatautų pietų Prancūzijoj. Nedalyvavo

jis kryžiaus kare prieš Albiečius: ramiai žiūrėjo, kaip jo naudai dirbo, plėšė ir vergė Languedocą kryžiuočiai. Su jų vadu Leicestero grafu Simonu de Montfort elgėsi betgi kaip su savo įgaliotiniu, „savo, karaliaus, reikalais rūpintis jam pavedė". Joną Bežemį ir jo sąjungininkus nuveikęs, leido savo sūnui Liudvikui padėti Simonui (1215 m.), o Simoną nužudžius (1218 m.), antrusyk žygiuoti prieš eretikus. Pagaliau (1222 m.), kai vėl įsigalėjo Toulousės grafas, Pilypas pats nusiuntė kariuomenę į Languedocą. Po ketverių metų (1226 m.) Liudvikas VIII prijungė beveik visą tą kraštą prie Prancūzijos.

Anglų metraštininkai, riteriško Richardo šalininkai, mielai pabrėždavo Pilypo klastingumą; trubadūras Bertrandas de Born kaltino jį ir bailumu. Prancūzų rašytojai stilizavo kiek savo karalių. Buvo jis sveikas ir gražus žmogus, kad ir anksti nupliko; greit supykdavo, bet greit ir atvėsdavo; mėgo gerai pavalgyti ir vyno išsigerti, moteris labai mylėjo. Taigi, nenuostabu, kad ne abstrakti ideologija, bet konkreti politika jam rūpėjo, ir kad mokėjo jis su žmonėmis elgtis ir puikiai intriguoti. Prieš mirdamas pasikvietė sūnų ir mokė jį „Dievo bijoti ir Bažnyčią kildinti, sąžiningai žmones teisti, o ypačiai ginti vargšus nuo išdidžių galiūnų." „Paprastais žmonėmis mėgo ramstytis, o puikuolius pažaboti; Bažnyčios globėjas ir vargšų maitintojas buvo." Prieš žygiuodamas į karą, visuomet apdovanodavo bažnyčias ir karštai, dūsaudamas ir verkdamas, melsdavosi. Įsakė sudeginti Amalriko sekėjus (1210 m.); 1181 m. ediktu liepė prigirdyti, kas Dievą neivoja, arba — kad mokėtų jie tam tikrą baudą „Kristaus vargšams". „Užsidegęs tikėjimui patarnauti, netikėtai atvyko Pilypas 1192 m. į vieną tvirtovę ir liepė sudeginti 80 žydų, kurie čia buvo." Tik ką pradėjęs karaliauti, ėmė Pilypas persekioti žydus: 1180 m. suėmė juos sinagogose, sukišo kalėjiman ir liepė atiduoti visą savo turtą. Garsino jauną valdovą kunigai ir visi žydų skolininkai, o žydai turėjo išsipirkti konfiskuotą savo turtą. Nekartą Pilypas kartojo šitą religinę-finansinę operaciją. Mat, mokėjo gražiai derinti savo tikėjimą su finansiniais ir politiniais savo planais. Prireikus, didžiausiu Bažnyčios gynėju dėdavos, bet nedelsė Palestinoj ir niekur nei popiežiui, nei Bažnyčiai nenusileido. Nebojo nė popiežiaus interdiktų bei ekskomunikų.

Savo poemoj Vilhelmas Bretonas lygina „Karoliaus Didžiojo sūnų" Pilypą su Aleksandru Makedonu ir su Caesariu. Pilypas, jo nuomone, didesnis esąs už juodu, nes „Aleksandras dvylika metų trijumfavo, Caesaris aštuoniolika, o Pilypas nuveikdinėjo savo priešus dvidešimt dvejus metus be paliovos." Saint-Denis vienuolis Rigordas aiškina, kodėl Pilypas pramintas buvo Augustu — „todėl, kad senieji rašytojai augustais vadino imperatorius, kurie plėtė" (didino, augebant) valstybės žemes; taip pat ir todėl, kad augusto" (rugpjūčio) „mėnesį Pilypas buvo gimęs". Ištikrųjų praplėtė Pilypas karalystę, ampliavit fines regni.

Apie 1180 m. Kapetingų domėnas galima buvo apibrėžti maždaugs Gisors - Ivry - Versailles - Orléans - Bourges — Saint - Amand — Montrond — Giens — Sens — Lagny — Senlis linija; nuo jūros buvo jis atskirtas. Pilypas padidino jį Artois, Amiénois, Valois, Vermandois, Beauvaisis dalimi, Normandija, Maine, Anjou, Touraine, Poitou ir Saintonge dalimis (Calais — Amiens — Rouens — Cherbourg — Granville — Poitiers — Sainte — Bourges — Senlis — Reims — (Laon) — Perronne — Saint-Quentin — Arras — Calais). Be to, turėjo jis paveldėti Narbonnės dukatą, Toulousės grafystę, Béziers ir Carcassonės vikomtystes. Tiesa, Toulousės grafui pasisekė daug tų žemių atkariauti.

Iš žemėlapio galima matyti, kad Pilypas tapo galingiausiu senjoru. Patys didieji baronai ėmė jo klausyti. Sutiko, kad karalius tvirtintų jų skiriamus kastelionus ir sankcijuotų jų aktus. Net Champagnės grafienė, vyrui numirus, prisiekė nebetekėti be karaliaus sutikimo ir atidavė jam dvi savo tvirtoves. Jos sūnus Thibaut IV tik prisiekęs Pilypui tegalėjo įžengti savo sostan (1222 m.). Pilypas pasidarė tikras Champagnės, Burgundijos, Flandrijos ir Auvergnės protektorius, ne tik siuzerėnas; o Bretagnės sostan pasodino savo giminę Pilypą de Dreux. Ėmė pagaliau kildinti karališką savo autoritetą ir Akvitanijoj iki Loirės upės. Galingiausieji Prancūzijos senjorai nebegalėjo priešintis Pilypui: pripažino jo leidžiamus įstatymus ir jo teismą. O Pilypas kovojo jau savo naudai su feodaline hierarchija

(1209 m. įstatymas), nusakinėjo savo teises ir savo siuzerenitetą suverenitetu vertė.

Toks karaliaus įsigalėjimas ir jo paties domėnui sveikaton ėjo. Mažesnieji baronai, vyskupai, abatai, miestelėnai ir pirkliai šaukdavos jo globos. Mielai duodavo jiems karalius globojamąją chartiją (s a u v e g a r d e) ir siuntinėdavo savo valdininkus globojamųjų prižiūrėti. Dažnai senjoras dalindavos su karalium savo žemes ir pajamas (p a r i a g e). Karalius pasižadėdavo už tai ginti senjoriją ir niekam savo dalies neduoti (kitaip nebūtų turėjus prasmės pati p a r i a g e sutartis). Valdė tą senjoriją arba karaliaus ir senjoro prevotai drauge, arba vieno karaliaus prevotas. Žinoma, beveik visuomet karalius prisisavindavo pagaliau visą senjoriją.

Visi tie procesai nepasireiškė puikiais karaliaus laimėjimais, bet, gal, svarbesni buvo už B o u v i n ė s pergalę. Nuolat, bet pamažu augo karaliaus valdžia; apdairiai, bet atkakliai tą valdžią jis didino, stiprino, ir mažiausia proga naudodavos. Mat, suprato, ką reiškė jo valdžiai tie procesai. Maža tekalba apie Pilypo valdymą metraštininkai. Kaip ir poetai, garsino jie karaliaus karus, o moralines jo ypatybes — pamaldumą, meilę vargšams, teisingumą — ant šakių kilodami, nekreipė dėmesio į tai, kas ištikrųjų minėtąsias ypatybes motyvavo. Čia daug kalbesni oficijalūs dokumentai — įstatymai, dekretai, arba ordonansai, visokios privilegijos — ir privataus pobūdžio aktai. Sausa jų kalba, bet gražiai jie piešia karalystės tvarkytoją, tikru karalium tapusį Kapetingų-šeimininkų ainį.

100

Pamaldus karalius buvo Pilypas, globojo savo Bažnyčią, pinigais ir žemėmis ją apdovanodavo. Tik maža tegavo jo paties domėno bažnyčios ir vienuolynai. Tapdavo Pilypas dosniu, kai parūpdavo jam kitų senjorų vyskupai, kunigai ir vienuoliai prisivilioti ir tų senjorų domėnuose karališkasis savo autoritetas pakelti. Gynė jis vyskupus nuo jų senjorų ir feodalų, bet reikalavo, kad vyskupai už tai jo ir klausytų. Nenorinčioms jam mokėti R e i m s o dïecezijos bažnyčioms atsisakė padėti, nors jos karališkos pagelbos ir prašė. „Tik savo maldomis esate man padėję“, rašė jis tos dïecezijos vyskupams, „ne kitaip ir aš jums

padėsiu". Kai prireikdavo jam, karalius apdėdavo bažnyčias ir vienuolynus naujais mokesčiais, o vyskupus traukdavo savo teisman; Bažnyčios jurisdikciją nuosekliai mažino. Su popiežium kovodamas, priversdavo vyskupiją išvien su savimi eiti. Kadangi Pilypas, prireikus, už nepaklusnumą pasiųsdavo į vyskupystę savo kariuomenę ir vyskupo žemes konfiskuodavo, vyskupai noroms nenoroms jo klausė. Kaip ir kiti senjorai, turėdavo karaliui prisiekti ir kariauti. Graudžiai skundėsi vienas taikingas vyskupas: „Sunku man kovoti su viešpačiu karalium, nebegaliu betgi daryti ir ko jis nori. Niekaip negaliu iš bėdos išsisukti. Reikia, arba kad karalių įžeisčiau, arba kad kariaučiau, ko neturiu daryti." Tokiuose dalykuose pačiam Innocentijui III nesisekė apginti vyskupų. O karalius popiežiui mažai tenusileisdinėjo ir, kaip minėta, nelabai bijojo jo interdiktų ir ekskomunikų.

Kaip ir pamaldusis jo tėvas, duodavo Pilypas privilegijų valstiečiams ir „išvaduodavo iš vergijos jungo Dievo pavidalu sukurtą žmogų". Bet mažai jam terūpėjo savo domėno valstiečiai. Prisiviliodavo lengvatomis ir privilegijomis „svečių", kad įsikurdintų negyvenamose domėno vietose; šiaipjau žemdirbius retai nuo prievolių bei mokesčių teatleisdavo ir akylai žiūrėdavo, kad jie patys jų nevengtų ar kad nepabėgtų. Naują gyvenamąją vietą steigdamasis, drausdavo kraustytis jon savo žmonėms, o kitų senjorų žmones tuomet priimdavo ir masindavo. Net ir tada, kai reikėdavo jam nusileisti savo servo grąžinti reikalaujančiam senjorui, leisdavo Pilypas tam servui išsipirkti iš senjoro, o pusę pinigų pasiimdavo.

Mielai padėdinėjo Pilypas kitų senjorų valstiečiams. Karališku savo autoritetu tvirtindavo pačių senjorų duodamas laisvinamąsias chartijas arba liepdavo tokią chartiją karaliaus vardu parašyti. Kadangi nedykai gaudavo tokią chartiją valstiečiai, tai papildydavo Pilypas tuo savo iždą, be to — populiaresnis tapdavo. Žmonės ėmė žiūrėti į karalių kaip į savo gynėją ir globėją. Kai Laono vyskupas panaikino Liudviko VII patvirtintą (1174 m.) federatyvinę 17 kaimų komuną ir vėl pavergė valstiečius, jie kreipėsi į Pilypą (1185 m.). Pasinaudojo ta proga Pilypas vyskupui susilpninti: pirma užfiksavo valstiečių mokesčius bei prievoles ir paskyrė jiems 12 échevins, o paskui atgaivino ir jų komuną. Tiesa, kryžiaus karan žygiuodamas,

pats Pilypas ją ir panaikino (1190 m.): norėjo patraukti savo pusėn L a o n o vyskupą.

Praktiškai žiūrėjo į valstiečių sluoksnį Pilypas: eksploatuodavo savuosius, o kitiems senjorams priklausančius toja pamelždavo ir su jų pagelba didino savo autoritetą ir valdžią. Suprato, kad pakrikę nevieningi valstiečiai negalėjo tapti tikrais jo sąjungininkais kovoje dėl naujosios valstybės. Tad ne tiek jais, kiek pirkliais, amatninkais ir išviso miestelėnais rūpinosi.

Prancūzijos miestų globojimas buvo senoji Kapetingų politika, kuri vertė kitų senjorų miestus natūraliais karaliaus sąjungininkais, kėlė jo autoritetą ir jo iždą papildinėjo. Čia politikavo Pilypas savo tėvo ir protėvio L i u d v i k o VI pavyzdžiu. Kaip ir jie, mielai tvirtindavo jis senjorų miestams duodamąsias chartijas; bet galingesnis už savo pirmtakūnus buvo, tad teko jam daugiau tų chartijų patvirtinti ir savųjų išleisti. Ilgainiui patys miestelėnai ėmė laikyti save ne tiek savo senjoro, kiek karaliaus valdiniais. A m i e n i e č i ų prašomas, pridėjo Pilypas komunalinei jų chartijai (1190 m.) štai kokius žodžius: „Mielai suteikiame komunai tokią savo malonę, kad nei mes patys, nei mūsų įpėdiniai niekuomet nebegalėsime kam kitam atiduoti tos komunos.“ Bereikėjo tik formuluoti bendras principas: „karalius yra natūralusis visų karalystės komunų senjoras.“

Nenuostabu, kad Pilypas duodavo privilegijų ir chartijų miestams, kurie jam tik iš dalies tepriklausė (minėtasis p a r i a g e). Tai gražiai sutiko su visa Kapetingų politika. Bet Pilypas ėmė globoti komunas ir savo paties žemėse, visų pirma — naujai įsigytose provincijose: N o r m a n d i j o j, A k v i t a n i j o j ir kitur. Net senojo Kapetingų domėno miestams duodavo jis komunalinių chartijų. Savaime suprantama, kad neatsisakydavo nuo svarbiausių savo teisių, o už atiduodamąsias reikalaudavo iš miestelėnų naujų mokesčių. Dažniausiai suteikdavo miestams teisių ir chartijų, kurias buvo jiems ar kitiems miestams davę jo pirmtakūnai (Liudviko VII chartijas, Liudviko VI L o r r i s chartiją, Plantagenėtų patvirtintus É t a b l i s s e m e n t s d e R o u e n). Bet kai kur net padaugino miestelėnų privilegijų. Taip antai, 1128 m. davė O r l é a n i e č i a m s teisę išsirinkti kasmet 10 garbingų miestelėnų, d e c e m b u r g e n s e s p r o b i h o m i n e s, kurie drauge su karaliaus valdininkais turėjo skirstyti ir rinkti mokesčius. P e-

ronnės miestui savo chartija (1207 m.) leido rinktis mėrą, échevins ir juratų (jurés, prisiekusiųjų) tarybą. Miesto cechai turėjo rinkti 24 rinkėjus, o rinkėjai — juratus. Smulkiai nusakė chartija visų tų magistratų pareigas.

Pilypas globojo miestus ne tik savo iždui naujomis pajamomis papildyti, bet ir išviso valstybės reikalams. Privilegijuodamas pasienio (markų, marches) miestus, norėjo, kad jie taptų karalystės tvirtovėmis ir kad miestelėnai gintų ją nuo Vokietijos, Flandrijos ir Anglijos, o prireikus kad padėtų jam ir savo milicijomis. Turėjo karalius galvoje ir ekonominę miestų reikšmę. Todėl rūpėjo jam miestelėnų cechai, hansos ir kitos bendruomenės. Gynė pirklius nuo feodalinių baronų. Privilegijavo Paryžiaus pirklių sąjungą, arba hansą; davė jai vyno prekybos monopoliją, kai kurių administracijos teisių ir žemesniąją jurisdikciją. Kiek begalėdamas stengėsi suderinti tos hansos interesus su kitų savo globojamų pirklių (ypačiai Rouen miesto pirklių) interesais. Tik tai labai sunku buvo padaryti. Davė Pilypas privilegijų ir kitiems (ypačiai Paryžiaus) pirkliams bei amatninkams. Patvirtino senąją mėsių chartiją (1182 m.). Paryžiaus gelumbininkams padovanojo 24 namus, kuriuos buvo konfiskavęs iš žydų. Étampės audėjus atleido nuo talijos; Bourgės mėsiams pardavė mėsos prekybos monopoliją visame mieste ir t. t. Net užsieny globojo Pilypas savo pirklius. Tiesa, ir svetimšaliams pirkliams padėdinėjo gyventi ir prekiauti Prancūzijoj. Ne tik Champagnės „mišių“, bet ir išviso prekybos reikšmę gerai suprato.

Tikrai miestelėnų karalius buvo Pilypas Augustas. Kai sumanė 1185 m. grįsti Paryžiaus gatves, sušaukė garbinguosius paryžiečius ir drauge su jais dalyką apsvarstė. Į Šv. Žemę išvažiuodamas, parašė 1190 m. testamentą. Juo be kitko įsakė, kad kiekvienas prevotas turi valdyti savo miestus su 4 miestelėnų pagelba. O Paryžiuje tokių miestelėnų turėjo būti šeši. Jiems atidavė karalius savo iždo raktus ir savo antspaudą. Tuo būdu Paryžiaus atstovai tapo įtakingais nariais tarybos, kurią paskyrė karalius kraštui valdyti. Miestelėnai ir vėliau buvo karaliaus patarėjai ir, tam tikra prasme, valdininkai.

Pilypui daug žemių prisikariaujant ir įsigyjant, didėjo, žinoma, ir karališkojo domėno pajamos: talijos, čyžės, baudos ir t. t. Visur, kur tik galima buvo, stengėsi Pilypas prievoles pa-

keisti mokesčiais: imdavo juos ir baudžiavos, ir net miestelėnų karo tarnybos vietoj. Tuo būdu finansų administraciją prastino ir savo iždą gyvais pinigais papildinėjo. Be to, prigalvodavo ir naujų pajamų. Ne tik savo, bet ir kitų senjorų baronus vertė mokėti jam vadinamąjį r e l j e f ą (mokestį už feodo paveldėjimą). Vyskupui arba abatui numirus, iki jo įpėdinio rinkimų valdė bažnyčios arba vienuolyno žemes ir begėdiškai jas eksploatavo. O kai reikėdavo jam nuo tos „regalijos" atsisakyti, gerokos sumos už savo atsisakymą reikalaudavo. Karo su muslimais proga apdėjo Bažnyčią ekstraordinariniu mokesčiu, bet gaunamus pingus vartojo ne tiek Bažnyčios, kiek savo paties reikalams. Šiuo atžvilgiu net Jonas Bežemis, palyginti su Prancūzijos karalium, „tikras eremitas buvo". Esam jau sakę, kaip persekiojo Pilypas žydus ir konfiskavo jų turtus 1180 m.; 1182 m. visus juos ištrėmė iš savo žemių ir vėl konfiskavo jų turtą. Tačiau 1198 m. leido visiems jiems grįžti, tik apdėjo juos nepaprastais mokesčiais. Ėmė vilioti net kitų senjorų žydus. Mat, suprato, kiek galėjo iš jų pasipelnyti; o kur pelnu kvepėjo, ten karalius žydo nuo krikščionies nebeskyrė, ten nebebuvo jam „nei žydo, nei graiko". Atrodo, kad tų pačių pažiūrų buvo ir karaliaus „bankininkai" templïerai, ypač jų komandoras Prancūzijoj brolis A i m a r d, karaliaus iždininkas.

Savo pajamas pasididinęs ir karalystės finansus sutvarkęs, Pilypas galėjo nufeodalinti savo dvarą ir valdyseną. Rečiau jis bešaukė didelę savo tarybą, c u r i a r e g i s, ir daugiau ėmė dalyvauti tuose susirinkimuose miestų atstovai. Užtai įsigalėjo mažesnė, pastovi karaliaus taryba (taip pat c u r i a r e g i s), o joje — žemo kilimo žmonės ir teisininkai, vadinamieji l e g i s t a i. Senešalo ir kanclerio pareigas Pilypas visai panaikino, o kitas, net svarbiausias pareigas atidavė šiaipjau riteriams. Oficijaliai dvarui pirmininkavo „antrasis karalius" Pilypo dėdė Reimso arkivyskupas V i l h e l m a s, faktiškai — brolis hospitalininkas G u é r i n ir minėtasis iždininkas A i m a r d, pirmiausia — pats karalius.

Panaikindamas senešalo pareigas, Pilypas turėjo pertvarkyti ir visą savo domėno valdyseną, nes kaip tik senešalas prižiūrėdavo karaliaus prevotus, kurie valdė kiekvienas savo apskritį. Kaip ir Anglų karaliai, Pilypas ėmė skirti kurijos (= tarybos = dvaro) narius ypatingais savo įgaliotiniais, arba b a i l i v a i s

(b a i l l i s). Kiekvienas bailivas turėjo prižiūrėti keleta prevotų apskričių, rinkti karaliaus pajamas, teisti ir valdyti žmones, kontroliuoti prevotus. Bailivai buvo ne paveldėtiniai administratoriai ir teisėjai, kaip prevotai, bet karaliaus apmokami valdininkai. Tris kartus per metus turėdavo jie siųsti savo apyskaitas Paryžiun. Tokius bailivus skirdavo Pilypas ir naujai įgytoms žemėms; tik pietų Prancūzijoj paliko senuosius senešalus.

Ne vieni Pilypo Augusto bailivai teprimena mums Anglijos (ir Normandijos) j u g e s i t i n e r a n t s. Kaip ir Anglijoj, valdymo centras ir branduolys buvo c u r i a r e g i s, čia virstanti feodalų susivažiavimu, čia — pastovus karaliaus dvaras, kartu ir taryba, ir teismas, ir finansų įstaiga. Bet nei Kapetingo domėne, nei išviso Prancūzijoj seniai jau nebebuvo administratyvinių apskričių savivaldybės, o karalių globojamos ir net steigiamos miestelėnų bei kaimiečių bendruomenės griežtai skyrėsi nuo feodalinės visuomenės. Kapetingai rėmėsi tomis bendruomenėmis kovoj su feodalais, kurie Anglijoj ėmė dėtis su miestais ir su grafysčių bei šimtinių bendruomenėmis prieš karalių. Antra vertus, Anglijos karaliai iš pat pradžios buvo kraštą užkariavusios feodalijos vadai ir tai feodalijai atstovavo, kol su ja susidūrė; o Kapetingai įsigalėjo kaip tik su feodalais kovodami ir su miestais santykiaudami. H u b e r t a s W a l t e r i s mėgino paremti karališką R i c h a r d o I valdžią miestais ir smulkesniąja grafysčių bajorija, o kontinente Plantagenėtai kovoj su feodalais labiau privilegijuodavo miestus už patį Pilypą. Bet iš Huberto politikos neišėjo karaliaus sąjungos su miestais ir riterija, o kontinento miestelėnai gerai suprato, kad Plantagenėtai tik verčiami jiems nusileisdinėjo. Palyginti su Pilypu, Plantagenėtai buvo feodališkesni ir riteriškesni, tiesa — ir įspūdingesnio, karališkesnio stiliaus valdovai. Pilypas — karalium tapęs turtingas šeimininkas. Richardas politikavo, gal, ne blogiau už jį, o Jonas Bežemis — nemažiau gudriai ir ne sąžiningiau; bet net vidaus abiejų brolių politika buvo, gali sakyt, tarptautinio pobūdžio, o Pilypas įsikerėjęs buvo savo tėvų domėne.

Taigi, iš esmės Kapetingas, bent Prancūzijoj, buvo stipresnis už Plantagenėtą, nebekalbant jau apie tradicinę karaliaus valdžios ir dinastijos reikšmę. Pranešė jį kariškais savo gabumais Richardas ir kuo tik nesugriovė jo valdžios. Tačiau daug ko išmoko iš priešo Pilypas. Reorganizavo kariuomenę: retai

bešaukė vasalų miliciją ir Richardo pavyzdžiu kariuomenės branduoliu padarė samdinius raitelius. Be šių sunkiai apginkluotų karių prisisamdydavo šaulių (ypač arbaletininkų); prireikus, sušaukdavo ir miestų milicijas. Prisistatė daug naujų tvirtovių, aptvėrė mūrais ir Paryžių, ir pasienio miestus; apsirūpino apgulos mašinomis, saperais ir inžinieriais. Sunku rados kariauti su juo Jonui Bežemiui.

101

Savaime aišku, kad Jonas nė nemanė atsisakyti nuo prancūziškųjų savo žemių. Bet grąžinti jos tegalima buvo tik karu ir pinigais, o kariuomenės ir pinigų galėjo surinkti karalius tik pačioj Anglijoj. Nebeišvengiami rados naujieji ir sunkūs mokesčiai. Jais slėgė Jonas tiek feodalus ir kunigus, tiek miestelėnus; visus viena našta sydino ir pats prieš save kurstė. Be to, naujais mokesčiais nepatenkintieji galėjo remtis senaisiais karalystės papročiais ir įstatymais, nes visai nebepaisė jų Jonas pinigus rinkdamas ir išviso kraštą valdydamas. Hubertui Walteriui numirus, susikramtė Jonas ir su kunigija (1205 m.). Nepripažino Canterbury vienuolių išrinktojo naujojo arkivyskupo ir jo vieton savą kandidatą paskyrė. Tiek vienuoliai, tiek pats karalius kreipėsi pagaliau į popiežių Innocentijų III. Ta apeliacija buvo popiežiui gera proga politinei savo pirmenybei pabrėžti. Atidžiai ištyrė jis dalyką ir paskyrė Anglijos primasu trečią, tiesa sakant — geriausią, kandidatą — savo mokslu ir šventu gyvenimu pasižymėjusį Steponą Langtoną. Nesipriešino Šv. Tėvui Anglijos Bažnyčia; bet karalius buvo apeliavęs jam tik todėl, kad norėjo pašalinti vienuolių kandidatą ir įšventinti savąjį. Nesutiko Jonas su popiežiaus nutarimu ir atsisakė pripažinti Langtoną, popiežiaus grasų nebojo. Paskelbė tada Innocentijus interdiktą visai Anglijai (1208 m.); o kadangi tebesipriešino karalius, atskyrė nuo Bažnyčios ir jį patį (1209 m.).

Atėjęs pas karalių, pasakoja vienas metraštininkas, popiežiaus legatas Pandolfas, ilgai stengėsi jį įtikinti. „Norėčiau“, sakęs karalius, „padaryti ką iš meilės popiežiui. Tegul atsisako Steponas Langtonas nuo arkivyskupystės, o popiežius jo vieton lai paskiria, ką tik nori. Žadu pripažinti, ką tik jis naujai paskirs. Paskui, jei paprašys manęs popiežius, tai duosiu Ste-

ponui vyskupystę, gal, net pačioj Anglijoj." — „Šventoji Bažnyčia", atsakęs legatas, „nešalina arkivyskupų be labai rimtų priežasčių, bet nuverčia besipriešinančius jai valdovus." — „Taigi, grasinate man! Argi manote taip pat ir su manimi elgtis, kaip su mano sūnėnu imperatorium Ottonu? Rašė juk man, kad išrinkdinote Vokiečiams kitą imperatorių." — „Tikra teisybė. Popiežius išrinko šitą imperatorių, kaip buvo išrinkęs ir Ottoną. Tvirtai tiki popiežius, kad ir Jūs turėsite pagaliau nusileisti." — „Nejaugi jūsų darbai gali būti piktesni už jūsų žodžius?" — „Jau esate sakę mums, ką manote. Dabar ir mes jums pasakysime. Viešpats popiežius atskyrė Jus nuo Bažnyčios. Prieš man atvažiuojant čia, nebuvo dar tas nutarimas paskelbtas. O dabar pavirs kūnu." — „Kas gi daugiau?" — „Nuo šios dienos atleidžiame mes visiems anglams, kurie su Jumis nebebendraus, o visus tebebendraujančius anatematizuojame." — „Kas daugiau?" — „Naikiname ištikimybę ir homagiumą, ką buvo Jums žadėję visų Jūsų žemių žmonės. Jūsų karalystė atiduota bus tam, kas ją popiežiaus nutarimu puls. Be to, įsakome jums visiems čia esantiems" (legatas kreipėsi į karaliaus dvariškius ir vasalus), „popiežiui atsiuntus į šį kraštą kariuomenę, prisidėti prie jos ir prisiekti vadui, kurį paskirs popiežius. Šiaip — neišvengsite bausmės." — „Ar turite dar ką pridėti?" — „Dievo vardu skelbiame Jums, kad nei Jūs, nei Jūsų įpėdinis negalite nešioti karūnos."

To ir tereikėjo Prancūzijos karaliui. Seniai jau bemanąs buvo Pilypas įsibrauti į pačią Angliją, gal, net užkariauti. Santykiavo su visais Jono priešais, su Airijos karaliukais ir Waleso vadais, su maištininkaujančiais prieš Joną pietų Prancūzijos ir Anglijos baronais. Maloniai primdavo ir nešykštėdamas apdovanodavo pabėgėlius. Nuo 1210 m. sistemiškai ruošė žygį į Angliją. Pagaliau, 1213 m., Innocentijus III iškilmingai pavedė Pilypui užkariauti Jono karalystę, atimti iš jo karūną ir popiežiaus vardu „atiduoti ją tam, kas bus jos vertas". Tokiu Anglijos karūnos vertu žmogumi laikė Pilypas savo sūnų Liudviką. Jono kova su Anglijos Bažnyčia tapo kova su popiežium, o dabar virto ir kova su Prancūzija.

Pačioj pradžioj Jonas niekino ir Anglijos pralotus, ir popiežių; žadėjo, „Dievo dantimis" siekė, kad, jeigu Anglų vyskupai paskelbsią popiežiaus interdiktą, konfiskuosiąs Bažnyčios žemes,

o visus Anglijoj gyvenančius romėnus baisiai sužalotus išvysiąs. Ištikrųjų, interdiktą, paskui ir ekskomuniką paskelbus, žiauriai ėmė Jonas persekioti ištikimąją Romai vyskupiją ir tuo dar daugiau sukurstė prieš save visą Anglijos Bažnyčią. Nenustodamas vilties susigrąžinti prancūziškąsias žemes, sąjungininkavo jis su Vokiečių imperatorium Ottonu IV ir su Flandrijos grafu; pats teipaja išsijuosęs ruošėsi lemiamam karui, ypač kai paaiškėjo Pilypo planai. Bet vis drąsiau priešinosi karaliui patys anglai — atsisakinėdami duoti jam pinigų ir stoti karan, o savo pasipriešinimą ekskomunika motyvavo. Ir angliškasis Plantagenėtų sostas ėmė klibėti.

Laimė, kad Innocentijus visai nenorėjo nuversti Jono. Pilypas atrodė popiežiui negeresnis už Joną Anglijos karalius būsiąs. Antra vertus, Pilypui sujungus Prancūzija su Anglija, sunkiau būtų popiežiui savo tikslų siekti ir Europoj viešpatauti, kaip tada, kai kovojo tarpusavy Anglija ir Prancūzija ir kai pats popiežius galėjo autoritetiškai tarpininkauti. Viena tenorėjo laimėti Innocentijus savo interdiktu, ekskomunika ir diplomatija — įbauginti Joną ir priversti jį nusileisti. Joną tik ką ekskomunikavęs, legatas Pandolfas gavo iš Romos slaptą instrukciją nuimti ekskomuniką, jeigu karalius nusileis. Pilypui renkant savo kariuomenę ties Boulognės miestu, legatas perplaukė Anglijon ir vėl ėmė derėtis su Jonu. Vėliau popiežius liepė naikinti — minutatim incidi vel igne comburi — visus laiškus, kurie buvo pasiųsti Anglijon, Skotijon, Airijon ir Prancūzijon; tikrai, žadamųjų popiežiaus laiškų Pilypui visai nebeturime. Šiaip ar taip, ekskomunikavo ir nuvertė Joną Innocentijus, sukurstė prieš jį Pilypą, nesipriešino, be abejo, ir jo norui pasodinti ant Plantagenėtų sosto Liudviką, o paskutinę valandą pats su Jonu susitaikino.

Mat, 1213. V. 13. Jonas pažadėjo „klausyti popiežiaus nutarimų visuose dalykuose, už kuriuos buvo ekskomunikuotas". Po dviejų dienų atidavė savo karūną legatui ir prisiekė Šv. Petrui ir Romos Bažnyčiai ištikimas būti, o VI. 20 atšaukta buvo ekskomunika. „Šv. Dvasios malonės įkvėptas", atidavė Jonas Anglijos ir Airijos karalystes popiežiui, pripažino save jo vasalu ir gavo atgal tas karalystes per feodą, pažadėjęs mokėti kasmet 1000 sterlingų. Pažadėjo, be to, karalius žygiuoti į Šv. Žemę su saracėnais kariauti, o pačioj Anglijoj „atgaivinti gerus savo pirm-

takūnų, ypačiai Edwardo, įstatymus, teisingai teisti žmones ir pripažinti kiekvieno teisę“. Taigi, laimėjo ne tik popiežius, bet ir Stepono Langtono vadovaujamoji Anglijos Bažnyčia, ir feodalija.

Didžiai nusižemino Jonas, dar daugiau laimėjo. Įsigijo juk galingą sąjungininką — Anglijos siuzerėnu tapusį popiežių. Turėjo Innocentijus padėti savo vasalui ir Anglijoj, ir kontinente. Tiesa, popiežiaus programa buvo — taika Europoj ir kryžiaus karas. Bet karui su Pilypu turėjo Jonas kitų sąjungininkų: 1213 m. pribrendo seniai sumanytoji koalicija. Be imperatoriaus Ottono IV susidėjo su Anglijos karalium ekonominiais ryšiais su Anglija surištoji Flandrijos grafystė ir Boulognės grafystė. Abu grafai, Olandijos grafas ir daugelis Lotharingijos senjorų tapo net Jono vasalais. Tiesa, pačios Anglijos baronai nelinkę buvo kariauti kontinente: tūli atsakė karaliui, kad feodaline sutartimi neturį jie kariauti daugiau, kaip 40 dienų; Prancūzijoj kariauti tų dienų, žinoma, permaža buvo. Bet pasitikėjo Jonas Akvitanijos senjorais ir samdiniais kariais.

Sąjungininkai sumanė pulti Pilypą susyk iš dviejų pusių: iš šiaurės ir iš vakarų. Tai vykdydamas, Jonas įsibrovė Akvitanijon, greit arba geruoju, arba prievarta palenkė savo pusėn daugumą senjorų, perėjo Loirę ir paėmė Angers miestą (1214 m.). Bet ties Roche-au-Moine Pilypo sūnus Liudvikas privertė daug didesnę Jono kariuomenę atsitraukti; prancūzų puolama kariuomenė greit pakriko ir ėmė bėgti. Pats Jonas tik La Rochellės mieste atsipeikėjo.

Žygis į Paryžių jam nepasisekė. Nusiminė Jono sąjungininkai, kurie — Ottonas IV, Flandrijos grafas Ferrandas Portugalas, Boulognės grafas Renaud de Dammartin, Olandijos grafas ir kiti — stovėjo su didele kariuomene ties Valencienne miestu ir laukė pagelbinių pulkų iš Lotharingijos ir Vokietijos. Pilypas turėjo triskart mažiau kariuomenės, nei priešai (jų buvo maždaug 80.000, o prancūzų 25.000). Nenorėjo betgi laukti, kad jie dar labiau sustiprėtų, ir drąsiai nutarė pats pulti juos iš užpakalio: nuvedė savo pulkus iš Perronnės miesto Tournai miesto link ir liepos mėn. 21 d. Tournai ir pasiekė. Galėjo jis čia atsišlieti ištikimųjų jam Tournai, Lille ir Douai miestų. Bet imperato-

rius atgręžė savo kariuomenę ir sustojo tarp Tournai ir Beauvais tvirtoj pozicijoj ant senojo romėnų kelio. Aplink buvo pelkės bei miškai — Pilypo raiteliams visai nepatogi vieta. Generolų patariamas Pilypas įsakė savo kariuomenei pasitraukti atgal, Lillės miesto link. „Tegul kovoja Teutonai", sakė, „pėsti. Jūs, Galijos vaikeliai, visuomet raiti kovojate. Eikime per Bouvinę į Cambrai slėnius. Iš čia lengviau bus priešas pulti". Kitą rytą prancūzai atsargiai ir tvarkingai leidosi į kelionę: priešaky ėjo su gurguole pėstininkai, miestų milicijos, vidury — karalius su dauguma savo pulkų; ariergardui vadovavo Champagnės grafas, Burgundijos dukas ir geriausias Pilypo generolas brolis hospitalininkas Guérin, tik ką paskirtas Senliso vyskupu. Sąjungininkai manė prancūzus išsigandus ir bėgant, tad liepė Ottonas juos persekioti, ir netvarkingai, „kaip žvėris veją medžiotojai", šoko imperatoriaus kariai pulti Pilypo ariergardo. Pavijo jį netoli nuo Bouvinės, kur senasis romėnų kelias ėjo iš miškų į lygumą, esančią ties Marcq upele.

Buvo sekmadienis; baisiai kepino saulė. Miestų milicijos buvo jau perėję per upelę. Pats karalius nusiginklavo ir ilsėjosi po ąžuolu ties maža Bouvinės bažnytėle; pusryčiavo, valgė vyno sriubą. Šit atbėga brolis Guérin. „Ką čia darai?" klausia. — „Nagi, pusryčiauju". — „Gerai, bet reikia Tamstai apsiginkluoti, nes priešai nenori atidėti kautynių iki ryt. Pats gali matyt. Pažiūrėk, kaip jie mus puola!" Įėjo karalius į bažnytėlę, trumpai pasimeldė Dievui, apsiginklavo ir liepė pėstininkams grįžti; pats su savo raiteliais šuoliais nujojo priešų link, kur Burgundijos dukas jau smarkiai su jais kovėsi. Pasisekė dukui užkirsti jiems kelias, bet buvo jau jie beriečią prancūzus ir besirikiuoją slėny išilgai kelio, kur brolis Guérin savo rėžtu rikiavo Pilypo pulkus.

Flandrijos grafo Ferrando vadovaujamasis Ottono avangardas apsistojo, kur jis buvo puolęs prancūzus. Vokiečių pozicijos vidurį užėmė su savo pulkais pats paauksintais savo šarvais blizgąs imperatorius. Čia atvežta buvo ir jo vėliava — vežimas, kur aukštai ant karties rangėsi, pūkštė ir kaišiojo baisiuosius savo dantis — „tarytum visus norėjo praryti" — auksinis slibinas, o ties juo sklandė auksinis erelis. Dešinėj stovėjo Boulognės grafo ir anglų pulkai. Visas frontas buvo maždaug 2 km. ilgumo

Kairiajam prancūzų sparnui vadovavo D r e u x grafas R o b e r t a s ir jo brolis B e a u v a i s vyskupas Pilypas, karščiausias kovotojas. Uždraudęs jam buvo popiežius lieti krikščionių kraują, tad knežino Pilypas galvas savo priešams didžiuliu kuoku. Vidury pats karalius komandavo. Riteris laikė raudoną su baltomis lelijomis Kapetingų vėliavą. Komunų milicijos pavėlavo: atėjo su Šv. Dïonysijaus oriflamma, kai brolis Guérin buvo jau nusiuntęs į priešą dešiniojo kariuomenės sparno raitelius.

Prieš pradėdamas mūšį, Pilypas — „taip tylu pasidarė, kad niekas niekur nė nesukuždėjo" — prabilo savo kariams: „Dievas tėra visa mūsų viltis, visas mūsų pasitikėjimas. Popiežius ekskomunikavo karalių Ottoną ir jo kariuomenę, nes jie yra Šv. Bažnyčios priešai ir persekiotojai. Alga, kurią moka karalius savo kariams, tai vargdienių ašaros ir Dievui bei kunigams priklausąs turtas. O mes esame krikščionys, su Šv. Bažnyčia taikoj gyvename ir bendraujame. Kad ir nusidėjėliai esame, nesiginčijame betgi su Dievo tarnais ir, kiek tik galime, kunigų laisves giname. Taigi, galime Dievo pasigailėjimu pasitikėti. Padės mums Dievas nuveikti priešus, nes jie ir Jojo priešai." Paprašė karaliaus riteriai, kad juos palaimintų, ir, rankas pakėlęs, palaimino juos Pilypas. Sutrimitavo trimitai, ir karaliaus kapelionas bei jo dïakonai užgiedojo psalmes, „bet ašaros ir verksmas sutrukdė jų giedojimą, tad vos begalėjo baigti." Kautynės prasidėjo.

Rinktiniai dešiniojo prancūzų sparno riteriai gilyn įsibrovė į priešų kariuomenę, perskrodė ją ir smarkiai užpuolė iš užpakalio. Kelis kartus jie taip manevravo ir visai išardė Ferrando pulkus. Po trijų valandų smarkios kovos paėmė nelaisvėn ir patį grafą. Tuo tarpu pradėjo kautis ir centralinės vokiečių bei prancūzų armijos. Ilgai laukė Pilypas, kol atėjo pagaliau su oriflamma miestelėnų milicijos ir išsirikiavo priešais savo karalių. Nesuspėjo miestelėnai atsipeikėti, kaip puolė juos imperatoriaus pėstininkai, o paskui juos įsigrūdo į prancūzų eiles su savo raiteliais ir Ottonas. Pėstininkus aplenkdami, puolė jį Pilypo riteriai. Norėjo pulti imperatorių ir pats Pilypas, bet susidūrė su drąsiai tebesiskverbiančiais į prancūzų kariuomenę pėstininkais ir greit rados jų apsuptas. Priešai nutraukė jį nuo žirgo ir stengėsi nukauti. Puikūs šarvai ir ištikimas riteris gynė karalių; išsigandęs vėliavininkas mojavo vėliava — šaukė pagelbos. Pamatė tai Ottoną puolančių riterių vadas; palikęs imperatorių, bematant atūžė

ir išvadavo Pilypą; paskui vėl puolė Ottoną. Užmuštas buvo imperatoriaus žirgas. Apspito imperatorių prancūzų riteriai. Vos ne vos iš jų nagų jis bepaspruko ir, skubiai metęs visas imperatoriškas savo insignijas, kad nepažintų jo žmonės, šuoliais jojo iki paties Valenciennės miesto. „Nebematysime šiandien jo veido", sakė Pilypas. Sukapojo prancūzai ir slibiną, ir erelį. Veltui gynėsi imperatoriaus vasalai: netrukus ir jiems reikėjo bėgti arba priešams pasiduoti. Tik dešiniame vokiečių sparne iki vakaro be vilties kovojo Boulognės grafas. Pagaliau ir jis buvo paimtas.

„Kas išdrįs plunksna pergamente surašyti džiaugsmo šūkius, trijumfo dainas, žmonių šokius, gražias kunigų giesmes, harmoningą bažnyčių varpų skambėjimą, iš oro ir viduj išpuoštas šventoves, gatves, namus, kelius, kaimus ir miestelius, kur visa padabinta buvo šilkais, iškaišyta gėlėmis, žolėmis ir žaliais medžiais. Visokio plauko, visokio amžiaus ir abiejų lyčių žmonės iš visur bėgo to trijumfo pamatyti: kaimiečiai ir pjovėjai — mat, rugiapjūtė buvo — bėgo, ant pečių pjautuvus pasikabinę, pažiūrėti geležimis apkalto Ferrando, kurio ginklų kadai taip bijojo... Paryžiaus miestelėnai, pirmiausia aibė studentų, kunigai ir liaudis sutiko karalių, giedojo giesmes, viskuo rodė, koks džiaugsmas jų sielas pripildė. Neužteko jiems dienos pasidžiaugti: septynias naktis taip buvo šviesu, kad visa galima buvo matyti, kaip vidurdienį. Ypač ilgai nenustojo linksminęsi studentai: gėrė, šoko ir dainavo be perstogės." Prancūzų tauta sveikino savo karalių.

„Niekas man nebesiseka!" — sušuko sužinojęs apie Bouvinės pergalę Jonas — „Nuo to laiko, kai susitaikinau su Dievu ir kai savo karalystę Romos Bažnyčiai pavergiau, nelaimės mane apsėdo!" Nedėkingo žmogaus jo būta, nes kaip tik popiežius čia jam ir padėjo. Innocentijaus III legatas sutaikino Joną su Pilypu (Chinono Taika, 1214. IX. 14). Liko Plantagenėtui La Rochelle, Bordeaux ir Gascogne, bet užmokėjo jis Pilypui kontribuciją; turėjo suprasti, kad Heinricho II imperija pabaigtinai žuvo, ir be garbės grįžo Anglijon.

102

Plantagenėtų imperijos žlugimas reiškė, kad Anglija galėjo dabar laisvai ir tautiškai augti. Nebetrukdė jai kontinentalinė

Plantagenėtų politika. Antra vertus, nebetiko jai absoliutistinis Jono karaliavimo būdas. Per 15 metų didžiai sustiprėjo ir tautos teisių idėja, ir tautos vienovė. Baronai nė manyt nemanė griauti Heinricho II sutvarkytosios valstybės, norėjo tik apginti nuo despotiškojo karaliaus savo pačių teises, kurias tapdino su geraisiais karalystės įstatymais ir papročiais. Jautėsi persilpni esą karaliui nuveikti; tad ėjo išvien su Bažnyčia ir su kitais sluoksniais, ypačiai su miestelėnais, kurie toja, kiek begalėdami, priešinosi savavališkam Jonui. Bažnyčia romėniška buvo; tačiau sydino tą romėniškumą su angliškuoju patrijotizmu ir palaikė savo primasą S t e p o n ą L a n g t o n ą. O šitas popiežiaus paskirtas Canterbury arkivyskupas iš pat pradžios ėmė atstovauti tautiškajam sąjūdžiui. Kai 1213 m. šiaurės baronai atsisakė žygiuoti Prancūzijon, ir Jonas norėjo juos nubausti, Langtonas jį atkalbino nuo to sumanymo. Ne be Langtono pagelbos tais pačiais metais privertė baronai karalių pasižadėti, kad valdys kraštą gerais savo pirmtakūnų įstatymais. Kai metams baigiantis susirinko vyskupai ir baronai Londone, Šv. Povilo bažnyčioj, arkivyskupas parodė jiems Heinricho I chartiją. Toji chartija atgaivinus „karaliaus Edwardo įstatymus"; ja patvirtinęs Heinrichas Bažnyčiai jos turtus, bajorams paveldėtinius feodus, o visiems anglams žadėjęs gerus pinigus ir gerus įstatymus leisti.

Taigi, Anglijon grįžęs, susidūrė Jonas su stipria ir susitarusia opozicija. Norėjo jis prisivilioti bent dvasininkiją, bet — veltui. Kai ėmė reikalauti karo mokesčio iš kare nedalyvavusių vasalų, baronai sukilo. Susidėję ir apsiginklavę apsupo Joną Londone (1214. XII. 25); reikalavo, kad prisiektų duoti jiems Heinricho I Chartijos paskelbtąsias teises. Turėjo karalius pažadėti, bet, kaip visuomet, savo pažadų nepildė. Po keturių mėnesių B r a k l e y mieste baronai pakartojo savo reikalavimus, šįkart suformulavo net 49 punktus (c a p i t u l a q u a e b a r o n e s p e t u n t, A r t i c l e s o f B a r o n s), iš kurių ir išaugo Didžioji Chartija, M a g n a C h a r t a L i b e r t a t u m.

Didžioji Chartija tvirtino Bažnyčios teises ir privilegijas, ypačiai teisę laisvai rinkti vyskupus, abatus ir išviso kunigus. Aiškiai formuluotos, tad sumažintos buvo paties karaliaus teisės; o karalių pažabodami baronai ir patys save pasižabojo, nes tuo pat nusakė ir kiekvieno kito senjoro teises. Vasalui numirus, senjoras nebegalėjo reikalauti iš įpėdinio kito „reljefo", kaip

Chartijos buvo nusakyta. Nebegalėjo jis savavališkai šeimininkauti nepilnamečio vasalo feode. Maža to: kiekvienas laisvas žmogus galėjo būti suimamas, sodinamas kalėjiman ir nubaudžiamas tik lygių jam žmonių teismo nutarimu ir karalystės įstatymais. Sumažinta baudos ir uždrausta konfiskuoti tai, kas būtinai reikalinga žmogui, — pirklio prekės, net vilano padargai. Baudas turėjo skirti nebe valdininkai, bet arba lygūs žmonės (jeigu kalti grafai, baronai, riteriai), arba kaimynai. Keturis kartus per metus du justicijarijai turėjo važinėti po karalystę ir kiekvienoj grafystėj drauge su keturiais riteriais spręsti civilines bylas. Mat, baronai ne tik ties savimi težiūrėjo: rūpinosi jie visos karalystės ir kitų socijalinių sluoksnių gerove. Tvirtino Chartija turgų ir miestų, ypačiai Londono, privilegijas, globojo navigaciją ir draudė karaliui turėti daugiau miškų.

Trimis atvejais tegalėjo karalius reikalauti iš savo vasalo pašalpos (auxilium, aid): kai nelaisvėn patekdavo, kai jo vyresnysis sūnus vesdavo ir kai jo vyresnioji duktė tekėdavo. Vienas visos karalystės vasalų susirinkimas (commune consilium regni) tegalėjo nustatyti kitus mokesčius. Arkivyskupai, vyskupai, abatai, grafai ir didieji baronai turėjo būti kviečiami į tą susirinkimą specijaliais karaliaus laiškais; kitus karaliaus vasalus sušaukdavo sherifai ir bailivai. Bet baronai nebepasitikėdavo karalium: 61 Chartijos punktas (viso jų 69) įsteigė pastovų baronų renkamą komitetą. Tas 25 baronų komitetas turėjo prižiūrėti, kad karalius pildytų Chartiją. Jei sulaužytų karalius savo pažadus ir keturių iš tų baronų prašomas neatitaisytų savo klaidos, tai 25 baronai gali jį priversti: kariauti su juo, atimti jo tvirtovėles ir žemes. Su tais baronais turi teisę susidėti ir visi žmonės.

„Kodėlgi nereikalauja jie mano karūnos?“ — sušuko Jonas, — „Niekuomet nebūsiu jų vergas!“. Deja, turėjo nusileisti, nes slapta Langtono palaikomi, išsirinko baronai vadą — Robertą Fitz-Gautier ir ėmė su Jonu kariauti. Londoniečiai atidarė sukilėliams vartus; šiaurės Anglijos baronai ruošėsi prisijungti, ir Škotijos bei Waleso vadai žadėjo padėti. Karaliaus šalininkų tirpta. Netrukus beliko su juo tik keli ištikimieji. Ties Windsoru, Runnymede slėny, vienoj Thames upės salelėj nusileido Jonas: savo antspaudu patvirtino Chartiją (1215. VI. 15).

Žinoma, nė nemanė jis pildyti Chartijos; dejavo aimanavo: „Tebūnie prakeikta nelaimingoji ir begėdė motina, kuri mane pagimdė! Kam gi jos įsčiuje gulėjau? Kam gi savo pienu mane penėjo? Kam gi nelaimėms mane išugdė? Užuot penėjus, reikėjo mane nužudyti!" Ne mirti betgi manė Jonas, bet — kaip atgaivinti savo valdžia. Skundėsi savo siuzerėnui Innocentijui III; ir popiežius gynė savo vasalą: privertė nusileisti kiek patį Pilypą ir nenorėjo pripažinti „bedieviškos Chartijos". — „Kaipgi nori baronai nuversti karalių, kuris yra paėmęs kryžių ir pasidavęs Šv. Apaštališkojo Sosto globai? Nori jie kitam atiduoti Romėnų Bažnyčios Žemę. Šv. Petro vardu sakome: negalime jų nenubausti už tokią įžūlybę." Pagaliau, 1215 m., „Dievo Visagalio, Tėvo, Sūnaus ir Šv. Dvasios, vardu ir Šv. Apaštalų Petro bei Povilo" ir savo „autoritetu" panaikino Innocentijus Chartiją. Baronams grasino ekskomunika ir nusiuntė Anglijon savo legatus.

Popiežiaus paminėtasis „kitas", kuriam norėjo baronai atiduoti karūną, buvo Prancūzijos karalius. Seniai jau buvo jis bemanąs prijungti Angliją prie Prancūzijos. Tarėsi dėl savo plano su Anglijos baronais. Tik ir čia labai atsargiai politikavo. Nenorėjo dėl neįvykdyto dar plano ginčytis su popiežium ir ekskomunikuotas būti. Tad ir papiršo maištininkams savo sūnų Liudviką. Kadangi Liudvikas vedęs buvo Kastilijos karaliaus dukterį, Heinricho II anūkę Blanką, turėjo jis šiokią tokią teisę paveldėti Anglijos sostą. Pats Jonas 1200 m. sutartimi su Pilypu pripažino Liudviką savo įpėdiniu. Tiesa, 1207 m. gimė pagaliau Jonui Heinrichas, bet ir tai nesutrukdė Pilypo planų. — Jo legistai gražiai išaiškino, kad Heinrichas jokių teisių neturįs. Ištikrųjų, prieš jam gimstant, 1200 m. Prancūzijos pėrai buvo nuteisę Joną už Artūro nužudymą. (Tai netiesa buvo, nes motyvavo tie pėrai savo sprendimą tuo, kad neišpildęs buvo Jonas vasalinių savo pareigų; be to, Prancūzijos teismas negalėjo teisti Anglijos karaliaus, tik — prancūziškųjų žemių valdovą). Taigi, formaliai jau 1200 m. nustojęs karaliauti Jonas, todėl nebeturįs jokių teisių ir po 1200 m. gimusis sūnus. Anglijos sostas laisvas tapęs ir priklausąs vieninteliam teisėtam įpėdiniui — Liudvikui. Popiežiui panaikinus Chartiją, baronai ir išsirinko karalium Liudviką.

Vienas popiežius tebegynė Joną. Ekskomunikavo Anglijos sukilėlius, baronus ir Londoniečius; suspendavo Canterbury ar-

kivyskupą Langtoną, ir popiežiaus legatai Jono vardu mėgino karaliauti Anglijoj. Pilypui ir Prancūzų senjorams uždraudė Innocentijus padėti sukilėliams, grėsė juos ekskomunika. O Pilypas dėjosi niekuo nekaltas esąs. Tačiau veltui popiežiaus legatas reikalavo karaliaus ir susivažiavusių Melun miestan senjorų, kad uždraustų Pilypas savo sūnui brautis į Angliją, kuri „senjorijos teise yra Romėnų Bažnyčios savastis". — „Anglijos karalystė", atsakė Pilypas, „niekuomet nebuvo ir nebus Šv. Petro patrimoniumas. Jos sostas yra laisvas nuo to laiko, kai mūsų Teismas nuteisė karalių Joną už Artūro nužudymą. Be to, joks karalius ir joks valdovas negali atiduoti savo karalystės be baronų sutikimo, kurie turi tą karalystę ginti. Jeigu popiežius nori panašias klaidingas mintis skelbti, tai blogiausią ir pavojingiausią pavyzdį visoms karalystėms jis duoda." Nenorėjo karalius priešintis ir savo sūnaus sumanytajam žygiui į Angliją. „Aš", sakė, „visuomet buvau ištikimas viešpačiui popiežiui ir Romos Bažnyčiai, visuomet, kiek begalėdamas, rūpinaus jos reikalais. Taigi, ne mano patariamas ir ne mano padedamas darys ką tos Bažnyčios nenaudai mano sūnus Liudvikas. Tačiau, jei turi jis kokių teisių įsigyti Anglijos karalystei, tebūnie išklausytas ir tebūnie duota jam, kas teisinga." Žinoma, susirinkimas pripažino Liudviko teises, ir popiežiaus legatui beliko tik viena — prašyti saugomojo laiško važiuoti į Angliją. „Mielai", sakė Pilypas, „duodu Tamstai tokį laišką važiuoti per visas mano žemes. Bet nelaikyk manęs atsakingu už tai, kas ištiks Tamstą, jeigu pakliūsi į Eustachijaus Vienuolio" (tai buvo Pilypui ištikimai tarnaująs piratas), „ar į kitų mano sūnaus Liudviko žmonių rankas."

Krikščioniškasis karalius net daugiau padarė: „konfiskavo" savo sūnaus ir susidėjusių su juo žygiuoti į Angliją baronų žemes. Bet ir popiežius, ir visi gerai žinojo, kad pats Pilypas davė savo sūnui pinigų ir kariuomenės. Taigi, ekskomunikavo Innocentijus Liudviką, manė ekskomunikuoti ir patį Pilypą, bet mirtis (1216. VII. 16) sutrukdė jam tai padaryti. Su 1200 riterių įsibrovė Liudvikas Anglijon.

Nemaža kariuomenės buvo prisisamdęs Jonas, bet nebemokėjo kariams algų. Tad plėšė jie Angliją, o Liudvikui įsibrovus, daugelis jo pusėn persimetė arba pabėgo. Liudvikas užėmė Anglijos rytus (išskyrus Lincolną, Windsorą ir Dou-

v r e s), ir baronai jam prisiekė, kad ir nepaskelbė karalium, nes ekskomunikuotas tebebuvo. Angliją išgelbėjo Jono mirtis (1216. X. 16).

Popiežiaus legatas, senas bei ištikimas Jono vasalas G u i l l a u m e l e M a r é c h a l, grafas P e m b r o k, su karaliaus taryba paėmė į savo rankas valdžią vaiko H e i n r i c h o III vardu. Naujasis popiežius H o n o r i j u s III juos palaikė, nes Anglijos karalystė esanti Apaštališkojo Sosto savastis ir karalius Jonas buvęs pavedęs popiežiui globoti savo karalystę bei savo sūnų. „Nereikia, kad lygintų mus žmonės su samdininku, kuris, vilką pamatęs, apleidžia savo aveles ir bėga." Legatas negaišdamas karūnavo Heinrichą. Vienuolika vyskupų tuoj paliko ekskomunikuotąjį Liudviką; bet svarbiau buvo patraukti savo pusėn Anglijos baronai, kurie išsijuosę tebegynė Chartiją. Popiežiaus legatas gražiai tat suprato ir, minėtosios Innocentijaus III bulės nepaisydamas, įkalbinėjo vaikui Heinrichui prisiekti, kad pildys Chartiją, išskyrus vieną jos punktą, kuris neleido karaliui be baronų sutikimo rinkti ekstraordinarinių mokesčių. Taigi, pasiekė savo baronai, o jiems vaikas Heinrichas daug patogesnis atrodė būsiąs karalius, negu Pilypo II sūnus. Ties L i n c o l n u sumušta buvo Liudviko kariuomenė, o anglų laivynas tuo pat metu sunaikino ties C a l a i s prancūzų laivyną. Liudvikas turėjo grįžti Prancūzijon ir 1217 m. pasirašė su Anglija L a m b e t h o T a i k ą. Nepasisekė jam ir Pilypui vėl sujungti Anglijos su Prancūzija.

Tai abiem karalystėm sveikaton išėjo, juo labiau, kad politine savo santvarka didžiai jos skyrėsi, nors abi buvo naujo tipo valstybės. — Prancūzijos karalius susidėjęs buvo prieš feodalus su miestelėnais ir, jais bei savo domėno valdysenos tradicijomis remdamasis, tvarkė savo karalystę ir nuolat didino karališkąją savo valdžią. Anglijoj tiek riterija, tiek miestelėnai susijungė su feodaline baronija prieš karalių, ir nebe karalius, bet visus sluoksnius vienijanti, pati nufeodalėjanti ir apsiorganizavusi kiek baronija atstovavo tautiškajai karalystei. Šiaip ar taip, Prancūzijoj ir Anglijoj ėmė jau formuotis naujoji Europa, kur nebebuvo vietos universalistinio pobūdžio imperatoriui. Religinė Europos kultūros vienovė begalėjo reikštis tik popiežių valdomąja Bažnyčia. Bet popiežiai norėjo ir valdovams pirmininkauti, naujais krikščionių imperatoriais tapti. I n n o c e n t i j u s III atgaivino Grigaliaus VII ideologiją.

XII

Ketvirtasis kryžiaus karas

103

Internacijonaliai Vokiečių imperijai, o kartu ir nacijonaliai jų karalystei vėl pradėjus irti, Anglai ir Prancūzai ėmė tvarkyti savas tautines, naujo tipo valstybes. Tik pirmieji tam reikalui telkėsi savo saloj ir politiškai atsiskirdinėjo nuo kontinento; antrieji — plėtė savo sienas: Pilypas Augustas manė užkariauti Angliją ir stengėsi Vokiečių imperatorių vietoj pirmininkauti centralinei Europai. Jo kandidatas buvo Friedrichas II Staufenas.

Toji Prancūzijos ekspansija visai natūrali buvo. — Nei jūra, nei kitos natūraliosios sienos neskyrė Prancūzų nuo imperijos ir net nuo Ispanijos (Roussillon grafystei, Aragono karaliaus feodui, ir Navarrės karalystei priklausė žemių ir šiapus Piriniejų). Antra vertus, savaime suprantama, kad Europos kultūrai vadovaujanti Prancūzija norėjo vadovauti ir Europos politikai. Čia reikia turėti galvoj ne tik vokiškoji Pilypo II politika, bet ir jį remiančios tautos norai, kad ir nebuvo dar išsiaiškinus tų savo norų pati tauta.

Nuo pirmojo prancūzų riterijos žygio į Šv. Žemę iki XII amžiaus tik du Vokiečių imperatoriai — Konradas III ir Friedrichas Barbarossa — tedalyvavo Europos kare su Kristaus priešais, ir vienas Barbarossa tesuruošė įspūdingą, imperatoriaus tikrai vertą žygį. Bet, Barbarossai žuvus, niekais nuėjo didžiai sumanytasis karas. Tiesa, nelaimėjo šįkart ir Pilypas II su Richardu. Taip pat nepasisekė kryžiaus žygis ir Heinrichui VI. Naują bendro europiško masto karą vėl Prancūzijos riteriai paruošė. — Innocentijui III šaukiant visus krikščionis kariauti su netikėliais, karštas pamokslininkas Neully-sur-Marne klebonas Foulque ėmė skelbti

kryžiaus žygį ir aibę visokio plauko žmonių kryžiuočiais pavertė. Kaip ir pirmojo kryžiaus karo metu, iškeliavo Jeruzalės link neprityrusios kariauti minios ir pakelėje kuone visi žuvo. Tačiau turnyro metu užsidegė išvaduoti Šv. Žemę iš muslimų ir Champagnės, Picardijos bei Flandrijos riteriai; o jie smulkiai apsvarstė žygį. Išsirinko jie vadu Montferrato markizą Bonifacą III (jį patarė jiems išsirinkti Pilypas II, kuris pats kare nedalyvavo); nutarė plaukti jūra ir todėl kreipėsi į Veneciją. Venecija viena tegalėjo nugabenti į rytus didelę kryžiuočių kariuomenę, 33.000 žmonių ir 3.500 žirgų. To miesto dukas (doge) Heinrichas (Enrico) Dandolo mielai sutiko pervežti ir vienerius metus maitinti kryžiuočius už 85.000 sidabro markių; be to, pasiskelbė dukas ir kryžiuočių sąjungininkas esąs: pridavė transporto laivynui 50 karo galėrų ir išlygo Venecijai pusę grobio ir žemių, kurias užkariaus kryžiuočiai. Mat, apyžabalis ir senas (beveik 80 metų), bet nepaprastai energingas dukas pirmiausia rūpinosi savo miesto reikalais.

Kadaise Venecijos dukas buvo Bizantijos skiriamas valdininkas, bet, Venecijai IX—X amžiuje išsivadavus iš Bizantijos valdžios, ėmė jis atstovauti jį renkančiai stambiųjų pirklių ir armatorių oligarchijai, kuri savo labui valdė galinga valstybe tapusį miestą. Dėl savo lagūnų jokiam priešui neprieinama Venecija pasisavino siaurą, bet ilgoką pajūrį (maždaug nuo Piave upės iki Adige upės), kur Alpių keliai suseidavo su plaukiamąja Po. Ilgainiui tapo ji didžiausiu rytų imperijos ir Europos tarpininku, XI amžiaus pradžioj įsiviešpatavo aname Adrïatikos pajūry ir sėkmingai gynė jį nuo slavų, vengrų ir nuo pačios Bizantijos. Su normanais kovodamas, Aleksiejus Komnėnas 1082 m. privilegijavo savo sąjungininkus Venecijiečius: išvadavo jų pirklius iš savo valdininkų kontrolės, nebereikalavo iš jų mokesčių, kuriuos tebemokėjo genoviečiai, pisiečiai ir kitų miestų pirkliai. Labai greit Venecijos pirkliai įsigalėjo visoj imperijoj, ypačiai Aigiejų jūroj ir pačiame Konstantinopoly; nei genoviečiai, nei pisiečiai nebegalėjo čia su jais konkuruoti, o jie patys nenusileido tiems konkurentams ir Sirijoj bei Palestinoj: Tyre, Kaïffoj, Beyruthe, Jeruzalėj. Pats Bagdado chalifas surašė su jais prekybos sutartį, nes venecijiečiai lygia dalia prekiavo ir su krikščionimis, ir su muslimais: vel-

tui drausdavo jiems popiežiai. Pagaliau, Venecijos pirkliai ir bankininkai tapo pavojingi ir pačiai Bizantijai. Jonas Komnėnas 1124 m. sukurstė prieš juos Vengrus. Bet Venecija užpuolė Rodosą, kai kurias kitas Bizantijos salas ir Morėją (Peloponnesą); tuo privertė basiliejų nusileisti; juo labiau, kad reikėjo jam Venecijos pagelbos kovoj su Sicilijų karalium. Iš Jono ir iš Manuïlo Komnėno gavo Venecija net didesnių privilegijų. Jos laivai plaukiojo dabar ir Juodojoj Jūroj, o pačiame Konstantinopoly priklausė jos pirkliams visas miesto kvartalas ir geriausioji Auksinio Rago krantinė su dokais, sandėliais ir kitais trobesiais.

Bet kai pasisekė Manuïlui atremti Rogero II puolimas, ir kai 1154 m. pats Rogeras numirė, ėmė Manuïlas kovoti su Venecija: pirma apdovanojo visokiomis privilegijomis Genovos pirklius, paskui suėmė Konstantinopoly gyvenančius venecijiečius ir konfiskavo jų turtą (1171 m.); paties duko vadovaujamąjį laivyną baisiai sutriuškino. O 1182 m. Andronikas Komnėnas sukurstė Konstantinopolio liaudį ir prieš visus „lotynus". Daugumas jų buvo žiauriai išžudyta, jų dokai, sandėliai ir namai apiplėšta ir sugriauta. Nukentėjo visi — tiek genoviečiai ir pisiečiai, tiek venecijiečiai. Tiesa, Androniką nuvertus, Izaokas Angelas, o paskui jo brolis Aleksiejus vėl turėjo skolintis pinigų pas lotynus ir noroms nenoroms ėmė jiems grąžinti panaikintąsias privilegijas; žadėjo net senąsias paskolas išmokėti ir 1182 m. nukentėjusiems atlyginti. Tačiau, viena, imperijos iždas tuščias buvo; antra, abu basiliejai stengėsi sumažinti finansinę lotynų galią visoj imperijoj. Be to, nedavė juodu pirmenybės venecijiečiams ir gudriai naudojosi jų kova su kitais lotynais. O Pisiečiai ir patys ėmė pulti Veneciją — drauge su Sicilijų karalium mėgino užtverti jos laivynus Adrïatikoj. Pagaliau ir Adrïatikos pajūry Vengrai atėmė iš Vengrijos Zaros uostą ir beveik visą Dalmatiją.

Čia ir padėjo Venecijai kryžiuočiai. Jų įgaliotiniai, esam jau matę, buvo susitarę su Dandolo, kuris žadėjo iškelti visą kariuomenę į Aigipto krantą ir padėti jai savo galėromis. Kryžiuočiai manė visų pirma užkariauti Babiloną (= Kaïrą), nes čia greičiau, kaip kur kitur, galima buvę nuveikti Turkai. Žygio vadai neklydo: Aigipto sultonas tebevadovavo Sirijos ir Palestinos muslimams. Bet, deja, 1202 m. birželio mėn.,

kai nutarta buvo plaukti, permaža kryžiuočių susirinko Venecijoj; tad nebegalėjo jų vadai užmokėti Venecijai, kas buvo sutarta. Gudrusis Dandolo pasiūlė jiems tada atsilyginti su Venecija natūra — atimti iš Vengrų Z a r o s miestą; ir kryžiuočiai turėjo su tuo pasiūlymu sutikti. Vienumat užkariavo jie Zarą, o savo žygį atidėjo iki 1203 m. pavasario. To delsiamojo laiko užteko dukui įvilioti kryžiuočiams į karą su Bizantija. Mat, įmoningiems respublikos vadams abejingas buvo šventas ir riteriškas kryžiuočių tikslas; antra vertus, didžiai jiems rūpėjo vėl įsiviešpatauti Romėjų rinkose, o čia galima rados ir svetimom rankom puodai sukti.

Karas su Bizantija buvo Italijoj labai populiarus. Ne tik venecijiečius, bet ir genoviečius ir kitų Italijos, net pietų Prancūzijos miestų pirklius nuskriaudė graikai, ir niekas nebepasitikėjo basiliejaus pažadais. Kova su Bizantija tapo S i c i l i j ų karalių politikos tradicija. R o g e r a s II šaukęs buvo Europos valdovus kariauti su krikščionybę išdavusiais Bizantijiečiais, ir su juo susidėti palankūs buvo Prancūzijos karalius, abatas Sugeras ir Šv. Bernardas. M a n u ï l a s K o m n ė n a s pats užpuolė Sicilijų karalystę (1155—1156 m.): buvo bemanąs atgaivinti senąsias imperijos ribas, bet Rogero II anūkas V i l h e l m a s II pasinaudojo prasidėjusia Bizantijoj po Manuïlo mirties suirute ir kuo tik neužkariavo paties Konstantinopolio (1185 m.). Jo įpėdinis H e i n r i c h a s VI S t a u f e n a s numirė ruošdamas didelį žygį prieš Rytų Imperiją: norėjo paversti ją feodaline savo valstybe. Kaip ir Manuïlas Komnėnas, troško jis imperatoriškąja savo valdžia suvienyti vakarus su rytais ir atgaivinti milžiniškąją Romėnų ciesorių imperiją. Rodos, kad tas įspūdingasis planas įkūnyti Heinrichui buvo lengviau, kaip Manuïlui, nes neilgai begalėjo Bizantija kovoti su įsiskverbiančiais į ją svetimšaliais ir su monopolizuojančiais jos prekybą italais — Manuïlui numirus, greit ir baisiai nusmuko.

Menkiems Manuïlo įpėdiniams nebesisekė tradicinė Bizantijos politika: ne tik jie nebevadovavo Balkanų valstybėlių sąjungai, bet tos valstybėlės pačios ėmė plisti imperijos teritorijoj. V e n g r a i brovėsi Padunoju ir Adrïatikos link, pagaliau ją ir priėjo. Manuïlo 1172 m. nuveiktasis s e r b ų županas (kunigaikštis) S t e p o n a s N i e m a n i a atgaivino puolamuosius savo planus — užkariavo Moravos slėnį (1183 m.),

Černogoriją ir visą pajūrį nuo Drinos iki Cattaro, paskui prijungė prie savo karalystės Bulgarų Moravos slėnį; 1217 m. popiežius Honorijus III pripažino jį Serbų karalium. Niemaniai laimint pirmuosius savo karus, B u l g a r a i susidėjo su Balkanų V a l a c h a i s. Sąjungininkų vadai broliai P e t r a s ir A s i e n a s 1185—1186 m. atėmė iš Bizantijos kraštą, esantį tarp Dunojaus ir Balkanų, senąją Moesiją, perėjo per Maricos upę, užkariavo S e r d i c ą (bulgar. — S r e a d e c, S r e d e c, S o f i j ą), Strumos slėnį, Priliepą, Monastyrį ir ėmė grėsti pirma Salonikams, paskui, užkariavę Rodosto, net pačiam Konstantinopoliui (1195—1199 m.). Jaunis jų brolis ir įpėdinis K a l o j a n a s pripažino bažnytinę Romos pirmenybę ir gavo iš Innocentijaus III B u l g a r ų karaliaus titulą (1204 m.).

Nuolatiniai karai su vengrais, slavais ir normanais, nebekalbant apie karus su turkais, pakirto Bizantijos jėgas. Ekonominis gyvenimas nusmuko, ir ekonominė gyventojų inicijatyva kuone išnyko. Nenuostabu, kad visas finansų operacijas ir prekybą monopolizavo svetimšaliai. Vis daugiau jų įsikurdavo imperijos miestuose, ypačiai Konstantinopoly, kur jiems priklausė ištisos gatvės, net kvartalai ir kur gyveno jie savo bendruomenėmis bei savo teisėmis. Moderniškai sakant, europiečiai įsigijo Konstantinopoly eksteritorijalumą ir koncesijų. Savo turtais, privilegijomis, papročiais ir išdidumu svetimšaliai vis daugiau kiršino nuskurdusius konstantinopoliečius. Ekonomine kova ir nacijonalia graikų neapykanta ir reikia aiškinti tiek 1182 m. pogromas, tiek paskutiniųjų Komnėnų ir Angelų politika. Žinoma, maža ką tegalėjo padaryti svetimšaliams ekonominiai ir nacijonalūs jų priešai — graikų pirkliai, bankininkai ir pramonininkai: nedrąsūs ir ne revoliucinės nuotaikos žmonės buvo. Bet susikuopė Konstantinopoly daug jūrininkų, uosto darbininkų, kareivių ir šiaip visokių dykūnų, iš dalies svetimšalių ir vos tegrabaliojančių graikiškai. Visas tas sostinės proletarijatas nuolat bruzdėjo ir maištininkavo; jautėsi pačiai valdžiai pavojingas esąs. Manuïlui Komnėnui numirus, jo brolėnas A n d r o n i k a s sukurstė proletarijatą prieš Manuïlo našlę M a r i j ą A n t i o c h i j i e t ę ir mažąjį jo sūnų A l e k s i e j ų, juodu nuvertė ir pats įsiviešpatavo (1183 m.), neilgam — neįtiko maištingajai liaudžiai: įmestas buvo į kalinį, o paskui žiauriai minios nukankintas. Basiliejum tapo menkutis I z a o k a s A n g e l a s (1183—1195 m.).

Kartais užsidegdavo Konstantinopolio liaudis ir patrijotiškomis idėjomis, bet dažniausiai buvo ji aklas visokių intrigininkų, ne tik graikų, įrankis. Mat, jeigu internacijonalėjo kariuomenė ir minėtasis proletarijatas, tai internacijonalėjo ir vyriausybė. Manuïlas Komnėnas mėgzdžiojo vakarų riterijos papročius. Marija Antïochijietė rėmėsi „lotynais" kovoj su mirusio vyro dukteria Marija ir su jos vyru Renier Montferratiečiu. Renier brolis Konradas tapo Izaoko Angelo žentu ir apgynė klibantį basiliejaus sostą nuo Konstantinopolį apsiautusio generolo sukilėlio: paskubomis sušaukė „lotynų" ir „azijiečių" kariuomenę (jo priešas toja svetimšaliams kareiviams, „lotynams" ir „vokiečiams", vadovavo) sumušė maištininkus, o jo kareiviai baisiai apiplėšė sostinę (1186 m.). Konradui nužygiavus į Šv. Žemę, įtakingiausiu žmogum tapo venecijietis Dositeo; jis buvo paskirtas net patrïarchu, tik greit turėjo tos garbės išsižadėti.

Pagaliau, 1195 m. pakirdo graikų didikų patrijotizmas. Susidėjo jie su lengvabūde, bet energinga Izaoko brolio Aleksiejaus žmona Eufrosyne. Izaokas buvo nuverstas, apakintas ir pasodintas kalėti, o Aleksiejaus III vardu ėmė imperatoriauti Eufrosynė. Tačiau ir nauja tautiškoji valdžia negalėjo apseiti be lotynų, be jų pinigų, ir kareivių samdinių. Antra vertus, į lotynus kreipėsi ir iš Konstantinopolio pasprukęs nuverstojo basiliejaus sūnus Aleksiejus. Žadėjo jis kryžiuočiams 200.000 markių, maisto ir pagelbinės kariuomenės, be to — pavergti Bizantijos Bažnyčią popiežiui; prašė padėti jam užtai nuversti uzurpatorių Aleksiejų. Laidavo imperatoraičio pažadus jo sesers Irėnės vyras Vokiečių karalius Pilypas Švabas; palankūs buvo jo planui ir kryžiuočių vadas Bonifacas Montferratietis, minėtojo Konrado brolis, ir — kas daug svarbiau — Dandolo.

104

Kryžiuočiams užkariavus Zarą, venecijiečiai staiga tapo karštais kryžiaus karo šalininkais. Pats senasis Dandolo užsimovė kepuraitę su prisiūtu raudonu kryžium, nes norėjęs, kad visi tą kryžių matytų. Geri biznieriai venecijiečiai vis dėlto tebereikalavo, kad kryžiuočiai pirma sumokėtų jiems savo skolas, ir tik vieneriems metams buvo pažadėję padėti krikščionims savo

galėromis. Todėl ir sutiko visi su imperatoraičio Aleksiejaus pasiūlymu pakelėje į Aigiptą sutvarkyti Bizantijos reikalus. Žygio vadai žiūrėjo Aleksiejaus žadėtųjų pinigų ir pagelbinės kariuomenės, Dandolo ir venecijiečiai tikėjosi vėl įsigalėsią Bizantijoj. Taigi, 1203 m. balandžio mėn. pradžioj visa kariuomenė nuplaukė į Konstantinopolį ir VI. 24. blokavo miestą. Kryžiuočiai pasiūlė Aleksiejui III atiduoti valdžią savo broliui apakintam Izaokui ir Izaoko sūnui Aleksiejui. Basiliejui atsisakius, žygio vadai iškėlė savo kariuomenę į krantą ir ėmė šturmuoti Konstantinopolį. Aleksiejus III pabėgo, o konstantinopoliečiai patys išvadavo Izaoką iš kalėjimo ir pasodino jį ant sosto. Turėjo Izaokas pildyti savo sūnaus pažadus — tuoj sumokėjo kryžiuočiams 100.000 markių, kurias visas pasiėmė venecijiečiai. Atrodė, kad kryžiuočiai galėjo dabar plaukti toliau; maža to: reikėjo jiems skubėti, nes po dviejų mėnesių baigėsi jų sutartis su Venecija. Tačiau venecijiečiai nebuvo dar pasiekę savo tikslo, ir, visoj imperijoj anarchijai viešpataujant, negalėjo jo pasiekti be kryžiuočių kariuomenės. Čia venecijiečių ir naujųjų basiliejų norai sutapo, nes tik kryžiuočiais remdamies tegalėjo Izaokas ir Aleksiejus IV sutvarkyti savo valstybę, surankioti dar 100.000 markių ir išpildyti visus kitus savo pažadus kryžiuočiams. Taigi, (be abejo, susitarę su Dandolo) ėmė basiliejai siūlyti kryžiuočių vadams daug daugiau, kaip buvo jau pasiūlyta, — išlaikyti Venecijos laivyną ir visą kariuomenę iki 1204 m. Velykų, jei sutiks kryžiuočiai padėti jiems įsiviešpatauti. Vadai sutiko.

Bet greit įgrįso kryžiuočiai abiem basiliejam savo puikybe ir visokiais reikalavimais, o konstantinopoliečius ir visai prieš save sukurstė: begėdiškai juos eksploatavo, grobstė meno kūrinius, plėšė net bažnyčias, o su žmonėmis elgėsi, kaip su savo vergais. Ilgai bruzdėjo konstantinopoliečiai ir pagaliau sukilo. Ėmė jiems vadovauti patrijotų partijos vadas A l e k s i e j u s D u k a, vadinamasis M u r z u f l a. Jį ir paskelbė imperatorium sukilėliai, o Aleksiejų IV ir Izaoką nuvertė ir įmetė kalėjiman, kur pirmasis buvo nusmaugtas, o antrasis pats numirė. Murzufla išjojo iš miesto visus lotynus ir kryžiuočius, sustiprino mūrus, uždarė vartus ir griežtai atsisakė derėtis su Dandolo, kuriam pavedė tai kiti kryžiuočių vadai. Žinoma, kryžiuočiai, o ypačiai venecijiečiai nenorėjo išsižadėti visko, kas buvo jau lai-

mėta. Tad nutarė užkariauti Konstantinopolį, paskirti imperatorium vieną iš savo vadų ir pasidalinti imperiją. Vadai susitarė, kad išrinktasis imperatorium gaus Konstantinopolio dalį ir ¼ visų imperijos žemių. Kitas žemes (¾) turėję perpus pasidalinti kiti vadai ir venecijiečiai. Ta užkariautojų dalis, iš kurios nebūsiąs išrinktas imperatorius (vadinasi, arba kryžiuočiai, arba venecijiečiai), paskirsianti patriarchą. Taigi, popiežiaus teisėmis kryžiuočių nė nesirūpinta.

Pultimi paėmė Konstantinopolį kryžiuočiai (1204. IV. 12) ir po kelių dienų 12 rinkėjų (iš jų pusė buvo venecijiečiai) išrinko imperatorium Dandolo nurodytąjį kandidatą (pats Dandolo imperatoriauti nenorėjo, nes antrąjį sprendimą laikė naudingesniu Venecijai) — Flandrijos grafą Balduïną, kuris ir buvo karūnuotas Romanijos, arba Lotynų Imperijos, imperatorium Šv. Sofijoj pagal romėjų ritualą. Bonifacas Montferratietis turėjo pasitenkinti karaliaus titulu ir Thessalija. Tiesa, netrukus didžiai praplėtė savo „Salonikų karalystę": prijungė prie jos Makedoniją, šiaurinės Graikijos dalį ir žemes apie Salonikus. Gražius feodus — svarbiausieji buvo Atėnų dukatas ir Achajos kunigaikštystė — gavo kiti kryžiuočių vadai. Gavo Messinopolio baroniją ir Champagnės maršalas Villehardouin, prancūzų kalba aprašęs (apie 1210 m.) 4 kryžiaus karą. Žodžiu, kaip ir I kryžiaus karo metu, įsteigė kryžiuočiai feodalinę valstybę, kurios įstatymai, „Romanijos Assisai", buvo ne kas kita, kaip perredaguoti „Jeruzalės Assisai". Neatsitiktinai popiežius Honorijus III pavadino Lotynų Imperiją, naująja Prancūzija", nova Francia. — Daugumas užkariautojų buvo prancūzai. Imperatoriaus ir jo vasalų dvaruose įsigalėjo kurtuazinė kultūra. Konstantinopoly tebekūrė savo „dainas" truvėras Kononas Béthunietis ir trubadūras Rambaud de Vaqueiras. Balduïnas norėjo pasikviesti savo sostinėn Paryžiaus profesorius. Imperija nustojo gyvavus 1261 m., bet XIII amžiaus gale katalanų istorininkas Ramon Muntaner rašė: „Morėjos kunigaikščiai veda kilniausias Prancūzijos paneles. Tą patį daro ir jų vasalai, baronai ir riteriai. Šie vasalai iki šiol nevesdavo kito krašto panelių, tik — Prancūzijos riterių dukteris. Žmonės sako, kad kilniausia pasaulio riterija esanti prancūzų riterija Morėjoj. Čia prancūziškai kalbama ne blogiau, kaip pačiame Paryžiuje."

Tačiau, kaip ir pirmųjų kryžiuočių valstybės, Lotynų Imperija dirbtinė valstybė buvo. Jos steigėjai vadovavosi feodalinės visuomenės papročiais ir feodalizmo teorija. Žinome, kad tiek Prancūzijoj, tiek Anglijoj toji teorija neatitiko realybės ir kad dirbtinė kiek feodalinė visuomenė buvo čia kitų sluoksnių tvardoma arba su jais sijo. Lotynų Imperijoj kiti sluoksniai buvo graikai, kitų papročių, kitos kalbos ir kito tikėjimo žmonės. Kad ir tolerantingai su graikais stačiatikiais elgėsi, lotynai nesumišo betgi su jais, gyveno atskira užkariautojų kolonija ir ilgainiui negalėjo priešintis patrijotų sąjūdžiui, kurie rėmėsi graikų valstybėmis, Romėjų imperijos liekanomis. Be to, reikėjo lotynams gintis nuo sąjungininkaujančių su Graikais Bulgarų ir kovoti su feodaline Romanijos anarchija.

Greit pavergė lotynai Thrakiją, kur mėgino apsiginti nuo jų pabėgėliai basiliejai Aleksiejus III Angelas ir Aleksiejus V Murzufla. Bet sunkiau buvo lotynams kovoti su Epiro despotu Mykolu Angelu Komnėnu (jo įpėdiniai tapo net Salonikų imperatoriais), su Bulgarais, o ypačiai su Theodoro Laskario įsteigtąja Nikėjos imperija. Tiesa, padėdinėjo čia lotynams kita graikų valstybė — Trapezunto imperija, kur įsiviešpatavo Androniko Komnėno anūkas Aleksiejus (1204—1222 m.), ir Ikonïumo sultonas. Laskaris 1214 m. net susitaikino su lotynais ir atsisakė nuo pajūrio, esančio tarp Nikomėdijos ir Juodosios Jūros. Tačiau, Laskariui numirus (1222 m.), Jonas Dukas Vataces vėl susidėjo su Bulgarais ir ėmė pulti Romaniją, užsikariavo visą Mažosios Azijos pajūrį ir įsibrovė į pačią Europą. Mykolas Palaiologas atgaivino Bizantijos imperiją ir 1261. VIII. 15 iškilmingai apsikarūnavo Šv. Sofijos katedroj.

Lotynus, kaip minėta, silpnino feodalinė anarchija, kurios negalėjo nuveikti valdovai, nes patys tik feodalija ir tesirėmė. Balduïnui vargais negalais pasisekė priversti Bonifacas pripažinti jį savo siuzerėnu. Bet tas imperatoriaus siuzerenitetas vienas formalumas tebuvo. Bulgarams sumušus ir nelaisvėn paėmus Balduïną (1205 m.), jo brolis ir įpėdinis Heinrichas (1206 — 1216 m.) daug turėjo nusileisti tiek Bonifacui, tiek jo įpėdiniui. Vieni Bojotijos, Attikos ir Morėjos valdovai tepildė kiek feodalines savo pareigas ir tik todėl, kad bijojo

galingojo Salonikų karaliaus. Heinrichas stengėsi vis dėlto sutvarkyti imperiją; 1210 m. sušaukė savo vasalus ir graikų dvasininkus, imperijos parlamentą; apgynė graikus nuo kardinolo Pelagijaus, kuris norėjo prievarta sujungti jų Bažnyčią su Romos; susitaikino pagaliau ir su Bulgarais. Bet Heinrichui numirus (1216 m.), Romanija ėmė katastrofiškai irti. Petrui Courtenay, Pilypui Namuriečiui, Robertui ir Balduïnui II imperatoriaujant, Lotynų imperija nežuvo tik todėl, kad kovojo tarpusavy du galingiausi graikų valdovai — Nikėjos imperatorius ir Salonikų imperatorius — ir kad gynė Konstantinopolį venecijiečiai. Bet nedaug tegalėjo padaryti venecijiečiai, nes patys susikivirčijo su Palaiologo sąjungininkais genoviečiais. Menkas valdovas buvo Balduïnas II: važinėjo po Europą, kaulydamas iš valdovų pinigų, įkeitė venecijiečiams Kristaus erškėčių vainiką ir net savo sūnų. Ir vainiką, ir sūnų išpirko Prancūzijos karalius Liudvikas Šventasis.

Be Venecijiečių nebūtų buvę nei kryžiuočių žygio į Konstantinopolį, nei Lotynų Imperijos, Romanijos. Bet Venecija ties savimi težiūrėjo. Visai nerūpėjo jai Viešpaties Grabas išvaduoti ir dėl tikėjimo su turkais kovoti. Dėjosi Venecijiečiai kryžiuočiais tik todėl, kad buvo tai gera priemonė politiniams ir ekonominiams jų planams įkūnyti; į popiežiaus Innocentijaus III patarimus, net į ekskomunikas nekreipė nė dėmesio. Teisybę sakė Innocentijus rašydamas Venecijiečiams: „Jūs esate išvedę krikščionių kariuomenę iš gero kelio blogan. Turėjote tiktai su netikėliais kovoti, o užpuolėte savo pačių tikėjimo žmones; mūsų legatą pašalinote ir nė klausyti nenorėjote teisėtai jus pasmerkusių ekskomunikų." Ne religinės ir išviso ne ideologinės Venecijiečių politikos būta. Savo politikos tikslams naudojosi jie religijos idėjomis, o tuos tikslus nusakydavo turėdami galvoj prekybos reikalus ir finansines operacijas.

Venecijos vardu Dandolo atsisakė nuo imperatoriaus titulo; užtai gavo Venecija teisę paskirti imperijai patrïarchą, kuris savo rėžtu ėmė skirti Venecijos dvasininkus vyskupais, abatais ir kanauninkais. Venecijos dvasininkams priklausė svarbieji Romanijos kanonikatai, žinoma, ir Šv. Sofijos kanonikatas, kurio nariai rinkdavo patį patrïarchą. Tuo būdu Venecija įgijo didžiausios įtakos imperijos politikai ir gyvenimui. Toji įtaka buvo tuo didesnė, kad formaliai Romanijos Bažnyčia Venecijos nepriklausė.

Venecijiečiai gavo ⅜ imperijos žemių (pusę ¾), ir jų dukas vadino save „ketvirdalio su puse imperijos senjoru"; savo valdžią pavesdavo jis „Romanijos venecijiečių podestai." Tačiau nepasiėmė Venecija nei Thrakijos ar kitos kurios teritorijos, kur reikėjo kariauti su bulgarais arba turkais, nei išviso didelio tolydinio žemių ploto. Nė nemėgino pasisavinti vidaus Peloponneso. Įsiviešpatavo ji tiktai svarbiausiuose uostuose ir pajūry. Kilniesiems venecijiečiams per feodą dalinamos Venecijos žemės buvo Ijoniečių jūros pakraštys ir salos, pietų Peloponnesas, pietų ir vakarų Archipelago salos, Krėtos sala, teritorijos Eubojoj, Thrakijoj, Gallipoli pusiasaly ir paties Konstantinopolio kvartalas (⅜ miesto), be to — kai kurios vietos Albanijoj ir Epire. Taigi, ruožu ėjo Venecijos žemės nuo Adriatikos iki Juodosios Jūros, ir su tokia savotiška valstybe sunku buvo kovoti Romanijos imperatoriui, juo labiau, kad negalėjo jis politikuoti be Venecijos pinigų ir kariauti be jos laivyno. Kad ir pasidalino imperiją su kryžiuočiais, Dandolo atsisakė betgi prisiekti imperatoriui, nes nepriklausąs jis, girdi, feodalinei hierarchijai, ir tik 1205 m. Dandolo įpėdinis pažadėjo ginti imperiją ir pildyti svarbiąsias feodalines pareigas. Savaime aišku, kad Venecija monopolizavo visą imperijos prekybą.

Padėdinėjo Venecijiečiai imperijai, bet ne dykai, ir visur pirmiausia savo pačių reikalais rūpinosi. Kadangi jų žemės daugiau priklausė duko, kaip imperatoriaus, Venecija buvo imperijos vienovei dar pavojingesnė, nei pats Salonikų karalius, o egojistinė Venecijos politika silpnino ir be to jau irstančią valstybę. Tryliktam amžiui įpusėjus, kai reikėjo ginti Romanija nuo įsibrovusių jau į Europą Nikėjos imperatorių, venecijiečiai ėmė kovoti rytuose su savo konkurentais — su genoviečiais ir pisiečiais, kurie irgi nė nepaisė Lotynų imperijos reikalų: norėjo tik Venecijai keršyti, plėšė jos žemes ir dėjosi su graikais.

105

Ketvirtuoju kryžiaus karu, kaip ir pirmuoju, pasireiškė romaniškosios Europos ir pačios feodalinės jos visuomenės ekspansija. Ne imperatorius ir ne karaliai, bet Prancūzų feodalai sumanė šventąjį žygį. Italai pavertė jį politine-ekonomine operacija, karu su Graikais. Bet ir tas karas turėjo reikšmės visai Europos kultūrai. Jis aktualino ir kildino europiečių savižiną, pa-

brėždavo jų skirtumą nuo rytiečių. Šiuo atžvilgiu IV kryžiaus karas galima laikyti paskutiniu momentu to proceso, kuris prasidėjo I kryžiaus karu. Palyginti su II ir III žygiu, abu tie žygiai tautiški buvo, nors IV-me teatstovavo tautai vieni miestelėnai. Pirmam žygy kryžiuočiai vadovavosi visų pirma religine idėja, su kuria surizgo karingi feodalų instinktai; tik vėliau atbudo ir valstybinis tų feodalų instinktas ir išėjo aikštėn ekonominiai proceso motyvai. Ilgainiui visas sąjūdis glaudžiai susijo su ekonomine Europos revoliucija. Toji revoliucija XI—XIII amžiuje pertvarkė socijalų ir kultūrinį Europos gyvenimą: feodalija nustojo pirmykštės savo reikšmės, įsigalėjo miestelėnai, ekonominiame gyvenime ėmė vyrauti miestai, kultūra supasaulėjo. Jeigu XI amžiuje tautos norus ir ideologiją formulavo bei aktualino feodalija, tai XII-am įpusėjus feodalija atsiknojo nuo tautos ir atsiliko, o tautai labiau ėmė atstovauti miestelėnai. Ketvirtasis žygis iš pat pradžios buvo tiek religinis, tiek politinis - ekonominis karas, pagaliau, pavirto ir grynai politiniu-ekonominiu. Religinį karo tikslą pasiekti mėgino kiek feodalai, bet greit nuo to tikslo atsisakė, o miestelėnams, venecijiečiams, ir pačioj pradžioj jis visai nerūpėjo. Kaip ir visa IV kryžiaus karo eiga, tatai gražiai rodo, kiek supasaulėjo XII amžiuje europiečių kultūra.

Tik ką įžengęs popiežių sostan, Innocentijus III ėmė šaukti krikščionis Šv. Žemės vaduoti. Negalėjo jis, žinoma, sutikti nei su kryžiuočių kova su Vengrais, nei su jų kova su Bizantija. Tačiau nepaveikė Venecijiečių Innocentijaus laiškai ir ekskomunikos. O kai užkariavo kryžiuočiai Bizantiją ir įsisteigė joj savo imperiją, nudžiugo ir pats popiežius, nes galėjusi pagaliau Romos Bažnyčia prisijungti graikiškąją. Tikėjosi jis, kad greit būsianti tik viena kaimenė ir vienas piemuo, ir palaimino naująjį Konstantinopolio patrïarchą. Be to, kryžiaus karas, popiežiaus nuomone, buvęs tiktai atidėtas, ir, Lotynų Imperiją įsteigus, galima buvo manyti, kad krikščionys lengviau nugalės netikėlius. Deja, nežinia kiek laiko reikėjo laukti, kol aptvarkys kryžiuočiai savo imperiją. Antra vertus, atšalo religinis entuzijazmas, Europoj Kapetingas kovojo su Plantagenėtu, ir Vokiečių imperija iro. Nebebuvo nei kryžiuočių kariuomenės, nei valdovų jai vadovauti. Vienas popiežius teatstovavo visai krikščionybei; jis vienas, rodos, tegalėjo suvaldyti Europos ir Lotynų Imperijos

anarchiją ir vadovauti naujam kryžiaus karui. Ištikrųjų, Innocentijus III laimėjo kovą su Pilypu Švabu bei Ottonu IV ir paskyrė Vokietijai imperatorium Friedrichą II, „Apulijos vaiką"; pavergė Šv. Sostui (tiesa, nominaliai ir neilgam) Sicilijų karalystę, Angliją, Bulgariją: laikė save tiek jų, tiek kitų valstybių (Aragono, Portugalijos, Lenkijos bei Danijos) siuzerėnu ir vyriausiu visų valdovų teisėju; išnaikino ereziją pietų Prancūzijoj ir prijungė prie Romos rytų Bažnyčią. Ir galingasai popiežius neišsižadėjo sumanymo, kurį paskelbęs buvo pirmaisiais savo pontifikato metais. Pirmame IV Laterano sinodo (XII visuotinio 1215. XI) posėdy pakilo nuo savo sosto ir, visiems nutilus, ėmė kalbėti apie tai, kaip kenčianti Šv. Žemė ir kokia gėda krikščionims, kad netikėliams priklausąs Viešpaties Grabas. Karalius, valdovus, tautas, visus šaukė popiežius „kariauti Viešpaties karą ir atkeršyti už Nukryžiuotajam padarytąją skriaudą." Visiems tėvams sutinkant, paskelbė įsakymą ruošti naują kryžiaus karą. Paskelbė ir ketverių metų taiką, kad visi krikščionys galėtų pasiaukoti Kristaus reikalui.

Bet Innocentijus tais pačiais 1215 m. ir numirė, o Jeruzalę ne karu, bet sutartimi išvadavo muslimų draugas, popiežiaus Grigaliaus IX ekskomunikuotasis imperatorius Friedrichas II.

Rodyklės

I

ROMOS

popiežiai		ir antipopiežiai	
1045—1046	Grigalius VI		
1046—1047	Klementas II	1046—1048	Benediktas IX
1048	Damasas II		"
1049—1054	Leonas IX		
1055—1057	Viktoras II		
1057—1058	Steponas X		
1058—1061	Nikalojus II	1058—1059	Benediktas X
1061—1073	Aleksandras II	1061—1064	Honorijus II
1073—1085	Grigalius VII	1084—1100	Klementas III
1087	Viktoras III		"
1088—1099	Urbanas II		"
1099—1118	Paschalis II	1100—1102	Theodorichas
	"	1102	Albertas
	"	1105—1111	Silvestras IV
1118—1119	Gelasijus II	1118—1121	Grigalius VIII
1119—1124	Kalikstas II		"
1124—1130	Honorijus II	1124	Coelestinas II
1130—1143	Innocentijus II	1130—1138	Anakletas II
	"	1138	Viktoras IV
1143—1144	Coelestinas II		
1144—1145	Lucijus II		
1145—1153	Eugenijus III		
1153—1154	Anastasijus IV		
1154—1159	Hadrianas IV		
1159—1181	Aleksandras III	1159—1164	Viktoras IV
	"	1164—1168	Paschalis III
	"	1168—1178	Kalikstas III
	"	1179—1180	Innocentijus III
1181—1185	Lucijus III		
1185—1187	Urbanas III		
1187	Grigalius VIII		
1187—1191	Klementas III		
1191—1198	Coelestinas III		
1198—1216	Innocentijus III		
1216—1227	Honorijus III		

II

ANGLIJOS KARALIAI IR NORMANDIJOS DUKAI

Vilhelmas Ilgas Kardas
927—943

Richardas I
943—996

Haraldas Blâtand
Danų karalius

Olafas
Švedų karalius

Richardas II
996—1027

Robertas I Velnias
1027—1035

Vilhelmas I Užkariaut.
(1035—1066—1087)

Alfgifu — Ethelredas — Emma ········· — Knudas Didysis
978—1016 1016—1036

Sveinas I

duktė — Styrbiorn

Thorgils

Edmundas

Edwardas

Edgaras Aethel.

Edwardas Išpaž. — Harthaknudas
1042—1066 1036—1042

Gytha — Godwinas

········· — Eadgyth

Haraldas
1066

Robertas Courteheuse

Vilhelmas Clitonas

Vilhelmas II
1087—1100

Heinrichas I Beauclerc
1100—1135

Heinrichas V — Matildė — Geoffroi le Bel
imperatorius Anjou grafas

Adėlė — Steponas
Blois grafas

Steponas
1135—1154

Heinrichas II — Alïénora Akvitanietė — ········· — Liudvikas VII
1154—1189

Heinrichas

Richardas I
1189—1199

Geoffroi
† 1186

Arthūras
† 1203

Jonas Bežemis
1199—1216

Heinrichas III
1216—1272

Alïenora — Alfonsas X
Kastilijos karalius

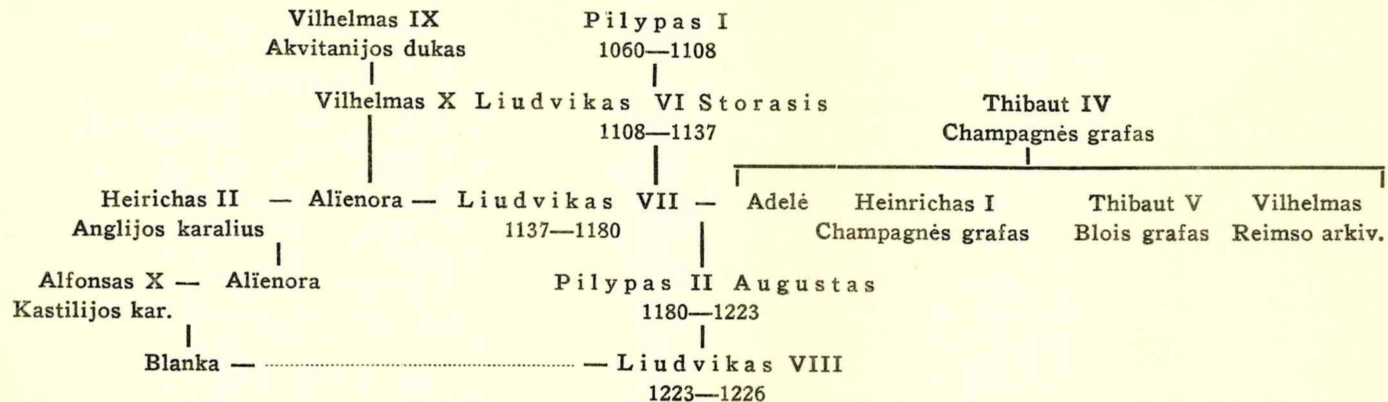
Blanka — ········· — Liudvikas VIII

Pilypas II Augustas

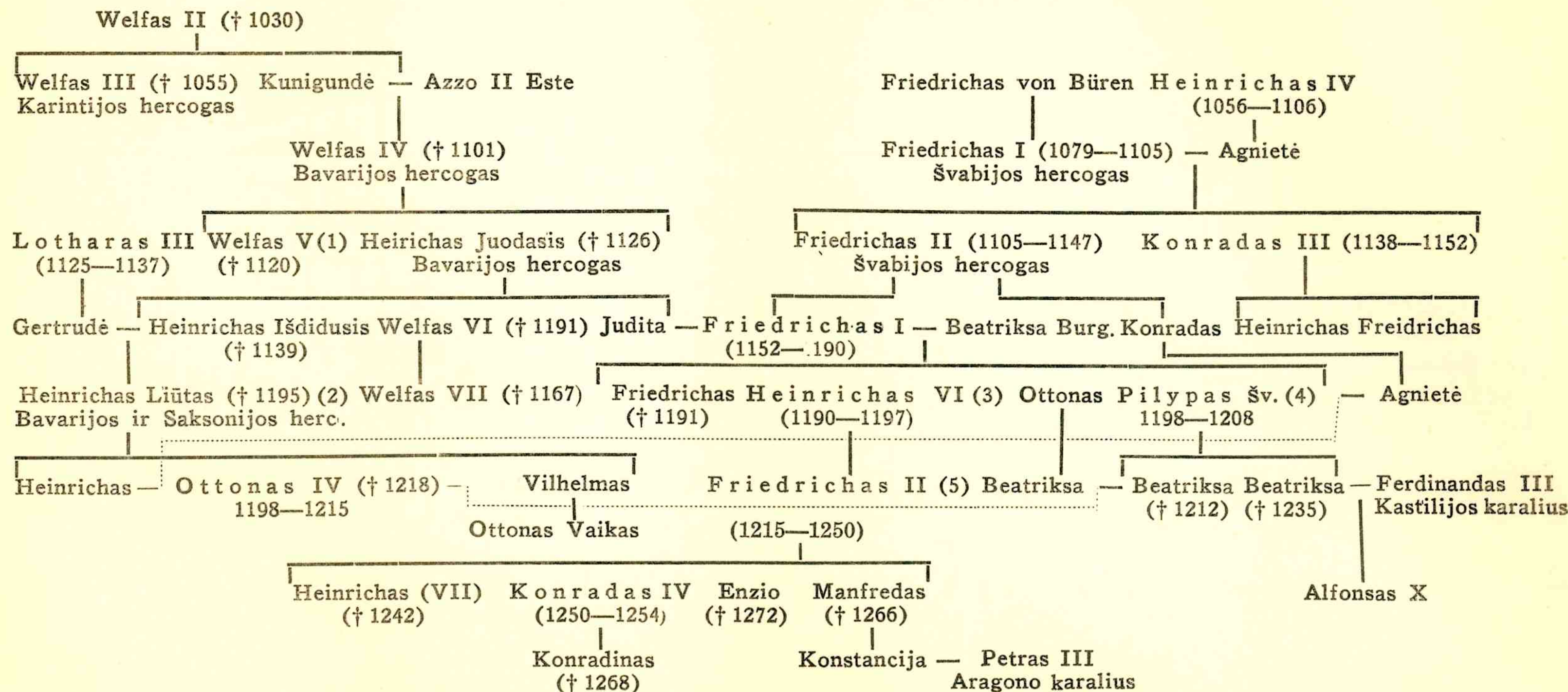
III

KAPETINGAI

IV

WELFAI IR HOHENSTAUFENAI

(1) vedė Toskanos margrafienę Matildę.
(2) vedė Anglų karaliaus Heinricho II dukterį Matildę.
(3) vedė Sicilijos karaliaus Rogero II dukterį Konstanciją.
(4) vedė Irėnę Bizantijietę.
(5) vedė 1. Konstanciją Aragonietę, 2. Isabėlę Jeruzalietę, 3. Isabėlę Anglę.

BIBLIOGRAFIJA

I

Bendrieji veikalai

Žiūr. I ir II tomo bibliografiją — I, 3, 6, 52, 53, 63, 74, 78, 115, 121, 124, 125, 130, 141, 148, 158—163, 174—176, 179—182, 185—187, 190, 198, 210, 212; II, 1—85; be to —

1. J. Loserth Geschichte des späteren Mittelalters von 1197—1492 (= Below - Meinecke Handbuch — II, 9), 1903.
2. E. Lavisse Histoire de France illustrée III, 1 (= A. Luchaire Louis VII — Philippe - Auguste — Louis VIII).
3. Gerdes Geschichte des deutschen Volkes und seiner Kultur im Mittelalter, I—III, 1898—1908.
4. G. Steinhausen Geschichte der deutschen Kultur, 3 Aufl., 1933, und 2 Aufl.
5. G. B. Adams The history of the England from the Norman conquest to the death of John (= Hunt and Poole, II—II, 82).
6. H. W. C. Davis England under the Normans and Angevins, 1905.
7. J. Langen Geschichte der römischen Kirche von Gregor VII bis Innocenz III, 1893.
8. Sägmüller Lehrbuch des katholischen Kirchenrechts, 3 Aufl., I, 1914.
9. R. Hamann Geschichte der Kunst von der altchristlichen Zeit bis zur Gegenwart, 1933.

II

I

§§ 1—9

10. J. Gay Les papes du XIe siècle et la Chrétienté, 1926.
11. А. С. Вязигинъ Очерки изъ исторіи папства въ XI в. 1898.
12. ——— Замѣтки по исторіи полемической литературы XI в., 1896.
13. ——— Петр Даміани, борецъ за церковно - общественныя преобразованія XI в., 1895.
14. A. Fliche La Réforme grégorienne I. La formation des idées grégoriennes, 1924. II. Grégoire VII, 1925 (= Spicilegium Lovaniense, 9).
15. ——— Études sur la politique religiuse à l'époque de Grégoire VII. Les Prégrégoriens, 1916.
16. ——— Le cardinal Humbert (= Revue Historique, 119).
17. C. Mirbt Die Publizistik im Zeitalter Gregors VII, 1894.
18. Drehmann Papst Leo IX und die Simonie, 1908.

19. R. Bloch Die Klosterpolitik Leos IX. in Deutschland, Burgund und Italien (= Archiv für Urkundenforschung, 11), 1930.
20. A. Michel Humbert und Kerullarios, 1929.
21. P. Brand et J. Garin Un pape savoyard. Gerold de Chevron, évêque de Florence (1044—1059), pape (1059—1061) sous le nom Nicolas II, 1925.
22. J. v. Pflugk-Harttung Das Papstwahldekret des J. 1059 (= Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, XXVII), 1906.
23. P. Scheffer-Boichorst Die Neuordnung des Papstwahl durch Nikolaus II, 1879.
24. O. Köhnke Wibert von Ravenna, 1888.
25. W. Götz Kritische Beiträge zur Geschichte der Pataria (= Archiv für Kirschengeschichte), 1916.
26. E. Dupréel Histoire critique de Godefroid le Barbu, 1904.
27. R. Menendez Pidal La España del Cid, I—II, 1929.

II

§§ 10—19

Žiūr. NN 14, 17, 24, 25, 26; Hampe (II, 186).
28. P. E. Schramm Kaiser, Rom und Renovatio, I—II, 1929.
29. A. Fliche Saint Grégoire VII, 3 ed., 1927.
30. J. Haller Gregor VII (= Meister der Politik, I), 2 Aufl., 1923.
31. Martens Gregor VII, sein Leben und Wirken, I—II, 1894.
32. А. С. Вязигинъ Григорій VII (= Жизнь замѣчательныхъ людей), 1891.
33. Е. Н. Трубецкой Идея Божескаго царства у Григорія VII и публицистовъ его современников, 1897.
34. E. Caspar Gregor VII in seinen Briefen (= Historische Zeitschrift, 130).
35. Voosen Papauté et pouvoir civil à l'époque de Grégoire VII, 1927.
36. Scharnagl Der Begriff der Investitur in den Quellen und der Literatur des Investiturstreites, 1908.
37. A. Esmein La question des investitures dans les lettres d'Yves de Chartres (= Études de critique et d'histoire = Bibliothèque de l'École des Hautes-Études, 1), 1889.
38. K. Hampe Heinrich IV (= Herrschergestalten des Mittelalters), 1927.
39. Schmeidler Kaiser Heinrich IV und seine Helfer im Investiturstreit. Stilkritische und sachkritische Untersuchungen, 1927.
40. Overmann Gräfin Mathilde von Tuscien, 1895.
41. L. Tondelli Matilde di Toscana, 1926.
42. N. Grimaldi La contessa Matilde e la sua stirpe feudale (Collana storica), 1928.
43. E. Bernheim Das Wormser Konkordat und seine Vorurkunden, 1906.
44. ——— Zur Geschichte des Wormser Konkordats, 1878.
45. Rudorf Zur Erklärung des Wormser Konkordats, 1906.
46. A. Hofmeister Das Wormser Konkordat (= Festschrift für D. Schäfer), 1915.
47. U. Robert Histoire du pape Calixte II, 1891.
48. H. Böhmer Kirche und Staat in England und in der Normandie im XI und XII Jahrh. 1899.
Žiūr. I, 158, 175, 199—203; II, 82, 83.

III

§§ 20—26

49. Θ. И. Успенскій Исторія крестовыхъ походовъ, 1901.
50. О. А. Добіашъ Рождественская Крестовые походы (Изд. „Огни").
51. Heyck Die Kreuzzüge und das Heilige Land, 1900.
52. L. Bréhier L'Église et l'Orient au moyen âge. Les Croisades, 5 ed., 1928.
53. W. B. Stevenson The crusaders in the Est. A brief history of the wars of Islam with the Latins in Syria during the XII and XIII cen., 1907.
54. F. Chalandon Histoire de la première croisade jusqu'à l'élection de Godefroid de Bouillon, 1925.
55. R. Röhricht Geschichte des ersten Kreuzzuges, 1901.
56. ——— Geschichte des Königreichs Jerusalem, 1898.
57. F. Chalandon Essai sur le règne d'Alexis I Comnène, 1900.
58. H. Hagenmeyer Peter der Eremit. Ein kritischer Beitrag zur Geschichte des ersten Kreuzzuges, 1879.
59. J. Lane Poole A history of Egypt in the middle ages, 1901.
60. G. Dodu Histoire des institutions monarchiques dans le royaume latin de Jerusalem, 1894.
61. G. Rey Les colonies franques de Syrie au XIIe et XIIIe s., 1883.

§§ 27—29.

Žiūr. Boissonade (II, 17), Kötzschke (II, 11), Kulischer (II, 12), Schaube (II, 13), Sée (II, 16); Luchaire (II, 146), Dživelegov (II, 149, 150), Keutgen (II, 151), Schneider (II, 153), Caggese (II, 154), Ottokar (II, 147, 148).
62. J. Luchaire Les Démocraties italiennes, P. 1915.
63. L. v. Heinemann Geschichte der Städteverfassung in Italien, 1896.
64. A. Solmi Il comune nella storia del diritto, 1922.
65. E. Heyck Genua und seine Marine im Zeitalter der Kreuzzüge. Beiträge zur Verfassungs- und Kriegsgeschichte, 1886.
66. E. Byrne Genoese shipping in the XII and XIII cent., 1930.
67. Ch. Diehl Une république patricienne, Venise, Paris, Flammarion, 1928.
68. H. Kretschmayr Geschichte von Venedig, I, 1905.
69. G. Volpe Studi sulle istituzioni comunali a Pisa, 1902.
70. R. Davidsohn Geschichte von Florenz, 1896 s. (italų vertimas, 1907 s.).
71. R. Caggese Firenze dalla decandenza di Roma al risorgimento d'Italia, I—II, 1912 s.
72. N. Ottokar The medieval city-communes, Florence, Tyszkiewicz.
73. H. Pirenne Les villes du moyen âge. Essai d'histoire économique et sociale, 1927; žiūr. II, 78.
73a. ——— Les anciennes démocraties des Pays-Bas, 1928.
74. A. Giry Histoire de la ville de Saint-Omer et de ses institutions jusqu'au XIV s., 1877.
75. ——— Études sur les origines de la commune de Saint-Quentin (= Archives anciennes de St. Quentin), 1887.
76. Prou Les coutumes de Lorris et leur propagation au XII et XIII s., 1884.
77. J. W. Thompson Feudal Germany, 1928.

IV

§ 30

Žiūr. Chalandon (II, 193), Heinemann (II, 194).
78. E. Caspar Roger II und die Gründung der normannisch - sizilischen Monarchie, 1904.
79. Niese Die Gesetzgebung der normannischen Dynastie im Regnum Siciliae, 1910.

§§ 31, 37

Žiūr. Poupardin (II, 126), Liquet (II, 130), Halphen (II, 137).
80. C. H. Haskins The Normans in European History, 1915.
81. ———— Norman institutions, 1918.

§§ 32—36, 38, 39

Žiūr. Trevelyan (II, 81), Hodgkin (II, 82), Halévy (II, 83), Green (I, 200 ir 201), Hunt (I, 202), Adams (5), Davis (5), Böhmer (45).
82. F. M. Stenton William the Conqueror, 1908.
83. Dean Church Anselm.
84. Larson Canute.
85. J. H. Ramsaye The Angevine Empire, 1154—1216, 1903.
86. J. H. Round Feudal England, historical studies on the XI and XII cent., 1895.
87. P. Vinogradoff English society in the XI cent., 1908.
88. Hubert Hall Court Life under the Plantagenets.
89. E. Curtis A history of mediaeval Ireland from 1000 to 1513, 1923.

V

§§ 40—44

Žiūr. Luchaire (2 ir II, 63, 65, 66), Declareuil (II, 67), Flach (II, 68), Bleye (II, 76), Ballester (II, 77), Altamira (I, 198) ir § 30 bibliografiją.
90. W. M. Newman The kings, the court and the royal power in France in the XI cent., Toulouse, 1927.
91. A. Cartellieri Philipp II August von Frankreich, I—IV, 1899—1922.
92. ———— Abt Suger von St. Denis, 1898.
93. E. Vacandard Vie de St. Bernard, abbé de Clairvaux, I—II, 1897.
94. A. Neander Der hl. Bernhard und sein Zeitalter (ed. Deutsch), 1889—1890.

VI

§§ 45—49

Žiūr. II, 56—61; Hamann (9); Gautier (II, 155); Champeaux (II, 178).
95. E. Mâle L'art religieux en France. Étude sur l'iconographie du Moyen Age et sur ses sources d'inspiration. Le XII siècle, 1922; — Le XIII siècle, 1933.
96. R. de Lasteyrie L'architecture religieuse en France à l'époque gothique, 1926.
97. Lefrançois Pillon Les sculpteurs français du XII s., 1931.
98. ———— Les sculpteurs français du XIII s., 1902.
99. Gonse L'art gothique, 1890.

100. W. Worringer Formprobleme der Gotik, 19 Aufl. 1926.
101. H. Stein Les architectes des cathédrales gothiques, 1909.
102. J. Sauer Symbolik des Kirchengebäudes und seiner Austattung in der Auffassung des Mittelalters, 1902.
103. G. Cohen Le théâtre en France au moyen-âge, I—II, 1928—1931.
104. A. Schultz Das höfische Leben zur Zeit der Minnesinger, 2 Aufl., I—II, 1899.
105. Piper Burgenkunde.

§§ 52—54

Žiūr. Linsenmayer (II, 160).
106. Laucher Geschichte des Physiologus, 1889.
107. Ch. V. Langlois La connaissance de la nature et du monde au moyen-âge, 1911.
108. Bourgain La chaire française au XII siècle, 1879.
109. Ch. H. Haskins The renaissance of the XII cent., 1927.
110. Sussmilch Die lateinische Vagantenpoesie des XII und XIII Jahrh. als Kulturerscheinung, 1917.

VII

§ 55—57

Žiūr. Bédier (II, 47), Suchier (II, 48), Dubas (II, 49), Faral (II, 163).
111. Wechsler Das Kulturproblem des Minnesanges, 1909.
112. G. Paris La Littérature française au Moyen âge, 2 ed., 1890.
113. ——— La Poésie française au Moyen âge, I—II, 1885—1895.
114. A. Jeanroy Les origines de la poésie lyrique en France au Moyen âge, 1925.
115. ——— La poésie lyrique des troubadours, I—II, 1932.
116. J. Anglade Les troubadours, 1908.
117. В. Ѳ. Шишмаревъ Лирика и лирики поздняго средневѣковья, 1911
118. G. Cohen Un grand romancier d'amour et d'aventure au XII s. Chrétien de Troyes et son oeuvre, 1911.
119. M. Lot-Borodine Le roman idyllique au Moyen âge, 1913.
120. J. Bédier Les Fabliaux, 1893.

§§ 58—63

Žiūr. Schneider (II, 52), Eretas (II, 55).
121. Schönbach Ueber Hartmann von Aue, drei Bücher Untersuchungen, 1894.
122. Piquet Étude sur Hartmann d'Aue, 1898.
123. Wechsler Die Sage vom hl. Gral, 1898.
124. Kettner Die österreichische Nibelungendichtung, 1897.
125. H. Engert Nibelungenprobleme in neuer Beleuchtung (= Zeitschrift für Deutschkunde, 1924, 5, 6; 1925, 9).
126. Heusler Lied und Epos in germanischer Sagendichtung, 1905.
127. Burdach Reinmar und Walther, 1880.
128. Willmanns Walther von der Vogelweide, 1916.
129. Lüderitz Die Liebestheorie der Provenzalen bei den Minnesingern, 1904.

VIII

§§ 64—75

Žiūr. Maître (II, 116), Specht (II, 117), Gilson (II, 36, 37), Stöckl (II, 38), Grabmann (II, 40), Seeberg (I, 78), Hauck (I, 190), Karsavinas (II, 32), Vacandard (86), Endres (II, 171), de Wulf (II, 172).

130. H. Denifle Die Universitäten des Mittelalters, I, 1885.
131. Rashdall The universities of Europe in the middle ages, I—III, 1895.
132. É. Gilson Études de philosophie médiévale, 1921.
133. ———— L'esprit de la philosophie médiévale, v. I—II, 1933.
134. A. Dempf Metaphysik des Mittelalters, 1930.
135. M. Horten Arabische Philosophie, 1922.
136. I. Pollak Jüdische Philosophie, 1922.
137. A. Schneider Thomas von Aquin und die Scholastik, 1923.
138. J. Bernhart Die philosophische Mystik des Mittelalters, 1922.
139. A. Cleval Les écoles de Chartres au Moyen âge du V au XIII s. 1895.
140. Bertrand Gilbert de la Porrée et sa philosophie.
141. Rousselot Études d'histoire religieuse au XII et XIII s. Joachim de Flore etc., 1876.
142. Schott Die Gedanken des Abtes Joachim von Floris (= Zeitschrift für Kirchengeschichte), 1902.
143. W. Preger Geschichte der deutschen Mystik, I—III.
144. H. Kutter Wilhelm von St. Thierry, 1898.
145. A. Mignon Les origines de la scolastique et Hugues de St. Victor, I—II, 1895.
146. S. M. Deutsch Peter Abelard, 1883.
147. Г. П. Федотов Абелар, Ленинград.
148. F. Thaner Abälard und das kanonische Recht, 1900.
149. Schulte Geschichte der Quellen des Kirchenrechts, I, 1875; žiūr. Nr. 7.
150. F. Maassen Geschichte der Quellen und der Literatur des kanonischen Rechts im Abendlande, I, 1870.
151. O. Baltzer Die Sentenzen des Petrus Lombardus.
152. Jundt Histoire du panthéisme populaire, 1875.
153. G. Théry Autour du decret de 1210, v. I Alexandre d'Aphrodyse, v. II Amaury de Bène, v. III David de Dinant.

IX

§§ 76—83

Žiūr. Tocco (II, 34), Volpe (II, 35), Döllinger (II, 184), Karsavinas (II, 32, 185).
154. Hausrath Die Weltverbesserer im Mittelalter, 1892 (yra rusų vertimas).
155. Alphandéry Les idées morales chez les hétérodoxes latins au début du XIII s., 1903.
156. Comba Histoire des Vaudois, 1901.
157. K. Müller Die Waldenser und ihre einzelnen Gruppen bis zum Anfang des XIV Jahrh., 1886.
158. Л. П. Карсавинъ Вальденсы до 1218 г. (Историч. Обозрѣнiе, XIX Спб), 1914.
159. ————Основы средневѣковой религiозности въ XII - XIII в., 1915.
160. J. Guiraud Cartulaire de Nôtre Dame de Prouille (L'Albigéisme Languédocien au XII et XIII s.), 1907.
161. Molinier L'Eglise et la société cathare (= Revue Historique, 94—95), 1907.
162. J. Havet L'hérésie et le bras séculier au Moyen âge jusqu'au XIII s., 1881.
163. Ch. Lea Histoire de l'Inquisition, trad. S. Reinach, I—III (yra vokiečių ir rusų vertimas).
164. A. Luchaire Innocent III, I—IV, 1904—1908; II — La croisade des Albigeois.

165. L. Zanoni Gli Umiliati nei loro rapporto con l'eresia, l'industria della lana ed i communi nei secoli XII e XIII, Milano, 1911.

X

§§ 84—96

Žiūr. Loserth (1), Hampe (II, 186), Gerdes (3), Chalandon (II, 193), Heinemann (II, 194), Villari (II, 74), Gregorovius (II, 28), Langen (7), Schneider (I, 212), Luchaire (164).
166. J. Jastrow und G. Winter Deutsche Geschichte im Zeitalter der Hohenstaufen, I—II, 1893—1901.
167. M. Krammer Der Reichsgedanke des staufischen Kaiserhauses, 1908.
168. Hampe Friedrich Barbarossa und seine Nachfolger (= Meister der Politik, III), 1923.
169. G. v. Below Die italienische Kaiserpolitik des deutschen Mittelalters mit besonderem Hinblick auf die Politik Friederich Barbarossas, 1927.
170. J. Ficker Reinald von Dassel, 1850.
171. A. L. Poole Henry the Lion, 1912.
172. Reuter Geschichte Alexanders III und der Kirche seiner Zeit, I—III, 1860—1864.
173. Cartellieri Heinrich VI und der Höhepunkt der staufischen Kaiserpolitik, 1914.
174. J. Haller Kaiser Heinrich VI (= Historische Zeitschrift, 113), 1915.
175. E. Perels Der Erbreichsplan Heinrich VI, 1927.
176. R. Schwemer Innocenz III und die deutsche Kirche während des Thronstreites, 1148—1208, 1882.

XI

§§ 97—102

Žiūr. Adams (5), Davis (6), Round (86), Cartellieri (91), Lavisse (2), Luchaire (164 ir II, 65).
177. Kate Norgate England under the Angevin kings, I—II, 1887.
178. F. M. Powick The loss of Normandy, 1189—1204. Studies in the history of the Angevin Empire, 1913.
179. E. Gutschow Innocenz III and England, 1904.
180. C. Ballhausen Die Schlacht bei Bouvines, 1907.
181. W. Stubbs The constitutional history of England, I (6 ed.), 1897.
182. W. S. Mac Kechnie Magna Carta. A commentary of the Great Charter of king John, with an historical introduction, 2 ed., 1915.
183. H. E. Malden Magna Carta. Commemoration essays, 1917.
184. Д. М. Петрушевскiй Великая Хартия Вольностей.
185. W. Walker On the increase of royal power in France under Philippe Auguste, 1888.

§§ 103—105

Žiūr. Bréhier (52), Luchaire (164 — La Question d'Orient, 1907), Kretschmayr (68), Diehl (67 ir I, 124), Schaube (II, 13), Vasiliev (I, 130).
186. W. Norden Der vierte Kreuzzug im Rahmen der Beziehungen des Abendlandes zu Byzanz, 1898.
187. ———— Das Papsttum und Byzanz. Die Trennung der beiden Mächte und das Problem ihrer Wiedereinigung bis zum Untergange des byzantinischen Reiches, 1903.
188. V. Slatarski Geschichte der Bulgaren, I Von der Gründung des bulgarischen Reiches bis zum Türkenzeit, 1918.
189. Ch. Diehl Figures bizantines, 2 série, 1908 (yra rusų vertimas).

INDEKSAS

Pasitaisytina

				Išspausdinta	Turi būti
8 pr	8 eil.	iš	apač.	praeferi	praeferri
43 „	5 „	„	„	Juos	Juo
50 „	2 „	„	„	troška	trokšta
66 „	7 „	„	„	Ideologinė	Ideologine
140 „	4 „	„	virš.	ir pingant	ir pinigams pingant
143 „	10 „	„	apač.	(Lapėnas)	(Lapinas)
149 „	15 „	„	„	vyskupus	vyskupų
169 „	2 „	„	„	(Cort of Ex-	(Court of Ex-
209 „	11 „	„	virš.	helenistines	helenistinės
210 „	10 „	„	apač.	Italiją	Italija
220 „	5 „	„	virš.	kai tik	kaip tik
225 „	10 „	„	apač.	Yperno	Yprės
254 „	8 „	„	virš.	cours	cour
259 „	5 „	„	apač.	1125 m.	1225 m.
265 „	3 „	„	virš.	badu,	badu dvesią
272 „	7 „	„	„	sukčiaus Lapėno	Lapino
275 „	11 „	„	„	pats	patys
285 „	5 „	„	apač.	Herzeloydė	Herzeloydės
289 „	1 „	„	„	konvencijalią	konvencijonalią
295 „	16 „	„	virš.	sąmoningai	sąmojingai
308 „	18 „	„	apač.	XX	XII
360 „	15 „	„	„	nus	sus